O. MALȚEV

Tragedia iugoslavă

Cartea Rusă

O. MALŢEV

Tragedia iugoslavă

ROMAN
DISTINS CU PREMIUL STALIN

1953

EDITURA A. R. L. U. S. — «CARTEA RUSĂ»

ОРЕСТ МАЛЬЦЕВ

ЮГОСЛАВСКАЯ ТРАГЕДИЯ

СОВЕТСКИЙ ПИСАТЕЛЬ

МОСКВА — 1952

Traducere de

M. MIHAIL

PARTEA INTÂIA

1

« Noembrie... Noembrie, o mie nouă sute patruzeci şi trei. Oare în câte o fi astăzi? M'am trezit din nou cu acelaş gând: poate că tocmai astăzi e şapte Noembrie, aniversarea Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, ziua marii sărbători a oamenilor sovietici? Inainte de război, în această zi de toamnă târzie, defilam pe străzile Moscovei împodobite ca de sărbătoare, în coloana entuziastă a studenţilor; pe feţele noastre pline de bucurie, se răsfrângea strălucirea steagurilor purpurii, deasupra capetelor zburau baloane roşii, albastre, verzi; pretutindeni, se auzeau strigăte, cântece, muzici... De pe tribuna mausoleului lui Lenin ne făcea semne de prietenie, surâzând, scumpul nostru tovarăş Stalin.

Toate acestea au rămas, undeva în trecut, departe, în patrie. Dar şapte Noembrie totuşi continuă să existe! Şi în şirul zilelor întunecate şi monotone ale prizonieratului, sunt dornic să ghicesc când cade această zi, pentru a o sărbători într'un fel. Aş vorbi despre marea sărbătoare a tuturor oamenilor muncii, tovarăşilor mei, închişi, ca şi mine, în acest lagăr de concentrare hitlerist din Iugoslavia şi am visa împreună la zilele fericite de pace, de altădată, care se vor întoarce, sunt sigur, orice s'ar întâmpla.

Stau culcat pe aşternutul tare, în baraca în care noi, ultimii sosiţi, am fost izolaţi, pentru câtva timp, de ceilalţi prizonieri; cu ochii închişi, socotesc în minte zilele, al căror număr l-am pierdut din clipa când am fost contuzionat şi am căzut în mâinile hitleriştilor, în timpul celui de al optulea sau al noulea contraatac dat de Nemţi la capul de pod dela Aulî, pe Nipru. Am trecut Niprul în noaptea de 28 spre 29 Septembrie. Inamicul îşi încorda toate forţele pentru a nu lăsa divizia noastră să debarce pe malul drept. Dar, cu tot tirul îndârjit al Nemţilor, am ajuns la mal, ne-am agăţat cu mâinile de rădăcinile copacilor, care atârnau pe ţărmul râpos al râului, ne-am urcat, am săpat tranşee şi n'am mai dat înapoi, de parcă am fi devenit noi înşine rădăcini adânc înfipte în pământ. Scoarţa verzuie a plopilor de munte se înnegrise, arsă de exploziile minelor, iar gloanţele şi schijele despicaseră şi frânseseră trunchiurile şi crengile... Dar pe noi, Nemţii nu au izbutit să ne covârşească şi să ne zvârle în râu. Am rezistat, ba chiar am mers înainte.

Spre seară, am ocupat satul Aulî şi ne-am întărit la marginea lui dinspre apus, în faţa unui lan de porumb, de pe care recolta nu fusese culeasă încă. Intre timp, hitleriştii primiseră întăriri şi deschiseseră asupra noastră un puternic foc de artilerie şi de aruncătoare de mine. Obuzele şuierau, înfierbântând aerul. Minele treceau cu vuiet surd pe deasupra capului. Pământul frământat cu fier şi împroşcând flăcări, se cutremura. Fumul exploziilor ascundea totul în jur. Tranşeea noastră parcă era un tren de marfă gol, care aleargă în plină viteză, şi ale cărui vagoane saltă şi se înclină, când într'o parte, când într'alta. Părea că nu va trece mult, şi pereţii tranşeei aveau să se împreune ca nişte fălci uriaşe şi să ne înghită.

Valul de foc trecu mai departe spre râu şi din nou ieşiră, ca din pământ, în faţa noastră, prin nori de fum, rândurile strânse ale Nemţilor care contraatacau. Convinşi, pesemne, că nu mai rămăsese nimic viu în faţa lor, hitleriştii mergeau drepţi, fără să se ferească. Am aşteptat până au ajuns mai aproape şi i-am secerat cu salve. Unii cădeau, iar alţii continuau să meargă de parcă ar fi fost legaţi la ochi,

sau ar fi fost împinşi din spate cu lovituri de pat de armă. Erau beţi. Am sărit pe meterezul tranşeei şi ne-am aruncat la baionetă. Apoi, am urmărit duşmanul până în tranşeele sale, de lângă calea ferată. Dar, deodată, apăru de după o cotitură un tren blindat care deschise foc direct asupra noastră, din toate tunurile.

Imi amintesc ultimul lucru pe care l-am mai înregistrat: şuieratul apropiat al unui obuz şi sclipirile galbene, orbitoare, ale unei explozii, al cărei suflu m'a doborît.

Când mi-am revenit, zăceam lungit în lutul lipicios şi rece, care mirosea a ars. Deasupra mea se legănau tulpini înalte de porumb, cu frunzele uscate şi rupte; printre ele, se zărea cerul cenuşiu, acoperit de nori grei.

Câmpul era pustiu, tăcut. Nu se auzea nicio împuşcătură şi nicio mişcare. Unde îmi erau tovarăşii? Nu ştiam dacă era tot în amurg sau se iviseră zorii zilei următoare. Nu reuşeam deloc să pricep ce se petrecea cu mine, dece frunzele cafenii ale porumbului care se legănau triste deasupra mea, îmi păreau atât de ameninţătoare de parcă ar fi fost nişte săbii gata să mă sfârtece, dece norul plumburiu care se apropia părea o lespede de granit, gata să mă strivească.

Era zăduf. Valuri de aer înnăbuşitor curgeau pe deasupra pământului. In jurul meu, era o linişte neobişnuită, de moarte. Dece sunt singur aici? Unde se află compania mea?

După ce cu greu îmi desprinsei din lut capul care mi se părea că atârnă cât o tonă, privii în jur. Pe câmp, zăceau pretutindeni, cadavre de Nemţi îmbrăcaţi în uniforme cenuşii-verzui; aduceau a şopârle strivite. Alături de mine văzui un ostaş de al nostru. Imi recunoscui agentul de legătură. Stătea încremenit, cu mâna îngheţată, întinsă spre mine; poate că încercase să mă tragă în spatele liniei de foc, dar nu apucase decât să-mi zmulgă epoletul de pe umăr.

Teama ce mă cuprinsese din prima clipă se înteţi. Ca să scap din ghiarele ei, am început să mă târăsc înainte, convins că regimentul nostru înaintase. Mă târam maşinal, stăpânit pe de-a'ntregul de dorinţa de a scăpa cât mai repede de această linişte ameninţătoare. şi nefirească. Asurzit de explozie, nu auzii cum s'au apropiat de mine, din spate, doi soldaţi nemţi. S'au aruncat asupra mea şi mi-au strigat ceva. Simţeam că mă trec fiorii când îi vedeam mişcându-şi buzele, fără ca eu să pot auzi ceva. După aceea, m'au târît până la un autocamion închis, înghiontindu-mă şi, împreună cu alţi oameni posomorîţi şi tăcuţi, m'au dus la gară şi m'au vârît într'un vagon de marfă cu gratii la ferestre. Inţelesei că sunt prizonier.

. . . Trenul porni. De undeva venea o adiere de aer proaspăt. Am găsit o crăpătură în peretele vagonului, făcută, pesemne, de schija unei bombe sau a unui obuz, şi mi-am lipit, cu nesaţ, faţa de ea.

Se lumina de ziuă. In aerul străveziu al nopţii începu să plutească o ceaţă albastră-cenuşie.

Incet, încet, se pierdeau în urmă crângurile, ogoarele şi păşunile, râpele şi apele, cu malurile acoperite de răchită şi tufişuri. Am văzut ruine de case incendiate, coşuri înnegrite de fum, grădini pârjolite şi sate cufundate în tăcere, de parcă s'ar fi speriat ele însele de singurătatea care le cuprinsese. Pe vârfurile dealurilor, morile de vânt stăteau înfipte ca nişte schelete negre.

Pământ rănit al Ucrainei! In faţa mea: necunoscutul şi captivitatea. Cine ştie dacă voi izbuti să scap din prizonierat şi să mă întorc la ai mei! Compania mea o să meargă înainte spre Apus cu întreaga divizie, o să treacă dela o linie de luptă la alta, dela Nipru la Bug, dela Bug la Nistru, dela Nistru la Dunăre sau la Prut şi, în cele din urmă, va cuceri victoria, pacea! Dar eu?

Ultima scrisoare am trimis-o acasă, înainte de a trece Niprul, o scrisoare plină de curaj şi de siguranţa că vom câştiga bătălia ce avea să urmeze. Dar acum, părinţii vor aştepta multă vreme un nou răvaş dela mine; mama va fi neliniştită, va plânge; în cele din urmă, ai mei vor primi o înştiinţare scurtă: «Dispărut»... Ce o mai fi pe la ei acum? Tata trebuie să fie ocupat până peste cap să pună colhozul pe picioare. După ce s'a întors din pădurile Dmitrievscului, unde a luptat ca partizan, în sătucul nostru de lângă Lgov, mi-a scris că în colhoz nu mai există nici maşini, nici cai, nici boi... Iar ogoarele sunt năpădite de buruieni şi lăsate în paragină. Ce să-i faci, chiar de-ar fi să se sape cu lopeţile, pământul tot trebuie arat, recolta tot trebuie obţinută cu orice preţ, pentru a ajuta frontul. Colhoznicii au găsit pe câmp o semănătoare stricată şi au reparat-o, au luat nişte cai rătăciţi, fără stăpân, i-au hrănit şi i-au îngrijit. Poporul munceşte să refacă din cenuşă propria lui bunăstare şi fericire. O să mai apuc eu oare să mă întorc în satul meu din regiunea Cursc, să văd Moscova şi Institutul «Timiriazev», cu bătrânul lui parc?

Astfel de gânduri mă frământau atunci când, demoralizat din cauza surzeniei şi a năpastei ce dăduse peste mine, priveam prin crăpătura din peretele vagonului. Deasupra pământului plutea o ceaţă lăptoasă, care se contopea cu cerul senin al dimineţii. Trenul înainta pe marginea unei râpe. Dintr'o vâlcea, în care se zărea curbătura unui podeţ, venea o adiere de umezeală, amestecată cu mireasma puternică a păşunilor de toamnă. Ceaţa se risipea treptat. In zare,

soarele se înalţă încet din culcuşul lui îndepărtat şi strălucirea unei dimineţi senine se revărsa peste holdele de grâu părăsite, cu spicele atârnând triste în jos, şi de floarea soarelui care putrezea neculeasă.

Deodată, mi se păru că aud un foşnet surd şi un vuiet. Imi încordai atenţia. Zgomotul devenea din ce în ce mai puternic şi mai limpede. Ascultam cu înfrigurare fiecare sunet. Era uruitul roţilor şi scârţâitul încheieturilor uzate ale vagonului. Era scrâşnetul tampoanelor şi şuierul locomotivei. Imi recăpătam auzul! Dar, în aceeaş clipă, mă cuprinse o nelinişte, care-mi stârni un fel de spaimă. Inima mi se opri în loc. Pipăii în grabă buzunarul secret pe care-l aveam în partea dinăuntru a tunicii. Degetele atinseră marginile unui obiect mic şi tare. Era carnetul meu de comsomolist. Respirai, uşurat. Era deci, acolo.

O rază de soare pătrunse prin crăpătură şi lumină un colţ al vagonului. După o clipă, dispăru, dar lăsă în urma ei un dor fierbinte de viaţă, ca o chemare; fără să vreau, începui să zâmbesc. Oamenii posomoriţi şi tăcuţi care şedeau alături de mine, mă priviră miraţi. Ca şi toţi tovarăşii mei de suferinţă, nu vedeam viitorul în culori luminoase. Dar nu voiam deloc să mă împac cu acest gând.

— O să fugim! — spusei cu glas tare. — Iar dacă n'o să reuşim, o să luptăm. Oriunde o să fim, rămânem tot oameni sovietici: să nu ne lăsăm îngenunchiaţi, şi atunci n'o să ne fie ruşine de noi.

Oamenii se traseră mai aproape şi începurăm să vorbim. Şi din clipa aceea, de câte ori priveam prin crăpătură, nu ne mai apăsa tristeţea, ci în sufletul nostru creşteau ura şi hotărîrea dârză de a ne redobândi, cu orice preţ, libertatea.

Vagonul se balansa mereu. Uneori, staţionam timp îndelungat prin gări, pe linii secundare.

La început, încercai să ţin socoteala timpului, urmărind zilele şi nopţile care se succedau şi numărând de câte ori ni se dădea de mâncare: sentinela germană ne arunca în fiece zi câte o pâine la şase oameni şi ne aducea un vas cu apă; curând după aceea însă, mă cuprinse un amestec de somnolenţă şi delir.

Slăbit de foame, mă târam cu greu până la crăpătura din perete, ca să respir puţin aer curat şi să privesc afară. Locurile îmi erau străine. Pe un ogor îngust cu sfeclă se vedeau straturi neregulate care dovedeau că se făcuseră însămânţări cu mâna; frunzele erau firave şi palide. Nu semăna deloc cu sfecla dela noi din regiunea Curscului. Uneori taică-meu, micşorându-şi ochii a desfătare, se uita la câmpurile acoperite cu frunzişul verde-viu al sfeclei, care se întindeau nesfârşite spre orizont. Din loc în loc, trăgea la întâm-

plare câte o rădăcină din pământ şi îi încerca greutatea: desigur, două kilograme!

Şi cum se făcea treieratul pe aici! Un ţăran desculţ şi cu pantalonii rupţi, făcuţi din pânză de sac, dar cu pălărie în cap, mâna o pereche de căluţi costelivi, ceva mai înalţi decât nişte viţei, care trăgeau peste snopi o bârnă groasă... Mai încolo, o gară: doi boi negri, înlocuiesc locomotiva de manevră şi trag pe linia ferată un vagon de marfă, pe care stă scris: «România».

Iată cum arată străinătatea, meleagurile străine!

Mai târziu, am auzit un duduit surd şi mă grăbii să mă uit prin crăpătura din perete. Treceau în goană stâlpii unui pod de cale ferată; printre ei se zăreau valuri verzui şi turburi, iar din depărtare se ridica spre nord, în trepte, un mal înalt acoperit cu păduri care începuseră să îngălbenească.

— Băieţi, mi se pare că trecem Dunărea, — spuse unul dintre noi.

— Te pomeneşti că nu ne duc în Germania! — îşi dădu, timid, cu părerea altul.

— Ne duc în Balcani!

— Asta n'ar fi rău! — ziseră vecinii mei, înviorați.

— Dac'om nimeri în Balcani, — adăugai eu, — putem spune că am avut noroc; oricum, e mai aproape de patrie!

Mai trecu o noapte de zdruncinături şi, dimineaţa, uşile vagonului se deschiseră în cele din urmă, cu un scârţâit. Văzui munţi împăduriţi şi învăluiţi în ceaţă; aerul, care ni se păru neobişnuit de proaspăt şi de curat, ne îmbătă. Intrebai, în nemţeşte, pe santinelă, unde ne aflăm. Cred că era bine dispus, căci mormăi:

— Südslavien!

Iugoslavia! In compania noastră, acest cuvânt era rostit totdeauna cu un sentiment deosebit. Incă de pe vremea când ne aflam lângă Mozdoc şi citeam ştirile scurte despre lupta eroică a partizanilor iugoslavi, eram cu toată inima alături de ei şi doream fierbinte să le venim cât mai repede în ajutor. Deaceea, faptul că nimerisem în Iugoslavia ni s'a părut un semn bun.

Convoiul de prizonieri fu dus la Niş în sudul Serbiei. Oraşul, nu prea mare, e situat într'o vâlcea, pe malurile râuleţului Nişava, un afluent al Moravei. Străzile sunt înguste şi întortochiate, iar de jur împrejur stau de strajă forturi. Munţii din împrejurimi, străbătuţi de defileuri şi acoperiţi cu păduri, se ridică în pante repezi spre răsărit; vârfurile golaşe strălucesc în soare. Ideia unei evadări continua să mă stăpânească şi deaceea îmi notam în minte cel mai mic amănunt.

Am fost închişi într'o veche fortăreaţă turcească. Mulţi dintre noi şi-au găsit moartea acolo, în turnul mohorît Cele-Kula, care păstra încă amintirea cruzimilor săvârşite de ieniceri. Nu voi uita niciodată întâlnirea cu un soldat din regimentul nostru; când mă recunoscu, el exclamă fără voie: « Tovarăşe locotenent ». Nemţii îl auziră şi începură să-l iscodească: « Care e locotenentul? » Dar cum el nu le răspunse, îl supuseră la torturi crunte; a murit fără să mă trădeze. Alţii au pierit istoviţi de foame, de boli. Cei dintre noi care se mai ţineau pe picioare — şi printre aceştia eram şi eu — am căpătat, un timp, ceva mai multă mâncare, adică mămăligă, iar apoi am fost urcaţi într'un autocamion şi duşi în lagărul de concentrare « Dresden », de lângă orăşelul Bor. Aci am fost împărţiţi în grupe, iar Ruşii au fost despărţiţi cu stricteţe unul de altul.

Acum stau întins pe pat şi, încercând să depăn în minte şirul evenimentelor pe care le-am trăit, mă zbat să-mi dau seama în cât suntem astăzi. Nici tovarăşii mei n'o ştiu. « Drumul până aici a durat mai mult de o săptămână, gândii eu. La Niş, am stat vreo zece zile şi aici suntem de vreo două săptămâni. Inseamnă că suntem în preajma lui şapte Noembrie. Sau, poate, a trecut? »

Din curte se auzi scârţâitul unor roţi rostogolite de pietriş. Ştiam că e carul negru cu cruce albă — morga pe roate — că cineva era dus spre « libertate », adică spre şanţul din apropierea lagărului.

Deschisei ochii. Prin ferestrele cu gratii duble şi cu reţea de sârmă ruginită, începu să se ivească albastrul zorilor. Incă puţin şi o să intre soldatul neamţ însoţit de un câine şi o să strige: « *Aufstehen! Schnell!* [1]) Deasupra capetelor celor care dorm o să zbârnâie soneriile, trezindu-i din somnul lor scurt şi greu. Vom fi încolonaţi şi mânaţi spre mina de cupru, spre cariera de piatră sau la construcţia şoselei.

Alexa Musici sforăie alături de mine, cu gura deschisă. Işi încrucişase pe piept mâinile-i crăpate, înnegrite de arşiţa soarelui şi de mizerie. Firele încârlionţate ale mustăţilor şi ale bărbii sale lungi se mişcau din cauza respiraţiei zgomotoase. Ca şi cum ar fi fost mereu gata de plecare, el nu-şi scotea nici noaptea haina scurtă de postav de casă şi opincile de piele de bou, legate cu nojiţe. Musici făcea parte din aceeaş grupă cu mine. Chiar din ziua sosirii mele în lagăr, aflând că sunt Rus, căuta să fie aproape de mine. Mă învăţa sârbeşte şi prindeam uşor: multe cuvinte sârbeşti seamănă cu cele ruseşti. După un timp, am început să ne înţelegem

---

[1]) Deşteptarea! Repede! (*N. trad.*)

destul de bine. Mi-a povestit că a fugit de trei ori din lagărele naziste. Prima dată, l-au prins poliţiştii acasă la el, în satul Bela Reka; venise să-şi vadă nevasta care era bolnavă. Când a fugit a doua oară, Musici a găsit, în locul cocioabei sale, numai ruini, iar lângă un prun carbonizat, o moviliţă, sub care vecinii îi înmormântaseră nevasta ucisă de fiarele din SS. Poate că de atunci s'a aprins focul aprig şi mistuitor din ochii întunecaţi şi adânci ai lui Alexa. A fost prins din nou, înainte de a apuca să plece la partizani.

...Cineva trânti uşa şi soneriile porniră a zbârnâi. Incepea încă o zi de lagăr. »

2

« Era o zi rece şi umedă. Nori joşi şi plumburii, înghesuiţi unul într'altul, ascundeau soarele. Ploua mărunt şi sâcâitor.

Ne-am aliniat şi ni s'a dat comanda: « Drepţi »; stăteam în noroi, fără a îndrăsni să ne mişcăm, iar prin faţa noastră, îmbrăcat într'o manta neagră şi cu gluga ridicată, se plimba şeful lagărelor organizaţiei Todt din regiunea Borului, frontführerul Schmolka. Acest om mic de statură şi îndesat, cu ochii spălăciţi şi bulbucaţi ne rostea cu regularitate, la fiecare trei zile, câte un discurs educativ. Pe el nu-l stânjenea vremea urîtă. Dimpotrivă, devenea cu atât mai vorbăreţ, cu cât timpul era mai urît, când ploua şi era frig. Ii făcea o adevărată plăcere să privească suferinţele oamenilor uzi până la piele, care tremurau în bătaia vântului pătrunzător. Pesemne, Schmolka fusese cândva unul din oratorii provinciali ai partidului nazist şi avea şi acum nevoie de un auditoriu răbdător şi supus. Poliţiştii aleşi dintre « Volksdeutsche » [1]), îmbrăcaţi în mantale de culoare violacee, ne supravegheau în mod special, ca nu cumva să ascultăm pe frontführer altfel decât « cu cea mai mare atenţie ». Aceasta era o tortură suplimentară. Odată, un Italian, îngheţat de frig, îşi ridică gulerul hainei şi-şi îngădui să caşte. Un poliţist îl lovi pe « neatent » în burtă, cu cizma lui grea. Italianul scoase un geamăt scurt şi căzu. Tovarăşii făcură zid în jurul lui, pentru a împiedica pe paznic să-l mai lovească. Indată veniră în fugă câţiva soldaţi înarmaţi cu automate şi-i împinseră pe « rebeli » într'o baracă, unde-i aştepta o cumplită răfuială.

---

[1]) Nemţii care înainte de război locuiau în ţările din estul şi sud-estul Europei. (N. red. ruse).

Schmolka vorbea mai departe. Căuta să ne convingă că suntem soldaţi ai marii armate a construcţiilor militare, condusă de multă vreme de Fritz Todt, geniul marelui stat major german. Că acest « geniu » a construit, din timp, toate autostrăzile strategice pe care au înaintat armatele lui Hitler spre Apus şi spre Răsărit. Ne spunea că, pentru orice acţiune care ar împiedica într'o măsură cât de mică realizarea planurilor lui Todt, vinovaţii vor fi pedepsiţi cu asprime şi fără cruţare. Dar, oricât căuta el să ne înfricoşeze, oricât ne istovea munca silnică din carierele de piatră şi oricât de groaznică şi fără ieşire părea, în unele zile, situaţia noastră din lagăr, de unde nu ne putea « elibera » decât carul negru cu crucea albă, totuşi credeam cu tărie într'un viitor mai bun. Când priveam munţii împăduriţi învăluiţi în ceaţă, mă gândeam adesea că, într'un fel sau altul, vom reuşi să ajungem şi noi pe acele culmi înverzite, în mijlocul partizanilor, şi că vom lupta alături de ei.

Nu odată mi-a arătat Alexa Musici, în drum spre carieră, culmea unui munte din apropiere, acoperită de jos şi până sus de o pădure deasă cu frunză căzătoare; şi de fiecare dată spunea pe un ton semnificativ:

— Ţrni Vrh ! [1])

La început se uita în jur şi spunea pe ocolite că pentru noi există o singură cale bună, într'acolo, spre Vârful Negru. Dar după ce s'a împrietenit cu mine, mi-a spus în secret că în pădurea de pe culme şi pe masivul Zlatovo se află partizani, care au construit o brigadă şi aşteaptă ordinul comandamentului suprem, pentru a ataca regiunea Borului. Un zâmbet uşor însenina figura posomorîtă a lui Alexa când îmi povestea aceste lucruri.

Cu câtă patimă ura Alexa mina din Bor, care de când ţinea minte nu fusese de fapt niciodată iugoslavă ! Totdeauna au stăpânit-o străinii. Inainte de război erau Francezii, dar din timp în timp veneau şi adevăraţii stăpâni — Americanii. Acum năvăliseră Şvabii. Locul directorului francez a fost luat de un Neamţ, doctorul Krebs. Stăpânii se schimbă, dar muncitorii o duc la fel de greu. Ei lucrează în galeriile minei, cufundaţi până la genunchi într'o apă otrăvită — de culoare albastră-închisă, respirând un aer la fel de otrăvitor. Numai după doi ani de muncă în mină, faţa lui Sreciko, fiul lui Alexa, devenise cenuşie; o tuse neîntreruptă îi măcinase plămânii, şi, în cele din urmă, a murit. Până şi vegetaţia se ofileşte pe o rază de câţiva kilometri, iar pământul refuză să rodească din cauza gazelor

---

[1]) Vârful Negru. (N, trad.)

sulfuroase care țâșnesc din cuptoarele uzinei de cupru. Pe colinele pustii și lipsite de verdeață, se văd doar primăvara, rare tufe roșietice.

— Nicolai, la voi, în Uniunea Sovietică, sunt toate altfel, nu-i așa? — mă iscodea Musici, și după ce asculta cele ce-i povesteam, devenea și mai încrezător, și mai comunicativ.

El îmi spuse, în mare taină, că e comunist și că are un prieten vechi și credincios, pe minerul Nedelko.

Se cunoscuseră încă înainte de război, când mina din Bor era exploatată de industriași francezi și iată în ce împrejurări. Intr'o zi țăranii din împrejurimi s'au înțeles cu minerii, s'au înarmat cu pari și cu puști de vânătoare și au pornit spre mină. Erau hotărîți să devasteze birourile. Musici și Nedelko mergeau alături, îmbărbătându-se unul pe celălalt. Dar dorința lor fierbinte de a izgoni pe stăpânii veniți de peste hotare, nu s'a împlinit. Jandarmii regelui Iugoslaviei, care apărau concesiunile străine, au întâmpinat pe răsculați cu focuri de armă. Nedelko fu rănit în picior și Alexa îl duse acasă la el, la Bela Reka. Din ziua aceea se legă între ei o strânsă prietenie. Continuară să se întâlnească și în timpul ocupației. Aceste întâlniri secrete hrăneau în inima lui Alexa un sentiment de încredere în propriile lui forțe, cum nu mai cunoscuse până atunci și visul neclar până de curând, îl chema acum îndrăzneț, spre un țel precis. Deveni și el membru al organizației comuniste care luase ființă la mină și, împreună cu Nedelko și cu alți tovarăși, începu pe ascuns să săvârșească acte de sabotaj împotriva ocupanților. Comuniștii erau strâns uniți și regulile conspirației erau respectate cu sfințenie. Deși își dădeau seama pentruce se strică atât de des utilajul și se întâmplă mereu avarii în transporturi, hitleriștii nu reușeau, cu toate silințele lor să-i descopere pe făptuitori. Dușmanul transporta din ce în ce mai greu cuprul din Bor. Se pare însă că la C.C. al Partidului Comunist Iugoslav nu erau mulțumiți de activitatea comuniștilor din Bor și le-au trimis un conducător nou, pe Blajo Katnici. Dar, în ciuda recomandațiilor excelente, se dovedi că nu prea avea multă experiență în munca conspirativă căci, după scurt timp Katnici a fost arestat de gestapo, iar poliția a reușit să prindă aproape întregul grup de partid din Bor.

Nedelko și Alexa fugiră la Bela Reka și așteptară acolo, răbdători, momentul potrivit ca să reînceapă lupta. Seara, când din cauza întunericului nu mai puteai desluși fețele, oamenii se adunau la marginea satului, lângă un gard mic de piatră peste care ușor era să sari. Nedelko acoperea cu poala hainei o lanternă de buzunar. Raza lămpii aluneca pe o foaie de hârtie, luminând cuvintele: « Uniunea Sovietică... Stalin... »

Poporul trăia cu aceeaş speranţă cu care pe vremuri, sub jugul turcesc, bunicii se urcau pe deal în întâmpinarea soarelui şi, întinzând mâinile spre răsărit, spuneau copiilor şi nepoţilor: « Acolo este străbuna noastră — Rusia ! » Şi iată că în Iunie 1941, în zile de încercări şi mai grele decât nenorocirile de pe vremea Turcilor, s'a răspândit în sunet de fluier, din munte în munte şi din sat în sat ştirea: « Hitleriştii au atacat Rusia! Armata Roşie şi întregul popor sovietic opun o rezistenţă eroică cotropitorilor nemţi ». Vestea se răspândea ca un ecou de tunet, mobiliza oamenii şi trezea în ei puteri noi şi dorinţa de luptă.

— Să mergem, e timpul — spusese Nedelko lui Alexa.

Pe drum, ei pândiră doi jandarmi, îi dezarmară şi plecară în pădure. Acolo li se alăturară încă opt oameni. Iar în Iulie, după ce învăţară să mânuiască armele şi explozibilele, partizanii se hotărîră să întreprindă prima acţiune. Aruncară în aer un tunel de pe calea ferată Zaieciar-Paracin, alungară garda nemţească şi după ce luară multe trofee, se întoarseră în regiunea Zlot, unde era punctul de adunare. Detaşamentul creştea; până în August ajunse să aibă nouăzeci de oameni.

Operaţiunile luau o amploare tot mai mare. Partizanii minară şi incendiară o mină din srezul [1]) Bolievaţ, aruncară în aer două poduri de cale ferată şi provocară deraierea unui tren. După aceea intrară în detaşament trei sute de noi ostaşi. Dela C.C. a fost trimis din nou Katnici, cunoscut pentru activitatea de partid depusă la Bor. Acum purta un nume conspirativ — Kragui (Uliul). Povestea cum îl torturaseră cei dela gestapo în închisoarea din Belgrad şi cum fugise de acolo, dorind să ia parte la răscoala populară care cuprindea acum nu numai Serbia răsăriteană, dar şi alte ţinuturi din Iugoslavia. Pretutindeni, răsuna lozinca: « Să pornim la lupta împotriva hitlerismului, alături de Rusia Sovietică ».

Cuprinşi de panică, Schmolka şi Krebs fugiră din Bor. Partizanii reuniţi în două detaşamente mari — Bolievaţ-Bor şi Kraina — alungau pe ocupanţi din partea de răsărit a Serbiei. Nedelko şi Alexa erau nedespărţiţi. Ascultau cu entuziasm discursurile înflăcărate ale agitatorului Kragui despre lupta poporului sârb împotriva « geniului rău » — fascismul şi a « complicilor lui » — oamenii lui Nedici, despre faptul că această luptă va aduce vitejilor o glorie mai mare decât cea pe care le-o adusese strămoşilor războiul împotriva hoardelor turceşti. Dar, în realitate, totul s'a petrecut altfel. Regimentele de represalii nemţeşti,

---

[1]) Plasă. (N. trad.)

sprijinite de fasciştii sârbi — bandele lui Nedici — începură ofensiva. Duşmanii aflară locurile de întâlnire ale partizanilor. Detaşamentele, unul după altul, erau încercuite şi înfrânte. In sate, fură arse toate casele partizanilor, iar familiile lor aruncate în închisori. Hitleriştii ameninţau cu împuşcarea femeilor şi a bătrânilor, dacă soţii şi fiii lor nu se vor înapoia din păduri.

Neştiind cum să iasă din impas, partizanii se risipiră pe la casele lor. O parte trecură la cetnici, pe care Nemţii nu-i persecutau. Detaşamentele se topeau văzând cu ochii, se desfăceau în grupuri mici. Şi tocmai atunci veni dela cartierul general al răscoalei, dela Dobrivoie Radoslavlevici (Bobi) — omul de încredere al lui Tito — ordinul ca detaşamentele de partizani să fie dizolvate. Kragui explica aceasta prin faptul că în Serbia de răsărit nu există condiţii potrivite pentru luptă. El sfătuia pe partizani să plece pe la casele lor şi să aştepte o nouă chemare a partidului. Cei care i-au urmat sfaturile au nimerit, unii, la spânzurătoarea din Bor, alţii au fost împuşcaţi, iar alţii, ca Alexa, au fost luaţi de jandarmi, de acasă, şi închişi în lagărul lui Todt. Incăpăţânatul Nedelko rămase însă în munţi, cu câţiva prieteni mineri.

Iarna, în timp ce lucra la cariera de piatră, Alexa profită că zăpada era mare şi fugi în pădure. Dar îl căută zadarnic pe Nedelko. Nu găsi nicăieri, nici urmă de partizani. In schimb, abia te puteai strecura printre agenţii fascişti. Alexa se întoarse, pe furiş, la Bela Reka şi acolo află dela ţărani că Nedelko nu s'a predat şi nici nu a încetat lupta. Dădea foc la depozitele de grâne pe care hitleriştii aveau de gând să le care în Germania şi distrugea căile ferate. Frigul iernii silise micul detaşament de mineri să se ascundă într'o peşteră din munţi; îi pândea primejdia ca duşmanul să le descopere urmele în zăpadă. Acolo trăiau, pesemne, şi acum, hărtăniţi, fără cele de trebuinţă, hrănindu-se numai cu ce se poate găsi iarna în pădure. Alexa spera să-i găsească la primăvară. Dar cineva îl denunţă şi nimeri din nou într'un lagăr de concentrare, de data aceasta la « Dresden ». Partizanii trecură iarna îngrozitoare a anului 1941 — 1942, se uniră şi formară o oaste. Numărul lor crescuse aşa cum spune zicătoarea: « *Dlaca po dlacu* (fir cu fir) *beliacia* (se face haina), *zrno po zrno* (bob cu bob) — *pogacia* (se face lipia), *camen po camen* (piatră cu piatră) — *palacia* (se face casa), *caplia po caplia* (picătură cu picătură) — *Moracia* (se face râul Moracia) ». La fel şi cu partizanii: viteaz cu viteaz, şi se făcu oastea. In pădurile din Serbia se formă dela sine o brigadă de partizani. Ea luă legătură cu Tito şi acesta o incluse în corpul de armată comandat de Kocia Popovici.

Se zice că e un comandant deştept şi şiret. A învăţat în Franţa; se spune că e poet şi chiar puţin filosof, dar lucrul principal e că a luptat ca voluntar în Spania, în brigada internaţională şi prin urmare e un erou şi se pricepe în arta militară.

— E un erou! — îmi spunea Musici atunci când vorbeam despre Popovici. — Dar dece nu întreprinde nimic cu brigada lui? Dece? — continua el oftând şi aruncându-şi mereu privirile spre Vârful Negru.

...Ne sileau să lucrăm din zori până seara târziu. Şoseaua care ducea din Belgrad prin Pojarevaţ, pe valea Mlavei spre Zaiecear, şi care fusese croită pe vremuri prin pădurile dese, nu le mai plăcea hitleriştilor. Se grăbeau să o lărgească. Aveau nevoie de un drum cât mai scurt spre Bulgaria, spre Răsărit. Musici era sigur că partizanii vor distruge această şosea strategică. Ştia că transporturile nemţeşti nu vor putea trece pe lângă Vârful Negru. Era convins că şi calea ferată îngustă pe care o construiam acum, dela Bor spre Jagubiţa, va fi aruncată în aer şi că Schmolka şi Krebs nu vor reuşi să care cuprul până la Dunăre, în portul Kostolaţ. Dar partizanii nu se mişcau. Dece nu încep odată ofensiva împotriva Borului? Oare aşteaptă ca Nemţii să se întărească şi mai mult? Musici era nedumerit, clocotea de mânie. Când îşi va răzbuna poporul, pământul jefuit şi secătuit, fiii căzuţi în lupta împotriva fascismului, soţiile rămase văduve şi mamele omorîte? Când vor fi izgoniţi în sfârşit blestemaţii cotropitori?

Musici nu înţelegea cauza acestei lipse de acţiune. Era chinuit de nerăbdare. Târnăcopul îi cădea din mână. Odată l-a văzut santinela şi l-a lovit cu cravaşa. Musici îl ameninţă pe furiş cu pumnul şi aruncă o privire desnădăjduită spre Vârful Negru. In ultimul timp, începuse să evite întrebările mele şi tăcea posomorît, ca şi cum s'ar fi socotit vinovat că nu ni se împlineau speranţele.

Cu câteva zile în urmă, Schmolka trimisese în mină câteva grupe de deţinuţi dintre cei care lucrau la construirea şoselei. Printre ele era şi grupa noastră. Ni se dădu ordin să facem cât mai grabnice săpături în dealul Tilva-Mika, unde fusese descoperit minereu de cupru. Germania avea tot mai multă nevoie de cupru.

De când lucra în apropierea minei, Musici se uita mereu pe furiş în jur, ca şi cum ar fi aşteptat, nerăbdător, pe cineva. Intr'una din zile, profitând de o clipă de neatenţie a sentinelelor, el schimbă câteva cuvinte cu un om uscăţiv, care purta o pălărie cu boruri largi. După aceea, l-am văzut ceva mai liniştit.

Noaptea următoare, m'a trezit un zgomot neobişnuit. Prizonierii se îmbulziseră la ferestre, de unde se zăreau vâlvătăile unui foc.

— Ard Nemţii! Aşa treabă mai zic şi eu! — se auziră voci.

Musici stătea şi el la fereastră. Cu un zâmbet de mulţumire îmi spuse:

— Priveşte, tovarăşe Zagorianov, ce zici, e bine?!

Ardea depozitul de materiale nemţesc de lângă dealul Tilva-Mika. Amestecându-se cu strălucirea zgurei încinse, care era aruncată din vagonete în râpă, vâlvătaia se ridica deasupra Borului, ca o pânză umflată de vânt. Norii cu marginile întunecate de fum, păreau îmbibaţi cu sânge.

Alexa privi multă vreme atent spre silueta întunecată a Vârfului Negru scăldat în lumina roşie a incendiului, murmurând ceva ca pentru el.

Imi dădui seama numaidecât: comuniştii ilegalişti începuseră din nou să acţioneze în mină. Musici şi minerul cu pălăria cu boruri largi sunt în legătură cu ei.

Nu cumva acest foc este semnalul dezlănţuirii atacului de către partizani?

Dar noaptea trecu şi partizanii nu se iviră».

3

«Nu izbutii până la urmă să sărbătoresc ziua de 7 Noembrie. Când, în urma rugăminţii mele, Alexa a întrebat un miner cunoscut ce dată e, am aflat că suntem la jumătatea lunii Noembrie. Cât mă deprima faptul că nu ştiam ce se petrece în lume, ce evenimente se desfăşoară dincolo de sârma ghimpată a lagărului nostru! Ce se întâmplă acum în Uniunea Sovietică, în regiunea Curscului atât de dragă? In satul meu natal, pe uliţa cea nouă, răsună, de bunăseamă, loviturile de bardă ale dulgherilor. Dar tovarăşii mei de luptă ce vor fi făcând? Compania mea unde o fi? Fără îndoială că au lăsat departe Niprul şi poate că la Moscova au şi răsunat salve în cinstea diviziei noastre. Şi eu? De-aş putea să scap de aici! Dar cum să scap?

Venise iarna. Fulgi rari de zăpadă cădeau şi se topeau în noroi. Cerul tulbure şi pământul se contopeau într'o singură mocirlă nemărginită. Soarele fără vlagă se zărea printre nori, ca o pată trandafirie. Bătea un vânt tăios. Ploaia amestecată cu zăpadă nu mai izbutea să răzbească prin zdrenţele vestmintelor noastre îmbibate de apă. Cizmele mele se stricaseră cu totul; picioarele ude degerau şi fiecare pas îmi pricinuia dureri.

Coloana se îndrepta spre carieră, sub pază întărită.

In grupul nostru de deţinuţi erau şase prieteni: eu, Musici, actorul ceh Eugen Lauşek — un om scund, îndesat cu capul mic şi rotund înfipt pe umeri laţi şi mereu cu un zâmbet şugubăţ pe faţa-i bucălată, Nicolaus Pal — un ceasornicar din Budapesta, timid şi speriat, foarte slab, cu obrazul puhav de culoare gălbuie, bolnăvicioasă, şi doi Italieni care refuzaseră să lupte în Iugoslavia pentru interesele lui Mussolini, ce le erau cu totul străine: erau doi flăcăi minunaţi, dar atât de deosebiţi ca fire, încât rămâneai uimit că puteau fi atât de buni prieteni. Unul dintre ei, Enrico Marino, era de fel din Lombardia de nord, avea părul castaniu deschis şi palme late de plugar; era un om serios, aspru, zâmbea rar şi vorbea puţin, dar totdeauna cu chibzuială. In ochii lui mari, de o culoare închisă, luceau scânteieri calde, dar pline de nelinişte, ca şi cum ar fi ascuns cine ştie ce vis neîmplinit. Celălalt — Antonio Colacione, un pescar din Neapole, cu faţa îngustă şi oacheşă, ochi negri focoşi şi un păr creţ care lucea ca pana corbului, se deosebea de primul prin firea-i veselă şi comunicativă, de un optimism neîntrecut. Putea să-i facă pe cei din jur să râdă cu un singur gest, sau prin felul cum intona o frază. Uneori îl imita pe Schmolka şi noi, pe ascuns, ca să nu ne vadă paznicii, ne tăvăleam de râs. Din uniforma lui, ca şi din a lui Enrico, nu mai rămăseseră demult decât zdrenţe, iar din fosta lor măreţie de legionari, mai aveau doar pălăriile cu pene. Antonio reuşea însă să se învăluie cu atâta măestrie într'o pătură cenuşie, ruptă, prinsă în jurul gâtului cu bucăţele de sârmă încât părea elegant.

Eram foarte legaţi unii de alţii şi atunci când plecam la lucru, sau când ne întorceam în lagăr, mergeam în coloană toţi şase la un loc.

La mijloc, păşea deobicei Nicolaus Pal. Mergea gârbovit, cu un umăr mai sus şi cu nasul vârît în gulerul ridicat al paltonului. Aşa mi-a şi rămas în minte. Tuşea des, iar respiraţia îi era ca un şuierat ascuţit.

Lauşek îl sprijinea, ţinându-l de braţ. Era greu să-ţi închipui cum ar fi putut să trăiască Pal, la ocnă, fără Lauşek, un om puternic şi rezistent şi care nu-şi pierdea nicio clipă optimismul. Stătuseră împreună la Budapesta, în închisoarea fascistă de pe Margit-Kerut şi de atunci Lauşek nu încetase să-l ajute. Aici, în lagăr, el îi purta uneltele şi de multe ori, în timp ce înfigea târnăcopul în stâncile calcaroase, avea obiceiul să spună: «La urma urmei tot pentru noi reparăm şoseaua. Odată şi odată, o să pornim pe ea, trecând prin

Belgrad, tu, la voi la Buda, iar eu, la Praga. Şi o să spunem ca regele Richard din piesa lui Shakespeare: « Te salut, pământ scump ! »

La o răscruce de drumuri, se afla un stâlp pe care scria în sârbeşte: « Berlin-centru 1608 kilometri ». Lauşek îmi făcu cu ochiul:

— Şi după aceea o să pornim împreună asupra Berlinului...

Antonio Colacione schimbă cu noi o privire plină de înţeles şi-i făcu un semn cu cotul lui Musici. Dar Alexa, adâncit în gândurile sale, nu vedea şi nu auzea nimic. Mergea cu capul în jos: nu-l ridică decât o singură dată, când îşi aruncă privirile spre vârful muntelui, spunând:

— Ţrni Vrh !

— Iar Vârful Negru ! Dar când o să se mişte odată? — spuse enervat Enrico Marino.

— Da, ar fi timpul să arate că există, să le aducă Nemţilor aminte de asta ! Toată lumea aşteaptă, şi ei nu fac nimic, — rosti tărăgănat Lauşek.

— Inseamnă că încă n'a venit timpul, — răspunse Musici, cu greutate.

— Suntem în plină iarnă, — spuse, pe un ton amărît, Nicolaus Pal, vârîndu-şi nasul, învineţit de frig, în guler.

Câţiva soldaţi care veneau din direcţie opusă, rostogoleau un sul uriaş de sârmă ghimpată.

— Tot timpul ridică noi întărituri, — observă ironic Antonio. — Nu-i nimic. Curând, curând, ne va surâde norocul, signori ! — trase el concluzia neaşteptată. — Nu-ţi pierde curajul, actorule ! Partizanii îşi vor juca bine rolul !

Se simţea că partizanii sunt pe aproape şi că ei ameninţă Borul. Hitleriştii şi poliţia lui Todt, formată din Nemţi din Banat şi din Srem, căutau să transforme Borul într'o fortăreaţă de necucerit. Adânceau şanţurile din jurul barăcilor, cu lemnul înnegrit de vreme, şi înconjurau întreaga aşezare cu încă un baraj de sârmă ghimpată. La răspântie şi lângă carierele de piatră, unde munceau prizonierii zdrenţăroşi şi înfometaţi, se înălţau, asemeni unor tumori monstruoase, turnurile de beton ale cazematelor; din ambrazurile lor ieşeau ţevile mitralierelor; « aricii » şi copaci doborîţi stăvileau albiile tuturor pârâiaşelor care coborau din munţi. Intr'un cuvânt, hitleriştii se pregăteau serios să se apere împotriva poporului.

— Tu cunoşti drumul spre Vârful Negru? — întrebai în şoaptă pe Alexa.

El mă privi întâi cercetător, iar, după o clipă de tăcere, răspunse
— Il cunosc!
In timpul nopţii, Musici se aşeză mai aproape de mine şi-mi spuse:
— Nicolai, m'ai întrebat astăzi dacă cunosc drumul spre Vârful Negru. Ai de gând să fugi la partizani?
— Şi dece nu? Dacă muntele nu vine la Mahomed, se duce Mahomed la munte! — am răspuns eu în glumă.
Musici înţelese.
— Dar tu nu ai de gând să evadezi din nou? — îl întrebai, fără înconjur.
Alexa zâmbi pe sub mustaţă.
— Ar fi bine să plecăm toţi şase... Şi o putem face.
Nici nu pot să spun cât de mult m'au bucurat cuvintele lui Alexa! In sfârşit!
Musici se mai întâlni de două ori cu prietenul său din mină. Părea că totul se aranjează. In curând vom fi liberi şi vom ajunge la partizani!
Nu-l întrebam pe Musici cine ne ajută. Nu puteau fi decât comuniştii ilegalişti. Când prietenii mei au aflat de evadarea plănuită, niciunul din ei n'a şovăit, nici chiar Nicolaus Pal, care era cel mai slab dintre noi.
— Suntem un grup bine închegat, signori! Norocul ne surâde! — zise Colacione, cu convingere.
In prima noapte mai întunecoasă, ne-am pus planul în aplicare.
Vântul puternic rostogolea, cu zgomot, pe acoperiş, foile de tablă smulse, iar zăpada pătrundea şuierând prin crăpăturile din pereţii barăcii.
După ce toată lumea adormi şi soldatul dela intrare, înarmat cu un pistol-mitralieră, începu să moţăie, m'am ridicat şi, ascunzând sub o haină o piatră grea, pregătită din timpul zilei, mă apropiai încet de hârdăul care se afla în colţul de lângă uşă. Sentinela îmi aruncă o privire, dar nu spuse nimic, căci era un lucru obişnuit...
Intre timp, Lauşek se dete jos din pat şi, luând o poziţie nefirească, ţeapănă, începu să simuleze în tăcere, dar cu o adevărată măiestrie de actor, o criză de nebunie.
Soldatul, cuprins de mirare, rămase cu ochii pironiţi la el. Atunci, mă apropiai de Neamţ pe la spate şi-l izbii puternic cu piatra în ceafă.
Am tras apoi soldatul ameţit, într'un colţ întunecos şi, împreună cu Musici, i-am scos mantaua. Totul se petrecu repede şi fără zgomot.
După ce îmbrăcă mantaua nemţească şi îşi trecu pistolul-mitralieră pe după gât, Musici ieşi cu curaj în curte, iar noi îl urmarăm. Chiar

dacă se trezise cineva din baracă, s'a gândit, desigur, că sentinela duce cinci deţinuţi la interogatoriu.

Noaptea era întunecoasă şi viscolea. Vântul vijelios clătina puternicele lămpi electrice de pe stâlpi. In curte, zăpada era mereu ridicată de răbufnelile vântului. Nu puteai deosebi nimic în această vâltoare de zăpadă, întuneric şi lumină.

Musici ştia dela prietenii din mină că există un tub de beton al canalizării, care merge din lagăr până în râpă. In fundul curţii, lângă bucătărie, se afla un puţ care avea o comunicaţie cu tubul. Gura puţului era închisă cu un grătar de fontă.

N'am pierdut prea mult timp nici cu lacătul greu care-l fereca. Alexa îl forţă cu o bară de oţel pe care o pregătise dinainte.

După ce am ridicat grătarul, am coborît repede în puţ. Alexa, care veni ultimul pe scara de fier, aşeză grătarul la loc. Totul mersese mult mai bine decât ne aşteptasem noi, care dealtfel eram pregătiţi pentru orice.

Canalul se dovedi destul de larg, dar era plin aproape până la jumătate cu resturi dela bucătărie şi cu tot felul de murdării. Ne strecurarăm târîş prin beznă. Pânze groase de păianjen ni se lipeau pe faţă şi respiram greu. Mergeam primul. După mine, înnăbuşindu-se şi tuşind mereu, se târa Nicolaus Pal. Tusea lui răsuna puternic în tubul de beton. Această temniţă lungă şi greu mirositoare era sinistră şi părea că nu se mai termină.

In sfârşit, aerul deveni mai curat şi de undeva se simţi o adiere slabă de vânt. Tubul, lipicios de parcă ar fi fost uns cu săpun, era înclinat şi alunecai pe el, aproape fără nicio sforţare, până ce mă oprii într'un ghem de sârmă ghimpată care astupa ieşirea. Incercai să mă întorc cu spatele sau pieziş, dar Nicolaus împingea puternic din urmă; pe el însuşi îl împingeau ceilalţi şi până la urmă ieşii ca un dop din ţeavă împreună cu sârma ghimpată. Faţa şi mâinile îmi erau zdrelite până la sânge. Dar ce însemnătate avea asta! Eram liberi!

Canalul se termina într'o râpă adâncă, pe malul unui pârâiaş atât de repede, încât nu îngheţa nici iarna. Ne spălarăm în grabă mâinile şi faţa şi ne scuturarăm hainele.

— Ei, şi acum încotro? — întrebă încet Lauşek.

— Veniţi după mine, prieteni, — spuse Musici, grav, cu o nuanţă de triumf în glas şi îşi îndreptă arma automată pe care o ţinea pe piept.

Ne conduse cu un pas zorit spre Vârful Negru».

4

Zagorianov şi prietenii săi ajunseseră departe când la Bor se dădea alarma.

Frontführerul Willy Schmolka, tot agitându-şi pumnii în aer, alerga ca turbat prin biroul său din clădirea fostului hotel al Francezilor. Chema neîncetat pe ofiţerii subalterni din lagărul « Dresden », ameninţa, dădea ordine şi bătea din picior. In sfârşit, se prăvăli istovit într'un fotoliu şi fu cuprins de gânduri negre; prin minte i se perindau toate câte se întâmplaseră în ultimul timp.

Arsese depozitul... Din lagărul dela Maidanpek fugiseră chiar din mină, trei prizonieri ruşi şi cu ei zece sârbi...Nu trecuseră nici două zile dela această întâmplare şi Maidanpek, de unde se extrage deasemeni cupru, fusese atacat de partizani.

Iar azi noapte, evadaseră dintr'o baracă a lagărului « Dresden » şase deţinuţi! Sentinela fusese găsită în nesimţire.

« Şi printre ei, iarăşi un Rus! se gândi plin de furie Schmolka. Acum ne putem aştepta la noi neplăceri! Ce-i de făcut? Să întărim paza lagărelor? Să mai aducem o haită de câini? »

Se auzi sirena unui automobil. Schmolka îşi ciuli urechile şi se uită speriat pe fereastră.

In faţa casei se opri un automobil blindat, galben ca nisipul pustiurilor africane; în el se aflau câţiva soldaţi cu automate, şi un colonel cu picioare scurte, îmbrăcat în unifo ma trupelor SS.

Un minut mai târziu, colonelul se ivi în pragul biroului.

— Heil Hitler! — spuse el şi ridică mâna, privind atât de fix la Schmolka, încât acesta, fără să vrea, se sculă din fotoliu. — Iată actele mele, — adăugă el.

Schmolka parcurse în fugă documentul impunător, prezentat de colonelul von Goltz şi semnat de şeful serviciului de spionaj al statului major al gestapoului. După aceea, aruncând pe furiş o privire plină de teamă noului sosit, îl invită să ia loc.

Dar von Goltz îşi exprimă dorinţa de a-l vedea neîntârziat pe directorul minei, pe Krebs.

— Am o misiune deosebit de importantă, — spuse el şi aruncă frontführerului o privire plină de dispreţ.

Schmolka simţi că i se strânge inima: nu cumva zvonurile despre unele afaceri pe care le făcuse el de curând împreună cu Krebs au ajuns până la Himmler?

Când Krebs veni, colonelul îi ceru în primul rând situaţia contabilă pe anul trecut. Schmolka şi Krebs, care se considerau stăpâni

absoluţi ai întreprinderilor din Bor, lucrau deobicei mână în mână, respectându-şi reciproc interesele. Acum erau cum nu se poate mai speriaţi amândoi: nu cumva von Goltz fusese trimis de cancelaria lui Himmler, pentru a le verifica scriptele? Intre timp, Goltz ceru o maşină de calculat şi chiar în biroul lui Schmolka, învârtind cu calm mânerul maşinei, începu să adune coloanele de cifre pe care le extrăgea din registre, cu abilitatea unui contabil încercat. Totodată, von Goltz se arăta atât de documentat cu privire la bogăţiile minei din Bor, încât doctorul Krebs rămase uimit.

— Această mină, — spuse von Goltz, — este una dintre cele mai importante din Europa. Uzina ei producea anual, înainte vreme, circa patruzeci şi cinci de mii tone de cupru electrolitic de cea mai bună calitate, adică de două ori mai mult decât celebrele mine Rio-Tinto din Spania. E adevărat că aci nu există zăcăminte atât de bogate ca în America de Nord, de pildă, sau ca în Africa—Catanga— şi nici minereul nu este de primă calitate din punct de vedere metalurgic. Dar, în schimb, calcopiritele de aici au însuşiri deosebite. In primul rând sunt pure şi nu cuprind alte metale, greu de separat, şi, mai ales, nu conţin plumb şi cositor. In al doilea rând, — sublinia von Goltz, conţin aur şi argint... — Dacă socotim, — continuă el, învârtind repede manivela maşinii de calculat, că calcopiritele din Bor cuprind, după cum s'a stabilit cu preciziune, treizeci-patruzeci de grame aur şi o sută de grame argint la tonă şi că exploatarea dă cel puţin patruzeci de mii de tone pe an...

— Ce spuneţi! — exclamă Krebs, agitat. — Patruzeci de mii! Doar nu suntem în timp de pace. Partizanii întreprind mereu acţiuni de diversiune...

— Sunteţi gata să aruncaţi totul pe seama partizanilor, numai ca să vă justificaţi inactivitatea! — spuse von Goltz, ridicând tonul. — Trebuie să înţelegeţi că noi avem neapărată nevoie de cupru; au nevoie de el uzinele militare, frontul, lupta împotriva comunismului mondial! — Obrajii vineţi ai colonelului tremurau. — Aşa că, scoateţi-l cum ştiţi, — adăugă el, — până nu-i prea târziu. Şi să nu faceţi niciun fel de perfecţionări tehnice! Să nu faceţi niciun fel de cheltuieli de prisos, pentru excrocii care caută să se strecoare în mină, dându-se drept chimişti sau pentru altfel de şarlatani savanţi!

Krebs păli. I se păru că aceste cuvinte sunt o aluzie la el.

— Despre ce perfecţionări poate fi vorba? — spuse el. — In laboratorul minei nu există nici măcar un microscop.

— Şi pentruce vă trebuie microscop? — îl întrerupse ironic von Goltz. — Cuprul îl aveţi la îndemână, aproape la suprafaţa pămân-

tului. Vreţi oare să descoperiţi dealurile şi munţii de calcopirită cu ajutorul microscopului?! Aşadar, — urmă el punând din nou mâna pe manivela maşinei de calculat, — dacă aţi trimis în Germania măcar douăzeci de mii de tone anual şi tot aţi obţinut numai aur, fără să mai socotim argintul, în valoare de... — Şi von Goltz rosti o cifră impunătoare. — După scriptele voastre rezultă, însă, mult mai puţin, — adăugă el supărat, răsfoind cu furie registrul.

— Aţi găsit vreo greşeală? — întrebă Schmolka, privind peste umărul lui Goltz.

— O greşeală care costă o jumătate de milion de mărci! — ţipă von Goltz. — Unde le-aţi băgat? — Şi bătu familiar pe Krebs, care se zăpăcise de tot, peste buzunarul dela piept. — Le-ai băgat aici, prietene?

Krebs se făcu roşu ca racul.

— Desigur că glumiţi, *Herr Oberst!* Sunt convins că e o neînţelegere! O să vedem imediat... — Apoi îşi încruntă fruntea, ca şi cum s'ar fi gândit unde ar putea fi suma care lipsea.

De fapt, Krebs voia să câştige timp, pentru a vedea ce se ascunde sub această familiaritate grosolană a lui von Goltz. După ce stătu puţin pe gânduri, avu impresia că a înţeles.

— Dece să ne risipim degeaba energia pentru fleacuri? — zise el, zâmbind servil. — Pot fi găsite totdeauna mijloace, pentru a înlătura unele complicaţii nedorite!

— Ei bine! Ajunge! M'am aprins şi eu! — răspunse împăciuitor von Goltz. — Hai să discutăm despre situaţia generală.

După ce se instală comod în fotoliu, făcu un semn de îmbărbătare frontführerului, care era speriat de moarte.

— *Herr* Schmolka, arăţi ca unul pe care nu dai nici doi cenţi, după cum spun duşmanii noştri yankeii. Ce s'a întâmplat? Nu vrei să aprinzi o ţigare? O să te calmeze. Eşti alarmat cumva de situaţia de pe frontul rusesc? Nu uita că, în schimb, frontul italian este complet stabilizat. Aţi ascultat la radio? Dwight Eisenhower anunţă că ofensiva asupra Romei se desfăşoară «într'un ritm atât de încet încât te dezamăgeşte». Iar pe voi nu vă supără nimeni aici. Şi mai sunteţi nemulţumiţi!

— Cum nimeni? — izbucni deodată Schmolka. — Dar partizanii! Dar Maidan... şi se opri la jumătatea cuvântului...

— Vă gândiţi serios că s'ar putea să fiţi atacaţi de sălbaticii ăştia de Iugoslavi?

Schmolka se descurajă auzind tonul lui von Goltz şi se gândi: ce o fi asta, ironie? Batjocură? Frontführerul îşi dădu seama că

trebuie să-şi păstreze calmul; a spune adevărul acum, ar fi nepotrivit şi ar putea chiar să încurce lucrurile. Deaceea, începu să explice situaţia, mai liniştit:

— Noi trăim aici, *Herr Oberst*, ca într'o fortăreaţă asediată. Aceşti blestemaţi de partizani obţin din partea populaţiei mai multe informaţii despre noi, decât putem avea noi despre ei. Oamenii închişi în lagărele noastre fug la ei. Partizanii cunosc fiecare colţişor. In orice clipă te poţi aştepta să-i vezi în faţa porţilor. Acolo, în munţi, e o brigadă întreagă de başibuzuci din ăştia. — Şi Schmolka se întoarse cu o mişcare grăbită spre fereastra prin care se vedeau, în depărtare, munţii împăduriţi: — Iată, acolo!

— Aşa, aşa... — spuse von Goltz, zâmbind sarcastic. — Deaceea v'aţi ascuns după cinci rânduri de sârmă ghimpată...

— Şi nu degeaba... — sări, nerăbdător, Schmolka. — Ieri, în zori, am reuşit cu greu să respingem atacul pe care l-au dat împotriva Maidanpek-ului. E în apropiere de Bor. Şi dacă n'aş fi fost prevenit...

— Dar cine v'a prevenit? — întrebă von Goltz, şi ochii săi mici se aţintiră asupra lui Schmolka. — Cine? — repetă el întrebarea, pe un ton insinuant.

Frontführerul tăcea.

— Ei? — întrebă încet von Goltz. — Doar ai văzut din documentele mele ce misiune am! Cine?

— O persoană influentă.

— Numele?

Schmolka aruncă o privire piezişă spre Krebs.

— Nu acum... — murmură el.

— Bine, — acceptă von Goltz şi continuă pe acelaş ton batjocoritor: — Orice aţi spune, la Bor trăiţi destul de liniştit şi sunteţi oarecum în siguranţă. Şi pe viitor va fi la fel, — repetă von Goltz, apăsând pe aceste cuvinte.

— Sunteţi convins de acest lucru? — întrebă Schmolka şi schimbă o privire cu Krebs.

Colonelul zâmbi din nou, sarcastic:

— Dar greu mai pricepeţi! Credeţi că-i poate trece lui Tito prin cap să pricinuiască vreo pagubă Americanilor?

— Dar ce amestec au Americanii aici? — întrebă Krebs, care nu înţelesese despre ce era vorba. — Mina e a noastră.

— Deocamdată e a noastră, — recunoscu von Goltz. — Dar, din păcate, nu suntem decât stăpânii vremelnici. Mina este proprietatea unei societăţi pe acţiuni. Inainte de război, acţionarii se întruneau la Paris, ca să-şi împartă dividendele, însă directorul general al so-

ci.tăţii se afla la New York; şi astăzi este tot acolo. Lui îi aparţin majoritatea acţiunilor. Cred că nu greşesc când afirm că şi azi trage profituri din războiul nostru cu Rusia. Aţi înţeles? Mina e a noastră, dar Americanii sunt ca şi mai înainte interesaţi în exploatarea ei, iar Tito ştie foarte bine acest lucru. Aici e vorba de politică înaltă. Tito n'o să vă atingă.

— Să dea dumnezeu! — oftă Schmolka uşurat şi nespus de bucuros că discuţiunea oficială luase sfârşit.

— *Herr* von Goltz, vă rog să luaţi masa cu noi, — spuse doctorul Krebs, agitat şi transpirat. — O masă prietenească ne va întări forţele după această serioasă discuţie de afaceri. Vom aranja totul şi vom fi mulţumiţi cu toţii... Mă duc să iau măsurile cuvenite, — încheie el şi se îndreptă spre uşă.

— Acum pot să vă comunic ce ştiu despre o persoană influentă poreclită « Kobra », care are o biografie foarte interesantă, — şopti Schmolka lui von Goltz, luându-l de braţ.

...După masă, îndată ce Krebs îi strecură pe furiş « ca amintire » un săculeţ greu, colonelul deveni grăbit şi refuză să rămână peste noapte, spunând că are treburi urgente. Schmolka ieşi să-l conducă. Fulgii de zăpadă care se învârteau începură să-i joace în faţa ochilor şi, din cauza alcoolului băut, i se păru că treptele dela intrare se clatină.

Von Goltz răspunse la salutul lui ducând absent mâna la şapcă.

— La Belgrad! — strigă el şoferului.

La câţiva kilometri de Bor, la răscrucea drumurilor ce duc unul prin Pojarevaţ spre Belgrad şi celălalt spre Zlot, se afla o *cafana* [1]) singuratică: « La trei urşi ».

Pe vremea când se petreceau aceste întâmplări, prea puţini oameni se abăteau pe la han. Drumurile erau aproape pustii. Numai arareori veneau aici ţărani bătrâni din satele apropiate, ca să stea de vorbă la un pahar de *şlivoviţă* şi ca să afle dela hangiu ştirile pe care le-ar fi putut aduce vreun drumeţ întâmplător. Uneori, coborau şi partizani din munţi, dar numai noaptea, căci linia de comunicaţie a Nemţilor trecea pe valea Mlavei.

Automobilul blindat, vopsit în galben, ajunse la han destul de târziu. Von Goltz coborî din maşină şi dădu ordin soldaţilor înarmaţi cu pistoale mitralieră să nu lase pe nimeni să intre în casă.

In han se iscă agitaţie.

---

[1]) Han. (N. trad.)

Un țăran slab, îmbrăcat în zdrențe, pieri într'o clipă, lăsând paharul negolit, când îl văzu pe colonelul german pășind pragul. Hangiul începu să tremure în spatele tejghelei. Nu mai rămase decât un singur client, îmbrăcat într'un cojoc de oaie; avea fața rumenă și mustăți țepoase ca o perie.

— Adu-mi apă rece din Mlava! — spuse Neamțul după ce intră şi aruncă bidonul pe tejghea.

Fără să scoată un cuvânt, bătrânul cârciumar plecă șchiopătând spre râu.

Rămas singur cu «țăranul» cu fața rumenă, von Goltz se așeză la masa lui.

Privirile cercetătoare ale omului se îndreptară spre el.

— Spune! Repede — zise el în limba germană.

Von Goltz îi comunică imediat tot ce aflase dela Schmolka și dela Krebs despre starea minei și a uzinei de prelucrare a cuprului din Bor, îi spuse numele omului poreclit «Kobra» și-i dădu și unele amănunte cu privire la biografia acestuia. Numai de darul primit dela Krebs — săculețul cu lingouri de aur — nu pomeni nimic.

— Te felicit, colonele! — spuse «țăranul» bătând în masă cu degetele lui subțiri, dar puternice. — Acesta este primul dumitale aport la întreprinderea noastră.

— Sper, *sir*, — rânji von Goltz. Un zâmbet șiret îi destinse cutele adânci de pe obraz. — In cazul acesta, aș vrea să mai fac o depunere și să măresc capitalul pe care-l am la această bancă atât de serioasă.

Scoase din buzunarul dela piept o foaie pătrată de hârtie și, după ce o puse pe masă, făcu din ochi un semn plin de înțeles.

— Dar asta ce mai e? — întrebă pe un ton absent «țăranul» cu ochii țintă la bucata de hârtie.

— Date interesante despre unii membri ai noului, așa zis guvern iugoslav, strânse de agenții mei.

— Dă hârtia încoace!

Dar von Goltz acoperi bine hârtia cu palma. Celălalt, prefăcându-se că s'a întins după băutură, luă sticla de *șlivoviță*, umplu paharele și mormăi printre dinți:

— Aceasta este cererea dumitale de plată?

— Da. Și are nevoie de accept [1]) — răspunse încet Neamțul, lăsând capul în jos și privind de sub fruntea îmbrobonată de sudoare.

---

[1]) *Acceptul* este o mențiune făcută pe cererea de plată prin care se atestă că a fost acceptată achitarea ei. (N. red. ruse).

— Bine, o voi trece în debitul meu. E plăcut să ai de-aface cu un om care se pricepe în viramente.

Von Goltz împinse hârtia spre « ţăran », cu degetele sale scurte. Acesta o înhăţă repede.

— Asta e tot, deocamdată, — spuse colonelul; după aceea îşi şterse fruntea asudată, cu o batistă roşie de mătase şi sorbi din pahar. — Intre altele, *sir*... Cei dela Bor sunt neliniştiţi... Avioanele dumneavoastră zboară des pe deasupra minei, în drum spre România, unde bombardează probabil ceva.

— Se poate...

— Exploatările petrolifere?

Omul îmbrăcat în haine ţărăneşti aruncă Neamţului o privire scurtă.

— Eşti cam curios...

— Vroiam să întreb dacă avioanele vor arunca bombe şi asupra minei?

— Nu fi neliniştit, colonele. Mina din Bor vrem s'o păstrăm pentru noi.

— Am căutat să-l fac pe frontführerul Schmolka să înţeleagă acest lucru.

— Ei, hai să trecem la chestiune. Data viitoare ne vom întâlni în Dalmaţia, la Sin, înainte de plecarea dumitale spre Berlin, cam pe la sfârşitul lunii. Iţi garantez că o să poţi sărbători neturburat revelionul la Sin. E un colţişor liniştit, — spuse omul îmbrăcat în cojoc.

— Această veste e cu atât mai plăcută, — se bucură sincer colonelul, — cu cât şeful garnizoanei din Sin, care comandă un regiment din divizia « Frunza de stejar », este un prieten de-al meu. Se pregăteşte să plece cu regimentul în Rusia... Vă interesează această ştire?

— Nu-l invidiez... Dar asta n'are nicio legătură cu treburile noastre. Mai aveţi de făcut încă o investiţie de capital: lista agenţilor voştri secreţi care lucrează în Iugoslavia.

— Chiar acest lucru îl şi fac... din ordinul lui Himmler, *sir* — răspunse von Goltz, voind parcă să sublinieze că activitatea sa are şi un caracter independent.

— Nu mă interesează ce faci pentru *boss*-ul dumitale. Dacă vrei să-ţi asiguri viitorul, execută însărcinările pe care ţi le dau eu.

Von Goltz înclină capul, în semn de supunere.

— Aşadar — continuă celălalt — să rămânem oameni de afaceri, colonele. Să ne facem *business*-ul nostru de război. Lista este fondul

dumitale de aur, valuta dumitale. Şi e o valută sigură. O să-mi aduci lista la Sin. N'o să uităm acest serviciu, şi oricând vei avea nevoie, vei fi bine primit la noi. Sper că m'ai înţeles?

Von Goltz dădu tăcut din cap şi se îndepărtă grăbit. Uşa scârţâi şi în prag apăru hangiul care întinse Neamţului bidonul.

Colonelul din trupele SS luă o înghiţitură şi ieşi.

Automobilul blindat porni spre Belgrad.

Ţăranul cu faţa rumenă plăti *şlivoviţa* pe care o băuse cât aşteptase, mulţumi hangiului pentru ospitalitate într'o sârbească destul de corectă şi, după ce îşi îndesă căciula pe cap, luă drumul spre Vârful Negru.

In pădure, la doi kilometri de hanul «La trei urşi» îl aşteptau, ţinând caii, câţiva partizani bine înarmaţi.

5

«...Am mers toată noaptea şi jumătate din ziua următoare prin pădurea deasă şi acoperită de zăpadă, pe cărări întortochiate, ocolind trunchiuri groase doborîte de furtună.

Gerul ne pişca obrajii. In poienile însorite, zăpada scânteia atât de puternic, încât te dureau ochii privind-o. Copacii acoperiţi de omăt stăteau nemişcaţi şi numai rareori trosneau uşor, ca şi cum ar fi gemut prin somn. Când şi când, liniştea era sfâşiată de câte o veveriţă care sărea deodată de pe un brad pe altul, sau de foşnetul aripilor vreunei păsări speriate.

Câteodată mi se părea că nu sunt într'o ţară străină, ci în pădurea pe care o ştiam din copilărie, în apropiere de draga mea Conopelca. Numai că acolo nu sunt munţi. Am recunoscut mâţişorii care-s la fel ca ai noştri, tot aşa de mărunţi, mai mici decât vrăbiile, cenuşii, cu coada de un roşu aprins, jucăuşe şi vesele. Săltând pe ramurile mestecenilor ce se legănau, ei scuturau zăpada şi dezghiocau cu îndemânare seminţele din cerceluşi. Iar în tufele de porumbe mişunau botgroşi rotofei, şuierând prelung şi ciugulind boabele rămase. Am mâncat şi noi cu plăcere aceste boabe acrişoare de culoare albastră închisă. Miroseau atât de frumos şi de proaspăt! Dacă scormoneam în zăpada dela rădăcinile copacilor, găseam ciuperci.

— Sunt otrăvitoare! — îmi spunea Musici. — Nu le mâncăm. Gustă mai bine din astea — şi-mi întindea nu ştiu ce rădăcină amăruie care-ţi strepezea dinţii.

Nicolaus Pal abia îşi târa picioarele şi se întorcea speriat la fiecare zgomot, ca să vadă dacă nu cumva ne urmăresc Nemţii. Când poposeam şi făceam foc, mormăia supărat că vom fi descoperiţi din cauza fumului, deşi era primul care îşi întindea mâinile învineţite spre vâlvătaie. Eugen Lauşek îl necăjea prieteneşte: « Ce vrei, frate, nu-i chiar ca o plimbare duminica pe dealul Gellert! »

Când ne strecuram prin tufişurile ţepoase, el ţinea totdeauna cu grijă crengile ca să nu-l lovească pe Pal care venea în urma lui.

Italienii o luau înainte, făceau focul şi tot ei plecau ultimii de lângă cărbunii care mai mocneau. Friguroşi ca toţi oamenii din Sud, sufereau mai mult decât noi din cauza gerului.

— Ei, mai avem mult? — întrebă Lauşek nerăbdător.

— Incă puţin, prietene, — răspundea Alexa.

— Zici că sunt mulţi partizani acolo?

— Foarte mulţi. O brigadă!

— Minunat!

— Norocul ne surâde! — se bucură Colacione.

Alexa ne conducea neobosit tot mai departe şi tot mai adânc în munţii din Homolie. Incălţat cu opincile lui uşoare, numite în poeziile sârbeşti « aripile munteanului », Musici sărea uşor şi fără zgomot din piatră în piatră. Picioarele lui muşchiuloase, cu talpa lată, se ţineau bine pe povârnişuri, pe când noi alunecam şi cădeam.

Intre timp, mă gândisem la planul de acţiune şi-l împărtăşisem prietenilor mei. In primul rând, spuneam eu, ne vom prezenta la comandantul brigăzii de partizani şi-i vom arăta amănunţit unde se află depozitele de armament, de explozibile şi de echipament din Bor, unde sunt posturile de pază şi căzărmile soldaţilor din SS, cum sunt aşezate cazematele, şi unde locuiesc frontführerul Schmolka şi Krebs, directorul minei. Alexa le ştia pe toate. Iar după aceea, tot noi o să-i conducem pe partizani până la Bor...

Toată lumea fu mulţumită de planul meu.

Antonio şi Enrico începură în limba lor un cântec aspru, dar frumos:

E per la patria nuova noi combaterem,
Siamo Italiani! [1])

Nu înţelegeam cuvintele, dar semnificaţia lor era limpede. Până şi Nicolaus Pal deveni mai vesel şi începu să mărşăluiască vioi, mişcând mâinile în ritmul cântecului.

Incepu să se întunece, când Musici exclamă plin de bucurie:

---

[1]) Şi luptăm pentru o patrie nouă, suntem Italieni! (N. trad)

— Am ajuns! — şi ne arătă urme de opinci pe zăpadă.

Mă cuprinse un simţământ de bucurie şi nelinişte. Indată îi voi vedea pe oamenii la care m'am gândit atât de mult. Cum mă vor întâmpina?

Colacione trase cu zgomot aerul în piept şi scoase o exclamaţie de plăcere.

Se simţea miros de fum. Urmele ne duseră până la stâncile de lângă Vârful Negru. Aci, pădurea era plină de o ceaţă albăstrie, din cauza sumedeniei de focuri.

— Grozav camuflaj, nimic de zis! — spuse Lauşek, clătinând nemulţumit din cap. — Parcă ar fi ţigani cu şatra. Nici pază n'au pus nicăieri! Poate să vină cine vrea...

Dar, chiar în aceeaş clipă, furăm opriţi de o sentinelă care stătea cu puşca în mână, sub crengile grele ale unui brad şi pe care nu o observase niciunul dintre noi:

— Stai! Cine e?

— Oameni buni! — răspunse Alexa, cu voce hotărîtă.

Explicarăm cine suntem şi de unde venim. Sentinela asculta cu interes. Apoi se apropiară încă trei partizani. Unul dintre ei era şeful posturilor de pază. Dădu ordin să fim perchiziţionaţi, ne luă armele şi numai după aceea ne îngădui să ne îndreptăm spre tabără.

— Ei vezi! Au totuşi străji. Nu degeaba se spune că prima impresie e înşelătoare, — glumi Lauşek mulţumit.

La marginea poienii, în partea dinspre care bătea vântul, erau îngrămădiţi mai mulţi copaci, acoperiţi cu ramuri de brad, iar în mijlocul poienii trosnea un rug; nori de fum, plini de scântei, se ridicau spre cerul de culoare violet-închis, iar zăpada topită cădea de pe vârfurile pinilor. Insera. Partizanii şedeau tăcuţi lângă focuri, fumau din pipe şi aruncau mereu lemne, aţâţând focul. Erau îmbrăcaţi cu haine de tot felul: mantăi de diferite culori, nuanţe şi croieli, pelerine din piei netăbăcite, scurte de postav şi şaluri, ca şi cum aci, în încercarea grea a războiului, aceeaş pentru toţi, se întâlniseră locuitori paşnici din câteva ţări. Un singur lucru le era comun. Toţi aveau steluţe roşii prinse pe bonete sau pe căciulile miţoase.

Când ne văzură, partizanii săriră în picioare.

— Cine sunteţi? De unde veniţi? — ne întrebară ei, care mai de care.

— Din «Dresden», — răspunse Lauşek.

— Aţi fugit?

— Da.

— Avem şi un Rus cu noi, — spuse Musici întinzând mâna spre mine, iar apoi întrebă: — Nedelko, minerul, e pe aci? Il cunoaşteţi?

— Il cunoaştem, cum să nu, răspunseră câteva voci.

— Iată-l pe Nedelko, colo lângă focul acela.

Insoţiţi de mai mulţi partizani ne îndreptarăm spre un foc care se afla ceva mai departe.

— Nedelko! Primeşte-ţi oaspeţii, — strigară partizanii. — Iţi vine şi un consătean de-al tău!

Un ostaş tânăr, cu înfăţişarea bolnăvicioasă, desfăcu crengile apărătorii şi se îndreptă spre noi. Era minerul Nedelko, despre care îmi vorbise Musici atât de mult. Prietenii se îmbrăţişară. Erau din nou împreună!

Ştirea sosirii noastre se şi răspândise în tabără. Toţi aflaseră cine sunt eu şi cine sunt însoţitorii mei. Partizanii ne întâmpinau de pretutindeni.

— Eşti Rus? Tu eşti Rus? Bine ai venit, frate! Cum ai ajuns până aici? *Kako si*[1]) se auzea din toate părţile.

Oamenii se uitau la mine cercetător, îmi pipăiau hainele, ca şi cum aş fi căzut dintr'o altă planetă, unde lucrurile sunt cu totul altfel decât pe pământ. Se mirară oarte mult când văzură că purtam o scurtă nemţească, a organizaţiei Todt, că am cizme obişnuite, cu tocurile scâlciate şi că boneta e croită la fel cu a lor. Dar nasturii din metal de culoare kaki cu steluţe în relief, care mai rămăseseră pe tunică, îi convinseră imediat că sunt un om din lumea socialistă. Un nasture care nu se ţinea prea bine fu numaidecât zmuls şi trecu din mână în mână. La lumina focului îl examinau cu admiraţia cu care cercetează numismatul o monedă antică şi rară, găsită întâmplător. Unii îl încercară chiar între dinţi. Zâmbetele nu părăseau nici o clipă feţele aspre şi bărboase.

— *Kako si? Kako si, brate*[2])? — mă întreba timid, dar insistent un om cu faţa slabă şi osoasă şi cu ochi luminoşi şi zâmbitori.

— *Pa dobro* (bine) — îi răspunsei în sârbeşte şi faptul că vorbeam limba lor stârni entuziasmul tuturor şi zâmbetele deveniră şi mai voioase.

Cineva mă cuprinse în braţe şi mă strânse atât de tare la piept, încât aproape mă înnăbuşi, unul mă săruta, iar altul îmi prinsese mâna într'a lui ca într'o menghine şi nu-mi mai dădea drumul.

---

[1]) Cum te simţi? (N. trad.)

[2]) Frate. (N. trad.)

Ostaşul uscăţiv căută într'un sac pe care-l purta pe umăr şi scoase o bucăţică de brânză nouă.

— Mănâncă! Ei, hai, mănâncă, frate dragă!

Furăm poftiţi să ne aşezăm lângă foc, pe nişte blăni de oaie şi fiecare ne ospăta cu câte ceva: azimă, prune uscate, porumb copt. Nu mai prididearn să răspund la întrebări: cum am nimerit în Iugoslavia, cum am fugit din lagăr, în ce sector îşi desfăşoară ofensiva Armata Roşie, cum trăiesc oamenii sovietici? Mă întrebau unde am învăţat şi dacă sunt căsătorit.

Mi se tăia respiraţia de emoţie. Câtă căldură şi bucurie era în această primire, în această curiozitate naivă, aproape copilărească, câtă încredere curată în tot ce avem noi mai bun, mai înaintat, mai luminos!

Dar nu uitai nici de planul nostru şi amintii de el tovarăşilor mei.

— Dar sunteţi într'adevăr mulţi pe aici! — spunea entuziasmat Lauşek. — Atunci dece staţi pe loc? Ce se întâmplă? Dece nu atacaţi Borul?

— Nedelko, dece nu atacaţi Borul? — repetă Musici cu asprime întrebarea Cehului.

Minerul ridică din umeri şi spuse:

— Dacă nu-i ordin, cum să atacăm?

— De o lună întreagă stăm cu mâinile în sân, — adăugă altul.

— Ce-o mai fi şi asta? — se miră Lauşek.

— Nu se poate! — zise Colacione, căruia nu-i venea să creadă cele auzite. Ce fel de armată e asta? Ce au de gând cei dela statul major?

— Cine ştie?... — spuse Nedelko, încruntându-se. — Avem de toate, şi puşti şi mitraliere şi, iată, eu am şi o grenadă. Am putea să pornim chiar acum la atac, dar nu avem ordin. Ce zici de asta: aşa că-i bună?

Se întoarse spre mine şi-mi arătă un cilindru de metal plin de explozibil, care avea la capăt un focos.

— Zici că nu vi s'a dat ordin să atacaţi? La Bor există un depozit întreg cu grenade în toată regula şi nu e deloc greu să punem mâna pe el... Dar dece vă ţin aici? — continuai eu să întreb.

Ostaşii, luându-şi unul altuia vorba din gură, ne explicară situaţia. Nu erau ei de vină că nu se pornea atacul. Erau gata să ia cu asalt Borul oricând: ziua, seara, în zori sau chiar mai devreme «*dok zora ne pomoli lice*»[1]). In noaptea când au văzut deasupra

---

[1]) Inainte ca zorile să-şi arate chipul. (N. trad.)

minei flăcările incendiului, era cât pe aci să pornească şi fără ordin. Dar... comandanţii i-au oprit. Li se explicase că sunt instrucţiuni date de comandamentul suprem ca Borul să nu fie atacat, deoarece minele şi uzina, care sunt bunuri ale poporului, vor fi necesare şi după război. Partizanii începură, pe bună dreptate, să murmure. Dacă bunurile lor sunt în mâinile inamicului, înseamnă că trebuie să şi le ia înapoi cât mai repede. In acest răstimp, fugiră din lagărul dela Maidanpek zece Sârbi şi trei Ruşi — nişte flăcăi de treabă şi îndrăzneţi, care aţâţară şi mai mult pe oameni. Ei se prezentară singuri la comandantul corpului de armată care sosise tocmai atunci la brigadă, şi-i cerură cu insistenţă să treacă la acţiune. Acesta a refuzat la început, dar, în cele din urmă, a îngăduit ca două dintre cele mai bune batalioane să atace mina dela Maidanpek. Oamenii au pornit la atac, dar chiar lângă mină au nimerit într'o capcană întinsă de soldaţi din SS şi de cetnici înarmaţi cu automate. Mulţi ostaşi viteji, comunişti, au pierit în zadar; în această luptă disperată cu fasciştii, au murit şi cei trei Ruşi viteji.

Partizanii se plângeau că lucrurile stau prost şi nu aveau cu ce să se laude. Nu le prea plăcea aici în Homolie. Se spunea că în regiunea Kruşevaţ, partizanii nu dau pace, nici ziua, nici noaptea, fasciştilor. Generalul Nedici, trădătorul, cel care a predat Nemţilor Belgradul şi a organizat un guvern de slugi pe placul ocupanţilor, o jandarmerie proprie şi un gestapo sârbesc, se plângea în manifestele către populaţie că « regiunea a devenit un adevărat iad » şi conjura « pe oamenii care se află în păduri şi în munţi » să înceteze atacurile. Pe când aici pe Vârful Negru, stau de săptămâni de zile şi, ca haiducii din vechime, pândesc convoaiele nemţeşti care trec pe drum; suferă de boli şi de ger; a venit şi iarna, iar ei tot aşteaptă ceva, dar nimeni nu ştie ce.

— Şi la noi e la fel, frate, dragă — spuse, cu o voce înnăbuşită, ostaşul care mă ospătase cu brânză.

Avea o înfăţişare istovită; pe faţa lui osoasă, cu nas ascuţit, cu piele cafenie şi întinsă, luceau febril ochii cu pupilele dilatate. Şi, frecându-şi turburat, cu degetele, vârful nasului, el ne spuse că a venit aci cu Corciaghin, curierul din prima brigadă, care se afla lângă Livno în Bosnia apuseană.

— Cu Corciaghin? — întrebai eu uimit. — E un Rus?

— Nu. Aşa i se spune lui Iovan Miletici, comisarul politic al companiei noastre. Speram să ne înţelegem... cu privire la o acţiune comună, — spuse ostaşul, cu voce întretăiată.

— Şi nu v'aţi înţeles?

— Nu, nu ne-am înțeles.

— Ei, vedeți?

Toată lumea din jur începu să vorbească.

— M-da, situația e cam proastă, — spuse gânditor Colacione.

— Iată că ți-a surâs norocul! — rosti ironic Marino.

— Frate dragă, — mi se adresă deodată ostașul cu înfățișare istovită, făcând semn cu mâna. — Hai să mergem la prietenul Corciaghin. O să fie bucuros să te vadă. Lui îi sunt dragi Rușii și-ți va povesti totul.

Eram nerăbdător să aflu cât mai repede care este situația pe fronturi, ce succese noi a avut Armata Roșie, și ce se mai petrece în lume. Comisarul politic de companie cunoștea desigur ultimele știri. L-am urmat pe partizan, împreună cu Laușek. Ceilalți tovarăși ai noștri au rămas lângă foc ».

6

« Chiar la poalele stâncilor, lângă un cort mare, păzit de sentinele, se vedeau câteva colibe din crengi de brad. Partizanul care ne însoțea intră într'una din ele, iar după un minut, ne făcu semn să-l urmăm.

Un tânăr de vreo douăzeci și trei de ani ședea chircit lângă o grămăjoară de cărbuni încinși și acoperiți cu cenușe albăstruie. Când ne văzu, sări brusc în picioare. Nu prea înalt de statură, era zvelt și avea umeri lați. Pe trupul lui bine proporționat atârna o tunică nemțească prea largă cu buzunarele roase. In aceeaș clipă m'am pomenit prins în brațe și am simțit pe față atingerea mustăților lui tăiate scurt.

— Ești Rus? Da? Dându-se puțin înapoi, dar strângându-mă tare de umeri, se uita la mine iscoditor, dorind parcă să găsească semnele exterioare care să-l convingă că sunt într'adevăr Rus. După aceea mă pofti să șed alături de el și mă întrebă: — Cum te chiamă?

Vorbea rusește aproape corect.

— Nicolai Zagorianov.

— Nicolai? Pe mine mă chiamă Iovan, Iovan Miletici. Ivan, cum se spune pe la voi. Vino mai aproape. Ce bine îmi pare că ne-am întâlnit, Nicolai!... Tare mi-e drag acest nume. Privește!

Scoase din port-hart o cărticică făcută ferfeniță. Pe copertă citii: « *Kako se kalio celik* ».

— E traducerea în limba sârbă a romanului « Așa s'a călit oțelul » scris de Ostrovschi al vostru. Și pe el îl chema Nicolai. Cartea asta

mi-e tare dragă şi o port totdeauna cu mine. Când a început războiul, am luat numele eroului. Poate că e o dovadă a lipsei de modestie?... De câte ori mă apasă ceva pe suflet, deschid cartea la întâmplare, citesc, şi mă simt uşurat parcă... Hai să ţi-i prezint pe oamenii mei. Cel care te-a adus e Djuro Filippovici şi-i mulţumesc că a făcut-o. Iar acesta e Branco Cumanudi... Dormi, Branco?

Dintr'un colţ întunecos se ivi un partizan care purta o manta italienească pe umeri; avea înfăţişarea greoaie şi neîndemânatică, faţa rotundă şi lucioasă şi capul mare acoperit cu păr creţ. După ce îşi frecă ochii somnoroşi, îmi zâmbi cu toată faţa şi, nu ştiu dece, spuse:

— Slavă domnului!

— Toţi te iubim, — spuse Iovan Miletici cu căldură. Iubim Rusia Sovietică din copilărie. Doresc fierbinte să nimicim tot răul dela noi şi să învăţăm dela voi tot ce e bun.

Aruncă pe jar nişte vreascuri. Focul se înteţi. La lumina pe care o răspândea, am putut în sfârşit să cercetez mai bine pe acest flăcău cu o fire atât de înflăcărată, repezit şi iute, atât în mişcări, cât şi în vorbe. Faptul că luase pe Corciaghin ca pildă în viaţă, mi-l făcu simpatic. In toată înfăţişarea lui, era ceva atrăgător, ceva care ţi se întipărea în minte. Faţa-i oacheşă, cu trăsături mari, era bărbierită cu grijă, înafară de mustăţile scurt tăiate şi de un început de favorite; avea fruntea lată şi deschisă, nasul regulat, buzele puţin ieşite în afară; sprâncenele stufoase frumos arcuite, iar păru-i des era de culoare castanie. Ochii săi căprui strălucitori erau puţin migdalaţi, iar privirea hotărîtă şi dreaptă.

Miletici stărui să vin cu el în Bosnia, în compania lui, din batalionul Şumadia, care făcea parte din Prima Brigadă Proletară şi, îndată după aceea, fără să-mi dea răgaz să mă gândesc, declară solemn că, de acum înainte, suntem fraţi. Vom trăi ca păsările călătoare, în stol, aripă lângă aripă şi ne vom ajuta în toate, spunea el. Aceasta este străvechea datină a înfrăţirii.

— «Ruşii sunt tovarăşi viteji şi ne vor ajuta în luptă!» — declamă Iovan cu căldură.

Bucuria şi emoţia ce-i stârni întâlnirea cu mine, îl făcură să nu vadă decât acum pe Lauşek, care se aşezase neobservat lângă intrare.

— Dar tu cine eşti? — întrebă el, apucându-l de umeri. Tot Rus?

— Nu. Sunt Ceh. Mă chiamă Eugen Lauşek.

— Ceh? Minunat! Toţi slavii sunt fraţi! Din brigada noastră, — continuă cu însufleţire Miletici, — fac parte oameni din toate naţionalităţile din ţara noastră şi toţi sunt oameni simpli, oameni ai

muncii. Deaceea se şi chiamă ea Brigada Proletară. La noi este front popular ! Iată-l pe Djuro, de pildă. E Sârb. Ţăran şi tăietor de lemne, ştie să are, să semene, să taie copaci şi să facă din lemn, căni, putini, cobze. E dintr'un sat foarte sărac — Velichi-Ţvetici. Satul e aşezat pe malul Drvarei, unde se află acum cartierul nostru general. — Il vezi ce prăpădit e? Chiaburii îl jupuiau de piele ca să şi-o îngroaşe pe a lor. Până la urmă, l-au jupuit de tot, aşa că a părăsit gospodăria şi a plecat în pădure la tăiat lemne. Şi acum, uite-te la Branco. E Croat sau Grec din Saraievo. Are acolo o cofetărie. S'ar părea că nu pot să aibă nimic comun. Un ţăran şi un cofetar. Un Sârb şi un Croat. Inainte de război exista la noi un ziar liberal « Politica ». Am văzut în el o caricatură tare caraghioasă reprezentând doi oameni — un Sârb şi un Croat — care se băteau de moarte. Dedesubt scria: « Două popoare absolut identice vor să-şi demonstreze unul altuia, în aceeaş limbă [1]), şi cu aceleaşi expresii, că sunt două popoare cu totul diferite ». Aşa a fost. Dar acum, priveşte ! Lupta i-a reunit. Acum sunt amândoi comunişti şi totdeauna merg « *rame uz rame* » — cot la cot. In prietenia lor, în prietenia noastră, stă forţa partidului ! — exclamă Iovan cu înflăcărare.

Lauşek îl întrerupse:

— Frumoase şi adevărate vorbe, — spuse el, şi se uită nerăbdător spre mine, — dar n'ar fi bine să trecem la acţiune ! Unde este comandamentul?

— Despre ce e vorba? — întrebă repede Miletici.

Deşi era şi el un « oaspe » la brigadă, hotării să mă sfătuiesc totuşi cu el şi îi explicai amănunţit planul nostru de atac împotriva Borului.

— Oamenii de acolo ne aşteaptă, — adăugai eu. — Dacă vom acţiona energic şi prin surprindere, vom avea cu siguranţă succes. Avem o mulţime de informaţiuni, care vor putea fi folosite de comandantul brigăzii. Trebuie să-i raportăm totul.

La început, planul îl entuziasmă pe Miletici, dar apoi, ca şi cum şi-ar fi amintit de ceva, păru stânjenit şi se înnegură.

— De raportat, putem să raportăm, — spuse el. — Dar merită, oare? Mă îndoiesc. Dealtfel, comandantul brigăzii nici nu e acum aici. L-a trimis undeva comandantul corpului de armată, care a venit la noi. Comandamentul suprem are socotelile lui în ce priveşte Borul. Probabil că cei din comandament îşi dau seama mai bine decât noi de situaţia de acolo, — adăugă el, ridicând din umeri.

---

[1]) In limba comună sârbo-croată. (N. red. ruse)

Tăcurăm dezamăgiţi.

— Dar care e situaţia, în general? — întrebai şi eu în sfârşit. — Cât a înaintat Armata Roşie? Ce se mai aude cu al doilea front?

— Dar cum, nu ştiţi nimic? — răspunse Miletici, uitându-se mirat la mine. — A... da, bineînţeles... O să vă povestesc totul! Totul! Şezi, Eugen.

Lauşek se aşeză pe o buturugă.

Iovan închise mai bine intrarea colibei, cu o uşiţă împletită din ramuri verzi.

— Acum putem sta de vorbă liniştiţi... Al doilea front, — spuse el făcând un gest — de mâhnire, nu există încă. Dar...

Cu un zâmbet misterios, începu să scotocească prin port-hartul său plin cu tot felul de cărţi, de hârtii şi de tăieturi din ziare.

— Aici ţin toate materialele mele de agitaţie. Am tot ce-mi trebuie. Iată! — spuse el, şi scoase o foaie trasă la şapirograf. — Ultimele ştiri sunt minunate! De curând a avut loc o conferinţă la Teheran, la care au luat parte Stalin, Roosevelt şi Churchill. Al doilea front va fi deschis foarte curând! S'au şi fixat datele operaţiunii. Afară de aceasta, a fost publicată şi o declaraţie cu privire la colaborarea paşnică de după război a tuturor ţărilor mari şi mici. Vă daţi seama ce înseamnă asta?

— Sfârşitul războaielor! — exclamă Lauşek, care ascultase până atunci cu sufletul la gură. — Dar asta-i minunat! Să dea dumnezeu să fie aşa, să dea dumnezeu, fraţii mei dragi!

— Şi ce alte noutăţi mai sunt? — întrebai eu.

— Sst! Auziţi? — făcu Miletici, trăgând cu urechea.

Vântul şuiera printre copaci. Arborii scârţâiau, iar crengile se loveau foşnind. Prin freamătul plin de nelinişte al pădurii, se auzea limpede tropotul unor cai care se apropiau.

— Asta-i ultima noutate! — spuse Miletici. — Au venit reprezentanţi din partea aliaţilor: un Englez şi un American. Stau de două zile la comandamentul corpului de armată. Americanul a fost plecat undeva şi probabil că acum se întoarce. Se spune că ne vor ajuta. In sfârşit şi-au adus aminte!

— Mai bine mai târziu, decât niciodată! — observă Lauşek, filosofic.

— Dar cu ai noştri ce se aude? — întrebai eu nerăbdător. — Unde-i Armata Roşie?

Miletici zâmbi. Principalele ştiri le lăsase la urmă. Ascultam cu nesaţ fiecare cuvânt al său şi inima îmi bătea plină de viaţă, plină de un sentiment cald şi puternic de bucurie. La 6 Noembrie, la ge-

dința solemnă a sovietului de deputați ai oamenilor muncii din Moscova, a vorbit tovarăşul Stalin. El a numit anul care s'a scurs, an al marii cotituri a războiului. Acum războiul merge spre deznodământul final. Armata Roşie a şi eliberat două treimi din pământul sovietic. A eliberat oraşele Chiev şi Crivoi Rog şi se află lângă Vitebsc şi Herson. In acest an, fasciştii au pierdut peste patru milioane soldați şi ofițeri, morți, răniți şi prizonieri, paisprezece mii de avioane, peste douăzeci şi cinci de mii de tancuri şi nu mai puțin de patruzeci de mii de tunuri.

— Aşa stau lucrurile acolo la voi, prietene. După înfrângerea dela Stalingrad, nimic nu mai poate salva Germania hitleristă. Nici mobilizarea totală şi nici aventurile de felul celor întreprinse lângă Orel şi Cursc... E adevărat că ai voştri o duc greu, frate! Hitler aruncă toate diviziile sale pe frontul de Răsărit, dar, cu toate greutățile pe care le întâmpină, Ruşii continuă să înainteze. Şi sunt convins că o să le ia înainte aliaților noştri apuseni. Ar fi tare bine, dacă Oamenii Sovietici ar sosi aici înaintea Americanilor şi a Englezilor! Toți o dorim, frate! Toți... Tot poporul nostru. Dar ia priviți şi aici, — spuse Iovan, despăturind înaintea noastră harta Iugoslaviei. — Sunt însemnate succesele noastre.

Pe hartă erau trase cu creionul roşu o mulțime de cerculețe.

— Sunt regiunile eliberate. Vedeți cât sunt de multe? Şi aici, şi dincoace, şi acolo. Iar aici m'am născut eu, — spuse Miletici oftând. La Split, pe țărmul mării. Deocamdată se află în mâinile Nemților. L-am ocupat noi, dar nu ne-am putut menține. Ne-am întărit mai bine în Bosnia şi Herțegovina, datorită faptului că principalele forțe nemțeşti se află pe frontul de Răsărit. Mulțumită vouă, frate, trăim, luptăm şi nu ne pierdem speranțele. Am fi avut şi mai multe succese, dacă nu ar fi fost ticăloşii ceia de cetnici, oamenii lui Nedici, ustaşii croați şi domobranții [1]). Ei sunt fasciştii dela noi din țară. Din cauza lor, ducem războiul pe două fronturi: unul cu ocupanții şi altul civil. Duşmanul e pretutindeni. Trebuie să fim vigilenți. De fapt, nici nu există o linie a frontului, nu există un spate al frontului. Suntem tot timpul în mişcare. Cerculețele îşi schimbă mereu poziția pe hartă. Atacăm inamicul acolo unde este mai slab şi apoi ne întoarcem pe teritoriul nostru, în păduri şi în munți. Astăzi, suntem aici, mâine, în altă parte. Ce e mai rău e că suntem atât de risipiți şi nu putem să ne adunăm forțele. Uite, aici, de pildă, am format un întreg corp de armată şi ce folos? O brigadă este în Sandjac,

---

[1]) Armata regulată a lui Pavelici. (N. trad.)

prima brigadă, a noastră e în Bosnia apuseană, a treia, cea nouă, s'a format singură aici în Serbia, unde mişcarea de partizani aproape că se stinsese şi acum am venit să stabilim legături cu ea. Cât despre comandamentul corpului de armată, nici nu se ştie unde e.

Miletici plimba distrat creionul pe hartă şi, după ce alungă parcă o grijă care-l apăsa, continuă încet:

— Da, e greu. Forţele sunt fărâmiţate; deaceea Nemţii încercuiesc şi nimicesc unităţile izolate. Aşa s'a întâmplat astă toamnă în Macedonia; partizanii noştri, împreună cu cei albanezi, eliberaseră un teritoriu destul de mare. Erau mulţi luptători şi aveau arme destule; s'ar fi putut întări şi menţine. Dar au primit ordin dela cartierul general al partizanilor din Macedonia ca unităţile să se împrăştie în diferite orăşele. Ordinul a fost executat. Nemţii au profitat de acest lucru şi au încercuit satele şi oraşele... Foarte puţin dintre ai noştri au scăpat. Unii au fugit în Grecia, alţii în Muntenegru. După aceea am aflat că ordinul fusese dat personal de Vukmanovici-Tempo, membru al C.C. al partidului nostru. E uimitor, cum de a putut să facă o greşeală atât de gravă! Acum, Nemţii au început o nouă ofensivă, a şasea la număr. Se pare că au pătruns în Sandjac şi în Bosnia răsăriteană. Şi noi, stăm aici... Stăm, aşteptăm, ne ascundem... ca nişte şoareci în găurile lor!

In glasul lui Iovan se simţi enervare.

— Dar dece se întâmplă aşa?

— Dece? De unde să ştiu eu, frate? Deocamdată, avem ordin să imobilizăm forţele inamicului în puncte ca Borul şi Livno, să întreprindem acţiuni de recunoaştere şi atât. Consideraţiuni de politică înaltă!

— Totuşi, nu pot să pricep dece nu vi se dă voie să atacaţi Borul şi să-i împiedicaţi pe Nemţi să extragă cuprul de acolo? Ce «consideraţiuni înalte» pot fi aici?

Miletici îşi muşcă buza şi îmi aruncă o privire cercetătoare, ca şi cum întrebarea mea ar fi fost ecoul gândurilor ce-l frământau; după aceea se ridică şi, cu o mişcare bruscă, îşi strânse cureaua.

— Hai să mergem la comandantul corpului de armată. Popovici te va primi, de asta sunt sigur şi o să lămurim totul cu el...

«Popovici? O fi poetul şi eroul din Spania, despre care povestea Musici?...» — mă gândii cu emoţie şi, sculându-mă în picioare, îmi trecui instinctiv mâna pe obraji şi pe bărbie năpădite de barbă. Observând gestul meu, Iovan scoase din buzunar o bucăţică de oglindă cu marginile sparte şi mi-o întinse.

Demult nu-mi mai văzusem obrazul. Nu arătam prea bine. Faţa îmi era galbenă pământie, iar pometţii se ascuţiseră. Sub ochii duşi în fundul capului, apăruseră zbârcituri. Nasul devenise şi mai cârn, iar pistruii şi mai vizibili. Părul de culoare deschisă, cândva cârlionţat, se netezise singur şi parcă se rărise.

— N'ar strica să mă bărbieresc, — murmurai eu. — Aveţi cumva vreun brici pe aici?

Miletici avea de toate: şi brici şi săpun. Mă bărbierii în grabă, iar el mă observa în tăcere, cu ochii lui scânteietori.»

7

«Norii erau atât de jos, încât aproape se contopeau cu copacii din pădure, într'o singură massă întunecată, rece şi umedă. Pe cerul negru ca tăciunele, nu se zărea nicio stea. Numai palele roşietice ale focurilor pâlpâiau în întuneric.

— E Rus! — spusese, pe un ton grav, Miletici-Corciaghin, santinelelor.

Unul dintre partizani mă privi curios şi se duse să raporteze. După o clipă furăm chemaţi înăuntru.

Intrarăm în cortul mare, iar Lauşek se îndreptă în fugă spre focul unde rămăseseră Musici, Antonio, Enrico şi Pal, pentru a le comunica noutăţile aflate dela Miletici.

După întunericul din pădure, lumina vie ne orbi. Cortul era bine luminat de câteva lămpi cu gaz. In foc, ardea înnăbuşit o bucată de piatră de var îmbibată cu smoală, care răspândea în jur căldură şi miros plăcut. Masa lungă era acoperită cu hărţi. Intr'un colţ se învârtea, şuierând, o placă de patefon.

Un om îmbrăcat cu o haină îmblănită, purtând cizme galbene înalte cu şireturi şi care părea străin, şedea nemişcat pe un taburet în faţa patefonului. Ne văzu, dar nu se clinti. Faţa lui cenuşie şi puhavă, cu fălci proeminente, obrajii ofiliţi şi cu pungi sub ochi, era ţeapănă şi inexpresivă. Nu asculta melodia de jazz care reproducea parcă orăcăitul broaştelor în timpul nopţii, ci cu capul puţin aplecat într'o parte, trăgea cu urechea lacom la ce spunea un alt ofiţer străin, om voinic, cu umerii laţi, cu faţa roşie şi cu mustăţi aspre, ţepoase ca nişte ace. Acesta purta pantaloni şi bluză kaki, la gât avea o cravată de aceeaş culoare, iar pe umeri-epoleţi. Se plimba în faţa unui om negricios, aplecat deasupra hărţii, fuma necontenit şi spunea ceva repede în nemţeşte.

Nu reuşii să prind decât câteva cuvinte.

— Din partea-mi a fost un act de o cutezanţă nebunească. In schimb, rezultatele... sunt mai mult decât minunate!...

In acest moment ofiţerul, care purta bluză, ne observă.

Opri patefonul şi în cort se făcu linişte.

— Tovarăşe comandant, a venit un Rus, Nicolai Zagorianov, fugit din lagărul «Dresden», — anunţă cu voce înceată Miletici, adresându-se omului negricios şi elegant care cerceta harta.

Comandantul nu-şi ridică îndată capul. Era limpede că sosiserăm într'un moment nepotrivit. Faţa lui uscăţivă, arsă de soare, cu mustăţi scurte şi negre, cu ochii măslinii, de culoare închisă, vârîţi adânc în orbite, se crispă pentru o clipă.

Inţelesei că în faţa mea se află Popovici.

— A, un Rus!... Mi s'a anunţat sosirea dumitale, — spuse el şi îmi strânse mâna. Era mic de statură şi avea mişcări repezi. — Noroc! Sunt foarte bucuros că te văd.

Vorbea cu căldură, şi numai vocea puţin tremurătoare trăda o nelinişte ascunsă.

— Incă un aliat! — spuse el, vesel. — Rândurile noastre se întăresc. Acesta este reprezentantul american, locotenent-colonelul, iertaţi-mă, colonelul[1]) Mc Carver.

Americanul îşi îndreptă cravata care-i alunecase într'o parte şi apoi îmi făcu un semn amical cu mâna.

— Căpitanul Pinch, englez, — spuse apoi comandantul corpului de armată, arătând spre un bărbat înalt şi uscăţiv, îmbrăcat într'o scurtă de blană. Acesta îşi întoarse bărbia spre mine.

— Perfect! Iată că toţi aliaţii sunt de faţă! — spuse Popovici cu voce tare şi apoi turnă în pahare dintr'un bidon. — Dumneata eşti soldat sau ofiţer, tovarăşe Zagorianov? — întrebă el.

— Locotenent.

— Perfect! Noi nu avem grade. Nu suntem încă o armată regulată, dar tindem să ajungem la asta. Lupta, lupta aspră, este la noi pe primul plan! Gradele şi toate celelalte vor veni mai târziu. Mă bucur că ai venit! Vom lupta împreună pentru libertatea popoarelor noastre! Rămâi cu noi şi consideră-te ca în propria dumitale armată. — Comandantul corpului de armată închise obosit ochii.

— Tovarăşe comandant, — i se adresă, hotărît, Miletici. — Am venit cu o treabă aici, — continuă el, dar după aceea şovăi.

---

[1]) In armatele din Europa Occidentală se obişnuieşte ca în convorbirile neoficiale ofiţerii să fie numiţi cu un grad superior celui pe care-l au. (N. red. ruse)

— Vorbeşte, nu te feri, nu avem secrete faţă de aliaţii noştri!

— Zagorianov are un plan cu privire la Bor. El ne sfătuieşte...

Pe măsură ce continua să vorbească, tonul hotărît cu care începuse slăbi şi încheie aproape timid:

— Ar fi bine... Ce părere aveţi?

Popovici tăcea şi se uita întrebător la Mc Carver.

Mă grăbii şi eu să arăt că această operaţiune era necesară.

— E limpede! — mă întrerupse comandantul corpului de armată.— A mai venit un om sovietic în această brigadă şi iată că avem încă un plan. Au mai fost la noi trei Ruşi care au fugit din lagăr, ca şi dumneata, şi m'au îndemnat să atac Maidanpek. M'au convins. Şi ce a ieşit? N'au avut noroc. Au pierit toţi trei. Să le fie ţărâna uşoară! Au fost adevăraţi eroi! Dar n'au pierit numai ei, — continuă comandantul corpului de armată, ridicând vocea sa puternică, — ci şi ostaşi de ai mei, o sută dintre cei mai buni ostaşi de ai mei... Cred că dumneata nu vrei să se repete povestea dela Maidanpek? Nici eu nu vreau.

Iovan se uită descumpănit la mine, ca şi cum ar fi vrut să-mi spună: «Nu te-am prevenit eu?»

— Iar dumneata, — spuse Popovici, aruncând o privire lui Miletici, — ţi-ai îndeplinit misiunea de curier. Acum pleacă numaidecât la Livno. Scrisoarea către Peruciţa, comandantul brigăzii, este gata. E în legătură cu Sin-ul. Iat-o — adăugă el şi, scoţând dintr'o mapă un plic subţire, îl puse pe masă. — Asta-i tot!

— Incă o întrebare, — spuse repede Miletici, luând plicul.

— Dar pe scurt!

— Ingăduiţi-ne să luăm pe tovarăşul Zagorianov în batalionul nostru Şumadia.

— Aha! V'aţi şi împrietenit?

— Ne-am înfrăţit, — răspunse Iovan zâmbind.

— Ei, bine, bine, luaţi-l! Prin urmare, îl iei dela noi?

— Da...

— Ei, ce să-i faci? Imi pare rău că mă despart de el, dar dacă v'aţi legat prin frăţie, nu mai e nimic de făcut. Da, şi uite ce am mai vrut să-ţi spun, — adăugă el cu severitate. — Corciaghin, te sfătuiesc, în calitatea ta de comisar politic de companie, fă-i pe ostaşii tăi să respecte disciplina. Niciun fel de fantezii! Dar dumneata dece nu ai băut, prietene? — se întoarse deodată spre mine şi-mi întinse paharul. — E rachiu de-al nostru. Bea, nu e mai prejos decât votca voastră, te rog.

— Mulţumesc, nu beau.

In acelaş moment, simţii o mână pe umăr şi mă întorsei.
In spate, stătea Mc Carver, cu toată faţa luminată de un zâmbet.
— Locotenente rus! Văd că vorbeşti binişor sârbeşte. Sunt sigur că o să ne înţelegem de minune. Curând am să ştiu şi ruseşte! — spuse el şi, prieteneşte, mă bătu pe umăr. Imi place planul dumitale de atac împotriva Borului şi îl sprijin în totul. Toate informaţiile pe care le-ai adus se potrivesc perfect cu cele pe care le am eu. Şi chiar înainte de venirea voastră, am căutat să-l conving pe comandant că e bine să atacăm Borul. Dar, ce să-i faci? Acest Maidanpek ne-a stricat planul. După cum se spune la voi: «După ce te-ai fript cu supă, sufli şi'n iaurt». Aşa-i?
Sperai, o clipă, că Americanul mă va ajuta, poate, să-l conving pe Popovici. Dar, îndată ce deschisei gura ca să-i răspund, îmi întinse mâna, continuând să zâmbească amical şi spuse:
— O să ne întâlnim peste puţin timp, pe front! La revedere, pe curând!
— Pe curând! — spuse şi Popovici, făcând un semn cu capul.
Iovan şi cu mine nu mai aveam altceva de făcut, decât să ne retragem.
Ne îndreptarăm spre ieşire.
Mc Carver ne însoţi.
— *Good-bye*, — spuse el şi închise bine după noi intrarea cortului.»

8

E drept că în seara aceea, lui Kocia Popovici nu-i ardea de Zagorianov şi de Miletici. Avusese o zi neliniştită şi foarte grea... In ultimul timp era mereu nervos. Il sâcâia faptul că ostaşii şi comandanţii din această brigadă, care luase fiinţă în mod spontan, îi cereau stăruitor să întreprindă un atac împotriva Borului, iar el trebuia să-i oprească prin toate mijloacele. Avea ordine speciale dela Tito şi Rankovici, în ceeace priveşte Borul. Deaceea şi venise aici. Dar Popovici era neliniştit şi de faptul că reprezentanţii oficiali ai misiunii militare aliate se aflau pe Vârful Negru. I se părea curios că veniseră după el tocmai în această regiune. Ce urmăreau oare? Şi, mai ales, ce urmăreşte acest American cu mutra stacojie? Se vâră pretutindeni pune întrebări, dă sfaturi şi face propuneri de colaborare. *Monsieur sans gêne* [1]). Dar, nu e deloc fricos. E destul să te

[1]) Domnul care nu se ruşinează de nimic. (N. trad)

gândeşti la recunoaşterea îndrăzneaţă pe care a întreprins-o spre Bor, « pentru a sonda apărarea germană », numai ca să dea partizanilor, cică, un ajutor concret. (Popovici n'avea de unde să ştie că Mc Carver nu se dusese decât până la hanul « La trei urşi »).

Comandantul corpului de armată fusese îngrijorat de soarta Americanului care se încăpăţâna se cerceteze Borul; el căutase să-l convingă să nu întreprindă această acţiune, deoarece e nefolositoare, fără rost. Dar Americanul nici nu voise să-l asculte, luând asupră-şi toate riscurile. Bine că a luat cel puţin însoţitori. « Zănatic om — se gândea Popovici. — Işi pune viaţa în primejdie, ca şi cum ar ruga cineva... Englezul Badgey Pinch e un om mult mai aşezat. Nu, ăsta nu-şi riscă viaţa ! Preocuparea lui de căpetenie este să vorbească fără sfârşit despre deschiderea celui de al doilea front în Balcani, tocmai în Balcani, şi nu altundeva în Europa şi despre soarta tristă pe care ar avea-o popoarele din Peninsula Balcanică, dacă Englezii vor ajunge prea târziu... Iţi scoate sufletul cu pălăvrăgelile lui ! »

In orice caz, cât timp vor sta ăştia doi aliaţi aici, el nu va avea nicio clipă de linişte. Dar, oare dece se bucură Borul şi trupele lui de atâta atenţie din partea aliaţilor? Popovici era stăpânit de o nelinişte ciudată şi apăsătoare. Citi încăodată cu atenţ e ordinul primit de curând dela Tito, care arăta că este necesar « să se reţină numele Englezilor şi al Americanilor cuprinşi în listă, pentru ca, în caz de nevoie, să li se dea ajutorul cuvenit ». Numele locotenent-colonelului Sherry Mc Carver şi al căpitanului Badgey Pinch se aflau la loc de frunte pe lista anexată la ordin. Nu puteai să nu ţii seama de asta. Bineînţeles că pe Popovici nu-l surprindea prezenţa ofiţerilor străini printre partizani. Ştia că pe la începutul verii trecute, fuseseră lansaţi cu paraşutele în Iugoslavia, membrii unei delegaţii engleze, în frunte cu maiorul Dikin, istoriograf cunoscut, prieten personal şi colaborator al lui Winston Churchill. Delegaţia avea aparate de radioemisiune, de radiorecepţie şi mult aur. Legătura directă între primul ministru al Marii Britanii şi Tito fusese stabilită încă de pe atunci prin Dikin. Dar despre acest lucru nu fuseseră informaţi, fireşte, decât foarte puţini oameni.

După aceea a sosit din Tunis încă un grup de paraşutişti englezi. Popovici îşi amintea cum fuseseră primiţi, cu solemnitate, şi cum fuseseră aduşi cu un autocamion capturat dela Nemţi, deasupra căruia flutura un steag roşu. Tito şedea sub un copac şi studia harta la lumina palidă a unui felinar. Pregătea o operaţiune militară şi nu s'a ridicat imediat ca să-i salute pe Englezi. Pesemne, voia să le arate că este foarte ocupat. In schimb, ce se mai agita Vlatko

Velebit, acest fecior de general, un *dandy* înfumurat, care a întâmpinat oaspeţii la aeroport. Ce-o fi găsit mareşalul la el şi dece şi l-a apropiat atât de mult? Popovici se gândea furios şi cu invidie la toţi linguşitorii care mişunau în jurul lui Tito. Velebit era deosebit de prevenitor cu unul dintre Englezi, un lungan muşchiulos, înarmat până'n dinţi. Englezul avea chiar un pumnal la cingătoare, de umăr îi atârna un aparat de fotografiat. Il prezentase drept şeful misiunii engleze. Avea înfăţişarea unui aventurier romantic, dar se dovedi a fi general de brigadă, membru al camerei comunelor şi deputat al oraşului Lancaster. Era Fitzroy Mc Lean. In jurul său el parcă răspândea ceva din aerul dogoritor al Africii de Nord, unde comandase până atunci unitatea de paraşutişti cunoscută sub numele de — « coloana misterioasă ». Spre uimirea tuturor, Mc Lean începu numaidecât o convorbire aprinsă cu Tito. El ştia câteva cuvinte sârbeşti, iar Tito se descurca destul de bine cu unele fraze englezeşti.

De atunci, misiunea militară anglo-americană s'a aşezat temeinic pe lângă comandamentul suprem al NOVI [1]). In toate unităţile mai însemnate de partizani se iviră reprezentanţi ai misiunii înarmaţi cu aparate de radiorecepţie şi emisiune. Şi astă toamnă, un avion de transport american a aterizat pe micul aeroport dela Glamoci, construit pe baza indicaţiilor date de englezi; el a adus un nou grup de ofiţeri de legătură. Fireşte că membrii misiunii au început să facă mai des călătorii în interes de serviciu prin ţinuturile eliberate ale ţării.

Cu o săptămână în urmă, Popovici primise prin radio ordinul de a construi în regiunea în care se afla această brigadă, un mic teren de aterizare pentru un avion de legătură. Şi totuşi apariţia lui Mc Carver şi Pinch pe Vârful Negru fusese o adevărată surpriză pentru Kocia. El îşi dădea seama că aliaţii nu veniseră aici ca simpli observatori, şi avea motive puternice să fie îngrijorat, mai ales după operaţia dela Maidanpek.

Popovici ar fi dorit să se sfătuiască cu cineva. Dar cu cine? In comandantul brigăzii nu avea încredere şi deaceea îl expediase cât mai departe, în prima linie, spre a nu fi tot timpul în văzul a iaţilor. Nu putea fi sincer decât cu Rankovici, dar nici eventualitatea asta nu-i făcea prea mare plăcere. In plus, acest « prieten » era departe. Legătura prin radio era proastă şi funcţiona cu mari întreruperi, iar el nu putea să plece, cât timp aliaţii se aflau acolo.

---

[1]) Armata de eliberare naţională a Iugoslaviei. (N. red. rom.)

...Ziua aceea i se păruse chinuitor de lungă. Aştepta neliniştit întoarcerea lui Mc Carver. Pinch însă nu părea deloc îngrijorat de soarta colegului său şi flecărea tot timpul, într'o sârbească groaznic de stâlcită, despre tradiţionalul interes « dezinteresat » al Angliei faţă de treburile din sud-estul Europei, despre vechea lui dragoste pentru Iugoslavia, despre dorul de linişte şi pace de care e cuprins, când vede minunatele ţărmuri ale Dalmaţiei şi ale Muntenegrului învăluite într'o pâclă albăstruie ca în picturile lui Claude Monet, şi aşa mai departe...

Pe Popovici îl scotea din sărite vocea lui Pinch, monotonă şi supărătoare ca scrâşnetul unei râşniţe de cafea. In sinea lui râdea de diplomaţia « iscusită » a agentului « Intelligence Service »-ului, care îşi închipuia, probabil, că are de-a face cu un comandant oarecare de corp de armată...

Oftă uşurat, când, în amurg, obosit de propria-i vorbărie, Englezul ieşi să se plimbe prin pădure.

Insă tocmai atunci se întoarse Mc Carver, care dădu buzna în cortul comandantului; faţa-i roşie radia toată. După ce-şi scoase cojocul, spuse tare:

— Totul e în ordine, comandante! Am făcut un *business* minunat! A fost o acţiune de recunoaştere cum n'a mai cunoscut istoria războaielor!

— Mă bucur foarte mult că totul s'a terminat cu bine, — răspunse Popovici, zâmbind neliniştit.

— Cu vitejia se cuceresc oraşele, după cum spun Ruşii. Imi însuşesc experienţa lor.

După ce se încredinţă că nu mai e nimeni în cort afară de ei amândoi, Mc Carver închise bine intrarea şi făcu semn lui Popovici să se aşeze.

— Am să fiu scurt, — începu el pe un ton aspru, în timp ce ochii-i sfredelitori străluceau. — N'am vreme să te cuceresc prin asediu îndelungat, aşa cum a încercat, probabil, partenerul meu englez. Prefer să trec de-a-dreptul la fondul problemei. Iţi aduci aminte de Spania, spre care te-au împins pasiunea pentru tot ce este exotic, saturaţia de milioanele babacului şi setea de senzaţii tari? Ţii minte batalionul de voluntari iugoslavi, luptele dela Madrid şi pe cele din munţii Andaluziei? Dar de Catalonia şi de Barcelona îţi mai aduci aminte?

Iţi aminteşti de lagărul de concentrare din sudul Franţei, unde aţi fost internaţi, după aceea? De locul acela viran şi stâncos dela Saint-Ciprien, înconjurat cu trei rânduri de sârmă ghimpată şi de

senegalezii cu fesuri roşii, care vă păzeau? Mai ţii minte nopţile reci când şuiera vântul şi cum şedeaţi la rând pentru a vă umple gamelele cu apă din pârâiaşul murdar, care curgea prin colţul lagărului?

« Asta e, a început... » Popovici îşi dădu seama abia acum că se aşteptase tot timpul la această discuţie. Dar se stăpâni, şi încordându-şi toată voinţa, îndreptă spre American o privire naivă şi calmă.

— Sigur că-mi aduc aminte, — răspunse el. — Erau vremuri grele.

— Da. Dar de un oarecare Willy Schmolka, cel care nu ştiu prin ce mijloace a nimerit în lagărul vostru, după venirea lui Petain la putere, îţi reaminteşti? De lecţiile lui de limba germană, de prietenia care se legase între voi şi de faptul că te-a ajutat să ajungi cu bine în Germania, iar de acolo la Belgrad, îţi aduci aminte?

Popovici părea nedumerit.

— Schmolka? Nu, nu-mi amintesc.

— Şi nici în Germania nu te-ai întâlnit cu el?

— Nu! Dealtfel n'am fost singur în Germania; am scăpat din lagăr împreună cu un grup întreg de Iugoslavi...

— Folosind toate mijloacele...

— ...cu un grup întreg, în care se aflau mulţi dintre comandanţii noştri de astăzi, ca de pildă Kosta Nadj, Ivan Goşniak, Petar Drapşin, Peko Dapcevici, Danilo Lekici...

— O adevărată cohortă de eroi! Nadj, Goşniak, Dapcevici, Lekici... — şi Mc Carver repetă numele, scriindu-le în bloc-notes. — Cine a ma fost cu dumneata? Mai spune odată.

Popovici amuţi. Căuta să ghicească gândurile abilului locotenent-colonel, pentru ca la nevoie să poată para lovitura. Nici nu se îndoia că lovitura va veni. Ii trecură prin minte cuvintele lui Nietzsche: « Cine ştie să tacă atunci când trebuie, este un adevărat filosof ».

Mc Carver începu să se enerveze şi privi spre intrarea cortului: Pinch se putea întoarce dintr'o clipă într'alta.

— Ce să mai lungim vorba, — spuse el şi se apropie de comandantul corpului de armată: — Ştiu cine figurează pe listele Nemţilor sub numele de « Kobra »...

Comandantul se aplecă mult deasupra hărţii şi, cu creionul în mână, începu să caute ceva pe ea.

— Nu înţeleg ce vrei să spui! Ce urmăreşti dumneata? — întrebă el cu o voce la fel de calmă.

— Maidanpek, — spuse rar Mc Carver. — Ei? Dumneata l-ai prevenit pe Schmolka. Nu-i aşa? Din cauza vechii prietenii, bineînţeles. Dumneata eşti un bărbat de treabă şi un om de afaceri... — Colo-

4 — Tragedia iugoslaviei, c. 1250

nelul îl bătu cu palma peste genunchi şi continuă zâmbind: — Ei hai, nu te mai feri de mine! Nu are niciun rost. Până şi arta dumitale este pe gustul nostru şi o înţelegem.

Popovici ridică mirat sprâncenele şi întrebă:

— Care artă?

— Păi aia... Am citit romanul dumitale, — minţi Mc Carver. — E grozav!

— Aha, — făcu Kocia nepăsător. Nu-i plăcea să-şi amintească de volumaşul în proză, cu totul trăsnit, pe care-l scrisese împreună cu Alexandar Vucio, milionar şi el, dar scăpătat. Volumaşul era rodul fostei lor pasiuni pentru suprarealism.

— Cunosc şi versurile dumitale despre ochii verzi de pisică privind din toate ungherele şi despre cozi. O temă zguduitoare, îţi spun cinstit. La noi în America ai fi căpătat tot ce-ai fi vrut pentru versurile dumitale: şi glorie şi bani. Sunt un model de realizare supremă în domeniul poeziei. Desigur că Schmolka nu le va aprecia. Dar nu refuza nici ceeace poate el să-ţi dea. Ţi-a promis că va aranja cu gestapoul ca, în schimbul unui prizonier neamţ, să-ţi elibereze soţia care se află la Belgrad. Hai, nu te mai ascunde! Vezi doar că ştiu totul!

— Nu chiar totul! — obiectă, zâmbind ironic, Popovici şi ridică ochii de pe hartă. — Soţia mea a refuzat să vină aci.

— Nu s'a putut hotărî. In fond, face bine că respinge serviciile gestapoului. Sau, poate că are pe acolo vreun iubit? Infine, oricum ar fi, — continuă repede Mc Carver, — noi avem astăzi nevoie de un colaborator de talia dumitale. Ne-ar interesa să aflăm unele veşti direct dela sursă... Şi bagă de seamă că nu e o faptă rea. Suntem doar aliaţi! Nu-i aşa? Iar pentru a-mi dovedi sinceritatea dumitale, vei semna până mâine dimineaţă un mic angajament... Il voi păstra personal în cel mai mare secret. Ei, ce zici?

Comandantul corpului de armată se aplecase şi mai mult deasupra hărţii. Tăcea. «Lucrează cu adevărat gangstereşte, — se gândea el. — *Sans préfaces inutiles*»[1]).

— Incăpăţânarea dumitale nu va duce la nimic bun, — spuse Mc Carver, supărat de data asta. — Fii mai înţelegător.

Pe faţa lui Popovici nu se observă nicio tresărire. Numai pleoapele umflate de nesomn coborîră uşor.

— Crezi că vei reuşi să mă sperii? — răspunse el. — E o metodă

---

[1]) Fără introduceri inutile (N. trad.)

ieftină. Un şantaj de proastă calitate, aşa cum obişnuiesc *g-menii*[1]) voştri.

— A-ha! In sfârşit, ai început să foloseşti jargonul profesional! — exclamă Mc Carver cu vocea înnăbuşită, uitându-se din nou spre intrarea cortului. — Acum o să ne vină mai uşor să ne înţelegem. Sunt convins că dumneata, care ai un curaj neobişnuit — aşa mi-a spus Tito — vei reuşi să suporţi această lovitură a soartei. Dealtfel, nici nu e o lovitură. Vine dela un aliat. Ar fi un non-sens! Nu-i aşa? Şi nici n'aş vrea să stric relaţiile dumitale cu Schmolka. Deocamdată, nu-ţi cer nimic... în afară de promisiunea că în viitor ne vei ajuta să ne realizăm programul... Nu-i aşa că-i un serviciu de nimic pentru un aliat? Mai târziu, tot dumneata o să-mi mulţumeşti că te-am salvat la timp de pe nava imperiului german. Nu vezi că a început să se scufunde? Doar eşti un om prevăzător. Şi fii liniştit; această mică schimbare în destinul dumitale nu-ţi va răpi pofta de viaţă şi nici plăcerile intelectuale sau fizice. Nu te mira. Iţi repet că ştiu totul despre dumneata. Doar n'o să ţi se plătească în mărci sau în dinari, ci în dolari... Iţi pot da concursul şi pentru recuperarea milioanelor bătrânului, mai ales dacă vei accepta să le plasezi, într'un mod avantajos pentru dumneata, la banca noastră de investiţii, ştii «Dillon Read and Co», al cărei preşedinte este socrul meu Clarence Dillon. Să nu uiţi această propunere. Sunt convins că ne vom înţelege. Sunt gata chiar să fac prinsoare că vei ajunge cu timpul un om de cel puţin o sută de mii de dolari...

Apariţia lui Badgey Pinch întrerupse acest monolog care se cam prelungise. Englezul aruncă la început o privire neliniştită în jur, dar se stăpâni îndată şi luă o înfăţişare calmă, închizându-se în platoşa bunei cuviinţe înnăscute. Credincios principiului de a nu arăta prea mult interes faţă de nimic, salută doar cu o uşoară înclinare a capului pe Mc Carver. Apoi se duse într'un colţ al cortului, scoase din valiză o trusă şi începu să se pieptene cu grijă în faţa oglinzii, făcându-şi o cărare dreaptă prin părul lung, care începea să se rărească.

Se părea că Pinch este calm. In privirile pe care le arunca din când în când spre Mc Carver şi Popovici, se citea o nuanţă de batjocură, ca şi cum ar fi înţeles perfect totul şi ar fi fost convins de propria sa superioritate asupra Americanului intrigant şi a victimei lui. De fapt, însă Pinch era foarte supărat pe sine însuşi. Işi dădea seama că s'a întâmplat ceva în lipsa lui; prea era turburat coman-

---

[1]) Porecla pe care o au «agenţii speciali» ai FBR (Poliţia secretă americană). (N. red. ruse)

dantul! Petele stacojii de pe obrazul său şi buzele strânse, arătau mai bine decât vorbele, ce se petrecea în sufletul lui.

« Ce s'o fi petrecut aici? — se întreba Pinch. — Desigur că locotenent-colonelul apucase să schimbe vorba. Dar despre ce au vorbit? Este limpede că nu despre rezultatele acţiunii de recunoaştere dela Bor, căci oricare ar fi fost ele, nu l-ar fi putut turbura şi întuneca într'atât pe comandantul corpului de armată ».

Gândurile chinuitoare îl mai frământau încă pe Pinch şi în clipa când Rusul care fugise din lagăr, intrase pe neaşteptate în cort, însoţit de un partizan. Pe Pinch nu-l interesa ceeace susţinuseră ei şi nici încercările lor de a-l convinge pe Popovici. Era preocupat cu totul de altceva.

9

După ce trase pânza care acoperea intrarea cortului, în urma vizitatorilor nechemaţi, Mc Carver zâmbi ironic şi spuse:

— Of, Ruşii ăştia! Dificili aliaţi! Dar ce tot cauţi cu atâta zel pe hartă? — întrebă el, apropiindu-se din nou de Popovici. — Nu cumva locul unde se află guvernul dumitale? Dar, în legătură cu asta, ia spune-mi, pe cine aţi ales voi, constructorii noii Iugoslavii suverane, în P.P.P. — parlamentul mobil de câmp? [1]) Căpitanul şi cu mine nu ştim încă nimic, — spuse şiret Mc Carver. — Suntem mereu pe drumuri.

Popovici îşi ridică ochii de pe hartă şi-l privi lung şi ironic pe American.

— Dacă asta e tot ce vreţi să aflaţi, vă pot satisface îndată curiozitatea, — răspunse cu voce înfundată Popovici. — Ivan Ribar a fost ales preşedinte al Adunării antifasciste pentru eliberarea naţională a Iugoslaviei.

— Ivan Ribar? — repetă Mc Carver şi scoase foaia de hârtie acoperită cu un scris mărunt, pe care o primise dela von Goltz, — doctorul Ribar... Nu-i cumva omul politic care a prezidat Scupscina regală acum douăzeci şi cinci de ani? Era pe atunci omul de legătură dintre burghezie şi rege.

— S'ar putea, — răspunse Popovici ironic, — dar pe noi nu ne interesează ce au făcut oamenii în trecutul îndepărtat. Noi preţuim prezentul.

---

[1]) Ironic. Se referă la Adunarea antifascistă pentru eliberarea naţională a Iugoslaviei (N. trad.)

— Foarte just. Un vechi om de stat este întotdeauna folositor. Vouă vă lipsesc tocmai oameni ca el, care sunt verigi de legătură între noua mişcare şi vechiul regim. Dealtfel, nici nu veţi putea arunca la gunoi pe toţi politicienii burghezi. N'ar corespunde cu principiile adevăratei democraţii. Nu-i aşa? Şi cine sunt ceilalţi?

— Moşa Piade e adjunctul lui Ribar, — răspunse cu glasul înnăbuşit Popovici, care îşi dădea seama că-şi pierde echilibrul sufletesc şi încrederea în sine.

— Aha! Piticul acela? L-am cunoscut la Drvar. Mi-a făcut o impresie grozavă. E mereu pe lângă Tito. Se spune că a tradus pe Karl Marx în limba sârbă, pe când se afla la închisoare.

Aceste întrebări îl puneau pe Popovici într'o situaţie neplăcută, dar în acelaş timp, îl şi linişteau. Inseamnă că Americanul nu se interesează numai de el, ci şi de membrii guvernului. Oare o face numai din curiozitate, sau urmăreşte un anumit scop? După ce chibzui, un pic şi-şi aminti zicala franceză: « *Le meilleur est l'ennemi du bien* ».[1]) Popovici hotărî să se împotrivească până la capăt tuturor manevrelor yankeului şi să fie prudent.

— Da, este teoreticianul nostru în domeniul marxismului, — răspunse el pe un ton sec.

— Şi i s'a îngăduit să traducă în închisoare pe Marx? E adevărat că i s'a organizat chiar în celulă un atelier de pictură şi o expoziţie a tablourilor lui?

— Asta nu ştiu.

— Hm, — continuă Mc Carver. — Probabil că forţa logicei sale era atât de mare, iar peisagiile sale erau atât de impresionante, încât a reuşit să transforme în marxişti şi amatori de artă şi pe temniceri. In cazul ăsta, Piade este un om preţios pentru guvern şi... pentru mine. Imi plac oamenii talentaţi.

Pinch, care căuta să se arate nepăsător şi să pară preocupat numai de toaleta sa, spuse deodată:

— Peisagiile Iugoslaviei? Sunt minunate! Parcă te roagă singure să le pui pe pânză.

— O, da! Munţii, văile, coasta... Te înţeleg... Pentru a-i încerca talentul de traducător, vreau, între altele, să-i dau să traducă şi nişte cărţi minunate de ale scriitorilor noştri: « Stafia blondă » şi « Supraomul ». Dealtfel, îţi recomand şi dumitale să le citeşti. Ţi se potriveşte stilul. Ai să capeţi îndată gust de viaţă şi o stare de spirit foarte sănătoasă. Acum arăţi atât de rău, că nu dă nimeni

---

[1]) Mai binele este duşmanul binelui (N. trad.)

nici doi bani pe dumneata... Dar cine a fost ales şef al guvernului provizoriu?

— Broz Tito, — spuse Popovici printre dinţi. — Intr'o şedinţă a celei de a doua sesiuni a Adunării antifasciste pentru eliberarea naţională, a fost ridicat la rangul de mareşal.

— Tito, mareşal? Foarte bine! Asta îl va măguli. Ii lipseau tocmai un titlu şi o uniformă mai strălucitoare. — Mc Carver aruncă o privire piezişă spre Pinch şi, coborînd vocea, începu să vorbească repede pe sârbeşte: — *Ly*-i[1]) aceştia continuă să se învârtească în jurul lui Tito al vostru, ca nişte musafiri lacomi în jurul unei gâşte fripte. Trebuie să dai serios din coate ca să poţi scoate măcar ceva din gâsca umplută. — Mc Carver privi cu înţeles pe comandantul corpului de armată. — Se pare că gradul de general a fost introdus de curând în armata dumneavoastră.

— Da, dar deocamdată nu a fost atribuit nimănui.

— Sunt convins că vei obţine un grad înalt. De pildă, general-locotenent...

Fără să vrea, Popovici înălţă capul.

— Văd că temperamentul francez şi-a spus numaidecât cuvântul la dumneata, — continuă insinuant Americanul. — Dragostea pentru minunata Franţă ţi-a pătruns în sânge şi ţi l-a aprins de parcă ai fi un provensal. Sunt convins că aceasta te va apăra împotriva îngrozitoarei lipse de cu'ori a Nordului. Visurile poetice ţi se vor realiza... Voi avea eu grijă de acest lucru... Aşadar, cine mai face parte din guvernul vostru?

Pinch se aşeză mai aproape de cei care discutau şi ciuli urechile. Deobicei vorbea puţin. Prefera să asculte, să chibzuiască şi să tragă concluzii. Aceasta e şcoala spionajului englez.

— Vladislav Ribnikar, — spuse Popovici cu vocea unui om care deodată simte că pământul i se clatină sub picioare.

Incepuse să-şi dea seama că nu va reuşi să reziste presiunilor acestui American, care se părea, pătrunsese până în adâncurile fiinţei sale. Cu o clipă înainte, Kocia se simţea stăpân pe situaţie şi-şi admira hotărîrea, dârzenia şi invulnerabilitatea. Iar acum, când analiza în minte situaţia, simţi cum îi fuge terenul de sub picioare; pentru a se menţine şi pentru a nu cădea pe neaşteptate, se hotărî să-şi încredinţeze soarta, întâmplării oarbe. Poate că-l va scăpa! Ca să se consoleze, îşi repeta necontenit în gând un citat obscur din Nietzsche:

---

[1]) Poreclă pe care o dau Americanii Englezilor. (N. red. ruse.)

« Dar nodul cauzelor în care sunt prins va reveni şi mă va crea din nou... Eu însumi ţin de cauzele reîntoarcerii eterne... »

— Ribnikar? — întrebă Mc Carver, care nu găsise acest nume pe lista lui von Goltz. — Cine e?

— Inainte de război a fost unul dintre cei mai bogaţi oameni din Belgrad, — răspunse aproape degajat Popovici. — Ziarul « Politika » a aparţinut totdeauna familiei sale. Avea un apartament conspirativ în care ne ascundeam noi.

— Care « noi »?

— Tito, eu şi alţii.

— Aşa? ..—spuse Mc Carver notându-şi ceva.—Mare liberal şi acest Ribnikar! Acum pricep dece se simte printre voi ca peştele în apă...

Apoi se întoarse deodată spre Pinch, care era numai urechi, şi-i suflă fumul ţigării în obraz.

— Căpitane, cum îţi place sârbeasca pe care o vorbesc?

— Succesele dumitale, colonele, mă bucură mult, deşi trebuie să recunosc că în accent se simte mai curând tehnica unui magnetofon, decât o limbă vie. Rosteşti frazele sacadat, ca o maşină de calculat, — ironiză Pinch.

— Ce să-i faci, căpitane, în veacul nostru tehnica stăpâneşte lumea! — răspunse Mc Carver, glumeţ, şi se adresă din nou comandantului corpului de armată. — Mai departe!

— Conducătorul departamentului afacerilor externe este...

— Al departamentului? Oho! Lucraţi pe picior mare! Cine spuneai că e?

— Iosif Smodlaka, un diplomat croat. A fost ambasador al regelui pe lângă Vatican.

« Vă convine? » Părea să întrebe privirea lui încordată.

« Perfect » îi răspunse Mc Carver, tot cu privirea.

— Mai departe, mai departe.

— Vlado Zecevici, fost preot ortodox şi leader al partidului democrat, este ministru de interne. La începutul războiului, era de partea lui Draja Mihailovici, dar apoi a trecut la noi cu tot grupul său, — spuse Popovici cu bucurie răutăcioasă, vrând parcă să-i dea să înţeleagă lui Mc Carver că nu numai el are pete în biografie şi deasemenea că nu este singurul care-şi schimbă convingerile şi felul de a acţiona după împrejurări.

— A fost de partea lui Mihailovici? — începu să râdă Mc Carver. — A schimbat la timp partenerul şi a făcut carieră!

Popovici socoti aceste cuvinte ale Americanului drept o încurajare. Chinuindu-se cu autoanaliza, îşi aminti încă un aforism al filoso-

fului german: « Dragostea pentru unul singur este o barbarie, căci e în detrimentul tuturor celorlalţi ». Şi fără să mai aştepte o nouă întrebare, pomeni de ministrul industriei extractive şi al silviculturii, de Suleiman Filipovici.

— Şi el este un vechi ofiţer, care a trecut de curând la noi, dela Pavelici, — spuse Popovici apăsând cuvintele.

— Al industriei extractive? — îl întrerupse Mc Carver. — Aşa, aşa... şi ochi-i luciră de curiozitate. — Ajunge! L-ai numit tocmai pe cel de care am mai multă nevoie acum.

Apoi începu din nou să-i şoptească:

— Poţi să-mi spui cum dau de el? Mi se pare că e în Croaţia. Filippovici e geolog, nu? Sper că ai să-mi numeşti şi câţiva geologi; mă interesez de aceasta, în scopuri ştiinţifice.

Pinch îşi încordă auzul, dar nu prea înţelegea bine sârbeşte, când cineva vorbea repede.

— Minunat! — spuse Mc Carver şi sări în picioare, după ce prinse semnul pe care i-l făcuse Popovici, şi care exprima o promisiune sau poate chiar capitularea. — După cum spune o maximă latină: « Înţeleptului i-ajunge ». Guvernul e minunat alcătuit, nu-i aşa, căpitane Pinch? Cu totul democratic! E format din reprezentanţii tuturor partidelor vechi şi noi şi toţi pot să-şi manifeste iniţiativa. Democraţia în acţiune!

Pinch îl asculta şi se gândea cu ciudă: « Şi doar nu e mult de când serviciul englez de spionaj se afla în fruntea tuturor. Are o mare experienţă de muncă în colonii — e destul să ne amintim de acţiunile lui Lawrence în Arabia — are tradiţiile sale glorioase şi metoda sa de a recruta oameni... « Intelligence-Service-ul avea demult rădăcini în Iugoslavia. Nu degeaba, primul ministru Churchill a trimis aici chiar pe fiul său, pe Randolph. Se pare că totul fusese prevăzut şi totuşi, în noul guvern iugoslav, prea puţini miniştri vor fi în stare să servească interesele engleze cu atâta consecvenţă ca generalul Draja Mihailovici şi tânărul rege Petru.

— Dar care este atitudinea guvernului iugoslav din Cairo, a guvernului legal, faţă de acest cabinet al lui Tito? — întrebă pe neaşteptate Pinch.

— Ducem tratative cu cei din Cairo, — răspunse Popovici. — Am trimis şi o delegaţie acolo.

— Sunt convins, — adăugă Mc Carver, — că regele Petru va fi destul de înţelept şi că dacă i se vor da sfaturi bune, îl va recunoaşte pe Tito şi-l va proclama conducător al luptei. Pe de altă parte, sper că mareşalul va avea destul tact pentru a izbuti să se înţeleagă atât

USA

cu reprezentanţii vechilor partide burgheze, cât şi cu acest copilandru-rege bineînţeles, fără să-şi piardă prestigiul.

Pinch întoarse capul. Simţise deodată că-i e cald şi că îl strâng haina îmblănită şi pantalonii înguşti. Vedea limpede că are de-aface cu un maestru mai priceput în intrigi decât el, cu un spion mai abil... Şi Pinch se blestema pentru greşeala pe care o făcuse. Şeful misiunii militare anglo-americane, generalul de brigadă Fitzroy Mc Lean, îl ataşase ca ofiţer de legătură pe lângă locotenent-colonelul american şi îi dăduse în mod confidenţial misiunea să nu-l slăbească din ochi şi să afle cu orice preţ ce anume îl interesa pe American în Serbia. El însă nu reuşise să-l reţină pe Mc Carver dela această acţiune de recunoaştere care i se păruse, ca şi lui Popovici, o bravadă sau un truc şi îl pierduse astfel din ochi o zi întreagă; apoi, nu fusese de faţă la înapoierea lui; ori, era limpede că Mc Carver a obţinut anumite rezultate în acţiunea de recunoaştere. A şi reuşit să-l prindă în plasă pe comandantul corpului de armată, datorită informaţiilor culese în chip miraculos la Bor... « Numai un prost şi un gură-cască putea să procedeze astfel! — se ocăra Pinch. — Iată ce înseamnă să nu faci faţă misiunii pe care o ai! » Probabil că până la sfârşit nu va izbuti să afle nimic despre planurile şi scopurile acestui yankeu abil. Ce-i va spune lui Mc Lean? Afară de aceasta, îi era ciudă să recunoască că noul venit vorbeşte limba sârbă mai bine decât el, care trăise în Iugoslavia câtva timp şi înainte de război, ca director al minelor dela Trepce. Iată rezultatul dispreţului faţă de limba şi de viaţa băştinaşilor! Desigur că Mc Carver cunoaşte bine şi moravurile Iugoslavilor, dacă a izbutit să se înţeleagă atât de repede cu Popovici. Dar cum de îşi îngăduie el atâta lipsă de respect faţă de regele Petru, numindu-l copilandru? Dece are nevoie de noul ministru al industriei extractive? Al industriei extractive... Minereu, mine...

Toate aceste gânduri îl făcură pe Badgey Pinch să-şi piardă obişnuitul echilibru sufletesc. Işi aminti de frumoasa lui vilă de pe malul râului Lim, de grădina neîngrijită şi de viile care-i aduceau în trecut venituri mari. Văzu parcă aievea întinzându-se spre minele dela Trepce, spre vila lui, spre grădină şi spre vii, nişte mâini hrăpăreţe de yankeu. « Sunt bogaţi, diavolii, deaceea au curaj » — încheie el, stânjenit de propria-i neputinţă.

In acest timp, Mc Carver îşi aşeza în valiză, fluierând, îmbrăcămintea de ţăran, linguafonul cu lecţiile de limba sârbă, bidonul cu *whisky*, pachetele de ţigări, cărţi despre istoria Serbiei, instrucţiunile şi îndreptarele...

— Mâine dimineaţă vom pleca mai departe, — spuse el pe un ton care nu îngăduia împotrivire.— Pregăteşte-te, căpitane. Şi, pentru dumnezeu, fii mai vioi! Iţi recomand tenisul. Dezvoltă mobilitatea, capacitatea de orientare în orice împrejurări, şi, mai ales, cere siguranţă în lovituri.

Pinch tăcea, cu ochii pierduţi în gol. In clipa aceea îl ura pe American.

In zori, micul avion de legătură se ridică de pe terenul de aterizare de lângă muntele Iora Mare. După ce îşi conduse oaspeţii, Popovici oftă uşurat, dar şi cu amărăciune. Avea o senzaţie neplăcută şi chinuitoare de dedublare, sau chiar de împărţire în trei. Se bucura că a scăpat de aceşti spioni obraznici şi regreta totodată că a rămas singur. Se blestema că s'a lăsat intimidat de şantajul neruşinat al lui Mc Carver şi se consola cu gândul că totuşi a stabilit legături cu un om însemnat, cu reprezentantul S.U.A., o ţară serioasă, care duce o minunată politică de dominare asupra întregii lumi. Şi el, Kocia, se află pe culmile acestei înalte politici! El este « un om de mare anvergură! » Soarta îi ridicase din nou din abisurile în care îl trăsese Schmolka şi din care nici Hitler nu va mai scăpa, după cât se pare! Numai să se ţină tare acum! Işi aminti deodată cu plăcere de Paris, de taverna din Montparnasse, de freamătul vieţii de atunci când totul zbura şi dispărea repede — şi timpul, şi banii, şi remuşcările de o clipă; după ce se linişti spuse deodată cu glas tare, spre uimirea escortei care-l însoţea:

— *Fait accompli* ! [1])

Avionul se îndreptă spre nord, spre Croaţia.

Pinch era posomorît şi tăcea. Avea o senzaţie de greaţă ori de câte ori aparatul cădea în golurile de aer. Unde o să-l mai care acest yankeu, în ce văgăună?

Mc Carver, dimpotrivă, era plin de voioşie, şi îngâna cântecul « Puterea râsului sănătos », la modă în Statele Unite. Succesul neaşteptat îl înaripase. Popovici era în mâinile lui; nu exista nicio îndoială în această privinţă. Dar faptul nu era prea însemnat. De-ar primi mai repede dela von Goltz lista tuturor agenţilor secreţi ai gestapoului infiltraţi în armata şi în Partidul Comunist Iugoslav! Mc Carver aflase din surse sigure, că această listă există şi avea nevoie de ea, pentru a-şi continua misiunea neoficială în Iugoslavia.

---

[1]) Fapt împlinit. (N. trad.)

«...Când mă înapoiai împreună cu Iovan la coliba sa, partizanul Djuro dormea cu picioarele desculţe întinse spre cărbunii care mocneau. Branco Cumanudi şedea într'un colţ, ca o bufniţă. Flăcările albăstrui ale jăratecului se răsfrângeau în ochii lui rotunzi.

Multă vreme nu izbutii să adorm. Cărbunii trosneau, mirosea a fum şi mi se părea tot timpul că Branco mă fixează, fără să clipească şi fără să-şi dezlipească privirea dela mine. In sfârşit, se culcă şi el dar eu tot mă mai gândeam la întrevederea cu comandantul corpului de armată şi cu aliaţii. In faţa ochilor îmi apăreau când micul şi negriciosul Popovici, care semăna cu un francez, cu mustăţile lui tăiate îngrijit, când rumenul American, plin de îndrăzneală şi încredere în sine, când chipul căpitanului englez, pe care îl vedeam ca pe o umbră palidă în amurg... Ce i-a făcut să se întâlnească în acest colţ pierdut de lume?

Dis-de-dimineaţă părăsirăm tabăra cu toţii. Niciunul din cei şase fugiţi din lagărul «Dresden» n'a vrut să rămână în brigada care nu lupta. Miletici ne luă în batalionul Şumadia, care se afla în Bosnia. Acolo, după cât ne spusese el, lupta nu înceta niciodată. Nedelko, care cunoştea toate potecile din pădure, se oferi să ne călăuzească până la drumul vicinal.

Alexa Musici mergea în urmă posomorît. Il amăra mai ales faptul că nu se adeveriseră speranţele pe care şi le pusese în Popovici, erou din Spania. Era furios pe toată lumea şi dezamăgit de tot ce văzuse.

— Nu-i nimic, frate, — îl încuraja Lauşek, care nu-şi pierduse voioşia. — Dacă n'am reuşit aici, o să izbutim dincolo ... Ce ne pasă unde luptăm? N'am putut să-l prindem pe Schmolka, o să punem mâna pe altul. Viaţa e ca luna: ba se arată toată, ba se ascunde...

— Bine, bine, — răspunse Musici, dând din cap şi un zâmbet palid îi lumină faţa mohorîtă.

— Ce ziceţi de cele ce se petrec în Italia, tovarăşi! — continuă aprins Lauşek. — Poporul se ridică. Noul guvern a declarat război Germaniei. Asta-i bine. Un bufon deştept dintr'o piesă a lui Shakespeare, spune: «Să nu te agăţi niciodată de o roată care se rostogoleşte la vale, căci îţi vei frânge gâtul, dar dacă o roată mare urcă dealul, apucă-te de ea, căci te va trage şi pe tine în sus».

— Sigur că ne va trage! — răspunse Colacione. — Sunt încă vii tradiţiile lui Garibaldi. Capul sus, Enrico!

Când ajunserăm la o răscruce de drumuri, Nedelko se opri şi spuse:

— De aci încolo, drumul duce drept, pe lângă Bogovina... Acolo să fi mers, în loc de Maidanpek! — exclamă el deodată, fulgerat de acest gând. — Şi acolo sunt mine în care lucrează Italienii din lagărul Todt. Minele aprovizionează Borul cu cărbuni şi sunt aşezate chiar lângă pădure. Te poţi apropia de ele fără să fii văzut.

— La Bogovina, sunt Italieni? — întrebă Colacione, devenind atent. — Desigur că ei nu ştiu nimic despre cele ce se petrec în Italia. Iar noi plecăm...

— E o ruşine! — spuse Lauşek.

Toţi se uitară la mine mustrător. Era limpede că nu doreau să meargă cu mine şi cu Miletici în îndepărtata Bosnie.

— Cam câţi paznici sunt la Bogovina? — îl întrebai pe Nedelko.

— Cel mult cincizeci-şaizeci cetnici şi poliţişti.

— Tocmai bine, — se amestecă în vorbă Lauşek. — Un soldat curajos face cât cinci, mai ales dacă atacă pe neaşteptate. Dece nu am încerca? N'are aface că suntem puţini, dacă-i atacăm prin surprindere.

— Nu, riscul e prea mare şi nu avem dreptul s'o facem! — spuse Iovan Miletici, care nu era de aceeaş părere.

— Dar dece? Nu avem oare dreptul la iniţiativă? Cred că n'ar fi rău să răzbunăm înfrângerea dela Maidanpek, — spusei eu.

— Avem prea puţine arme.

— Nu-i nimic, o să luăm dela ei.

Ian Zîska [1]) a spus: «Nu vă speriaţi de duşmani şi nu ţineţi seamă de faptul că sunt mai numeroşi», — rosti pe un ton solemn Lauşek.

Iovan şovăia.

— Nu se poate să atacăm fără ordin.

— Atunci o să încercăm singuri. Noi şase.

— Şi cu mine şapte, — spuse Djuro Filippovici şi făcu un pas spre noi.

Branco Cumanudi îl privi nemulţumit.

— E-he, *bolan* [2]), dar grozav de curajos mai eşti! — spuse el, uitându-se chiorîş la Djuro.

Djuro se mânie:

— O să ne descurcăm şi fără tine. Tu n'ai arat pământul şi n'ai tăiat copaci în pădure; ai făcut numai bomboane. Nu ne-ai fi de niciun folos!

---

[1]) Erou naţional ceh, conducătorul militar al husiţilor sec. (XV) (N. red. ruse)
[2]) Exclamaţie care exprimă dispreţ, echivalent cu «nenorocitule» (N. trad.)

— Ce amestec au bomboanele în chestia asta, *boga mu* ! [1]) — răspunse înfuriat Branco. — Tovarăşe Corciaghin, ia te uită ce spune: Dece se leagă de mine?

Dar Miletici nu ascultase cearta lor. Era cufundat în gânduri, şovăind între ispita puternică de a ataca Bogovina şi teama în faţa unei răspunderi atât de mari. Işi amintea, desigur, cuvintele lui Popovici despre nevoia de a opri ostaşii să întreprindă ceva fără ordin, îşi amintea poate şi de Maidanpek, dar în cele din urmă se hotărî. Vitejia lui înnăscută birui celelalte sentimente.

— Bine! Hai să atacăm Bogovina, tovarăşi. Arată-ne drumul Nedelko. La urma urmei, nu armele sunt totul în luptă, ci inima vitează a ostaşului! Cu tine, frate Nicolai, sunt sigur de succes! — exclamă Iovan cu un zâmbet larg. Cumanudi rămase puţin locului, îngândurat; dar hotărîndu-se, ne ajunse curând din urmă.

Mohoreala care ne stăpânise mai înainte se risipise. Toţi vorbeau cu vioiciune, amintindu-şi de Schmolka şi de Krebs. Chiar dacă nu atacăm Borul, tot le pricinuim destul rău, atacând Bogovina. Colacione şi Marino visau cu glas tare la clipa când îşi vor elibera compatrioţii din lagăr.

O cărăruie stâncoasă şi întortochiată ne scoase în cele din urmă într'o vale împădurită. Stejarii ciungi, cu crengile frânte, stăteau întunecaţi pe povârnişuri şi semănau cu nişte pluguri de lemn. Ne apropiam de Bogovina. Acum trebuia să ne strecurăm în sat, fără să fim văzuţi.

Cu puţin înainte zărisem, eşind din pădure, un car încărcat cu nutreţ pentru vite — crengi de stejar, care mai păstrau încă frunzele lor verzi. Carul era tras de doi boi. Un bătrânel mic de statură îi îndemna cu o nuielușă. Mă apropiai de el, împreună cu Miletici. Bătrânul, încă viguros, cu barbă căruntă şi faţă arămie, brăzdată de zbârcituri, semăna aidoma cu un bătrân Rus, numai că mustăţile lui mari erau ciudat răsucite: cu un capăt în jos, iar cu altul în sus.

« Ne-ar putea ajuta » — ne gândirăm noi şi ne apropiarăm de el.

Intrarăm în vorbă. Bătrânul se bucură, când află că suntem partizani, dar nu-i venea să creadă că sunt « *pravi* » [2]) Rus, iar nu un emigrant. Mă tot iscodea, mă tot cerceta, iar în cele din urmă, îi dădură lacrimile şi povesti că a văzut Ruşi pentru prima dată în timpul războiului cu Turci.

---

[1]) Zău! (N. trad.)

[2]) Adevărat. (N. trad.)

El, Jivko, avea pe atunci numai zece ani. Intr'o zi, ajuta pe taică-său şi pe fraţii lui mai mari la seceratul grâului, când, deodată, văzură venind trei călăreţi care purtau şepci şi vestoane albe şi aveau lănci lungi în mână. Ei cercetară câmpul din preajma satului şi apoi dispărură. Secerătorii, speriaţi, se opriseră din lucru şi se tot întreceau în presupuneri cine pot fi călăreţii. Unii spuneau că sunt Turci din Asia Mică, iar alţii că sunt Arnăuţi [1]). Dar atunci dece nu poartă fesuri sau turbane? Abia apucaseră să se aşeze ca să mănânce, când din vale se iviră alţi câţiva călăreţi îmbrăcaţi la fel, se apropiară de ei şi-i întrebară: « Cum o duceţi, fraţilor? Liftele păgâne, Turcii, se află prin apropiere? »

Un ţăran bătrân, care fusese în Rusia, îşi dădu seama şi strigă: « Sunt Ruşi ! » Cuprinşi de bucurie, fugiră în sat şi aduseră căni cu *şlivoviţă,* pâine, carne şi brânză. Mâncară şi băură împreună. A doua zi veni o oaste mare rusească. In frunte, mergeau gorniştii şi toboşarii, iar după ei, ostaşii înarmaţi cu lănci. Clopotarul satului trăgea clopotele ca la foc. Tot satul se adunase să întâmpine pe eliberatori. Mai târziu, au sosit voluntari sârbi şi bulgari cu steaguri, şi au pornit împreună cu ostaşii ruşi spre Kniajevaţ şi Zaieciar ca să-i întâmpine pe Turcii care înaintau dinspre Stara-Planina. Tocmai atunci începură ploi torenţiale. Noroiul se prindea de roţi şi căruţele se împotmoleau. Caii nu mai puteau să tragă tunurile. Când văzu ce se întâmplă, tatăl lui Jivko porunci fiilor săi: « Injugaţi bivolii ». Jivko şi fraţii săi mai mari înjugară bivolii la car, luară o traistă cu pâine, îi ajunseră pe Ruşi şi-i ajutară să ducă tunurile până la Zaieciar. Bucuroşi, soldaţii le mulţumiră: « Bravo, flăcăi ! Ajutorul vostru ne-a fost de folos. Vă mulţumim ! »

— Dar acum, vrei să ne dai o mână de ajutor? — îl întrebai pe unchiaş, după ce îi ascultai povestirea.

El însă nu se hotărî dintr'odată. Se grozăvi niţel, scoase pieptul în afară, mişcă mustăţile lungi şi chibzui, vrând parcă să arate cât de vioi şi curajos este încă. In sfârşit, ne propuse un plan iscusit...

Era în amurg, când carul cu boi trecu pe lângă sentinelele din marginea satului şi acum se îndrepta spre centru. Aşa cum ne înţeleseserăm, Jivko opri în apropiere de cârciuma « La trei trandafiri », unde se adunau deobicei seara, paznicii lagărului de concentrare, care nu erau de serviciu.

După ce privirăm cu precauţie printre crengile care ne acopereau coborîrăm unul după altul, din car, şi prefăcându-ne că suntem

---

[1]) Albanezi (N. red. ruse.)

ameţiţi, năvălirăm în cârciumă. In frunte, se aflau Musici care-şi ţinea arma automată ascunsă sub haină; după el, intrară Miletici şi ceilalţi.

In sala mare şi murdară a cârciumii, era atâta fum, încât cei de acolo păreau învăluiţi într'un strat subţire de vată cenuşie. Nişte oameni bărboşi, îmbrăcaţi în uniforme nemţeşti, uzate, ciocneau pahare, jucau cărţi, aruncau monezi pe masă, tropăiau şi cântau, care cum îi venea, un cântec despre «*krali Petar*»[1]). Câţiva bărbaţi jucau, absorbiţi, biliard, rostogolind de colo-colo cele trei bile. Lauşek şi cu mine ne apropiarăm de aceşti jucători, pentru a ne aşeza între ei şi pervazul de care erau sprijinite armele.

In această clipă, din prag, răsună strigătul ameninţător al lui Miletici:

— Moarte fascismului! Libertate poporului!

Acest strigăt îi speriase de multe ori pe cetnici, dar de data asta tresăriră numai o clipă, iar apoi izbucniră în râs, crezând, pesemne, că glumeşte vreun beţiv. Dar noi le şi luaserăm armele. Până şi moş Jivko apucase o armă care era atârnată în cuier, la intrare.

Iovan trase o salvă cu automatul şi cetnicii, speriaţi, ridicară mâinile în sus. Unii izbutiră să sară pe fereastră şi fugeau înspăimântaţi pe uliţă, urlând cât îi ţinea gura, că în sat a pătruns un mare detaşament de partizani. Jivko rămase în uşa cârciumii, ca să-i păzească pe prizonieri. Noi ceilalţi, fără să mai pierdem timpul, ne repezirăm spre o poartă făcută într'un gard înalt şi, după ce dezarmarăm sentinela, am năvălit în barăcile lagărului de concentrare.

— Sculaţi, Italieni! — striga Colacione. — Puneţi mâna pe tot ce găsiţi: topoare, lopeţi, târnăcoape! Veniţi cu toţii!

— Trăiască libertatea! — striga Marino.

Cât ai bate din palme, Italienii îşi împărţiră uneltele din depozit şi armele rămase în camera de gardă.

Insufleţiţi de cele ce aflaseră că se petrec în patrie se repeziră furioşi să caute paznicii care se ascunseseră.

Focurile au înroşit toată noaptea cerul de deasupra satului. Ardeau construcţiile minei, turnurile de pază şi baraca lagărului de concentrare. Pretutindeni, se auzeau împuşcături, salve de automate şi explozii de grenade. Pe alocuri, cetnicii se împotriveau cu turbare. In clopotniţă cineva trăgea clopotele vestind satelor din jur victoria; locuitorii se grăbeau spre Bogovina.

Dimineaţa, am înmormântat pe Nicolaus Pal şi câţiva Italieni

---

[1]) Regele Petru — (N. trad.)

care căzuseră în lupta din timpul nopții. Le-am dat onoruri militare: o salvă trasă de peste o sută de arme şi automate zgudui văzduhul deasupra gropii comune, săpată sub un stejar înalt şi frunzele îngălbenite căzură de pe crengi, acoperind mormântul.

— Adio, Nicolaus, — spuse Lauşek. — Adio, prietene, — repetă el cu voce tremurătoare. — Odihneşte-te în pace, alături de Italieni, fraţii tăi de suferinţă şi de luptă. Dacă voi scăpa cu viaţă, voi povesti la Budapesta că ai luptat şi ai murit ca un soldat viteaz. »

11

« Cuprins de tristeţe şi cu speranţa că îi voi mai întâlni, mă despărţii de prietenii mei, Alexa, Lauşek, Colacione şi Marino.

Ei rămâneau aici, în pădurile din răsăritul Serbiei. In noaptea aceea, Colacione a fost ales comandant al detaşamentului italian de partizani, iar Marino — comisar politic.

Aşa a luat naştere primul batalion al brigăzii de partizani, « Giuseppe Garibaldi », care mai târziu a dobândit o glorie nemuritoare. Sârbii din satele învecinate au format un alt detaşament. Ei s'au îndreptat spre Bor, călăuziţi de Musici. Alexa avea răfuieli vechi cu Borul, şi voia să le rezolve numaidecât. Reuşi să-l convingă pe Lauşek să ia conducerea statului major al detaşamentului, iar cu Colacione se înţelese să alcătuiască un plan comun de acţiune. Mica oaste, care nu era deocamdată subordonată nimănui, hotărî să arunce mai întâi în aer, în câteva locuri, podurile de pe linia ferată îngustă Jagubiţa-Pojarevaţ, pentru a împiedica pe Nemţi să care cuprul din Bor spre Dunăre.

Imbrăcaţi în mantăile lor verzi, Italienii mărşăluiau, cântând: « *Ogni diritto nostro rispettar farem, siamo proletari!* [1]) »

După el venea, ca un val, alt cântec, sârbesc:

S Dona, s Volghe, i Urala
Visoko, ie zatreptala
Pa na naşe kape pala
Zvezda ţrvena! [2])

---

[1]) Ii vom sili să respecte drepturile noastre, noi suntem proletari!... (N. trad.)

[2]) De pe Don, de pe Volga şi Ural
S'a înălţat sus
Şi a căzut pe şepcile noastre
Steaua roşie... (N. trad.)

Coloana era urmată de un convoi de căruțe, în care țăranii încărcaseră munițiile găsite în magaziile lagărului și alimentele dela fabrica de produse lactate, destinate garnizoanei nemțești din Bor. Convoiul se încheia cu o căruță trasă de doi boi. Sus, pe sacii cu porumb, ședea voinicește, întinerit parcă, moș Jivko, care-și părăsise casa pe jumătate dărâmată dela marginea satului; trăise în ea singur cuc și pleca acum cu partizanii.

Privirăm convoiul, până ce ultima căruță se făcu nevăzută după cotitura drumului...

Numai Nedelko, pe deplin satisfăcut de cele petrecute, și invidiindu-l pe Alexa pentru ceeace avea să facă, se întorcea singur la corpul de armată al lui Popovici. Cu câtă bucurie l-ar fi urmat și el pe Alexa!

Miletici, Djuro, Branco și cu mine ne îndreptarăm spre Bosnia, călărind caii capturați dela cetnici.

Prietenii noștri și toți Italienii ar fi mers cu noi, dar un grup atât de mare n'ar fi putut niciodată străbate aproape întreaga Serbie. Eu însă hotărîsem să nu mă despart de Miletici.

Cunoșteam de scurtă vreme pe Iovan, dar îl și îndrăgisem pentru inteligența, sinceritatea și curajul său. Prietenia lui îmi era prețioasă în această țară necunoscută. Putea să-mi explice multe și să mă ajute să mă descurc în problemele pe care nu le cunoșteam și nu le înțelegeam. Și apoi, era de o seamă cu mine și apoi ne înfrățisem.

Drumul nostru spre apus nu era deloc ușor. Dela Bogovina la Livno, unde se afla Brigada Proletară, erau, în linie dreaptă, cel puțin patru sute de kilometri. Dar noi nu puteam merge pe drumul cel mai scurt și trebuia să coborîm puțin spre sud, pentru a ocoli orașele ocupate de dușman și să ne strecurăm prin locuri puțin populate, prin păduri, și pe culmile acoperite de zăpadă ale munților, ferindu-ne de bandele de cetnici. Mă întrebam mereu, cu uimire, dece sunt atât de risipite unitățile corpului de armată. Iovan dădea din umeri: «Considerațiuni înalte!» Dar imediat după aceea îmi explica: «Așa s'a întâmplat. E greu să ne unim».

După ce trecurăm pârâul Radovanska, zărirăm pe o înălțime un fel de fortăreață. Iovan cercetă harta și ne spuse că este mânăstirea Crșpicevaț. Am hotărît să cercetăm dacă n'am putea să ne odihnim puțin acolo și să aflăm înainte de a porni din nou, care e drumul spre Bosnia. Mânăstirea fusese devastată și jefuită de ocupanți. Nu se mai afla în ea decât ieromonahul Ionikie, un bătrânel uscat de tot, cu o barbă albă și lungă, și cu ochelari prinși cu șnur;

era îmbrăcat într'o rasă cenuşie, ponosită. Ne întâmpină cu bucurie şi ne ospătă în trapezie cu nuci şi dovleac fiert. După aceea, ne călăuzi până la munţii împăduriţi Ozren.

— Domnul să vă binecuvinteze, — spuse el la despărţire. — Voi aştepta până când Serbia va fi eliberată. Mulţumită Rusiei vom scăpa de jugul nemţesc şi de toţi nelegiuiţii.

Multă vreme ne făcu semne de rămas bun cu pălăria. Nu mă aşteptam ca primul călugăr pe care-l văzusem în viaţă să fie un astfel de om !

Coborîrăm pe povârnişurile apusene ale munţilor Ozren. In faţă, se întindea valea larg deschisă a Moravei de sud. De-a-lungul râului şerpuiau calea ferată şi şoseaua Belgrad-Niş.

— Grea treabă ! — exclamă Miletici. — Prin valea asta e primejdios să treci şi pe jos, dar mite călare ! Dar ce facem cu caii? Doar nu putem să-i părăsim. Ei, flăcăule ! — strigă el pe un băieţandru de vreo zece ani care tocmai trecea pe acolo cu o legătură de vreascuri în spinare. — De unde eşti?

— Dar voi de unde sunteţi? — întrebă băiatul, privindu-ne bănuitor.

Iovan dezdoi marginea bonetei şi îi arătă steluţa roşie.

— Şi eu sunt partizan ! — exclamă bucuros băiatul şi, spre a ne dovedi, scoase dela brâu o baionetă nemţească plată.

— Cum te chiamă?

— Timici.

— Vrei să ne călăuzeşti prin vale?

— Sigur, mai întrebi? — răspunse Timici, şi pe chipul lui palid, ochii căprui deschişi, scăpărară cu hotărîre.

Işi dădu peste cap ciuful negru, aruncă legătura în zăpadă şi îşi strânse mai tare cureaua peste hăinuţa-i veche, împestriţată de petice. Ne spuse că e fiul unui muncitor feroviar din Alexinaţ şi că ştie ce are de făcut ! Dela Alexinaţ până la gara Stalaci circulă un tren blindat german. Podurile sunt păzite de patrule, iar poliţiştii mişună pretutindeni şi ucid pe oricine întâlnesc în apropiere de obiectivele militare. Cel mai nimerit lucru ar fi să ne strecurăm noaptea de-a-lungul căii ferate înguste care duce dela linia ferată principală spre carierele de piatră de lângă Beli-Kamen. El, Timici, ne va arăta drumul. Trenurile circulă pe acolo numai în timpul zilei, dar dacă la podul de peste Morava vom da de santinele, el numai ştie ce am putea face.

— N'ai grijă, o să ne descurcăm noi, — îi spuse Miletici.

Spre seară, ceaţa se lăsă deasupra văii, ca o pânză albă. Se în-

tindea învăluind brazii întunecaţi, fumega prin frunziş şi se destrăma în înălţime. Ceaţa deasă şi umedă încălzi pământul. Din copaci, începu să picure. Zăpada se muiase şi nu mai scârţâia sub picioare. Trecurăm cu bine şoseaua, păşind în urma lui Timici cu caii de dârlogi.

In faţa noastră, se ivi râul care părea mai larg în negura ce se îngroşase jos în vale. In sfârşit, se contură silueta unui pod. Il lăsarăm pe Branco cu caii într'o viroagă, ne apropiarăm de pod şi ne lungirăm într'un şanţ învecinat. N'am aşteptat mult. Curând, se auziră paşi. Mă aruncai, primul, asupra uneia dintre sentinele, îndată ce ajunse în dreptul meu, şi o lovii cu toată puterea în cap, cu mânerul pistolului. Cealaltă sentinelă a fost prinsă de Miletici şi Djuro. Rostogolirăm cadavrele spre râpă. Le-am luat carabinele şi actele, iar trupurile le-am acoperit cu zăpadă.

Apoi am trecut repede podul. Nu mai aveam de făcut decât un pas peste calea ferată, dar, înfierbântaţi de succes, nu ne puturăm stăpâni, scoaserăm traversele, iar cu una din ele desfăcurăm şinele. Undeva, la o curbă, ardea o luminiţă verde: calea e liberă. Ajunseserăm departe în pădure, când în bezna nopţii se ridică spre cerul negru flacăra unei explozii, auzindu-se în acelaş timp scârţâitul tampoanelor şi al roţilor, precum şi vuietul vagoanelor care se ciocneau. Timici, care se cocoţase pe crupa calului lui Miletici, strigă:

— Aşa le trebuie!

— Iţi mulţumesc! Acum eşti un adevărat partizan! — îi spuse Miletici, şi-l sărută.

Băiatul se grăbea să se întoarcă acasă, unde îl aştepta în coliba rece, maică-sa bolnavă, iar noi pornirăm mai departe spre Kopaonik.

Tot restul nopţii şi ziua următoare ne-am căţărat pe această culme. Cărarea îngustă şerpuia de-a-lungul unui pârâu de munte, printre bolovanii care ieşeau din zăpadă, printre stâncile de granit şi porfir şi printre colţii de serpentin galben-verzui, ce se întindeau spre cer. Colţii erau golaşi şi ascuţiţi ca dinţii unui fierăstrău.

Viscolea. Rafalele de vânt ne aruncau zăpadă în obraji şi ne orbeau, de parcă ne-ar fi fâlfâit înaintea ochilor uriaşe aripi albe. Ne bizuiam pe instinctul cailor şi pe priceperea lor de a trece piedicile din cale şi mergeam ţinându-ne de coada lor, mulţumiţi că pe astfel de vreme schiorii inamici nu ne puteau urmări.

Caii ne duseră până la o peşteră săpată în stâncă. Aici fuseseră pe vremuri nişte exploatări miniere. Intrarăm înăuntru îndoiţi de mijloc. Ne izbi mirosul ascuţit al găinaţului de porumbei şi vuietul apelor subterane.

Branco se uita speriat în jur, aprinzând chibrit după chibrit. Ochii lui rotunzi şi bulbucaţi luceau ca ai unei bufniţe care priveşte supărată dintr'un colţ întunecos. Djuro însă nu se pierdu cu firea. Aprinse un foc, căută în dreapta, în stânga, şi găsi — învelite într'o cârpă — o roată de caş proaspăt şi pâine uscată, lăsate de cineva acolo. Branco, înveselit la vederea focului şi a mâncării, se repezi şi el să caute, dar nu găsi decât nişte oseminte sub un morman de pietre şi de pământ.

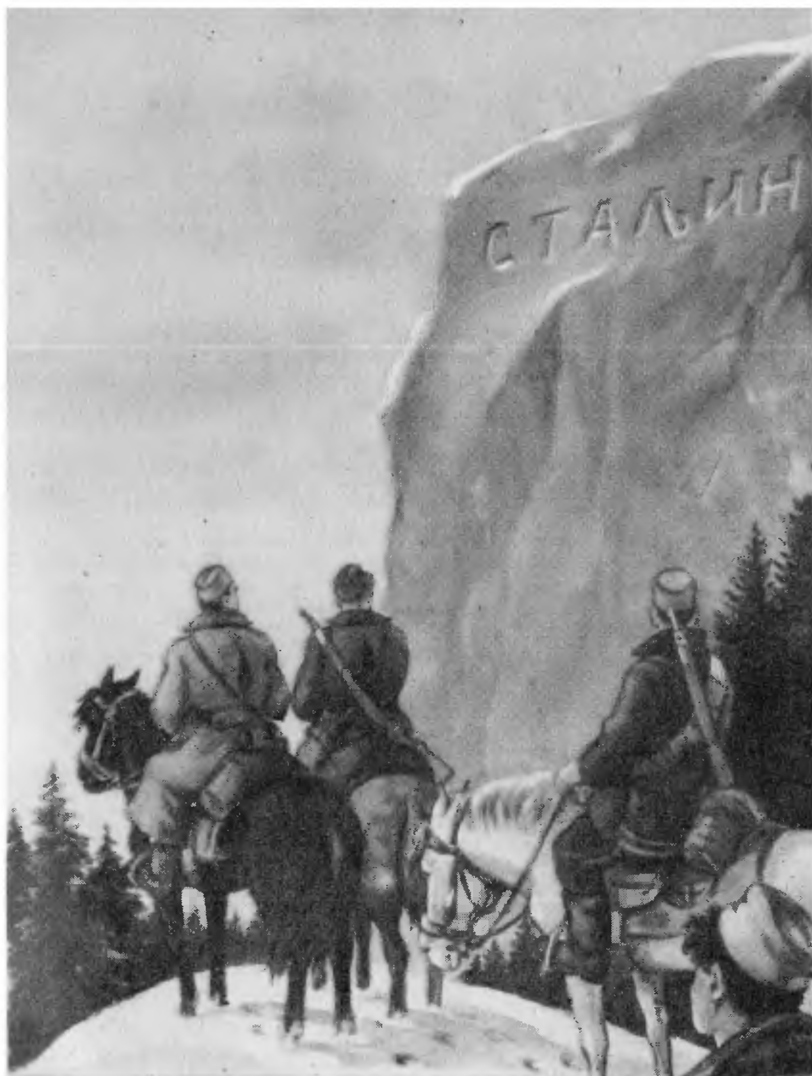
— Aici se ascundeau pe vremuri haiducii care luptau împotriva Turcilor, — spuse Miletici.

Mai spuse ceva, dar nu-l auzii, căci mă cuprinse o sfârşeală de neînvins, şi adormii, ca şi cum m'aş fi cufundat într'un culcuş moale şi cald. Avui un vis ciudat.

Eram pe malul mării. Valurile argintii se agăţau cu degete albe de chei. Ce mare o fi asta? Marea Caspică sau Marea Neagră? Sau poate Marea Adriatică? Zării un promontoriu şi un turn... Mirosea a plante marine şi a petrol. Vântul purta frunzele galbene de castan de colo până colo. Mergeam pe un bulevard, iar apoi pe o străduţă îngustă şi întortochiată. Am ajuns într'o grădină. In frunzişul des şi mărunt ca de porumbar, al granatelor, se zăreau fructe trandafirii. Pe cărăruie se plimba un păun tânăr cu creastă de un cenuşiu închis; semăna cu o găină; un *geiran* [1]) începu să se joace cu el. Acum îmi amintesc: sunt în cartierul vechi al Bacu-lui, pe strada Tvercuciasi. Aici, într'o căsuţă cu etaj, locuieşte Enver Djamil, organizatorul de partid al batalionului meu. Să se fi întors de pe front? M'am urcat pe scară şi am ajuns în verandă. De streaşină, sus, atârnau ciorchini de struguri uscaţi şi legături de ardei roşii şi chimen. Mai încolo, se afla o colivie cu un canar. Totul era aşa cum îmi povestise pe vremuri Djamil. Iată şi pe mama lui, o femeie cu trăsături severe, îmbrăcată în negru. « Eşti aici? » — mă întrebă ea şi mă privi cu ochi plini de dor şi roşii de plâns. Apoi mă conduse într'una din camere spre măsuţa de bambus la care învăţa pe vremuri Djamir, şi-mi arătă nu ştiu dece, o carte cu versuri a lui Sabir. Incepui s'o răsfoiesc: « Dece a pierit Iranul ». Şi iar se auzi un glas, dar de data asta nu era glasul femeii bătrâne, ci al altcuiva. Era o voce poruncitoare, vocea lui Djamir: « Trebuie să-ţi ajungă puterile pentru multe fapte, pentru viitorul îndepărtat ». Şi Djamir, prietenul meu, îmi apăru limpede în faţa ochilor. Perseverent şi exigent, aşa cum îl

---

[1]) Animal de stepă, asemănător căprioarei. (N. trad.)

СТАЛИН

ştiusem. Da, era el, şi... m'am trezit acoperit de o sudoare rece şi cuprins de un tremur care mă istovea.

N'am mai putut adormi din cauza durerii de cap.

Cred că m'am îmbolnăvit. In zori abia am putut să mă scol.

Soarele străluceşte pe cerul albastru. Lumina lui e foarte puternică, dar razele-i sunt reci. Nu mă încălzesc — sau poate că iar am febră? Mă simt foarte prost.

In această zi senină şi geroasă, am privit departe în jur, de pe culmea Kopaonik. Jos, se zăreau, albe, casele oraşului Kruşevaţ, iar spre răsărit, se vedea, albăstrui, în depărtare, şirul de munţi Suva-Planina. Satele răsăreau, ici-colo, pe povârnişurile abrupte, ca nişte cuiburi calde de păsări.

— Iată, frate, colo e câmpia dela Kosovo! — spuse Iovan şi întinse mâna spre sud, unde munţii închideau o vale uriaşă, acoperită de o ceaţă uşoară şi alburie. — Acolo, unde râul Lab se varsă în Sitniţa, s'a dat în 1389, vestita bătălie dela Kosovo. După cum spune cântecul: « In această bătălie, Sârbii şi-au pierdut şi neatârnarea şi puterea ». Turcii au zdrobit oastea noastră şi au stăpânit timp de cinci veacuri Serbia, ca pe o provincie turcească. Pe atunci, frate, eram singuri pe câmpul de bătălie, fără prieteni, fără Rusia. Dar acum toţi Slavii sunt împreună, formează o singură zadrugă, o mare familie!... Nu-i aşa?

Am văzut multe lucruri interesante în drum şi despre toate vorbeam cu Miletici. Djuro ne sorbea vorbele cu nepotolită lăcomie, iar Branco ne asculta cu o curiozitate nu tocmai vie. Intr'o zi, zărirăm o stâncă uriaşă care semăna cu o femeie. Din cutele de piatră ale « îmbrăcăminţii » ei, ieşeau tufe ţepoase. Iovan îmi povesti vechea ei legendă. Stânca de formă ciudată era o bogătaşă împietrită, care trăise pe vremuri aici. Avusese mult pământ, vite nenumărate şi grămezi de ducaţi de aur. Intr'o zi, a venit la ea o femeie sărmană cu un copil în braţe, ca să-i ceară de pomană. Bogătaşa însă, i-a dat o piatră în loc de pâine. Femeia a început să plângă şi a plecat. Păşea pe drum şi o blestema: « Piatră mi-ai dat, piatră să te faci! » Şi bogătaşa se făcu stană de piatră...

Uneori ne odihneam în mici bisericuţe pierdute în munţi, unde chipurile domnitorilor sârbi, pictate pe pereţi, fuseseră rase de ieniceri cu cuţitele; înnoptam în câte o peşteră plină de vuietul apelor şi de o lumină albăstruie şi ascultam zgomote pe care nu le puteam desluşi: parcă era vuietul pietrelor de moară, parcă sunetul unor tobe. Altădată, aşteptam în câte o colibă de păstori făcută din piatră, până ce trecea viscolul. Alteori ne opream fermecaţi în faţa unui

« ochi de mare », un mic lac străveziu şi adânc, care nu îngheţa niciodată şi în care se răsfrângeau, ca într'o oglindă, copaci împovăraţi de zăpadă. In altă zi, am ajuns la o stâncă aproape dreaptă, din tuf roz, pe care era săpat cu litere uriaşe, la mare înălţime, numele lui Stalin, Mă oprii uimit.

— Ia, priviţi ! — exclamai entuziasmat.

— Şi eu am săpat acest nume pe muntele Veliki Şator de lângă satul meu, — rosti cu gravitate Djuro.

— Fiecare purtăm în inimă acest nume, — spuse încet şi cu mândrie Iovan.

Am stat mult timp şi am privit numele nespus de scump, săpat aci, pentru vecie, de un om necunoscut.

In sfârşit am ajuns în defileul Ibar. Izbutirăm cu greu să coborîm panta abruptă, cufundându-ne până la genunchi, în zăpadă. Trecurăm apoi râul pe o plută împletită din nuiele, urcarăm un povârniş şi ne oprirăm lângă un sat. Se înnopta. In case, licăreau lumini. Se auzea lătratul furios al câinilor, cotcodăcitul speriat al găinilor şi guiţatul porcilor. Am socotit că în sat sunt cetnici şi poliţişti nemţi veniţi din Kralievo ca să jefuiască populaţia şi am hotărît să le dăm o lecţie.

Djuro se strecură până la o casă din marginea satului, ca să vadă ce se petrece. Aşteptam tăcuţi lângă cai întoarcerea lui, gata în orice clipă să deschidem focul. Mare ne-a fost însă mirarea, când auzirăm pe Filippovici fluierând şi strigând bucuros: « *Ovamo* ! Veniţi repede încoace ! Sunt ai noştri ! »... Câteva clipe mai târziu, ne îmbrăţişam cu partizanii într'o casă caldă.

Ni se spuse că un detaşament din brigada a treia a corpului nostru de armată venise la Luciţa, ca să rechiziţioneze vitele, alimentele şi bunurile ţăranilor care aveau o atitudine duşmănoasă faţă de lupta de eliberare naţională. Kocia Popovici venise cu avionul din Homolie aici, în regiunea Sandjac, şi dăduse ordin să i se aprovizioneze statul major cu toate cele necesare.

Moţăind din cauza căldurii din casă, mai auzii pe Miletici discutând aprins cu comandantul detaşamentului. Iovan îl învinuia că jefuieşte ţăranii, iar celălalt susţinea că nu face decât să execute ordinul. Adormii, transpirat; din nou, mă durea capul. Dimineaţa, nu mai izbutii să încalec singur. Simţeam o slăbiciune nemăsurată, dar repetam încăpăţânat: « Voi rezista ! »

Dela Luciţa pornirăm mai repede. Miletici se grăbea, neliniştit de starea sănătăţii mele. Străbăteam acum regiuni mai puţin primejdioase, care erau controlate de corpul de armată al lui Popovici. Parte din trupe se afla într'o regiune muntoasă şi împădurită dintre

râurile Ibar şi Drina. In timpul iernii nici Nemţii şi nici cetnicii nu veneau aproape deloc pe aici.

Munţii Şumadia, cu culmile lor rotunde, cu pante line, rămăseseră în urmă. Se iviră alţi munţi, mai sălbatici şi mai întunecaţi, brăzdaţi de defileuri, străpunşi de prăpastii, încremeniţi într'o îngrămădire haotică. Abia acum ne-au arătat caii noştri mici şi nearătoşi, ce pot. Se căţărau repede pe cărările abrupte şi alunecoase, pe mormanele de bolovani, prin zăpadă, ridicându-se pe povârnişuri şi pe trepte săpate în stâncă; treceau peste podeţe care abia se ţineau deasupra abisurilor adânci, unde nu pătrund niciodată razele soarelui, şi treceau râurile ce goneau spumegând printre ziduri de piatră.

Gnedco al meu păşea cu o prudenţă uimitoare prin locurile primejdioase. Ţinea în sus piciorul din faţă şi nu-l aşeza pe pământ, decât după ce-şi alegea bine locul unde păşea, ca nu cumva să alunece. Din această pricină, mersul lui era neregulat şi eu mă clătinam când într'o parte, când într'alta, până îmi venea ameţeala.

Incepusem parcă să-mi pierd interesul pentru cele din jur. Miletici îmi arătă Durmitorul, cel mai înalt munte din nordul Muntenegrului. Cele două vârfuri ale sale, acoperite de zăpadă, străluceau ca un far pe mare şi ne slujeau ca punct de reper în drumul nostru spre Bosnia. Iovan îmi povestea cu vioiciune ceva, dar eu nu-l ascultam cu atenţie şi nu înţelegeam bine ce spunea. Aveam ameţeli şi capul îmi ardea; mi se învârteau toate în faţa ochilor...

Deodată, văzui jos, în vale, un oraş mare. Era seară şi pe străzi sclipeau prietenos luminile... Incepui să strig: « Iată unde ne vom odihni! » şi mă trezii la auzul propriei mele voci... Altădată, când ne oprirăm să ne mai odihnim, mi se păru că văd un foc. Era foarte aproape, într'un crâng de fagi pitici; deasupra focului atârna un ceaun de tuci, iar împrejur şedeau oameni; simţii şi mirosul pătrunzător al usturoiului şi al cărnii de oaie. Nu mai era un vis ca acela al oraşului din poveşti aşezat printre munţii sălbatici; vedeam ceva aevea... Mă repezii spre foc, şi căzui în zăpadă... »

PARTEA A DOUA

1

«...Mă trezii, dar stătui mai departe liniştit, privind pe infirmiera Aişa Basici, o fată voinică şi îndesată, care purta haină şi pantaloni făcuţi din postav gros. Şedea pe un bolovan rotund în faţa unei vetre pătrate ,făcută din pietre şi din care pornea pe perete în sus, un coş; sta şi aţâţa focul cu coajă de mesteacăn. In sfârşit, apa din ceaun începu să clocotească. Aişa turnă mălai şi începu să amestece cu o lingură mare de lemn. După ce mălaiul se îngroşă, aruncă în ceaun puţină sare şi apoi întoarse capul spre mine; avea părul tăiat scurt.

— Nu dormi, tovarăşe Nicolai? Mâncarea e gata, — zise ea şi puse într'o strachină un boţ de mămăligă fierbinte. — Mănâncă, tovarăşe! Mănâncă sănătos! E *kaciamakul* [1]) nostru!

Kaciamacul era gustos, mai ales cu lapte. Aişa mai găsi pentru mine câteva prune uscate şi un pumn de alune; între timp, se copsese şi «desertul»: două plăcinte de mălai fripte pe cărbuni. După masă, urmă «doctoria» — un ceai gros din ace de brad...

Mâncam şi beam, iar fata mă privea necontenit îngrijorată. Simţeam în ochii ei o mângâiere caldă, de mamă. De când n'am mai simţit o astfel de privire liniştitoare?

— Ce s'a întâmplat? — întrebai eu stingherit. — Mi-a crescut barba? Am îmbătrânit?

— Nu, cred că dumneata n'ai să fii niciodată bătrân! Ai sufletul tânăr.

— Dece crezi asta?

Se vede după ochi, — răspunse gânditoare Aişa. — Uite, Corciaghin are ochii, când veseli, când întunecaţi; pe când ai dumitale sunt totdeauna limpezi, ca şi cum n'ai fi cunoscut niciodată necazul...

După câte îmi povestise Aişa, fusesem adus la batalionul Şumadia, legat de oblâncul şelei. Eram în nesimţire. Descoperiră că am o boală ciudată, prea puţin cunoscută, dar obişnuită acolo în munţi. In batalion se declaraseră mai multe cazuri, mai ales la ostaşii originari din regiunea de coastă. Boala începea cu o slăbire bruscă a întregului organism, cu dureri de cap şi delir. Unii mureau epuizaţi, într'o stare de completă apatie.

Căsuţa de pădurar, construită din bârne groase, acoperite de funingine, purta numele de infirmerie Odihna desăvârşită, mâncarea bună şi ceaiul din ace de brad mă întremară în câteva zile. Când vrui să mă scol, Aişa, severă, îmi porunci să rămân în pat. Afară de Miletici-Corciaghin, nu lăsa pe nimeni să intre, deşi auzisem de mai multe ori voci pe afară şi văzusem ostaşi uitându-se pe fereastră. Numai unuia dintre ei îi dădu voie să mă privească prin uşa abia întredeschisă.

— Cine e? — întrebai eu.

Aişa roşi şi răspunse:

— Petkovski.

Observai că a doua oară nu-l mai lăsă să se apropie de uşă.

Şefa infirmeriei, Rujiţa Brkovici, o fată cu păr des şi castaniu,

---

[1]) Mămăligă (N. trad.)

împletit în două cozi aşezate cu grijă sub bonetă, şi cu faţa arsă de soare, venea deseori pe aici. Radia sănătate şi aducea parcă prospeţimea pădurilor şi a câmpiilor. Era mai tânără decât Aişa, dar cutele de pe frunte, privirea hotărîtă şi dârză a ochilor săi verzi şi buzele totdeauna strânse îi dădeau o înfăţişare deosebit de serioasă. Părea mereu îngrijorată de ceva.

Aseară, Rujiţa, a venit cu o maşină de scris şi cu un sul de hârtie. Am aflat că este şi redactor al ziarului de perete « Vocea partizanului din batalionul Şumadia ». Aişa o ajuta la întocmirea ziarului, scria la maşină şi făcea desenele. Trăiam parcă o clipă din viaţa companiei mele: tot aşa se aduna şi la noi colectivul de redacţie al « Gazetei de luptă »...

Cu ochii micşoraţi de plăcere, Rujiţa urmărea cum apăreau pe hârtie de sub mâna de meşter a Aişei litere drepte şi frumoase, iar lângă titluri, mici desene făcute cu creioane colorate. Sub un ornament făcut din foi de stejar, Rujiţa aşeză nişte versuri la a căror citire Aişa se îmbujoră toată. Nici nu voi să le scrie, dar redactoarea stărui. Iată acum poezia tradusă de mine:

PARTIZANEI AIŞA

Cum e tunsă băieţeşte,
Peste filă s'a plecat,
Clapele 'n şir le goneşte
Ca 'n văl negru dantelat.

Linişte-i, s'aude doară
Cum maşina bate 'n rând,
Sună-un clinchet şi-apoi iară
Mâna meşteră bătând.

Vor citi 'n curând, pe lanuri,
In păduri sub cer senin,
In colibe mici şi 'n hanuri,
Toţi, chemarea lui Stalin...

(Koţe Petkovski)

— E poetul nostru, — spuse Rujiţa şi aruncă o privire jucăuşă Aişei care se fâstâcise de tot. — Ne mai lipseşte un articol, — continuă ea de data aceasta pe un ton serios, adresându-mi-se mie. — Ostaşii ar vrea să afle ce este un colhoz. Te-aş ruga să ne scrii despre

aceasta, iar Corciaghin ne va traduce articolul. Eşti de acord? Ostaşii vor să ştie cum trăiesc ţăranii în Uniunea Sovietică, — adăugă ea, cu timiditate. — Ne scrii? O să trec mâine.

Şi iată că astăzi, după ce-mi dădu de mâncare, Aişa îmi puse lângă căpătâi caietul şi creionul pe care le lăsase ieri Rujiţa, iar dânsa plecă la pârâu, să spele ceaunul şi să aducă apă proaspătă, sau poate fiindcă nu voia să mă stingherească în timpul scrierii. Stăteam culcat pe rogojinile uscate, bine învelit cu un şal lat de lână, şi mă uitam pe geam, gândindu-mă cum să-mi încep articolul.

Prin micul geam pătrat se zăreau pini strâmbi învestmântaţi în dantela neagră a cetinei şi stânci abrupte cu forme ciudate şi fermecătoare. Soarele se ridica din spatele lor şi razele lui piezişe îmbrăcau în aur copacii şi apoi loveau geamul despărţind parcă în două cu un pălimar de lumină, întunecata căsuţă a pădurarului. In apropiere, izbucnea din fund de peşteră, cu vuiet puternic, râul Bistriţa. Mă obişnuisem atât de mult cu murmurul lui, încât adesea nici nu-l mai auzeam.

Aişa spunea că apa acestui râu, strecurată printre stânci şi pietre, nu este numai curată, ci şi tămăduitoare. Bistriţa coboară muntele şi curge spre Alpii Dinarici. Şi noi o vom urma, vom trece Alpii şi vom coborî în valea râului Ţetinie. Acolo, lângă orăşelul Sin, luptă un batalion de Muntenegreni care ne aşteaptă ca să cucerim împreună localitatea. Noi însă, stăm în apropiere de Livno şi aşteptăm ceva. Dar ce?...

Ordinul adus de Miletici-Corciaghin dela Popovici — nu schimbase deloc situaţia în brigadă. Iovan mi-a spus că Peruciţa, comandantul brigăzii, şi-a arătat făţiş nemulţumirea, după ce a citit ordinul; iar să stăm lângă Livno cu mâinile în sân? Chipurile, suntem rezerva strategică a comandamentului suprem! Şi asta în timp ce fasciştii înaintează în Herţegovina şi în regiunea de coastă, în Bosnia răsăriteană şi în Sandjac! După ştirile pe care le avem din partea serviciului de informaţiuni, divizia întâia nemţească de vânători de munte « Frunza de stejar », care are un regiment la Sin, se pregăteşte să plece pe frontul sovieto-german... Dacă nu se vor lua măsuri, regimentul din Sin va pleca neatins spre răsărit. Şi acest lucru nu trebuie să se întâmple... După cum spune Miletici, Peruciţa s'a dus să ceară lămuriri şefului statului major general Arso Iovanovici, care, spre norocul nostru, este pe undeva prin apropiere. Cartierul general al lui Tito se află la nord-vest de Livno, dincolo de muntele Veliki Şator, în regiunea păduroasă Drvar. Intregul batalion aşteaptă cu nerăbdare întoarcerea lui Peruciţa.

« Numai de m'aş însănătoşi mai repede — mă gândeam eu — apoi voi reuşi, poate să mă strecor la ai mei. Partizanii mă vor ajuta... Dar cum să scriu oare despre colhozuri în aşa fel încât ostaşii să înţeleagă fiecare cuvânt?... »

Tema era măreaţă şi încăpea cu greu într'un scurt articolaş. Despre colhoz se pot scrie foarte multe pagini. Dar nu e oare mai simplu să povestesc cum a trăit şi cum a muncit în colhoz tatăl meu? Nu e oare mai bine să arăt ce bunuri a avut, ce gospodărie şi cât primea pentru zilele-muncă? Cum a sădit pe lotul de lângă casă meri şi peri minunaţi? Cum a aclimatizat viţa de vie şi alunul în regiunea Cursc? Şi cum a « cultivat », ca agronom al colhozului, un soi de grâu cu mare productivitate? Se întâmpla câteodată să-mi arate cu mândrie un pai bine dezvoltat, cu spic de grâu, de culoare aurie. Ţinea spicul uriaş între palme ca şi cum ar fi fost o fiinţă dragă, vie, pe care a reuşit să pună mâna...

Terminasem tocmai de scris, când auzii paşi lângă uşă; cineva ciocăni încet.

— Intră! — strigai eu.

In uşă, se ivi capul bălai al lui Koţe Petkovski. Când văzu că Aişa nu e de faţă, intră, iar după el se înghesui în căsuţă un grup de partizani, în frunte cu Djuro Filippovici.

— Noroc! — spuseră ei într'un glas, făcându-şi fâstâciţi, semne cu coatele.

— Cum te simţi?

— Vrem să te cunoaştem.

După aceste cuvinte, fiecare îmi strânse mâna îndelung şi cu putere.

— Toţi fac parte din plutonul nostru, — spuse Djuro — şi cel care vine încoace este comandantul companiei, Kicia Iankov, — adăugă el în şoaptă şi sări în picioare, făcând loc cu respect unui om care tocmai intrase.

Comandantul nu se deosebea de ostaşii săi, decât prin faptul că purta ochelari şi avea mustăţi scurte şi răsfirate. Era scund, voinic, şi purta ca şi ceilalţi partizani o haină de postav gros, strânsă la mijloc cu o curea îngustă. Intră şchiopătând uşor şi-mi zâmbi prietenos. In ochii săi, măriţi de sticlele groase ale ochelarilor, ardea o flacără atât de vie şi care răspândea atâta tinereţe, încât nu băgai de seamă, la început, cât de aspră şi de severă îi este faţa îmbătrânită de timpuriu, cu fruntea brăzdată şi cu cute adânci în jurul gurii. « Probabil că e foarte iubit de compania sa », gândii eu şi mă bucurai că am nimerit la el.

Cu ochii pe jumătate închişi şi ţinându-şi cu mâinile piciorul bandajat mai sus de genunchi, asculta cu atenţie ceeace răspundeam la întrebările ostaşilor despre viaţa muncitorilor din Uniunea Sovietică, încuviinţând mereu din cap:

— Da, asta da. Aşa e. Şi la noi va fi în curând la fel. Sunt sigur că va fi!

Iankov îşi scoase ochelarii, şi faţa lui luă deodată o expresie de supărare.

— Mi-e ruşine să-mi amintesc cum am lucrat, supus şi pentru o leafă de mizerie, ca lăcătuş la uzina de armament din Kraguievaţ. Ca un rob. Mi-e ruşine! Avem de învăţat foarte multe lucruri dela oamenii sovietici. Da, foarte multe lucruri, ca să putem schimba totul...

Vocea lui tremura de emoţie. Tăcu un timp îngândurat apoi continuă:

— Sunt din Kraguievaţ, tovarăşe Nicolai. Din străvechea capitală a Serbiei. — Vorbea încet, cu voce cam surdă, ca şi cum ar fi chibzuit mereu şi şi-ar fi ales cuvintele cele mai potrivite. — Kragui înseamnă în sârbeşte uliu. Oraşul nostru este considerat Meca libertăţii; Sârbii din împrejurimile lui s'au răsculat cei dintâi împotriva ienicerilor. Se spune că Kraguievaţ este leagănul revoluţiei sârbeşti: în 1909 a trimis în parlament deputaţi social-democraţi — pe muncitorul Draghiş Lapcevici şi pe avocatul Triş Kaţlerovici. Până nu demult oraşul nostru era socotit oraş «comunist» şi «rusesc» fiindcă adevăraţii oameni din Kraguievaţ nu-şi ascund niciodată dragostea pentru tot ce e rusesc, sovietic. Dar acum, Nicolai, mi-e ruşine pentru oraşul meu în care îşi fac mendrele cetnicii, aceşti ticăloşi câini ai fascismului, care omoară oamenii cinstiţi şi batjocoresc femeile. Iar Kragui rabdă.

Auzind uşa scârţâind, comandantul companiei tăcu deodată.

In prag, se ivi Aişa Başici.

— Aşa mă ajutaţi voi să-l vindec pe tovarăşul rus? — zise ea cu severitate. — Are nevoie de linişte şi voi...

— Bine, bine — spuse împăciuitor Iankov. — Numai vezi să nu-l îngrijeşti ca pe mine... Am călcat peste o mină, — continuă el întorcându-se spre mine, — iar ea a vrut să mă trimită la spital ca să mi se taie piciorul.

— Nu eu, ci comisarul politic, — obiectă Aişa. — Katnici a dat ordin. Şi dacă n'ar fi fost menta sălbatică, să te vindece, ţi l-ar fi tăiat cu siguranţă.

— Katnici? Nu este oare cel care a condus lupta minerilor din Bor, iar după aceea a fost agitator în regiment? — întrebai eu. — Parcă avea şi o poreclă — « Kragui ».

— Chiar el, — răspunse Iankov. — Ai şi auzit de el? Da, e cunoscut în Serbia răsăriteană. Dar acolo n'a avut noroc şi acum a renunţat la vechea sa poreclă: « Uliul ». Se trage şi el din Kraguievaţ şi şi-a luat ca poreclă numele oraşului natal. Tatăl lui ţine o cârciumă acolo; el era profesor la şcoala normală; venea deseori la noi la uzină şi ne ţinea conferinţe cu subiecte din istoria Serbiei. Acolo ne-am cunoscut. Şi acum era să mă nenorocească. Dăduse ordin să fiu dus la spital ca să mi se taie piciorul. Ce aş mai fi făcut atunci? La noi e o zicală: « Când te doare capul, te poartă picioarele; când te doare mâna, tot picioarele te poartă; dar dacă te dor picioarele, zaci! » Iar în ceeace priveşte doctoriile tale împotriva rănilor, — menta, coada şoricelului şi patlagina, — ar fi mai bine să taci, Aişa. Te faci de râs faţă de prietenul nostru rus! Să mergem, tovarăşi!

Iankov lăsă pe ostaşi să treacă înainte şi, după ce se opri în uşă pentru o clipă, se întoarse.

— Ia asta dela mine, tovarăşe, — spuse el, — pentru mâncare şi pentru cartuşe. Şi, cât mai repede, la luptă! — încheie Iankov şi-mi puse la căpătâi o desagă de formă pătrată, împletită din lână viu colorată şi cu ciucuri la colţuri. »

2

« Fratele meu de cruce, Miletici-Corciaghin, venea deobicei să mă vadă seara, după ce se termina instrucţia în companie şi stătea până la miezul nopţii. Mă învăţa sârbeşte, iar eu îl învăţam ruseşte. Imi plăcea limba colorată şi expresivă a Sârbilor, care seamănă mult cu cea rusă. Imi era totuşi greu să mă deprind cu mulţimea de consoane şi cu felul aspru şi gutural de a pronunţa: « Ţrni Vrh, smrt, vrba... ». Lui Iovan îi plăcea tare mult limba rusă, care e mai dulce.

In iarna aceea, ningea într'una şi viscolea mereu. Ziua îmi scriam jurnalul, iar în serile lungi de iarnă făuream adesea împreună planuri de viitor sau ne aduceam aminte din trecut.

Iovan dorea să afle totul: copilăria mea, petrecută pe malul râului Seim, care curge atât de liniştit, anii de şcoală, plecarea la Moscova, studiile făcute la Academia agricolă, viaţa pe care am dus-o la Moscova şi aceea din timpul războiului.

E cale lungă, foarte lungă, dela Lgov la Livno. Ii povesteam lui Miletici despre patria mea îndepărtată care, în timp ce vorbeam, îmi devenea şi mai dragă, şi mai scumpă... In amintire mi se perindau zilele dragi şi luminoase ale copilăriei, apuse acum pentru totdeauna. O râpă întunecată şi adâncă, năpădită de mărăcini şi brusturi înalţi: islazul cu răchita scorburoasă de lângă fântână, unde noi, copiii, ne jucam de-a leapşa şi cu mingea; zăvoiul liniştit şi umbros al Seim-ului cu moara care-şi mişca ritmic roata revărsând apa... Intr'o zi, am zărit pe mal o dropie moţată care se plimba cu un aer grav, legănându-se. Speriată, îşi luase avânt şi zburase aplecându-se când într'o parte, când într'alta. Imi amintesc că o priveam cu invidie gândindu-mă că vara trăieşte aici, iar iarna pleacă tocmai în Crimeia, în Caucaz, sau poate şi mai departe...

Imi plăcea să citesc despre ţările şi mările îndepărtate, despre faptele şi aventurile oamenilor îndrăzneţi... Eram mândru de Grigori Şelihov, originar din ţinutul nostru. Fusese primul Rus care a vizitat ţărmurile Americii de Nord şi a cercetat insulele Aleutine... Ca şi toţi ceilalţi băieţi din şcoala noastră, visam să fac descoperiri geografice şi călătorii neobişnuite. Eram mândru şi de alţi oameni de seamă care au dus glorie regiunii Cursc, ca: istoricul Golicov, autorul cărţii « Faptele lui Petru cel Mare », poetul Fet, care cântase peisagiile pitoreşti din jurul satului Vorobievca şi râul Tuscar din actualul raion Svobodinsc, autodidactul Ufimţev, inventatorul primelor motoare acţionate de vânt, căruia Gorchi îi făcuse o vizită la Cursc, şi Şcepchin, fiul unui ţăran iobag, care devenise un mare actor. Şi fiecare din aceşti oameni de seamă era pentru mine un exemplu viu. Au trecut anii şi visurile mele din copilărie s'au maturizat, au devenit mai reale. Dar ca şi în trecut, iubeam, mai presus de orice, natura şi astfel plecai la Moscova, spre a-i studia şi adânci legile, la Academia agricolă.

Iunie 1941. Intr'o duminică, dimineaţa... După ploaie, frunzişul verde al teilor bătrâni din parcul Timiriazev strălucea şi mai viu, iar aerul era plin de miresme. Barca se clătina uşor pe oglinda iazului. Şedeam la cârmă şi citeam romanul lui Cernâşevschi « Ce-i de făcut »? In faţa mea, cu capul aplecat asupra unor notiţe de botanică, şedea Valeria, o colegă de an. Aveam de gând să mergem în ziua aceea în grădina botanică să vedem cum a înflorit floarea râurilor tropicale — frumoasa Victoria-Regia, iar, seara, voiam să mergem la Teatrul Mare la « Boris Godunov ».

Mă simţeam tare bine. Privirea Lerei era mângâetoare; în carnet aveam câteva note de cinci, iar taică-meu făgăduise că-mi va cumpăra

în vară o puşcă de vânătoare şi că-mi va arăta recolta nemaivăzut de îmbelşugată din grâul de primă calitate « camalinca » pe care-l cultivase el: îmi scrisese că « a crescut de minune, des şi curat ».

Voiam să fiu stăruitor în atingerea ţelurilor, asemeni tatălui meu. Voiam să fiu dârz şi să am voinţă ca Rahmetov, din romanul lui Cernâşevschi, un om care subordonează toate interesele personale unui scop măreţ şi nobil. Voiam să-mi încerc puterile într'o acţiune grea, să-mi călesc caracterul, să trec printr'o încercare la fel ca Rahmetov. Voi putea eu oare să rezist deopotrivă cu el, să mă pregătesc pentru bătălia împotriva duşmanului, la fel cu el? E adevărat că trăiam în alte vremuri, că duceam o viaţă fericită de muncă şi învăţătură. Dar aveam şi eu dorinţe mari şi urmăream un ţel greu de atins — să devin savant, cercetător şi transformator al naturii, să fiu folositor poporului meu.

Deodată barca se clătină. Lera făcuse o mişcare bruscă; pălise şi pe faţa ei se citea spaima.

— Ascultă! — şopti ea.

In locul muzicii uşoare care se revărsa din megafonul instalat pe aleia cu arţari, răsuna acum o voce nu prea puternică, dar hotărîtă şi foarte cunoscută. Buimăciţi, ascultam cuvinte nemaiauzite până atunci: « Ne-au atacat perfid... fasciştii... au bombardat Chievul, Jitomirul, Minscul...» Privii neliniştit la fată şi în ochii ei citii confirmarea celor ce înţelesesem şi simţisem eu: război!

Am plecat pe front. Lângă Belaia Ţercov, noi, soldaţii tineri, care până de curând ne pregătisem pentru profesiuni paşnice, văzurăm pentru prima oară uriaşele tancuri nemţeşti. Ieşeau din pădure cu un vuiet asurzitor, iar pământul se cutremura sub greutatea lor... Am incercat totul — amărăciunea retragerii, durerea de a-ţi vedea tovarăşii căzând în jurul tău şi suflul rece al morţii care te priveşte în faţă. Dar nici în zilele cele mai grele, când am fost împinşi până în munţii Caucazului şi când, grav rănit, am fost întins pe masa de operaţie, la spitalul de campanie, nu mi-am pierdut încrederea că, datorită eforturilor întregului popor sovietic, războiul se va termina prin victoria noastră, că se va instaura pacea între popoare şi că patria noastră va înflori din nou.

După ce am părăsit spitalul din Tbilisi, am făcut o şcoală de ofiţeri timp de câteva luni şi am devenit locotenent, comandant de companie într'o divizie de vânători care se forma la Bacu. Aci mi-am făcut prieteni noi Azerbaidjenii. Cu ei am înaintat năvalnic dela Mozdoc până la Nipru.

Ofensiva se desfăşura pe un front de o mie cinci sute de kilometri — dela Vladicavcaz la Voronej şi în acelaş timp spre nord-vest — în direcţia Rjev, Gjatsc, Viazma.

Divizia noastră îi izgonea pe hitleriştii care apucaseră să bea apă din Volga.

Acum prefăceam tancurile nemţeşti care mă speriaseră la Belaia Ţercov în mormane de fier vechi ars.

Loviturile Armatei Roşii se împleteau cu faptele eroice ale partizanilor din ţările ocupate ale Europei. Era un front comun de luptă al tuturor popoarelor iubitoare de libertate, împotriva fascismului. Organizatorul de partid al batalionului, Enver Djamil, ne-a vorbit deseori cu deosebită căldură despre succesele partizanilor iugoslavi. Toţi eram entuziasmaţi de bărbăţia şi de dârzenia lor. Visam să ne întâlnim cu ei.

Eram comunist când am trecut Niprul. Incă nu primisem carnetul de candidat, dar cuvintele lui Djamil pătrunseseră adânc în conştiinţa mea: « Mai avem încă un drum lung de făcut... Trebuie să-ţi ajungă puterile pentru multe fapte, pentru viitorul îndepărtat...»

Şi totuşi, dacă n'aş avea alături de mine pe Iovan, un om cu sufletul curat, m'aş simţi singuratic printre străini. Dar cu el sunt legat prin frăţie, printr'un ţel comun şi noi păşim alături umăr lângă umăr, inimă lângă inimă. Este începutul marii noastre prietenii de luptă.

Iovan stătea lângă ferestruică şi urmărea fulgii de zăpadă care cădeau pieziş; ciocănind în geamul verzui, el sorbea cu nesaţ fiecare cuvânt al meu. Sprâncenele lui negre şi groase se apropiaseră, iar ochii îi străluceau.

— Gândurile noastre se îndreaptă numai spre patrie — spuse Amândoi ne gândim la acelaş lucru.

Şi începu să cânte încet:

Tamo, daleko, daleko u mora
Tamo e selo moe, tamo e liubov moia...[1]

Privea brazii care se căţărau pe culmea de munte până sub nori.

— Patria mea e Dalmaţia! Mi-e tare dragă. E minunat de frumoasă. Dar nici Serbia şi Muntenegru, Croaţia şi Macedonia nu sunt cu nimic mai prejos. Pretutindeni, întâlnim tovarăşi. Pretutindeni, avem prieteni! Vreau ca toate popoarele noastre să trăiască înfră-

---

1) Acolo departe, departe lângă mare,
Acolo-i satul meu, acolo-i dragostea mea... (N. trad).

6 — Tragedia iugoslavă —c. 1250

ţite, într'o mare familie unită, aşa cum trăiesc popoarele din Uniunea Sovietică. O vreau cu ardoare, din toată inima, şi ştiu că aşa va fi!

Da, aşa va fi. Dar atunci, mă gândii eu, dece este Iovan adesea mohorît, îngândurat şi abătut, dece umblă nervos dintr'un colţ în altul al camerei şi dece se desprinde tristeţe din cântecele pe care le fredonează? Câteodată ţi se pare că-şi pierde puterea şi în ochii lui mari şi negri se citesc teama şi nesiguranţa.

Incercai să găsesc răspuns la aceste întrebări, citind jurnalul pe care mi-l încredinţase. Tot căutând să-i descifrez scrisul şi trecând peste cuvintele pe care nu le înţelegeam, citeam absorbit însemnările scrise în grabă cu creionul. Nu notase decât evenimentele cele mai importante. . .

«. . . Mergem pe un drum plin de glod, care se pierde tot mai adânc prin hăţişuri, ca până la urmă, spre ziuă să se ascundă cu totul în ele. «Marseieza». Prin acest vechi cântec, preamărim pe eroicii răsculaţi de astăzi din Marsilia. După ultimele ştiri, artileria germană îi bombardează, fără încetare, de o zi şi o noapte, dar ei continuă să reziste! Rezistă! Franţa păşeşte alături de noi, pe aceeaş cale. Numai de nu s'ar întâmpla ca trădători de teapa lui Nedici şi a lui Pavelici, s'o abată din drum!»

«...La Seculici nu mai există niciun locuitor. Toţi sunt în lagărul de concentrare. Mulţi dintre ei au fost ucişi. Casele sunt arse. Nu rătăcesc prin sat decât copii răsleţi. Cetnicii «au curăţat satul de comunişti». Câţi prieteni de ai noştri au pierit! Simţim întreaga grozăvie a războiului. Urîm nemăsurat de mult pe acei care l-au pus la cale. Ura aceasta nu poate fi stinsă de nimic... Acum simţim deosebit de puternic cât de scump ne este partidul. Toate gândurile, bucuriile şi dorinţele noastre sunt legate de el. Pentru el vom jertfi tot ce avem pe lume: mama, fata iubită, casa şi tinereţea, toate acestea s'au contopit într'un singur gând: partidul comunist!»

«...Iar ne retragem. Amărăciunea şi tristeţea blestemată ni se cuibăresc în suflet. Când vom izbuti oare să ieşim pe drumul larg, deschis şi să mergem înainte, fără să ne mai oprim? Când ni se vor îndeplini visurile şi când se vor deschide perspective mai luminoase în faţa ţării noastre?»

«...Mergem pe malul unui pârâiaş, prin pădure. Urcăm cu greu muntele. Dar astăzi sforţările nu ni se mai par grele. Nu ni se mai par! Fraţii ruşi au ajuns la Harcov. A început eliberarea Crimeii... »

«...Nu urmăm drumul just. Nimeni nu ne conduce. Caii cad, dar nu avem dreptul să ne oprim. Ţelul e limpede! Inainte!... Cine ştie câte campanii şi lupte vom mai duce. Dar în cele din urmă

vom fi învingători! Partizanii sunt doar oameni deosebiţi, cei mai buni fii ai poporului. Suntem aliaţi cu Armata Roşie alături de care luptăm şi noi. Eh, cât de veseli vom cânta după ce vom învinge, ce viaţă nouă şi bună vom avea!»

Răsfoiam îngândurat paginile îngălbenite de soare din caietele albastre. Dureri, înfrângeri, succese, bucurii scurte, instrucţie hotărîtă, şi luptă neobosită. Şi prin toate acestea, ca un refren care se repetă de nenumărate ori, trec planurile de viitor, însufleţite şi arzătoa e... Dar n'am găsit în jurnal explicaţia stării lui sufleteşti de acum.

Zăpada începu să cadă mai deasă, şi acoperi cu totul brazii. Iovan se plimba prin colibă. După ce puse mâna pe fruntea mea fierbinte, zâmbi încurajator şi îşi reluă plimbarea.

In seara aceea, îmi povesti viaţa lui.

...Aflase încă din fragedă copilărie, ascultând cântecele vechi ale bunicului său, pescar din Split, că Ruşii sunt oamenii cei mai viteji, că nu se tem de nimic pe lume şi că ţara lor străluceşte, ca soarele printre toate celelalte. Bunicul trăise cea mai frumoasă zi din viaţa lui atunci când văzuse pentru prima oară soldaţii ruşi, veniţi în Bulgaria ca să apere pe Slavii din Balcani, pe fraţii lor de aceeaş credinţă împotriva «munţilor de lănci şi a mulţimii de săbii» turceşti. Era în 1877. Bunicului îi plăcea să-şi aducă aminte de drumul greu dela Split până la Kiustendil, unde se dusese pe jos, peste râuri şi munţi înalţi, mânat doar de o singură dorinţă: să-i vadă pe Ruşi şi să dea mâna cu ei. Ii lăsă cu limbă de moarte fiului său, care era tot pescar, şi nepotului Iovan, să păstreze cu sfinţenie poruncile trecutului şi să rămână credincioşi Rusiei, sora mai mare în familia slavă.

Tatăl lui Iovan dorea ca fiul său să aibă o soartă mai bună şi să nu mai muncească din greu, ca pescar. In timp ce băiatul creştea, taică-său strângea anevoie ban cu ban; mulţumită acestei agoniseli, Iovan a putut urma liceul.

Tânărul voia să devină geograf, să călătorească, să cunoască întreaga lume şi în primul rând Uniunea Sovietică. Reuşi să ajungă la Belgrad, unde locuia un unchi al său şi chiar să se înscrie la Universitate. Dar după un an, avu o cruntă dezamăgire. Un fiu de pescar nu avea destule mijloace să urmeze o şcoală superioară. Să se întoarcă acasă cu mâinile goale? Nu, asta nu se potrivea cu firea lui. Hotărî să rămână la Belgrad. Unchiul Vuk, care era portar la casa bogătaşului Vlado Dedier, îi făcu rost prin protecţie de o slujbă de curier la librăria lui Fischer. Miletici avu noroc; bătrânul Fischer

era un om cu vederi ceva mai largi, îi îngăduia să citească în timpul liber. Astfel putu să cunoască comorile ştiinţei, ca să zicem aşa, prin metode indirecte. Sorbea cu nesaţ cărţile în care erau descrise călătoriile, marile descoperiri, expediţiile, erupţiile vulcanilor şi tainele din adâncurile oceanelor. Studia cu deosebită râvnă tot ce era în legătură cu întinderile nemărginite ale Uniunii Sovietice, cu savanţii, cercetătorii şi eroii ei. In magazin se găseau şi cărţi ruseşti; cu ajutorul lor, Iovan învăţă să citească şi să vorbească limba rusă. Ori de câte ori rula un film sovietic la Belgrad, se ducea să-l vadă de două-trei sau chiar de patru ori. Il bucura foarte mult faptul că guvernul Iugoslaviei, deşi regal, proceda în mod înţelept, căutând să se apropie de Uniunea Sovietică. In sfârşit, la Belgrad se aflau reprezentanţi diplomatici şi comerciali din Moscova; în magazine apăruiă mărfuri ruseşti de bună calitate; în ziare se publicau articole despre legăturile de rudenie dintre Iugoslavi şi Ruşi; pe străzi şi pe estrade, răsunau cântecele emoţionante ale lui Vuk Karadjici, din care răzbătea adânca încredere a poporului sârb în Rusia — protectoarea şi apărătoarea independenţei naţionale şi politice a Slavilor din Balcani. Editurile scoteau în tiraje mari, traducerile romanelor ruseşti, clasice şi sovietice. In librăria lui Fischer, apăru culegerea completă a operelor lui Gorchi. Odată, printre nişte cărţi noi, descoperi un exemplar din romanul lui Nicolai Ostrovschi « Aşa s'a călit oţelul », tradus în limba sârbă. Tânărul auzise cum vorbeau cumpărătorii despre acest roman. Il citi şi îl reciti simţind cum se trezesc şi se întăresc în el idei noi şi îndrăzneţe.

Cu cartea sub braţ se ducea seara în parcul Kalemegdan. Ce frumos era când apunea soarele, învesmântând în aur Dunărea şi Sava, care se uneau aici, şi când cobora dincolo de limbul de nisip Bejanisk, în timp ce plopii de pe ţărm se topeau în ceaţa amurgului. Se întuneca. Literele cărţii se contopeau încetul cu încetul în nişte dunguliţe cenuşii dar chipul lui Corciaghin, acţiunile, gândurile, înflăcărarea, voinţa şi visurile lui continuau să-l stăpânească pe Iovan. Privea gânditor valurile. Apele Savei erau turburi şi cafenii, iar ale Dunării erau albastre. Toate la un loc şi cele din munţi şi cele din văi, se unesc într'un şuvoi şi aleargă spre Marea Neagră, unde se întâlnesc, pe întinsurile nemărginite, cu alte râuri slave...

Dar în primăvara anului 1941, Iovan nu se mai duse în parc. Nu se mai gândea la plimbare. Banca de lângă amfora de piatră, îmbrăţişată de tulpina unei viţe, rămase goală. Belgradul era cuprins de nelinişte. In Europa se petreceau evenimente grave. In-

cepuse războiul. Pe străzile oraşului se plimbau Englezi gravi, cu pipa între dinţi, învârtindu-şi în mâini bastoanele cu mânere de chihlimbar. Uneori, intrau în magazinul lui Fischer şi cereau cărţi sau ghiduri despre asprul Muntenegru şi despre minunat de frumoasa Dalmaţie. Mai rar, treceau pe acolo şi Nemţi care păreau după înfăţişare, negustori cumsecade, cu început de chelie, profesori sau turişti. Salutând zgomotos unirea popoarelor balcanice, ei spuneau tuturor celor care voiau să-i asculte că Hitler a recunoscut graniţele Iugoslaviei şi-i va respecta neutralitatea.

Intre timp, trupele hitleriste ocupaseră Ungaria, Bulgaria şi România, încercuind treptat Iugoslavia. Evenimentele se desfăşurau cu o iuţeală ameţitoare.

La 25 Martie, Fischer intră supărat şi nervos în librărie, mototoli ziarul « Politika » şi îl aruncă pe tejghea. Pe prima pagină era publicată, cu litere mari, ştirea că guvernul lui Ţvetkovici semnase la Viena acordul prin care Iugoslavia adera la pactul celor trei puteri fasciste. Ţara era lăsată pradă lui Hitler.

Muncitorii, meseriaşii şi funcţionarii, umplură străzile, indignaţi şi plini de mânie. In ultimul an se obişnuiseră cu ideia că guvernul caută o apropiere cu Uniunea Sovietică, bucurându-se de reluarea străvechilor legături cu marele popor rus. Şi acum se făcea alianţa cu fasciştii. Poporul se adună în coloane şi porni spre parlament strigând: « Jos pactul cu Hitler ! » « Trăiască uniunea Moscova-Belgrad ! » « Moscova-Belgrad ! » « Moscova-Belgrad ! » scandau cu glasuri puternice manifestanţii. In vuietul glasurilor, răsuna şi vocea lui Iovan Miletici.

— Dar unde se afla Tito în acea vreme? — îl întrebai pe Iovan.

Mă privi mirat şi răspunse:

— Tito? Despre el se ştia încă prea puţin pe atunci. Poporul s'a ridicat singur. Mă înţelegi? Singur !...

... Au fost chemate trupele ca să înnăbuşe mişcarea masselor, dar soldaţii au trecut de partea poporului. Aceasta aducea cu o insurecţie generală. Atunci, cercurile conducătoare care se temeau că vor pierde puterea, organizară în noaptea dinspre 27 Martie o lovitură de stat, izgoniră regentul, pe prinţul Paul, partizan al ţărilor axei, şi aşezară pe tron pe Petru II, un tânăr de optsprezece ani. Acesta « îl însărcină » pe generalul Simovici, om politic cu vederi proengleze, să formeze guvernul. Noul cabinet, cedând voinţei hotărîte a popoarelor iugoslave, care doreau să lege o prietenie trainică cu Uniunea Sovietică, trimise la Moscova o delegaţie pentru încheierea unui tratat de prietenie şi neagresiune. In noaptea dinspre 6 Aprilie,

Iovan auzi la radio că la Moscova a fost semnat un tratat prin care ambele părţi se obligau să respecte reciproc suveranitatea şi integritatea teritorială.

In noaptea aceea, Miletici nu izbuti mult timp să adoarmă. I se părea că speranţele bunicului său despre o prietenie trainică cu poporul sovietic încep să se realizeze.

In zori, locuitorii Belgradului au fost treziţi de un vuiet neobişnuit şi de explozii puternice. Pe cer se roteau sute de avioane. Iovan se repezi în stradă şi auzi ştirea înspăimântătoare că Iugoslavia a fost atacată mişeleşte, fără declaraţie de război, de fasciştii germani... »

3

« Vuieşte, vuieşte, vuieşte... E zgomotul maşinilor care gonesc în noapte. E cu neputinţă să adormi. Groaznic. Sunt fasciştii ! Bâzâie ca nişte viespi şi păşesc ţanţoşi, ţinându-şi sus nasurile lor ariene. In fond, nişte condamnaţi, la fel ca mulţi dintre noi, doar că au şi conştiinţa pătată. In suflet au o senzaţie de scârbă şi de teamă. Pe cine o să mai împuşte şi pe cine o să mai strivească cu autocamioanele şi cu motocicletele lor? »

Miletici însemnase aceste cuvinte în jurnalul său în Iunie 1941. Era foarte abătut de cele ce se petreceau. Fire simţitoare şi înzestrată cu mult spirit de observaţie, Iovan vedea şi-şi dădea seama de multe. Observase, de pildă, că se petrecea ceva ciudat cu unchiul Vuk.

Ca orice vechi lacheu, bătrânul Vuk, ţinea la postul său, dintre uşa de intrare şi scară, şi la livreaua împodobită cu galoane de aur. Căuta să fie mereu la vedere şi vorbea cu entuziasm despre stăpânul său — « velico-sârbul » Vlado Dedier. Bătrânul pretindea că şi el e « velico-sârb » şi dispreţuia pe Croaţi, pe Macedoneni, pe Albanezi, pe Bulgari şi celelalte « triburi mărunte ». Pe Iovan îl amuzau adesea prosteasca lui înfumurare şovină şi mania grandoarei, pe care le împrumutase vădit dela stăpânii săi. Dar iată că într'o bună zi, când Iovan i-a amintit în glumă, că face parte din « rasa superioară », s'a supărat foc.

Aceasta însemna că Vuk începuse din nou să se maimuţărească şi-l imita pe Vlado Dedier. Curentul « velico-sârb » nu mai era la modă din clipa în care hitleriştii îi declaraseră pe Sârbi « naţiune de complotişti », « naţiune inferioară ». Iar « cercurile înalte » din Belgrad, naţionaliştii înfocaţi de până mai ieri s'au grăbit să admită că Sârbii

nu sunt națiunea de frunte a Iugoslaviei, că discuțiile despre marele regat făurit de Dușan[1]) în Balcani, nu sunt decât flecăreli de ale băieților de prăvălie, utopii. Ei îndemnau poporul, în paginile ziarelor « Obnova » și « Novo Vreme », « să-și uite trecutul național ». Tot ei au creat și un guvern pe placul Nemților, în frunte cu generalul Nedici. Acest guvern era mai degrabă un aparat polițienesc, cu ajutorul căruia, Neuchhausen, gauleiterul Serbiei, transformase țara într'o bază de aprovizionare a Reichului.

In Croația au venit la putere teroriștii ustași. Șeful lor, Ante Pavelici, a proclamat, cu binecuvântarea lui Mussolini și a lui Hitler, statul croat « independent » și i-a anexat Bosnia, Herțegovina și jumătate din Dalmația. A copiat și « ideile » patronilor săi, și a promulgat, în regiunile controlate de el, legi de discriminare rasială. Pe tramvaiele și autobuzele care străbăteau străzile, apărură inscripții ca aceasta: « Sârbii, Evreii și țiganii nu au acces ». Sârbii au fost scoși de sub ocrotirea legii. Ustașii și popii lor, încurajați de Vatican, măcelăreau, împușcau și ardeau de vii pe oamenii săraci, pe țărani și meșteșugari, după ce avuseseră grije mai înainte să-i boteze, să-i spovedească și să-i împărtășească. Au ucis peste cinci sute de mii de Sârbi, alimentând astfel din belșug purgatoriul cu schismatici pocăiți, au persecutat crunt pe preoții ortodoxi și au devastat biserici. Și li se părea că în felul acesta, se răzbună pe Sârbi atât pentru că deținuseră în trecut hegemonia, cât și pentru centralismul și trufia lor. Visau la o mare « Croație alpină » cum nu mai văzuse încă lumea, care să cuprindă Serbia, Bosnia, Dalmația și Herțegovina, indiferent dacă puterea supremă ar fi fost în mâinile Germaniei sau Italiei.

Muntenegrul a fost înghițit de imperiul italian pe temeiul « legal » că în 1896, Elena, fiica lui Nicolae, prințul Muntenegrului, a trecut la catolicism și s'a căsătorit cu prințul de Neapole. Dar dârzii Muntenegreni nu recunoșteau puterea fascistă. Atunci, guvernatorul lui Mussolini, fascistul Pirzzio Biroli, a dezlănțuit o teroare atât de cruntă împotriva acestui popor iubitor de libertate, încât în fața ei au pălit toate grozăviile și bestialitățile săvârșite de Turci în trecut.

Hitler a dăruit Voevodina și Bacika fasciștilor lui Horthy, drept răsplată pentrucă participau la războiul împotriva Iugoslaviei

---

[1]) Regele Dușan a fost un cuceritor, care în sec. XIV a lărgit granițele statului sârb până la golful Corintului și până la muntele Athos. (N. red. ruse)

şi a U.R.S.S. După vechiul lor obicei, horthiştii începură să extermine cu zel « elementul sârb » din regiunea pe care o alipiseră.

Ocuparea Macedoniei a fost deasemenea proclamată ca o « eliberare din sclavia sârbă ». Hitler a însărcinat pe şoviniştii bulgari « să facă ordine în Macedonia ». Ii convenea de minune să folosească vechile certuri naţionaliste dintre Bulgari şi Macedoneni.

Slovenia cea « greu de supus » a fost şi ea împărţită. Mussolini a anexat partea de sud la provincia Veneţia-Giulia a Italiei de nord şi a dat ordin să fie cât mai grabnic « latinizată ». Partea de nord a fost cotropită de Germania şi hitleriştii au început să « reconstituie caracterul german al ţinutului ».

Vechiul stat — regatul Iugoslaviei — se prăbuşea şi se fărămiţa cu o iuţeală ameţitoare. Hitleriştii asmuţeau popoarele, unul împotriva altuia şi le înrobeau pe fiecare în parte după principiul « divide et impera ». Se înfăptuia vechiul plan al lui Hitler şi Mussolini cu privire la transformarea ţărilor balcanice în posesiuni coloniale, în uriaşă bază militară în vederea agresiunii, în grânar şi în rezervă de carne de tun. Slavii din Balcani, ca şi Grecii, Românii şi Ungurii, ajunseră argaţi ai « rasei germane superioare ». Toţi nimeriseră sub cizma fascismului, dar tocmai această asmuţire reciprocă şi această umilire au făcut ca în Iugoslavia să se dezvolte mai puternic ca niciodată în trecut, şovinismul, ajungând chiar până la lupta între triburi.

In casa lui Dedier începu să se vorbească din nou despre regatul lui Duşan. Generalul Nedici propovăduia făţiş, cu aprobarea Nemţilor ideologia velico-sârbă.

Când Iovan deschidea vorba, în glumă, despre această metamorfoză, unchiul Vuk se posomora, nu răspundea, sau schimba vorba, începând să se plângă de greutăţile vieţii şi făcând paradă cu cuvintele franţuzeşti pe care le reţinuse întâmplător. Intr'o zi însă bătrânul înjură fără ocol şi pe Şvabii lui Hitler şi pe Nedici. Insemna că vântul bătea din altă parte în casa lui Dedier. Oaspeţii care veneau vorbeau din ce în ce mai des sârbeşte.

Se purtau discuţii pe teme demult uitate, ca de pildă, virtuţile deosebite ale naţiunii sârbe, se spunea că Serbia este Piemontul Balcanilor şi are menirea să adune laolaltă toate statele din această parte a Europei, tot aşa cum înainte vreme dinastia de Savoia unise Italia. Se vorbea deasemenea despre tradiţionala prietenie dintre Iugoslavi şi Anglo-Saxoni . . .

Dedier se împrietenise cu unii dintre Englezii care nu apucaseră să fugă din Belgrad şi se ascundeau acum dându-se drept localnici.

Odată, când rămase la Vuk până seara, Iovan zări în grădină un *gentleman* englez travestit, care trecea adesea pe la librăria lui Fischer şi cerea mai ales ghiduri ale Iugoslăviei. Dedier se plimba împreună cu el pe aleie, vorbind când englezeşte, când sârbeşte. Iovan prinse unele frânturi din discuţia lor. Gazda se plângea de timpurile grele, iar Englezul care rostea cu greu cuvintele sârbeşti, îşi arăta simpatia faţă de poporul înrobit şi oferea ajutor acestui « antifascist asuprit » şi prietenilor săi. Se pare că a promis chiar bani şi arme, — dealtfel în schimbul unor anumite servicii...

Toate acestea erau tare ciudate!...

Miletici, dezorientat şi amărît, se întreba ce se va întâmpla de aci încolo cu el şi cu ţara lui.

In librăria în care lucrase, Nemţii organizară un post de poliţie. Cărţile fuseseră, unele furate, iar altele arse. Bătrânul Evreu Fischer fusese aruncat de gestapo într'un lagăr de concentrare din Baniţa; deţinuţii de acolo erau duşi la locul de execuţie, într'o dubă neagră denumită « Mariţa ».

Fiecăruia i se putea întâmpla ceva neaşteptat şi înspăimântător. Iovan sărea deseori noaptea din somn, cu faţa scăldată în sudoare rece: visa că « Mariţa » s'a oprit în faţa casei sale.

Ar fi plecat la Split, la tatăl său, dar nu se putea hotărî să părăsească oraşul. In textul ordonanţelor afişate pe străzi şi în comunicatele biroului german de informaţiuni se vorbea mereu de arestarea şi împuşcarea persoanelor suspecte, care aveau legături cu « rebelii » şi cu « cuiburile de tâlhari » din satele de munte ale Serbiei.

Unul din ordinele date de generalul-locotenent Schröder, comandantul german al Belgradului, cuprindea următoarele: « Noaptea trecută un grup de sârbi necunoscuţi au ucis la Belgrad doi soldaţi germani. Dimineaţa, au fost împuşcaţi din ordinul meu o sută de oameni din rândurile populaţiei locale. De azi înainte, pentru fiecare soldat german ucis, vor fi împuşcaţi o sută de Sârbi ». In dimineaţa următoare, Iovan citi pe perete, chiar sub ordin: « Trăiască Uniunea Sovietică! » « Jos Hitler şi banda lui! ».

Când văzu această inscripţie, Miletici se simţi ca un om care e pe cale să se înnece, dar izbuteşte să iasă la suprafaţă şi să tragă aer proaspăt în piept. Incepu să-i bată inima de bucurie: poporul nu s'a supus ocupanţilor! Poporul luptă! Fu cuprins de o ruşine arzătoare când îşi aminti sfaturile lui Vuk: « Stai liniştit, nu te băga în vâltoare, păzeşte-ţi capul şi fii mulţumit cu soarta ta; eşti încă viu, în timp ce mulţi alţii au pierit!... » Eri, aceste sfaturi i se păreau bune, azi, însă... Azi i se înălţa în faţă chipul lui Pavel

Corciaghin, în toată puterea şi frumuseţea sa şi simţi în sinea lui cum Corciaghin îl învinge pe Vuk...

Hotărî să plece la partizani şi-şi pregăti totul: un rucsac, în care puse cartea lui Ostrovschi atât de iubită, boneta, tunica peticită şi chiar un ac cu aţă groasă...»

4

«La început nu puteai să înţelegi mare lucru din povestirea lui Iovan. Dar când îmi amintii cuvintele lui Lenin despre slăbiciunea proletariatului din Balcani, începui să înţeleg dece aici partidul comunist nu reuşise să lupte cu succes împotriva agenturii capitalismului internaţional şi a burgheziei şovine, şi dece în Iugoslavia naţionalismul izbutise să o ia înaintea ideii de colaborare democratică dintre ţările balcanice şi dunărene, şi a ideii tradiţionale a frăţiei slave. Nu există nimeni care să ridice poporul la luptă împotriva cotropitorilor, care să salveze statul dela distrugere. Şi dacă nu ar fi fost pilda poporului sovietic, care s'a ridicat ca un zid împotriva fascismului, nu ar fi putut să existe nicio mişcare de partizani organizată. Ştiam dela Musici cum începuse răscoala întregului popor. Mă interesa, în mod deosebit, viaţa de luptă a partizanului Iovan şi istoria batalionului Şumadia.

In Iulie 1941, într'o duminică, Iovan hotărîse să părăsească Belgradul. Oraşul răsuna de ecourile ameninţătoare ale răscoalei poporului împotriva ocupanţilor. După douăzeci şi două Iunie, nimeni nu mai putea să stea acasă cu braţele încrucişate. «Acum luptă şi fraţii noştri ruşi; suntem mulţi», spuneau oamenii şi căutau să-şi facă rost de arme. In vechea Serbie, în jurul localităţilor Novi-Pazar, cinci mii de ţărani îşi părăsiseră gospodăriile, se uniseră şi izgoniseră pe fascişti de pe pământurile lor. La graniţa dintre Muntenegru şi Herţegovina, în regiunea muntoasă Trebinia, luase fiinţă un centru teritorial al mişcării de partizani, iar în munţii sălbatici şi în masivele păduroase din nordul Serbiei, se ascundeau, cruţându-şi forţele, grupuri de soldaţi şi ofiţeri din armata regală iugoslavă care se destrămase. Işi ziceau «cetnici», dela cuvântul sârb «ceta», cum se numeau în evul mediu detaşamentele care luptau împotriva Turcilor. Erau comandaţi de colonelul Draja Mihailovici din statul major general. Mihailovici declara, în manifestele sale, că este sprijinit de Anglia şi de regele Petru al Iugoslaviei care fugise în Egipt.

Oamenii simpli nu se duceau însă la « comandantul suprem regal ». Ţăranii şi muncitorii se înrolau în detaşamentele de partizani conduse de comunişti. Răscoala se întindea tot mai mult; numai cuprindea sate izolate, un « cuib » sau altul, ci regiune după regiune şi se apropia de Belgrad şi de alte oraşe. Partizanii purtau pretutindeni lupte crâncene cu trupele fasciste. In Muntenegru, acţionau cu atâta vigoare încât « cămăşile negre » şi legionarii lui Mussolini fură siliţi să ceară ajutor dela Nemţi. Arsenalul dela Smederevo fusese aruncat în aer, pretutindeni deraiau trenuri, se prăbuşeau poduri, iar depozitele inamice de benzină, muniţii şi alimente erau cuprinse de flăcări.

Partizanii din regiunea Valievo izbutiseră chiar să tipărească discursul rostit la radio de tovarăşul Stalin în ziua de 3 Iulie, şi textul se răspândise cu iuţeala fulgerului în toată ţara. Iovan îşi aducea aminte de ziua când se apropiase de un mare grup de tineri adunaţi pe una din străzile Belgradului. Un tânăr înalt, îmbrăcat într'o salopetă, ţinea în mână o foaie de hârtie şi citea. Era cuvântarea lui Stalin. Faţa lui Iovan se lumină de un zâmbet când îşi aminti de această întâmplare. Câtă bucurie văzuse atunci pe feţele celor care ascultau şi cum li se încleştaseră tuturor pumnii! « Ei, acum le-a venit şi fasciştilor sfârşitul! » — exclamase cineva. « E timpul să punem şi noi mâna pe arme » — hotărîseră apoi cu toţii. Cuvintele lui Stalin: « In acest război de eliberare, noi nu vom fi singuri. In acest mare război noi vom avea aliaţi credincioşi în popoarele Europei... Toate forţele poporului — pentru zdrobirea duşmanului! » — erau repetate de fiecare Iugoslav cinstit, ca o chemare la luptă.

Inainte de a pleca din oraş, Miletici voi să-şi ia rămas bun dela Vuk.

Agenţii gestapoului şi poliţiştii foiau nelinişitţi prin Belgrad. Automobilele lor goneau nebuneşte, în vuetul sirenelor ca şi cum s'ar fi grăbit spre un incendiu. Iovan porni într'adins pe drumul cel mai lung, pe strada regele Alexandru, trecu prin Terazie şi prin piaţa Slavia. Privea cercetător feţele trecătorilor. In ochii unora, zărea luciri de speranţă, iar în ai altora — teamă...

Vlado Dedier locuia în cel mai aristocratic cartier al Belgradului — Dedinie, pe dealul unde se afla şi Palatul alb, reşedinţa prinţului Paul. Unchiului Vuk îi plăcea să palavragească şi povestea adesea lui Iovan diferite lucruri despre stăpânul său, pe care îl lăuda în fel şi chip. Il numea, cu mândrie, aristocrat şi milionar, sportiv şi ziarist. Ultima dată, spusese chiar că e « revoluţionar »,

deşi acest lucru era greu de crezut; înfăţişarea lui Dedier amintea mai curând caricatura unui boer american. Bogătaşul purta un costum pestriţ ultrasportiv, care sta să plesnească pe făptura lui voluminoasă. Pe faţa-i roşie, sănătoasă, luceau nişte ochi mici cufundaţi în grăsime, iar ceafa părea mai lată decât capul.

Iovan aflase tot dela Vuk şi unele amănunte din biografia lui Dedier. Mama sa făcea parte din cercurile apropiate de regina Maria şi conducea asociaţia femenină « Cercul surorilor sârbe », în care erau primite numai persoanele sus puse. Afară de aceasta, Miliţa Dedier-Kicevaţ avea misiunea să însoţească pe turiştii străini când vizitau Palatul alb de pe Dedinie. Se pare că îi plăceau mai mult bravii Americani. Unul dintre ei era tatăl celor doi fii ai săi, Steva şi Vlado. Steva, primul născut, ocuise dela vârsta de doi ani în Italia, fusese crescut acolo într'un colegiu american, iar mai târziu plecase în America. Vlado învăţase la Belgrad, îşi zicea « adevărat Sârb » şi ducea o viaţă mondenă, uşuratică. Mai târziu se căsătorise din interes cu Olga Popovici, fiica ministrului de interne din guvernul regalist şi averea îi sporise cu noi case, vile şi vii.

Iovan se apropie de locuinţa împrejmuită cu gard înalt de fier, complet acoperit cu plante agăţătoare; casa semăna cu un mic castel medieval. Când ajunse la poartă, apăsă cu putere pe butonul soneriei.

— Dece suni aşa tare? Sperii toată lumea! — îl dojeni unchiul Vuk, în timp ce trăgea zăvorul.

—E răscoală, unchiule! — strigă vesel Iovan. — Plec şi eu. Rămâi cu bine!

— Unde pleci?

— La partizani, unchiule.

— La partizani? — întrebă Vuk şi se încruntă. — Bine, bine! — adăugă el şi, apoi, după ce tăcu un timp, spuse: — Toţi pleacă acum. Şi stăpânul meu se pregăteşte. Ia vino încoace!

Bătrânul luă o înfăţişare misterioasă şi îl conduse în grădină; se apropiară încet de o fereastră închisă cu un oblon verde.

— Ia te uită cine e la noi! — spuse Vuk.

Printr'o crăpătură a oblonului, Iovan zări o încăpere mare, luminată de razele soarelui, care străbăteau prin acoperişul de sticlă; în cameră se aflau câţiva oameni. Dedier sprijinea o scăriţă, pe care era cocoţat un om mic de statură, cu părul lung şi cu nasul mare şi coroiat. Omuleţul scotea cărţi din rafturile de sus ale bibliotecii şi le cerceta. « E Moşa Piade » îi spuse Vuk. Iovan recunoscu şi pe Milovan Djilas, cu chica lui deasă şi zburlită şi în gură cu

nedespărţ ta lui pipă. Il văzuse de mai multe ori cu Dedier, când în automobilul de curse al acestuia, când lângă restaurantul « Zanatski Dom », împreună cu un om lat în spete, cu trupul drept şi cu trăsături regulate, care se afla şi el acum în cameră. Dedier se purta deosebit de politicos cu el; îl sprijini chiar de cot când se ridică din fotoliu.

— Dar ăsta cine e? — întrebă Iovan.

Vuk zâmbi şiret şi-şi mişcă degetul pe lângă nasu-i liliachiu, care semăna cu o prună coaptă.

— Hai, spune odată, cine-i ăsta?

— Mai încet, — şopti mânios Vuk. — Nu ţipa aşa. Ăsta-i cel mai mare dintre ei, e Tito. Locuieşte prin apropiere, la Ribnikar, proprietarul ziarului « Politika », şi vine aproape în fiecare zi la noi la masă. Azi a venit cu prietenii săi; au fost invitaţi special, fiindcă avem la masă supă de găină. Dar, vezi, ai grijă să taci. Să nu spui nimănui! Ai înţeles?

— Am înţeles — răspunse Iovan şi privi atent prin fereastră. — Dar cel de lângă masă, cel mic şi întunecat ca o cucuvea, cine-i?

— E Rankovici. Un viteaz! A scăpat din ghiarele gestapoului! Toţi cei care erau cu el, au fost împuşcaţi. El însă, s'a prefăcut bolnav, Nemţii l-au trimis la spital şi de acolo a fugit. E grozav de deştept! — spuse Vuk şi făcu din nou semn cu degetul. — Grozav de deştept! Ăsta e în stare să potcovească şi o muscă!

— Dar ce a făcut? Şi nu mai învârti tot timpul degetul! Ce obicei mai e şi ăsta?

— Juri că n'o să spui nimănui?

— Sigur, n'am să spun!

— Are o ştampilă nemţească, — şopti repede bătrânul, — şi a făcut tuturor prietenilor săi documente nemţeşti, cu ajutorul cărora se pot duce liberi ori unde vor. Stai un pic, — spuse deodată Vuk, căruia îi venise o ideie. — Aşteaptă până mâine şi o să-ţi facă rost şi ţie de un permis, ca să poţi ieşi mai uşor din oraş.

Bătrânul se ţinu de cuvânt.

O zi mai târziu, Miletici părăsi Belgradul. Mergea fără nicio grijă şi de câte ori îl oprea vreun om de-ai lui Nedici, îi arăta cu nepăsare permisul nemţesc pe care i-l dăduse unchiu' său. Iovan trecu de ultimul post poliţienesc alăturându-se unui şir de căruţe ţărăneşti, care aduseseră la comandamentul nemţesc alimente confiscate.

Spre seară, când ajunse la muntele Kosmai, distrusese prevă-

zător permisul şi nici în ziua aceea, nici mai târziu, nu povesti partizanilor cum a părăsit oraşul.

— Dar dece ai ascuns acest lucru?

— Vezi, Nicolai... — spuse el ridicând ochii spre mine şi, după o clipă de tăcere, mă întrebă: — tu ai fi crezut povestea asta? Rămăsei pe gânduri. Documentul nemţesc... Tito în vizită la capitalistul Dedier...

Intr'adevăr, minerii şi ţăranii din detaşamentul Şumadia nu l-ar fi crezut pe flăcăul de nouăsprezece ani, venit din Belgrad cu un permis nemţesc; nu ar fi crezut că l-a văzut pe Tito, al cărui nume începuse să fie pomenit ca numele conducătorului.

Ostaşii l-ar fi întrebat pe bună dreptate: Cum se poate ca un fruntaş atât de însemnat al partidului să trăiască la Belgrad, aproape în văzul lumii, când lupta cu ocupanţii este în toi, cum se poate să locuiască în casa lui Ribnikar, la doi paşi de reşedinţa lui Schröder şi alături de o cazarmă nemţească? Cum poate el să se plimbe liber pe străzile Belgradului, să-i facă vizite lui Dedier, când gestapoul aruncă în închisoare comunişti, sute de oameni nevinovaţi, numai pentrucă sunt bănuiţi că simpatizează cu partizanii? Iovan îşi pusese de multe ori aceste întrebări, dar nu avusese timp să le desluşească, deoarece noua viaţă pusese stăpânire pe el...»

5

« — A fost o perioadă minunată, — îşi continuă Miletici povestirea. — Din micile detaşamente locale care se uneau, creştea şi se întărea forţa poporului răsculat, întocmai ca un torent puternic care ia naştere din mai multe pâraie. Ocupanţii fuseseră izgoniţi aproape din toată Serbia de sud-vest. Partizanii instauraseră puterea populară în Lozniţa, Ciaciak şi Ujiţe. Aci luase fiinţă prima republică într'adevăr liberă, prima republică « Sovietică », după cum au numit-o ei. La Ujiţe, partizanii ocupaseră o uzină militară şi o puseseră în funcţiune. Muncitorii fabricau zilnic câte patru sute douăzeci de puşti şi câte şaizeci de mii de cartuşe.

Detaşamentul din Şumadia, în care lupta Corciaghin, era comandat de Ilia Peruciţa, un tânăr de douăzeci şi trei de ani, sudor la uzina electrică din Smederevo. Peruciţa era un om întreprinzător şi neînfricat; luase parte la distrugerea arsenalului din Smederevo. Slobodan Miloevici, un om mai în vârstă, care muncise mulţi ani

în mină, era comisar politic. El fabrica « maşinile infernale » primitive, cu care partizanii aruncau în aer trenurile fasciştilor; odată izbutiseră să arunce în aer chiar şi trenul blindat « Cap de mort ». Gloria detaşamentului Şumadia se răspândise în toată ţara.

Detaşamentele şi micile grupuri care luptau în diferite locuri, intrară în legătură. Lupta devenea din ce în ce mai organizată. Singurul lucru care mai lipsea era o conducere unică. A fost un timp când orice om întreprinzător putea să devină comandant. Poporul, care se ridicase spontan la luptă, avea încredere în oricine mergea alături de el, în oricine îşi asuma răspunderea.

Şi tocmai atunci, pe teritoriul eliberat a apărut Tito, împreună cu ajutoarele sale cele mai apropiate. In jurul lui au început să se adune detaşamentele răzleţe de partizani. Toţi l-au urmat. Cum ar fi putut să nu-l urmeze, când pe steagul pe care-l purta, pe steagul răscoalei, era scris: « Alianţă şi prietenie cu Rusia Sovietică ». A luat fiinţă şi un stat major general, în frunte cu Arso Iovanovici. Prietenii din Belgrad ai lui Tito, s'au grăbit şi ei să vină şi Vlado Dedier se declară partizan. Sosise într'un vagon de lux, cu acte nemţeşti în buzunar. Curând după aceea, alese în locul vieţii aspre de campanie, o funcţie liniştită pe lângă statul major general: era cronicar al luptelor. Acum scrie « Jurnalul unui partizan ».

— Interesant! — spusei eu. — A devenit şi el comunist?

— Fireşte! Acum intră în partid mulţi oameni. Doar numărul vechilor membri de partid, cei dinainte de război, ieşiţi din rândurile muncitorilor, scade mereu. Unii sunt ucişi în lagărele de concentrare şi în închisori, alţii pier în lupte...

— Nu-i bine ca într'un partid al proletarilor, — adăugai eu, — să fie primiţi oameni ca Dedier.

Dar Miletici încercă să-mi explice această situaţie prin « condiţiile locale speciale », prin dorinţa conducerii Partidului Comunist Iugoslav de a crea în ţară un fel de unitate deasupra claselor. Repetând în mod vădit cuvintele altora, el susţinea că oameni ca Dedier sunt primiţi în partid, pentru ca ei să nu treacă la Mihailovici.

— N'au decât să treacă!

— Greşeşti, — zise Miletici. — Uiţi că la noi e front popular. — După un timp continuă: — Şi totuşi, oricât de ciudat s'ar părea, de când a venit Tito, succesele militare devin tot mai rare.

In timp ce îmi povestea toate acestea, Iovan pomenea mereu de cetnici. « Dece dracu' ne-am încurcat atâta vreme cu ei? » se întreba

el supărat. La început luptau şi ei împotriva Nemţilor, mai ales pe râul Drina, în raionul Şabaţ, dar, după un timp, au încetat operaţiunile. Draja Mihailovici a ordonat comandanţilor săi « să nu rişte, ci să ocrotească viaţa preţioasă a Sârbilor », întrucât « vremea noastră n'a venit încă ». Cu toate acestea Englezii le trimeteau numai lor ajutoare pe calea aerului, deşi postul de radio Londra anunţase oficial că « Anglia şi Statele Unite vor sprijini orice grup care luptă efectiv împotriva Nemţilor ». Dar astea nu erau decât vorbe goale, căci de fapt Englezii se bizuiau în Iugoslavia, numai pe Mihailovici, reprezentantul regelui şi nicidecum pe Tito. Pe acesta nici nu-l recunoşteau pe atunci. Pe Mihailovici însă îl făcuseră general de armată şi ministru de război în guvernul iugoslav din exil. Căpitanul englez Hudson conducea statul major general al cetnicilor. Fireşte că Mihailovici era atât de sigur de sine, încât spera să adune toţi partizanii sub comanda sa. Se spune chiar că şi Tito s'ar fi întâlnit cu el pentru tratative într'o colibă ţărănească, undeva pe lângă Ujiţe.

Iovan îşi închipuia cu greu această întâlnire. Despre ce ar fi putut vorbi Tito cu ministrul de război din guvernul regelui? Desigur că acesta îl tratase de sus şi căutase să-l convingă să i se supună. Se vede însă că Mihailovici îi pusese lui Tito condiţii pe care acesta nu le-a putut accepta şi până la urmă s'au despărţit.

Rankovici s'a dus apoi la cartierul general al cetnicilor de pe Ravna-Gora. După înapoierea sa, armele fabricate de muncitorii dela uzina din Ujiţe pentru partizani, au fost predate cetnicilor. Probabil că Rankovici ajunsese la o înţelegere cu Mihailovici. Puţin mai târziu, s'a zvonit că Churchill, primul ministru al Angliei, ar fi trimis telegrame de salut ambilor conducători — Tito şi Mihailovici — « cu prilejul acordului la care au ajuns ».

Dar Mihailovici i-a înşelat pe toţi. După ce a primit arme şi muniţii dela Englezi şi dela partizani, s'a dat de partea Nemţilor şi, împreună cu ei, a lovit pe partizani, din spate. In urma acestei trădări perfide, « republica » liberă din raionul Ujiţe-Ciaciak a încetat să mai existe, iar mişcarea de eliberare din Serbia a început să dea înapoi. Partizanii au primit ordin să se răspândească pe la casele lor şi să aştepte noi dispoziţiuni. Cei care au ascultat au avut o soartă groaznică. Gestapoul avea gata întocmită lista partizanilor şi a comuniştilor vechi şi aproape toţi au fost împuşcaţi. Dar multe detaşamente au refuzat să se autodizolve şi au început să se retragă prin Zlatibor spre Bosnia, urmând comandamentul suprem.

Detaşamentul lui Peruciţa, plecase ultimul, părăsind pădurile şi munţii dragi, unde cunoştea fiecare cărare şi fiecare bolovan. Minerii părăseau populaţia, minele, oraşele şi satele, cu un sentiment de ruşine, ca şi cum ar fi fost vinovaţi de ceva. Locuitorii îi urmăreau din priviri cu nedumerire şi teamă: li se spulberau speranţele.

Partizanii din Şumadia poposiră la Nova-Varoş. Aici, Slobodan Miloevici trebui să asculte la adunarea de partid, cuvinte pline de amărăciune şi de mânie. Comuniştii condamnau conducerea pentru că îi obligase să-şi părăsească fraţii şi surorile din Serbia, lăsându-i la bunul plac al ocupanţilor. Comisarul politic tăcea posomorît. Se vedea limpede că e îndurerat din pricina înfrângerii şi a retragerii.

Infruntând viscolul de Decembrie şi purtând în spinare armele şi echipamentul, partizanii trecură râul Lim printr'un vad. Serbia rămase în urmă. Ostaşii simţeau că îi apasă ceva pe suflet. Doisprezece dintre ei hotărîră să se întoarcă în regiunea Ujiţei şi la Ciaciak, pentru a aprinde din nou acolo flacăra răscoalei. Miloevici şi Peruciţa nici nu încercară să-i oprească. Dar când Tito află de acest lucru, dădu ordin ca grupul de îndrăzneţi să fie urmărit şi oprit. Mai târziu, când veni odată cu cartierul său general în târguşorul Rudo, unde erau încartiruiţi partizanii din Şumadia, Tito îi spuse lui Peruciţa că anumiţi oameni vor trebui să răspundă pentru încercarea de dezertare. Şi într'adevăr, puţin timp după aceea, câţiva dintre cei doisprezece mineri fură împuşcaţi în baza unei sentinţe a tribunalului militar. Iovan îşi amintea de numele lor: Krtinici, Katoman, Ivaşevici, Braevici şi « Şkrba ». Fuseseră acuzaţi că le-ar fi luat bani unora dintre cei care lucrau la cartierul general.

La 22 Decembrie 1941, a fost formată la Rudo, Prima Brigadă Proletară. Detaşamentul Şumadia a fost încadrat în ea ca batalion. Se creau şi alte unităţi mari de partizani. Se vorbea despre întărirea rolului de conducător al partidului în lupta de eliberare naţională, despre subordonare şi despre întărirea disciplinei...

Centrul mişcării de eliberare se mutase spre vest, în Bosnia şi în Dalmaţia, în Alpii Dinarici, spre ţărmurile Adriaticei. Se spunea că acolo va fi mai uşor să se stabilească legătura strategică cu aliaţii din Occident...

In acest timp, aproape întreaga Serbie, mai puţin regiunile nordice, devenise moşia oamenilor lui Nedici şi a cetnicilor. După cum spunea chiar generalul Nedici, în ziarul « Novo Vreme »,

7 - Tragedia Iugoslaviei, c. 1250

« oamenii lui şi cetnicii luptă cot la cot, ca nişte fraţi ». Nedici îl lăuda pe trădătorul Mihailovici pentru că nu cruţa partizanii luaţi prizonieri, şi se întrecea cu ustaşii croaţi şi cu popii catolici în represalii bestiale împotriva populaţiei lipsite de apărare. Pentru a-şi « justifica » într'un fel oarecare trădarea, Mihailovici susţinea în manifestele sale că apără pe Sârbi de nimicire, pentru că cei din SS împuşcă, pentru fiecare Neamţ ucis, câte o sută de locuitori. Deci nu Nemţii trebuiesc omorîţi, ci acei care luptă împotriva ocupanţilor, pricinuind astfel moartea a mii de locuitori. Un adevărat iezuit!

Dând cetnicilor puterea la sate, Nemţii au dezlănţuit cu ajutorul lor o teroare nemaivăzută în Serbia. Numeroase sate au fost arse până în temelii, fiindcă erau socotite « cuiburi de partizani »; mii de oameni au fost executaţi, iar trei sute de mii, mai cu seamă rude ale partizanilor, au fost trimişi de guvernul Nedici la muncă forţată în Germania. Aşa a « apărat » Mihailovici poporul sârb!... Ocupa cu forţele sale numai vreo zece petice răzleţe din Serbia de sud, Nemţii nu-l atacau, iar el îi ajuta să lupte împotriva partizanilor. Cu toate acestea, patronii lui englezi strigau sus şi tare că « Mihailovici stăpâneşte regiuni întregi din Iugoslavia » şi că « trupele sale luptă cu succes împotriva hitleriştilor ».

Anglia mai dă şi astăzi un ajutor însemnat cetnicilor.

— Dar mai este ceva ciudat, — spunea Iovan. — Incă de pe vremea când Hudson conducea pe cetnicii care măcelăreau în Serbia şi în Muntenegru pe comunişti, la cartierul general al lui Tito au sosit alţi Englezi — generalul Mc Lean cu misiunea lui. Chiar din prima zi ei au declarat zgomotos că se simt demult legaţi de comuniştii iugoslavi, printr'o dragoste puternică. Asta ar fi ca şi cum dreapta nu ştie ce face stânga...

— Cum trebuie să înţeleg acest lucru?

— Inţelege-l cum vrei! — răspunse Iovan, dând din umeri. — Dar ascultă ce s'a întâmplat în Muntenegru.

Toamna anului 1941 a fost o perioadă înspăimântător de grea mai ales pentru Muntenegru. Acolo totul mersese bine numai la început. Poporul răsculat izgonise pe fasciştii italieni din acele ţinuturi, iar garnizoanele din Ţetinie, Podgoriţa şi Nikşici fuseseră încercuite. Muntenegrenii luptau sub lozinca: « Libertate sau moarte, cu arma în mână! » Tito le-a trimis ca « sprijin moral » doi delegaţi ai C.C. al partidului, pe Milovan Djilas şi Moşa Piade. Aceştia au primit împuternicirea specială ca « să ridice moralul şi să întărească disciplina partizanilor ». In acest scop, Djilas cercetă cazurile

de nesupunere față de conducere. Mulți partizani au fost împușcați. Piade ținca în detașamentele de partizani conferințe cu tema: « Trecerea la o nouă fază a revoluției, la revoluția proletară ». Faptul era cu totul neașteptat, deoarece până de curând Piade vorbise mereu numai despre lărgirea bazei de massă a mișcării de eliberare și deodată... acest « stângism », această, s'ar putea zice, această demagogie! Poate că voia să ridice moralul Muntenegrenilor cu ajutorul acestei lozinci? Dar rezultatele au fost cu totul neașteptate. In rândurile partizanilor se iscară neînțelegeri. In scurt timp izbucni și vechea dușmănie dintre triburi. Ca pe vremea duelurilor și a vendetei, începură ciocniri între detașamente, alcătuite fiecare din oameni dintr'o anumită regiune. Disciplina scăzu și mai mult. Oamenii prinseră să plece pe la casele lor. In mințile partizanilor se stârni confuzie și din pricina unui zvon pornit, nu se știe de unde, dar nedezmințit de Djilas și Piade, cum că în Bulgaria ar fi izbucnit revoluția și că Englezii ar fi debarcat în portul Dubrovnik. Işi zicea : dece să mai lupte? Italienii au să se retragă singuri. Dar fasciștii italieni nu s'au retras, ci, dimpotrivă, folosind dezordinea și dezbinările dintre partizani, au început așa numita primă ofensivă în Muntenegru.

Atunci Djilas și Piade au dat ordin detașamentelor să se retragă în grupe mici de câte doi-trei oameni, sau să rămână în spatele liniilor dușmane și să intre în legalitate. Dar poporul muntenegrean, care în trecut rezistase Turcilor și lui Napoleon, nu a privit cu ochi buni această situație. Partizanii care lăsaseră armele au fost stigmatizați cu numele rușinos de « trădători », iar locuitorii nu i-au ajutat să se ascundă. Fasciștii i-au prins și i-au nimicit pe cei care au ascultat ordinele delegaților lui Tito. N'au scăpat decât detașamentele care, împotriva directivei, au rămas organizate, au înaintat luptând, spre Bosnia răsăriteană și s'au unit acolo cu partizanii sârbi și croați.

Dar nici în Bosnia lucrurile nu mergeau mai bine. In Ianuarie 1942, ocupanții începură cea de-a doua ofensivă și partizanii fură siliți să se retragă din raionul Saraievo, cățărându-se pe un munte înalt și păduros, muntele Igman; mergeau prin zăpada adâncă, pe un ger care atingea douăzeci de grade sub zero, purtând în spinare pe răniți și pe bolnavi. Partizanei Milița Iovanovici, sora lui Arso Iovanovici șeful statului major, îi degerară amândouă picioarele, iar bolnavii de tifos exantematic din spitalele de campanie muriră de ger. In zilele acelea au pierit foarte mulți partizani.

In Mai, pe vremea celei de a treia ofensive fasciste, partizanii s'au retras şi mai adânc, în inima Herţegovinei. Acolo în apropiere de oraşul Gaţko, au suferit din nou pierderi grele şi fără rost. Comandantul corpului de armată a dat ordin ca oraşul să fie atacat în plină zi, deşi nu existau pe acolo nici tufişuri şi nici cel puţin bolovani după care să te poţi ascunde. Oamenii înaintau târîş pe câmpie, sub focul direct al inamicului, ţinând pietre deasupra capului, ca să se apere de gloanţe...

Batalionul Şumadia şi-a irosit în această luptă aproape întregul efectiv. In locul vechilor partizani, revoluţionari căliţi, au venit în brigadă ostaşi tineri. Dar fără sfaturile şi fără ajutorul ostaşilor căliţi în lupte, ei nu puteau să dea întotdeauna lovituri hotărîtoare inamicului. Nu degeaba spune zicala muntenegreană: « *Bez starţa, nema udarţa* » [1]. Tinerilor le lipsea experienţa... Totuşi, şi aceşti partizani, care nu primiseră încă botezul focului, erau obligaţi să rezolve mereu probleme grele chiar şi pentru ostaşii bine instruiţi dintr'o armată regulată.

In gloriosul batalion se petrecuseră multe schimbări. Ilia Peruciţa fusese numit comandant al brigăzii I-a în locul celui care căzuse lângă Gaţko. Il avansase chiar Arso Iovanovici, şeful statului major general. Comandant de batalion, deveni ziaristul muntenegrean Tomaş Vucetin, fostul secretar al grupei de partid din detaşamentul Lovcen din Muntenegru. El comandă şi astăzi batalionul nostru.

Căzuse şi eroul popular Slobodan Miloevici. Iovan nu-l va uita niciodată. Miloevici luase obiceiul să povestească ostaşilor despre Uniunea Sovietică şi despre Armata Roşie; era cu tot sufletul devotat luptei care se ducea şi critica necruţător greşelile conducerii; se ridicase mai ales împotriva dizolvării detaşamentelor care luptau la Kralievo, Ciaciak şi Ujiţe şi a schimbării premature a tacticii partizanilor.

Slobodan Miloevici a fost ucis în împrejurări ciudate, lovit de un glonte rătăcit, într'o trecătoare din munţi, când în jur nu erau nici Nemţi şi nici cetnici...

Imediat sosi în batalion un nou comisar politic: Blajo Katnici. Acesta avea instrucţiuni speciale; el cerea cea mai strictă disciplină şi urmărea cu atenţie purtarea ostaşilor. Fusese trimis dela C.C. al partidului pentru a « întări de jos armata »...

---

[1]) Fără bătrâni nu poţi da o lovitură bună (N. trad.)

«...Imi dădui seama că sfârşitul povestirii fusese scurtat. Miletici nu voi să vorbească despre felul cum luptase batalionul după aceea. Spuse doar atât:

— O să-ţi povestesc altădată...

Apoi se înnegură şi tăcu.

Simţeam că-mi ascunde ceva. Dece oare? Atacul dela Bogovina şi drumul lung şi greu din Homolie prin Serbia şi Herţegovina ne apropiaseră foarte mult. Acum îi ştiam viaţa şi aflasem multe despre el. Se ridicase repede în detaşament; la început, simplu ostaş, apoi *desetar* [1]), membru al Uniunii tineretului comunist, membru de partid, iar astăzi comisar politic de companie. Ştiam cu câtă tărie crede într'o viaţă nouă, mai bună, a ţării sale, în libertatea şi fericirea ei. Dacă i s'ar lua această credinţă, n'ar mai putea trăi. Dar, în acelaş timp, era măcinat de o îndoială grea. Desigur că în sufletul lui se dă o luptă adâncă.

Mă gândii toată dimineaţa la el.

Gândurile îmi fură întrerupte de venirea Rujiţei Brkovici, care intră grăbită în odaie, răspunzând cuiva:

— Indată, îndată! Aici ţinem bandajele.

Un om mic de statură şi îndesat, încins cu o curea lată, cu diagonale peste mantaua nouă, englezească, intră cu greu după dânsa, prin uşa îngustă.

— Fir'ar al dracului, să te înţepi atât de rău cu o peniţă! — mormăia el şi, strâmbându-se de durere, mişca mereu o mână.

Când mă văzu, ridică sprâncenele blonde spălăcite şi zise cu voce tare şi ascuţită:

— Tu eşti Rusul? Hai, noroc!

Pe faţa lui ofilită şi puhavă, miji un fel de zâmbet.

— Tovarăşe comisar politic, — îl chemă Rujiţa. — Vino aici, la lumină!

« Comisarul politic Blajo Katnici? Va să zică aşa arată? » Il cercetai cu multă curiozitate. Rujiţa îi bandajă cu grijă degetul arătător, care sângera.

— Va să zică tu eşti Zagorianov? — întrebă el, apropiindu-se de mine. — Mi s'a spus că-ţi merge mai bine. Ai să te poţi scula curând din pat? Minunat! Ei, multă sănătate! Da... — continuă el şi se opri, amintindu-şi ceva. — Tovarăşă Brkovici, — zise el pe

---

[1]) Comandant de grupă (N. red. ruse)

un ton sever, adresându-se Rujiței. — Parcă mi-ai vorbit ceva despre un articol scris de tovarăşul Zagorianov?

— Da, un articol despre viața țăranilor sovietici. E gata.

— Bine. Dă-mi-l să-l văd. Despre colhozuri? E un subiect foarte interesant pentru ostaşii noştri.

Katnici şi Rujița ieşiră.

— Chiar acum a plecat de aici comisarul politic Katnici, — îi spusei eu Aişei, când fata veni cu un braț de lemne pe care le puse pe vatră.

Mă privi speriată.

— A venit la Rujița să-l panseze. S'a rănit la un deget,—adăugai eu.

— Aha, — spuse Aişa. — E foarte aspru...

— Probabil că deaceea avea Rujița o înfățişare atât de speriată.

Dar Aişa părea că nu înțelesese gluma şi răspunse serioasă şi posomorîtă:

— A avut o viață tare grea. Tatăl ei e o adevărată bestie. E rău şi grosolan. Mama ei era o femeie foarte bună şi liniştită. Robotea de dimineață până'n noapte pentru bărbatul ei. Il slujea în fel şi chip, îl descălța, îl spăla pe picioare, nu îndrăznea niciodată să şadă în fața lui, iar el o bătea... Până la urmă, a murit... Bătrânul îşi bătea joc şi de Rujița; când a intrat în Skoi [1]) el n'o lăsa la adunări. Dar ea este o fire încăpățânată şi a fugit la noi. E o fată bună şi curajoasă, numai de Katnici se teme. E supărat pe ea fiindcă nu vrea să-şi taie cozile. Comisarul nostru e foarte sever. Spune că pentru ideie trebuie să sacrificăm totul, să renunțăm la tot ce este personal. Disciplină...

Vântul şuiera în coş. Când țiuia uşor, când vuia amenințător şi prelung, când scâncea parcă, plângându-se de frig. Măzărichea bătea în geam. Copacii pădurii trosneau cu zgomot. Am rămas uimit văzând că în odaie se făcuse aproape întuneric. Florile de ghiață de pe geam, care puțin mai înainte scânteiaseră în razele soarelui, erau acum albastre, reci şi şterse.

Ce scurtă e ziua de iarnă în munți!

Lemnele ude ardeau greu. Aişa aprinse opaițul.

Miletici intră atât de încet, încât nici nu-l simții. Il văzui abia mai târziu lângă fereastră, sau, mai bine zis, îl auzii bătând darabana cu degetele în geam şi cântând încet:

Tamo, daleco, daleco, u mora
Tamo e selo moe, tamo e liubov moia...

---

[1]) Uniunea tineretului comunist din Iugoslavia. (N. trad.)

Tăcurăm mult timp.

— Curând se va lăsa noaptea, — spuse Iovan. — De-ai vedea ce-i în pădure!

Timpul se schimbă dintr'odată. Incepu din nou să cadă zăpadă amestecată cu ploaie; părea o perdea deasă de ceaţă, pe care o sfâşiau fulgere albe. Tunetul bubuia surd.

— Furtună în Decembrie?!

— La noi se întâmplă deseori aşa. Auzi cum şuieră?

— E vântul?

Iovan zâmbi, ciudat.

— Cântă *zduhacii*.

— Cine? — întrebai eu neînţelegând nimic.

— Bătrânii noştri spun că *zduhaciul* este sufletul care iese din corpul omului, în timpul somnului. Lumea crede că sunt sufletele bune care luptă pentru ţinutul lor, pentru bogăţia lui, pentru recoltă şi pentru fericire...

Iovan conteni şi un timp nu mai spuse nimic. Apoi ciocăni iar cu degetele în geam şi, fără să se întoarcă spre mine, spuse încet:

— Sunt atât de frământat astăzi încât îmi vine şi mie să urlu ca vântul şi să-mi iau zborul!... dracu'ştie unde!

— Ce-i cu tine, Iovan?

Nu răspunse şi aruncă o privire Aişei.

— Du-te şi ajut'o pe Rujiţa să facă ziarul de perete. Am să-ţi ţin eu locul, — spuse el.

După ce închise bine uşa, în urma fetei, începu să se plimbe tăcut prin cameră.

— Perucița s'a întors dela cartierul general. A venit împreună cu Marko, — rupse el, în sfârşit, tăcerea.

— Care Marko?

Mi s'a părut că vrea să spună ceva urât, dar se stăpâni şi, după ce se gândi o clipă, rosti parcă în silă:

— Rankovici. Membru în biroul politic. E poreclit « Marko », iar uneori i se mai zice şi « cel groaznic ». A venit împreună cu Grombaţ, preşedintele tribunalului diviziei noastre.

In chip vădit, îl nelinişteа ceva, deşi căuta să-şi ascundă frământarea, prefăcându-se că nu-l interesează nimic, că nu-l priveşte cine a venit şi ce se întâmplă. Ba se aşeza, luându-şi un aer nepăsător, ba sărea în picioare, speriat parcă de un gând ce-l străfulgera, iar faţa îi era palidă. Nu-l mai văzusem niciodată atât de turburat.

— Iovan, — îl întrebai eu privindu-l ţintă. — Dece te temi?

— Rankovici şi Grombaţ, nu vin degeaba, —răspunse el tăios.— Probabil că au aflat de Bogovina.

— Ei, şi ce-i dacă au aflat?... — dădui eu să vorbesc, dar Iovan mă întrerupse.

— Ai fost bolnav, — reluă el enervat, — şi ţi-am ascuns unele lucruri. Când am sosit aici, din Homolie, Katnici a ţipat la mine ca şi cum nu am fi învins la Bogovina, ci am fi fost bătuţi. Despre Maidanpek n'a pomenit niciun cuvânt, de parcă totul ar fi mers de minune acolo, dar despre Bogovina a spus: « Asta-i o porcărie! Cine dracu' v'a pus să atacaţi fără ordin? O să fii pedepsit pentru asta! Dealtfel nici prietenul tău rus n'o să scape fără răsplată ». Iată cum s'au întors lucrurile!

— Am atacat fără ordin... Dar nu eram decât zece împotriva a cincizeci, puteam să pierim cu toţii acolo şi cu toate acestea am învins şi am pricinuit duşmanului pierderi mari. Au fost organizate şi două detaşamente noi de partizani. Oare aceasta nu justifică acţiunea noastră? Nu suntem chiar atât de criminali, — încercai eu să glumesc.

Iovan se încruntă, înciudat, şi spuse oftând:

— Eh, Nicolai, multe lucruri nu înţelegi tu din cele ce se petrec la noi. Disciplina noastră... Ascultă. Iată câteva fapte: Comandantul batalionului al treilea din brigada noastră a fost împuşcat fiindcă « arăta prea multă iniţiativă ». A aruncat în aer un pod, fără să mai aştepte ordinul. Un altul a fost împuşcat fiindcă spusese că lupta de lângă Sutieska a fost o înfrângere şi o ruşine. O să-ţi mai povestesc eu despre Sutieska... Fetele sunt luate în râs şi pedepsite, dacă nu vor să poarte pantaloni în loc de fuste, sau dacă nu vor să-şi taie cozile. Este destul să calci cât de puţin disciplina şi, gata — împuşcarea! Grombaţ nu cunoaşte altă pedeapsă. Un mitralior din compania noastră a fost condamnat la moarte de tribunalul revoluţionar al diviziei şi împuşcat în faţa frontului, fiindcă a rupt câteva prune din livada unui precupeţ. Un tânăr activist politic a fost condamnat de Grombaţ la moarte pentru « atitudine imorală ». Indrăznise să se îndrăgostească...

Miletici tăcu deodată şi ascultă cu luare aminte.

Cineva se îndrepta repede spre căsuţă.

Aişa intră în fugă, udă de zăpadă şi ploaie şi, răsuflând greu, îl strigă pe Iovan:

— Tovarăşe Corciaghin!

— Ce s'a întâmplat? — întrebă Iovan privind-o fix.

— Vă chiamă Marko! — spuse Aişa gâfâind. — A venit cineva să vă ia!

In uşă apăru un partizan necunoscut, cu faţa ciupită de vărsat.

— Hai! Ne aşteaptă şeful! — rosti el răguşit şi puse mâna pe un mauser uriaş care-i atârna pe curea.

Miletici îşi îndreptă pieptul, îşi trase tunica şi, uitând să-şi mai îmbrace mantaua, porni spre uşă.

Din prag se întoarse spre mine şi mă privi de parcă şi-ar fi luat rămas bun pentru totdeauna. Incercai să zâmbesc, ca să-l îmbărbătez. Dar simţeam că şi pe mine mă apasă ceva pe inimă.

Mă gândii mult timp la lucrurile ciudate pe care le văzusem în această ţară. Ce să însemne, oare, aceste metode sălbatice de teroare pentru păstrarea disciplinei în rândurile partizanilor? Dece e nevoie de acest ascetism dus până la absurd şi menţinut cu forţa? Ceva nu-i în ordine aici.

Il aşteptai pe Iovan până noaptea târziu, dar el nu se înapoie. Căutam să stau nemişcat cu faţa spre perete, ca să n'o neliniştesc pe Aişa, care şi aşa era destul de speriată. Moţăia cuibărită lângă vatră. Gândurile mi se îndreptară spre patrie şi inima mi se strânse dureros. Ah, de i-aş vedea pe ai mei... Mă ridicai şi mă apropiai încetişor de uşă. Ce-ar fi să ies din colibă? Aişa nu va observa. Şi-apoi, la drum, prin pădurile şi prin munţii Serbiei, prin România ocupată, spre Ucraina, iar de acolo se poate ajunge şi târîş până la linia frontului şi apoi aş trece la ai mei... La ai mei!

Mă uitai la Aişa. Dormea dusă, cu capul pe umăr. Să plec?... Dar ce voi spune tovarăşilor mei de regiment când mă vor întreba de unde viu? Din prizonierat? Dar prin ce mi-am răscumpărat oare ruşinea? S'a întâmplat fără voia mea, dar e totuşi o ruşine! Nu! hotărîi eu. Mai întâi trebuie să realizez ceva aici, să-i ajut pe partizani în lupta lor, şi să-mi ajut fratele, pe Iovan; avem doar acelaş duşman — fasciştii. Tot fascişti sunt şi în Ucraina şi în Iugoslavia! Trebuie să câştig încrederea partizanilor prin faptele mele şi atunci mă vor ajuta şi ei singuri să ajung la ai mei. După aceste gânduri, îmi simţii inima mai uşoară. De-aş începe mai repede viaţa de campanie, lupta!...

Vântul şuiera prelung prin pădure; aveai impresia că un cârd de păsări zboară tot mai sus, mereu mai sus, bătând, zgomotos, aerul cu aripile».

7

... Rankovici sosise la Livno cu garda sa personală, alcătuită dintr'un detaşament întreg de călăreţi, înarmaţi până'n dinţi,

zgomotoşi şi obraznici. El mersese călare alături de comandantul de brigadă Perucița şi nu rostise niciun cuvânt tot drumul. Acum se afla la comandamentul brigăzii şi continua să tacă.

Perucița nu ştia pentruce venise Rankovici şi era neliniştit. Afară de aceasta, i se ivise pe neaşteptate o grijă nouă: radiotelegrafistul adusese o radiogramă prin care se anunțase că locotenent-colonelul american Mc Carver pleacă cu avionul spre Glamoci şi cere să i se pregătească terenul de aterizaj. Acest teren, care se afla la treizeci de kilometri de Livno şi care fusese amenajat încă de anul trecut de locuitorii din satul Glamoci, sub conducerea căpitanului englez Farish, era acum complet acoperit de zăpadă. Va fi nevoie de mulți oameni pentru curățirea lui.

Rankovici sta nemişcat ca o statuie, sprijinindu-şi pe genunchi mâinile mari şi roşii şi, cu ochii întredeschişi, se uita țintă la Perucița. Fața sa grasă, cu trăsături mari şi greoaie, cu nasul lung, era aspră şi încruntată. Se gândea la ceva.

Dobrivoe Magdici, comisarul brigăzii, care în trecut fusese geolog, deschise uşa cu zgomot şi intră repede. Sosise în clipa aceea dela un batalion şi încă nu-l văzuse pe Perucița.

— Ei, ce-ai făcut? — întrebă el cu vioiciune pe comandantul brigăzii; când îl văzu însă pe Rankovici se fâstâci, şi, în loc să salute milităreşte, se înclină.

— Totul e în ordine! — spuse Perucița. — Plecăm în Herțegovina, spre Sin. Şeful statului major general e de acord.

— Dar ce se întâmplă cu ordinul lui Popovici?

— E anulat.

— Asta-i bine! — se adresă Magdici lui Rankovici. — Pentru noi, cei de aici, situația e mult mai clară decât pentru comandantul corpului de armată, care se află acolo, la Sandjac... — Privirea rece din ochii mici şi ascuțiți ai lui Rankovici, îl fâstâci; coborî tonul şi continuă, ceva mai reținut: — După cum ştiți, batalionul nostru muntenegrean se află în regiunea oraşului Sin. A tăiat principalele drumuri care duc spre Sin şi controlează şoseaua spre Livno. Deşi în batalion sunt mulți eroi, are un efectiv prea slab şi armament prea puțin pentru a-i putea opri pe fascişti, în cazul când aceştia ar voi să plece. Regimentul german poate lesne să străpungă blocada şi să părăsească Sinul. In acest caz el va fi trimis spre răsărit împotriva Armatei Roşii. Nu trebuie să îngăduim acest lucru. Arso Iovanovici a procedat just când a dat ordin să concentrăm forțele şi să lovim regimentul inamic.

— Just, — mormăi Rankovici cu răceală. — Dar, ce înseamnă această grijă măruntă pentru Armata Roşie; n'are ea nevoie de ajutorul nostru. Are sarcinile ei, iar noi pe ale noastre. Şi dece v'aţi dus cu chestia asta la şeful statului major general, peste capul lui Popovici? Poate socotiţi că e mai bine să desfiinţăm statele majore ale diviziilor şi ale corpurilor de armată? Vreţi să vă conduceţi numai după capul vostru!... Ei, o să mai stai mult pe gânduri? — se răţoi el deodată la Perucița.

Când era nervos sau când se înfuria, Rankovici nu ridica tonul, ci vorbea încet: cuvintele i se opreau parcă în gât, limba nu i se supunea, părea peltic.

— Vreau să mă sfătuiesc cu dumneata, — spuse Perucița calm lui Magdici. — Reprezentanţii misiunii anglo-americane au de gând să vină aici...

— Nu mai pierdeţi timpul şi satisfaceţi-le cererea! — îl întrerupse, nerăbdător, Rankovici, uitându-se la ceasul de aur, de cel mai nou model elveţian, pe care-l purta la mână. — Daţi ajutorul necesar aliaţilor.

Magdici nu înţelegea despre ce e vorba şi se uita nedumerit la amândoi. Perucița îi explică repede că, trebuie să trimită cel puţin un batalion să curețe zăpada de pe terenul de aterizaj. Deci, împotriva Sinului nu va putea să plece decât un singur batalion şi anume batalionul Şumadia, care este cel mai bun, întrucât batalionul patru trebuia să rămână lângă Livno.

Comisarul începu să se plimbe supărat prin odaie.

— Nu ne putem risipi forţele, înainte de o operaţiune importantă, — spuse el cu tărie. — Probabil că reprezentanţii misiunii aliate nu se grăbesc. Ar fi bine să vină după terminarea atacului. Dealtfel ce folos avem de pe urma lor? Doar nu sunt Ruşi ca să ne putem bizui într'adevăr pe ei!

— Nu-ţi dai seama ce vorbeşti! — îl întrerupse Rankovici şi lovi uşor în speteaza scaunului.

Magdici tresări fără voie şi se îndreptă spre fereastră.

— Va trebui să amân operaţia, — spuse cu amărăciune Perucița şi faţa lui suptă se întunecă. — Numai Muntenegrenii şi cei din batalionul Şumadia împotriva unui regiment întreg... şi bine înarmat.

— Destul! — spuse Rankovici, ridicându-se şi privind ţintă în ochii comandantului de brigadă, care era înalt şi voinic. — Am încredere în ostaşii tăi, Perucița. Sunt băieţi de ispravă. Adevăraţi eroi! Vreau să arătăm aliaţilor ce suntem în stare să facem! Acţio-

nează neîntârziat! Trimite un batalion la Sin, iar un altul lângă Glamoci. Muntenegrenii ne aşteaptă, iar prietenii noştri din misiunea anglo-americană vin să ne ajute. Grăbeşte-te, — spuse el şi, glumeţ, îl împinse pe Perucița spre uşă.

— Magdici, avem nevoie de prieteni care ne pot trimite alimente, arme, muniţii şi altele, — spuse el comisarului, după ce comandantul brigăzii ieşi din odaie. — Ruşii nu ne pot ajuta deocamdată! Au destule griji şi fără noi. Mă înţelegi? Dar, ia stai... — continuă el schimbând tonul, — am auzit că a venit un Rus la voi!

— Da, am avut noroc.

— Noroc? — întrebă Rankovici, şi-l cercetă pe Magdici cu privirea, din cap până în picioare, de parcă îl vedea pentru prima dată pe acest om bun şi naiv, cu figura de tânăr visător. — Ascultă, comisare, îţi cer să fii la înălţimea misiunii tale! Să spui că am avut noroc şi că putem avea încredere deplină în acest om, numai fiindcă este Rus, nu înseamnă oare să ne pierdem vigilenţa? — Rankovici se încruntă, îşi şterse fruntea prelungită în chelie şi rosti mai încet: — E uimitor cât de greu pricepi uneori, comisare! Da, noi îi iubim pe Ruşi, învăţăm dela ei şi sunt gata să lovesc în public pe oricine ar îndrăzni să spună ceva rău despre oamenii sovietici, — dar omul acesta a fost prizonier la Nemţi. Prizonier, mă înţelegi? A fugit într'un chip miraculos din lagărul « Dresden », şi dumneata eşti gata să-ţi deschizi sufletul în faţa lui. Să fugi din lagăr? Nu-i chiar aşa de simplu!

— Ştim că a fost prizonier, — răspunse Magdici, — şi că a fugit din lagăr. Prizonieratul este o ruşine chiar dacă un om cade în mâinile inamicului, în stare de inconştienţă. — Dar nu toţi prizonierii devin trădători. Dealtfel ce să mai vorbim! Au fost şi cazuri când tovarăşi de-ai noştri au fugit chiar şi din închisorile gestapoului şi totuşi nu avem nicio bănuială împotriva lor.

— Da... — spuse Rankovici, care se uita ciudat la comisar şi deodată întoarse privirea. — Poate că ai dreptate: e un act de eroism să fugi dela Nemţi şi faptul nu trebuie să ne trezească bănuieli deosebite.

Rankovici începu iar să bată din picior, — fără să-şi ia privirea dela Magdici.

— Şi Corciaghin ăsta al vostru e prieten cu Rusul?

— Sunt înfrăţiţi.

— S'au şi înfrăţit?

— Da.

Se făcu iar tăcere. Numai cizma lui Rankovici scârţâia încet.

— Pot să plec? — întrebă Magdici cu voce surdă.

— Mai stai nițel. O clipă...

Rankovici se cufundă din nou în gândurile sale. Magdici voia să plece şi să chibzuiască la schimbările care se iviseră în planurile brigăzii din cauza sosirii lui Rankovici şi a radiogramei aliaţilor. Dar aştepta totuşi cu răbdare.

Deodată, fără zgomot, apăru în uşă un partizan cu faţa roşcată; părul său lung şi zburlit, ieşea de sub căciulă. Ochii mici şi pătrunzători ardeau ca nişte cărbuni sub sprâncenele stufoase.

Noul venit tuşi încet, ca să atragă atenţia lui Rankovici, şi spuse, cu o voce de bas răguşită:

— L-am adus pe Corciaghin.

— Stai puţin! — spuse Rankovici şi încruntă şi mai mult fruntea. După aceea, se ridică în picioare şi făcu un semn cu mâna. — Las'o baltă, Grombaţ. N'avem nevoie de asta! Să lăsăm chestia cu Corciaghin!

— Bine, s'o lăsăm! — răspunse mirat şi dezamăgit preşedintele tribunalului corpului de armată; luă mâna de pe mauser şi ieşi.

— Uite ce e, comisare, — zise Rankovici, făcând semn lui Magdici să se apropie. — Tribunalul revoluţionar ar fi vrut să ia oarecare măsuri de apărare socială... Mi s'a vorbit despre Miletici. Faptele lui subminează într'o oarecare măsură disciplina revoluţionară şi prestigiul comandamentului... Există dovezi în dosar care arată că a făcut abuz de putere... Dar, cum îl chiamă pe Rusul ăsta, prietenul lui Corciaghin al vostru?

— Zagorianov...

— Mda... Desigur că l-a influenţat şi el... Toate acestea schimbă întreaga chestiune...

— Sper că veţi aprecia just acţiunile amândurora, — dădu să spună Magdici.

Rankovici izbi cu palma în masă.

— Am hotărît! — exclamă el deodată. — Anunţaţi în numele meu că-i mulţumesc lui Zagorianov pentru iniţiativa de care a dat dovadă la Bogovina şi pentru curajul său. Iar lui Corciaghin, îi mulţumesc... pentru că a ştiut să urmeze această iniţiativă. Vom recurge şi de acum înainte, când vom avea prilejul, la sfaturile şi la experienţa bogată dobândită de Zagorianov, în rândurile Armatei Roşii, fără să uităm însă prudenţa... S'a înţeles?

Faţa lui Magdici se lumină şi o mare greutate i se luă de pe suflet.

— Eram sigur că hotărîrea dumneavoastră va fi dreaptă, — spuse el oftând uşurat. — E bine să anunţăm public mulţumirile. Corciaghin şi Zagorianov, cu o mână de ostaşi au făcut într'o noapte mai mult decât a făcut în ultima lună întreaga brigadă care, în sfârşit, s'a organizat în Serbia.

Rankovici aruncă din nou lui Magdici aceeaş privire iscoditoare şi fixă.

— Am de discutat ceva personal cu dumneata, comisare, — spuse el deodată pe tonul cel mai prietenos.

— Despre ce e vorba, tovarăşe Marko?

— Mi se pare că eşti geolog miner?

— Inginer de mine şi geolog, — îl îndreptă Magdici.

Rankovici tuşi.

— Uite, am primit o scrisoare dela Suleiman Filipovici, ministrul industriei extractive. Il cunoşti?

— Nu.

— Intre noi fie vorba, el nu-i geolog, ci pur şi simplu un ofiţer bun şi devotat cauzei... Dar dumitale îţi place geologia?

— Incă de pe când eram student, am luat parte la prospecţiuni, în căutarea minereurilor şi a metalelor — răspunse Magdici. Vorbind despre subiectul care-l pasiona cel mai mult, se învioră şi se simţi în largul lui. — In ţara noastră există mine cunoscute încă de pe timpul stăpânirii romane, ca, de pildă, cea dela Maidanpek, de pe râul Malâi Pek. Dar, mai există şi multe zăcăminte nedescoperite în adâncurile pământului. Am străbătut sute de kilometri pe urmele lor, am găsit cărbuni, ghidându-ne după pietrele negre pe care le ducea un pârâiaş. Imi place această muncă şi visez s'o reiau după război. De altfel, nici acum nu trec nepăsător, când văd semne care arată că sunt minereuri în sol. Ca să zic aşa, mă pregătesc pentru viitor...

— Asta-i foarte lăudabil, — spuse Rankovici, şi faţa sa lată luă o expresie mulţumită. — Tocmai asta ne trebuie... Ascultă, Magdici! Dumneata, ca geolog, ca om de ştiinţă, ne eşti necesar nouă... aliaţilor noştri americani.

— Americani?! Ce au ei cu mine? — se miră Magdici.

— *Mister* Mc Carver o să-ţi explice totul şi sper că o să te convingă. S'a întâlnit cu Filipovici şi acesta te-a recomandat pe dumneata ca specialist. Statele Unite se interesează de bogăţiile subsolului nostru, pentru ca să zicem aşa, o mai strânsă colaborare, atât în timpul războiului cât şi după aceea. Să-i dai tot sprijinul lui Mc Carver şi să-l informezi despre tot ceeace vrea să ştie

Trebuie să întărim şi să îmbunătăţim, prin toate mijloacele, legăturile noastre cu aliaţii occidentali. Avem nevoie de ele astăzi şi vom avea nevoie şi în viitor.

— Numai cu cei occidentali? — întrebă, timid, Magdici.

— Păi, cu Ruşii, — spuse vesel Rankovici, — avem şi fără asta legături minunate ! De demult ! Din totdeauna ! Doar suntem fraţi, fraţi slavi ! Nu-ţi face nicio grijă în această privinţă, comisare ! Asta-i totul deocamdată... Dacă vei reuşi să stabileşti cu Americanii o legătură ştiinţifică strânsă, îţi vei asigura şi în viitor posibilitatea să te ocupi pe o scară mult mai mare de activitatea care te pasionează.

Rankovici zâmbi cu condescendenţă şi strânse puternic mâna lui Magdici.

Comisarul ieşi abătut dela comandament. Simţea încă privirea iscoditoare a lui Rankovici şi îşi amintea, fără plăcere, zâmbetul la care nu se aşteptase şi propunerea, ai zice, măgulitoare. « Americanii... legături ştiinţifice... » In faţa lui Magdici se deschideau drumuri noi, atrăgătoare, dar care totuşi, îl speriau, pentru că nu le înţelegea. In cuvintele lui Rankovici şi în expresia ochilor săi, parcă se ascundea ceva ce nu fusese rostit, ceva perfid, care te îndemna să săvârşeşti fapte oarecum necinstite... « Ciudat om — se gândea Magdici. — Parcă îţi alunecă printre degete. Cu ăsta nu poţi vorbi niciodată deschis... »

8

Grombaţ, preşedintele tribunalului revoluţionar, îl urmări cu privirea pe Magdici până ce acesta ajunse la liziera pădurii, unde Peruciţa aduna batalioanele pentru a le trimite unul, la Glamoci, iar altul, spre Sin. Apoi, făcu semn lui Blajo Katnici să intre.

Comisarul politic al batalionului Şumadia fusese chemat de Rankovici şi aştepta demult, stăpânit de teamă, într'un colţ întunecos al coridorului. Credea că i se va cere socoteală pentru acţiunea samavolnică a lui Corciaghin la Bogovina şi pentru celelalte încălcări asemănătoare ale disciplinei în batalion. Impotriva aşteptărilor însă, membrul biroului politic şi secretarul organizatoric al Comitetului Central îl întâmpină prietenos. Il pofti să ia loc alături de dânsul, îl întrebă de sănătate, îi oferi o ţigară şi, în sfârşit, începu să vorbească despre situaţia generală. Rankovici spunea că războiul se apropie de sfârşit, că Hitler va fi înfrânt şi că Uniunea Sovietică va învinge, chiar dacă nu va fi deschis cel de al doilea front.

— Bineînţeles că va învinge, — repetă supus Katnici.

— Şi ce se va întâmpla după aceea? Ce părere ai? Doar eşti specialist în istorie. Ai studii superioare, pe când eu n'am fost decât croitor la sat. Ia explică-mi, care va fi situaţia în Balcani, când va veni Armata Roşie. Nu crezi că influenţa sovietică va prinde teren chiar şi numai în virtutea tradiţiilor istorice?

— Acest lucru este neîndoielnic.

— Bun. Şi ce se va întâmpla apoi? Incotro o vom apuca? — întrebă Rankovici, uitându-se la comisarul politic, cu un zâmbet nu tocmai vesel.

— Spre socialism, — răspunse Katnici, fără convingere şi, după ce şovăi puţin, adăugă: — e o lozincă foarte populară în rândurile masselor.

— Bine. Cu alte cuvinte, socoţi că noi, cei dela conducere, va trebui să ne târîm în coada masselor, îndeplinindu-le docili dorinţele?

— Dece să ne târîm? — întrebă Katnici; — ridică sprâncenele şi fruntea i se încruntă. — Putem merge în pas cu ele.

— Nu crezi, Katnici, că aceste masse pot să ne ducă prea departe? Atât de departe, încât acest lucru... să supere pe aliaţii noştri occidentali? Ce s'ar întâmpla atunci?

— Hm... E greu de spus... — răspunse Katnici, plecând ochii.

— Trage concluzia, nu căuta să scapi, şiretule. Inţelegi de minune că nici Anglia şi nici Statele Unite nu vor admite, având în vedere poziţia strategică a Iugoslaviei în Balcani, să le întoarcem spatele şi să ne îndreptăm privirile numai spre Uniunea Sovietică, aşa cum vor massele tale. Dealtfel şi pentru noi e mai bine să privim şi spre Apus şi spre Răsărit, să sugem la două oi, ca să zicem aşa.

— Inţeleg, — spuse gânditor Katnici.

— Iar dacă este aşa, trebuie să prevedem de pe acum evenimentele şi să ne gândim la viitor. Sunt sincer cu tine, Blajo — trebuie să ne pregătim din timp pentru rolul independent pe care-l vor juca Iugoslavia şi poporul nostru sârb, alături de prietenii noştri sovietici şi de cei din Occident, după terminarea războiului. E adevărat că suntem mai aproape de Apus din punct de vedere geografic... Şi în general nu ne stă bine să ne târîm în coada masselor şi nici să mergem în pas cu ele dintr'o direcţie unilaterală. Dimpotrivă, poporul este dator să meargă în direcţia pe care i-o vom indica noi...

Katnici asculta cu gura căscată mărturisirile lui Rankovici şi clătina din cap a încuviinţare, foarte mirat de neaşteptata poftă de vorbă a acestuia.

— Sunt întru totul de acord cu părerea filosofului care spune că poporul nu este decât un animal; e crud şi sălbatic, doar a crescut în robie, şi deaceea, dacă va fi dintr'odată pus în libertate nu va şti să-şi găsească nici păşune, nici adăpost şi va deveni uşor pradă oricărei fiare care ar vrea să pună stăpânire pe el. Desigur că aceste cuvinte sunt puţin cam brutale, dar în linii generale sunt juste. Şi pentru ca poporului nostru să nu i se întâmple acest lucru, trebuie să stăvilim în oamenii noştri, până nu e prea târziu, această năzuinţă oarbă de a imita tot ce este sovietic şi atitudinea mult prea încrezătoare faţă de orice Rus. Această dragoste orbească merge atât de departe, încât până şi temuţii Muntenegreni numesc cel mai bun soi de cartofi pe care-l cultivă « Rusianca »! Ei? Ce părere ai despre asta?

Katnici nu se grăbi să răspundă. « Oare nu-i o provocare? Nu vrea oare să mă prindă? » — se gândi el.

— Trebuie să înţelegi, — continuă secretarul organizatoric al C.C., coborînd din ce în ce mai mult vocea, — că a venit timpul să trecem la organizarea forţelor noastre interne din partid şi din armată... pentru ca să putem duce cu succes, mai târziu, o politică independentă. Este vorba de cinstea şi de demnitatea noastră naţională.

— Deci calea socialistă de dezvoltare, — spuse Katnici ridicând ochii spre Rankovici, — ţinând seama, bineînţeles de specificul naţional.

— Da, da, da! — întări Rankovici. — Aşa este... Aleg tocmai un grup de oameni de încredere, cu ajutorul cărora voi lucra în această direcţie. Am nevoie de cadre verificate. Cred că n'ai avea nimic împotrivă dacă ar fi să ocupi un post de conducere în aparatul de stat, sau de partid. Ce zici?

— Concret. Ce trebuie să fac pentru asta?

— In primul rând, eşti dator, ca istoric — asta-i sarcina pe care ţi-o dau, sarcină de partid — ca pornind dela cele ce ţi-am spus, să pregăteşti în mod corespunzător, un fel de referat ştiinţifico-politic, sau, cum îi ziceţi voi...

— Tratat, — se grăbi să-l ajute Katnici.

— Incearcă să găseşti fapte cu privire la neînţelegerile istorice dintre popoarele noastre şi Rusia. Doar au existat astfel de neînţelegeri, nu-i aşa?

— Da, cu Ecaterina cea Mare, de pildă.

— Ei tocmai. Trebuie să scoatem din inima poporului această dragoste excesivă pentru Rusia şi, pe cât se poate, să-l învăţăm

să privească spre Apus. Apoi, într'un fel oarecare, trebuie să abatem dela U.R.S.S. atenția ostașilor, arătându-le măcar indirect meritele prietenilor noștri din Occident. E adevărat că, deocamdată, nu sunt prea multe, dar trebuie să accentuezi, să umfli ceeace există. Iată metoda pe care e bine s'o folosești în educația politică a ostașilor. Aceasta va fi, ca să zicem așa, lucrarea ta de diplomă, ea îți va deschide calea spre sfera politicii înalte.

— O s'o fac cu plăcere. Voi căuta să găsesc materialele potrivite. Toate prelegerile pe care le-am ținut la Institut au fost întemeiate pe concepția că...

— In al doilea rând, — îl întrerupse Rankovici, lovind masa cu palma-i lată, — trebuie să trecem la acțiune! Astfel, toată teoria ta nu face doi bani. Vrei să-ți vorbesc pe față? Poftim! Zagorianov și Corciaghin al vostru... Sunt ca drojdia în aluat. Frați... Corciaghin... Numai numele ăsta... Chiar acum i-am dat ordin lui Magdici să-i citeze pe amândoi pentru lupta dela Bogovina. Lasă batalionul să creadă că au fost răsplătiți. Dar pentru tine, Blajo, trebuie să fie clar că nu e vorba de nicio citare. Niciun fel de îngăduință și de cruțare față de cei nedisciplinați! Dimpotrivă! Dar, ia spune-mi, Corciaghin e demult în batalion?

— Dela începutul mișcării.

— Prin urmare, a luat parte la luptele dela Igman, la cele dela Sutieska și a scăpat cu viață lângă Gatko?! In acest caz, a văzut prea multe și cunoaște toate paginile triste din istoria luptei noastre, — spuse Rankovici mai încet.

Se făcu tăcere.

— Pagini triste... — murmură el și în ochi i se ivi o expresie de mâhnire. — Sunt oarecum nelalocul lor pe fondul succeselor noastre.

— Da, sunt cam ciudate, — întări Katnici, servil.

— Ai dreptate, — spuse Rankovici, zâmbind pe sub mustață. — Prestigiul nostru în Uniunea Sovietică se va clătina dacă se vor afla aceste pagini triste, fie chiar și dela Zagorianov, căruia Corciaghin poate să-i povestească cine știe ce... Până una-alta, trebuie să păstrăm linia politică obișnuită, făcând declarații de simpatie pentru Uniunea Sovietică. Este limpede? Sovieticii trebuie, bineînțeles, să fie iubiți și primiți cu brațele deschise, dar nu trebuie să-i lăsăm să ne cunoască bucătăria. Zagorianov a pătruns, după cum vezi, chiar în mijlocul armatei, iar Corciaghin e tot timpul cu el. Dar ce părere ai despre Corciaghin, e flecar?

— Te poți aștepta la orice dela el. Mă cunoașteți bine. Am fost întotdeauna patriot sârb și mă supără, de pildă, porecla străină

pe care şi-a ales-o « Corciaghin ». Miletici nu respectă tradiţiile noastre naţionale. Ii este mai dragă Uniunea Sovietică şi e gata oricând să ia exemplu dela Ruşi. Dacă n'ar fi decât samavolnicia dela Bogovina... E nestăpânit şi nedisciplinat. Mă mir că Perucița şi Vucetin, comandantul batalionului, îi încredinţează misiuni de răspundere.

— In ceeace-l priveşte pe Vucetin, vom vedea mai târziu. Perucița... cu Perucița o să stăm de vorbă altfel. Cât despre Zagorianov şi Corciaghin, dacă ţi se vor opri ca un os în gât, nu voi fi nici mirat şi nici prea întristat, în cazul când vei găsi un mijloc ca să scapi de ei. Mă'nţelegi?

— Am înţeles, — răspunse Katnici cu vocea înnăbuşită. — Dar, tovarăşe Marko, eu nu folosesc această metodă! Eu...

Sub privirea fixă şi grea, care se aţintise asupra lui, Katnici se întrerupse.

— Vei hotărî singur; te priveşte. Trebuie să-ţi îmbogăţeşti şi să-ţi variezi metodele. Dar fii prevăzător. Procedează aşa cum ai făcut pe vremuri... Kragui...

Ochii lui Rankovici pătrunseră parcă în adâncul fiinţei lui Katnici, îi încătuşară voinţa şi-i înnăbuşiră dela început orice încercare de a se feri de primejdioasa misiune. Rankovici avea temeiuri serioase să-i vorbească astfel lui Katnici, cu deplină sinceritate şi fără teamă şi nici nu se îndoia că acesta va îndeplini orice ordin i-ar da, căci Rankovici ştia totul despre Katnici.

— Grombaţ îţi va da sprijin din partea OZN-ei [1]), — încheie el, şi, lăsându-se pe speteaza scaunului, îşi aprinse o ţigară.

— Dar, ia ascultă, ai citit cartea lui Machiavelli « Principele »? — întrebă el.

Katnici înclină afirmativ capul.

— E cartea de căpătâi a lui Tito. Cuprinde multe lucruri interesante, pe care merită să le înveţi. Toate mijloacele sunt îngăduite. Scopul scuză mijloacele! Sper că şi tu eşti de aceeaş părere?... Dar, era cât pe-aci să uit: ţi-am adus un dar.

Rankovici începu să caute prin buzunarul elegantei sale tunici.

— Iată: un ţigaret din corn de ren. Renii trăiesc în Rusia... E ca un simbol!... Ai înţeles?

Şi Rankovici zâmbi ironic.

---

[1]) Aşa numitul serviciu de apărare a poporului — serviciu titoist de spionaj din timpul războiului. (N. red. ruse).

Katnici primi darul în tăcere, fără să arate nicio bucurie.

9

«... Valea muntoasă Livansko Pole, brăzdată de canale şi Alpii Dinarici stâncoşi, acoperiţi de zăpadă, rămăseseră departe în urmă. După ce coborîrăm coasta repede a masivului Kameşnik, ne întâmpină o vreme de toamnă. Picioarele se afundau până la glezne în noroiul clisos şi alunecau pe pietrele rotunde şi ude răzleţite de-a-lungul drumului. Ogoare pustii cenuşii, se întindeau în jur. Când şi când ochiul se bucura de verdele viu al semănăturilor încolţite; fâşiile înguste cu porumb nestrâns, aveau o culoare trandafirie dulce, în bătaia soarelui; vântul rostogolea pe câmp tufe de porumbar şi vişini de stepă zmulşi din rădăcini.

Locurile erau triste, dar strigătele şi cântecele vesele răsunau din plin. Treceam pe sub arcuri de triumf împletite în cinstea noastră din ramuri de brad şi din vrejuri de viţă. Femeile, bătrânii şi copiii ne salutau cu căldură şi mândrie — « Oastea noastră ! » « Trăiască Partizanii din Şumadia ! » Ştiau că mergem în ajutorul Muntenegrenilor şi din toată inima ne urau izbândă.

Moralul batalionului era ridicat, aproape sărbătoresc. Simţeam şi eu cum îmi sporesc forţele şi îmi creşte dorinţa de luptă. Refuzai cu hotărîre calul pe care mi-l oferise Tomaş Vucetin, comandantul batalionului. Acest Muntenegrean înalt, cu faţa suptă şi cu buzele subţiri, totdeauna strânse, era rezervat, chiar aspru cu mine, numai în ochii lui uimitor de liniştiţi şi adânciţi în orbite, licărea un sentiment cald, în timp ce stăruia să mă convingă că ar fi bine să mă urc pe cal.

Iovan Miletici era vesel şi vioi ca toţi ceilalţi şi părea să-şi fi uitat pe de-a-întregul temerile. Eram şi eu cât pe-aci să cred că neliniştea lui din ultimele zile se datora tendinţei sale de a exagera totul. Dealtfel, după cum am şi presupus, nu i se întâmplase nimic rău. Rankovici nu l-a primit personal, dar ne-a citat pe amândoi prin comisarul brigăzii. Totuşi când Iovan a venit dimineaţa la mine, era palid, iar muşchii feţei îi erau cuprinşi de un tremur nervos. « Am avut noroc că ai fost cu noi la Bogovina şi că ai rămas aici ! » — mi-a spus el pe un ton ca şi cum dacă n'aş fi fost eu, ar fi fost cu siguranţă pedepsit cu asprime. Iată ce înseamnă să exagerezi !

Acum însă, Iovan era fericit. Totul se terminase cu bine şi batalionul pornise în sfârşit la luptă. Ne îndreptam spre Split, oraşul său natal. I se părea de pe acum că vântul ne aduce mirosul amărui

de algă, de pe coasta Dalmației. Povestea cum rătăcea cu băieții pe plajele nisipoase ale peninsulei, cum căuta racii care dormitau pe pietrele încălzite de soare sau cum culegea plante acvatice, folosite în Dalmația pentru îngrășatul câmpurilor de cartofi.

Iovan era sigur că voi fi entuziasmat de Dalmația, de natura ei, de frumoasele ei case din piatră albă, în vechiul stil venețian, de bazilicele şi mânăstirile străvechi şi de primitoarele cătune de pescari, pline de verdeață şi de trandafiri, care înfloresc de trei ori pe an.

— Dacă voi scăpa cu viață, — spunea el, — voi ajuta poporul meu să facă din Dalmația nu numai o țară frumoasă, ci şi fericită, ca Georgia Sovietică de pildă. Nu-i aşa, Kicio?

Comandantul companiei se întoarse şi zâmbi.

— Desigur! — întări el. — Iar Baio şi cu mine ne vom întoarce la uzină şi vom căuta să trăim şi să muncim, aşa cum se trăieşte şi se munceşte în Uniunea Sovietică. Ce părere ai, Baio?

In loc să răspundă, Baio, comandantul plutonului nostru, începu să cânte « Hei, căruță din Rostov ».

Fusese strungar la aceeaş uzină din Kraguievaț, unde lucrase şi Iankov. I se întipăriseră bine în minte cele spuse de mine în zilele petrecute în coliba din pădure, despre viața oamenilor sovietici şi îşi exprima sentimentele ce-l stăpâneau în cântecul despre căruța din Rostov, pe care-l îndrăgise... Baio îmi plăcuse dela prima vedere. Deşi era înalt şi voinic te uimea prin iuțeala şi îndemânarea mişcărilor. Pe fața prelungă, cu fruntea înaltă şi frumoasă, străluceau luminoşi nişte ochi albaştri larg deschişi, ca de copil.

In plutonul nostru erau mulți muncitori. Frații Radislav şi Tomislav Stankov, veniseră în detaşament direct din mină. Fețele lor erau încă întunecate din cauza prafului de cărbune care le pătrunsese în piele. Radislav, un flăcău cu părul negru cârlionțat, pe care abia se ținea boneta, părea mai voinic şi mai rezistent decât fratele său mai mic. Dar Tomislav nu rămânea cu nimic în urmă, deşi părea mai slăbuț. El purta țeava unui aruncător de mine, iar Radislav — placa de susținere făcută din oțel, atârnată de o curea pe spinare. Ei cuceriseră aruncătorul dela Nemți, găsiseră nişte lăzi cu mine şi învățaseră să tragă.

Aveam şi o armă antitanc sovietică. Tânărul poet, partizanul Koțe Petkovschi, o găsise de curând în pădure. Era convins că arma fusese trimisă partizanilor chiar de tovarăşul Stalin şi o păzea ca pe ochii din cap.

Alături de mine păşeau şi vechii mei cunoscuți din Homolie — Djuro Filippovici şi Branco Cumanudi. Djuro tăcea şi din când

în când se uita zâmbind la mine, purta cu mândrie bariacul — steagul batalionului — o bucată mică de pânză pe care era brodată o stea roşie. Steagul era decolorat, cu marginile zdrenţuite şi ciuruit de gloanţe. Sub el, se adunas ră primii partizani pe muntele Kosmai. Filippovici îl înălţase de multe ori pe poziţiile cucerite dela inamic.

Branco căuta să nu rămână în urmă şi mergea cu paşi mărunţi; din cauza grăsimii, era rotund ca o minge şi părea că se rostogoleşte după noi. Trăgea cu urechea la tot ce vorbeam cu Iovan.

— Iată valea râului Ţetinie! — spuse Miletici, arătând cu mâna în zare şi zâmbind fericit. — Dincolo e Dalmaţia!

Ne apropiam de satul Trnova Poliana unde urma să petrecem noaptea, când, deodată se auziră strigăte:

— Păzea!

Ne dădurăm repede la o parte.

Printre noi trecură în galop, împingându-ne spre şanţul drumului şi împroşcându-ne cu noroi, nişte călăreţi înalţi şi voinici, tot unul şi unul. Făceau loc unui om îndesat care purta o manta nouă, cu gulerul ridicat, iar de gât îi atârna prins cu o curea, un parabellum[1]) uriaş. Cu o mână lipsită de vlagă, ţinea dârlogii. Era « Marko » — Rankovici. Apucasem să-i văd faţa mare, cu nas lung, şi privirea-i iscoditoare care pornea de sub sprâncenele încruntate. Calul său de rasă, cu capul îngust ca de ştiucă, mergea într'un pas mărunt, dezordonat, legănându-se când într'o parte, când într'alta.

Ostaşii refăcură rândurile şi începură un cântec. Miletici tăcea. Crezuse că temutul Rankovici părăsise batalionul.

In urma călăreţilor, intrarăm şi noi în satul Trnova Poliana, spre care pornise mai înainte, călare, Blajo Katnici, comisarul politic al batalionului. Satul avea ceva care mi se părea cunoscut şi drag. Aproape pe fiecare zid văzui lozinci de luptă şi inscripţii scrise în roşu, ca: « Uniunea Sovietică » şi « Trăiască Armata Sovietică! » Vechile steme ale regatului iugoslav şi cuvintele italieneşti fuseseră şterse cu grijă sau acoperite cu var.

O mulţime de ţărani ne întâmpinară în faţa unei clădiri de piatră împodobită cu ghirlande făcute din ramuri de ienupăr. In clipa când călăreţii opriră caii, un bătrân înalt şi plin la trup, îmbrăcat într'o haină de culoarea lutului şi cu o fundă roşie la cheutoare, făcu un semn solemn cu mâna. Rankovici ieşi înainte, iar ţăranii strigară cu putere:

---

[1]) Pistol automat întrebuinţat în armata germană (N. trad.)

— Trăiască Tito ! Trăiască Marko ! Ti-to ! Ti-to ! Marko ! Marko ! Ti-to ! Ti-to ! Mar-ko ! Mar-ko !

Strigau aceste nume până la răguşeală, scandând, cu feţele înroşite de efort; aveai impresia că sunt sunete scoase de o placă de patefon stricată. Katnici privea totul stând de-o parte, ca un regisor satisfăcut de munca sa. Faţa lui ofilită se îmbujorase chiar de mulţumire. Ba îşi scotea boneta, pe care avea o stea din tablă vopsită şi îşi trecea mâna pe cap, în dreptul începutului de chelie, ba îşi vâra mâinile în buzunarele pantalonilor bufanţi şi se legăna pe vârfurile cizmelor, jucând în dinţi un ţigaret de os. Tot batalionul aflase că ţigaretul, făcut din corn de ren, îi fusese dăruit de Rankovici.

De îndată ce Rankovici se apropie, Katnici dădu fuga să-l ajute să coboare de pe cal...

Ne răspândirăm, ca să ne odihnim, prin casele şi curţile mici, împrejmuite cu garduri de piatră. Rujiţa şi Aişa afişară numaidecât, la loc vizibil, ultimul număr al gazetei de perete. Acesta cuprindea fragmente din raportul prezentat de tovarăşul Stalin cu prilejul celei de a douăzeci şi şasea aniversări a Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie. Intregul raport fusese recepţionat prin radio de secţia politică a brigăzii; comisarul Magdici îl multiplicase şi era folosit de Miletici şi de ceilalţi comisari politici ai companiilor, ca subiect principal în discuţii la şedinţele de studii politice.

Următoarele cuvinte ale lui Stalin, care fuseseră scrise cu caractere mari şi subliniate de Rujiţa, ieşeau în evidenţă:

1. «...Va trebui: să dezrobim popoarele Europei de sub jugul cotropitorilor fascişti şi să le acordăm ajutor în vederea refacerii statelor lor naţionale, desmembrate de asupritorii fascişti. Popoarele Franţei, Belgiei, Jugoslaviei, Cehoslovaciei, Poloniei, Greciei şi ale altor state, care se găsesc sub jugul german, trebuie să devină din nou libere şi independente... »

Apoi, mai era articolul meu despre colhozuri.

In faţa gazetei de perete se opreau tot mai mulţi oşteni. In ciuda oboselii, ei nu se îndepărtau până ce nu isprăveau de citit totul. Unii citeau lesne, iar alţii silabiseau; după aceea, povesteau ce aflaseră, celor care nu ştiau carte. In inimile acestor oameni care de felul lor, îşi arătau cu sgârcenie sentimentele, se ascundea o dragoste fierbinte pentru patria mea şi o încredere neţărmurită în Armata Roşie eliberatoare. Mi-e peste putinţă să redau mândria şi emoţia pe care o simţeam, ascultând spusele lor şi întâlnindu-le privirile pline de căldură. Atunci am înţeles cu adevărat pentru

prima dată cât de mare e răspunderea de a reprezenta cu demnitate în această ţară, marea mea patrie.

Intendentul batalionului, Rakici, ne pofti să mâncăm ciorbă — supă cu rântaş gros de făină. Ostaşii flămânzi se năpustiră cu lăcomie asupra mâncării. Branco Cumanudi avea cea mai mare lingură; el o purta totdeauna prinsă de curea, ca pe o grenadă.

— O să-ţi rupi gura cu linguroiul tău! — glumea Djuro.

— N'ai grijă! — răspunse Branco şi se înnecă. — Eh, dacă aş fi acasă, aş mânca slănină şi colaci. Nu ciorba asta, — continuă el şi, cu o mutră dispreţuitoare, mai aruncă încă o lingură în gură. — Cam prost, pentru ajunul crăciunului!

— Da, e adevărat, azi e ajunul crăciunului, — întări Petkovschi. — Cum să-l sărbătorim?

— Să-l sărbătorim cucerind Sinul — spuse Baio. — Şi sunt sigur că îl vom cuceri! Trebuie să-l cucerim... Aţi citit ce a spus tovarăşul Stalin; acum, Nemţilor nu le mai arde de slănină. Se gândesc cum să scape cu viaţă.

— Da' parcă nouă ne arde de slănină? — zise Branco cu o voce tânguitoare şi începu să cânte un cântec de crăciun.

[1]) *Bojici*[2]) *zo e s Lima*
« Donesite me vina »
Bojici zove s planine:
« Donesite me slanine »
Bojici zove s rachite:
« Donesite me rachie »

Ostaşii zâmbiră ironic:

— Aşteaptă mult şi bine!

— Vezi, nu cumva să-ţi aducă!

— Ei, uite că a şi adus! — strigă Branco, făcând un semn spre Aişa care se apropiase. — *Başici bojiciu!* — spuse el şi izbucni în râs, înveselit de propriu-i calambur.

Aişa aducea în bonetă câteva bucăţi de turtă de mălai. Le împărţi ostaşilor pe care-i vindecase de răni şi îmi dădu şi mie o bucată; ultima o întinse, roşind, lui Petkovski.

[1]) Bojici strigă dela Lima:
« Aduceţi-mi vin! »
Bojici strigă de pe munţi:
« Aduceţi-mi slană! »
Bojici strigă de pe o răchită:
« Aduceţi-mi rachiu! » (N. trad.)

[2]) *Bojici* — crăciun (N. trad.)

— Iubitului Koţe! — râse ironic Branco. — Pentru versuri!

— Incetează! — i-o reteză Iovan. — Tovarăşi pregătiţi-vă să ascultaţi ultimele ştiri, — continuă el şi, întorcându-se spre mine, îmi şopti: — e secretarul biroului nostru de partid, Matie Macek.

Un om lung şi deşirat, cam de vreo treizeci de ani, se apropie de noi. Ţinea în mână o foaie de hârtie. Mergea puţin aplecat înainte şi nu-ţi puteai da seama dacă voia să salute, sau dacă aşa îi era mersul.

In sfârşit, iată că se ivise şi organizatorul de partid. Până acum îmi fusese dat să aud numai discuţii despre partid; rămăsese o taină pentru mine dacă în batalion exista sau nu o organizaţie de partid şi care dintre ostaşi sunt comunişti. La întrebarea: «Eşti comunist?» până şi Djuro, care deobicei era atât de sincer cu mine, mi-a răspuns şovăind şi jenat: «Nu». Era limpede că nu spusese adevărul. Acest lucru mă miră foarte mult, dar Iovan mă lămuri că deocamdată partidul nu activează pe faţă.

Toată lumea se aştepta ca secretarul biroului de partid să ne împărtăşească o ştire importantă primită prin radio. Dar, văzând ziarul de perete, îl străbătu repede cu privirea, ridică mirat sprâncenele subţiri, se întoarse şi se îndreptă spre casa mare de piatră. Bătrânul corpolent cu funda roşie pe piept, Rankovici şi Katnici stăteau pe treptele dela intrare. După ce-şi scoase şapca vătuită, Macek, mângâindu-şi nervos capul chel, spuse ceva lui Katnici. Acesta îi raporta lui Rankovici. Devenirăm atenţi. Rankovici şi Katnici se apropiară de gazeta de perete şi începură s'o citească. Il auzirăm pe Rankovici spunând cu glas tare: «Minunat! E tocmai ceeace trebuie!» După aceea porni înapoi spre casă, lovind cu cravaşa în carâmbul cizmei. Katnici continuă să cerceteze cu atenţie gazeta de perete.

Intre timp, Macek se apropie de noi şi, cu o voce ştearsă şi monotonă, înşiră numele celor poftiţi la masă de preşedintele comitetului popular local...».

10

«Casa avea o verandă şi era acoperită cu olane; coşul ei mare era frumos împodobit. Părea un palat pe lângă căsuţele din jur.

Când ne apropiarăm Katnici ne întâmpină, pe mine şi pe Miletici, în prag. Luându-mă de braţ, spuse:

— Astăzi e ajunul crăciunului. — Bineînţeles că noi nu recunoaştem aceste sărbători; religia este, după cum a spus Marx, opiu pentru popor şi sunt în totul de acord cu aceasta. Noi, Sârbii, nu suntem deloc religioşi, dar respectăm tradiţiile. Dece să nu folosim prilejul pentru a mânca mai bine? Cred că ai dus-o cam prost cu mâncarea? — continuă el pipăindu-mi cu familiaritate şoldul. —Vai, ce slab eşti!

Intrarăm într'o cameră împodobită cu ramuri de stejar de pe care nu căzuseră încă frunzele ruginii.

— Iată, şezi aici, la loc de cinste, ca un prieten şi frate bun şi scump. A! să nu uit, — zise Katnici coborând vocea şi făcând un semn spre Rankovici, — i-a plăcut articolul tău. E bine scris! Acţiunea dela Bogovina şi talentul de publicist, sunt o minunată carte de vizită pentru tine.

Mă simţii stânjenit, sub privirea cercetătoare a ochilor săi galbenverzui. Dece această făţărnicie? Ştiam dela Iovan adevărata lui părere despre atacul dela Bogovina. Dealtfel, el îngăduise, fără prea multă plăcere, publicarea articolului meu în gazeta de perete şi îi spusese cu acest prilej, Rujiţei, că articolul nu e prea folositor deocamdată pentru ostaşi. Şi acum, ia te uită cum mă laudă.

Oftai uşurat când mă aşezai alături de Iovan, de Iankov şi de Baio, la capătul mesei lungi, mai aproape de ieşire. Dintre ofiţerii şi activiştii politici din batalion, lipsea numai Tomaş Vucetin. Refuzase să vină la masă, motivând că e ocupat.

După obişnuita noastră ciorbă soldăţească, ne pierdurăm puţin cumpătul când văzurăm apărând în faţa noastră, pe tăvi uriaşe, carne de berbec friptă, găini şi peşte. Intre tăvi se aflau sticle cu vin, aşezate în coşuleţe şi ulcioare cu rachiu. Pe masă mai erau farfurii cu prune uscate, cu nuci şi cu plăcinte rumene sau, cum le zicea Iovan, *cesniţe.* [1]) Erau şi cozonaci. Intr'un cuvânt, toate bucatele obişnuite de crăciun!

Rankovici şedea în capul mesei. Rău clădit, părea şi mai neînsemnat decât pe cal. Faţa lui mare şi fălcoasă, cu fruntea-i prelungită în chelie şi cu bărbia îngustă, avea forma şi culoarea unui as de cupă.

Katnici amesteca pentru el, într'o carafă, vin roşu cu rachiu. Părea foarte absorbit de această treabă.

— A dracului chestie şi *cocktail*-ul! — spuse el, plescăind din buze.

) Plăcintă specială de crăciun făcută cu nuci, mere, etc. (N. trad)

După ce închise un ochi, Rankovici luă, zâmbind, băutura şi, distrându-se parcă, se uită la mine prin paharul plin cu lichidul roşiatic şi străveziu. Privirea-i rece ca ghiaţa era apăsătoare. Mă simţii stânjenit şi mă uitai în altă parte.

— Tovarăşe Zagorianov! — mi se adresă deodată, peste masă, Katnici. — Unde ţi-e *ciokanul*[1]? Cum? Nu bei? E-he, — mă ameninţă el cu degetul. — Nici noi nu bem deobicei. E oprit cu desăvârşire. Dar acum ... între prieteni ... şi în cinstea, — se sculă şi, după ce se uită la Rankovici, ridică vocea, — eliberării Chievului de către glorioasa Armată Roşie şi pentru conferinţa dela Teheran, adunaţi aci în jurul acestei mese simple, ridicăm paharul ... — Katnici se opri, simţind privirea lui Rankovici. — Intr'un cuvânt, Corciaghin, toarnă-i *prepeceniţă*[2], e mai tare decât votca, —încheie el.

Rankovici aşteptă până ce Miletici îmi umplu paharul.

— Tovarăşi şi fraţi! — începu el cu o voce răguşită de bariton. — Să bem cu toţii pentru tovarăşul nostru, mareşalul Tito, care ... Şi începu să-l laude cu patos pe Tito. Vorbea nu prea tare, cu glas monoton, rostind greu cuvintele, oprindu-se des şi trecând la o bolborosire de neînţeles. In schimb încheierea o rosti cu glas tare, aproape ţipând cu provocare:

— Trăiască Tito!

Toată lumea repetă strigătul. Numai un bătrân, căruia îi tremura capul ras din faţă şi până în creştet, tăcu, ca şi cum nu ar fi auzit urarea. Şedea de o parte, pe o mică bancă; nici nu bea, nici nu mânca. In ochii săi de un albastru spălăcit, se citea spaimă. Prezenţa unui mare şef, belşugul de mâncare în aceste vremuri grele de război, urările zgomotoase şi toată această zarvă îl tulburau şi nu mai ştia, pesemne, unde să se ascundă cu cobza lui, care semăna cu una ucrainiană.

Preşedintele comitetului popular îi şopti ceva lui Rankovici, arătând spre bătrân.

— A-ha, bine! — spuse Rankovici, dând binevoitor din cap. — E un vechi obicei al nostru să cântăm faptele eroilor poporului. Spui că moşul mai ţine minte jugul turcesc? Nu-i nimic. Cu atât mai bine! Ei, să ne cânte ceva ...

— Despre Marko Kralievici! — strigă Katnici, sărind în picioare. — Despre viteazul Sârb! Spiritul lui este şi azi viu în oastea noastră!

In acelaş timp, el privi cu tâlc la Rankovici, care avea acelaş nume cu eroul legendar.

---

[1]) Un fel de pocal (N. trad.)

[2]) Un rachiu de prune distilat de trei ori. (N. trad.)

Rankovici îşi bombă pieptul şi se pregăti să asculte.

Bătrânul îşi potrivi între genunchi cobza lungă, împodobită cu o pasăre sculptată şi apucă arcuşul făcut dintr'o cracă îndoită cu o coardă din păr de cal.

Se făcu linişte...

Arcuşul, pe care sunau nişte inele de fier, scoase din cobză un geamăt prelung şi grav. Purtat pe coarde, el isca sunete când scârţâitoare, când jalnice şi tânguitoare. Deodată, bătrânul începu să cânte cu o voce tărăgănată:

Cât pe cer luci-vor soare, lună,
Marko n'o pieri din amintire...

Cânta în ritm lent, monoton de recitativ, despre viteazul, puternicul Marko Kralievici, eroul Balcanilor şi despre faptele lui glorioase în luptele împotriva Turcilor. Trecând dela notele de sus, la cele de jos, şi făcând uneori pauze spre a se odihni, el se schimba la faţă pe măsură ce cânta, iar vocea lui răsuna din ce în ce mai puternic, mai înfocat. Ochii, la început stinşi, se aprinseră şi priveau acum cu semeţie de sub sprâncenele stufoase.

Iovan bătea tactul în masă şi repeta încet de tot unele strofe. In faţa mea, reînviau vechile legende eroice; îmi amintii de Ilia Muromeţ al nostru, trecutul legându-se parcă de prezent... Simţeam o vibrare apropiată şi scumpă în aria cobzarului.

După ce cântecul se sfârşi, toată lumea rămase un timp tăcută; apoi, cineva întrebă:

— Şi cum a murit Marko?

— N'a murit, copiii mei, — răspunse pe un ton grav bătrânul. — Doarme într'o peşteră; spada lui este înfiptă în piatră, iar calul său, Şaraţ, paşte în apropiere. Marko se va trezi îndată ce piatra se va fărâmiţa şi spada va fi descătuşată. Atunci va încăleca pe Şaraţ şi va veni să salveze poporul.

— A şi venit! — strigă Katnici, ridicându-se cu paharul în mână. — In sănătatea lui Marko al nostru! — strigă el, uitându-se la Rankovici. — Iar acum, — spuse el, adresându-se cobzarului, — cântă-ne despre cel pe care îl iubeşte întreg poporul nostru. M'auzi bătrâne?

Moşneagul rămase cu ochii în gol îngândurat, zâmbi apoi gândurilor sale. Faţa i se lumină. Inălţă cu mândrie capul şi începu să cânte o melodie tremurătoare, cristalină, armonioasă şi solemnă. Coarda cânta ca şi glasul omului. In cântec se împleteau chemarea, implorarea şi bucuria.

In vocea bătrânului răzbătea multă emoţie, iar vorbele lui vibrau de dragoste curată şi adâncă faţă de Stalin, de încredere în victoria cauzei lui drepte. Ofiţerii şi activiştii politici sorbeau fiecare cuvânt şi fiecare sunet al corzii. Uitaseră de mâncare şi lăsaseră ţigările şi pipele să fumege pe masă.

Când bătrânul sfârşi cântecul, răsunară strigăte puternice: «Trăiască Armata Roşie!» Aplauzele erau atât de furtunoase, încât frunzele de pe crengile de stejar, care împodobeau pereţii, începură să cadă.

Deodată văzui pe faţa lui Miletici o expresie de uimire. Ii urmării privirea. Rankovici se uita la bătrân, încruntându-şi sprâncenele şi strângând atât de tare paharul gol, încât încheieturile degetelor i se albiseră.

Pentru o clipă îi surprinsei expresia ochilor: era plină de răutate. Dar, deodată, zâmbi vesel, şi începu să strige şi el cu noi, iar după ce toată lumea tăcu, spuse:

— Bravo, bătrâne! Ai cântat tocmai ce trebuia. Ceeace avem în sânge. Meriţi toate laudele. Bravo! — încheie el şi, întorcându-se spre cobzar, bătu încă de câteva ori din palme.

Iovan mă trase încet de mânecă şi ieşirăm în stradă împreună, din camera încărcată de fum.

Mergea cu paşi mari, adâncit în gânduri şi privea ţintă înainte. In sfârşit, vorbi, dar se vedea că spusele lui nu aveau legătură cu cele ce gândea.

— Ce chef au organizat în acest sat mic şi nenorocit! De unde or fi putut să adune toate bunătăţile astea?...»

11

«De o parte şi de alta a drumurilor, lângă stâncile dealurilor din preajma munţilor, se aflau răzleţite nişte colibe mici, acoperite cu paie pe jumătate putrede. Petecele de pământ, împrejmuite cu ziduri de piatră pe care erau aruncate crengi ţepoase, semănau mai mult cu nişte coşuri uriaşe pline cu pământ, decât cu ogoare. Aşezările acestea erau aidoma machetei unui sat din vremuri străvechi, pe care o văzusem cândva într'un muzeu!

Miletici se uita cu tristeţe în jur.

— Să intrăm în coliba asta, frate! — spuse el. — Să vezi cum trăiesc ţăranii noştri. Mi se pare că aici a tras Vucetin. Cu prilejul ăsta, o să aflăm când plecăm.

Intrarăm în tinda în care mirosea a găinaţ, iar de acolo într'o cămăruţă înnegrită de fum, care avea o fereastră micuţă acoperită cu băşică de bou, în loc de geam.

In semiîntunericul care domnea în odăiţă, cu priviri hămesite, trei copilaşi, pe jumătate goi, cu picioarele subţiri şi strâmbe, se jucau jos, pe pământul gol, într'un maldăr de paie. Ei se apropiară şi se uitară la noi pe sub sprâncene; pe obrăjorii lor vineţi, era întipărită o expresie sumbră şi rugătoare.

Al patrulea copil, un băieţaş de vreo treisprezece ani, adusese pesemne chiar atunci din pădure un *badniac* — un stejar mic şi subţire cu frunze încă verzi. După tradiţie, urma să fie pus pe foc, deoarece flăcările lui simbolizau aureola care ar fi apărut pe cer în momentul naşterii lui Hristos. Stejarul era aşezat într'un colţ şi băieţaşul se desfăta privindu-l, nehotărîndu-se să-l ardă, aşa cum cerea obiceiul. Când ne văzu, se ruşină şi încercă să-şi acopere corpul pe jumătate gol, cu zdrenţele în care era îmbrăcat.

— *Dobar dan*[1]) — ne salută cu voce tristă, un bărbat cocârjit şi păros, ridicându-se de lângă vatră. — Aţi venit la comandant? Nu-i aici. S'a dus să ia ciorbă pentru gâzele astea. Staţi jos!

Ne aşezarăm chirciţi, lângă foc. Sub un ceaun plin cu porumb, agăţat de o şipcă din tavan, ardeau slab buruieni umede.

Mă uitai în jur. In colibă nu erau nici bănci, nici masă. Poate că ţăranul nu avea astfel de lucruri, sau poate că le luase de acolo, întrucât, după cuvintele lui Iovan, « Sfânta fecioară şi cuviosul Iosif nu folosiseră mobilă în această zi ». De nişte stinghii prinse în perete, atârnau funii de ceapă şi de ardei, o desagă şi câteva straie. Pe poliţe, se aflau vase sărăcăcioase de lut. Intr'un colţ pe nişte ţăruşi, erau bătute scânduri acoperite cu o cergă — un singur pat pentru toată familia. Altceva, nimic.

— Cum te chiamă? — întrebă Iovan.

— Vuia Hristici.

Stăpânul casei începu să se scuze şi să se frământe, spunând că nu poate să ne ospăteze cu nimic, înafară de porumb fiert.

După aceea, ne pofti să ne spălăm pe mâini. Scoase de undeva un măr mare, roşu, şi-l cufundă într'un lighean cu apă curată.

---

[1]) Bună ziua (N. trad.)

— Mâncaţi-l ca să fiţi tot atât de sănătoşi, de puternici şi de rumeni, ca el — ne spuse dânsul.

Apoi, Vuia Hristici scotoci iarăşi sub pat, şi-mi întinse, grijuliu, un ştergar nou de pânză, cusut pe margini cu aţă roşie. Pe fondul unui turn crenelat, citirăm « Stalin », într'o clipă umila cocioabă ni se păru frumoasă şi plină de lumină.

— Ştergarul e cusut de soţia ta, nu-i aşa? — întrebă Iovan, luminându-se la faţă. — Dar unde-i?

— Au omorît-o cetnicii, — răspunse Hristici, cu vocea înnăbuşită.

— Dece?

— Pentru ştergarul ăsta. Aveam două la fel: unul era ascuns — cel cu care vă ştergeţi, iar celălalt atârna pe perete. Când îl văzură, îl zmulseră şi începură să strige: « A-ha, aici sunt comunişti ! »

— Au omorît-o cu cuţitele, bestiile ! Fasciştii ! — strigă cu glas subţire, băiatul mai mare.

Era înspăimântător de slab. Prin urechile lui străvezii, depărtate de cap, răzbătea lumina focului.

— Când am să mă fac mare, am să le arăt eu ! — adăugă el întunecându-se la faţă.

—Bine ai să faci ! — spuse Iovan. — Ce ar fi să aprindem *badniacul*?

— Să-l aprindem — se învoi băiatul.

Luarăm împreună stejarul din colţ şi-l aşezarăm cu mişcări solemne pe foc. Un snop de scântei izbucni şi se ridică spre acoperişul negru ce părea carbonizat. Stratul gros de funingine de pe tavan, începu să se mişte.

Copiii scoaseră exclamaţii de uimire şi de bucurie.

— La mulţi ani ! — spune emoţionat Miletici. — Câte scântei sunt, atâta fericire, atâta bine şi atâta recoltă vă doresc în anul viitor ! Aşa să fie !

— Amin ! *Hristos se rodi* ! [1]) — murmură cu evlavie Hristici şi se grăbi să întindă în faţa noastră un covoraş împletit din păr de capră, pe care aşeză porumb fiert, castane şi alune, modestul său ospăţ.

— *Vaistinu se rodi* ! *Vaistinu se rodi* ! [2]) începură să strige copiii şi se rostogoliră prin paie, căutând moneda aruncată de Iovan. Râdeau şi strigau în fel şi chip, cu vocile lor subţiri: Piu-piu ! Cvoţ-cvoţ ! Piu-piu ! Cvoţ-cvoţ !

---

[1]) Hristos s'a născut (N. trad.)
[2]) Adevărat s'a născut. (N. trad.)

Astfel urau ei casei să aibă parte de mai multe găini şi gâşte în anul viitor.

— Să dea dumnezeu ! Să dea dumnezeu ! — repetă gânditor Vuia Hristici, şi, deodată, adăugă: — Numai dumnezeu şi Ruşii ne mai pot mântui!

— Dumnezeu n'are nimic de aface cu asta . . . Dar oamenii sovietici, ca el, — spuse Iovan arătând spre mine, — ne ajută într'adevăr. Ei ne vor aduce fericirea !

Hristici se fâstâci şi zâmbi timid.

— Eşti Rus? — Rus adevărat? — întrebă el.

Nu crezuse, — se pare — că sunt Rus. Dar curiozitatea şi speranţa îi luciră în ochii adânciţi sub pleoapele umflate. In schimb, băiatul cel mai mare îşi pironi privirile asupra mea.

— Să ştii, tătucă, — continuă Iovan, — că şi sărbătoarea noastră va veni. E aproape. Dar nu vine singură. Ştii ce a spus tovarăşul Stalin? « Victoria nu vine fără luptă şi încordare. Ea se cucereşte prin luptă.» Şi noi o vom cuceri prin luptă, tătucă, ţi-o jur ! Aşa e, frate Nicolai? Vom cuceri împreună victoria !

In această clipă, se deschise uşa şi intră Vucetin, comandantul batalionului. Puse pe covoraş o gamelă cu ciorbă fierbinte şi spuse:

— Ei, foarte bine ! Văd că masa e pusă. Aşezaţi-vă, puişorilor !

Copiii se repeziră numaidecât cu gurile deschise, la gamelă. Numai băiatul mai mare rămase nemişcat, fără să mă slăbească din ochi.

— Iar tu Corciaghin, — spuse Vucetin când ne zări, — nu-ţi irosi timpul de pomană. Pornim mâine în zori. Ai grijă ca armele ostaşilor să fie curăţite şi unse. Ca în Armata Roşie. Ia-l şi pe Zagorianov să-ţi ajute, — continuă comandantul, uitându-se cu simpatie la mine. — Aţi înţeles?

Ne pregătirăm toată seara pentru lupta mult aşteptată. Fraţii Stankov, meştereau la aruncătorul lor de mine. Koţe Petkovski ungea închizătorul puştii antitanc, murmurând un cântec. Ceilalţi partizani îşi curăţau cu grijă pistoalele mitraliere cucerite dela inamic şi carabinele; cele mai multe din ele erau roase de rugină şi aveau paturile scorojite. Visau cu glas tare la armele mai bune pe care le vor captura la Sin.

Prin satul scăldat în lumina albicioasă a lunei, treceau, din casă în casă, flăcăi şi fete, îmbrăcaţi ca apostoli şi păstori, cu scurte îmblănite întoarse pe dos, cu cozi de oaie prinse de căciuli şi cu mustăţi şi bărbi făcute din lână de capră. Purtau icoane care înfăţişau un prunc în iesle, şi cântau prelung: « *Oj, Koledo, Koledo* ! ». Năvăliră şi la noi în şopron, sunând din clopoţeii cusuţi de mănuşi.

— Sănătate şi veselie!

Partizanii răspunseră stăpâniţi. Nu le ardea de colinde.

— Şedeţi, — îi invită Iovan pe cei abia sosiţi. — Avem veşti bune.

Le povesti că fraţii ruşi bat pe toate fronturile pe Nemţi şi-i alungă, că se apropie tot mai mult de Balcani şi că nu mai e departe ziua întâlnirii! Icoana nimeri într'un colţ, iar oaspeţii îşi dezlipiră mustăţile şi bărbile şi ascultară ştirile cu sufletul la gură; apoi vocile tinere şi răsunătoare începură să cânte:

S Dona, s Volghe, i Urala...»

12

Katnici era înciudat şi descurajat. Hotărît lucru, n'avea noroc. Se zbătuse atâta ca să organizeze masa şi, deodată, totul se dăduse peste cap. După plecarea oaspeţilor, se repezi la preşedintele comitetului popular.

— Eşti un dobitoc! — ţipă el şuierător, zmulgându-i funda roşie de pe reverul hainei. — Unde dracu' ai găsit cobzarul ăsta? Pune-l numaidecât să facă un cântec despre conducătorul nostru Tito, la fel ca despre Marko Kralievici! Să ştii că vei răspunde de asta! Ai înţeles?

Preşedintele părăsi în goană casa, roşu la faţă şi speriat de moarte.

Intre timp, ordonanţa lui Katnici, un partizan cu părul creţ şi cu ochii şireţi, poreclit «Pantera», râşni repede nişte boabe de cafea, — într'o râşniţă mică de alamă, asemănătoare cu o grenadă, pe care, împreună cu *djiezva*[1]) şi cu o ceşcuţă de porţelan le purta pretutindeni în desagă după comandantul său, — pregăti la iuţeală cafeaua.

Dar nici scandalul făcut preşedintelui comitetului, de către Katnici, nici cafeaua, aromată şi cu caimac oferită, nu reuşiră să risipească gândurile negre ale lui Rankovici. Continua să stea nemişcat şi tăcut în fotoliu. Mânia, care era aproape de neobservat când îl priveai, i se potolea greu.

In sfârşit, mormăi ceva. Katnici, cuprins de spaimă, se repezi spre el, după ce făcu semn «Panterei» să iasă din odaie.

— Fii calm, — spuse ironic Rankovici.

Privirea rece a ochilor săi plini de răutate îl făcea pe Katnici să tremure.

---

[1]) Vas în care se face cafea turcească. (N. trad.)

— Sunt mulţumit de munca ta, comisare!

Katnici tresări.

— Nu pot decât să-ţi mulţumesc pentru că ai educat oamenii în spiritul dragostei nemărginite pentru U.R.S.S., în spiritul prieteniei veşnice cu Uniunea Sovietică şi în spiritul înţelegerii rolului măreţ al acesteia, — continuă sarcastic Rankovici. — Eşti un educator la fel de bun ca Slobodan Miloevici, cel care a pierit din întâmplare... Nu credeam că seminţele semănate de el au găsit un teren atât de prielnic şi au dat un rod atât de bogat. Bineînţeles că şi tu ai un oarecare merit în asta...

Katnici stătea cu privirile în pământ. Bănuia că moartea « întâmplătoare » a comisarului politic Miloevici, predecesorul lui, se datora tocmai încercărilor de a critica şi de a analiza acţiunile conducerii. Rankovici se sculă, se duse repede spre intrare şi împinse cu piciorul uşa. Aceasta se deschise, cu zgomot. După ce se convinse că nu ascultă nimeni şi că oamenii de pază sunt pe coridor, se întoarse şi se aşeză din nou în jilţ.

— Această gazetă de perete...

— Am s'o distrug! — se repezi Katnici.

— Să nu cumva s'o faci! N'ai reuşi decât să te trădezi! — spuse Rankovici, aplecându-se spre el. — Nu se vorbeşte în ea decât despre Uniunea Sovietică. E pur şi simplu înduioşător. Acum înţeleg dece se simte Zagorianov ăsta ca la el acasă!

Katnici făcu un gest de împotrivire, care arăta disperare şi hotărîre.

— Ai găsit vreo soluţie? — întrebă şoptit, Rankovici.

— Nu încă, dar...

— Fii liniştit. O să mă ocup chiar eu de batalionul tău. Lupta pentru Sin... Cred că rusofilii tăi nu-şi vor cruţa vieţile şi vor căuta să împiedice prin toate mijloacele plecarea vânătorilor de munte din divizia « Frunza de stejar » spre Răsărit, spre Rusia.

In ochii lui Katnici se ivi o străfulgerare de spaimă. Acum înţelese dece a plecat un singur batalion şi nu două, în ajutorul Muntenegrenilor. Era limpede că a fost trimis la pieire! Ca şi cum i-ar fi citit gândurile, Rankovici râse sec şi spuse:

— Iţi dau voie să mai întârzii puţin pe aci. Poţi să rămâi deocamdată...

Totul se aranjase. Incepură să-şi soarbă cafeaua şi să discute cu vioiciune mulţumiţi unul de celălalt. Katnici îi expuse lui Rankovici planul tratatului său ştiinţifico-politic despre relaţiile ruso-

sârbeşti din trecut. Jura că va apăra în mod strălucit demnitatea naţională a Jugoslavilor, că va sublinia rolul conducător al naţiunii sârbe şi că va prezenta opera istorică a Rusiei, în ceeace priveşte eliberarea Serbiei de sub jugul barbariei turceşti, drept o făţărnicie...

— Dece trebuie să ne luăm mereu după alţii? — spunea el. — Trebuie să facem în aşa fel încât ceilalţi să se potrivească după noi. De pildă, vecina noastră, Bulgaria... Am dreptate?

Rankovici înclină distrat capul. Se gândea la ale lui.

13

De-afară, se auziră tropote de cai, iar apoi cuvinte rostite în limba engleză.

— Aliaţii! — spuse Rankovici ridicându-se. — Repede Blajo, fă ordine pe masă!

In timp ce Rankovici îi întâmpina pe oaspeţi în pragul casei, Katnici adună în grabă bucăţile de carne şi plăcintele rămase dela cei care plecară, punându-le pe farfurii lungi; scutură apoi fărâmiturile de pe faţa de masă şi şterse cu o batistă mare, cu pătrăţele, câteva farfurii, cuţite şi furculiţe.

Uşa se deschise.

— Am onoare! Mă bucur foarte mult că vă văd! — zise Rankovici, poftind în cameră pe locotenent-colonelul Mc Carver, pe căpitanul Pinch şi pe Dobrivoe Magdici, comisarul brigăzii.

— Aliaţii! Scumpii noştri aliaţi! — exclamă Katnici şi se repezi în întâmpinarea lor, cu un zâmbet cordial.

— Hallo! Noroc! — spuse Mc Carver şi scutură cu putere mâna lui Katnici. — Cine eşti dumneata?

— Blajo Katnici, comisarul politic al batalionului Şumadia.

— Al batalionului Şumadia? Foarte bine!

— Poftiţi la masă, prieteni! — zise Rankovici.

— Ce plăcut e să ieşi dintre zăpezi şi dintre munţii posomorîţi şi să dai de asemenea bunătăţi! — spuse cu glas tare Mc Carver, privind rămăşiţele ospăţului. — Prietene Magdici, aşează-te în faţa mea; voi avea în curând nevoie de dumneata. Dar deocamdată, să îmbucăm ceva. Cea mai bună laudă pentru o mâncare este să nu rămâie nimic pe farfurie, cum spun Englezii.

— Nu vreţi să gustaţi? — întrebă Katnici, aplecându-se peste masă. — E fabricaţie proprie!

— Ce-i asta? *Cocktail?* ! — exclamă Mc Carver uimit. — Foarte drăguţ. Văd că eşti un băiat priceput. Aşează-te, Badgey Pinch, pe unde tot umbli? După cum vezi, eram aşteptaţi aici.

Englezul nu răspunse. Se aşezase pe o bancă mică, lângă foc; îşi întindea mâinile subţiri, înroşite de frig, spre flacăra albăstruie şi se încrunta cu dispreţ. Il supăra purtarea familiară a lui Mc Carver. Cât de vulgar plescăie şi se aruncă asupra mâncării ! Pinch era obosit de pe urma călătoriei şi-şi ascundea cu greu dezgustul faţă de tot ce-l înconjura. Iar va trebui să rămână peste noapte într'o cârciumă oarecare.

— A îngheţat, săracul ! — spuse Mc Carver compătimitor, clătinând din cap. — Uite unde duce lipsa de antrenament ! Colegul meu nu s'a urcat pe Mont Blanc ca mine, nu s'a căţărat pe Ararat în căutarea rămăşiţelor arcei lui Noe şi nici n'a cutreierat Pirineii. Ai plecat demult din Drvar, *mister* Rankovici? Cum se simte mareşalul? Nu se plictiseşte în peştera sa? In societatea cui preferă să stea?

— A maiorului Randolph Churchill, — răspunse Rankovici. — A venit dela Teheran.

Se auzi, în sfârşit, şi vocea lui Pinch:

— Asta-i interesant ! Ar trebui să ne grăbim să ajungem la cartierul general, colonele. *Mister* Randolph a adus probabil dela conferinţa « Celor Trei Mari » o mulţime de ştiri şi de zvonuri din culise. Mi s'a făcut dor de anecdotele lui şi de jocurile de cuvinte.

— Care au mai multă spumă decât fond, ca şi şampania, — observă Mc Carver în limba engleză.

— Greşiţi, *sir*. Randolph e un adevărat *gentleman*. Vesel şi spiritual. In compania lui, mareşalul nu se va plictisi niciodată. Convorbiri interesante, şahul...

— Cât priveşte şahul, am renunţat la acest joc, — zise Mc Carver zâmbind ironic şi îndreptându-şi cravata, — pentru că dezvoltă o orientare abstractă a gândurilor şi îţi sclerozează creierul. Aceste stări nu te ajută deloc să apreciezi lucid şi practic lucrurile. Afară de asta, jucătorii se bagă singuri în situaţii complicate şi în finaluri periculoase, din care nu ştiu cum să iasă ! — continuă, uitându-se semnificativ la Pinch. — Prefer tenisul. Acest sport căleşte organismul... *Gentlemeni*, aţi auzit de acţiunea de recunoaştere pe care am întreprins-o la Bor?

— Am fost informaţi de Popovici, — spuse Rankovici. — Vă felicit ! Tito a promis să vă confere ordinul « Frăţie şi unitate », pe care îl va institui în curând.

— Ca aliaţi, avem datoria să vă ajutăm, — spuse Mc Carver, plecând capul cu modestie. — Din Homolie, am plecat în Croaţia, unde se află parlamentul dumneavoastră mobil de câmp. Am reuşit cu greu să-l descopăr pe Filippovici într'o colibă... Pentru chestiunea despre care am vorbit odată, vă amintiţi, nu-i aşa, domnule Rankovici? Ministrul mi l-a recomandat pe Magdici.

— In ceeace mă priveşte, am stat de vorbă cu el, — îi şopti Rankovici.

Mc Carver se ridică dela locul său şi se aşeză alături de Magdici.

— Serveşte-te, *sir!* Sunt cele mai bune ţigări ale noastre, «Camel»! — spuse el, îmbiind cu port-ţigaretul pe comisarul brigăzii.

Magdici era încruntat şi furios. Batalionul care curăţase terenul de aterizaj dela Glamociko-Pole, rămăsese acolo ca să păzească avionul aliaţilor şi să cureţe din nou terenul pentru decolare, în cazul când va cădea altă zăpadă. Deci nu se ştie cât timp va întârzia... Şi ei nu mai puteau aştepta.

Perucіţa îl trimisese la Sin spre a ajuta pe Vucetin şi pe Radovici, comandantul batalionului muntenegrean, să organizeze în comun acţiunea, dar aliaţii îl opriseră în drum. Magdici era gata să fie grosolan cu toată lumea.

— Nu fumez, — răspunse el sec.

— Aha! Ascetism de partizan! — spuse Mc Carver râzând.— In cazul acesta, gustaţi *cocktail*-ul. E minunat! O băutură divină!

— Vă rog, serviţi! — spuse Katnici şi umplu două pahare.

— Parcă ar fi apă de gură! — spuse Mc Carver, în englezeşte, lui Pinch.

Deodată, se ridică şi luă o înfăţişare solemnă.

— In cursul peregrinărilor mele, *gentlemeni*, am făurit planul unei noi acţiuni de recunoaştere, de astă dată la Sin. Indrăznesc să vă cer sprijinul, domnule Rankovici.

Mâna mare şi roşie a lui Rankovici, cu degetele răsfirate, căzu greu pe masă.

— Prea târziu. Mâine două batalioane de ale noastre vor începe lupta pentru Sin, — spuse el.

— Lupta? Fără o acţiune prealabilă de recunoaştere? Fără să fie sondată apărarea inamicului? Asta-i imposibil! Sper că eşti de aceeaş părere cu mine, căpitane Pinch!

Pinch ridică nehotărît din umeri. Işi propuse să nu-şi slăbească din ochi nicio clipă partenerul, dar nu avea poftă să meargă la Sin.

— Nu există niciun motiv de nelinişte. Acţiunea de recunoaştere s'a şi făcut ! — spuse Magdici.

Mc Carver făcu un gest de ciudă, izbutind cu greu să-şi ascundă nemulţumirea. La Sin, îl aştepta von Goltz.

— Daţi-mi voie... — zise el deodată, scoţând din porthart un bloc-notes pe care îl răsfoi. Prima brigadă trebuie să rămână în raionul Livno şi planurile ei nu prevăd operaţiunea dela Sin.

— Planurile au fost schimbate, din ordinul lui Arso Iovanovici, — spuse încet Rankovici.

— Dar... ascultă-mă, domnule Marko, — zise Americanul privindu-l fix. — Nu s'ar putea oare, în interesul cauzei să întârzii operaţiunea?

— Nu pot. Ocuparea cât mai grabnică a Sinului are o deosebită importanţă pentru noi, — răspunse răspicat Rankovici, spre mulţumirea lui Magdici. — Acest oraş este un punct-cheie în liniile de comunicaţie ale inamicului din regiunea coastei. Este situat pe singurul drum care leagă Croaţia de Muntenegru. Dela Sin nu mai e decât un pas până la Split, care este un port maritim destul de important. Dacă vom ocupa Sinul, vom avea ieşire la mare, la Adriatica, şi vom face deci legătura cu lumea din afară, cu voi, prietenii şi aliaţii noştri !

— Da... — spuse Mc Carver, muşcându-şi buzele. — Argumentele sunt juste. Dar ca aliat, sunt dator să te previn că avem absolută nevoie de încă o acţiune de recunoaştere. Am unele informaţii secrete pe care trebuie să le controlez, personal.

— Şi cum le veţi controla?

— Foarte simplu. Mă voi duce la Sin, travestit. Am întotdeauna la mine un costum sârbesc. Sunt gata să fac orice sacrificiu pentru prietenia noastră şi pentru victoria măreţei noastre cauze. Şi apoi îmi place riscul. E un lucru nobil, domnilor ! — spuse Mc Carver, răsucindu-şi semeţ mustăţile şi privind întrebător spre Rankovici. — Vă asigur că totul va fi O.K. ! După aceea vom da lupta şi de data aceasta vom merge la sigur.

Rankovici stătu puţin pe gânduri.

— Nu văd ce aş putea face, — zise el îmbufnat. — Eu nu conduc direct operaţiunile militare şi nu am dreptul să modific planul de luptă. Nu-mi rămâne decât să vă sfătuiesc să nu vă grăbiţi. Poate că se va întâmpla ceva care va schimba situaţia.

— Minunat ! Intâmplarea este zeul războiului ! — răspunse Mc Carver şi începu să pufăie satisfăcut din ţigară. — Dar deocamdată domnule Marko, dă-mi voie să mă retrag cu Magdici

într'o cămăruţă, ca să discutăm anumite chestiuni ştiinţifice... Ar fi de dorit să fii şi dumneata de faţă. Mă interesează vechile roci cristaline şi diferitele fenomene geologice.

Zâmbind mieros, Mc Carver luă pe Magdici de braţ şi trecu cu el, urmându-l pe Rankovici în cealaltă jumătate a casei.

Badgey Pinch încercă şi el să-i urmeze, dar Mc Carver îi trânti uşa în nas. Englezul dădu din umeri şi zâmbi înciudat: încă o lipsă de tact! Ieşi în cerdac ca să ia puţin aer; apoi se întoarse în cameră, unde rămăsese numai Katnici, şi începu să-i explice «în taină», cu voce monotonă, că Marea Britanie va deschide în curând aici, în Balcani, cel de al doilea front. Afirma că planurile de invadare a Europei prin munţii Balcani sunt învăluite într'un secret tot atât de nepătruns ca şi pregătirile făcute acum câtăva vreme de aliaţi pentru debarcarea din Africa de nord. Spunea că vasele engleze au şi sosit în Italia, şi că feldmareşalul Wilson nu aşteaptă decât armata poloneză a lui Anders care rătăceşte pe undeva prin Orientul Mijlociu. Anders doreşte, pesemne, să acţioneze împreună cu Englezii în Balcani, pentru a ajunge în Polonia, înainte ca ea să fie eliberată de Armata Roşie.

Katnici asculta atent, măgulit de faptul că i se împărtăşesc secretele diplomaţiei şi strategiei înalte.

— Inţelegeţi, fireşte, — spuse Pinch cu un zâmbet fin, — ce acţiune de mari proporţii a plănuit primul ministru domnul Churchill. Noi urmărim cu multă prietenie şi fără niciun fel de gânduri egoiste, politica ţărilor din Europa de sud-est şi din Europa Centrală... Păşim cot la cot cu voi, ca aliaţi credincioşi, spre cele mai frumoase perspective pe care le-a întrezărit vreodată omenirea. Noi socotim că datoria noastră este să slujim lumea, iar nu s'o dominăm. Insulele britanice — Britanicilor. Balcanii — Balcanicilor. Vă rog să mă credeţi...

Katnici încuviinţa mereu, bucurându-se în sinea lui că viitoarea sa lucrare va fi, fără nicio îndoială, bine primită de prietenii apuseni. Pinch era şi el mulţumit de interlocutorul său. «Nu-i nimic — se gândi el la Mc Carver, cu o furie ascunsă — o să-i trântesc şi eu cândva în nas uşa Jugoslaviei!»

14

In noaptea aceea, în satul Obrovaţ de lângă Sin, se celebra o nuntă. Mireasa se îmbrăcase de dimineaţă într'o rochie albă cu

fluturi, îşi prinsese pe piept un dinar sârbesc cusut într'un săculeţ de celuloid, dar rămăsese desculţă. Petrecuse toată ziua într'o aşteptare plină de fericire. Prietenele îi dădeau în cărţi şi cântau cu intonaţii prelungi şi oarecum triste. Două dintre ele stăteau la uşă şi nu lăsau pe nimeni să intre. Nu-i dădură drumul decât naşului şi numai după ce plăti câţiva dinari, ca să « răscumpere » mireasa. Naşul, care asudase de atâtea griji, încălţă pe Radmila cu nişte opinci noi şi ieşi cu ea din casă. Din clipa aceea era dator s'o păzească, iar dacă s'ar fi întâmplat s'o piardă din ochi, ar fi primit ca pedeapsă o mătură...

Mireasa fu întâmpinată în prispă cu felicitări, cu râsete pline de veselie şi cu strigături glumeţe. O vioară şi un flaut cântau necontenit. Mica Radmila, aproape un copil, cu cozi negre şi grele împletite cu panglici, sta tăcută şi speriată. Era atât de tulburată, încât o podidiră lacrimile. Nici măcar fericirea nu reuşea să-i alunge negura din ochi. Părinţii ei fuseseră ucişi de curând de cetnicii voevodului Giurici, care veniseră dela Split ca să rechiziţioneze alimente. Rămăsese orfană. Niciun om din sat nu se purtase atât de bine cu ea, ca Velko, un flăcău înalt şi puternic, lipsit însă de braţul stâng care îi fusese tăiat din cot, în spitalul partizanilor. Dar Radmilei, i se părea mai frumos decât toţi ceilalţi. Ii plăcea să se uite în ochii lui, care sclipeau plini de mânie când îi vorbea despre setea lui nemărginită de răzbunare şi despre ura lui faţă de ocupanţi şi faţă de cetnici, duşmanii poporului. Il îndrăgise pentru că ura lui împotriva asasinilor părinţilor ei, era neostoită, şi fiindcă numele lui Velko Matici, ca şi al tovarăşului său de luptă, Muntenegreanul Stanko Turici, era vestit în tot ţinutul. Despre acesta din urmă se spunea că ştie să se camufleze atât de bine, încât inamicul trece pe lângă el şi nu-l vede decât după ce Stanko « îi pune genunchiul în piept ».

Radmila privi în jur. Velko nu se afla în mulţime. Işi aştepta viitoarea soţie, în casa tatălui său. Un obicei străvechi nu-i îngăduia să-şi vadă mireasa în ziua căsătoriei ei. Tot era bine că scăpaseră fără slujba religioasă. Hotărîseră să se lipsească de ea, ca să nu plece la Sin unde se aflau Nemţii şi pentru că Velko nu mai voise să amâne nunta. Dorea ca prietenul său Stanko din batalionul muntenegrean, care se afla acum lângă Sin, să fie de faţă.

Calul mergea încet, trăgând şareta, împodobită cu flori de hârtie şi cu ştergare, cusute frumos, în care naşul o urcase pe Radmila. Un ţigan, care mergea pe lângă roata şaretei, scotea din fluierul său de salcie sunete ascuţite. Ochii îi clipeau vesel pe faţa

ce strălucea de mulţumire. Radmila le auzea şi nu le auzea; un sentiment ciudat de nelinişte îi strângea inima; simţea şi bucurie, dar îi era şi teamă de viitor.

Privi din nou în jur.

Vântul rece îi şfichiuia obrajii aprinşi ca para focului. Dinspre râu şi dinspre crângurile de arini venea o mireasmă înţepătoare de frunze căzute, prinse de ger. Fulgi rari se rostogoleau în aer şi se lipeau de genele grele de nea.

Deasupra Alpilor Dinarici strălucea orbitor cerul albastru, iar razele soarelui care se ascundeau dincolo de culmi aureau stâncile de pe povârnişuri şi le făceau să sclipească. Inima Radmilei începu să bată mai repede şi mai puternic, răspândind căldură în toată făptura-i. Era gata parcă să sară afară din piept, ca să zboare mai repede spre Velko, pe aripile adierii care destrăma neliniştea ascunsă în suflete.

Iată şi casa mirelui.

Naşul, un bătrân puternic, cu palmele mari de muncitor, o luă binişor în braţe şi o ridică din şaretă. Soacra, o femeie în vârstă, cu faţa măruntă, uscată ca o stafidă, îşi întâmpină nora la uşă şi îi întinse, cu mâinile tremurătoare, de parcă i-ar fi fost teamă să încredinţeze gospodăria casei acestei copile fără experienţă, o sită cu grâu. Radmila îşi aduse aminte ce-i spusese naşu' său şi risipi grăunţele prin curte, iar sita o aruncă pe acoperiş. După aceea împinseră un copil spre ea şi fata îl sărută cu căldură, semn că tot astfel îşi va iubi şi îngriji copiii.

Apoi, păşind pe o pânză întinsă, mireasa intră în prima odaie, împodobită cu crengi de stejar. Aştepta cu nerăbdare ca această veche ceremonie să se termine cât mai curând şi naşul să-i îngăduie să se aşeze alături de mire, la masa întinsă. De-ar începe mai degrabă veselia — jocul!

In sfârşit, ajunse lângă cel care-i era drag.

— Uite-l pe Stanko, — spuse Velko. — E cel mai bun prieten al meu. Ţi-am vorbit de el.

In vocea lui se simţea mândria.

Radmila ridică ochii. Iată-l şi pe viteazul Stanko Turici. Un flăcău cu umeri laţi, ars de soare, cu faţa dăltuită parcă şi ochii albaştri-cenuşii. Ce frumos e! Venise la nuntă împreună cu tovarăşul său de luptă Stoian Potkozaraţ, un tânăr voinic, dar sfios ca o fată. Pe faţa lui Stoian rămăsese întipărită o expresie de naivă uimire, ca şi cum nu s'ar fi aşteptat să nimerească într'o casă cu atâta veselie, cântec, mâncare şi băutură. Mâinile lui atât de iscu-

site să poarte armele, nu-şi găseau locul şi tot scăpau cuţitul şi furculiţa. Când i se oferi un pahar de rachiu în cinstea tinerilor căsătoriţi, se roşi până în albul ochilor.

— Nu beau — murmură el. — N'avem voie.

Nici Stanko nu bău. Jurase că până la victorie să nu bea nici vin, nici rachiu, şi nici *şlivoviţă,* să-şi înnăbuşe orice dorinţă care l-ar putea abate, măcar pentru o clipă, dela ţelul măreţ pentru care trăia, în aceste zile de luptă cruntă împotriva duşmanului. Cei doi partizani nu-şi împletiră vocile cu ale celorlalţi nuntaşi în cântecele de nuntă, dar le ascultau cu plăcere.

In schimb jucară cu foc. O prindeau pe Radmila de mijloc şi o ridicau ca pe un fulg.

Un scripcar bătrân, cu plete lungi şi cărunte, plimba arcuşul pe coarde, când încet, cu un aer grav, când repede, însoţind melodia cu chiote.

Sudoarea curgea şiroaie de pe fruntea lui brăzdată adânc. Ii dădură vin. El prinse paharul în dinţi şi bău, dând capul pe spate, fără să întrerupă cântecul.

Stoian şi Stanko jucau hora de parcă li se aprinseseră călcâiele. Deseori li se întâmplase să joace şi pe poziţii, în bătaia vântului îngheţat, ca să se mai încălzească, şi nu odată uitaseră, în vâltoarea horei, viscolul cumplit.

Deodată Neda, o prietenă a Radmilei, o fată vioaie şi îndemânatică, zveltă ca trestia, atrase privirile lui Stoian. Ochii ei negri care luceau pe faţa îmbujorată îl făcură să se fâstâcească şi să iasă din horă.

Neda se apropie de el şi împreună se aşezară într'un ungher, pe o ladă.

— Ai obosit? — îl întrebă fata cu simpatie.

— Da, — răspunse Stoian, deşi ar fi fost în stare să treacă Alpii Dinarici fără să se oprească măcar o clipă ca să răsufle.

— Am auzit că în curând veţi goni pe Şvabi din Sin?

— Da, curând, — răspunse Stoian, devenind din nou serios.

— Ştii, că am o soră acolo.

El tăcea, zâmbind stingherit.

— Ia spune-mi, iubeşti vreo fată?

Stoian îi aruncă lui Tuiici o privire prin care îi cerea parcă să-l scape.

— Cum o cheamă? Ţi-e dor de ea? — îl iscodea Neda, privindu-l cu admiraţie şi invidiind fără să vrea pe aleasa inimii lui.

Stoian Potkozaraţ se ridică.

— Deocamdată nu am pe nimeni, — spuse el încet, cu obrajii în flăcări. Apoi adăugă: — Să ne fie cu iertăciune, dar a venit timpul să plecăm.

Şi se îndreptă spre Stanko.

Curând după aceea, amândoi Muntenegrenii urară din inimă fericire deplină şi senină tinerilor căsătoriţi, şi porniră spre batalion.

Petrecerea ţinu până dimineaţa în casa lui Obren Matici. Naşul dansă cu mătura, iar dimineaţa, tânăra stăpână a casei, Radmila, îi oferi lui întâiul pahar de rachiu fiert...

15

«...Coloana noastră sporise. Se alcătuise o secţie întreagă de noi partizani, tineri şi bătrâni. Printre ei se afla şi bătrânul Ali Fethi, care purta un fes roşu, o scurtă de oaie şi pantaloni bufanţi de postav. Nu uitase că în 1914 şi chiar mai de curând, Sârbii şi Croaţii măcelăriseră pe musulmani. La început a crezut că şi partizanii vor porni pe aceeaş cale — « împotriva Turcilor ». Dar acum, când vedea aceşti oameni înarmaţi care aveau steluţe roşii la bonetă, îl cuprindea un sentiment de linişte şi de siguranţă.

Erau printre ei şi fete îmbrăcate cu pantaloni croiţi în grabă din mantăi italieneşti, şi cu haine şi scurte îmblănite. Erau şi flăcăiandri tineri de tot, unii cu ghete, alţii cu opinci şi cu haine de modă veche, cu mâneci înguste, tivite pe margine cu un şnur albastru, gros, cu haine vătuite sau cu mantăi de dimie. La brâu purtau cuţite încovoiate, ca acelea cu care se taie tufele pentru hrana vitelor, baionete nemţeşti, iatagane de-ale bunicilor şi pistoale bătute cu argint. Un flăcău, mic de statură şi slab, purta mândru pe umăr o puşcă lungă de arnăut, roşie de rugină, pe care se mai vedeau încă incrustaţiile de fildeş.

Aşa arătau pe semne şi ostaşii din miliţia populară din secolul trecut, care se ridicaseră împotriva asupritorilor turci.

Un băiat, fiul lui Hristici, rămas în pragul cocioabei, în vreme ce ne aliniam, se uită lung la noi, cu o privire îngândurată, visătoare; apoi, se apropie hotărît de Vucetin:

— Vreau să merg cu voi, tovarăşe comandant. Se poate?

Taică-său nu căuta să-l oprească.

— Mi-au pierit doi fii mai mari în războiul ăsta,—îi spuse el lui Vucetin. — Dar mai cresc alţi patru. De n'ar fi ei, aş merge şi eu la luptă. Luaţi-l pe Vasko cu voi. Numai de s'ar termina odată războiul... Să vă păzească sfântul Sava cel iubit de dumnezeu şi sfânta fecioară, — spuse el tuturor ostaşilor, făcându-şi cruce. —

Să dea sănătate şi răbdare tuturor vitejilor, care luptă pentru libertatea de aur, stau în zăpadă şi suferă de frig şi de foame. Să nu-i lase să piară de mâna duşmanului. Iar dacă vreunul va muri, să moară vitejeşte, ca un erou... Să-i zdrobiţi pe fascişti, vitejilor!

Nu-şi lua rămas bun dela fiul său, ci dela toţi ostaşii. Nu-l petrecea numai pe el, ci pe toţi, petrecea oastea lui dragă.

— Inainte marş! — se auzi comanda.

Tomaş Vucetin porni cu batalionul, fără să-l mai aştepte pe Katnici. Acesta trimisese vorbă comandanţilor de companie că a trebuit să rămână cu Rankovici pentru nişte chestiuni urgente şi ne va ajunge din urmă.

Plutonul nostru mergea din nou în fruntea coloanei. Micul drapel decolorat, care nu cunoscuse niciodată odihna, purtat de mâinile lui Djuro Filippovici, fâlfâia pe lemnul scurt ca o flacără în vânt.

— Vezi? Vezi, prietene? — spunea emoţionat Miletici, păşind alături de mine. — Astăzi suntem mai mulţi decât ieri, iar mâine vom fi mai mulţi decât astăzi. Vezi ce înseamnă oastea poporului! Toţi merg cu noi, au încredere în noi! Dar şi noi, mai curând am vrea să pierim, decât să înşelăm speranţele lui Vuia Hristici, care ne-a dat pe cel de-al treilea fiu al său.

— Drapelul nostru a fost mai purpuriu şi mai mare pe vremea când flutura deasupra muntelui Kosmai şi la Ujiţe unde ne-am deschis aripile, — continuă Iovan. — Dar acum ne este mai scump. Pentru el, frate, vom trece prin foc şi prin apă. Incă dela începutul mişcării, sub acest steag a adunat pe mineri Slobodan Miloevici, primul nostru comisar politic. Primul stegar a căzut la Lozniţa, iar al doilea lângă Gaţko. De atunci, a luat Djuro drapelul şi toţi îl urmează. Uită-te cum îl priveşte băieţandrul acela! Şi el se simte partizan!

Vasko Hristici mergea, aproape alergând, într'o parte a coloanei şi, cu capul ridicat, cu ochii micşoraţi din cauza soarelui, zâmbea şi se uita la pânza roşie care flutura deasupra lui. Nu întorsese niciodată capul de când pornise batalionul din sat. Păşea semeţ, ca un om care-şi cunoaşte însemnătatea, iar ochii lui căprui, de culoarea miezului de nucă prăjită, luceau triumfători pe faţa lui palidă, cu nasul cârn.

— Incă unul care luptă pentru viitorul său! O să le arate el fasciştilor şi, mai ales, cetnicilor! Dar ştii dece ne-a urmat? Fiindcă eşti şi tu cu noi, frate Nicolai. Ai auzit ce a spus tatăl său, Vuia? «Numai dumnezeu şi Ruşii ne pot salva!» Faptul că l-a amestecat

şi pe dumnezeu nu e chiar atât de important. A făcut-o dintr'un vechi obicei. Cât despre Ruşi, la noi toată lumea gândeşte la fel. Ţii minte stânca aceea înaltă, pe care e săpat numele lui Stalin? Acum l-am găsit brodat şi pe ştergarul lui Vuia. Toţi îl purtăm în inimă. Aşa e, Baio?

— Aşa e. Stalin ne-a ridicat la luptă, — întări comandantul plutonului.

— El e departe, dar le ştie pe toate şi ne ajută, — spuse Petkovski, uitându-se cu dragoste la puşca sa antitanc. — Asta e sigur!

— Eu am să-l văd neapărat pe Stalin! — strigă Vasko cu o voce răsunătoare, care i se frânse de emoţie.

Se uită la mine cu ochii luminaţi şi obrajii i se aprinseră.

— Nicolai, vrei să mă iei la Moscova după terminarea războiului? — întrebă el.

Se părea că în această întrebare, rostită cu glas încet, erau cuprinse cele mai tainice visuri ale băiatului. Il îmbrăţişai şi-i spusei:

— Am să te iau, şi ai să-l vezi pe Stalin în ziua marii sărbători, când vom defila împreună în Piaţa Roşie, prin faţa tribunei.

Feţele aspre ale partizanilor străluciră, de parcă le-ar fi luminat o rază de primăvară, trimeasă de soarele fierbinte care străluceşte deasupra întinderilor albastre ale câmpiilor ruseşti. Grăbirăm pasul, şi ne alăturarăm cu toţii cântecului început de Baio.

Cântecul acesta compus nu demult de Petkovski, vorbea despre Armata Roşie, despre felul cum îi bate pe Nemţi în nord şi în vest, şi despre vitejii Muntenegreni şi Bosniaci din sud care sunt siguri că ostaşii sovietici le vor veni curând în ajutor.

— Avem o oaste minunată! Nu-i aşa? — zise cu însufleţire Miletici. — Gândeşte-te că n'a instruit-o nimeni şi că nu prea are armament; cât priveşte bazele de aprovizionare şi spatele frontului, nici nu poate fi vorba despre aşa ceva. Şi totuşi, uită-te cum luptă! Creşte şi învinge, în ciuda tuturor piedicilor! Oricât de mult îndură, oricât suferă şi oricât sângerează, e totdeauna vitează, veselă şi ageră! Şi toate astea, fiindcă avem încredere în voi, în Ruşi, în Moscova, în prietenul poporului nostru, Stalin... Ai să vezi mâine pe cei din Muntenegru; viteji ca ei mai rar! Il vom întâlni şi pe Potkozaraţ. Nu ţi-am vorbit încă de el? O, e eroul nostru! Vucetin o să se bucure grozav! Sunt prieteni, au luptat împreună în detaşamentul Lovcen. Primii partizani din Muntenegru!

Il rugai pe Iovan să-mi povestească mai multe despre Vucetin. Doar nu ştiam aproape nimic despre el.

... Tomaş Vucetin, fiul unui profesor din Rieka Ţârnoevicia, învăţase încă de copil limba rusă, dela tatăl său. Reuşise să termine facultatea de filologie slavă din Belgrad; sub influenţa literaturii ruse şi mai ales a operelor lui Necrasov şi Şcedrin, începu să scrie. Ziarul liberal « Politika » publicase des articole şi schiţe de-ale lui, în care era zugrăvită adevărata viaţă, aspră şi săracă, a poporului muntenegrean. Dar pesemne că ele nu plăcuseră cuiva şi Vucetin fu concediat dela « Politika ». Ar fi putut să scrie ce i se cerea, să-şi petreacă fără nicio grijă timpul în tavernele îndrăgite de poeţi ca « Tri şeşira », Dva elena »[1]) sau « Vadul husarilor » — o vilă de lângă oraş, care avea forma unei corăbii şi unde totul era aranjat ca pe un vas de piraţi ... Dar nu, Vucetin nu făcea parte dintre cei care beau şi petreceau acolo. Nu era niciodată văzut în societatea poeţilor de felul lui Kocia Popovici şi Dedina. Locuia într'o cămăruţă igrasioasă, la subsol, şi o ducea tare greu. Dădea meditaţii, transcria roluri pentru actori şi ducea pe la diferite case lapte şi chifle proaspete. Traducea în limba sârbă operele lui Lermontov, Gorchi şi Fadeev. Uneori mai apărea câte un articol de-al lui în revista « Ariciul tuns » numită astfel pentru că cenzura o tăia fără milă. Pe cât se putea, ea împungea fără cruţare cu acele sale satirice pe birocraţi, făţarnici şi reacţionari. Tot aci publica Vucetin şi traducerile sale din revista sovietică « Crocodil ». El era autorul scrisorilor semnate « Todor, tatăl vostru din popor »; în aceste scrisori era ironizată activitatea lui Todor Topici, reprezentantul « poporului » în parlament, din partea oraşului Leskovaţ, un om gras, cu pântecele mare şi cu picioare scurte.

Viaţa grea, de mizerie, îi submină sănătatea. Imbolnăvindu-se de tuberculoză, Vucetin hotărî să se întoarcă în patria sa, în mijlocul poporului său, la viaţa aspră şi simplă din păşunile de munte, prin care străbătea briza caldă a Mării Adriatice. Acolo, aerul e totdeauna curat şi sănătos. Incepu să meargă din sat în sat şi pretutindeni, ori de câte ori sta de vorbă cu oamenii, le citea de pe foi bătute la maşină fragmente din poemul lui Necrasov « Cine trăieşte bine în Rusia ». In suferinţele oamenilor ruşi — eroii poemului lui Necrasov — Muntenegrenii îşi recunoşteau propriile lor suferinţe. Le arăta fotografia unei combaine sovietice care mergea pe un nesfârşit lan auriu de grâu. Fotografia îi fusese dăruită, ca amintire, de corespondentul agenţiei Tass, pe care-l cunoştea. Privind foto-

---

[1]) « Trei pălării », « Doi cerbi » (N. trad.)

grafia combainei, oamenii căutau să-şi închipuie cum s'a schimbat viaţa în Rusia sub Puterea Sovietică.

Vucetin îşi făcu mulţi prieteni devotaţi. Unul dintre ei, Stoian Potkozaraţ, elev la şcoala medie tehnică din Ţetinie, venise în fiecare duminică la el la Rieka Ţârnoevicia să stea de vorbă. Tot împreună au plecat în munţii Lovcen, îndată ce răsună acolo primul foc tras de partizani. Cu prilejul organizării marelui detaşament Lovcen, Vucetin a fost ales conducător al grupei de partid. Toată lumea îl iubea, în afară de comandantul detaşamentului, Peko Dapcevici, din pricina căruia Vucetin trebui să părăsească Muntenegrul.

Intrebai dece. Mă mira că un om atât de calm şi de modest ca Vucetin, poate să nu se înţeleagă cu cineva. Iovan îmi explică. Dapcevici e un mare erou şi deaceea e autoritar şi foarte ambiţios. Acum comandă un corp de armată şi toate trupele NOVI din Muntenegru. E în raporturi intime cu Tito. Popovici, comandantul corpului de armată, e cel mai bun prieten al său. Au fost împreună în Spania. Dapcevici s'a înapoiat însă mai târziu decât el în Jugoslavia, abia în Iulie 1941. Din lagărul de concentrare din Franţa, a nimerit în Germania, unde a lucrat câtăva vreme la fabrica de armament din Steyr şi, se zice că a stat un timp într'o închisoare fascistă. Apoi a fugit de acolo şi s'a strecurat cu greu în Muntenegru. Tito l-a numit imediat membru al comitetului regional de partid din Ţetinie şi comandant al mişcării de eliberare. Tot atunci s'a răspândit zvonul că Dapcevici e un om de o vitejie nemaivăzută, erou din Spania.

Totuşi, Vucetin nu se înţelegea cu el şi se ridica adeseori împotriva hotărîrilor sale. Odată, de pildă, partizanii au capturat vaporul italian « Scander-beg » încărcat cu alimente. Dapcevici, însă, în loc să folosească alimentele capturate, a continuat, ca şi înainte, să rechiziţioneze grâne şi carne dela ţăranii care sufereau de foame. Partizanii erau indignaţi. El dădu atunci ordin ca toţi cei care vor îndrăzni să critice acţiunile conducerii, să fie împuşcaţi. In timp ce la noi se purtau discuţii şi se dădeau tot felul de ordine, vaporul nimeri în mâinile cetnicilor, cu încărcătură cu tot.

Altă dată, Dapcevici n'a vrut să ajute un grup de trei sute de partizani care duceau o luptă inegală în sectorul Leşanskanahia împotriva a cinci mii de Italieni . . .

Vucetin se certa de fiecare dată cu Dapcevici, în asemenea cazuri. In cele din urmă, Dapcevici îl puse la dispoziţia secţiei de cadre a Comitetului Central al partidului. Stoian Potkozaraţ plecă cu el în Bosnia, peste prăpăstiile şi stâncile munţilor Komi. Rankovici îi propuse

lui Vucetin să rămână la Comitetul Central, pentru munci de birou, dar el preferă să intre ca simplu ostaş în Brigada Proletară, unde erau cei mai mulţi comunişti. Stoian nu se despărţi de el. Amândoi au învăţat dela Slobodan Miloevici să fabrice mine. Au aruncat în aer o mulţime de poduri şi au provocat deraieri de trenuri; apoi, Stoian trecu din batalionul Şumadia în cel muntenegrean, unde nu exista niciun specialist în plantări de mine. Astăzi e un vestit plantator de mine şi are o faimă de erou.

— Să vezi cât o să se bucure Vucetin când l-o vedea pe Stoian, — îmi repetă Miletici. — Il iubeşte ca pe propriul său fiu. Toată familia lui Vucetin a fost omorîtă de fascişti. Acum familie îi suntem noi, batalionul nostru. E ca un tată care are o droaie de copii. Ii iubeşte pe toţi, are grijă de toţi şi se gândeşte la toţi. Pare cam aspru şi cam rece, dar inima lui e plină de duioşie şi căldură. Un adevărat comunist! Tare aş vrea să fiu şi eu ca el...

Merserăm câtăva vreme în tăcere.

— Ce zi minunată e astăzi! — îmi spuse din nou Iovan plin de voioşie.

Şi eu uitai gândurile care mă frământau de când îi ascultasem povestirea...

Totul ne încânta: cerul albastru din acea zi geroasă, soarele strălucitor, întâlnirea mult aşteptată cu Muntenegrenii şi faptul că ne aflam aproape de Sin.

Oamenii din batalion călcau cu pas mare, de parcă ar fi zburat, înviorați de lumina soarelui, de bocănitul paşilor pe drumul îngheţat peste noapte şi de steagul roşu, ciuruit, dar nebiruit în luptă şi negrăit de scump, pe care Djuro îl desfăşurase şi-l ţinea în sus cu deosebită mândrie.

Până la Sin, nu mai era mult. Se auzea bubuitul sec şi rar al tunurilor.

După un timp, mă chemă Vucetin. Mergeam unul lângă altul, pe marginea drumului. Privirea lui era severă şi calmă.

— Tovarăşe Zagorianov, — îmi spuse el, — vreau să iei parte astă seară la consfătuirea militară. Ţin să discut în prezenţa dumitale cu Todor Radovici, comandantul batalionului muntenegrean, despre operaţiunea pe care urmează s'o întreprindem. Vreau să-ţi explic care este tactica noastră de partizani şi să aflu dela dumneata cum ar fi acţionat un ofiţer sovietic în condiţiile luptei deschise pentru oraş.

— Bine, — răspunsei eu.

— La popasul pe care-l vom face la Obrovaţ îţi voi spune cum se prezintă situaţia, — adăugă el şi după ce îmi strânse mâna, dădu ordin comandanţilor de companie să rupă rândurile.

In zare unde un noruleţ liliachiu se contopea cu desişul cafeniu-închis al unei pădurici, la poalele muntelui Visok se iviră căsuţele albe ale unui orăşel, cu acoperişuri de ţiglă şi turnul gotic al unei biserici. Era Sinul! In faţa noastră se întindea o vale netedă cu tufişuri şi copaci rari.

Ne apropiam de satul Obrovaţ, când, pe neaşteptate, dintr'o pădurice de stejari acoperită de chiciură, ne ieşiră în întâmpinare, cântând, Muntenegrenii. Mărirăm pasul, iar ei începură să fugă spre noi. Ne întâlnirăm la o răscruce de drumuri. Muntenegrenii, cu feţele de culoare închisă, arse de soare, cu părul negru, cu ochii căprui sau albaştri, aspri, dar bucuroşi şi fericiţi, se repeziră să ne îmbrăţişeze.

— Bine aţi venit, fraţi din Şumadia!

— Noroc! Salutăm pe vitejii Muntelui Negru!

— Ce întâlnire fericită!

— Cum o mai duci, Pero?

— Slavă domnului! Dar tu, Mirko?

Ostaşii din ambele batalioane se salutau zgomotos şi cu căldură.

— M'am grăbit să ajung la tine, Todor! — spuse Vucetin şi-l îmbrăţişă pe comandantul Muntenegrenilor, un om înalt şi uscăţiv, cu sprâncenele dese şi negre ca tăciunele, îmbrăcat într'o manta uzată.

— Luptele ne-au despărţit! — răspunse emoţionat Radovici, sărutând steaua de pe boneta lui Vucetin, — dar tot ele ne unesc. N'are face că suntem puţini la număr. Şi aşa o să le venim de hac ocupanţilor din Sin.

— Acum suntem mulţi! — strigă Miletici, înaintând prin mulţimea Muntenegrenilor.

— Impreună cu Ruşii suntem două sute de milioane! — răspunse cu voce tare un flăcău chipeş, cu ochi albaştri şi cu statură de atlet.

— Stoian, Stoian! — strigă Iovan şi îl îmbrăţişă. — Cum o duci? Eşti sănătos? Ce vitejie ai mai făcut?

— De curând am aruncat în aer încă un tren blindat. Venea dela Knin spre Sin. Dar pe la voi ce se aude? De ce aţi stat atâta amar de vreme lângă Livno?

— Nu mă mai întreba. Hai mai bine să cântăm.

Miletici şi Potkozaraţ intonară un cântec muntenegrean «La bine şi la rău». Cântecul vorbea despre prietenia trainică dintre

toate popoarele slave, care sunt totdeauna împreună, atât la bucurie, cât şi la necaz.

Iovan tăcu deodată şi se apropie de mine. Cântecul amuţi, stingându-se încet, ca şi cum ar fi fost înnăbuşit. Ostaşii întorceau capetele. Dinspre munţi, se apropia, năvalnic, o ceată de călăreţi.

— Iar au venit ! — spuse încet Iovan. — Ce-or mai fi vrând?

Călăreţii se opriră în faţa noastră. Preşedintele tribunalului corpului de armată, un om cu faţa ciupită de vărsat şi cu capul mare, al cărui păr aspru ieşea de sub bonetă ca o bidinea de zugrav, descălecă încet, îşi îndreptă mauserul uriaş care-i atârna de curea şi se apropie, cu paşi măsuraţi, de Radovici.

— Aţi fost ieri în satul Obrovaţ? — întrebă el.

— Am fost cantonaţi lângă sat într'o pădurice, — răspunse Radovici, înfruntând calm privirea lui sfredelitoare.

— Este printre voi unul... Stanko Turici?

— Este.

— Dar Stoian Potkozaraţ?

— Sunt eroii noştri.

— Şi unde se află aceşti vulturi?

Cei doi partizani se apropiară de călăreţul cu obrazul ciupit de vărsat, uitându-se curioşi la el. Grombaţ le aruncă o privire repede, apucă port-hartul care-i atârna de umăr, se uită la o hârtie prinsă pe el sub o foaie de celofan, şi întrebă cu voce spartă:

— Aţi petrecut la nunta ţăranului Obren Matici, din Obrovaţ?

— Am petrecut, dar ce-i cu asta? — întrebă zâmbind Stoian.

— Aţi băut rachiu? Aţi jucat? Aţi sărutat femeile?

Flăcăii se uitară unul la altul, stânjeniţi.

— Aceste fapte au fost judecate ieri de tribunalul militar, — urmă apăsat ciupitul, uitându-se la hârtia de pe port-hart. —V'aţi îmbătat, aţi comis fapte neruşinate şi mai ales aţi flecărit despre unele lucruri care sunt un secret militar. Prin aceasta aţi călcat disciplina revoluţionară. Am venit să vă comunicăm sentinţa: In numele poporului...

Nu apucă să termine, când alţi doi călăreţi, care descălecaseră mai înainte, se şi aşezară în spatele lui Turici şi Potkozaraţ, scoaseră revolverele din buzunarele mantalelor şi împuşcară pe partizani, în ceafă.

Turici căzu fără un cuvânt, cu mâinile întinse, iar Potkozaraţ se clătină. Se sprijinea, tăcut, de armă, de parcă ar fi vrut să arate tuturor cum trebuie să moară un viteaz. In ochii săi larg deschişi se stingea o lucire de neţărmurită uimire. Se prăbuşi cu faţa în zăpadă numai după ce călăreţii care-l împuşcaseră, îl izbiră cu pumnii în spate.

Toate se petrecuseră neînchipuit de repede şi uimirea a fost atât de mare, încât ne-am revenit numai când grupul de călăreţi porni în galop spre munţi, cu chiote, şi strigăte, după ce ne aruncase priviri ameninţătoare. Plecaseră în goană, lăsând în urma lor, pe câmpul acoperit de zăpadă şi înroşit de soarele care apunea, unde cu câteva clipe înainte domnise atâta voioşie şi zarvă, o tăcere grea, neliniştitoare ».

16

« Mergeam cu Iovan prin tabără, ascultând uneori vorbele spuse în şoaptă prin corturi. Oamenii erau indignaţi şi abătuţi de cele ce se petrecuseră. Numele lui Stoian şial lui Stanko erau rostite încet, cu emoţie. Şi se părea că în aceste şoapte, întocmai ca în rafalele de vânt ce prevestesc furtuna, se ascunde ceva ameninţător. « Dece nu protestează oare, dece rabdă? » — mă întrebam eu. Nu-mi plăcea nici starea de spirit a lui Iovan. De dimineaţă, fusese plin de voioşie, iar acum era abătut. Părea că simte din nou o ameninţare în jurul lui, parcă aştepta ca grupul de călăreţi, îmbrăcaţi în şube de oaie, să vină iar cu o sentinţă a tribunalului militar, de data aceasta privind « iniţiativa » lui dela Bogovina. Ii reproşai că e pasiv şi-i propusei să-i scrie lui Rankovici despre toate.

— Asta n'o să ducă la nimic, — spuse el pe un ton deznădăjduit.

— Dar dece? — insistai eu. — Dece? Spui că e neputincios Katnici, şi nici comisarul brigăzii, Magdici, nu poate face nimic... Dar Rankovici care e membru în biroul politic?...

Căutai cu tot dinadinsul să-l conving pe Iovan că avea datoria să lupte împotriva exceselor, că nu e bine să tăcem şi că nu trebuie să îndurăm totul, cu supunere. El mă contrazise şi chiar încercă să-mi explice că măsurile aspre sunt necesare, deoarece armata e încă prost organizată.

— Inţelege că lui Rankovici nu-i arde acum de asta — spuse Iovan. — Dealtfel, nici n'o să vrea să discute. Are încredere în oamenii săi şi e sigur că aceştia nu fac greşeli. Afară de asta, e târziu şi mâine avem să dăm lupta. Acum nu mai poţi face nimic.

O greutate îmi apăsa inima. Văzusem cu proprii mei ochi că Miletici nu exagera când vorbea de asprimea sentinţelor date de tribunale şi de iuţeala cu care erau executate. Simţeam că totul se revoltă în mine împotriva acestei discipline sălbatice, ce nu se

întemeia pe înţelegerea conştientă a factorilor care ajută la obţinerea victoriei, ci pe teama de pedeapsă aspră.

Şi eu, şi Iovan, aveam nervii atât de încordaţi încât tresărirăm amândoi când auzirăm un foc de armă prin apropiere. Ca răspuns răsună o rafală scurtă de mitralieră. Cerculeţele galbene şi verzi ale gloanţelor trasoare se profilară pe cerul întunecat, ca un lănţişor. La marginea oraşului se ridică în ceaţă cupola de lumină palidă a unei rachete.

Pe cerul albastru-cenuşiu, apăru cornul îngust, de culoare portocalie, al lunei noi, înconjurată de o aureolă palidă. Deasupra pământului, plutea o ceaţă cenuşie, care cuprindea tot mai mult oraşul şi, odată cu el, depărtările. Noţiunea de spaţiu dispăru. Copacii parcă erau suspendaţi în negură.

Tomaş Vucetin îşi întinsese cortul lângă liziera unei pădurici de stejar. De acolo oraşul Sin se vedea bine în timpul zilei. Se desluşeau limpede casele mici de piatră, cu acoperişuri ţuguiate, înghesuite în jurul unei biserici catolice înalte şi al alteia ortodoxe, scundă asemănătoare unui cub cu care se joacă copiii; se zărea şi casa guvernatorului oraşului, cu turnul ei rotund, pe care flutura steagul fascist, ca o pasăre de pradă cu aripile întinse.

Intrarăm în cortul lui Vucetin.

. . .Deasupra măsuţei de campanie, pâlpâia lumina slabă a unei lumânări. Răbufnirile vântului pătrundeau în cort şi mişcau flacăra ce se zbătea, când într'o parte, când într'alta, gata-gata să se stingă. Flacăra tremurătoare a lumânării lumina desluşit numai faţa lui Vucetin, aşezat lângă măsuţa pe care erau întinse hărţile sale topografice. Ai fi zis că afară de el nu mai este nimeni în cort. Dar ştiam că prin ungherele întunecoase şed comandanţii şi comisarii politici ai companiilor din amândouă batalioanele. Auzeam lângă mine tusea seacă a lui Todor Radovici, iar în faţă zăream silueta lui Kicia Iankov.

Consfătuirea militară începuse.

— Deobicei, atacăm pe ascuns, — spuse Vucetin, uitându-se la mine. — Ne pitim pe după copaci sau pe după bolovani şi aşteptăm inamicul în tăcere, în locurile unde el nu poate folosi împotriva noastră, nici tancurile şi nici artileria. Il lăsăm să se apropie cât mai mult, tragem dela cea mai mică distanţă, iar apoi ne avântăm în luptă, corp la corp. Munţii, pădurea, vremea rea şi întunericul ne ajută. Sunt cei mai credincioşi aliaţi ai noştri . . . Aproape toate oraşele le-am cucerit în timpul nopţii. Am şi elaborat principii operative şi tactice destul de limpezi, reguli şi metode cu privire la

felul în care se poartă războiul popular. Ostaşii noştri sunt energici, rezistenţi şi hotărîţi. Au însuşiri militare, lucru de care s'au convins, nu odată, fraţii ruşi când am luptat cot la cot în multe războaie: împotriva Turcilor, împotriva lui Napoleon şi împotriva Nemţilor — şi dacă nu le încătuşezi iniţiativa şi voinţa, sau dacă nu le înnăbuşi energia, sunt în stare să conceapă o manevră îndemânatică, rapidă şi precisă şi s'o execute eroic.

Vucetin tuşi ca să-şi dreagă glasul şi tăcu un timp, uitându-se la ofiţeri cu o privire obosită.

— Ai să vezi, o să ne spună acum că operaţiunea nu va mai avea loc, — îmi şopti Miletici.

Dar eu simţeam că nu asta urma să ne spună Vucetin. Înţelegeam şi starea de spirit a lui Iovan. Nici eu nu puteam uita faţa arsă de soare a lui Stoian Potkozaraţ şi ochii lui albaştri-luminoşi. Stăpânirea de sine a lui Vucetin părea uimitoare, după toate câte se întâmplaseră.

Comandantul ascultă câteva clipe freamătul plin de nelinişte al păduricii de stejar şi continuă, chibzuit şi calm:

— Dar, tovarăşi, noi nu ştim încă să luăm cu asalt un oraş. Ne lipsesc fermitatea, perseverenţa în atingerea ţelului şi spiritul de organizare. Nu înţelegem încă destul de limpede principiile fundamentale ale războiului modern. Nu putem încă să luptăm, ca o armată adevărată, în afara munţilor noştri şi nu suntem în stare să dăm bătălii mari, organizate, să ducem campanii în alte părţi şi să întreprindem operaţiuni de durată. De pildă, nouă ne este foarte greu să ocupăm o poziţie şi să o apărăm cu îndârjire. De cele mai multe ori, sau ne năpustim asupra inamicului, sau fugim de el. Vorbesc intenţionat despre aceste lucruri, pentru ca Zagorianov să ne afle atât calităţile, cât şi lipsurile. Dealtfel, cred că îşi dă singur seama că nu formăm încă o armată în adevăratul înţeles al cuvântului. Deocamdată, suntem «*ştetibrazda*», cum e numit la noi juncanul, care nu ştie să meargă de-a-lungul brazdei şi o strică mereu. Vrem să învăţăm să luptăm ca sovieticii, în mod stalinist, pentru a lovi pe inamic la sigur, nu la voia întâmplării. Am irosit şi aşa prea multe forţe în luptă inegală şi neorganizată. Şi aceasta, nu numai fiindcă suntem prost înarmaţi, prost echipaţi şi nu ştim să luptăm cum trebuie; uneori, suntem înfrânţi chiar atunci când avem armament şi când condiţiile operative şi tactice sunt mai mult decât favorabile pentru noi. Se întâmplă ca şi cum duşmanul ar sta în spatele nostru în timp ce elaborăm o operaţiune sau alta.

Comandanţii se priviră în tăcere. Vuietul crângului care stârnea nelinişte, umplu cortul şi îl simţirăm aproape ca pe o senzaţie fizică.

Vucetin continuă coborînd vocea:

— Numai afluxul neîntrerupt al poporului în armata noastră şi în detaşamentele de partizani, numai succesele Armatei Roşii care ţintuieşte în loc hoardele nemţeşti şi le distruge, numai pădurile şi munţii, iată ce salvează mişcarea noastră de o zdrobire totală şi pe noi de pieire. Pierdem foarte des şi deosebit de mulţi comunişti, proletari, — cele mai bune cadre ale noastre. De pildă, în faţa ochilor noştri, Brigada Proletară încetează, treptat, de a mai fi proletară, prin compoziţia ei. Este timpul să învăţăm să ne cruţăm forţele. Pentru noi, fiecare soldat este preţios, pentru că vedem în toţi, viitorii constructori ai noii Iugoslavii. Trebuie să învăţăm să învingem cu pierderi cât mai mici... In lumina celor ce v'am spus, să discutăm acum planul atacului, cu chibzuinţă şi amănunţit... Ia povesteşte-ne, tovarăşe Zagorianov, — mi se adresă Vucetin, — cum ar acţiona un ofiţer de-al vostru, care ar avea misiunea să ia cu asalt Sinul, unde fiecare casă cu ziduri groase de piatră, poate fi transformată într'o cazemată? In oraş se află un regiment din divizia de vânători de munte «Frunza de stejar».

— La Sin e un regiment? Dar noi n'avem decât două batalioane, — spuse cu voce înnăbuşită cineva dintr'un colţ întunecat al cortului. — Nu va fi uşor să-i pornim pe ostaşi la o asemenea luptă, după cele întâmplate azi. Trebuie să chibzuim bine.

— Adevărat! Şi afară de asta, după regulile tacticii, trebuie să ai forţe de cel puţin trei ori mai mari, când ataci un inamic care se apără, — adăugă altul.

Pentru o clipă se făcu tăcere.

— Dar nu ne-a îngăduit nimeni să amânăm atacul, — spuse deodată Radovici, supărat.

— Daţi-mi voie să-mi spun şi eu părerea, — zise Kicia Iankov, ridicându-se şi sprijinindu-se de o ladă.

Cutele adânci din jurul gurii, umbrite de lumina tremurată a lumânării, dădeau feţei sale o expresie de amărăciune.

— N'ar fi oare mai bine să aşteptăm pe comisarul nostru? A întârziat la Rankovici şi poate că ne va aduce ceva instrucţiuni noi. Problema luării cu asalt a oraşului Sin este prea complicată şi de prea mare răspundere, în împrejurările de astăzi, ca să putem hotărî singuri. Asta-i părerea mea.

— Aşa-i! — întări Miletici spusele comandantului companiei şi, întorcându-se spre Vucetin, adăugă: — Nu putem să nu luăm în

seamă cele petrecute. Dacă aţi auzi ce spun Muntenegrenii! — încheie el cu vocea sugrumată de emoţie.

— Ce spun? — întrebă Vucetin încet, cu un zâmbet amar.

— Spun că Sârbii prea şi-au luat nasul la purtare şi omoară cu tot dinadinsul pe Muntenegreni. Iată ce spun! — rosti brutal Iovan. — Nu mai putem ataca împreună oraşul.

— Radovici, — întrebă Vucetin, ridicându-şi vocea, — oare în faţa inamicului, în ajunul luptei, mai poate fi vorba de neînţelegeri între ostaşii noştri? Oamenii noştri nu au oare cugetul curat? Pot fi înfricoşaţi? Nu suntem oare fraţi din aceeaş familie unită a popoarelor iugoslave? E atât de uşor să se semene neîncredere, dezbinare şi duşmănie în rândurile noastre? Suntem împotriva amânării sau a anulării ordinului de luptă!

— La fel spun şi eu! — răspunse cu tărie Radovici.

El fu susţinut şi de alţi ofiţeri şi comisari politici.

— Conştiinţa noastră e curată!

— Nimeni nu va reuşi să bage zâzanie între noi.

— Şi nici să ne înfricoşeze!

Din toate colţurile răsunau voci. Mulţi dintre comandanţi se apropiară de Vucetin şi îl înconjurară. Atunci observai că în cort este foarte multă lume.

Kicia Iankov, care după cum se vede nu mai şovăia, se apropie de mine şi-mi spuse cu hotărîre:

— Dacă-i aşa, te ascultăm, tovarăşe Zagorianov!

Se simţa, după voce, că e nerăbdător: în ochi i se aprinsese dorinţa arzătoare de luptă.

— Care sunt informaţiile culese de recunoaştere? — întrebai încurajat de privirea lui Vucetin.

Radovici ne explică amănunţit. Aflase dela locuitori că Nemţii se pregătesc, fără nicio grijă, pentru sărbătorirea noului an. Se simt stăpâni absoluţi şi caută să petreacă din plin ultimile zile liniştite înainte de a pleca pe frontul de Răsărit. Patrularea sau serviciul de gardă sunt pentru ei adevărată pedeapsă. Regimentul a avut pierderi mari şi probabil că va fi trecut în refacere. Dar e bine înarmat: are mitraliere grele şi uşoare, aruncătoare de mine, câteva tunuri de munte şi unu sau două automobile blindate pentru transportul corespondenţei şi pentru paza ofiţerilor care se duc la Split sau la Knin. Ei ocupă casele cele mai mari din oraş. Postul de comandant al regimentului se află în casa cu turn din piaţă. Nu există linie neîntreruptă de apărare în jurul oraşului şi nu mai sunt avanposturi înaintate din ziua când partizanii au nimicit un

astfel de post. Nemţii se mulţumesc să pună posturi şi să trimeată patrule numai pentru pază şi observaţie. Mai bine apărate sunt străzile care se termină în râpe şi în ogoarele de porumb. In oraş nu sunt nici baricade şi nici cazemate. Numai la ieşirile din oraş se află bunkere făcute din cărămizi şi lut. Câmpul din jurul şoselei era minat. Noaptea se aşezau mine şi de-a-lungul şoselei.

Mă uitai pe hartă:

— Este important să pătrundem fără zgomot şi pe neaşteptate in centrul oraşului. Care e drumul cel mai scurt? — întrebai eu.

— Pe şosea.

— Şi desigur că inamicul nu se aşteaptă deloc ca noi să atacăm pe acolo. Dar ce facem cu minele?

— N'avem specialişti care să le scoată, — spuse Radovici. — Avem însă oi şi capre. Putem să le mânăm pe câmpul de mine.

— Foarte bine, tovarăşe. Văd că eşti prevăzător, — încuviinţă Vucetin, cu un zâmbet.

— Nu putem folosi oile şi caprele, — mă împotrivii eu. — Acesta nu este un mijloc modern de luptă. O să facă zgomot şi, trezind pe Nemţi, vor zădărnici operaţiunea. Cum arată câmpul de mine?

Radovici îmi explică, arătându-mi pe hartă că adâncimea câmpului de mine nu trece de zece metri şi că primele rânduri sunt aşezate cam la o sută de metri depărtare de marginea de nord a oraşului; adăugă că sunt mine cu acţiune imediată...

In mintea mea încolţea o hotărîre, cea mai nimerită, cred, în astfel de împrejurări. In urma celor auzite dela Vucetin şi Radovici, era limpede că nu ne puteam aştepta să avem succes într'o luptă deschisă. Imi amintii de bătăliile la care luasem parte cu compania mea şi în care inamicul avusese superioritate numerică. Mă gândii la tactica noastră stalinistă încercată — lovitura năprasnică prin surprindere.

Iată cum se prezenta situaţia. Era limpede că moralul Nemţilor nu este prea ridicat. Urmau să fie trimişi la moarte în Rusia. Desigur că în ajunul anului nou se vor îmbăta şi nu vor fi în stare să se orienteze repede şi să organizeze rezistenţa.

Planul meu de luptă pentru cucerirea Sinului şi nimicirea regimentului german era simplu. Batalionul muntenegrean, spusei eu arătând cu rigla pe hartă, va ocupa povârnişurile dinspre nord-est ale muntelui Visok, care domină regiunea din jur şi, după ce îşi va asigura flancul drept înspre râpa Muha, va da o lovitură prin surprindere asupra satului Budimir şi în direcţia bisericii catolice din oraş. O companie va organiza o ambuscadă pentru cazul

când Nemţii ar încerca să treacă râpa şi, de acolo, prin curtea morii de apă, spre satul Pavici. Batalionul Şumadia, fără să fie observat, va ocupa poziţie pe linia Suhaci-Ţurline şi după ce-şi va asigura flancul stâng, va da dinspre Milanovici o lovitură dela nord-est, asupra centrului oraşului, folosind pentru aceasta potecile curăţate de mine, de-a-lungul şoselei Sin-Vrlik.

Luai asupra mea sarcina de a curăţi de mine locul de trecere. Sosise clipa când cea de a doua specialitate militară a mea — curăţirea câmpurilor de mine — pe care o învăţasem în cursul înaintării spre Nipru, putea să-mi fie de folos.

— Aruncătoarele de mine ale batalionului, — continuai eu, — vor acţiona împreună cu companiile lor. Koţe Petkovski va însoţi cu puşca sa antitanc grupul de şoc al batalionului Şumadia pentru cazul când pe şosea ar apărea un automobil blindat al inamicului.

După ce vom pătrunde în oraş, fiecare pluton va porni la asalt asupra obiectivelor dinainte stabilite. Comisarii politici ai companiei vor intra deîndată în legătură cu locuitorii, care desigur că ne vor ajuta. Dacă Nemţii vor reuşi totuşi să-şi înjghebeze apărarea, undeva într'o casă, vom bloca aceste puncte de sprijin şi le vom ataca din toate părţile cu grenade. In caz extrem, clădirea va fi aruncată în aer sau incendiată. Trebuie să se acţioneze cu curaj şi cu hotărîre.

După ce terminai, cineva spuse cu mândrie:

— Asta da! Se vede că e din Armata Roşie!

Simţeam cum îmi cresc forţele şi energia; eram fericit că pot fi de folos partizanilor.

Planul meu a fost adoptat. Vucetin şi Radovici începură deîndată să întocmească ordinul de luptă...»

17

«In timpul nopţii, pământul fu prins în zaua unui strat de ghiaţă. Bătea un vânt puternic, care spulbera zăpada din râpe şi o arunca şuierând, pe câmpul îngheţat. Era întuneric beznă şi nu se vedea nimic, nici măcar la trei paşi.

Mă târam încet, pipăind cu prudenţă fiecare moviliţă de pământ îngheţat, până când degetele mele înţepenite de ger, dădeau peste o sârmă. După ce o tăiam cu foarfecele, scoteam mina şi deşurubam focosul. Astfel, distrugeam mină după mină. Din fe-

ricire, nu erau aşezate prea des; fuseseră puse în ordine, ca într'o formaţie de şah şi le puteam găsi mai uşor.

Baio, comandantul plutonului şi câţiva ostaşi, se furişau după mine fără zgomot.

După două ore de muncă încordată, am reuşit să facem în stânga şoselei o breşă de cinci metri prin câmpul de mine.

In sfârşit, terminarăm cu minele şi ne adăpostirăm în şanţ, lângă barieră. Se auzeau sunetele unei muzicuţe. Sentinela veni până în dreptul nostru şi apoi se întoarse. Atunci Baio îi înfipse un cuţit în spate. Hitleristul se prăbuşi cu un geamăt surd.

Inaintarăm târîş până la cazemată. Când am ajuns, un soldat începu să se mişte neliniştit, dar a fost ultima lui mişcare...

Drumul spre oraş era deschis în partea dinspre nord-est.

Mă întorsei la Vucetin şi-i raportai.

— Tovarăş drag! — atât spuse el şi mă îmbrăţişă cu căldură.

Pe marginea stângă a şoselei Sin-Vrlik, prin întunericul care începuse să se destrame, trecea companie după companie. Ostaşii mergeau în tăcere, fără să deschidă focul.

Garnizoana din Sin, care se bizuise pe câmpurile de mine, pe ambuscadele aşezate în punctele primejdioase şi pe barajele construite în faţa râpelor, a fost luată prin surprindere. Semnalele de alarmă, vuietul sirenei, fluierăturile ascuţite şi strigătele sentinelelor — au fost date prea târziu. După ce năvăliră în oraş, partizanii se repeziră deîndată spre clădirile mari, le înconjurară şi începură asaltul. Ostaşii aruncau grenade pe ferestre, apoi năvăleau în case şi luptau împotriva duşmanului, după metoda lor preferată, corp la corp. Fiecare pluton avea un obiectiv dinainte stabilit. Garnizoana se văzu fărămiţată în grupuleţe şi nu fu în măsură să opună nicio rezistenţă organizată.

Compania lui Iankov, care ajunsese repede în piaţa din centrul oraşului, atacă clădirea cu trei etaje şi cu turn, unde se afla comandamentul. Nemţii nu reuşiră să organizeze apărarea nici aici. Ocuparăm, din goană, primul cat, alungând pe scări în sus oamenii din gardă care mai scăpaseră. La ferestrele camerelor, în care se aprinsese lumina, zăream ofiţeri pe jumătate dezbrăcaţi, care cu puţin înainte sărbătoriseră zgomotoşi anul nou.

Nu reuşirăm dela început să pătrundem în etajul de sus. Pe o platformă a scării se instalase un Neamţ cu mitraliera şi trăgea ca un dement de-a-lungul treptelor. Djuro Filippovici coborî în spinare trei răniţi, fără să lase drapelul din mână. Alţi doi partizani fură ucişi.

Vasko Hristici se apropie de mine târîş. Ţinea în mână o armă pe care nu ştiu unde o găsise.

— Vreau să stau lângă tine. Imi dai voie? Cu tine nu mi-e frică.

— Ei, şi acum ce facem? — întrebă cu glas tare Baio, comandantul plutonului nostru, lipindu-se de parapetul scării şi privind în sus.

O nouă salvă de mitralieră îi acoperi graiul. Un nor de praf de var înţepător se ridică în sus. Tencuiala cădea uruind. Mitraliorul continua să tragă.

— Cum să-l scoatem din luptă? — se întrebau ostaşii.

— Din curte, prin fereastră! — spuse unul.

Ideia era bună.

— Dar cum să ajungem la fereastră?

— Din pom! — spuse Baio. — In curte sunt nişte pomi, chiar lângă zid.

Unul dintre ostaşi coborî scara în goană. Crengile arţarilor bătrâni ajungeau până la acoperiş. După ce se urcă în copacul aflat chiar în faţa ferestrelor care dădeau spre scară, ostaşul aşteptă până când pâlpâirile mitralierei îl luminară pe hitleristul care stătea culcat pe platformă şi trase de două ori. Mitraliera amuţi.

De pe scară, ostaşii se năpustiră cu pumnalele în mâini, pe coridor. Nemţii încercară să intre înapoi în cameră, dar fură izgoniţi de exploziile grenadelor aruncate din stradă. Dădurăm ultimele lupte, corp la corp.

— *Hände hoch!* — se auzi vocea triumfătoare a lui Kicia Iankov.

Djuro Filippovici fugi tropăind pe o scăriţă spre turn, iar Vasko şi cu mine îl urmarăm.

Djuro rupse şi călcă în picioare steagul cu svastică neagră şi cu frunză galbenă de stejar, înălţând în locul lui micul nostru drapel, care strălucea viu în lumina zorilor.

— Victorie! Victorie! — răsună deasupra pieţei glasul lui Filippovici.

Ostaşii care trăgeau încă pe stradă, ridicară capetele şi strigară: «Ura!»

O clipă mi se păru că mă aflu din nou în mijlocul plutonului meu, printre tovarăşi, că am venit împreună cu ei aici, până aproape de Marea Adriatică, poate la ultima linie de luptă, în drum spre pace.

Bucuria victoriei nu poate fi cuprinsă în vorbe!

Vasko, care cu bucurie îşi flutura şapca, mă trase deodată de mânecă şi strigă speriat:

— Priveşte !

De după gardul bisericii catolice, apăru un automobil blindat, de culoare galbenă, pesemne unul din cele folosite de armata lui Rommel în Africa. După el veneau Nemţii, unul lângă altul, trăgând în toate părţile, cu automate.

Piaţa începu să se golească. Partizanii se retraseră, căutând adăpost în curţi şi în fundături.

Numai fraţii Stankov rămaseră la capătul străzii, cu aruncătorul de mine. Vucetin scoase capul pe poarta unei case şi le comandă scurt:

— Foc !

Radislav băgă o mină pe ţeavă şi se aplecă. Se auzi un sunet şuierător. Mina porni vâjâind; după ea urmă alta. Licăririle albe-gălbui ale exploziilor izbucniră departe, în spatele grupului de Nemţi. Tomislav mută repede pârghia de ochire şi ridică ţeava mai mult.

Koţe Petkovski, pitulat după o bornă pe care se înseamnă kilometrajul, trăgea cu puşca sa antitanc asupra maşinii.

Vasko, înviorat, puse mâna pe armă. După ce închise un ochi, apăsă pe trăgaci. Reculul îl făcu să dea puţin înapoi. Se fâstâci şi-mi aruncă o privire rugătoare. Era prima lui împuşcătură. Ii strigai:

— Bravo ! Ai omorît un fascist ! Il vezi? Uite-l întins colo ! Mai trage, că altfel au să fugă !

Copilul apucă din nou arma.

Rândurile soldaţilor duşmani se răreau. Partizanii trăgeau în fascişti, dela ferestre, de după colţuri, şi din porţile caselor.

Deodată maşina blindată tresări, făcu un viraj scurt şi se propti în colţul unui zid de piatră. Văzui cum se deschide uşa cabinei, din care se prăbuşi şoferul mort. Apoi, ieşi un soldat mic de statură, îmbrăcat într'o manta mototolită şi încălţat cu cizme mari. Ducea sub braţ o servietă voluminoasă. Incepu să se caţere pe gard. Trăsei în el, dar nu-l nimerii şi Neamţul dispăru în grădină.

Lipsiţi de pavăza automobilului blindat, Nemţii, trăgând la întâmplare, porniră în goană pe strada cea mai apropiată, care nu fusese ocupată de partizani. Strada se înfunda într'o râpă adâncă, năpădită de tufişuri...

— Nu-i urmărim? — întrebă Vasko, ridicându-se aproape până la brâu peste ambrazura turnului. — Ia te uită unde fug ! Spre râpă !

— Las' că n'o să ajungă departe !

Ştiam că în râpă stă la pândă o companie comandată de Radovici. »

18

« La ferestrele caselor mari atârnau cearşafuri albe. Pe străzi, cai cu picioarele groase rătăceau scuturându-şi harnaşamentele. Intendenţi îi prindeau şi îi înhămau la căruţele pe care le încărcau. In jurul tunurilor uşoare de munte, pe care erau desenate frunze de stejar, se iscă o ceartă.

— Sunt tunurile noastre ! — strigau ostaşii din compania lui Iankov.

Dar Muntenegrenii se aşezaseră pe ţevi şi pe afeturi, şi nu vroiau să cedeze trofeele.

— Pe din două ! — îi împăcă Petkovski. — Fraţii împart totul între ei.

El stătea lângă tunuri, învârtea manivelele, umbla mereu la închizători şi cerceta pârghiile de tragere. Artileria, ca şi tot ce avea legătură cu tehnica, îl pasiona.

— O să poţi învăţa să tragi? — îl întrebă Vucetin, care se apropiase de el.

— Invăţ... Să încerc? Ia te uită câte obuze sunt pe aci ! Gata ! Şi acum, foc !

— Ajunge, — îi spuse, zâmbind, Vucetin. — O să tot tragi când vei fi comandant de baterie !

Comandantul cercetă tunurile şi spuse:

— Trei lui Radovici, şi trei nouă. Să nu rămână nimeni nemulţumit. Acum suntem o adevărată unitate, în toată regula, nu numai cu numele, ci şi cu armament.

— Vedeţi ce înseamnă să luptăm împreună? — spuneau Muntenegrenii.

— Aşa-i. Nu cu degetele răsfirate, ci cu mâna strânsă — pumn, ca sovieticii... Auziţi?

Dinspre râpă, răsună o salvă, apoi se auziră împuşcături răzleţe şi după aceea, totul se linişti.

Vucetin îmi strânse cu putere mâna şi zise:

— Acum e gata. Totul s'a petrecut aşa cum am plănuit...

— Incotro mergem? — întrebau ostaşii.

Succesul le stârnise dorinţa de a porni numaidecât mai departe.

— Spre Split ! — insista Miletici. — Spre marea cea albastră.

Era cuprins de un avânt războinic.

— Spre Split! Spre Split! — repeta el, voind parcă să răscumpere, printr'un curaj nemăsurat, disperarea şi nehotărîrea din ziua precedentă. — De aici drumul e drept. Treizeci şi şase de kilometri.

Ne atrăgea mult ideia de a da ajutor partizanilor din Dalmaţia, în lupta dârză pe care o duceau demult, şi nu întotdeauna cu succes, pentru portul Split şi pentru marile insule din faţa acestuia. Să întrerupem comunicaţiile inamice în zona de coastă şi să ieşim la mare...

Dar, deocamdată, trebuia să adunăm trofeele şi să hotărîm încotro vom trimite prizonierii pe care partizanii îi aduceau din toate colţurile oraşului. Muntenegrenii aduseră din râpă o coloană întreagă. Vânătorii de munte abia îşi târau picioarele, mergând cu gulerele mantalelor şi ale hainelor verzi ridicate, cu mâinile trase în mâneci. Păşeau posomorîţi aruncând din când în când în jur priviri pline de teamă. In fruntea şirului, păşea Neamţul mic de statură, îmbrăcat în manta soldăţească şi încălţat cu cizme mari, asupra căruia trăsesem când se căţăra pe gard. Radovici, el însuşi, îl scosese din râpă.

— E o pradă de soi, — spuse el lui Vucetin. — Iată servieta lui.

In servieta groasă — de fapt ea fusese ţinta lui Radovici — au fost găsite tot felul de documente, caiete groase, hărţi, scrisori şi o cruce de fier prinsă pe o bucată de tunică.

Toate acestea trebuiau cercetate. Vucetin îl rugă pe Radovici să ia comanda oraşului, să rânduiască paza pe drumuri şi să asigure apărarea staţiunii de telegraf, a centralei telefonice, a băncii şi a altor clădiri importante. In lipsa lui Katnici, Corciaghin primi misiunea să organizeze în oraş un meeting, cu participarea populaţiei.

— Hai să ne plimbăm puţin, — spuse Vucetin, luându-mă de braţ. — Sunt frânt de oboseală... Şi, afară de aceasta, vreau să stau de vorbă cu dumneata.

Pornirăm pe stradă.

— Il recunoaşteţi? — întrebai eu deodată.

In întâmpinarea noastră venea Vasko Hristici. Conducea un grup de prizonieri. Avea un aer tare mândru şi, în acelaş timp puţin stingherit. Purta o tunică nemţească, cu patru buzunare mari, care îi ajungea până aproape de genunchi; în picioare, în locul opincilor, avea nişte bocanci de piele uriaşi. Vasko suflecase mânecile lungi ale tunicii. Era ciudat să vezi în mâinile lui mici, de copil, puşca mare pe care abia o putea ţine în cumpănire.

— Să fie, oare, Vasko? Ia vino încoa'!

După ce opri pe prizonieri cu un gest poruncitor, Vasko se apropie de comandant şi luă poziţia de drepţi, stând pe vârfuri ca să pară mai înalt. Se uita cu teamă la Vucetin: dacă-i ia arma şi-l trimite acasă?

Dar Vucetin îl trase spre el şi-l sărută pe frunte. Vasko, tulburat, smiorcăi stingherit şi, clipind din genele-i lungi, se uită în jur ca să vadă dacă nu cumva gestul comandantului i-a scăzut prestigiul de militar.

— Păcat că nu sunt cetnici pe aici! — spuse el cu îndrăzneală. — Le-aş fi arătat eu lor! Ştiţi că ei au ucis-o pe mama?

După ce salută, Vasko plecă să ducă prizonierii la punctul de adunare.

— Am avut şi eu un fiu de o seamă cu el... — spuse gânditor, Vucetin, uitându-se în urma lui cu un zâmbet trist.

In curţi se aprinseseră focurile şi flăcările conturau marginile drepte ale cazanelor de campanie. Rakici, intendentul nostru, împărţea cu dărnicie bucătarilor provizii din depozitele nemţeşti. Muntenegrenii şi cei din batalionul Şumadia şedeau împreună în jurul focurilor, aşteptând masa. Setea lor de luptă nu se potolise încă şi câte n'aveau să-şi spună! Nici nu prididеai să-i asculţi pe cei care voiau să povestească despre faptele săvârşite: cum au omorît trei Nemţi, cum au prins alţi cinci. Lângă un foc, ostaşii cântau cu însufleţire un cântec compus în primul an al luptei:

Fiţi gata cu coasa, grânele-s coapte,
Fiţi gata cu coasa, 'nainte...

Pe lângă noi trecură, alergând, Rujiţa Brkovici şi Aişa Başici, cărând maldăre de bandaje şi tot felul de medicamente dela unitatea sanitară nemţească. In urma lor venea trufaş Cumanudi, purtând o mulţime de trofee: un port-hart de artilerist, un bidon prins în curele, un binoclu şi un aparat de fotografiat.

— Hei, grăsunule! Mai pune şi o şea pe tine! — strigă Djuro, în urma lui.

Dar Cumanudi nu răspunse. Se îndrepta grăbit spre cazan, agitând lingura.

O tobă bubuia solemn, chemând lumea. Un flăcău, care-şi prinsese o panglică roşie la pălărie, bătea cu pumnii în tobă atât de puternic, încât te asurzea. Din satul Obrovaţ, aflat aproape de oraş, veniră lăutari. Un scripcar bătrân, cu plete lungi şi cărunte, plimba cu patos arcuşul pe coarde, făcând vesel cu ochiul unui

ţambalagiu, care lovea şi el cu sete în plăcuţele de metal. Iar un ţigan cu pantaloni verzi şi cu bundă, scotea sunete subţiri şi ascuţite, dintr'un fluier făcut din lemn de salcie.

Oamenii se prinseră de mâini, făcură doi paşi mici spre stânga, apoi unul spre dreapta; tot rotindu-se spre stânga, începură să frământe pământul din ce în ce mai repede, sărind uşor în sus, apoi îndoindu-şi genunchii şi legănându-se, se îndemnau unul pe altul strigând: « Hai, hai! »

— Kolo, kolo! [1]) — strigă Miletici. — In cinstea dragostei şi a încrederii dintre noi!

Cercul se mărea; alţi şi alţi ostaşi şi localnici fără alegere, tineri şi bătrâni, intrau în joc.

Iovan, care conducea hora, făcea cele mai neaşteptate figuri: ba paşi care stârneau haz, ba răsuciri nesfârşite de ni se părea că va cădea de fiecare dată; ba se sălta strigând: « Ha-ha! A-ah! I-ha! » Cu atâta uşurinţă şi agilitate juca, încât părea că pământul îl zvârlea în sus. Cu toţii cântau în tact aceleaşi cuvinte:

Oj, Staline, druje, druje,
Oj, Staline, druje, druje... [2])

Era cu neputinţă să nu te cuprindă şi pe tine voioşia jocului şi a cântecelor!

Vasko mă apucă de mână şi mă trase după el, în cerc. Jucai cu multă voie bună, uitând de orice grijă, mândru că numele lui Stalin este cel mai iubit nume din Balcani.

Cercul creştea mereu, cuprinzând întreaga piaţă şi întinzându-se până la zidurile caselor şi până la garduri.

— E greu să nu joci dar iată că eu nu pot. Să ne plimbăm puţin! — îmi spuse din nou Vucetin, după ce ieşi din cerc. »

19

«...Un vânt aspru dinspre Nord ne lovea în faţă. Zăpada uscată, înţepătoare, ca sticla pisată, ne izbea obrajii înfierbântaţi.

Vucetin păşea gânditor, cu capul vârît între umeri. Depărtarea şi vântul înghiţiră, încetul cu încetul, sunetele muzicii.

---

[1]) Horă (N. trad)
[2]) Oi, Stalin, tovarăşe, tovarăşe,
Oi, Stalin, tovarăşe, tovarăşe... (N. trad)

Curând nu se mai auziră nici bătăile sonore ale tobei. Câmpiile desgolite şi negre, de pe care vântul spulberase zăpada, erau mohorîte, triste. Soarele, care strălucise în cursul dimineţii, părea acum o pată galbenă, ştearsă, pe cerul tulbure. Pe colilia cenuşie, pe tufele de porumbar, care foşneau în şanţurile dela marginea drumului, şi pe câmpiile cu brazde acoperite de zăpadă, răscolite parcă de un pieptene uriaş, se aşternea o pâclă ca de scrum.

Ieşirăm din oraş.

Vucetin încetini pasul şi mă întrebă:

— Fumezi, tovarăşe? Nu? Eu fumez uneori...

Scoase punga cu tutun, strânsă sul, o desfăcu cu grijă şi îşi umplu pipa scurtă.

Vucetin ţinea foarte mult la această pungă veche şi roasă, pe care o primise dela tatăl său. Acesta o avea dela un soldat rus, Stepan, care trecuse pe aici încă în secolul trecut, în timpul războiului cu Turcii. Era singura amintire care îi rămăsese lui Vucetin, dela familia lui şi dela casa părintească din Rieka, Târnoevicia.

— Să ne aşezăm aci, tovarăşe!

Chircindu-se din cauza unui puternic acces de tuse, comandantul se trânti pe o bancă aflată în dreptul unei troiţe de piatră.

— Ţi-e rău? — îl întrebai. — Poate ar fi bine să ne întoarcem!

— Nu-i nimic... O să treacă acuşi... Când se va termina războiul, voi pleca din nou în munţi şi voi trăi prin colibele păstorilor. Acolo, am să mă îndrept.

Răscoli cu piciorul frunzele galbene întinse ca un covoraş sub stejarul scorburos şi, micşorând ochii, privi îndelung la madona de ghips, ce sta aplecată la picioarele troiţei. Vântul lovea cu furie în cununa de flori de hârtie roşie din jurul capului ei. Ploaia spălase vopseaua, care cursese pe faţa madonei, de parcă ar fi fost sânge.

Pe soclul troiţei, zării o inscripţie latinească, aproape ştearsă, acoperită de mucegai verde. Crucea şi inscripţia de pe ea îţi copleşeau inima de o tristeţe de moarte.

— E ghiara Vaticanului înfiptă în pământul nostru, — spuse Vucetin. Şi, întorcându se spre mine, continuă: — Iată dece te-am chemat. În primul rând, vreau să-ţi mulţumesc, — mă îmbrăţişă şi mă privi cu duioşie în ochi. — Să-ţi mulţumesc din toată inima. Ne-ai ajutat foarte mult, Nicolai, la cucerirea Sinului.

— Mi-am făcut datoria, tovarăşe comandant, — spusei eu. — Ţările noastre au acelaş duşman — fascismul, aşa că lupt aici şi pentru patria mea.

— Aşa e. Iar acum . . .

Vucetin se uită în jur şi apoi spuse:

— Suntem singuri. Am să-ţi vorbesc deschis . . . Stoian Potkozaraţ . . . Nici nu apucasem să stau de vorbă cu el. Mi-a fost elev, şi-l iubeam ca pe fiul meu. Inainte de luptă, am făcut un uriaş efort de voinţă să nu mă gândesc la sălbăticia care se petrecuse, căci dacă Radovici şi cu mine ne-am fi lăsat cuprinşi de starea de spirit generală, operaţiunea nu ne-ar fi reuşit. Poate că tribunalul revoluţionar, oamenii lui Rankovici, aveau motive serioase să pronunţe o sentinţă atât de aspră împotriva acestor doi Muntenegreni. A o executa, chiar înainte de luptă şi încă de către Sârbi, înseamnă a turna gaz peste foc. La noi, duşmănia naţională nu se stinge, întocmai ca un cărbune care mocneşte sub cenuşă. Din fericire, operaţiunea a reuşit, dar execuţia ne-a tulburat pe toţi. Cred că în armata voastră nu se întâmplă aşa ceva.

— Şi nici nu se poate întâmpla! — răspunsei pe un ton tăios.

— Fireşte, la fel gândeam şi eu. Oameni aparţinând unor popoare diferite colaborează frăţeşte. Aşa şi trebuie să fie; spre asta ne îndreptăm şi noi. Brigada noastră este alcătuită din ostaşi din rândurile tuturor naţionalităţilor din ţară, strâns legaţi între ei prin lupta comună. Din nenorocire însă, izbucnesc uneori certuri, cu sau fără voie.

— Inseamnă că există motive, — observai eu.

Vucetin zâmbi cu amărăciune:

— Da, dar cine le stârneşte?

Tăcu puţin, adunându-şi gândurile.

— Ai auzit desigur, vorba: « Balcanii sunt un butoi cu praf de puşcă ». Poate că e adevărat. Certurile şi măcelurile, dezbinarea şi duşmănia dintre popoare şi triburi nu încetează niciodată. Niciun rege, indiferent din ce dinastie făcea parte, niciun guvern, indiferent de partidul care-l formase, nu a reuşit vreodată să adune pe toţi fiii aceluiaş popor iugoslav într'o familie frăţească, mare şi unită. Unii istorici ne acuză că nu suntem în stare să trăim uniţi într'un stat, că ne-am obişnuit cu viaţa izolată de trib, că nu am avea însuşirile Bulgarilor, de pildă, perseverenţă şi dragoste de muncă, şi că nu există alt popor mai nepăsător decât Sârbii. Zic ei că Sârbii se mulţumesc să cânte şi să declame despre gloria strămoşilor, despre Duşan cel Puternic şi despre Marko Kralievici; la atât se mărgineşte dragostea lor de patrie. Toate spusele acestea sunt fleacuri Dacă ar fi adevărate, am fi fost demult striviţi şi măturaţi din peninsula Balcanică. Dar am răbdat jugul sclaviei turceşti cinci secole şi am

rezistat împotriva intrigilor Veneției catolice și ale Austriei imperiale. Când țara noastră era amenințată să piară, ne ridicam cu toții, uniți și crunți. Sute de ani am dus un nesfârșit război sfânt pentru pădurile și râurile noastre, pentru munții noștri goi și reci, « *za krst ciasni i slobodu zlatnu* »[1]), pentru drepturile noastre naționale, care sunt mai vechi și mai legitime decât drepturile multor state de azi. Fiecare stâncă din munții noștri e stropită cu sângele eroilor. Iar dacă au fost unii care ne-au trădat, unii care au preferat să cânte cu vocea altora, să meargă frumos cu pasul altora și să poarte zgarda Europei apusene, nu au fost oameni simpli din popor, ci renegați. Erau Karagheorghevicii și Obrenovicii, miniștrii, deputații, politicienii vânduți și altă pleavă de acest soi . . .

Vucetin rosti cu mânie ultimele cuvinte și se opri să-și mai tragă răsuflarea. Se grăbea parcă să spună tot ce-l apăsa pe suflet. Vocea îi era întretăiată și emoționată. Ochii îi scăpărau, iar obrajii îi ardeau ca para focului.

Înțelegeam că acest om suferind, care a îndurat mult, dar care e încă puternic, sufletește e sincer cu mine, ca și Iovan, fiindcă sunt rus, fiindcă sunt cetățean al Uniunii Sovietice.

— Acești renegați, — continuă Vucetin, — își freacă mâinile bucuroși și rânjesc când Sârbul spune: « Bosnia e a mea », iar Croatul răspunde: « Ba e a mea ! » Trebuie să recunoaștem că până azi Sârbii și Croații n'au fost încă în stare să spună împreună: « Bosnia e a noastră ». Bosnia este inima Iugoslaviei și avem o singură patrie — pământul iugoslav. Ne certăm, ne măcelărim, iar cei cărora le convine acest lucru stau de o parte, râd și spun: « Proștilor! Lucrul pentru care vă certați nu e nici al unora, nici al altora, ci va fi al nostru ! »

Comparam în minte cele ce-mi spunea, cu cele povestite de Iovan.

— Așa ceva e foarte primejdios, — spusei eu, — și nu poate decât să dea apă la moara imperialiștilor. Ca de obicei, ei ațâță prin toate mijloacele dușmănia națională, mai ales în păturile neluminate ale poporului, pe care, astfel, îl dezarmează . . .

— Da, așa e! — întări cu aprindere Vucetin. — Mă bucur foarte mult că ai înțeles situația. Chiar asta și vreau, tovarășe Zagorianov, ca dumneata, care ești de curând printre noi, să înțelegi problema națională din țara noastră. Da, ai dreptate. Imperialiștii sunt cei care seamănă desbinarea în rândurile noastre și astfel

---

[1]) Pentru libertatea credinței și cea națională. (N. trad.)

ne slăbesc. Iar când au prilejul, rup pur şi simplu bucăţi din trupul ţării noastre. Să luăm de pildă, Istria, Triestul, Bosnia şi Herţegovina. Câţi nu le-au ocupat? Şi Austriacii, şi Ungurii şi Italienii, fără să mai vorbim de Turci. E adevărat că după primul război mondial, ne-am unit din punct de vedere teritorial, dar din punct de vedere economic, am fost împărţiţi între Anglia, Franţa, Germania şi America, care încercau fiecare să apuce cât mai mult. Toţi căutau să smulgă poporului iugoslav ultima bucăţică de pâine, să vâre zâzanii între noi, şi să tulbure apele, spre a nu li se vedea uneltirile mârşave. Şi pe deasupra, mai făceau din când în când, şi declaraţii despre interesele lor strategice în această parte a lumii şi susţineau că au de gând să şi le apere aici. Dumnezeu ştie ce! Astăzi, în general, nu mai poţi înţelege nimic din ce se petrece. Din punct de vedere istoric şi psihologic, tindem cu toţii spre Rusia. Mai ales acum. Noi, toţi, Sârbii, Croaţii, Muntenegrenii, Slovenii, Macedonenii, Bosniacii şi ceilalţi, vrem să trăim într'o singură familie unită a popoarelor, să trăim aşa cum trăiesc popoarele la voi, în Uniunea Sovietică, să trăim fericiţi şi paşnic, fără dezbinări naţionale. Dar o mână străină, dinafară şi dinăuntru, organizează mereu ciocniri între popoarele noastre. Faptul că fasciştii şi sfântul papa dela Roma au organizat în 1941 un măcel între Sârbi şi Croaţi nu este deloc surprinzător. Dar cine manevrează şi aţâţă acum această duşmănie? Nemţii? Nu numai ei. Iată, în Croaţia de pildă, există până la două sute de mii de domobranţi. Ideologul lor, Macek, are legături, după cum se ştie, nu numai cu Nemţii, dar şi cu Americanii şi cu Englezii. Or, ştim bine că başibuzucii lui sunt asmuţiţi împotriva Sârbilor şi a Muntenegrenilor. Cine îi incită oare? Draja Mihailovici are în oastea lui câteva zeci de mii de Sârbi, iar pe lângă cartierul lui general există o misiune militară engleză şi totuşi cetnicii căsăpesc pe Croaţi, pe Muntenegreni şi pe Macedoneni. Iar se pune întrebarea: Cine? Sau să luăm situaţia din armata noastră. Ce înseamnă lozincile ca « Sârbii sunt prima naţiune din Iugoslavia » sau « Toţi Macedonenii sunt iugoslavi? » Doar există şi Macedoneni greci şi bulgari. E uimitor cât de neprevăzători suntem. In loc să ne blindăm punctul slab, să-l apărăm, în loc să căutăm să atenuăm încordarea relaţiilor dintre popoarele noastre, le agravăm noi înşine şi le arătăm dezgolite întregii lumi, în forma lor cea mai urâtă. Şi tocmai de acest lucru profită duşmanii. Cu prilejul împuşcării celor doi Muntenegreni s'a vădit tocmai acest punct slab al nostru. Locul cel mai vulnerabil. Butoiul cu praf de puşcă . . .

Vucetin se opri deodată. Fără să vreau, întorsei şi eu capul în partea în care privea el.

Dinspre munţi, se apropiau nişte călăreţi.

Vucetin se ridică de pe bancă şi, după ce făcu un semn cu mâna, de parcă ar fi dat de o parte o problemă de nerezolvat, încheie convorbirea, spunând repede:

— Nu-i nimic! In curând or să vină ai voştri, o să vărsăm praful de puşcă din butoiul Balcanilor şi « uitând dezbinările, popoarele se vor uni într'o singură familie », cum a spus marele vostru Puşchin. La urma urmei, — adăugă el, răspunzându-şi parcă unui gând, — Sava, Drava, Drina şi Prutul se varsă în acelaş fluviu . . .

Călăreţii se opriră lângă troiţă. Unul dintre ei era locotenent-colonelul american. Celălalt, era căpitanul englez. Ii recunoscui îndată. Aliaţii erau însoţiţi de o escortă şi de comisarul nostru politic, Blajo Katnici.

— Sunt reprezentanţii misiunii aliate, — îi spusei încet lui Vucetin. — I-am văzut la comandantul corpului de armată din Homolie.

— Au picat tocmai bine! Au dece se bucura! — spuse Vucetin, potrivindu-şi mantaua veche, uzată.

Fără să descalece, Katnici ne făcu semn să ne apropiem. Ne îndreptarăm spre el.

— Noroc! — spuse, cu un zâmbet forţat, comisarul politic; îndată după aceea întrebă nemulţumit: — Dece vă plimbaţi? Nu mai aveţi nimic de făcut? V'aţi pierdut cumpătul? Nu disperaţi. O să ocupăm oraşul Sin. Şi nu numai Sinul. Aliaţii ne-au venit în ajutor şi, aplecându-se spre American, spuse coborînd vocea: — E Vucetin, comandantul batalionului Şumadia, iar celălalt e un Rus.

Mc Carver duse neglijent mâna la boneta cu steluţă albă, iar Englezul nu făcu decât să-şi ridice şi mai sus bărbia.

— Raportează care e situaţia, tovarăşe! — zise Katnici, luând un ton oficial.

— Oraşul Sin a fost cucerit, — răspunse calm Vucetin. — Bătălia s'a sfârşit.

— Cum, s'a terminat? ! Glumeşti ! — exclamă uimit Katnici, ridicându-se în scări.

Aliaţii se uitară neîncrezători în direcţia oraşului, deasupra căruia se ridicau coloane subţiri de fum.

— Aşadar, nu e fumul coşurilor, — bombăni Americanul. — Şi mie mi se părea că oraşul are o înfăţişare paşnică . . . Dar de unde-i fumul? Incendii?

— E fumul focurilor făcute de partizani. Ostaşii îşi pregătesc masa! — răspunse Vucetin.

— A-ha! — făcu Americanul şi fluieră.

O umbră uşoară îi trecu pe faţă, dar se stăpâni imediat şi strigă cu veselie:

— Minunat! Vă felicit! Dar îmi pare rău că am întârziat. Desigur că aţi avut pierderi mari. Aţi venit aci la troiţă ca să le plângeţi, prietene Vucetin? — se informă el compătimitor.

— Nu, pierderile sunt mici. Am atacat inamicul pe neaşteptate.

— Ei, şi cum? I-aţi nimicit? Tot regimentul? Nemaipomenit! Dar prizonieri? Aţi capturat ceva prizonieri?

— Intrebaţi comandantul garnizoanei din Sin, — răspunse sec Vucetin.

Se vedea că Americanul nu-i plăcuse.

— Aşa, aşa... — zise locotenent-colonelul şi se uită spre mine. Desigur că mă recunoscuse dela 'nceput, dar nu voise, după cât se pare, să arate acest lucru. — A-ha, aliatul nostru rus! — mă salută el cu întârziere. — Intr'adevăr, lumea e mică. Soarta face să ne întâlnim pentru a doua oară. Se vede că suntem aliaţi! Totdeauna şi pretutindeni împreună!

Il privii drept în ochi. El întoarse privirea şi schimbă tonul.

— Ei, dacă-i aşa, hai să mergem, prieteni, şi să sărbătorim victoria, — spuse el.

Vucetin şi cu mine pornirăm după călăreţi.

In piaţa oraşului, în faţa casei cu turn, se desfăşura meetingul. In jurul lăzii de muniţii, pe care stătea Miletici, se îngrămădea o mulţime de locuitori şi ostaşi.

Americanul îşi mână calul spre tribună, prin mulţimea care-i făcea loc în silă.

Iovan vorbea cu căldură şi cu avânt despre măreţia şi eroismul Armatei Roşii, care, înfrângând crâncena rezistenţă a duşmanului, se apropia din zi în zi, tot mai mult, de Balcani şi de Carpaţi, aducând popoarelor din Europa Centrală şi sud-estică eliberarea de sub jugul hitlerismului. Spunea că partizanii iugoslavi luând exemplu dela ostaşii sovietici şi îmbărbătaţi de speranţa că se vor întâlni în curând cu aceştia, luptă din zi în zi cu mai multă hotărîre şi mai uniţi.

Americanul se opri, ascultând atent.

Todor Radovici se apropie de el.

— Iată comandantul garnizoanei, — spuse Vucetin.

— *Zdravo*! — salută Americanul cu un zâmbet larg, întinzând mâna lui Radovici. — Mă numesc Sherry Mc Carver şi sunt reprezentantul misiunii anglo-americane. Iţi prezint pe căpitanul Badgey Pinch, ofiţer de legătură al majestăţii sale britanice. Nu vorbeşte atât de bine ca mine limba sârbă şi deaceea m'a rugat să salut şi în numele său pe ostaşii şi ofiţerii glorioşi ai Armatei populare de eliberare, care au repurtat această minunată victorie!

— Ostaşii şi ofiţerii sunt bucuroşi să audă salutul dumneavoastră, — răspunse Radovici cu demnitate.

Intre timp la tribună se urcau unul câte unul locuitorii din Sin, purtând fiecare pe piept fie o fundă fie o stea de carton. Vorbeau despre dragostea lor faţă de Armata populară de eliberare, faţă de Uniunea Sovietică şi faţă de marele Stalin. Făgăduiau că vor sprijini, prin toate mijloacele, pe partizani. Pe case şi chiar pe zidurile bisericii catolice, împodobită cu dantele de piatră, apărură steaguri roşii şi tricolore, cu stea la mijloc. Pe pereţi şi pe garduri, se iviră lozinci noi din care nu lipseau cuvintele: « Uniunea Sovietică », « Stalin », « Armata Roşie », « Partidul Comunist », « Armata populară de eliberare a Iugoslaviei ». In scurt timp nu mai rămăsese niciuna din vechile inscripţii nemţeşti, din afişele care făceau reclamă filmului « Sunt fermecat de tine », şi din siluetele negre aplecate înainte care avertizau: « Taci, duşmanul ascultă! ».

Mc Carver şi Pinch se uitau în jur cu uimire, chiar puţin descumpăniţi. Americanul spuse ceva lui Katnici, care-l chemă pe Corciaghin şi se năpusti asupra lui strecurând printre dinţi:

— Ce înseamnă asta? N'ai văzut cine a venit cu mine? Sunt aliaţii noştri apuseni. Dece nu ai spus nimic despre Anglia şi America în cuvântarea ta? Văd că nici ceilalţi n'au pomenit de asta! E o porcărie! Şi nu există nici lozinci corespunzătoare. Dece?

Iovan căută să se justifice, spunând că poporul şi fiecare orator în parte exprimă ceeace simte...

— Dar unde sunt prizonierii? — întrebă Mc Carver, îngrijorat, pe Radovici. — Aţi capturat şi ofiţeri?

— Greu de spus. Mulţi au fost prinşi pe când erau dezbrăcaţi...

— Nostim! — zise Mc Carver, zâmbind şi lovind nervos cu palma în crupa calului. Se vedea că este preocupat şi nervos şi acest lucru nu se potrivea deloc cu tonul lui glumeţ. — Sunteţi nişte oameni unul şi unul! Sunt entuziasmat de eroismul vostru! Muntenegrenii în general sunt băieţi buni şi ostaşi minunaţi! L-au bătut şi pe Napoleon!

— Muntenegrul este o ţară înfloritoare! — adăugă Pinch melancolic şi cu totul nepotrivit. — La Ulţin şi la Kotor, trandafirii înfloresc şi iarna.

— Da, da! Trandafirii sunt frumoşi, fireşte, însă faptul că numai golful dela Kotor poate cuprinde o întreagă escadră de distrugătoare, este mult mai important... Spuneţi-mi, vă rog, — se adresă din nou Mc Carver lui Radovici, — nu aţi reuşit să capturaţi nici măcar câţiva ofiţeri? Ei ne-ar fi putut da informaţii preţioase.

— Cercetez chiar acum pe unul care, judecând după documente, e colonel, — spuse Radovici, arătând servieta pe care o ţinea în mână.

— Cum îl cheamă? — exclamă, nerăbdător, Mc Carver.

Ochii Americanului sclipiră hrăpăreţ. Surprinsei aceasta. Dar, după o clipă, îşi recăpătară privirea nepăsătoare dela început.

— Goltz. Von Goltz... Are nişte hârtii ciudate, cu tot felul de semne matematice... Cred că sunt cifrate. Am găsit şi o radiogramă trimisă dela Berlin.

— Vreţi să mi-o arătaţi? E interesant, — spuse Mc Carver, complet calm de data aceasta.

Radovici scoase din servietă un formular de telegramă mototolit. Mc Carver citi repede:

— Aşa. « Felicitări cu prilejul anului nou şi al decorării cu « Frunza de stejar » la ordinul « Crucea de fier ». Colonelului SS. von Goltz.» Ia te uită, chiar dela Himmler! Sper că o să ne îngăduiţi, mie şi căpitanului Pinch, să asistăm la cercetarea acestui prizonier şi să vă ajutăm la descifrarea documentelor, — spuse Mc Carver cu o voce mieroasă.

— Bineînţeles! — zise Katnici, fără să mai aştepte răspunsul lui Radovici. — Indată aranjăm totul. Dar deocamdată, daţi-mi voie să rostesc un discurs.

Comisarul politic se urcă cu greu pe lada de muniţii.

Mc Carver şi Pinch care nu descălecaseră, îi făceau semne prieteneşti şi zâmbeau... »

26

Piaţa şi străzile orăşelului au vuit până seara târziu, de strigăte însufleţite şi de cântece. Locuitorii şi partizanii — cei din Şumadia, Muntenegrenii şi, împreună cu ei, Zagorianov — sărbătoreau victoria. Dar zgomotele pline de veselie pătrundeau numai ca un ecou

slab, prin ferestrele bine zăvorîte şi închise cu jaluzele, ale uneia din camerele casei cu două etaje din piaţă.

In această încăpere mică, unde mai zăceau încă aruncate pe sofale şi pe jos haine şi lucruri ce aparţinuseră foştilor ei locatari, era cercetat colonelul german von Goltz.

Radovici îi punea întrebări într'o limbă germană stâlcită. Mc Carver şi Pinch erau de faţă.

Von Goltz reuşi cu greu să-şi ascundă bucuria, când văzu pe neaşteptate, pe Mc Carver. Intr'o clipă, se înviora şi-şi îndreptă ţinuta, trăgând, cu un gest dispreţuitor, mantaua soldăţească pe care o îmbrăcase, spre a nu fi recunoscut, când încercase să fugă din Sin.

Mc Carver însă nici nu clipi când îşi văzu protejatul, se aşeză la masă şi începu să răsfoiască hârtiile scoase din servieta prizonierului.

Răspunzând la întrebările lui Radovici, von Goltz declară că la începutul campaniei din iarna anului 1943—1944, comandantul trupelor germane, generalul von Weichs, a plănuit pentru a şasea oară să încercuiască, să fărămiţeze şi să nimicească principalele forţe ale Armatei populare de eliberare. Trupele sale, care cuprindeau şi formaţii de cetnici şi ustaşi, au atacat prin surprindere şi au reuşit să înainteze în diferite puncte, ocupând, la începutul lunii Decembrie, un întins teritoriu în Bosnia răsăriteană şi în Sandjak. Dar partizanii reuşesc mereu să scape de distrugere, iar uneori întreprind contra-atacuri neaşteptate, ca, de pildă, cel dela Sin, care până acum fusese un colţ liniştit.

In acest timp, von Goltz aruncă pe furiş o privire plină de amărăciune spre spatele lui Mc Carver, care sta aplecat deasupra hârtiilor.

— S'ar putea crede, continuă prizonierul cu voce înnăbuşită, că partizanii au fost comandaţi azi de Arso Iovanovici, personal.

— Da, am acţionat potrivit ordinelor sale! — răspunse Radovici cu mândrie.

Von Goltz oftă.

— Treburile noastre merg prost, *Herr Komandier* ! Am pierdut Niprul, Italia ne-a scăpat printre degete. Până şi Indienii din Bolivia ne-au declarat război. Cât timp am fost puternici, eram de temut. Celui puternic i se supune toată lumea, pe când în cel slab aruncă toţi cu pietre. Am ajuns să fim bătuţi şi aici. Iată, am pierdut Sinul... E greu să ai de-aface cu un duşman care-ţi lunecă din mâini, ca un ţipar, se fereşte de capcanele pe care i le aşezi, ocoleşte

bătăliile mari şi te sileşte să lupţi după tactica lui... Trebuie să vă mărturisesc că aţi făcut un mare progres. Sunt uimit de măestria tacticii dumneavoastră, — adăugă, linguşitor, von Goltz.

Pinch îl asculta pe Neamţ, cu un dispreţ politicos. Interogatoriul îl interesa prea puţin. Privea cu o expresie de aşteptare răbdătoare o fotografie în culori, prinsă într'o ramă aurită, care atârna strâmb pe perete. Imaginea înfăţişa un colţ din parcul Vincennes din Paris: un chioşc, aşezat lângă un iaz, printre plopi de culoarea smaragdului. Inscripţia nemţească spunea că lui Napoleon îi plăcea să viseze acolo. Deodată, însă, privirea sa distrată căzu asupra port-hartului agăţat de speteaza scaunului pe care şedea Mc Carver adâncit în cercetarea hârtiilor lui von Goltz. Din port-hart, ieşea colţul unei hărţi topografice, bine cunoscută lui Pinch.

Prefăcându-se că se gândeşte la ceva, Pinch trecu pe lângă scaun şi scoase harta fără ca Americanul să observe.

— Vă rog să mă iertaţi, *gentlemeni*, — spuse el, — vă părăsesc pentru câteva minute.

Şi ieşi fără grabă pe coridor.

Mc Carver se ridică şi el.

— Nu găsesc nimic de seamă în informaţiile acestui prizonier, — se adresă el lui Radovici, în sârbeşte.

— Il vom trimite la statul major al brigăzii. Cred că acolo o să răspundă cum trebuie! — spuse comandantul garnizoanei.

— Da, da, — confirmă Mc Carver şi căscă. — Chiar vă sfătuiesc să-l trimiteţi la cartierul general. Individul pare să aibă totuşi o oarecare însemnătate. Oricum, e omul lui Himmler şi, după cât se pare, e un teoretician destul de bun în arta militară. Fără îndoială că cei dela cartierul general se vor interesa de el.

— Bine. Aşa voi face, — spuse Radovici.

— Totul e în ordine. Dar acum e timpul să pornim. Tovarăşe comandant al garnizoanei, te rog să dai ordinele necesare. Am văzut zăcând colo, pe o stradă, o maşină blindată. Pune să fie cercetată şi dacă motorul e în bună stare, poate că reuşim să ajungem cu ea până la aeroport.

— Bine! Imediat. Numai că ... — Radovici se opri şi făcu semn spre prizonier.

— Fii fără grijă! N'o să fugă, — spuse Mc Carver şi puse o armă automată pe masă. — O să-l păzesc eu. Am un pistol-mitralieră sistem Thomson: şase sute de gloanţe pe minut.

Radovici ieşi grăbit din cameră.

Indată ce sgomotul paşilor săi se pierdu în fundul coridorului, Americanul se ridică şi închise uşa. Apoi se întoarse.

Faţa lui von Goltz se înroşi de emoţie. Buzele-i groase tremurau.

— Mă bucur foarte mult, — spuse el şi, întinzând mâna prietenos, dădu să se apropie de Mc Carver. Americanul îl opri cu un gest:

— Te rog, fără emoţii! — spuse el, încruntându-se. — Să trecem la fapte. Clipele sunt numărate, — continuă el şi flutură în faţa nasului lui von Goltz nişte hârtii. — Care din ele cuprinde lista de care am nevoie? — întrebă Mc Carver grăbit.

— Dar înainte de toate, aş vrea să am garanţia, *sir* . . . aţi promis . . . Doar ţineţi minte . . . La « Trei Urşi » !

— Iţi repet că suntem oameni de afaceri. Acţiunile dumitale la noi n'au scăzut deloc din pricină că eşti prizonier.

— Sper, *sir* . . .

— Ai toate motivele să consideri că speranţele dumitale se realizează. Vrei să vii la noi?

— Da, doar mi-aţi promis . . .

— Bine. Totul e în ordine. Unde-i lista?

— Iat'o! — spuse Goltz, arătând una din hârtii.

— Ii cuprinde pe toţi?

— Da.

Mc Carver se uită din nou spre uşă şi apoi spuse:

— Foarte bine. Descifreaz'o. Repede!

— Doar asta e valuta mea . . . Fondul de aur, — şoptea von Goltz, cercetând tabela cifrului şi trecând în dreptul semnelor convenţionale, poreclele şi numele agenţilor iugoslavi ai gestapoului.

— Fii liniştit. Ţi se va plăti până la ultimul cent, — îl asigură Mc Carver, care stătea în spatele său şi citea, cu un zâmbet de triumf, numele cunoscute . . .

21

Harta topografică a Iugoslaviei, pe care Badgey Pinch o cerceta cu atenţie în camera alăturată, era plină de însemnări. Lângă localitatea Diakovaţ, era scris, cu litere mari, cuvântul « crom », lângă Istria — « bauxită », lângă Idria — « mină de mercur, a doua ca mărime în Europa », lângă Kutino, Mejdumuric şi pe valea Dravei, — « petrol », pe Kopaonik — « uraniu » şi aşa mai departe. Erau

notate şi zăcămintele de zinc, aramă, mangan, wolfram, fosfaţi, cositor şi cărbuni. Mina şi combinatul de plumb din raionul Trepce, unde Pinch fusese director înainte de război, se aflau însemnate cu un cerculeţ. Pe margiuile hărţii, erau scrise nişte cifre, care nu puteau fi decât indicaţii cu privire la rezultatele exploarărilor geologice şi prospecţiunilor miniere. Pinch nu avea asemenea date amănunţite despre minereurile, sau, mai exact, despre materiile prime strategice din subsolul Iugoslaviei, cu toate că locuise aici, timp de un an încă înainte de război.

Deci asta a fost discuţia ştiinţifică dintre yankeu şi comisarul Magdici, fost inginer de mine şi geolog!

Pinch fu zguduit de descoperirea neaşteptată pe care o făcuse. Era cuprins de o puternică invidie în faţa succeselor partenerului său. E adevărat că nici el nu se da înlături, când se ivea vreo ocazie să depăşească limitele însărcinărilor obişnuite pentru un ofiţer de legătură al misiunii aliate. Dar, judecând după cele ce văzuse, Mc Carver se ocupa de *business*-ul său, cu mult mai multă energie şi pe o scară mult mai mare.

Pinch împinse cu hotărîre uşa care dădea în camera unde era interogat Neamţul. Ea îi rezistă însă. Era încuiată pe dinăuntru.

Cuprins de bănuială şi de nelinişte, bătu nervos în uşă. Mc Carver îl lăsă să intre, numai după un minut de aşteptare.

— *Mister* von Goltz vă cere scuze! — spuse el, zâmbind. — S'a schimbat.

Intr'adevăr Neamţul lepădase mantaua soldăţească şi-şi îmbrăcase o manta ofiţerească cu guler de catifea, care-i ajungea până la călcâie.

Pinch aruncă micului von Goltz o privire cercetătoare.

— Ce să-i faci, — soarta! — spuse acesta zâmbind cu amărăciune, în timp ce se privea în oglinda spartă de schijele unei grenade, de parcă nu s'ar fi întâmplat nimic. — Au căzut frunzele de stejar. Bietul Paul Bitzius! Prietenul meu, comandantul regimentului, la care am fost oaspe aici a trecut într'altă lume, poate mai bună . . .

Mc Carver scoase capul pe fereastră şi strigă ceva ostaşilor care-şi făceau de lucru pe lângă automobilul blindat. Pinch prinse momentul şi băgă harta la loc, fără să fie observat.

— In câteva clipe maşina va fi reparată şi vom pleca la Glamoci! — spuse Mc Carver, îndepărtându-se de fereastră. — Aşadar, la drum, căpitane!

Pinch dădu supărat din cap. Iar se întâmplase ceva în lipsa lui, ca şi atunci, la Popovici, pe Vârful Negru.

Katnici se ivi în uşă.

— Maşina e gata! Am reparat-o! — anunţă el. — Dar dece vă grăbiţi aşa, domnilor? Am dat ordin să ni se pregătească masa. A fost descoperită o pivniţă plină cu vinuri de soi. Noi nu bem deobicei, dar cu prilejul vizitei dumneavoastră . . .

— Nu, nu. Nu avem timp. Treburile! — refuză cu hotărîre Americanul. — Căpitane, se adresă el lui Pinch în englezeşte. — Ia pildă dela acest flăcău. E dezgheţat şi isteţ, totdeauna vesel şi plin de viaţă.

— Îmi daţi voie să vă pun o lădiţă cu sticle de vin în maşină? — întrebă Katnici.

— Cum să nu! — răspunse Mc Carver şi-l bătu amical pe umăr. — Iţi mulţumesc, prietene. Eşti un băiat bun. Sunt sigur că ne vom mai întâlni. Dealtfel, eşti şi un orator destul de priceput. Am avut prilejul să mă conving personal. Discursul pe care l-ai rostit dela tribuna improvizată a fost minunat! Dar cine vorbea la început, când ne-am apropiat noi de tribună?

— Corciaghin, comisarul politic al unei companii.

— E Rus?

— Nu, Sârb. Corciaghin e numai porecla.

— Aşa? Să ştii că discursul lui nu mi-a plăcut defel. Prea era tendenţios. Dacă lauzi numai pe unul din cei trei aliaţi, înseamnă că ceilalţi doi nu sunt buni. Iată concluzia care se impunea când îl ascultai pe Corciaghin al dumitale.

— Sunt de aceeaş părere, — spuse Katnici. — I-am şi făcut observaţie.

— Dar ce materiale a folosit? — întrebă din nou Mc Carver.

— Cred că ultimele ştiri primite prin radio.

Americanul ridică sprâncenele, se uită atent la Katnici şi spuse:

— Asta nu-i o metodă bună. Ştirile trebuiesc controlate. Dumneata eşti comisarul batalionului şi ai această îndatorire. Dar, — spuse Mc Carver, care după ce căută prin port-hart, scoase o broşură, — iată un îndreptar cu privire la folosirea materialelor informative. E adevărat că a fost editat pentru armata noastră dar, după cum vedeţi, l-am tradus şi în limba sârbă. Vi-l recomand, căci noi avem o experienţă bogată în ceeace priveşte prelucrarea politică.

— Voi folosi sfatul dumneavoastră.

— Vom păstra o legătură strânsă cu dumneata, comisare. Eu, personal, te voi ajuta întotdeauna, bucuros. — Dar fiindcă veni vorba . . . — spuse Mc Carver în şoaptă, — aş vrea să am şi eu ceva din trofeele cucerite, ca amintire a întâlnirii şi luptei noastre dela Sin. Am o mulţime de amintiri strânse din toată lumea în coliba mea din New-York.

— Inţeleg şi vă stau cu plăcere la dispoziţie, — zise Katnici cu tristeţe pipăind în buzunar ceasul de aur zmuls de pe mâna colonelului din SS. — Ce doriţi? Un aparat fotografic? Un binoclu?

— Nu, sunt mult prea voluminoase.

— Atunci poate o brăţară sau un ceas?

— Da, da! Ceva de acest fel.

Tot vorbind astfel, Mc Carver şi Katnici ieşiră din odaie. Intre timp, sosi şi Radovici însoţit de câţiva ostaşi care-l luară pe von Goltz. Pinch continua să se plimbe dintr'un colţ într'altul al camerei, tot gândindu-se la purtarea ciudată a lui Mc Carver. Yankeul căutase să ajungă cu orice preţ la Sin, întrebase de prizonieri, dar în timpul interogatoriului nu arătase niciun interes pentru colonelul german. Insă, ce au făcut când au rămas singuri? Fără îndoială că aici se ascunde ceva. Apucaseră, desigur, să discute unele lucruri. Faptul că are legături cu inamicul e ceva obişnuit. Spionajul e spionaj . . . Dar despre ce anume au vorbit?

Jos, în stradă, se auzi sunetul insistent al sirenei. Căpitanul îşi aruncă privirile pe fereastră. Mc Carver se aşezase la volanul automobilului blindat, iar câţiva ostaşi care trebuiau să-i însoţească, se urcau în spate. Pinch coborî scara în goană şi sări în maşina care tocmai pornise.

Mc Carver demară cu toată viteza.

Stătea aplecat pe volan. Boneta îi alunecase pe ceafă, iar între dinţi ţinea o ţigară. Conducea automobilul parcă în silă, abia atingând volanul, cu aerul unui om care nu e atent la ceeace face, şi totuşi maşina gonea cu o viteză, săltând peste hârtoape.

Pinch era furios pe sine însuşi. Nu-i ieşea din cap harta topografică a Americanului. Acest yankeu reuşeşte să-şi facă *business*-ul pretutindeni.

— Incotro mergem? — întrebă el deodată, nervos. — M'am săturat să tot călătoresc fără o ţintă precisă.

— Mergem la Drvar, căpitane. La cartierul general. Acasă!

— In sfârşit! In cazul acesta, hai să precizăm drumul.

— N'ai nicio grijă, *sir*, cu mine n'ai să te rătăceşti niciodată.

Arătaţi-mi itinerariul pe harta dumneavoastră.

— Păi, ai şi dumneata una.

— Am pierdut-o. Daţi-mi voie să mă uit pe harta dumneavoastră.

Infăţişarea neliniştită şi nerăbdătoare a lui Pinch îl înveseli pe Mc Carver.

— Poftim, căpitane! Faptul nu schimbă cu nimic situaţia! — spuse el, întinzându-i harta şi apăsând în acelaş timp pe accelerator.

Maşina blindată zvâcni înainte. Harta începu să joace în faţa ochilor lui Pinch, care nu putea desluşi nimic pe ea. Dar, dealtfel, nici nu-l interesa.

— Aşa... Vreţi să mergem de-a-dreptul? N'ar fi oare mai bine s'o luăm pe coasta mării? Sunt nişte privelişti minunate! Am ocoli puţin, dar în schimb... Dar ce fel de însemnări sunt astea? Nu prezintă niciun interes militar. Bauxită, crom... ce înseamnă asta?

— Zici că nu prezintă interes din punct de vedere militar? — întrebă Mc Carver râzând. — Eşti la fel de naiv ca şi Candide al lui Voltaire! Aş vrea să ştiu cum ar lucra uzinele voastre militare din Birmingham şi Sheffield fără aceste minereuri nemilitare? Dealtfel pot să-ţi satisfac curiozitatea. Studiez condiţiile geologice ale regiunilor prin care trecem. Nu am niciun fel de secrete faţă de dumneata, căpitane.

— Sper, — spuse Pinch, dând vocii sale subţiri, un accent sever. — Altfel, nu aţi proceda ca un *gentleman* şi aţi încălca o datorie elementară de aliat... Dar nu înţeleg dece aveţi nevoie să studiaţi acum geologia?

— Dar dumneata dece vrei să sudiezi coasta iugoslavă, porturile, golfurile şi insulele? Dece ţi-ai umplut carnetul cu tot felul de însemnări geografice?

— Nu e niciun mister în asta. Noi, Englezii, socotim că e mai bine să invadăm Europa prin Balcani, nu prin Vest. Şi pentru a debarca aici, trebuie, fireşte, să pregătim în primul rând porturi şi baze pentru aviaţie.

— Da, da, zise Mc Carver, înclinând capul. — Primul ministru al Angliei cloceşte de doi ani acest plan.

— Pentru a pătrunde în locul cel mai vulnerabil în pântecele Europei...

— Ştiu, ştiu ce se ascunde în spatele acestei teorii! Vreţi să ajungeţi aici înaintea Ruşilor, cu ajutorul tehnicii noastre. Planul

e bine ticluit, nimic de zis. Vă recunosc meritele. Ştiţi să vă alegeţi bine aliaţii.

— Vreau să fiu şi eu sincer cu dumneavoastră, colonele. Suntem datori să eliberăm ţările din sud-estul Europei, — încheie Pinch cu voce monotonă.

— Poţi să adaugi: Şi să ocupăm iubiţii noştri Balcani! Doar nu ascundem nimic, unii de alţii! — încheie el, izbucnind într'un râs zgomotos.

Pinch voi să mai spună ceva, dar se răzgândi şi tăcu morfolindu-şi buzele cu un aer dispreţuitor.

Automobilul alerga în zig-zag-uri, ca şi cum ar fi voit şi el să facă haz împreună cu cel care-l conducea.

— Ei, căpitane, căpitane! Eşti un băiat bun, dar cam miop! Nu vă duce capul mai departe de « pântecele Europei » cum îi ziceţi voi, — începu Mc Carver să vorbească din nou în timp ce maşina urca încet la deal, după ce trecuse în plină viteză prin Trnova Poliana. — Aveţi dreptate; Balcanii trebuie pregătiţi ca bază de atac, dar nu atât de repede cum o doriţi voi şi nu pentru acest război, ci pentru cel care va fi. Pentru războiul cel mai greu şi hotărîtor. Planurile mărunte înseamnă *business*-uri lipsite de importanţă, iar planurile măreţe înseamnă *business*-uri mari; ele ne atrag pe noi...

Şi apăsând pe clacson, Mc Carver sună atât de prelung, încât Pinch fu nevoit să-şi astupe urechile. Indată ce clacsonul tăcu, Englezul mormăi, uitându-se pieziş la locotenent-colonel:

— Faceţi speculaţii primejdioase, *sir*! Britanicii sunt mult mai raţionali şi mai practici.

— Imi pare rău, dragul meu! Dacă ar fi să judecăm după rezultatele pe care le-ai obţinut în călătoria noastră comună, s'ar părea că la dumneata s'a gândit Schopenhauer când a spus că: «Eşti tot atât de bun pentru viaţa practică cât e telescopul pentru teatru!»

Era o insultă şi, în afară de aceasta, cuvintele Americanului confirmau bănuielile lui Pinch, dar el nu răspunse, pentru a nu-şi pierde ultima fărâmă de demnitate. Faţa lui, cu nasul mare, i se făcu din nou verzuie. Ii era rău din cauza zdruncinăturilor, a mirosului de benzină şi a uruitului motorului.

Deodată, Pinch fu repezit înainte, se lovi de blindajul maşinii. Conducătorul frână, coti brusc într'o parte şi opri la marginea şanţului, care despărţea drumul de o vâlcea adâncă, plină de zăpadă.

Faţa lui Mc Carver pălise, iar mâinile încleştate pe volan se învineţiseră din cauza sforţării. Cu capul între umeri, ca şi cum s'ar fi apărat de vreo primejdie, coborî din maşină şi se uită speriat înapoi.

Ostaşii care-i însoţeau zâmbiră cu înţeles. In drum zăcea o sfeclă; de departe ea semăna cu o mică mină nemţească de felul celor folosite împotriva infanteriei . . .

PARTEA A TREIA

1

«. . . Viscolul nu apucase încă să şteargă urmele lăsate de automobilul blindat, când ostaşul trimis de Katnici la Rankovici, ca să anunţe victoria, se întoarse la batalion. El aducea un ordin care schimba cu totul planul lui Vucetin. Acesta se gândise să echipeze bine batalionul cu materialul capturat şi să-l doteze cu artilerie şi cu mitralierele grele. Ne pregătirăm repede de plecare şi părăsirăm oraşul Sin chiar în seara aceea, cu acelaş armament cu care venisem.

Koţe Petkovski şi fraţii Stankov erau gata-gata să plângă, când se despărţiră de cele trei tunuri de munte. Nu luarăm decât ceeace puteam duce pe umeri şi în desagi. Muntenegrenii rămaseră

în oraş cu trofeele, cu armele capturate şi cu prizonierii. Noi pornirăm în marş forţat peste şirul munţilor Dinarici.

Am mers toată noaptea. Vremea era umedă, iar bezna şi frigul ne înconjurau din toate părţile. Noroiul lipicios pe jumătate îngheţat, se prindea de încălţăminte şi cu greu ne puteam desprinde de pământ picioarele. Vântul aspru ne arunca în faţă zăpada spulberată de pe culmile munţilor şi ne tăia răsuflarea. Fiecare pas era un chin. Când ne opream la comanda « *odmor* [1])», oamenii se trânteau numaidecât în tufişurile ţepoase de pe marginea drumului şi adormeau somn greu, vecin cu leşinul.

Nimeni nu ştia încotro mergem şi pentruce. Executam ordinul lui Rankovici. Ne închipuiam însă că misiunea e foarte însemnată şi că trebuie îndeplinită foarte grabnic.

Miletici căuta să explice ostaşilor rostul marşului nostru forţat:

— Trebuie să ne obişnuim cu toate, tovarăşi. Să ne călim ca oţelul. Suntem o armată mobilă şi rapidă. Trecem încă un munte, încă o vale. Trebuie să executăm ordinele, asta-i misiunea noastră. Nu e nevoie să ştim unde ne vom opri. Cei dela cartierul general gândesc şi hotărăsc pentru noi.

Cineva oftă şi spuse:

— Oare? Crezi că se ştie pe acolo că plecăm în goană din Sin, fără să fi luat aproape nimic cu noi?

— Şi încotro? Se pare că înapoi, spre Livno.

— Şi, fără tunuri, — adăugă cu voce puternică şi mânioasă Petkovski.

— De-am şti, cel puţin, încotro mergem! Tot ar fi mai uşor! — Oamenii bodogăneau încet, în întuneric.

—Au dreptate, — îmi şopti Miletici, păşind alături de mine. — Sigur că e mai bine când soldatul înţelege manevra pe care o face. Dar, dacă e vorba de un secret? Dacă . . .

Fără să termine, Iovan rămase din nou în urmă şi-i auzii iar vocea plină de vioiciune, la sfârşitul coloanei.

— Să nu rămânem în urmă, tovarăşi! Să respectăm alinierea! Să arătăm încăodată că noi, cei din batalionul 1 Şumadia, suntem mai tari ca piatra şi că rezistăm la toate, şi pe ploaie şi pe zăpadă! Un cântec vechi spune: « Vitejii plâng, dar luptă; puştile le poartă pe umerii goi, pistoalele pe pieptul gol, iar desagii cu praf de puşcă pe şoldurile goale. » Aşa trebuie să fim şi noi . . . Să trecem prin foc şi prin apă, dar să dobândim ceeace vrem. Suntem doar aliaţii

---

[1]) Popas (N. trad.)

neînvinsei Armate Roşii. Alături de ea, puterea noastră este lungă şi lată [1]).

Se auziră iarăşi vorbe de-a-lungul coloanei, dar acum sunau altfel. Corciaghin găsise cuvintele potrivite şi ştiuse să-i încurajeze pe ostaşi, să le insufle puteri noi.

Partizanii începură să-şi depene cu glas tare amintirile despre victoria dela Sin.

Cum era şi firesc, entuziasmul şi avântul tuturor se revărsă în cântecul lor drag pe care-l porni Baio:

S Dona, Volghe, i Urala . . .

Cântai şi eu din toată inima. Succesul luptei mă înaripase parcă.

Prieteni dragi, tovarăşi de luptă din îndepărtata mea divizie! Sunt din nou cu voi! M'am regăsit şi mi-am aflat iarăşi locul printre ostaşii care luptă pentru o cauză dreaptă. Acum, mă gândeam eu, nu-mi va fi ruşine să mă uit în ochii tovarăşilor.

Deodată, se auzi un tropot de copite; în acelaş timp, răsunară strigătele furioase ale lui Katnici:

— Tăcere! Unde-i comandantul?

— A venit urâtul! — mormăi Baio. — Nu mai cântaţi, băieţi!...

— Tovarăşe Iankov! — strigă enervat Katnici. — Nu mă aşteptam ca în compania ta să se cânte ca la operă. Ce dracu' înseamnă asta? Ai uitat vigilenţa? Cercetează cine a început cântecul şi raportează-mi!

Cântecul se stinse.

Kicia continua să meargă în fruntea companiei, fără să se uite îndărăt. Nu voia să cerceteze cine începuse cântecul.

Drumul se îngustă şi intră într'o pădure întunecoasă de brazi. Mergeam împiedicându-ne de cioturi şi zgâriindu-ne de crengile uscate ale copacilor. Auzeam cum pârâie hainele, sfâşiindu-se.

Cineva urlă de durere şi groază: «Ochiul meu! Ochiul meu!» Aişa, care venise alergând, bandajă la repezeală faţa ostaşului şi-l conduse mai departe, ţinându-l de braţ. Ca şi cum ar fi vrut să se justifice, ea îi spuse că nu i-a îngăduit Katnici să ia o dubă sanitară dela Sin şi că deaceea bolnavii trebuie să meargă pe jos, în orice stare s'ar afla. Ieşind din pădure dădurăm de un defileu. Trecurăm un pârâiaş repede de munte, apoi urcarăm, alunecând pe ghiaţă, un povârniş abrupt, bătut de viscol. Moletierele ude se întăreau şi ne rodeau picioarele până la sânge.

---

[1]) Zicătoare sârbească. In sensul: neasemuită (N. trad.)

Incepea să se lumineze. Un strat de ceaţă se mai aşternea încă deasupra pământului, dar vârfurile stejarilor se colorară în roz; frunzele cafenii şi uscate foşneau. Spre răsărit, într'o despicătură de munte, se zărea pata portocalie a soarelui, acoperit în parte de un nor. Incă puţin şi norul dispăru ca o bucată de vată înfăşurată pe un cărbune aprins. Soarele lumină orbitor culmile acoperite de zăpadă ale munţilor Dinarici.

Făcurăm un popas.

Şi aici pe culme, în bătaia vântului pătrunzător care le arunca în faţă zăpada întărită, oamenii, prost îmbrăcaţi şi frânţi de oboseală, glumeau şi râdeau, îmbărbătându-se unii pe alţii; încercau să se încălzească, jucându-se cu o minge făcută din cârpe.

Trecurăm pe lângă Livno, căutând să nu ne întâlnim cu cetnicii. Către amiază, ne apăru în faţă uriaşa câmpie Duvan, împrejmuită de munţi abrupţi, acoperiţi pe alocuri de păduri desfrunzite.

Drumul acesta ne ducea în inima Bosniei. Cât e de mândră în toată frumuseţea ei sălbatică! Dacă în Serbia, satele mici, cu livezile lor de pomi fructiferi, aminteau cătunele ucrainiene, iar Herţegovina, cu peisajul ei aspru şi majestuos amintea Caucazul, aici simţii puternic, în tot ce întâlneam, vechea Buhara. Satele nu erau decât şiruri de pereţi cenuşii-gălbui, iar casele mici şi joase, fără nicio fereastră spre stradă, stăteau rezemate unele de altele. Toate porţile erau închise; nu vedeai decât foarte puţine grădini şi ici colo câte un copac. Severitatea preceptelor musulmane crease o viaţă lipsită de bucurii. Totuşi şi aici ni se alăturară noi ostaşi, care purtau fesuri înfăşurate în şaluri. Se adunau în jurul bătrânului Ali Fethi, care luptase vitejeşte la Sin şi venea cu noi, tocmai dela Trnova Poliana.

După ce lăsarăm în urmă un astfel de sat, aşezat la poalele munţilor, unde începea câmpia Duvan, Katnici porni călare înainte, însoţit de ordonanţa sa.

— Pleacă în recunoaştere! Comisarul politic vrea să vadă cu ochii lui cum se prezintă situaţia! — ne strigă Pantera şi pocni voiniceşte din biciuşcă.

Iată-i că au şi trecut de capul coloanei şi au dispărut.

Branco Cumanudi îi spuse lui Filippovici, suflând din greu:

— Ia te uită ce viteaz e comisarul nostru politic! Zău, tare e viteaz! Să-l păzească sfânta fecioară! Dar dece taci? Pesemne că ţi-e tot atât de greu să-ţi mişti limba, pe cât ţi-e de anevoios să răstorni un bolovan! Eh, lipsa de cultură! Niciun sentiment, nicio înţelegere!

Djuro tăcea, mohorît. Steagul îi atârna pe spate. Ridica mereu capul, privind neliniştit spre cerul limpede.

Razele soarelui încălzeau puternic. Lucirile lui orbitoare se risipeau pe câmp şi prin vâlcelele pline de zăpadă moale, subţiată de ploi. Nu se putea găsi un timp mai potrivit pentru zbor.

Toţi simţeam că se apropie o primejdie. Coloana mergea încet, răsfirată pe drum. Ostaşii îşi târau cu greu picioarele.

Mă apropiai de Vucetin. Şi el era neliniştit. Ochii lui adânciţi în orbite luceau febril. Ar fi putut să încalece pe unul dintre caii dela trenul regimentar, dar nu o făcea niciodată în timpul marşului.

Ii spusei cu o oarecare rezervă ceeace gândeam.

— Dece am gonit nebuneşte în timpul nopţii prin păduri şi prin râpe, ca acum, abia să ne târîm? Nu ar fi fost oare mai bine să mergem în aşa fel, încât să trecem prin pădure şi munţi în cursul zilei, iar noaptea pe câmpie deschisă? Atât timp cât ziua există pericolul unui atac aerian, trebue să mergem pe furiş şi răspândit, iar noaptea să cruţăm puterile ostaşilor.

— E adevărat, — începu stânjenit Vucetin. — Am spus şi eu acest lucru, dar... — şi se opri la jumătatea frazei, făcând cu mâna un semn de ciudă.

Inţelesei că fusese silit de Katnici să grăbească marşul şi-l sfătuii ca, pentru orice eventualitate, să împartă batalionul în plutoane şi să înainteze pe marginea drumului. Vucetin se grăbi să dea ordinele necesare.

Drumul trecea printr'o vale netedă, deschisă în toate părţile şi plină de bolovani. Pe alocuri era mlăştinoasă, străbătută de o mulţime de pâraie. Ah, de-am ajunge mai repede la poalele muntelui împădurit Vran!

Dar vai, Vranul era încă departe, când la orizont apărură trei avioane. Zburară de-a-lungul masivului îndreptându-se spre vârful cel mai înalt, se rotiră deasupra lui, cercetând, pesemne, trecătorile; apoi se îndreptară spre câmpia Duvan. Zburau de-a-lungul drumului, drept spre noi.

— Avioane! Culcat! — strigară comandanţii.

Ostaşii se risipiră, ascunzându-se după cele mai mici cute ale terenului şi în şanţuri; se acoperiră cu mantalele. Intre timp, avioanele după ce făcură un viraj, întorcând spatele soarelui, începură să coboare.

Imi dădui cu uşurinţă seama că erau de tipul « Hänschel 126 », avioane mici de recunoaştere, cu vârful bont, « picioare » lungi şi

aripile uşor îndoite la capete. Hitleriştii le foloseau deobicei pentru cercetarea drumurilor.

Nu era de mirare că piloţii ne descoperiseră.

Avioanele începură să coboare în picaj. Bombe uşoare şi albe, strălucind în soare, se desprinseră din ele. Cădeau cu un şuierat din ce în ce mai puternic. Pământul vui şi se clătină parcă, acoperindu-se cu nori de fum negru-cărămiziu, înnecăcios. Bulgării de pământ cădeau în jur cu zgomot înnăbuşit, pietrele zburau în sus, iar schijele tăiau văzduhul sfârâind şi şuierând.

Auzii un strigăt disperat. Mă aruncai, prin fumul gros, în partea de unde venea, crezând că a fost rănit cineva. In urma mea fugea Vasko, târîndu-şi puşca după el. Nimerise lângă mine când ne adăpostiserăm de avioane. Era speriat şi palid, dar destul de curajos pentru a se ridica şi a mă urma.

Mă trântii la pământ când avioanele se întoarseră şi aruncară al doilea rând de bombe. Vasko se făcu una cu pământul şi se lipi de mine.

Cred că numai Ali Fethi nu se trântise la pământ; stătea în genunchi, cu braţele înălţate spre cer, de parcă s'ar fi rugat, sau ar fi blestemat în tăcere... In sfârşit, ajunserăm la omul care striga cât îl ţinea gura. Era Cumanudi. Zăcea cu capul ascuns sub mâna îndoită, întins în mijlocul drumului, gemând şi strigând: « Scapă-ne, sfântă fecioară ! Fă-le să treacă pe lângă noi ! Nu suntem decât un pumn de oameni, iar avioanele sunt o sută ! » Umerii lui se cutremurau.

Ii pipăii corpul gras, dar nu găsii nici urmă de rană. Atunci îi strigai în ureche:

— Avioanele au plecat !

Branco înălţă capul. Faţa lui rotundă era murdară de noroi; deodată, privirile începură să-i alerge în toate părţile: văzuse zâmbetul ironic al lui Vasko.

— Nu-ţi fie teamă! — spuse acesta. — Scoală-te ! Nu-s decât trei avioane!

Ii ajută să se ridice şi să se scuture de praf.

Branco îl dete la-o-parte şi mormăi:

— Nu sunt orb ! Văd câte avioane sunt ! — Apoi îşi şterse mustaţa.

Comandanţii adunară coloana.

— Trebuie să plecăm cât mai repede de aici ! — spuse Vucetin.

— In această vale blestemată, suntem ca pe scenă, — observă, sarcastic, Kicia Iankov.

Bombardamentul ne făcuse să uităm de oboseală şi am fi putut merge mai repede, dar răniţii ne întârziau. Dându-le primul ajutor, Aişa şi Rujiţa aproape cădeau din picioare, de oboseală. Ostaşii musulmani înconjurară strigând pe Ali Fethi, bătrânul înţelept pe care-l urmau ca pe un profet. Era străpuns de schije. Când îşi dădu seama că e mort, Aişa izbucni în hohote de plâns. Apoi, cu lacrimi în ochi, bandajă braţul şi umărul unui flăcău grav rănit. Era unul dintre cei veniţi în ultima vreme şi, pentru a-l mângâia, ea îi şoptea într'una:

— Aş vrea să-ţi iau durerea cu mâna!

Flăcăul răbda cu curaj şi făcea sforţări să zâmbească. « Numai să nu mă părăsiţi! » spunea parcă privirea lui.

In acest timp, se întoarseră Katnici şi ordonanţa lui. Caii erau înspumaţi şi suflau greu. Mă gândii, fără să vreau: « Iată cine a avut într'adevăr noroc. A plecat la timp în recunoaştere ». Comisarul politic se ridică în scări şi privi în jur, de parcă ar fi vrut să-şi dea seama de urmările bombardamentului.

— Tovarăşe comisar, — îi spuse Aişa, cu hotărîre, — daţi-mi caii dumneavoastră pentru răniţi.

— Răniţi? — întrebă Katnici distrat. — Parcă nu sunt chiar atât de mulţi, din fericire. Dar morţi?...

— Au fost ucişi şase ostaşi. Daţi-mi caii mai repede, — zise Aişa nerăbdătoare şi trase de dârlogi.

După ce descălecă, Katnici o apucă de bărbie cu un gest destul de grosolan.

— Grozavă fetişcană! Haiduc, nu alta! Imi place! Aşa să faci întotdeauna. Salvarea răniţilor e o datorie sfântă...

După aceea se apropie de mine şi-mi spuse:

— Vezi ce fete minunate avem, tovarăşe Zagorianov?! Adevărate patriote!

Katnici zâmbea, dar ochii îi rămâneau reci.

— Am fost neliniştit pentru tine, — continuă el prietenos. — Acest atac neaşteptat... Nu ştiu de ce se întâmplă întotdeauna aşa: e destul să plec, fie chiar pentru câteva clipe, şi trebuie să se petreacă ceva în batalion. Dar ai observat că ne pricepem totuşi foarte bine să folosim terenul în timpul bombardamentelor?

— Mai avem mult de mers până la obiectivul nostru? — întrebai eu.

— Până la obiectiv? — repetă Katnici şi în ochi îi apăru o licărire de răutate. — E un secret militar, nu te sfătuiesc să cauţi să-l afli... Dar, între noi, ca unui frate, îţi voi spune numai ţie, —

continuă el şi se apleacă spre urechea mea: — mai avem un marş forţat de o zi şi o noapte.

Nu apucai să-i răspund când, izbucni deodată în râs şi exclamă:

— Crezi că n'o să rezistăm? Aş!... Nu-i cunoşti pe ostaşii noştri, pe vitejii noştri!»

2

«In a patra zi de marş forţat, am străbătut cu greu încă o trecătoare acoperită cu zăpadă şi ghiaţă din munţii Raduşa. Incordându-ne toate puterile, şi fără să ne gândim la nimic altceva în afară de marş, am ajuns în sfârşit pe culmile împădurite din apropiere de Gorni Vakuf.

O cărare îngustă şerpuia printre stâncile acoperite cu zăpadă de pe marginea prăpastiei. Coloana se lungise într'un şir nesfârşit. Cineva alunecă... Strigătul lui slab se pierdu în zgomotul avalanşei de zăpadă. Apele iuţi ale râului Voliţa înghiţiră trupul ostaşului căzut. Timp de o clipă ne oprirăm pe marginea prăpastiei. Pulberea de nea care se ridica ne lovi în faţă.

— A pierit, a scăpat de suferinţă! — zise Djuro.

Incă o sforţare, ultima, şi ne trântirăm sub copaci.

Am ajuns, am rezistat.

Katnici abia acum ne explică misiunea de luptă. Era mult mai puţin însemnată şi mai simplă decât credeam noi. Trebuia să ocupăm orăşelul Gorni Vakuf şi să-i eliberăm pe partizanii răniţi şi pe bolnavii lăsaţi cu două săptămâni în urmă, în spitalul din oraş, de unităţile corpului III, care se retrăseseră pe neaşteptate din regiune.

Eram cu toţii tare obosiţi. Batalionul nu putea să atace numaidecât. Dealtfel, nimeni nu mai cerea să se acţioneze în grabă. Poposirăm în pădure, la poalele muntelui Podovi. Fiecare se cuibări cum putu mai bine. Ostaşii drăcuiau, iar unul murmură pe un ton plângăreţ:

— Dece era nevoie să ocolim atât! Ar fi fost mai simplu să fi mers noaptea, pe drumul bun, prin Livno spre Şuiţa. Demult am fi fost aici, avioanele nu ne-ar fi surprins şi nici prietenul meu Stanici nu ar fi fost ucis de bombe.

Spre norocul nostru, se încălzise. Ceaţa se ridicase din vale şi învăluise pădurea într'o pânză subţire de apă. Ostaşii aprinseră focuri mici, aşa cum fac vânătorii în Nord, şi aşezară împletituri

de crengi, ca să se apere de vânt. Frigul şi umezeala ne răzbiseră pe toţi până în măduva oaselor. Opincile îngheţate bocnă se muiaseră la foc, de puteai stoarce apa din ele. Ne-am descălţat şi am pus la uscat ciorapii şi obielele. Imbrăcămintea udă, din care umezeala ieşea în aburi, era ca un fel de compresă şi a ferit pe mulţi dintre noi de reumatism.

Baio începu să cânte. Se auziră glume şi râsete; părea că toate greutăţile au fost uitate. Rujiţa şi Aişa, suflându-şi mereu în degetele îngheţate, pregăteau un număr nou al gazetei de perete. Cum nu mai aveam maşina de scris capturată dela Nemţi, deoarece Katnici o trimisese la statul major al brigăzii, fetele scriau cu un creion chimic. De data aceasta, articolele erau foarte scurte. Unul era intitulat: « Ce să mâncăm în pădure », iar altul « Cum să ne ferim picioarele de rosături ». In notiţa « Scene de luptă », în care se vorbea despre cucerirea Sinului, erau numeroase ştersături. Katnici tăiase frazele în care era criticată « fuga » noastră inexplicabilă din Sin. Dar Rujiţa reuşise totuşi să salveze un catren al lui Petkovski:

Neamţul în oţel s'arată,
Dar prin el izbim cumplit,
Căci o puşcă minunată
Chiar Stalin ne-a dăruit!

La rubrica « In marş », apărea o lozincă în versuri făcută de mine şi scrisă cu grijă în ruseşte:

Vrăşmaşul să nu tragă 'n tine,
De camuflaj mereu să vezi,
Terenul foloseşte-l bine,
Victoriei, viaţa să-ţi păstrezi . . .

Gazeta de perete fu atârnată de trunchiul unui ulm şi i se făcu o apărătoare din crengi de mesteacăn. După puţin timp, zăpada din dreptul ei era bătătorită de picioarele cititorilor.

Mă adăpostii, împreună cu Iovan, sub o boltă de zăpadă sprijinită pe crengi de brad. Mâncarăm ultimele conserve nemţeşti şi câte un pumn de seminţe căzute din conurile de brad, care se deschiseseră din pricina căldurii focului. Apoi adormirăm numaidecât, strâns lipiţi unul de altul.

Mă treziră nişte ghionturi. Deschisei ochii şi văzui în faţa mea pe Katnici.

— Bună dimineaţa ! — strigă el. — Ia te uită unde v'aţi băgat ! Nu vă poate găsi omul cu una cu două ! — După aceea, se uită

ironic în jur şi împinse cu piciorul stratul cenuşiu de brădet uscat din care ne făcuserăm culcuşul. — Dar nu v'aţi făcut aşternut rău ! Ei, te-ai odihnit?

— Mulţumesc, am dormit bine ! — răspunsei eu scurt.

— Dar dece eşti aşa de nemulţumit? — întrebă Katnici punând ţigaretul în gură. — Ţi-e greu probabil la noi. Desigur că nici armata voastră şi nici întreaga voastră istorie militară nu cunosc marşuri ca astea pe care le facem noi ! Nu crezi? Ia te uită aici, tovarăşe ! Ce înseamnă asta?

Desfăcu în faţa mea gazeta de perete mototolită.

— Ce vrea să zică lozinca asta a ta: « Victoriei, viaţa să-ţi păstrezi »? Ia gândeşte-te bine. Dacă o să începem toţi să ne păstrăm viaţa, cine va mai lupta în primejdie, faţă în faţă cu moartea? Care nu va dori să se ferească de ea, « să folosească terenul bine », după cum scrii tu? Ei, ce zici? Ieri mi-a scăpat lucrul ăsta. Am avut încredere în autor. Dar azi, când am citit cu mintea limpede, am văzut că lozinca ta dezorientează ostaşii din punct de vedere politic. Ai sărit peste cal, frate ! Totdeauna se întâmplă aşa: oridecâteori nu controlezi, iese câte un bocluc ! Sau, de pildă, versurile astea ale lui Petkovski ! De unde a scos el că puşca antitanc ne-a trimis-o tovarăşul Stalin? Ce-s libertăţile astea poetice !? Dar ia stai ! Uitasem să te întreb . . . Incredere copilărească ! Eşti membru de partid?

— Da. Incă la trecerea Niprului eram comunist.

— Comunist? Aşa . . . Dar după câte ştiu eu, prietene, comuniştii nu se predau. Cel puţin la noi nu se obişnuieşte. Ia arată-mi carnetul tău de partid. Sau, poate nu-l mai ai? — întrebă Katnici, uitându-se batjocoritor în ochii mei. — Aha, înţeleg . . .

Primii aluzia lui jignitoare ca pe o lovitură.

— N'am apucat să capăt carnetul de candidat, — răspunsei eu cu răceală. Dar carnetul de comsomolist îl am totdeauna la mine. Iată-l !

Katnici întoarse carneţelul pe toate părţile:

— De comsomolist . . . — Tăcu puţin, gândindu-se la ceva. — Ei, bine ! Eşti Rus, şi pentru mine asta-i destul ! Dar să ţii minte că la noi există şi OZN-a . . . Nu uita că ai fost prizonier la Nemţi. Ştiu că eşti viteaz şi devotat cauzei noastre, şi vreau ca toată lumea să se convingă încăodată de acest lucru. Avem de gând să pornim o acţiune . . . Vrei să iei parte la ea?

Plecă, după ce mă încredinţă, în fel şi chip, că are o dragoste frăţească pentru mine. Simţeam însă ceva fals în vorbele lui şi nu

pricepeam dece se poartă cu mine altfel decât se purta Vucetin. Apăsat de gânduri grele, plecai în pădure ca să culeg afine pentru mine şi pentru Iovan.

Miletici mă ajunse din urmă. Părea foarte neliniştit.

— Aici erai? Ai vorbit cu Katnici?

— Da.

— In legătură cu misiunea?

Iovan dădu jos, cu pumnul zăpada de pe o ramură de brad, descărcându-şi astfel nervii.

— Dar dece tocmai tu? — spuse el încet. — Ştii că misiunea e foarte grea şi tare primejdioasă, şi în plus, după părerea mea, fără rost. Vucetin s'a împotrivit, dar Katnici nu s'a lăsat. Spune că nu se poate altfel!

Iovan mă prinse de braţ şi pornirăm, cu pas rar, spre tabără.»

3

«Gorni Vakuf e aşezat în valea unui râu. De sus, de pe culme, vedeam bine căsuţele albe cu acoperişuri de ţiglă, străzile înguste şi întortochiate, străjuite de plopi înalţi, turnurile ascuţite ale bisericilor şi minaretele albe. Lângă drum se zăreau, ca nişte potcoave negre, şanţurile posturilor de pază iar în cealaltă parte se vedea un cot al râului Vrbas.

Comandamentul batalionului hotărîse ca oraşul să fie cucerit, ca deobicei, noaptea. Situaţia nu era prea limpede. Vucetin aflase încă din timpul marşului, dela localnici, că garnizoana din Gorni Vakuf este formată din cetnici şi dintr'o mică unitate germană; aşadar, fasciştii băştinaşi şi fasciştii străini se uniseră definitiv împotriva noastră.

Se hotărîse să se trimită în oraş un grup diversionist compus din câţiva soldaţi şi un ofiţer, dintre cei care cunoşteau bine localitatea. Dar, după cum am aflat mai târziu, Katnici numise singur pe cei care, spunea el, se poate bizui şi, printre ei, pe mine.

Şedeam toţi patru pe povârnişul împădurit, aşteptând să se lase amurgul: Rujiţa Brkovici, Aişa Başici, Koţe Petkovski şi cu mine. Trebuia să pătrundem în oraş, ocolind tranşeele şi posturile de sentinele şi să provocăm panică, pentru a uşura atacul de noapte al batalionului împotriva garnizoanei duşmane. Petkovski şi cu mine ne îmbrăcaserăm în uniforme de caporali nemţi, iar Rujiţa şi Aişa, ca două fete cam uşuratice, de prin partea locului. Aişa purta o

fustă neagră şi o vestă verde de postav, cu reverele împodobite cu nasturi mici şi lucioşi, iar Rujiţa se îmbrăcase cu un palton de un albastru viu şi se legase la cap cu o basma portocalie cu pătrăţele albastre. Fetele păstrau această îmbrăcăminte în traistele lor şi o folosiseră deseori în misiuni de recunoaştere. Petkovski şi cu mine luaserăm uniformele de caporali nemţi din echipamentul capturat la Sin.

Când aflai pe cine a ales Katnici pentru grupa mea de diversiune, mă întrebai uimit, dece hotărîse să trimită într'o misiune plină de primejdii pe cele două sanitare, de care batalionul avea atâta nevoie. Oare numai din pricină că fetele erau socotite « vinovate »? Se zvonea că Aişa ar fi încălcat morala partizanilor. Dar, nu putea fi îndoială că relaţiile dintre ea şi Petkovski sunt curate şi că prietenia lor este clădită numai pe visuri de viitor. Iovan îmi spusese odată despre Koţe, că nu este vorba atât de încălcarea moralei, cât de greşelile politice pe care le făcea mereu în versurile sale. Iar Rujiţa era « vinovată » de « indisciplină », deoarece nu-şi tăiase cozile.

Mă gândeam la toate acestea şi îmi dădeam seama că noi patru aveam ceva comun în aprecierea lui Katnici. După părerea sa, fiecare dintre noi încălcase, într'o măsură sau alta, disciplina.

Rujiţa şedea lângă mine şi-şi împletea, gânditoare, capătul cozii care se răsfirase.

— Dece nu-ţi tai cozile, ca Aişa? Doar e greu să le îngrijeşti în viaţa de campanie! — îi spusei eu.

— Dece? — întrebă ea, ridicând din umeri. — M'am obişnuit cu ele. Nu mă supără, ci dimpotrivă, mă ajută. Iată, de pildă acum când o să intru în oraş, nimeni n'o să mă ia drept partizană. . . Nu-mi place să fiu silită să fac ceva. Urăsc violenţa de când eram copilă. Probabil fiindcă tatăl meu a vrut întotdeauna să mă supună puterii lui. Nu voia să mă duc la şcoală, nu mă lăsa la adunările Uniunii tineretului comunist — şi îmi poruncea să lucrez, din zori şi până noaptea târziu, la moara lui. Dar mie nu mi-a plăcut să trăiesc aşa cum voia el să mă silească s'o fac şi am plecat la partizani. Aci am fost întrebată: « Impotriva cui vrei să lupţi? » Am răspuns: « Impotriva tuturor oamenilor necinstiţi, răi şi brutali, împotriva fasciştilor ». Şi am fost primită în batalion. Aişa a dus-o şi mai rău decât mine, — zise Rujiţa după un timp. — Cei de acasă o sileau să-şi acopere faţa cu un văl, cum nu se mai poartă nici chiar în Turcia. In Herţegovina asta, oamenii au fost cu totul lipsiţi de drepturi, au trăit ca nişte cerşetori.

Ochii verzui ai fetei aveau scăpărări reci şi pline de mânie. Ea făcea bulgări mici din zăpada lipicioasă, şi apoi îi arunca. Dar, deodată zâmbi şi începu să asculte cu atenţie.

Petkovski îi citea versuri Aişei:

Lângă soare, spre lumină,
Eu să gust vreau fericirea . . .

— Frumoase versuri, — spuse Rujiţa încet. —Dacă aţi şti cât de mult dorim toţi să vizităm ţara voastră! Am merge şi pe jos, dacă ni s'ar da voie. Inţelegem însă că trebuie să ne câştigăm această fericire, că trebuie să facem mult, mult bine, că trebuie să ne facem folositori şi să luptăm . . .

Ultimele raze ale soarelui se stinseră dincolo de crestele muntelui şi în vale se făcu întuneric de tot. Era timpul când plimbarea celor doi caporali cu prietenele lor, prin împrejurimile pitoreşti ale oraşului, nu mai putea stârni bănuieli. Controlarăm încăodată grenadele şi, după ce puserăm piedicile la arme, coborîrăm de pe povârniş pe drumul care ducea din oraş spre pădure. Două perechi la mică distanţă una de alta. Rujiţa şi cu mine întâi, iar Koţe cu Aişa în urma noastră.

Căutam să iau înfăţişarea unui ocupant care se laudă cu succesele în dragoste şi căruia îi merge totul din plin.

Incepui să cânt, nu prea tare:

Geh weiter
Geh weiter
Du bist doch
Nur Gefreiter! [1])

Era o încercare disperată, dar nu găsiserăm alt mijloc mai potrivit pentru a pătrunde în oraş.

Din tranşee, se ridicară două siluete îmbrăcate în mantale lungi cenuşii. Râzând scurt, una din sentinele întrebă:

— Ei, ce ziceţi? Nu-i aşa că fetişcanele noastre sunt ispititoare?

Erau cetnici. Răsuflarăm uşuraţi.

— In unele privinţe, chiar mai ispititoare decât ale noastre! — răspunsei eu în nemţeşte.

Cetnicii se porniră pe râs.

Până la marginea oraşului nu mai erau decât vreo cincizeci de paşi. I-am făcut în câteva minute; păream nepăsători, dar eram pre-

---

[1]) Treci mai departe, treci mai departe, nu eşti decât caporal. (N. trad.)

gătiți pentru orice. Aceste clipe mi se părură o veşnicie. Trecurăm pe lângă primele clădiri de pe strada principală. Din gangul unei case boiereşti, ieşi un Neamţ cu şapcă, pesemne ofiţer. Ţinea o femeie la braţ şi înclinat spre ea trecu pe lângă noi fără să ne vadă. Am pornit cu mai mult curaj în urma lui.

Se întuneca repede. Pe trotuare, din loc în loc, apărură fâşii înguste de lumină, care răzbăteau prin obloanele lăsate. Neamţul şi femeia se opriră în dreptul unei firme viu luminate: « Hotel şi restaurant « Veselia ». Micşorarăm pasul. El îi vorbea în şoaptă şi căuta s'o convingă de ceva; apoi deschise deodată uşa şi aproape cu forţa o trase înăuntru. Sunetele sacadate ale jazzului răbufniră până în stradă.

— Să acţionăm aici, cu muzică! — şoptii însoţitorilor mei.

Peste drum de locul unde se afla restaurantul, de cealaltă parte a străzii, în colţ, se îngrămădeau ruinele unei case mari. Grinzile de beton armat şi scândurile care atârnau de rămăşiţele zidurilor, dădeau ruinelor o înfăţişare fantastică.

Pândirăm clipa în care nu se afla niciun trecător prin apropiere şi ne ascunserăm, repede sub bolta unde fusese uşa casei dărâmate.

Olanele sparte trosniră sub picioare. Ne lipirăm strâns unii de alţii, stând atenţi la pândă. Era linişte. In bătaia vântului, se auzea foşnetul unei bucăţi de tapet desprinsă de pe perete şi scârţâitul unui candelabru atârnat de tavanul rămas întreg.

Ne strecurarăm încet pe treptele de piatră până la primul cat şi intrarăm într'o cameră plină de cărămizi şi de mobilă sfărâmată. Nu se mai păstrase întreg decât peretele dinspre stradă. Pe el atârna o fotografie. Koţe o cercetă atent, în lumina slabă a înserării.

— O fată îmbrăcată mireasă! — şopti el, prinzându-mă de mână.

— Vezi? Câte speranţe au fost sfărâmate! Blestemaţii fascişti!

— Speranţele vor reînvia, Koţe, — răspunsei eu încet, ascultând bătăile unui ceas de pe o clădire înaltă.

Aveam impresia că între bătăi sunt pauze nesfârşit de lungi. Iată şase . . . In sfârşit auzii a şaptea bătaie, a opta . . .

Trebuia să începem operaţiunea de diversiune la orele nouă fix. Semnalul nostru — exploziile consecutive a două grenade — era aşteptat de observatori postaţi la cota 785, situată la trei sute metri sud de oraş. După cum se stabilise, batalionul care aştepta gata pregătit, trebuia să năvălească fulgerător în oraş, pornind din spatele acestei înălţimi, îndată după semnal, cât timp panica era în toi. O companie avea misiunea să răzbată cu hotărîre spre clădirea spi-

talului şi să o ocupe, înainte ca fasciştii să poată omorî partizanii răniţi şi bolnavi.

Ora nouă! Bătăile puternice şi rare treziră ecouri în inima mea.

— Aruncă tu prima grenadă, — îi ordonai, în şoaptă, lui Koţe.

El o aruncă, îndârjit. Grenada pătrunse drept prin fereastra restaurantului. Aruncai şi eu una, într'altă fereastră. Exploziile răsunară, una după alta. Luminile se stinseră în restaurant, iar strada rămase deodată în întuneric. Se auziră strigăte. Chefliii fugeau înspăimântaţi. O motocicletă trecu în plină viteză. De undeva, se ivi un automobil. Neamţul care sări dinăuntru, trase în primul trecător pe care-l zări, un om cu barbă. Se auziră împuşcături şi pe străzile învecinate, apoi strigăte:

— Partizanii sunt în oraş!

Batalionul nostru trebuia să năvălească, cu hotărîre şi curaj, chiar acum, când duşmanul nu ştia încă ce se întâmplase. Vucetin pricepuse că succesul acestei operaţiuni depinde de caracterul ei de surpriză şi că un atac de noapte se execută direct spre ţintă, fără niciun fel de manevre complicate şi fără întârziere. Eram sigur că nu vom fi lăsaţi fără ajutor în această situaţie grea.

Dar minutele treceau; pe cerul întunecat sclipiră luminile galbene-şterse ale rachetelor, iar gloanţele trasoare porniră încet, ca nişte stele aşezate la rând; ai noştri, însă tot nu veneau.

— Nu înţeleg, — şopti Aişa, lipindu-şi obrazul de fereastră. — Dece nu vin?

— Dacă s'a întâmplat ceva? Câte grenade mai avem? Vom izbuti oare să ieşim de aci? — întrebă Rujiţa, neliniştită.

— Mi se pare că am nimerit în capcană.

— Stăpâneşte-te, Ruja, — îi spuse, aspru, Aişa.

— Nu mă tem, dar unde-s ai noştri?

— Vucetin o să vină! — spusei cu tărie, dar simţeam că inima îmi bate tot mai puternic.

Nu puteam face altceva decât să aşteptăm.

Intre timp însă, Nemţii îşi dădură seama că grenadele au fost aruncate în restaurant, din dreptul ruinelor. Ii auzeam, vorbind jos în stradă. Molozul scârţâia tare sub cizmele lor grele. Fâşiile de lumină ale lămpilor de buzunar pipăiau dărâmăturile şi se ridicau din ce în ce mai sus.

Imi amintii cuvintele pline de nelinişte pe care mi le spusese Iovan, înainte de plecare, şi mă gândii fără să vreau: « Să fi avut dreptate când a spus că suntem trimişi la moarte sigură? »

Paşii se auzeau pe scara aproape dărâmată. Nemţii se urcau îndemnându-se unul pe altul.

— Veniţi repede după mine ! — şoptii eu, făcând semn fetelor şi lui Koţe. — Trebuie să plecăm de aci !

Camera alăturată era distrusă. Uşa se deschidea în gol. Sării jos şi mă pomenii pe o grămadă de moloz. După ce pusei câteva cărămizi lângă zid, izbutii să ajung la podeaua camerei de sus şi luai în braţe, întâi, pe Rujiţa, iar apoi pe Aişa. In aceeaş clipă, blocurile de piatră fură scrijelite de o salvă de armă automată. Petkovski, care stătea în uşă gata să sară, se întoarse deodată şi aruncă o grenadă. După o clipă izbucni flacăra scurtă a exploziei şi, în lumina ei, văzui pe Koţe ţinându-se cu o mână de perete şi lăsându-se uşor în jos. Il prinsei în braţe. Era mort. Pesemne că grenada o aruncase cu ultima licărire a voinţei şi a conştiinţei sale.

Intinsei corpul lui neînsufleţit la picioarele Aişei. Ea se aruncă asupra lui, uitând de toate. Mă îndreptai şi aruncai ultima grenadă pe care o aveam, în mulţimea hitleriştilor care se risipeau, în goană. Nu le mai ardea de noi. Vuietul luptei care se apropia creştea cu fiecare clipă.

— Ce se aude? — întrebă Aişa, pe faţa căreia se prelingeau şiroaie de lacrimi.

— Sunt ai noştri ! — răspunse triumfător Rujiţa.

Batalionul năvălise în oraş, dar pierduse momentul când ar fi putut ataca pe neaşteptate. Se încinse o luptă înverşunată ».

4

« Lumânările galbene, înfipte în pământ la marginea marelui mormânt comun, ardeau ca o horbotă tremurătoare de foc. Era darul îndurerat al femeilor din oraş ; fiecare aprinsese atâtea lumânări, câte rude îi pieriseră în acest război.

— Fiului meu, fiului meu, fiului meu ! — bocea o bătrână, plângând şi sărutând pământul lângă mormânt.

Fiul său fusese ucis undeva, departe, dar durerea ei era durerea tuturor mamelor din Iugoslavia care-şi pierduseră copiii, era durerea întregului popor.

Il plângea şi pe Koţe Petkovski, uitându-se cu tristeţe la faţa lui tânără şi la fruntea lui, pe care se lipise o şuviţă bălaie, şi pe Radislav Stancov, a cărui mână, cu pumnul strâns, zăcea pe pieptul lui Baio — eroul atacului de noapte. Ii plângea pe toţi partizanii, care fuseseră ucişi în lupta din cursul nopţii şi pe cei care fuseseră

măcelăriţi de fascişti, la spital. Printre aceştia din urmă era şi bătrânul Jivko, cel care ne ajutase la Bogovina.

Nu l-aş fi recunoscut pe unchiaş, privind scheletul acoperit cu piele neagră care se străvedea printre zdrenţele îmbrăcăminţii, dacă nu mi l-ar fi arătat Eugen Lauşek. Acesta se ivise alături de mine, la marginea mormântului. Fusese o întâlnire neaşteptată şi zguduitoare! Lauşek avea părul răvăşit, era înspăimântător de slab, mâinile îi tremurau, iar pe faţă i se citeau suferinţele pricinuite de răni, de foame şi de umilire. Nu apucase să-mi spună decât că detaşamentul organizat de Musici la Bogovina fusese distrus şi că Alexa dispăruse din Gorni Vakuf fără să se ştie unde se află.

— O tragedie... Iţi voi povesti pe urmă totul,— îmi şopti el.

Nu-mi puteam desprinde privirea de mormânt şi înţelegeam cu greu ce spunea Blajo Katnici. Vocea lui jalnică semăna cu *tujbalitele*[1]) tânguitoare ale femeilor.

Vorbea despre jertfele aduse în noaptea trecută pe altarul libertăţii... «Treizeci şi doi de morţi, treizeci şi doi, — aceste cuvinte mi se învârteau tot timpul prin cap. Iar la Sin, unde garnizoana inamică era aproape de trei ori mai puternică, pierduserăm numai douăzeci de oameni». Conştiinţa mea nu voia, cu niciun chip, să se împace cu acest gând. Katnici vorbea despre «crucea de martir pe care o poartă poporul» despre «eroi cum n'a cunoscut nici Sparta».

— Noi, — spunea el, — partidul nostru a crescut aceşti viteji, a aprins în inimile lor flacăra împotrivirii şi a luptei. Noi i-am învăţat «cum să stea în faţa nemuririi», noi i-am învăţat «să moară cu glorie dacă trebuie să moară.»[2]) Noi suntem ecoul poporului!

După ce Katnici încheie discursul şi-şi duse la ochi batista cu carouri, se auzi vocea puternică a lui Tomaş Vucetin. După tânguirile dinainte, ea suna ca o goarnă:

— Ne vom răzbuna tovarăşi! Vom dobândi ceeace dorim, vom dobândi, — în ciuda rănilor grele, deoarece credem şi ştim că oamenii sovietici vor veni să ne ajute în lupta noastră inegală cu duşmanul. Vom răzbuna miile şi miile de morminte risipite pe tot pământul nostru plin de suferinţe, pământul celor ce muncesc, pământul eroilor!

La auzul acestor vorbe, Aişa, care stătea în faţa mea, îşi îndreptă bustul, iar ochii ei uscaţi şi plini de durere, se aprinseră.

---

[1]) Bocete (N. trad.)
[2]) Din «Cununa de munte» de P. Petrovici Niegoş. (N. trad.)

— Răzbunare! — şopti ea, ca şi cum ar fi făcut un jurământ. — Răzbunare!

Rujiţa făcu un semn cu mâna şi corul batalionului, pe care-l organizase în pripă, începu să cânte « Glorie lor ».

Femeile şi bătrânii aruncară în mormânt pâinişoare mici, bani, şi câte-o mână de zăpadă sau de pământ.

Ultima salvă, ultimul rămas bun...

Pornii încet spre companie, împreună cu Miletici.

Mă gândeam tot timpul la Koţe, tânărul poet, păstorul visător, îndrăgostit de viitorul fericit al minunatei sale patrii. Nu cunoşteam Macedonia, dar aflasem dela Koţe că seamănă cu Caucazul nostru. Totul este variat şi pitoresc acolo — oraşele şi satele cu case zugrăvite în culori vii, ţăranii în haine colorate, cântecele minunate, melodiile şi legendele cele mai fermecătoare din toţi Balcanii! Păduri de fag, de nestrăbătut, iar în munţi lacuri — Ohrid, Prespan şi Doiran — adânci şi limpezi ca nişte ochi uriaşi ai pământului. Peştele din aceste lacuri se prinde ca în vremurile străvechi, cu pari şi cu ajutorul păsărilor care vin dinspre Nord. Iată cum procedează pescarii: taie puţin aripile păsărilor şi apoi le aruncă în apă, iar ele gonesc peştele spre mal, drept în gardurile împletite din trestie. E interesant şi frumos. Dar Koţe nu-i invidiase niciodată pe pescari, deoarece trăiesc în mizerie, în nişte colibe de stuf cocoţate pe piloni deasupra apei, ca oamenii primitivi. Şi ţăranii sunt totdeauna posomorîţi, veşnic încovoiaţi deasupra plugului de lemn, cu toată îmbrăcămintea lor pitorească. Dar minerii din minele Zletovo o duc cel mai greu. In general, întreaga Macedonie este o ţară a chinurilor, a necazurilor şi a amărăciunilor, sfâşiată în bucăţi de trei state. Străinii stăpânesc minele de crom, plumb şi mangan; sunt mii de argaţi şi de ţărani fără pământ... Koţe se gândea adesea la soarta tristă a ţării lui şi-i dorea un viitor mai bun. Privind Vardarul înspumat, visa la podurile de oţel aruncate peste râuri, la hidrocentrale care să lumineze viu satele de munte, la colhozuri, la tractoare care să brăzdeze adânc câmpiile, la o viaţă ca în Uniunea Sovietică...

Desluşeam totuşi în cuvintele lui Koţe neliniştea şi nesiguranţa în viitor şi îmi veneau în minte alte povestiri, povestirile prietenului meu Djamil despre patria lui, Azerbaidjanul... Despre năvalnicul şi tumultuosul râu Cura, stăvilit de un baraj în defileul Boz-Dag, care se va revărsa în curând, formând o mare lângă Mingheciaur, va iriga stepele pustii şi le va da viaţă prin verdeaţa ogoarelor şi a livezilor. Despre animalele şi păsările care se vor ivi acolo şi

despre satele care vor creşte ca din pământ. Despre aceea că peste prăpăstiile din Daşchesanul de sus se vor avânta cu îndrăzneală arcuri de oţel şi viaductele şoselei. Despre pompele negre cu botul lung, înclinate adânc ca să pompeze petrol din fundul mării, despre răzoarele de flori din faţa caselor cu mai multe etaje, ale muncitorilor din Novâie-Surahan, despre flotilele de şalupe ale pescarilor, pline de nisetri trandafirii, despre parcurile de rezervaţie naturală peste care pluteşte puful păsărilor, despre pădurile de munte din Carabah, cufundate în întuneric verde, despre plantaţiile de ceai, câmpurile de bumbac, crângurile de mandarini şi lămâi, despre ţara focurilor veşnice — Azerbaidjanul. Colţul cel mai fericit de pe pământ, unde trăiesc paşnic, activ şi în bună înţelegere douăzeci şi şase de naţionalităţi diferite, care împreună cu întreaga Uniune a Republicilor Sovietice Socialiste construieşte cu avânt societatea comunistă.

Cât de departe sunt de asta Macedonia şi întreaga Iugoslavie! Dar Vucetin are dreptate: « Sava, Drava, Drina şi Prutul — toate se varsă în acelaşi fluviu... »

Mergeam tăcuţi.

Miletici era şi el adâncit în gândurile lui.

In spatele nostru se auziră paşi. Intorsei capul şi văzui pe Macek, care ne ajungea din urmă.

— Minunat discurs a ţinut Katnici! — zise el. — E un agitator straşnic!

— Da, nu scapă niciun prilej ca să-şi arate talentul oratoric, — răspunse posomorît Iovan.

— Cât de frumos a vorbit despre partid: « Noi suntem ecoul poporului! »

— Păi, sigur! — spuse Iovan cu sarcasm. — « Noi ». « Noi am învins, noi am organizat, noi am educat, noi am învăţat ». Dar unde eram « noi » ieri? Ştii, frate, — continuă el indignat, întorcându-se spre mine. — Era ora nouă fără zece când lui Katnici îi veni deodată în gând să organizeze o convorbire cu ostaşii, despre felul cum trebue să acţioneze în operaţiunile de noapte. Şi când trebuia să înceapă atacul, el continuă să vorbească. Abia terminase, când s'au înălţat rachetele. Inţelegi? Dacă n'ar fi fost Baio cu plutonul lui — el a pătruns primul în oraş — ar fi întârziat de tot.

— Ei, asta e bună! — exclamă Macek. — Din ceeace spui, tovarăşe Corciaghin, nu s'ar putea deduce că nutreşti respect faţă de partidul nostru.

In vocea lui se simţea o ameninţare.

Miletici îşi muşcă, înciudat, buzele.

— Te rog să ne ierţi, — mormăi el. — Noi o luăm într'acolo.

Mă trase într'o ulicioară şi oftă, uşurat, când rămaserăm singuri.

— A rostit un discurs minunat! Grozav mai e! Iartă-mă, frate, dar sunt furios pe toată lumea, — îmi spuse Iovan şi încercă să-şi aprindă ţigara.

Inainte nu fuma, dar în ultimul timp, îl vedeam din ce în ce mai des cu ţigara în gură. Degetele-i tremurau şi chibriturile se stingeau din cauza vântului care şuera, ca într'un horn, printre căsuţele din ulicioară.

Katnici şi Vucetin erau în piaţa oraşului, unde ostaşii aduceau trofeele. Tot acolo îşi făcea de lucru şi Rakici, intendentul batalionului, înregistrând bunurile părăsite de garnizoana nemţească şi de cetnicii care fugiseră din oraş.

— Pe unde umblaţi, vagabonzilor! — exclamă Katnici când ne văzu. — Frate dragă, — îmi spuse el, apucându-mă de un nasture dela manta, — te felicit pentru succesul pe care l-ai avut. Ştiam că vei fi la înălţimea încrederii pe care ţi-am acordat-o. Totul s'a terminat cu bine. Vezi câte materiale am capturat? Am spus eu că vom găsi aici tot ce ne trebuie! N'ar fi fost păcat să cărăm tot felul de lucruri din Sin? Orice s'ar zice, nu greşesc prea des.

— Ai fost numit *vodnik*[1]) în locul lui Baio, — spuse Vucetin, strângându-mi mâna.

— Da, da, — întări Katnici. — Sunt cu totul de acord să fii *vodnik*. Ai să ajungi departe la noi, prietene! Ce-ar fi să sărbătorim acest eveniment la restaurant, bând o ceaşcă de cafea?

Pornirăm pe strada principală. Imi târam picioarele cu greu. Marea încordare nervoasă din ultimele douăzeci şi patru de ore începea să se facă simţită.

Katnici mergea încet şi se uita mândru în jur. Locuitorii se dădeau cu respect înlături şi-l urmăreau cu priviri pline de admiraţie, încredinţaţi că el a condus atacul partizanilor în cursul nopţii.

— Pe aici trebue să fie! — zise Katnici, ridicând capul ca să citească firma. — Da, chiar aici e « Veselia ». Dar nu-l mai recunosc. Intuneric şi gol, iar geamurile sparte. Eram sigur că o să fie aşa. Restaurantele sunt cele care o păţesc mai rău. Fără ele, oraşele par triste. La dracu! Noi triumfăm şi ne bucurăm, iar aici parcă ar fi la morgă!

---

[1]) Comandant de pluton (N. trad.).

Era înciudat; începu să cerceteze distrugerile pricinuite de schijele grenadelor şi nici nu băgă de seamă când îl lăsarăm singur.

Eugen Lauşek ne aştepta în clădirea gimnaziului, în care era încartiruită compania lui Iankov. Mirosea a iodoform, din pricina pansamentului pe care-l avea la umărul stâng. Aişa îl îngrijise. Se simţea mai bine şi, în urma întrebărilor noastre pline de nerăbdare ne povesti ce s'a întâmplat cu detaşamentele formate la Bogovina.

După despărţirea din dimineaţa care a urmat victoriei, Italienii şi Sârbii se îndreptaseră spre calea ferată îngustă dintre Petrovaţ şi Pojarevaţ şi scoseseră şinele pe o mare distanţă. După aceea, atacaseră Maidanpekul, nimiciseră pe Nemţii din SS care se aflau acolo şi aruncaseră mina în aer. Mersese vestea în toată Serbia despre cele două detaşamente, cel sârbesc şi cel italian. De pretutindeni, veneau noi partizani. Minerul Nedelko devenise comisar în detaşamentul lui Musici. Unităţile se întăreau şi se completau mereu cu forţe proaspete. Se părea că totul merge bine. Dar, într'o zi, în ajunul unui atac plănuit împotriva Borului, sosise dela statul major al brigăzii de pe Vârful Negru, reprezentantul OZN-ei, însoţit de un grup de călăreţi înarmaţi cu pistoale mitralieră, acuză pe Nedelko de dezertare şi-l condamnă la moarte prin împuşcare. Musici şi Colacione au fost traşi la răspundere pentrucă au acţionat fără ordin. Detaşamentele au fost despărţite. Italienii au trecut sub comanda brigăzii « Garibaldi », care acţiona în Dalmaţia, iar detaşamentul lui Musici a fost trimis în Bosnia, în ajutorul unităţilor din corpul trei de armată şi a nimerit în încercuire aici, la Gorni Vakuf. Lauşek îl văzuse pe Musici ultima oară, în clipa când înnota prin râul Vrbas, sub ploaia de gloanţe a cetnicilor.

Vocea melodioasă a Cehului era stinsă şi obosită. Ochii lui căprui şi alungiţi, luceau neliniştiţi pe chipul tras. Se opri deodată la jumătatea vorbii, închise ochii şi, sprijinindu-şi obrazul de umărul meu, adormi istovit de durerea pe care i-o pricinuiau rănile, dar liniştit, întrucâtva, de întâlnirea cu noi.

— Tot acolo, pe podea, în colţul clasei, căzurăm şi noi într'un somn greu ca de moarte.

Când m'am trezit, trecuse demult miezul nopţii. Pe peretele alb, în lumina palidă a lunei, se contura nemişcată umbra proiectată de cerceveaua ferestrei şi jucau nişte linii frânte, întunecate. Ghicii că sunt crengile plopului care se leagănă dincolo de ferestre.

Nu-mi dădui dintr'odată seama unde sunt. Gândurile despre Lauşek, Nedelko şi Musici îşi făceau cu greu loc în mintea mea. Ce forţă înspăimântătoare, necruţător de crudă, care nu cunoaşte

nici îngăduinţă şi nici dreptate, îi urmăreşte pe prietenii mei? Lauşek respira sacadat lângă mine şi murmura ceva fără şir. Mă cuprinse dorinţa de a-l strânge la piept, de a-l îmbrăţişa, de a-l acoperi cu mantaua.

Şi Iovan, care era culcat alături, începu să se mişte.

— Dormi, frate? — întrebă el cu o voce înfundată.

— Nu, nu mi-e somn...

Miletici se ridică puţin şi ascultă zgomotele din jur. Se auzea sforăitul ostaşilor, iar dinspre stradă, răzbăteau chemările santinelelor. Cu toate acestea, impresia de linişte şi de siguranţă era tot atât de şovăitoare, ca şi umbra crengilor plopului de pe peretele alb.

Miletici se trase mai aproape.

— Se pare că iar începe ceva de neînţeles. Ca anul trecut, când era cât p'aci să pierim cu toţii... A fost o iarnă înspăimântătoare. Am să-ţi povestesc, ca să ştii totul, — spuse Iovan, cu vocea şi mai scăzută. — La noi există un parazit, un vierme căruia îi zice *metil*. Se cuibăreşte în ficatul oaiei care mănâncă iarbă grasă de pe păşune, îndată după desgheţ. Timp de trei luni, oaia nu suferă deloc, ba chiar se îngraşă, dar după aceea începe deodată să slăbească şi moare curând. Un lucru asemănător se petrece şi cu noi. Un vierme roade pe dinăuntru organismul armatei noastre, care pare atât de puternic şi de sănătos.

« Are dreptate » — îmi spusei eu, ascultându-l. Dela o vreme încoace mă gândeam tot mai des că scârţâie ceva în armata partizanilor ».

5

« Noembrie, una mie nouă sute patruzeci şi doi. In oraşul eliberat Bihaci...

Iată ce însemnase Iovan în jurnalul său:

« Am aflat aici atâtea lucruri interesante şi m'am bucurat atât de mult, încât cred că tot ce e frumos, tot ceeace visez astăzi, se va împlini. Inaintea mea se deschide o cale largă şi luminoasă... »

Tineretul iugoslav s'a adunat la Bihaci, la primul congres antifascist. Incăpătoarea sală de teatru e plină de ostaşi tineri, stăpâni pe ei şi gravi. Pe scena mare, împodobită cu covoare şi cu un portret uriaş al lui Stalin, stau la masa prezidiului tineri eroi, băieţi şi fete, iar printre ei, Lola Ribar, vestitul erou naţional,

secretarul general al Uniunii tineretului comunist iugoslav, membru în C.C. al Partidului Comunist, sufletul tineretului revoluţionar din Iugoslavia.

Iovan îi va ţine minte, totdeauna, discursul. Sprijinit de masă cu amândouă mâinile, avântându-se înainte, Lola povestea cu căldură despre lupta dusă de oamenii muncii din Jugoslavia împotriva hitleriştilor. Chema pe tineri şi tinere să înveţe dela comsomoliştii sovietici cum să învingă pe duşmani. Lola vorbea cu dragoste şi cu mândrie de Uniunea Sovietică şi de Armata Roşie, care, tocmai în acea vreme, încercuia şi nimicea armatele germano-fasciste lângă Stalingrad, atacând totodată şi în sectorul central al frontului.

— Infruntând întreaga forţă a armatelor fasciste, ostaşii sovietici ne îngădue să respirăm liber pe acest petec de pământ. Hitler îşi adună diviziile din ţările ocupate, inclusiv pe cele din Balcani, şi le trimite în Rusia, ca să-şi salveze trupele de lângă Stalingrad. Şi tocmai acest lucru,— spunea Lola Ribar, — ne îngăduie să ne menţinem aici şi să dezvoltăm mişcarea de eliberare naţională. Aceasta n'o vom uita niciodată, tinerii mei prieteni! — încheie el.

Toţi delegaţii la congres se ridicară şi strigară, cuprinşi de acelaş avânt:

— Trăiască Armata Roşie! Trăiască Stalin!

Şi ce cântece frumoase s'au cântat în pauzele dintre şedinţe! «Nemărginită eşti, ţara mea iubită», «Cahovca», «Pe văi şi pe coline» şi versurile lui Petar Niegoş, scrise cu mai mult de o sută de ani în urmă. In ele răsună şi astăzi încrederea plină de mândrie că poporul care luptă împotriva tiraniei va reuşi să apere «legea sfântă a vitejiilor, numele de Sârb şi lumina libertăţii»:

...Va dispărea în bezna cumplit de oarbă, oare,
Puterea cea de aur a falnicului soare?
Din razele-ţi sorbi-vor Sârbii a vieţii flacără biruitoare,
Ce străluci-va mai puternic pe cerul veacurilor viitoare.

Pe drum, la întoarcere spre batalion, Miletici repeta mereu, sub impresia celor auzite şi trăite la congres, aceste versuri din «Cununa de munte».

Aduse ostaşilor veşti încurajatoare. Eroii sovietici dela Stalingrad şi de pe alte fronturi, trecând la o ofensivă energică, atrăseseră în luptă atâtea trupe fasciste, încât Anglo-Americanii putuseră să desfăşoare în cele mai bune condiţiuni operaţiunile din Egipt,

Alger, Africa de Nord, şi Marea Mediterană. In Iugoslavia, după ce nu izbutiseră să facă nimic în cele trei ofensive dezlănţuite, ocupanţii parcă se mai potoliseră şi şedeau cuminţi în oraşele pe care le mai stăpâneau. Teritoriile libere nu mai erau indicate pe hărţi prin cerculeţe risipite, ci prin porţiuni mari, întinse pe suprafeţe însemnate, dela marea Adriatică până la râul Sava, dela Alpii Sloveniei până în regiunile din sudul Muntenegrului. Luase fiinţă Armata populară de eliberare şi fuseseră formate divizii şi corpuri noi de armată.

— Divizii, corpuri! — spuse Iovan cu ironie. — In felul acesta şi o cioată poate fi numită copac.

Toată nenorocirea venea dela faptul că aceste mari unităţi, ca şi simplele detaşamente dinainte, nu aveau nici depozite de aprovizionare, nici rezerve de arme, şi nici o bază materială de luptă. Nu aveau decât numele de corpuri de armată. Se spunea în şoaptă că funcţiunile mai însemnate din statele majore sunt ocupate de intelectuali, tot felul de învârtiţi, care i-au făcut nu se ştie ce servicii lui Tito, dar care se pricep tot atât în arta militară, cât se pricep şi în scrierea chineză. Poporul îi numea, în bătaie de joc *«radoliubi»*[1]), fiindcă reuşeau să trăiască de minune şi liniştit în spatele frontului susţinut de ostaşi. Totuşi partizanii credeau în atrăgătoarea perspectivă de a lupta în sfârşit în formaţiuni mari, pe un front larg. Se gândeau că vor fi conduşi la bătălii mari şi hotărîtoare. Şi se părea, că într'adevăr, cartierul general pregăteşte o asemenea bătălie. La începutul lunii Ianuarie 1943, principalele forţe ale Armatei populare de eliberare au fost concentrate în Bosnia. E adevărat că din cauza foametei, a murdăriei şi a afluenţei de trupe, a izbucnit o epidemie de tifos, dar, în ciuda greutăţilor, oamenii aveau moralul ridicat, fiind convinşi că această concentrare de forţe prevesteşte o operaţiune de mare amploare.

— Dar chiar atunci s'a întâmplat ceva la care nimeni nu se aştepta se...

Iovan tăcu şi lăsă capul în jos. Când începu din nou să vorbească, vocea îi era stinsă. Probabil că revăzuse în minte tabloul înspăimântător al celor îndurate.

La 18 Ianuarie, Nemţii, împreună cu Italienii, ustaşii, domobranţii şi cetnicii, atacară prin surprindere pe partizani. Era ca şi cum te-ai fi pomenit cu ninsoare în mijlocul verii. Se părea că

---

[1]) Patrioţi, (N. trad.)

diviziile Armatei populare de eliberare se băgaseră înadins în valea închisă între munţii Dinarici şi munţii din Bosnia şi între râurile Vrbas şi Sava, pentru a fi încercuite acolo.

— Şi dece s'a întâmplat asta? — întrebai pe Iovan, uitându-mă cercetător la el. — Ce făceau statele majore cu serviciile lor de informaţii? Oare nu adunau şi nu studiau informaţiile despre inamic? E doar limpede că timp de câteva săptămâni inamicul concentrase trupe şi ocupase ieşirile din « punga » în care se aflau unităţile Armatei populare?

— Cred că « patrioţii » nu şi-au dat seama ce se petrece, — spuse Miletici şi apoi continuă: — Cercul se închidea tot mai strâns. Nemţii înaintau dinspre Saraievo, urmărind să taie retragerea partizanilor spre Herţegovina şi Muntenegru. In direcţia aceea mai rămăsese o ieşire peste Neretva şi mai departe, în sus, pe cursul ei dintre munţi. Podurile peste râu erau încă întregi. Dar ordinul de retragere nu venea şi ostaşii continuară, cu ultimele lor forţe, să reţină pe duşmani, până în Martie. Gloanţele şi tifosul îi doborau. Bolnavii şi răniţii nu părăseau poziţiile troienite de zăpadă. Situaţia era catastrofală.

Deodată, se întâmplă din nou ceva neaşteptat: în Martie, hitleriştii îşi întrerupseseră atacurile. S'a aflat apoi că locotenent-colonelul Vlatko Velebit, om de încredere al lui Tito, se întâlnise undeva, pe valea Ramei, cu reprezentanţii comandamentului german şi, după tratative, a acceptat propunerea de armistiţiu. Vucetin, Iankov şi mulţi ostaşi din batalionul Şumadia au fost miraţi şi neliniştiţi când au aflat această ştire. Vucetin spunea că orice fel de pace cu Nemţii, atâta timp cât ei se află în Iugoslavia, este o jignire pentru oamenii cinstiţi, că, în cazul cel mai rău, este vorba de o provocare, iar în cazul cel mai bun, de o simplă prostie a lui Velebit, care nu cunoaşte pesemne zicala populară: « Dacă semeni bostani împreună cu duşmanul, îţi sparge capul cu ei ». Katnici însă, căuta să convingă pe toată lumea că Tito are de gând să înşele pe Nemţi. Aceasta a fost şi explicaţia oficială care s'a dat tratativelor purtate cu inamicul.

Mai târziu, s'a aflat că Velebit obţinuse, în cursul acestor tratative, ca familiile câtorva membri ai biroului politic să treacă din teritoriul ocupat în zona controlată de partizani. Astfel, Nemţii au dat drumul celei de a doua soţii a lui Tito, o Slovenă care locuia la Zagreb şi soţiei lui Djilas-Mitra. Afară de aceasta, Velebit s'a înţeles cu ei în privinţa unui schimb de prizonieri, acceptând să elibereze mai mulţi ofiţeri germani şi agenţi ai gestapoului care

fuseseră capturaţi de partizani, în schimbul persoanelor de care aveau nevoie Tito şi Rankovici. Apoi, ca răsplată pentru alte obligaţii speciale pe care şi le luase Velebit, Nemţii au promis că nu vor ataca un anumit timp trupele de partizani. Şi într'adevăr, hitleriştii n'au întreprins nicio acţiune după terminarea tratativelor. A început o perioadă de acalmie.

Atunci sosi în brigadă şi Lola Ribar. Miletici îl întâlni întâmplător la Perucița. Se îmbrăţişară cu căldură. Işi amintiră apoi de congresul tineretului. Vai, câte speranţe s'au spulberat de atunci ! « Nenorocirea este, spuse Lola, că Arso Iovanovici nu e la cartierul general. Tito l-a trimis parcă intenţionat să conducă operaţiunile din Slovenia. Şi tocmai când e atâta nevoie de el aici ! » Iovan îi vorbi deschis lui Ribar despre starea de spirit a ostaşilor: ei simt că tărăgănelile sunt prielnice duşmanului, şi îl înfierează pe Velebit; oricum « e fiu de general din armata regală », îl bănuiesc şi de trădare.

— Nici mie nu-mi place ! — zise, în treacăt Lola Ribar, după ce ascultase încruntat cele spuse de Corciaghin.

In timpul nopţii, el se sfătui îndelung cu Peruciţa, iar a doua zi întreaga brigadă atacă pe hitlerişti, violând voit armistiţiul La fel au făcut şi alte unităţi. Luptele crâncene reîncepură.

Partizanii se îndreptară spre Neretva. Dar vechile poduri nu mai existau pe râul lat de munte, cu malurile abrupte şi stâncoase şi fără vaduri. Fuseseră distruse din ordinul lui Tito. Se socotea că măsura se luase pentru a înşela inamicul şi a-i ascunde direcţia retragerii. Dar nu inamicul avu de suferit, ci partizanii. Cai şi oameni se îngrămădiseră pe malul râului ca într'un mormânt de piatră. Atunci veniră « Junkers »-urile . . . Numai norocoşii au scăpat din acest măcel. . . In cele din urmă, râul a fost forţat în regiunea Iablaniţa, trecându-se peste un pod distrus.

După ce au zdrobit armata cetnicilor, lângă Glavaticevo într'o luptă corp la corp, care a durat trei zile, şi după ce au străpuns « punga » în punctul cel mai slab, unităţile Armatei populare au început să iasă una câte una din încercuire. Marşul peste stâncile de pe cursul superior al Neretvei, înaintarea pe potecile alunecoase, purtând în spate pe bolnavi şi pe răniţi şi forţarea Drinei năvalnice, sub atacurile neîncetate ale aviaţiei duşmane, sunt fapte cum nu s'au mai văzut.

Iată ce am citit în jurnalul lui Iovan despre aceste zile grele.

« Ne retragem. « Junkers »-urile aruncă bombe grele, iar artileria trage neîncetat. Numărul răniţilor creşte mereu. Situaţia e

grea. Ne retragem deşapte zile. Rănile tovarăşilor noştri sunt foarte grave, dar nu se aud gemete şi nimeni nu se plânge. Toţi au frunţile încruntate, dar zâmbesc ca să ne îmbărbăteze. Suntem gata să sacrificăm orice, afară de răniţi.

In faţa noastră vuieşte clocotitoare, Drina. Trebuie să trecem dincolo. Ne-am oprit. Stâncile atârnă deasupra torentului. Incotro?

— Suntem pierduţi, — spun în şoaptă unii.

E într'adevăr înspăimântător. Avioanele ne bombardează fără răgaz.

Totuşi Drina a fost trecută. Ne aflăm pe celălalt mal.

...Trebuie să ne odihnim un timp pentru a ne putea îndeplini apoi noile misiuni aşa cum se cuvine.

Obosiţi de moarte, am adormit somn greu, în prima casă întâlnită în drum. Nu ne mai puteam mişca. N'am fost în stare să executăm ordinul de a părăsi imediat satul pentru a ne pune la adăpost de un eventual atac aerian. Am plecat abia la ora trei noaptea, cu jumătate din batalion. Toţi erau posomorîţi şi somnoroşi.

— Dumnezeule! Prieteni, când se vor termina oare toate acestea? Când? — ne întreba gazda noastră Iozo, îndurerat de nesfârşitele noastre suferinţe. Oricum ar fi, numai să se sfârşească odată!

Dar noi nu dorim orice fel de sfârşit. Sfârşitul trebuie să fie victorios şi să aducă fericire întregului popor, nouă şi generaţiilor viitoare. Sfârşitul va fi învăluit în lumina libertăţii şi merită jertfele pe care le-am făcut, le facem şi le vom face în această luptă!...»

— Şi ce ciudat mi s'a părut după toate astea, să citesc în ziar şi să aud la radio comunicatele statelor majore! — spunea Iovan.

Aceiaş « patrioţi » care ieşiseră din încercuire, târîndu-se în coada unităţilor, anunţau în cuvinte pompoase nereuşita celei de a patra ofensive a inamicului şi vorbeau despre bătăliile clasice şi istorice de pe Neretva şi Drina, care ocupau, după spusele lor, un loc de cinste în istoria războiului de eliberare, şi despre curajoasele manevre operative efectuate după planul şi sub conducerea directă a « comandantului suprem », adică a lui Tito!

A fost mare zarvă. Au venit chiar şi nişte Englezi din Cairo, ca să-l felicite pe Tito. Intre timp însă, Nemţii şi-au adunat forţele şi au pornit cea de a cincea ofensivă. De fapt, însă, nu făceau decât s'o continue pe cea de a patra, care fusese doar întreruptă câtva timp.

Incepea luna Mai a anului 1943. După catastrofa de lângă Stalingrad, Hitler, pregătind o nouă aventură în regiunea Cursculul şi a Orelului, se grăbea să nimicească mai întâi partizanii din Bal-

cani. In înaintarea lor, bestiile hitleriste incendiau pe rând satele şi ucideau pe toţi locuitorii care le ieşeau în cale; îşi dădeau seama că s'ar mai putea înţelege cu conducerea Armatei populare, dar că partizanii nu pot fi nimiciţi fără să fie exterminată şi populaţia, după cum nu poţi face să dispară flacăra însăşi, fără să stingi focul. Avioanele bombardau şi mitraliau fiecare colibă din păduri şi se roteau necontenit deasupra drumurilor şi cărărilor. Partizanii erau urmăriţi îndeaproape de diviziile de vânători alpini, antrenate pentru luptele în munţi.

Brigada lui Peruciţa se retrăgea în adâncul pădurilor din Herţegovina, unde şi cărările pe care pot trece caii sunt rare.

Oamenii abia îşi târau picioarele. Omorau caii slăbiţi şi le mâncau carnea crudă, fără sare, rodeau scoarţa copacilor şi mâncau muşchii şi iarba aspră care creştea printre stânci. Nu aveam nici măcar apă. Rezervele infime luate din râu se iroseau repede şi trebuiam să sugem zăpada pământie, ca'n primăvară, care mai rămăsese prin unele locuri umbrite, sau în prăpăstiile adânci. Populaţia, extrem de săracă, din aceste ţinuturi, dădea partizanilor tot ce avea. Poporul împărţea suferinţele cu armata sa şi completa rândurile ei rărite.

Intr'una din aceste zile, neînchipuit de grele, ale retragerii, în timp ce ostaşii care mai scăpaseră cu viaţa din « victoriile istorice » zăceau istoviţi pe nişte stânci, se auzi deodată ropotul grăbit de copite al mai multor cai. Sentinela anunţă că vine Tito. Katnici începu să alerge şi să se frământe. Voia să-i organizeze o primire sărbătorească, cu o manifestare zgomotoasă de sentimente. Dar nu reuşi. Ostaşii obosiţi se ridicau încet şi fără entuziasm.

Matie Macek, actualul secretar al biroului de partid al batalionului, care răspundea totdeauna la prima chemare a superiorilor, se ridică cel mai repede. El a fost primul care a strigat cât l-a ţinut gura cuvintele de salut şi Tito i-a zâmbit binevoitor numai lui şi l-a numit « viteazul meu ». Din acea zi a început ascensiunea lui Macek.

Comandantul suprem călărea ţanţoş pe o iapă mare albă, cunoscută sub numele de Miţa. Era îmbrăcat într'o manta simplă, îngălbenită de vreme şi de ploi; purta nişte cizme scâlciate, cu carâmbul înalt, iar de cureaua lată, care-i încingea mijlocul, atârna un revolver, legat cu un şnur verde italienesc petrecut peste gât. Un dulău ciobănesc, viguros, de rasă nemţească, cu blana cenuşie închisă pe care-l chema Tigar mârâia cu răutate şi se uita atent la partizani, arătându-şi colţii, de parcă s'ar fi întrebat dacă-i poate lăsa

să se apropie de stăpânul său. Garda personală a lui Tito — Boşko şi Trlia amândoi voinici — se uitau şi ei bănuitori în jur.

Peste umărul lui Tito privea, clătinând dezaprobator din cap, un Englez îmbrăcat în uniformă cenuşie. Ceva mai în faţă era Velebit. Încruntat, se uita peste ramele ochelarilor, observând cât de puţină grabă şi cât de puţin entuziasm puneau oamenii în alinierea lor.

In numeroasa suită a comandantului suprem, Miletici zări şi câţiva dintre cei pe care-i văzuse, printre storurile lăsate, în casa lui Dedier, la Belgrad: posomorîtul Rankovici, păroşul Djilas, şi Piade, piticul cu fruntea îngustă. Mai era aici şi stăpânul casei, Dedier, voinic, ca un taur, cu un aparat de fotografiat atârnat pe umăr şi cu mai multe stilouri prinse în buzunarul de sus al tunicii. El coborî greoi de pe catârul său vânjos şi începu să alerge, căutând o poziţie mai bună pentru a fotografia.

După ce s'au aliniat, ostaşii au devenit oarecum mai vioi. In inimile lor mijea speranţa că Tito n'a venit degeaba.

Tito începu să vorbească fără să coboare de pe cal. Discursul său suna monoton. Vorbea tot despre marea « victorie » de pe Neretva şi despre trecerea clasică a râului Drina . . . In acest timp, ochii săi albaştri priveau dincolo de oamenii cărora li se adresa, ca şi cum s'ar fi gândit cu totul la altceva.

— Viteji mei partizani! Eroii mei credincioşi! Dragii mei luptători din Şumadia! — exclama el cu glas ascuţit, întorcându-se când cu profilul, când cu toată faţa spre obiectivul aparatului fotografic îndreptat spre el. — Sunt gata să vă conduc şi în viitoarele bătălii pe care le vom da şi care, nu vă ascund, vor fi foarte grele . . . Dar vă voi conduce spre victorie, asta-i sigur . . . Sau poate că aţi ostenit atât de tare, încât vreţi să vă odihniţi puţin? Bineînţeles că toţi exclamară:

— *Borbu! Dole faşizam!* [1])

Probabil că Dedier se aştepta la alt răspuns. Işi puse de o parte aparatul fotografic şi cu o expresie de nedumerire pe faţă începu să scrie repede într'un caiet gros. Era, doar, cronicar al faptelor de arme ale lui Tito!

Tito descălecă şi trecu trufaş de-a-lungul rândului de ostaşi aliniaţi. Bătu prieteneşte pe umăr ostaşii şi le împărţi ţigări englezeşti. Dulăul se ţinea scai de el, ca un paznic. Apoi strigă: « Tigar! Haide! » Dedier şi Velebit îl ajutară să încalece şi plecară cu toţii

---

[1]) La luptă! Jos fascismul! (N. trad.)

Comandantul suprem mai întoarse de câteva ori capul şi, cochetând parcă, făcu partizanilor semne cu mâna.

Iovan privi mult timp în urma lui, cuprins de nedumerire şi tristeţe. Dece este atât de îngâmfat cu ostaşii istoviţi? Şi dece ne vorbeşte tot timpul numai despre el, şi nici nu pomeneşte de popor?

Miletici era cuprins de sentimente ciudate şi contradictorii. Indoiala care i se cuibărise în suflet, când îl văzuse pentru prima oară pe Tito la Dedier, se trezi cu mai multă tărie. Părerea sa personală, subiectivă, despre Tito, se bătea cap în cap cu părerea generală, părere în care se obişnuise să aibă încredere...

— Asta-i, frate! — încheie Miletici povestirea. — In toamna anului 1942 aveam speranţe şi perspective îmbucurătoare, iar în primăvara anului 1943 pierdusem totul...

Unde este Lola Ribar? Nu mai e printre cei vii! Adunarea populară antifascistă îl însărcinează să ducă tratative cu puterile apusene. Trebuia să plece peste graniţă. Un batalion de partizani din regiune a lucrat o lună întreagă să construiască un aeroport pe Glamociko Pole. Un pluton din compania lui Iankov păzea drumul pe care a venit Lola din oraşul Iaiţe. Ostaşii aveau ordin să meargă numai până la dealul Mlinişte, de unde se vede aeroportul. Dar înainte ca avionul croat, capturat dela inamic, să decoleze, se ivi deodată de după munte un avion de vânătoare german care aruncă bombele şi mitralie dela mică înălţime avionul aflat pe sol, fără să rişte nimic. Avionul luă foc, Lola fu ucis, iar al doilea membru al delegaţiei — Miloe Miloevici — rănit. Oficial, s'a anunţat că Lola Ribar a pierit « în urma unui accident fatal ». In locul lui a fost trimis la Cairo, Dedier.

Mai târziu, au circulat tot felul de zvonuri despre moartea lui Lola. S'a spus că momentul decolării de pe aeroportul din Glamoci era cunoscut de Velebit, care vroia să ducă numai el singur tratativele cu aliaţii în numele lui Tito. I-ar fi plăcut lui să stea o lună-două departe de războ şi să se distreze prin barurile din Cairo. S'a afirmat că Velebit, care era certat cu Lola, a trădat Nemţilor ora decolării. Şi aceasta cu atât mai mult, cu cât tocmai atunci discuta cu ei în privinţa armistiţiului. Toată lumea a observat că Tito n'a venit la înmormântarea lui Lola. Poate că nu uitase vechile socoteli pe care le avusese cu el şi nu-i putuse ierta, nici mort, faptul că s'a opus hotărîrilor luate de el într'o serie întreagă de probleme. Astfel, Lola fusese împotriva acordului încheiat cu cetnicii pe Ravna-Gora precum şi împotriva dizolvării detaşamentelor de partizani din Serbia şi a retragerii în Bosnia. Lola venea rar la cartierul

general al lui Tito, şi stătea aproape întotdeauna cu ostaşii. In timpul retragerii dela Ujiţe prin Zlatibor, a văzut la Kralieve Vode numeroşi partizani răniţi şi un maldăr de echipament preţios. Atunci s'a grăbit să-l ajungă din urmă pe Tito şi l-a rugat să apere Kralieve Vode până se vor fi evacuat răniţii şi echipamentul, dar Tito a refuzat. Două zile mai târziu, Nemţii au ocupat localitatea şi au împuşcat pe toţi răniţii, printre care şi pe Predraja Vijmakovici, fost învăţător din Raşka organizatorul primului detaşament de partizani de pe Kopaonik. Neînţelegerile dintre Lola şi Tito se adânceau mereu, adesea ajungând la certuri. Cu toate acestea Lola, care avea un caracter ferm şi era un om încântător, modest şi simplu, se bucura de mult prestigiu şi de mare influenţă în armată mai ales printre partizanii tineri care îl iubeau ca pe ochii din cap. El credea fierbinte în cauza lui Lenin-Stalin, în victoria Uniunii Sovietice asupra fascismului, într'un viitor mai bun al Jugoslaviei...

— Asta-i, frate dragă! Tineretul nostru n'are noroc. Am plâns cu toţii când am aflat că nu-l vom mai vedea niciodată pe Lola şi că nu va mai cânta cu noi:

Va dispărea în bezna cumplit de oarbă, oare,
Puterea cea de aur a falnicului soare?

Dece, la noi, oamenii buni mor atât de ciudat şi de misterios? Dar asta nu-i încă totul, frate. O să-ţi povestesc cândva despre lucrul cel mai înfiorător, despre Sutieska... Dar acum, e aproape dimineaţă... Curând va fi iar primăvară. Ce ne va aduce? De-am rezista până ce vor veni ai voştri...

In clasa în care eram culcaţi, se făcuse lumină. O rază de soare arunca o lucire galbenă pe marginea sobei de teracotă. Da, era dimineaţă. Deodată tresării auzind pe neaşteptate vocea veselă a lui Vasko Hristici:

— Bună dimineaţa *druje vodnice*!

Era primul care mă felicita pentru noua mea funcţie de comandant de pluton...»

6

Zagorianov şi Miletici-Corciaghin, care erau frământaţi, fără voie, de aceste îndoieli, ar fi înţeles multe lucruri dacă i-ar fi putut urma pe Mc Carver şi pe Pinch la cartierul general al lui Tito şi dacă ar fi putut pătrunde în tainele misiunii militare anglo-americane.

...După ce descrise un cerc larg deasupra satului Drvar, avionul de legătură ateriză la zece kilometri sud-vest de acest punct, pe un aeroport aşezat la poalele muntelui. Aici îi aştepta un ofiţer dela cartierul general.

— Mareşalul Tito m'a însărcinat să vă urez bun venit şi să vă felicit pentru că v'aţi înapoiat cu bine, spuse el noilor veniţi, salutând.

Ostaşii care păzeau aeroportul ridicară pe umeri lucrurile lui Pinch şi lădiţa cu vin, şi voiră să ia şi valiza grea a lui Mc Carver.

— Nu, mulţumesc, nu e nevoie, — îi opri el cu bunăvoinţă. — Sunt om ca şi voi, pot să mi-o duc şi singur.

Apoi, ofiţerul îi conduse la un *jeep* camuflat într'un tufiş.

Un sergent englez deschise, politicos, uşiţa automobilului nou-nouţ.

— A cui e maşina asta? — întrebă Mc Carver, mirat.

Când plecase din Drvar nu exista pe acolo nici urmă de automobil.

— Este *jeep*-ul personal al mareşalului Tito. Un dar din partea feld-mareşalului Wilson, — răspunse sergentul.

— A-ha ! Henry Wilson [1]) al nostru, — exclamă Pinch zâmbitor, în timp ce încerca să-şi dezmorţească picioarele.

Ca întotdeauna după zbor, Pinch avea ameţeli, greţuri şi dureri la ficat, dar încerca un sentiment plăcut de uşurare, ca şi cum ar fi păşit în sfârşit, pe pământul făgăduinţii şi s'ar fi pomenit acasă, între ai lui.

— Foarte drăguţ ! Foarte drăguţ ! — exclamă el cu satisfacţie şi se instală în *jeep*. — Iată ce înseamnă să ai cu adevărat grijă de mareşal ! Maşina e fabricată de voi, — se adresă el lui Mc Carver, — dar atenţia e a noastră !

Insă Americanul nu răspunse nimic la veninoasa observaţie a lui Pinch, prefăcându-se că n'o înţelege.

Maşina joasă, de culoare verde închisă, care semăna cu o căpuşă uriaşă, o luă pe şosea, spre Drvar. Străbătu, în viteză, o mică trecătoare din munţii împăduriţi şi coborî în valea râului Unaţi. In faţă se ivi satul. Pe jumătate ruinat, Drvarul părea un oraş străvechi, scos la iveală cu prilejul unor săpături arheologice. Intr'o parte se zărea o prăpastie, pe povârnişul căreia o cărare întortochiată ducea spre peştera izolată a lui Tito. Inainte de a ajunge

---

[1]) Comandantul suprem al teatrului de operaţiuni din Marea Mediterană (N. red. ruse)

la podul de peste Unaţi *jeep*-ul coti spre nişte căsuţe singuratice, care se aflau aproape de liziera pădurii. Acolo se instalaseră membrii misiunii militare anglo-americane.

Maşina se opri. Mc Carver şi Pinch coborîră şi se îndreptară spre căsuţe. Englezul nici nu-şi căuta valiza, fiind convins că ofiţerul iugoslav i-o va aduce, şi păşi semeţ spre « reşedinţa » şefului său, generalul de brigadă Mc Lean, comandantul misiunii militare anglo-americane.

Mc Carver lăsă geamantanul din mână cu un oftat de uşurare şi bătu încet la uşa căsuţei în care locuia colonelul american Hantington, adjunctul lui Mc Lean.

Ii deschise chiar acesta. Era un om înalt, cu părul negru şi cu mustăţi subţiri, englezeşti, parcă lipite pe buză.

— A-ha, dumneata eşti, dragul meu ! — exclamă el şi-l îmbrăţişă pe Mc Carver. — Te aşteptam cu nerăbdare, cu multă nerăbdare . . . Instalează-te deocamdată aici, cu toate lucrurile dumitale. Mă întorc peste câteva minute. Il învăţ pe *mister* Djilas să joace bridge. Terminăm imediat partida . . .

Cămăruţa era tapetată cu mătase albă de paraşută, iar căminul improvizat, în care ardeau cu flacări galbene câteva calupuri de trotil împrăştia o căldură plăcută.

Milovan Djilas se ridică grăbit dela măsuţa de joc şi salută, după ce scoase din gură o ţigară de foi fleşcăită. Părul său negru şi cârlionţat stătea ţeapăn ca o perie.

Mc Carver îi strânse mâna în tăcere. Omul ăsta îi plăcuse întotdeauna . . . Tunica cu gulerul slinos şi presărat cu mătreaţă, ca şi cizmele scâlciate ale lui Djilas aminteau un politician american standard, un om de afaceri care se ocupă cu politica, din însărcinarea patronului şi care intră în legătură cu poporul, îmbinând cu isteţime purtarea de *gentleman* cu înfăţişarea democratică. Cu un om ca Djilas se putea face un *business* şi Mc Carver îşi dădu seama că nu degeaba şeful său joacă cărţi şi bea cu el *whisky and soda*.

— Ai să pierzi, *sir* ! — spuse Hantington. — Ai *atout*-uri slabe.

— Aşa se pare, — răspunse Djilas, încruntându-se. — Din păcate acest joc e prea puţin răspândit pe aici. Are reguli prea complicate !

— Dar golful îţi place?

— Golful e altceva. M'a pasionat încă de pe vremea când eram la universitate.

— Foarte bine ! Iată, Sherry, ai un partener. In cel mai rău caz un *caddy*.

— *Caddy*? — răspunse locotenent-colonelul, zâmbind şi continuând să-şi desfacă valiza. — Asta mai curând.

— Vă rog să mă iertaţi, dar ce înseamnă «*caddy*»? — întrebă Djilas. — Nu cunosc acest cuvânt.

— *Caddy* înseamnă jucător începător. In timp ce învaţă, serveşte mingile pe teren, — îi explică Hantington.

Djilas se înnecă deodată cu fumul ţigării de foi.

— Gata. Am pierdut, — spuse el şi aşeză cărţile pe masă.

— Aştept cu nerăbdare partida următoare, *mister* Djilas; o vom juca în patru, aşa cum se cuvine. Vom invita şi pe Kardeli... Mă bucur că ai învăţat să vorbeşti limba engleză, mergând cu curaj înainte, fără să ţii seama de greşeli. Faci bine că nu te laşi intimidat de asemenea fleacuri, — îşi lăudă Hantington cu condescendenţă oaspele, deschizându-i uşa.

— E unul dintre primii pe listă, — spuse Mc Carver, făcând un semn în urma lui Djilas; întinse apoi triumfător colonelului câteva foi de hârtie.

Hantington le mâncă din ochi.

— Te-ai întrecut pe tine însuţi, Sherry !—exclamă el, entuziasmat.

— Şi mai am ceva ! — spuse Mc Carver desfăcând harta Iugoslaviei, pe care erau însemnate zăcămintele de minereuri.

Hantington aruncă o privire fugară pe ea.

— Să lăsăm asta pentru mai târziu... o să avem destul timp ca să ne ocupăm de geologie ! — spuse el şi, zâmbind, îl bătu pe Mc Carver pe umăr. — Mă bucur, Sherry, că înţelegi atât de bine datoria faţă de această ţară. Vrei *whisky*? Mi-a sosit un transport pe calea aerului.

Sorbind mereu din paharul cu *whisky*, Mc Carver expuse lui Hantington latura militară a «acţiunii sale de recunoaştere» dela Bor şi operaţia strălucită dela Sin, înfăptuită, chipurile, «cu participarea lui»; la sfârşit, puse o vorbă bună pentru von Goltz.

Hantington era şi el de părere că prizonierul neamţ poate fi folosit la cartierul general al Armatei populare, în calitate de consilier militar.

— In felul acesta se va întări conducerea operativă, — spuse el şi reciti lista.

Pe faţa lui se vedea atâta mulţumire, încât Mc Carver nu mai avea nicio îndoială că de aci încolo va fi vioara întâia în toate treburile misiunii aliate. «Prietenul şi tovarăşul meu de drum Badgey Pinch nu va fi prea bucuros de aceasta» — se gândi el şi râse ironic în sinea lui.

— In timpul acestei călătorii, am rămas în urmă cu evenimentele, — se adresă Mc Carver lui Hantington, care continua să citească lista. — Ce se aude cu planul lui Churchill? Judecând după atenţia pe care căpitanul Pinch a acordat-o zonei de coastă, bănuiesc că Englezii n'au renunţat încă la el.

— Fleacuri! Partenerii noştri mai mici s'au încurcat aşa de mult în faimoasa lor sferă dé influenţă din Mediterană, încât nu mai văd nimic, afară de Balcani. Insă o debarcare în Balcani are prea puţini sorţi de izbândă. Armata Sovietică înaintează prea repede! — răspunse Hantington, în timp ce făcea semne pe listă în dreptul numelor cunoscute. — Interesele noastre pe globuleţul pământesc sunt vaste, atotcuprinzătoare, şi nu putem face totul în acelaş timp, pretutindeni. Din fericire, firma în afacerile căreia suntem şi noi amândoi puţin interesaţi, a început să lucreze din plin şi fabrică atâtea bombardiere pe lună, încât se va ţine cont de noi...

— Inseamnă că dividendele cresc? — întrebă Mc Carver cu respiraţia întretăiată şi cu o lucire lacomă în ochi, făcând totodată gestul profesional al negustorului care numără dolari.

— Eşti un acaparator incorigibil, — îl certă Hantington. — Aceste câştiguri mărunte ale noastre nu sunt decât un fleac în comparaţie cu cele care ne aşteaptă şi care au şi început să ne surâdă. — Intr'un cuvânt, Sherry, devenim stăpâni pe situaţie. Ike [1]) al nostru va comanda invazia armatelor aliate.

— Invazie? Când şi unde?

— In Apus, în Franţa. Operaţiunea «*overlord*». Dar ea se va face numai atunci când deschiderea celui de al doilea front va fi de neînlăturat.

— Inţeleg. Şi ce se va întâmpla aici?

— Totul la timpul său. Acum n'are niciun rost să luptăm în Iugoslavia, ca să trecem şirurile de munţi şi să cheltuim banii şi materialele de război atât de necesare în alte locuri. Această listă, Sherry, — continuă Hantington cu patos reţinut, — face cât o bătălie câştigată ... După cum spune o zicală de pe aici, este buturuga care va răsturna carul. Dar nu-l va răsturna acum, ci mult mai târziu, la momentul potrivit pentru noi. Politica de perspective îndepărtate, este politica cea mai înţeleaptă, Sherry. Dar deocamdată să studiem situaţia de aici şi mai ales oamenii, aşa cum studiază un adevărat *businessman* contul dela bancă al clientului său, înainte de a începe o afacere cu el. Vino mai aproape. Câţiva

---

[1]) Dwight Eisenhower.

oameni de pe această listă mă interesează în mod deosebit. Să începem, de pildă, cu Moşa Piade. Cine este el, după informaţiile pe care le ai?

Mc Carver se uită în adnotările care-i fuseseră date de von Goltz.

— A avut legături cu organizaţiile muncitoreşti . . .

— Mai precis, Sherry. A fost provocator?

— Da, cam aşa ceva. A început înainte de război.

— Interesant! Dar pentru noi este mai important faptul că e teoretician. Incercările lui de a «îmbogăţi» şi de a «adânci» marxismul, merită să fie încurajate. E în stare să prezinte orice lucru de care avem noi nevoie, drept un pas înainte în dezvoltarea doctrinei comuniste. Ce-i drept, e pitic, iar tocurile de-o şchioapă pe care le poartă nu-l ajută să-şi ridice filosofia la un nivel mai înalt. Dar, cu toate acestea, sau, mai bine zis, tocmai datorită acestui lucru, Piade este, ca agitator şi propagandist, o adevărată comoară pentru Tito şi . . . pentru noi. Intre altele, face şi versuri de dragoste, iar pe furiş pictează tablouri cu subiecte luate din propriile sale poezii. Ia priveşte!

Mc Carver se uită la desenul pe care i-l întinsese colonelul şi fluieră uimit.

— Picant! Nimic de zis!

— Hai să trecem mai departe! Ce-i cu Milovan Djilas?

— Incă de când era student, făcea mici servicii poliţiei iugoslave, ca « observator mut ». E un informator conştiincios, — răspunse Mc Carver.

— Seamănă cu tatăl său. După informaţiile mele, e fiul unui căpitan de jandarmi din Muntenegru. A fost ziarist. Sper că va şti să-şi folosească talentul, făcând propagandă filosofiei lui Piade. Din Djilas poate să iasă cu timpul un Goebbels al Iugoslaviei. Nu te mira, Sherry! Acest om va ajunge departe!

— Dar nu e prea simplu?

— Nu-i nimic, — spuse Hantington cu convingere. — Tocmai deaceea e bun: pare un om din popor! E pe gustul nostru. Câştigă în ochii mulţimii prin faptul că se îmbracă asemeni unui vagabond, dar, în acelaş timp, vorbeşte ca un om cu idei înalte, adică taie în carne vie, fără să ţină seama de nimic. In faţa lui Tito şi Rankovici stă sluj şi îi linguşeşte, deşi nu-l poate suferi pe Rankovici, care este burlac, din cauza soţiei sale Mitra Mitrovici.

— Doar ea a fost de curând eliberată de gestapo.

— Şi cred că nu pe degeaba. Se spune că Mitra este tot atât de abilă când îşi înşeală soţul, ca şi el când înşeală poporul cu dis-

cursurile şi cu toată atitudinea lui. Dar asta numai în treacăt. Să nu uiţi, Sherry, că orice amănunt poate fi esenţial pentru noi... Djilas sau Djido, cum îi spun intimii, mai are şi calitatea că poate face, cu uşurinţa unui scamator, din ţânţar armăsar şi din elefant, muscă. Dar în primul rând e un om simplu, dintr'o bucată — asta este principala lui însuşire. Din păcate, nu se poate spune acelaş lucru despre Eduard Kardeli. E prea politicos, zâmbeşte şi salută pe toată lumea. Un adevărat diplomat. Intre altele, e şi el teoretician, ca să zicem aşa. Al doilea secretar al Comitetului Central şi membru în biroul politic. Mâna dreaptă a lui Tito. Doarme în acelaş pat cu el. Un fricos. Cred că ai băgat de seamă şi dumneata! Are totdeauna în ochi expresia tristă a unei oi condamnate la tăiere şi îţi face impresia că acuşi, acuşi, va începe să behăie jalnic. Faptul că ştie bine limba rusă îl ajută uneori să se descurce.

— Cum să nu ştie! — întări Mc Carver. — Doar a trăit la Moscova. A învăţat acolo şi mi se pare că a şi predat ceva.

— Bravo!

— A fost trimis de Gorkici, fostul secretar al Partidului Comunist Iugoslav.

—Aha, de troţchistul acela. Troţchiştii, Sherry, sunt oameni cu aceeaş orientare ca şi noi. Aşadar, are legături cu Gorkici...

— A avut în trecut, — răspunse Mc Carver, zâmbind. — Iar acum are legături cu şeful gestapoului din ţinutul de coastă al Sloveniei, cunoscut sub numele de « Iojiţa »; l-a şi ajutat să descopere şi să nimicească trei state majore de partizani.

— Bună bucăţică! In trecut, a fost, pare-se anarho-sindicalist. E foarte firesc, dar cu toate acestea sunt uimit.

— Soţia şi copiii lui Kardeli se află într'un lagăr de concentrare de lângă Belgrad. Nemţii îl au în mână.

— Mă mir cum de nu s'a ocupat încă Rankovici de el!

— Păi şi Rankovici e pe listă!

— Tocmai deaceea ar trebui să descopere şi să pedepsească, deosebit de aspru, pe trădători, — spuse Hantington cu satisfacţie. — Alexandru Rankovici, poreclit Marko cel groaznic, Conspirativul, e o perlă în felul său.

— E în solda poliţiei din 1935.

— Aşa, aşa.

— A ajutat-o pe vremuri să nimicească aproape o sută dintre conducătorii partidului, ca să curețe drumul spre conducere pentru el şi Tito. In noul Comitet Central a început să se ocupe de cadrele

de partid şi de latura tehnică; deaceea cunoaşte dosarele tuturor celor care se află aici.

— Totul e limpede! — exclamă Hantington şi, după o scurtă pauză, continuă: — Ştie el, Tito, cu cine are deaface. Un singur lucru nu înţeleg. Dece tolerează el astăzi dictatura aproape absolută a lui Rankovici? Când te gândeşti că acest croitor croieşte pe măsura lui armata, partidul şi dispune de cadre fără niciun control... E de presupus că se ascunde ceva aici.

Colonelul făcu din nou o pauză semnificativă.

— Probabil că Tito are şi el un *sceleton* [1]) pe care l-a aflat Rankovici. Este o chestiune importantă pentru noi şi o urmăresc de multă vreme. Aparent, Rankovici este un om foarte modest, care se ţine de o parte, în spatele altora. Ai observat? In realitate însă este şiret, încăpăţânat, şi cred că nu va cruţa pe nimeni pentru a-şi atinge scopurile. Din el ar putea să iasă în viitor un destul de bun Thiers al Iugoslaviei. Ce legături are cu gestapoul?

— Din convorbirile cu von Goltz am stabilit precis că evadarea lui Rankovici, în vara anului 1941, din spitalul închisorii din Belgrad, unde fusese adus, chipurile, pentru tratament, a fost organizată de gestapo, — răspunse Mc Carver, răspicat, accentuând fiecare cuvânt.

— Bravo, Sherry! Eşti un *superman* [2])! Eşti «marele ciclop al Ku-Klux-Klanului care stă de strajă steagului nostru cu dungi şi stele! Ai pus mâna pe un rechin mare! Cred că în calitatea sa de al treilea secretar al C.C., de membru al Biroului Politic, şi mai ales, de conducător al secţiei organizatorice a C.C., ne va ajuta să alegem voinicii de care avem nevoie.

— Fără discuţie! — întări Mc Carver. — M'am înţeles repede cu el.

— Bine, vom mai reveni asupra lui. Mai departe! Cine urmează? Vlado Dedier?

— A fost trimis la Tito de gestapoul din Belgrad.

— Acum se află în Egipt, în calitate de reprezentant neoficial al mareşalului. Se învârteşte pe acolo printre Englezi şi bea cu ei *cherry-brandy*. Cred că Intelligence Service-ul nu va lăsa să-i scape! un om atât de dibaci. Inseamnă că nici nouă nu trebuie să ne scape.

— Oare nu-i prea mult ca unul singur să lucreze pentru trei?

---

[1]) Părţi întunecoase în biografie. (N. trad.)
[2]) Supraom. (N. trad.)

— Nu-i nimic, o să reziste. E de categorie grea. Dealtfel, şi fratele lui mai mare, Steva, se află la noi. A terminat de curând cursurile de paraşutişti şi a fost încadrat în armata europeană a lui Ike. Curând va ateriza poate aici. Tito are nevoie de translatori . . . Următorul e Kocia Popovici.

— Cu ăsta m'am şi înţeles. E un Sârb franţuzit, amator de înalte plăceri spirituale şi de senzaţii tari, şi care împărtăşeşte în totul filosofia lui Niezsche, cum că « omul este o fiară care se schimbă mereu, are o mulţime de chipuri, este flămândă şi ascunsă ». In plus, e şi poet. Pe vremuri cânta lumile supraastrale şi « protuberanţele din ochii de pisică » Acum întreaga lui poezie s'a transformat în ordine şi decizii, — spuse Mc Carver.

— Inseamnă că ne putem bizui pe el?

— Fără nicio grijă.

— Perfect. Iţi mulţumesc Sherry. Ai adus unele informaţii noi care confirmă pe ale mele.

Hantington îşi aruncă din nou privirile pe listă.

— Mai departe nu sunt decât oameni mărunţi: Dapcevici, Gosniak, Nadj, Lekici şi aşa mai departe. Aşa zişii eroi din Spania. Gestapoul i-a recrutat probabil încă din Franţa, pe când se aflau în lagărele de internare. Aproape toţi au astăzi posturi de conducere. Fiecare în parte, nu înseamnă nimic. Dar o sută de oameni din ăştia formează totuşi un grup impunător.

7

Hantington se plimba fără astâmpăr prin cameră, fredonând melodia imnului « Stelele şi dungile în vecii vecilor ». Aruncă un calup de trotil în focul din cămin şi se opri lângă uşă, trăgând cu urechea. Din căsuţa învecinată se auzeau ca dintr'un bar, zgomote, strigăte şi cântece.

— Căpitanul Pinch bea cu şeful său Mc Lean şi cu Randolph Churchill, vinul pe care l-am adus noi, — zise Mc Carver.

— N'au decât! — răspunse Hantington şi închise mai bine uşa. — Iar acum, Sherry, să vorbim despre maestrul acestui ansamblu iugoslav, mareşalul Tito.

— Ei, de ăsta ce poţi să spui? — zise Mc Carver, desfăcându-şi braţele într'un gest de nedumerire. — Numele lui nu figurează pe această listă. Ştim prea puţine lucruri despre el. Poate doar faptul că pe ascuns e prieten cu laburiştii, care, dealtfel, i-au tras de mult

un *goal* în poartă, iar pe faţă jură dragoste şi devotament Uniunii Sovietice.

— Dar ce ai fi vrut să facă? — răspunse Hantington, zâmbind ironic. — Numai să fi încercat să procedeze altfel, adică să fie devotat pe ascuns Uniunii Sovietice, iar pe faţă să facă declaraţii de dragoste Angliei, că nu s'ar fi menţinut, în calitatea de conducător, nici măcar douăzeci şi patru de ore. Se teme de popor, dar se pricepe al dracului de bine să speculeze pasiunile şi simpatiile acestuia. Insă greşeşti, Sherry, crezând că ştim prea puţine lucruri despre el. Ştiu acum aproape tot. Tito are locuri vulnerabile, chiar mortale, un fel de călcâi al lui Ahile.

— Interesant! — spuse Mc Carver şi ochii i se aprinseră. — Dar ce ştii despre el, colonele?

Hantington se aşeză la masă şi deschise un carnet cu însemnări.

— Ascultă, Sherry, — zise el. — Iţi încredinţez aceste *atout*-uri nu din întâmplare. Fii atent şi întipăreşte-ţi bine în minte ce-ţi spun. Să începem cu biografia lui Tito. E fiul unui ţăran înstărit din Croaţia, sau, după terminologia marxistă, al unui chiabur. Caporal în armata austriacă, a servit pe Frantz-Iosef. A luptat pe frontul din Carpaţi. Deci, a tras şi în Ruşi, şi în Sârbi. Odată, pe când eram la un pahar de *whisky* i-au scăpat chiar lui câteva vorbe despre asta. A izbutit foarte repede să cadă prizonier. Mai bine zis, pur şi simplu, a dezertat, gândindu-se că prizonieratul era mijlocul cel mai bun pentru a-şi salva viaţa. A rătăcit undeva, prin Siberia apuseană sau prin Cazahstan, ca să scape de primejdiile din acea vreme. A lucrat ca mecanic la o moară cu aburi, iar în timpul liber creştea găini la ferma sa. Asta s'a întâmplat în timpul intervenţiei, pe vremea lui Colceac, cu care cochetau pe atunci Englezii, după cum ştii. Tito mi-a spus printre altele că s'a întâlnit pe acolo şi cu flăcăi de-ai noştri, probabil cu cei din corpul expediţionar al lui Graves, şi că i-au plăcut foarte mult. Este un element important. După războiul civil din Rusia, Iosip Broz nu s'a întors imediat în patrie; a rămas la bolşevici, a intrat în partidul lor şi şi-a făcut studiile la Moscova. Dar am uitat să mai spun ceva: s'a căsătorit acolo şi a avut un fiu, Jarko. Activitatea lui de mai târziu îmi este cu totul necunoscută. E limpede numai un singur lucru, şi anume, că la Moscova a avut strânse legături cu troţchiştii şi mai ales cu Bela Kun. Cu ajutorul lui, şi-a început Broz cariera de funcţionar în aparatul Cominternului. Mai târziu sprijinit de el, sau poate chiar din însărcinarea lui, s'a întors în Iugoslavia. Acolo s'a împrietenit cu Alexandru Rankovici şi, după scurt timp, în 1937, a devenit

secretar al C.C. al Partidului Comunist Iugoslav. Pe atunci Tito purta încă numele conspirativ « Walter ». Urmează iar o perioadă despre care nu ştim nimic. Broz era când în Iugoslavia, când în emigraţie, ba la închisoare, ba liber. Dealtfel, reuşea întotdeauna să scape repede din închisoare. Trăia pe picior mare şi era deseori văzut în restaurante, chiar când fotografiile lui erau publicate în revistele poliţiei. Mi-a arătat odată una din revistele astea cu portretul său.

— După cum văd, n'are secrete faţă de dumneavoastră?!

— N'aş putea spune, cel puţin deocamdată. Dacă am fi pus mâna pe el, la noi, în America, i-am fi putut injecta scopolamină, amestecată cu cloroform — minunatul nostru « ser al adevărului » — şi n'ar mai fi putut să mintă. Dar aici ... eu stau de o parte. Ii întocmesc numai un dosar, aşa pentru orice eventualitate. Dar să revenim la subiect, Sherry! E sigur că partidul avea unele bănuieli cu privire la Tito, bănuieli care mergeau până acolo, încât se credea că el ar fi trădat un batalion de voluntari iugoslavi care plecaseră în Spania pe un vas ... Se mai presupune că, pe vremea când se afla la Paris, Tito a trimis oameni de-ai lui la republicani, şi că aceştia ar fi făcut servicii de nepreţuit lui Franco. Se zice că tot acolo, în Franţa, ar fi alcătuit şi noul C.C. al Partidului Comunist Iugoslav, din oameni devotaţi lui. Apoi a fost înlăturat pentru un timp dela conducere şi s'a ocupat cu traducerea « Istoriei P.C. (b) al U.R.S.S» în limba sârbo-croată. Trebuie să spun că traducerea e destul de liberă ...

— Aţi citit-o?! — întrebă Mc Carver, uimit.

— Da, şi te sfătuiesc şi pe dumneata s'o faci. Pentru a lupta împotriva marxiştilor trebue să le cunoşti doctrina ... Dar, te rog, nu mă întrerupe, Sherry. Ascultă-mă cu atenţie. Broz s'a dovedit a fi un organizator destul de bun. Dar nu era popular, nu prea era cunoscut. Abia în vara anului 1941 a ieşit la iveală. Şi crezi că a fost o întâmplare? Nu. A ştiut să profite de împrejurări, de conjunctură. Marele lui merit — şi accentuez acest lucru Sherry — este că ştie să folosească cu abilitate starea de spirit a poporului, simpatiile lui pentru Uniunea Sovietică. A ştiut să formuleze la timp lozincile care erau pe placul masselor, iar massele l-au urmat, fireşte. Din cele ce ţi-am spus trebuie să tragi concluzia că Tito este un om care ne convine cum nu se poate mai bine. Demagog, poseur, om care apreciază mult plăcerile vieţii, — nu lasă nimic de dorit. Aş spune că seamănă cu Cherenschi al Ruşilor. E, desigur, un epigon al acestuia, dar au aceiaş fire. Aşa dar ...

Colonelul scoase pipa, o umplu, şi o aprinse cu grijă.

— Ascult, ascult, — zise, nerăbdător, Mc Carver, supărat de întrerupere.

— Ai răbdare, Sherry. Trec acum la concluziile pe care le-am tras din informaţiile mele directe. Gusturile şi obiceiurile domnului Tito, nu sunt nicidecum ascetice. Am o listă întreagă. Ii plac chefurile, băutura şi femeile. Secretara lui, Olga Nincici . . .

— Faină bucăţică ! — întări Mc Carver.

— E numai una dintre ele, fără să mai punem la socoteală nevestele.

— Are şi neveste?

— Păi, dar cum? Una în Rusia, a doua în Croaţia şi a treia în Slovenia.

— Nu mai spuneţi ! Cum aţi reuşit să aflaţi toate acestea?

— Am eu serviciul meu strategic de informaţii ! In clipa de faţă ne interesează pasiunea lui pentru Olga Nincici. E o fată de familie bună, fiica lui Momcilo Nincici, ministru pe vremea regalităţii ; cel care, ascultându-ne sfaturile, a aranjat căsătoria dintre Alexandru Karagheorghevici şi mama actualului rege Petru, fosta principesă română.

— A-ha, petrolul !

— Da, da . . . Nincici ăsta e un pion destul de însemnat.

— Foarte bine !

— Olga e omul nostru, dar, în acelaş timp, este şi agenta lui Mc Lean şi omul de încredere al lui Rankovici pe lângă Tito. La mareşal nu se poate pătrunde decât prin intermediul ei. Se spune că atunci când a venit soţia, de origină croată, a lui Tito, ca să-l vadă, Olga s'a culcat noaptea între ei . . . Apără moralitatea mareşalului ! — adăugă Hantington râzând pofticios. — Incearcă să-ţi imaginezi acest episod picant. Se întâmplă adeseori că nu-l lasă nici pe Arso Iovanovici să intre la Tito. Dar fiindcă veni vorba, nu ştii nimic despre Arso ăsta?

— Nimic.

— Păcat, — spuse încruntat colonelul. — E greu să lucrezi cu el. N'are încredere în noi şi nici nu ne simpatizează. Mă tem că n'o să ne înţelegem prea bine . . . Dar să ne întoarcem la Tito. Ii place puterea şi e orgolios. Caută totdeauna să atragă atenţia asupra lui şi e obsedat de îmbrăcăminte şi de înfăţişare. Ai observat? Işi zmulge stufoasele sprâncene bălane, ca să le subţieze. Işi închipuie că profilul lui e foarte potrivit pentru a fi bătut pe monede. Ii place luxul, aurul şi bijuteriile . . .

— Asta înseamnă că are un gust sănătos pentru viaţă, — observă Mc Carver.

— E foarte lacom.

— Deci, după cum spun Sârbii, se'ntinde după o mână sărată [1])

— Ba bine că nu. In peştera lui sunt covoare persane şi fotolii moi, tot felul de bibelouri şi pocale de cristal fumuriu, — continuă Hantington cu aprindere. — Zilele trecute, mi-a arătat câteva din trofeele lui: inele, brăţări, briliante. Şi dacă i-ai fi văzut ochii în clipa aceea! Iţi mărturisesc, Sherry, că nicicând n'am văzut o privire mai lacomă ca a lui. Şi acesta-i un amănunt important pentru noi. Dar, să trecem mai departe. Caporalul e captivat de elucubraţiile lui Nicolo Machiavelli. Cartea i-a fost strecurată de Olga Nincici.

— Prin urmare, nu are prejudecăţi şi va face orice pentru a pune mâna pe putere.

— Face demult totul pentru aceasta. Are două feţe, ca Ianus. E un om cu mare talent actoricesc. Probabil că tocmai asta îl ajută să manevreze atât de dibaci şi să reziste la schimbările politice sau la loviturile destinului. Este încrezut peste măsură. Se crede un Bonaparte al Balcanilor. In general, caută să imite pe monarhi şi pe oamenii mari: în unele privinţe pe Iuliu Cezar, iar în altele, pe Napoleon... Acest pigmeu jalnic le imită obiceiurile, mersul şi ţinuta. Cară cu el în valiză un bust mic al lui Napoleon şi oricând are prilejul, îl aşează pe masa sa de lucru. E o trăsătură care merită să fie încurajată, ca şi pasiunea pentru marxism a lui Piade. Intre altele, ieri am văzut, în cuierul lui Tito, o manta ruptă, iar într'un colţ, nişte cizme vechi şi scâlciate. Inchipuie-ţi Sherry că n'am greşit când am presupus că sunt amintiri ale propriilor lui « fapte de arme ». Le păstrează pentru viitorul muzeu naţional.

— Vorbeşti serios?

— Sigur, — spuse Hantington cu tărie. — Din tot ce am aflat despre Tito rezultă limpede că trebuie să ne purtăm cu el ca şi cum ar fi într'adevăr eroul Balcanilor, un genial conducător de oşti de felul romanului Titus şi un înţelept om de stat. Trebuie să-i sugerăm şi să-l convingem că el este în stare să elibereze singur atât Iugoslavia, cât şi ţările învecinate, iar apoi să creeze o întinsă federaţie balcanico-dunăreană, dela Marea Neagră până la Marea Adriatică.

---

[1]) O expresie populară care face aluzie la mită: oaia vine după păstor, dacă acesta o îmbie, întinzându-i mâna muiată în saramură. (N. red. ruse)

— Grozavă ideie! — exclamă Mc Carver. — Desigur că ea s'a născut în Statele Unite?

— Nu chiar — răspunse Hantington zâmbind ironic. — Ideia asta e veche; şi Metternich s'a gândit la ea, dar nu văd dece n'am folosi-o şi noi.

— Iar el, Tito al nostru, va fi în fruntea acestei federaţii?

— Da. Prin aceasta, vom institui conducerea noastră politică şi militară în viitoarea federaţie, care va avea, bineînţeles, centrul politic la Belgrad. Căutând să fundamenteze acest lucru din punct de vedere teoretic, Piade numeşte, între intimi, viitorul stat «Iugoslavia integrală» şi, în cercuri mai largi, «Federaţia liberă a Slavilor din sud». In orice caz, avem tot interesul să sprijinim aceste planuri vechi ale aşa numiţilor naţionalişti burghezi sârbi, indiferent de noua formă în care ar fi prezentate. Noi vom avea probabil nevoie de teritorii întinse pentru soluţionarea problemelor mondiale şi este important ca aceste spaţii să nu fie brăzdate de tot felul de bariere şi graniţe.

— Când mă gândesc ce mutră vor face *ly*-ii, spuse Mc Carver râzând, — când Tito o să arate deodată că înţelege cum nu se poate mai bine planurile noastre grandioase.

— Inclină de pe acum să înţeleagă. In America, omul lui de încredere este Kosanovici, ambasadorul regelui Petru. Mareşalul păstrează prin el legături strânse dar discrete cu departamentul nostru de stat. Cred că şi după război când va lua puterea în ţară, Tito îl va lăsa tot pe acest ambasador al regelui ca reprezentant al Iugoslaviei la Washington. Dealtfel, Kosanovici este un vechi prieten de-al lui Popovici.

— Aha! — exclamă bucuros Mc Carver. — Incă o pedală pe care trebuie să apăsăm.

— Amândoi sunt poeţi suprarealişti. Au chefuit împreună în cabaretele din Paris şi Belgrad. Sper că în viitor vor găsi la noi, la New-York, locuri şi mai plăcute pentru întâlniri şi distracţii.

— Mai ales la «Potcoava de briliante» [1]) deşi Popovici face pe sfântul. Este supărat pe toate femeile, fiindcă soţia lui nu a vrut să părăsească Belgradul ca să vie la el; se spune că este o Dalmată focoasă . . .

— Hai să revenim la Tito, — îl întrerupse Hantington, privindu-l mustrător şi, în acelaş timp, şăgalnic. — Cred că n'ar fi rău — ca o completare a celor ce ţi-am spus — să cunoşti şi părerea generalului

---

[1]) Una dintre cele mai mari taverne din New-York.

de brigadă Mc Lean despre Tito. — Hantington scoase dintr'un sertar al mesei nişte foi scrise mărunt.

Mc Carver ciuli urechile. Fitzroy Mc Lean! Acest extravagant om de afaceri englez reprezenta cu totul altceva decât Badgey Pinch. Putea să dea câteva lungimi înainte oricărui spion american. Sherry auzise despre unele aventuri pe care le avusese Mc Lean şi la Moscova în 1937, pe vremea când lucra la ambasada engleză de acolo. Mare şmecher! Cutreera travestit prin pieţe şi prin unghere culegând tot felul de zvonuri şi fotografiind felurite «grozăvii», de parcă ar fi fost califul din Bagdad. Şi călătoria lui incognito prin oraşele Uniunii Sovietice a fost extraordinară! A ştiut să se strecoare cu abilitate la Novosibirsc dintr'un vagon al expresului transsiberian şi să treacă în trenul care merge spre Alma-Ata. După această performanţă, a fost avansat la gradul de al doilea secretar de ambasadă. Apoi, în Persia, Mc Lean, a răpit, din mijlocul Ispahanului, pe generalul iranian Zahidi, care nu era pe placul Angliei. In sfârşit, a apărut sub altă înfăţişare şi într'un domeniu cu totul diferit: a devenit locotenent într'o unitate de vânători scoţieni din Africa de Nord, iar apoi comandant al unei companii de paraşutişti. «Coloana misterioasă»! Numai numele ăsta şi e deajuns. Nu degeaba l-a însărcinat Churchill să stabilească contactul cu Tito. Mc Lean a aterizat în «junglele» Bosniei abia acum un an, înarmat cu «kodak», o pipă şi un dicţionar anglo-croat şi iată-l la treizeci şi şapte de ani general de brigadă, şef al misiunii militare anglo-americane şi tovarăş de chefuri al lui Tito. Are deplină libertate de acţiune în Iugoslavia!

Mc Carver invidia tare mult pe acest aventurier, care căuta aventuri neobişnuite şi glorie militară în ţări îndepărtate. Aventurile lui Mc Lean în Iugoslavia, călătoriile lui repetate în insulele Korciula şi Hvar de pe coasta Dalmaţiei, care dovedeau că Anglia poartă un deosebit interes Mării Adriatice şi, în sfârşit, prietenia lui strânsă şi intimă cu Tito şi cu Vlatko Velebit, trezeau în Mc Carver sentimentul unui sportiv întrecut de rival la concurs...

— Foarte interesant, — mormăi el, aplecându-se deasupra foilor de hârtie.

— Iată, de pildă ce scrie Mc Lean în raportul despre situaţia din Iugoslavia pe care l-a trimis lui Churchill.

— Aţi şi izbutit să puneţi mâna pe rapoartele lui secrete? — întrebă, mirat Mc Carver.

— Da, avem legături mult mai strânse cu *sir* Mc Lean, decât îţi închipui dumneata, Sherry. In orice caz, mai bune decât ale

dumitale cu Pinch, — observă în treacăt Hantington şi apoi citi un pasagiu subliniat cu creionul roşu:

«. . .Ipoteza că Tito şi cei din jurul lui ar putea să ajungă cu timpul ceva mai mult decât sunt astăzi, mi se pare o eventualitate prea îndepărtată pentru a ne putea bizui pe ea în înfăptuirea planurilor noastre . . . Totuşi, se poate ca în cele din urmă, în viitor, naţionalismul s'o ia înaintea comunismului . . . In Balcani s'au mai întâmplat lucruri şi mai ciudate . . . ».

— Ei, ce zici, e limpede? — întrebă Hantington zâmbind cu viclenie. — Auzi, eventualitate îndepărtată ! Dacă noi vom lua taurul de coarne şi vom profita de faptul că Englezii nu-l prea preţuiesc pe Tito, o vom transforma într'o realitate foarte apropiată. Londra este locul de refugiu al regilor. Englezii îl preferă pe regele Petru, pe care, dealtfel, îl şi întreţin deocamdată la Cairo, în umbra piramidelor. Pentru primul ministru al Angliei, Tito nu este decât maurul care-şi va face datoria şi apoi va pleca.

— Iar noi, ca adevăraţi democraţi, vom prefera, bineînţeles, pe maur, regelui, — adăugă cu vioiciune Mc Carver

— Chiar aşa ! — răspunse colonelul, şi în colţul buzelor sale subţiri înflori un zâmbet. — Cred că şi Tito începe să înţeleagă că Churchill încurcă lucrurile, vrând să alieze pe rege cu fostul caporal. Dealtfel, într'un trecut nu prea îndepărtat, premierul englez a încercat să organizeze chiar un triumvirat: Petru, Tito şi Draja Mihailovici. Britanicii mizează pe trei cărţi deodată, aşteptând să vadă care dintre ele va câştiga. Ii ajută pe toţi trei, le împuiază capul, le promit câte toate, îi recunosc şi-i încurajează. După părerea lor, cei trei fruntaşi Iugoslavi sunt cu totul în mâna lor, ca nişte gândaci înşiraţi pe o aţă. Dar deşi cochetează cu toţi trei, Englezii preferă numai pe unul din ei şi anume pe rege.

— Dece oare?

— O ! Vulpoiul acela bătrân, Churchill, a înţeles bine situaţia. Constituţia Iugoslaviei conferea regelui drepturi largi. E mai uşor să-l conduci pe rege şi, prin el, întreaga Iugoslavie. In cazul când ar ajunge Tito la conducere, va trebui să ţină seama, până îşi va consolida poziţia, de membrii Biroului Politic şi de guvern. Asta înseamnă cheltuieli mari şi multă bătaie de cap.

— Aşa-a ! — răspunse Mc Carver tărăgănat. — Dar Tito este destul de şiret şi îşi dă, desigur, seama că după război, Anglia îşi va îndrepta dragostea numai spre unul din cei trei şi anume spre cel din dinastia Karagheorghevici.

— Sunt convins că înţelege şi cred că aluziile mele au contribuit şi ele la aceasta... Dar fiindcă veni vorba, ai observat cât îl enervează în ultimul timp aceşti Britanici plicticoşi? Se adună aci ca muştele la miere şi fiecare caută să apuce câte ceva. Febra aurului! Ca în primele zile ale Clondyke-ului! Bietul Tito înţelege fără îndoială, că e un balon de săpun, care se va dezumfla îndată ce Englezii vor înceta să-l umfle şi-l vor lăsa să plutească la voia întâmplării. Iată dece îşi caută alt sprijin, mai puternic, care să-l ajute să se înalţe pe orizontul Balcanilor ca o stea nouă. De Ruşi se fereşte. In schimb, *boss*-ii noştri, Sherry, îl vor ajuta cu plăcere să facă această ascensiune grea; apoi îl vor umfla mai mult decât au făcut-o Englezii până acum. E adevărat că învelişul e cam slăbuţ...

După ce tăcu un timp, tacticos Hantington îşi umplu cu tutun pipa stinsă şi o aprinse din nou. Degetele lui uscate şi îngălbenite tremurau uşor. Privi distrat pe fereastră; afară începea să se întunece. In cele din urmă repetă, oftând:

— Cam slăbuţ.

Se ridică dela masă, făcu câţiva paşi prin cameră, ca să-şi dezmorţească picioarele, se opri la geam, trase de câteva ori adânc din pipă şi apoi spuse:

— Din păcate, Tito are şi unele defecte care pot deveni primejdioase pentru noi. Este neurastenic, aproape bolnav de nervi. Adeseori zbiară la subalterni, îşi iese din fire şi ameninţă. In felul acesta îşi îndepărtează oamenii. Afară de asta e laş şi încă ce laş! Se teme să iasă în mijlocul armatei, al poporului, şi îi e frică să călătorească prin teritoriul eliberat. Se înfundă luni de zile în aceeaş văgăună: ba în fortăreaţa dela Iaiţe, ba în peştera asta de aici, ca acum. Destul de des acţiunile lui sunt nechibzuite şi contradictorii. De pildă, a trecut partidul comunist în ilegalitate şi l-a dizolvat în frontul popular. Asta e bine, ne convine. Dar în acelaş timp se bate cu pumnii în piept că se conduce în tot ceeace face după exemplul Ruşilor. Apoi adună în jurul lui, fără perdea şi prea de timpuriu, tot felul de dezertori dela cetnici şi este prea servil cu ofiţerii noştri. Face dealtfel şi multe greşeli politice. Ţăranii sârbi nu prea îl sprijină.

— Asta e adevărat, — întări Mc Carver.

— Işi strică singur bunul renume şi faptul ăsta nu corespunde deloc intereselor noastre. Va trebui să ne ocupăm îndeaproape de el, Sherry. Vom fi nevoiţi să umflăm acest balon, care s'a dezumflat cam mult, dar în aşa fel ca să nu crape, ci să strălucească în toate culorile curcubeului, — spuse Hantington şi, după ce aruncă

o privire serioasă lui Mc Carver, încheie: — Aşadar, la lucru! Ţi-am dat cele mai bune *atout*-uri, acum poţi juca «banco»!

— Eu? — întrebă Mc Carver umflându-şi pieptul.

— Dumneata. Eşti însărcinat, Sherry, să vorbeşti deschis mareşalului, între patru ochi. Ca adjunct al misiunii aliate de sub comanda lui *sir* Mc Lean, e mai potrivit pentru mine să stau deoparte. Din punct de vedere oficial, noi nu avem niciun interes, nici în Iugoslavia şi, în general, nici pentru treburile din Balcani. Nu facem decât să-l ajutăm pe Tito ca aliat. Aşadar...

— Sunt gata! — răspunse Mc Carver, fără să-şi trădeze entuziasmul, dar gândindu-se în sinea lui: «Uite c'am ajuns vioara întâia în treburile misiunii».

— Acţionează deîndată! — zise Hantington, după ce tăcu un timp. — Misiunea sovietică poate sosi dintr'o clipă într'alta.

Mc Carver deveni atent, iar zâmbetul dispăru de pe faţa lui rumenă:

— Misiunea sovietică?

— Da. E la Bari. Căutăm s'o reţinem acolo sub diferite pretexte. Ba le spunem că vremea e nefavorabilă pentru zbor, ba că aeroporturile sunt înzăpezite şi nu se poate ateriza, ba că nu se fac operaţiuni aeriene sub a căror acoperire să se poată întreprinde zborul. Arso Iovanovici a şi început să spună că noi reţinem intenţionat misiunea sovietică, a început să facă aluzii la sabotajul capitalist... Tărăgănim lucrurile de trei săptămâni, dar acum nu mai putem să-i oprim. Ruşii ameninţă că se vor lansa cu paraşutele sau vor ateriza cu ajutorul planoarelor.

Câtva timp tăcură amândoi, gânditori.

Focul din cămin era pe sfârşite. Pâlpâirile galbene ale flăcărilor care se răsfrângeau pe tapetul alb de mătase, începuseră să pălească şi încăperea se cufundă încet, încet în întuneric.

Mc Carver fu cuprins de un sentiment de nelinişte. Nu se mai simţea în apele lui. Misiunea sovietică! Dar ce se va întâmpla dacă această vestitoare a puterii de temut a Ruşilor va încurca toate sforile trase de Americani, aici în Balcani, şi mai ales pe cele pe care mizează el, ca om de afaceri şi de finanţe? Şi când te gândeşti că acum o clipă i se perindau prin faţă perspectivele unui succes ameţitor, îi surâdea «*bonanza*»[1]...

— Misiunea sovietică? —repetă el, descumpănit. — Momentul nu-i deloc potrivit!

---

[1]) Mină de diamante. (N. trad)

— N'are importanţă! Nu cred că vin încoace ca să scotocească prin rufele murdare ale conducătorilor locali. Ruşii vor cu tot dinadinsul să-i ajute pe partizani şi, în chestia asta, nu vrem să-i concurăm câtuşi de puţin.

— Da, dar ei pot...

Hantington se ridică şi spuse:

— Ascultă, Sherry! Nu uita că suntem amândoi din Missouri. [1]) Lasă şovăiala! Timpul nu este încă pierdut. Acţionează! Caută să pătrunzi la Tito chiar azi şi aminteşte-i, între altele, de posturile de radio spaniole; ele afirmă că Tito, care joacă azi rolul de prieten al Uniunii Sovietice, este numai o dublură, iar adevăratul Iosip Broz este un naţionalist şi un element antisovietic, un mare aventurier şi un duşman al puterii populare. Vorbeşte-i şi de unele fapte din biografia sa, despre care ţi-am povestit adineaori. Nu te da înapoi dela nimic. Fă-l să înţeleagă că în noi va găsi un patron mai darnic şi un sprijin mai puternic decât în Englezi şi Ruşi. Nu umbla cu mănuşi şi strânge-l bine cu uşa. Uite-aşa!

Şi Hantington strânse cu atâta putere pumnul, încât vinele albastre ale mâinii păreau gata să plesnească de încordare.

După o ultimă pâlpâire vie, flacăra din cămin se stinse.

Vocea lui Mc Carver răsună surd în întunericul adânc:

— O. K.!

8

«... De o lună întreagă ningea aproape neîntrerupt.

Pădurea de un vânăt-închis de deasupra râului, era învestmântată toată în zăpadă.

Brazii, îmbrăcaţi parcă în halate de camuflaj, stăteau pitiţi la liziera pădurii, lăsându-şi în jos braţele grele, pe care-şi trăseseră mânecuţe de zăpadă. Mestecenii acoperiţi de nea şi de cristale ascuţite ca nişte ace păreau pictaţi în linii fine. Iar cioturile rămase dela copacii mai demult tăiaţi, îşi trăseseră voiniceşte căciuli albe, pe creştetele lor pleşuve, parcă ar fi la noi în crângul de lângă Lgov.

Crengile plecate ale castanilor de pe aleea din dreptul ferestrelor şcolii în care locuiam îşi pierduseră aproape toate frunzele roşietice-cafenii. Numai cele mai puternice, cele care-şi mai păstrau

---

[1]) După părerea unanim recunoscută în S.U.A, oamenii originari din statul Missouri se disting printr'o perseverenţă neobişnuită. (N. red. ruse).

încă un colorit verde-palid pe lângă nervuri, se agăţau de ramuri, tremurând în bătaia vântului.

De-a-lungul străzilor se ridicau valuri de nămeţi, iar pervazurile ferestrelor erau încondeiate cu linii albe, drepte; coloanele care împodobeau terasele se reliefau mai bine, iar geamurile colorate ale ferestrelor străluceau parcă mai viu.

Orăşelul arăta luminos, înnoit. Zăpada acoperise rănile, pricinuite de război clădirilor, şi ne îndepărtase parcă şi gândurile dela grozăviile lui. Ni se părea că trăim zile liniştite de pace. Dealtfel, aveam într'adevăr un răgaz. Zăpada şi viscolul opriseră transporturile şi operaţiunile militare de ambele părţi. Profitând de această acalmie, batalionul nostru, care era încartiruit la Gorni Vakuf, începu instruirea ostaşilor.

Instrucţia se făcea regulat, după un program întocmit de Vucetin, cu ajutorul meu. Dacă înainte pregătirea se mărginea la convorbiri politice, acum ostaşii învăţau metodele de lucru ale unităţilor de geniu, camuflajul şi topografia, bineînţeles, numai în linii generale. Căutam să-mi aduc aminte principiile din regulamentele militare, din manualele şi din îndreptarele sovietice. La lecţiile pe care le ţineam, se aduna deobicei aproape toată compania.

Vasko Hristici se aşeza întotdeauna în banca întâia, chiar lângă tablă. Toate îl interesau; îşi întipărea cu lăcomie în minte fiecare ideie nouă şi adesea întreba, copilăros: « Dar asta ce e? » Alături de el şedea Tomislav Stankov. Era încă trist din pricina morţii fratelui său mai mare, dar mişcătoarea prietenie care se legase între el şi Vasko în ultima vreme, îi alinase întrucâtva durerea Visau amândoi să înveţe să tragă cu toate felurile de arme, ca să nu le fie ruşine când vor păşi alături de soldaţii ruşi spre Berlin. Foloseau împreună acelaş abecedar şi ajunseseră să scrie cu mândrie. pe tablă: « Uniunea Sovietică », « Moscova » şi « Armata Roşie » Literele nu erau prea frumoase, dar nici chiar un cărturar ca Branco Cumanudi nu reuşea să le găsească vreun cusur. Succesele prietenilor săi treziră şi în Djuro Filippovici dorinţa de a învăţa să scrie şi să citească. Nu se despărţea niciodată de caiet şi de creionul gros cu trei culori, pe care-l luase dela Nemţi.

La 23 Februarie, ziua celei de a douăzeci şi şasea aniversări a Armatei Roşii, veniră în sala unde ţineam lecţia, pe lângă cei obişnuiţi, şi ostaşi şi comandanţi din alte companii. Starea de spirit sărbătorească a oamenilor se manifesta prin ţinuta lor deosebit de îngrijită şi prin atenţia cu care se uitau la mine, aşteptând să audă ceva neobişnuit.

A douăzeci şi şasea aniversare a Armatei Roşii! Al treilea an de război! « Pe unde o fi oare divizia mea — mă gândeam eu; — ce poziţii ale inamicului o mai fi cucerit? Care sunt poziţiile noi de care se apropie? Şi când ne vom întâlni oare? »

Toate gândurile mi se îndreptau spre tovarăşii mei de luptă din regiment. Intr'o zi ca aceasta nu puteam să vorbesc numai despre devierile acului magnetic al busolei sau despre metodele de camuflaj. Dealtfel, nu pentru asta se adunase atâta lume! Am vorbit cu emoţie despre calea lungă şi glorioasă parcursă de Armata Sovietică, din ziua înfiinţării ei — 23 Februarie 1918, când tinerele detaşamente ale gărzilor roşii care primiseră atunci botezul focului, au zdrobit lângă Pscov şi Narva pe cotropitorii germani, şi până la recentele victorii de importanţă istorico-mondială câştigate la Stalingrad şi Cursc. Am povestit despre marea bătălie de lângă Moscova când a fost spulberată legenda invincibilităţii armatei germano-fasciste; am vorbit despre eroii din detaşamentul generalului Panfilov, despre Nicolai Gastello şi Zoia Cosmodemianscaia despre înaltele calităţi morale ale oamenilor sovietici, despre voinţa lor neclintită şi despre neînfricarea lor în luptă; am arătat particularităţile armatei noastre, educată în spiritul internaţionalismului, în spiritul dragostei şi al respectului faţă de oamenii muncii din toate ţările, în spiritul menţinerii şi întăririi păcii între popoare.

Când am terminat, toată lumea a aplaudat, iar Branco Cumanudi mai vârtos decât ceilalţi.

— Slavă, slavă, mare slavă Ruşilor! — striga el căutând să răzbată spre mine. — Intotdeauna am spus că alături de voi n'o să pierim. Când am trecut muntele Igman, când era frig şi dormeam în zăpadă, ni se părea că-i mai uşor ori de câte ori ne aminteam de Ruşi. Zău, parcă era mai uşor!

— Ia stai un pic, — îl întrerupse Filippovici. — Ce tot îndrugi aici? Nici nu erai cu noi atunci!

— N'am fost, dar ştiu! Ce mare era zăpada în iarna aceea! Imi amintesc că la Saraievo vedeai, pe dreapta casele, iar în stânga un zid de zăpadă; parcă nici n'ar fi existat cealaltă parte a străzii.

— Da' mai taci odată! — strigară ostaşii lui Branco, dar el, furat de amintiri, îl trase pe Filippovici lângă fereastră şi continuă să-i povestească cu patos.

In clasă începuse să se întunece şi oamenii aprinseră lămpile. Se apropia ora solemnă.

Miletici şi Lauşek aduseră un aparat de radio şi îl aşezară pe o măsuţă în faţa tablei. Apoi fixară antena şi făcură legătura cu

pământul. Lauşek care îşi revenise complet depe urma rănilor şi a tuturor celor îndurate, era ca şi înainte, vioi, vesel şi glumeţ.

— Vorbiţi mai încet, mai încet ! — spunea el mereu, ridicându-se pe vârfuri în faţa aparatului de radio. — Nu faceţi atâta sgomot ! Atenţie !

Nerăbdarea ostaşilor adunaţi creştea în fiece clipă.

In sfârşit: « Vorbeşte Moscova . . . »

Se făcu o linişte atât de desăvârşită, încât îţi venea greu să crezi că toată clasa e plină de oameni.

Vocea limpede şi cunoscută a crainicului dela Moscova răsuna emoţionată şi sărbătorească.

Fiecare cuvânt din ordinul comandantului suprem sovietic trezea în oameni sentimentul de bucurie pentru victoria apropiată.

« Ostaşii sovietici desăvârşesc izgonirea monştrilor fascişti din regiunile Leningrad şi Calinin; ei au păşit acum pe pământul Estoniei Sovietice.

« Cotropitorii sunt alungaţi în massă din Bielorusia Sovietică . . .

« . . .Germania hitleristă se apropie în mod inevitabil de catastrofă '».

Iar când răsună puternic: « Ordon » — ostaşii şi comandanţii se strânseră şi mai tare, cu răsuflarea întretăiată, în jurul aparatului de radio.

« . . .Partizanilor şi partizanelor . . . »

— Asta e pentru noi ! Pentru noi ! — exclamară toţi într'un glas.

« . . .să atace statele-majore şi garnizoanele duşmanului, să-i zdrobească formaţiile din spatele frontului, să-i distrugă comunicaţiile şi legăturile, să-i ia orice posibilitate de a-şi aduce rezerve ».

Ultimele cuvinte ale ordinului: « Moarte cotropitorilor germani ! » se contopiră cu strigătul solemn ca un jurământ al întregii săli: « Moartea fascismului, libertatea poporului ! »

Iar cele douăzeci de salve de tun dela Moscova s'au înfrăţit în inimile noastre cu bubuitul victorios al bateriilor sovietice de pe fronturi şi cu împuşcăturile trase din armele partizanilor, în munţii şi în pădurile Iugoslaviei.

Deodată mă îmbrăţişă cineva. Era comandantul Vucetin ! Imi spuse cu căldură, cu ochii strălucitori:

— Mulţumim poporului vostru, dragul meu ! Mulţumim pentru toate ! »

9

Către sfârşitul lunii Februarie, viscolul se mai potoli după ce aşternuse un strat de zăpadă pufoasă şi scânteietoare, prin care oamenii croiră din nou cărări, în locul celor troenite.

Arso Iovanovici, şeful statului major, şi Rankovici, membru în Biroul Politic, însoţiţi de o escortă, se grăbeau ca să ajungă pe lumină la Gorni Vakuf, pentru a petrece cu partizanii, seara şi ziua următoare. Apoi voiau să-şi urmeze calea spre regiunea Koniţ, unde fusese concentrată brigada lui Peruciţa, care cantonase până atunci lângă Livno.

După ce ieşi pe un drum care trecea pe malul râului Vrbas, Arso, care mergea în frunte, opri calul şi se uită înapoi. Rankovici, care călărea în urmă, îi întâlni privirea şi îi zâmbi prietenos.

«Dece o fi venit cu mine?» — se întrebă Arso.

— Avem acelaş drum, tovarăşe, şi o să ni se pară calea mai scurtă dacă mergem împreună. Vreau să stau puţin în mijlocul poporului, în mijlocul ostaşilor, — spusese Rankovici şefului de stat major, înainte de plecare.

In ultimul timp, Marko făcea stăruitor paradă de sentimente calde şi prieteneşti faţă de oamenii din jur şi, mai ales, faţă de Arso. Dar Iovanovici nu se prea bucura de această schimbare. Nu uitase atitudinea duşmănoasă pe care o avusese în trecut Rankovici faţă de el. E adevărat că acest lucru s'ar fi putut explica destul de simplu: şeful tribunalelor militare şi al poliţiei secrete, omul care apăra cu o stricteţe de puritan curăţenia rândurilor partidului, nu avea, pesemne, prea multă încredere în fostul ofiţer din armata regală. Dar iată că a venit misiunea militară sovietică şi Rankovici s'a transformat cu totul. Devenise mai comunicativ şi nu mai era atât de închis în sine şi de sever.

In ultimele zile şi Tito se schimbase puţin în bine, deşi trufia şi irascibilitatea care-l caracterizau rămăseseră neatinse. Arso nu se simţea demult în largul său când era împreună cu el. Uneori îi venea greu să şi vorbească cu Tito pe tonul lui obişnuit, serios şi calm.

Răceala dintre ei creştea din zi în zi. Lucrul acesta începuse să se vadă deosebit de limpede în clipa când Mc Carver şi Pinch, membrii misiunii anglo-americane, se întorseseră la cartierul general, după călătoria lor prin Homolie. Tito îl primise atunci cu plăcere pe Mc Carver şi stătuse îndelung de vorbă cu el. După aceea, în toate acţiunile mareşalului începuse să se simtă un fel de nesiguranţă

şi frământare. Ii căuta pricină lui Arso şi nu aproba ordinele date de el; adesea dădea dispoziţiuni contradictorii şi când şeful statului major îi atrăgea prudent atenţia, îşi ieşea din fire de parcă era apucat de turbare. Odată, îi spuse din senin lui Iovanovici să asculte mai atent părerile lui Rankovici şi Kardeli în chestiunile militare — că sunt doar fruntaşi ai partidului — şi sfaturile Americanilor, care sunt ofiţeri cu experienţă. Ii spuse, deasemenea, că trebuie să ţină seama de unele interese politice şi strategice speciale ale S.U.A. în Balcani şi să le aprecieze în mod lucid.

Arso fusese uimit de această declaraţie a lui Tito; doar Americanii afirmă ei înşişi că nu-i interesează deloc treburile din Balcani şi că nu fac decât să ajute în mod dezinteresat Iugoslavia în lupta împotriva fascismului. Şi acum poftim — interese speciale! Dar ce fel de interese sunt şi prin ce se deosebesc ele de aşa zisa « atracţie tradiţională » a Angliei spre bazinul Mării Mediterane şi al Mării Adriatice? La această întrebare, Tito nu-i răspunsese decât că: « Ai să vezi şi ai să înţelegi totul la timp! » Apoi, pe neaşteptate, vorbise cu dispreţ despre Englezi, spunând că şi-au jucat rolul şi că, mai devreme, sau mai târziu, trebuie să lase drum liber Americii.

« Interese speciale! Politice şi strategice! — continua să gândească Arso Iovanovici, fără să bage de seamă că armăsarul său mergea la pas. — Ce se ascunde în spatele acestor cuvinte? Nu cumva sunt în legătură cu planul englez denumit în mod convenţional « Ratwick » plan sprijinit de colonelul Hantington şi care prevede distrugerea tuturor căilor principale de comunicaţie?

Executarea, cu prea mult zel, a acestui plan nu poate duce decât la subminarea economiei ţării. Şi asta în ajunul eliberării! Ce înseamnă aceste discuţii ciudate despre hărţi geologice şi despre profiluri? Sau cele despre « covoarele » de bombe pe care aliaţii apuseni promit să le aştearnă, în cadrul ajutorului militar, peste oraşele iugoslave ocupate şi, în primul rând, peste Belgrad? Apoi, ce este cu prizonierul neamţ, colonelul SS von Goltz, pe care Mc Carver l-a recomandat aproape drept consilier pe lângă statul major! Acum, acest individ din SS preamăreşte talentele de comandant de oşti ale lui Tito şi, linguşind pe Americani, flecăreşte despre o strategie intercontinentală, mondială, despre porţile spre lumea largă pe care le vor deschide yankeii, îmbogăţind vechile tradiţii prusace cu teoria timpurilor noi! »

Arso Iovanovici era mult mai liniştit de când sosiseră reprezentanţii ruşi: parcă se curăţise aerul şi la cartierul general. Şi

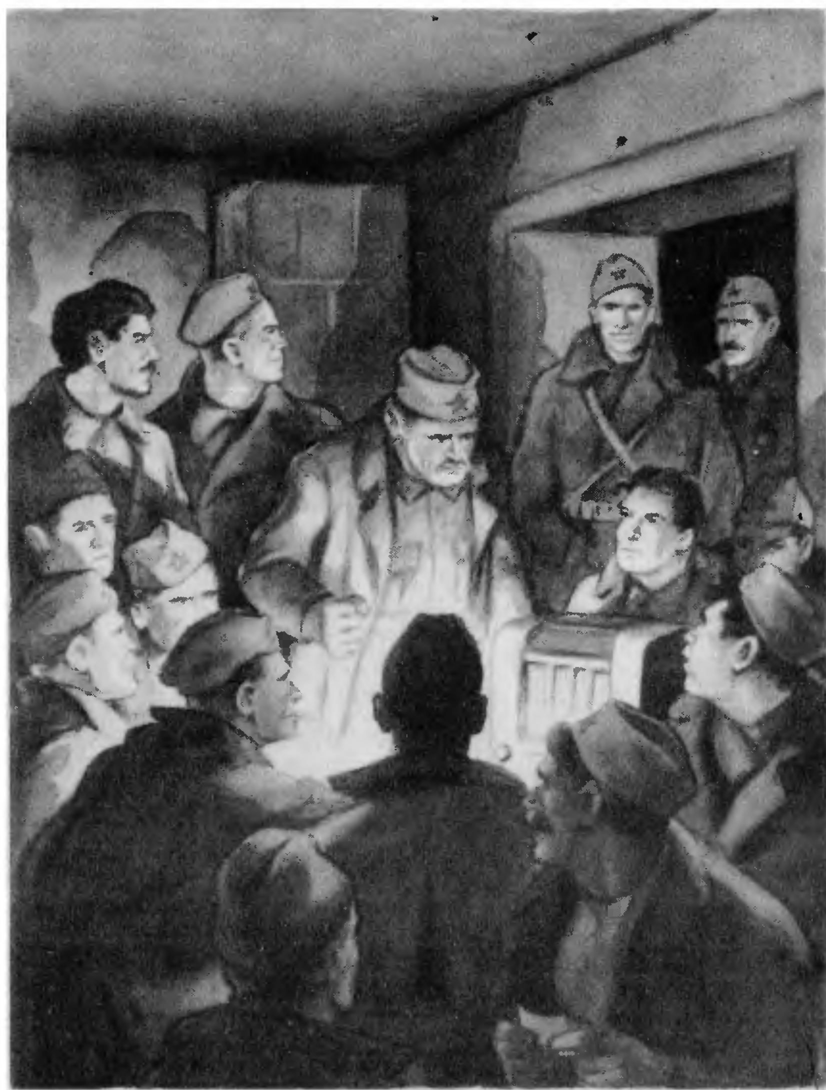
acum simte cum îi creşte inima când îşi aminteşte de aceşti oameni sinceri, săritori şi viteji. Iovanovici aştepta de multă vreme, şi cu nerăbdare, întâlnirea cu ofiţerii sovietici. Indată după sosirea lor la Bari şi după stabilirea contactului cu cartierul general al Armatei populare de eliberare, Arso a luat legătură cu ei prin radio şi s'a ocupat personal de curăţirea terenului de aterizaj de lângă Bosanski Petrovaţ. Cât de mult se frământase el în zilele acelea! Totul era gata pentru primirea avioanelor, dar misiunea sovietică nu putea veni, fie din pricina timpului nefavorabil din Italia, fie din cauză că se înzăpezea aeroportul din Iugoslavia. Totuşi, Ruşii au găsit o soluţie. La 23 Februarie, avioanele aduseră planoare din Bari şi misiunea sovietică ateriză cu ele pe câmpul înzăpezit dela Medeno. Sosise chiar în ziua aniversării Armatei Roşii.

Ce sărbătoare a fost atunci la Petrovaţ! Poporul a întâmpinat cu căldură şi simpatie pe Ruşi. Seara s'a ţinut o şedinţă solemnă, iar a doua zi s'a organizat la Drvar, în clădirea cartierului general, o recepţie oficială, la care au asistat şi membrii misiunii anglo-americane, în frunte cu Mc Lean. Acesta a citit o telegramă de salut din partea lui Churchill. Premierul scria că «Minunatele armate ale Statelor Unite, care se află aici sau care sunt pe cale să sosească şi propriile noastre trupe, alese dintre cele mai bine pregătite şi echipate din câte am avut vreodată, stau cot la cot, egale ca număr şi unite printr'o adevărată prietenie». Stau!... De acelaş spirit a fost pătruns şi discursul lung pe care l-a rostit Mc Lean în timpul banchetului.

In schimb, şeful misiunii militare sovietice a vorbit scurt, dar temeinic: «Am venit aci pentru a ajuta Armata populară de eliberare a Iugoslaviei în lupta ei eroică!»

Şi într'adevăr, munca operativă a cartierului general a luat de îndată mai multă amploare, îmbogăţindu-se cu baze teoretice şi căpătând mai multă profunzime. Au început să se schiţeze operaţiuni mai active ale marilor unităţi. Acum, întreaga desfăşurare a luptei partizanilor urmărea ţeluri strategice precise.

Arso zâmbi când îşi aminti de toate acestea şi îndemnă calul să meargă în trap regulat. Dar gândurile îi reveneau mereu la planul «Ratwick» şi la tactica anglo-americană a bombardării centrelor administrative şi industriale. Se gândea, cu duioşie şi nelinişte, la Belgradul în care trăise atâţia ani. Ii erau dragi străzile largi şi drepte, primitoare, cu chioşcurile lor împodobite, cu vile frumoase acoperite de viţă sălbatică şi iederă ca de nişte velinţe verzi agăţate vara pe pereţi; razele soarelui le îmbrăcau când în tonuri

galbene, când în portocalii. Inainte de război aceste străzi erau pline de zgomot şi veselie. Lui Iovanovici îi plăcea să se plimbe seara, pe lângă operă, să intre în clădirea cu linii severe a bisericii Alexandr Nevschi, construită pe locul unde în 1876 fusese bisericuţa de campanie a voluntarilor ruşi care luptaseră împotriva Turcilor. Cu un sentiment înălţător privea vechile drapele de luptă ruseşti, care erau înşirate de-a-lungul pereţilor ca nişte prapuri. După aceea, cobora spre Dunăre, deasupra căreia domnea o linişte desăvârşită. Fluviul, care sorbise parcă ultimele raze ale soarelui, şerpuia ca o panglică aurie între malurile cenuşii acoperite de sălcii plângătoare şi de plopi. Culorile vii se stingeau, una câte una, întunericul învăluia zidurile vechi ale cetăţii, iar în parcul romantic se iveau una câte una perechi de îndrăgostiţi fericiţi şi plini de speranţe. Pe vremuri, în anii de studenţie, tot aici rostise şi Arso pentru prima dată: « Te iubesc ! » Şi oare acum Belgradul lui iubit şi scump va fi bombardat conform planului « Ratwick »? Şi de cine? De aliaţi, de americani ! Pentruce? Ce avantagii tactice sau strategice pot decurge din această distrugere? La Belgrad nu sunt decât foarte puţine trupe nemţeşti şi nu există nicio întreprindere industrială de importànţă militară. Poate numai fabricile de cărămidă din Zemun. In cel mai rău caz, să le bombardeze numai pe ele. Dar să bombardezi Belgradul, oraşul, ar fi însemnat pur şi simplu să omori populaţia paşnică...

— Stai ! Aşteaptă-mă puţin, să schimb calul ! — auzi Arso, deodată, o voce enervată.

Intoarse capul.

Rankovici, care se ţinea prost în şea rosese crupa calului atât de rău, încât nu-l mai putea folosi.

— O să merg la pas ca să mă ajungi din urmă, — răspunse Iovanovici, făcând semn cu mâna.

Drumul suia. Când şi când cădeà câte un fulg de zăpadă. Sub tufele mari de corn mierlele ciuguleau poamele de un roşu aprins.

Arso asculta cu plăcere ciripitul păsărelelor şi se simţea cuprins de gânduri noi şi de dorinţe demult uitate. I se făcu dor de bălţile acoperite cu trestie înaltă, aurie, şi cu rogoz. Acolo, printre tulpinele de trestie care-şi împrăştiaseră o parte din seminţele lor pufoase în vânt, pe apa care nu îngheaţă aproape niciodată, foiesc şi ţipă, pe diferite tonuri, cormorani, raţe sălbatice, cufundari şi bâtlani. Să fii acolo cu puşca în mână ! Să uiţi măcar pentru un ceas de toate grijile !

Arso trase cu nesaţ în piept aerul proaspăt şi rece. In dreapta drumului, pe povârniş, se întindea o pădure care, sub brumă, părea albastră-cenuşie. Vântul izbucnit din trecătoare, şuiera arar printre vârfurile copacilor. In stânga, acoperit de o perdea de pâclă, murmura surd, râul Vrbas. Cerul era şi el învăluit într'o ceaţă tulbure...

Iovanovici urca încet pe podiş, urmat de ordonanţă... Deodată, ostaşul începu să îngâne un cântec despre Tito, intitulat « Garoafa albă ». Cântecul fusese mult răspândit printre partizani de propagandiştii lui Djilas. Gânduri pline de nelinişte puseseră iar stăpânire pe Arso, când auzi cântecul. Inainte de a pleca din Drvar avusese o discuţie violentă cu Tito. Abia izbutise să pătrundă până la el. Secretara aceea isterică, Olga Nincici, îl păzeşte pe mareşal ca un câine; cere să i se dea onorurile cuvenite şi îi sileşte pe oameni să aştepte ore întregi până când sunt primiţi. Tito era în toane rele. Tocmai pierduse partida de şah jucată cu tânărul Churchill. Arso începu prin a-l sfătui să aprecieze cu toată seriozitatea dezvoltarea mişcării de eliberare populară din Serbia şi să trimită acolo o parte din trupele din Muntenegru şi Bosnia. Mareşalul îl ascultă, dar clătină negativ din cap. Se gândea la altceva.

Atunci Arso se apropie de harta fronturilor şi cu răbdare îi explică situaţia. Spuse că Armata Roşie se apropie, că a străpuns liniile de apărare ale Nemţilor pe tot cursul Niprului, dela Jlobin la Herson şi că a organizat un nou Stalingrad pe malul drept al fluviului, lângă Corsun-Şevcencovschi. In curând vor începe operaţiunile de primăvară şi de vară. Este foarte probabil că Armata Roşie va ajunge într'un viitor apropiat la graniţele Iugoslaviei.

— Dar suntem oare gata s'o întâmpinăm aşa cum se cuvine, suntem în măsură s'o ajutăm cel puţin prin operaţiunile care au fost proiectate după sfaturile reprezentanţilor ruşi? — întrebase Iovanovici. — Misiunea militară sovietică trebuie să se convingă că la noi vorbele sunt aidoma cu faptele. Şeful misiunii va comunica desigur comandantului său suprem tot ce se petrece aici.

Tito căzu pe gânduri. Faţa i se întunecase. Măsura cu paşi repezi peştera, azvârlind la o parte cu vârful cizmei figurile de şah împrăştiate pe jos. Apoi se opri brusc şi lovi cu palma în masă.

— Fie cum zici. Ai dreptate. Nu avem voie şi nici nu are rost să subminăm încrederea nemărginită pe care ne-o acordă oamenii sovietici, — declară el cu emfază. — Am dobândit această încredere prin muncă cinstită şi plină de abnegaţie, prin lupta pentru o cauză dreaptă, iar vechii şi dragii mei prieteni ne-au venit în ajutor. Da, ai dreptate, Arso. Aprob propunerea ta. Pleacă la cor-

purile I şi II de armată şi stai de vorbă cu Kocia şi cu Peko, indică diviziile pe care le putem trimite pentru întărirea trupelor noastre din Serbia. Acţionează. Dar bagă de seamă... — încheie Tito şi-şi agită pumnul în faţa şefului de stat major.

Iovanovici ghici semnificaţia acestui gest, dar nu putu să cuprindă tot înţelesul acelui « bagă de seamă » şi deaceea rămase cu o senzaţie supărătoare de nelinişte. După o oră află că Marko şi cu suita sa îl vor însoţi în călătoria spre răsăritul Bosniei şi spre Muntenegru.

« Tito nu mai are încredere în mine — iată gândul care-l frământa necontenit pe Iovanovici. Privi încăodată înapoi. Rankovici, care-şi schimbase calul, se apropia agitând biciuşca. — Dealtfel, poate că e mai bine că a venit cu mine şi Marko — se gândi Arso. — Ca membru al Biroului Politic mă va ajuta să-l conving pe Peko Dapcevici. E sigur că acest mic Napoleon de proporţii rurale, plin de sine, se va opune din răsputeri ca o parte din trupele lui să fie trimise în Serbia. Iar dacă va executa ordinul şi va da o divizie, îi va schimba componenţa în aşa fel, încât nu va mai avea cine ştie ce capacitate de luptă. Probabil că şi prietenul lui, « filosoful » Popovici, va face la fel. Trebuie să fii foarte prudent cu aceşti doi « feudali », pentru a putea trimite în Serbia trupe bune, fără să stârneşti furtună şi scandal. Doar vor trebui să înainteze spre Belgrad alături de Armata Roşie! Trebuie să-i lămurească în sfârşit cum urmează să se execute acel plan « Ratwick » impus într'o formă aproape ultimativă de aliaţi şi care trebuie îndeplinit cu chibzuinţă, conform necesităţilor militare şi în aşa fel încât să nu fie păgubită mult economia Iugoslaviei ».

— La ce te gândeşti, Arso?

Iovanovici tresări şi strânse dârlogii.

Rankovici se afla alături de el.

— Aşa, la multe... la familie...

— A-ha... — Rankovici îl străpunse cu privirea. « Se eschivează... »

Işi aminti de însărcinarea pe care i-o dăduse Tito, înainte de plecare: « Să ajute » pe Iovanovici în muncă, să aleagă şi să repartizeze oameni de încredere în diviziile care vor pleca în Serbia şi să-i dea să înţeleagă lui Kocia Popovici că s'ar putea să fie numit în curând şef al statului major general din Serbia. Apoi îl întrebase ce părere are. Găsea oare potrivită această numire? Marko răspunsese că, desigur Kocia este un om pe care te poţi bizui. Afară de asta, Tito îi mai spusese să supravegheze ca planul « Ratwick »

să fie executat întocmai şi fără nicio discuţie, şi-l sfătuise să nu spună deocamdată nimic ostaşilor despre sosirea misiunii militare sovietice.

« Ai grijă — spusese Tito — ca Arso să nu sară peste cal. Poţi da în numele meu ordinele corespunzătoare şi poţi îndrepta totul pe loc ».

Acum, în timp ce călărea în urma lui Iovanovici, Rankovici ar fi vrut să afle cât mai precis care sunt intenţiile acestuia, pentru a chibzui, din vreme, cum să-l împiedice mai bine şi mai neobservat să facă unele lucruri pe care Tito nu le aprobă. Il întrebă din nou:

— Ce părere ai, Arso: cu ce ar fi mai bine să începem când vom ajunge la corpul unu, la Popovici?

— O să începem, — răspunse zâmbind Iovanovici, — prin a anunţa noutatea îmbucurătoare a sosirii ofiţerilor sovietici!

— Cum adică, vrei să dezvălui un secret militar? — întrebă Rankovici, încruntându-se ameninţător.

In prima clipă, Arso îşi pierdu cumpătul şi scăpă dârlogii din mâini.

— Dar ce, e un secret?

— Deocamdată, da. Fii atent! Te sfătuiesc să fii prudent...

Din nou acest « fii atent », care sună a avertisment! Arso simţi că i se strânge inima. Oftă şi-şi îndemnă calul.

De ambele părţi ale şoselei se clătinau uşor, în bătaia vântului, duzi înalţi acoperiţi de zăpadă. Ţi se părea că au fost cufundaţi în ceară albă. In zare, drumul se îngusta şi la capătul lui se zărea, ca prin ceaţă, marginea orăşelului Gorni Vakuf, ascunsă de perdeaua fulgilor care cădeau domol.

10

«...Instrucţia din ziua aceea luase sfârşit. Ostaşii începuseră o discuţie, sub impresia prelegerii mele.

— Am venit în partid cu ochii închişi, — spuse Djuro, încruntându-şi, gânditor, fruntea. — Dar acum, încep, puţin câte puţin, să pricep unele lucruri, — adăugă el. Se uită la tovarăşii din jur şi făcu un semn viguros cu mâna. — Acum, ştim ce viaţă vom avea după război. Viaţă sovietică! Am dreptate?

— Aşa-i, aşa-i, — întăriră ostaşii, uimiţi că Djuro, care era totdeauna tăcut, exprimase atât de bine gândul tuturor.

— Am doi fii, — adăugă el zâmbind, — care vor putea să înveţe... Pentru fericirea lor ne-am făcut noi partizani. Pentru asta am luat topoarele, cuţitele, şi am pornit.

— Dar despre bâte şi furci ai uitat? — întrebă Cumanudi, ridicându-se din ungherul unde moţăise, — Ai uitat, ai? Cap sec ce eşti!

— Da'tu de unde ţii minte lucrurile astea? — întrebă Djuro, supărat. — Doar n'ai fost dela început cu noi. Şedeai la Saraievo şi făceai alea... bomboane.

— Maică precistă! Ia te uită ce spune! Şi sfânta fecioară a dat suflet unei buturugi ca asta! — stigă Branco; ochii săi galbeni se holbaseră de uimire. — Cum mai puteam face bomboane, omule, când Nemţii îmi luaseră totul — şi prăvălia, şi zahărul — iar pe mine mă băgaseră la închisoare?

Deodată, Iovan îmi făcu semn cu cotul şi-mi arătă cu privirea spre uşă. In prag era Vucetin, iar alături de el un ofiţer înalt, uscăţiv, îmbrăcat cu o scurtă de blană, care-i ajungea până la genunchi; în picioare purta opinci.

— Drepţi! — comandă Miletici ostaşilor. — E şeful statului major general, — spuse el încet celor din jur, dar mulţi îl şi recunoscuseră pe Arso Iovanovici.

— Noroc, tovarăşi! — ne salută Iovanovici, cu voce înceată.

Partizanii răspunseră într'un glas:

— Noroc!

Il privii cu atenţie, în timp ce se apropia de noi. Era îmbrăcat îngrijit, se ţinea drept şi ca înfăţişare semăna a caucazian. Părul lui negru era presărat cu fire cărunte. In ochii mari şi întunecaţi, care luceau pe chipu-i prelung şi pârlit de vânt, licărea un zâmbet oarecum timid.

— Despre ce vorbeaţi? — întrebă el, uitându-se cu curiozitate la Cumanudi. — Adică, ţi-au luat prăvălia şi te-au băgat la închisoare?

— Da, — răspunse Branco, fâstâcindu-se.

— Şi ai reuşit, bineînţeles, să fugi din închisoare şi să vii la noi, nu-i aşa? Şi acum, pentruce lupţi?

— Cum adică, pentruce? — întrebă Branco, uitându-se de data aceasta curajos şi, după obiceiul lui, puţin obraznic. — Bineînţeles că toţi luptăm pentru socialism, iar pe lângă asta fiecare se gândeşte şi la ale lui. Eu, de pildă, am la Saraievo o prăvălioară, o cofetărie.

— A fost negustor, a înşelat poporul! — zise cineva.

Faţa strălucitoare a lui Cumanudi se făcu stacojie.

— Am făcut negoţ cinstit, dar sigur că am avut grijă şi de câştigul meu. Altfel pentruce aş mai fi făcut comerţ? — obiectă el supărat.

— E limpede, — zise Iovanovici. — Dar tu pentruce lupţi? — şi se întoarse spre Filippovici.

Djuro îşi frecă nasul acvilin şi, după o clipă de gândire, răspunse:

— Pentru pământul meu, tovarăşe Iovanovici! Vreau, dacă va da dumnezeu, să ar pământul meu, nu pe al chiaburilor.

— Dar dece ai nevoie de pământ? — se amestecă ironic Branco. — Eşti doar tăietor de lemne. Şi apoi, ia spune-mi ce-ai făcut cu pământul tău, dacă ai avut cândva? L-ai băut?

— N'am avut pământ, ci o pacoste amestecată cu pietre, dar şi pe acela mi l-a luat chiaburul pentru datorii, într'un an secetos!

— Sigur. Totdeauna vorbiţi aşa, voi ăştia, *golacii.* [1]) Şi tatăl meu e ţăran, dar înţelept, grijuliu şi econom, a ştiut să adune bani albi pentru zile negre. M'a făcut şi pe mine om şi nici el nu se plânge de viaţa pe care o duce. Nu are pământ prea mult, numai optsprezece *ral* [2]), dar caprele lui au unde să pască şi are şi un petec de pădure.

— Optsprezece *ral*? — întrebară uimiţi ostaşii. — Păi nici într'o săptămână nu-l poate ara! Dar câţi argaţi are tatăl tău, ia spune?

— Nu i-am numărat, dar se întâmplă să aibă câţiva vara, la culesul grânelor sau al prunelor din livadă.

— Bine! Dar ce are de gând să facă taică-tău după război, în Iugoslavia nouă — întrebă Filippovici.

— Cum ce să facă? Să trăiască şi mai bine decât înainte.

— Cum adică, şi mai bine?

— Tovarăşul Tito va da fiecărui gospodar, câte trei-patru Nemţi prizonieri ca argaţi. Bineînţeles că nu va trebui să-i plătească.

— Dar ce-o să facă cu argaţii când i se va lua pământul pe care-l are în plus?

— Cine-l va lua? Tu, poate? — întrebă Branco, uitându-se cu ură la Filippovici. — Maică precistă! Ai trântit-o de te-ai speriat singur! Ai uitat ce spunea Katnici, comisarul politic? Dacă-mi îngăduiţi, îi voi aminti eu, — se adresă el lui Iovanovici, făcând paradă de politeţea sa. — Doar tu şi cu mine Djuro, suntem una: şi tatăl tău şi tatăl meu sunt ţărani. Astăzi ţăranii, săraci şi bogaţi, fac parte cu toţii din frontul popular şi luptă împotriva Nemţilor. Atunci cum vrei să iei pământul tatălui meu? Doar e şi pământul meu!

---

[1]). Golanii (N. trad.)
[2]). Cam 3,275 hectare (N. trad.)

Djuro nu găsi cuvintele potrivite pentru a răspunde la aceste argumente şi pentru a-şi susţine punctul său de vedere; dezorientat se uită la Iovanovici.

Acesta împreună cu Vucetin veni mai aproape.

— Cum îi cheamă? — întrebă el, întunecându-se la faţă.

Vucetin spuse numele partizanilor care se certau.

Ostaşii îl înconjurară pe Arso, aşteptând ca el să-i lămurească cum stau lucrurile.

— Vă voi povesti o întâmplare, — începu el după o scurtă pauză. — La Belgrad era un fabricant de oale. Nemţii i-au luat atelierul şi au început să monteze în el aruncătoare de mine. Afară de asta, au necinstit-o şi pe fiica lui. In sfârşit, i-au făcut mult rău şi, de supărare, omul a plecat la partizani. Sau altă întâmplare. Un negustor îl iubea pe rege şi îl respecta pe Hitler. Dar Nemţii n'au ţinut seama de aceasta şi i-au luat pe cei doi fii ai lui ca ostateci, iar apoi i-au împuşcat. Şi el a trecut la noi. In felul acesta, atât fabricantul cât şi negustorul luptă într'adevăr acum împotriva fasciştilor, alături de muncitori şi de argaţi, dar luptă mai curând din răzbunare personală sau, în cel mai bun caz, din naţionalism. Ca partizani, au intrat chiar şi în partidul comunist. Dar eu cred că partidul n'a câştigat mare lucru din asta. Asemenea oameni pot fi ostaşi buni, dar mă îndoiesc că vor deveni adevăraţi comunişti. S'ar putea întâmpla ca în viitor partidul nostru să fie nevoit să-i înlăture ca pe un balast, sau poate chiar să lupte împotriva lor. Acum nu e rău că sunt alături de noi. Trebuie însă să fim atenţi, ca nu cumva să atragă după ei oamenii simpli, nepricepuţi în politică. Dar asta nu se va întâmpla. Oamenii simpli din satele noastre, argaţii şi ţăranii săraci, au încredere numai în partidul comunist, care le apără consecvent interesele.

— Aşa-i, — întări cu convingere Djuro.

— Şi numai în alianţă cu clasa muncitoare...

— Cu tine, Tomislav! — exclamă Djuro zâmbind lui Stankov.

— ...Şi sub conducerea partidului comunist, — continuă Arso, aruncând o privire caldă lui Filippovici, — vom construi, după război, urmând exemplul oamenilor sovietici, societatea cea mai dreaptă din lume — societatea socialistă. Nu este adevărat că ţărănimea formează un tot unic. Unii dintre ţărani, ca Filippovici, nu rezistă la concurenţă, se ruinează şi părăsesc pământul, plecând să lucreze ca argaţi sau în întreprinderi, şi astfel îngroaşe rândurile proletariatului. Iar alţii adună pământ, se îmbogăţesc tot mai mult şi, cu ajutorul banilor, caută să-şi strecoare fiii în rândurile bur-

gheziei. Ei se agaţă de proprietatea lor, ca racul de carnea putredă. Da-a, — spuse el gânditor. — Şi tu, Cumanudi, şi tu Filippovici, mai aveţi multe de învăţat. Foarte multe... E păcat că educaţia politică se face prost la voi în batalion.

— Dar atunci, cum? Inseamnă că nu putem fi membri de partid? — întrebă Branco cu ironie ascunsă, ridicând privirea.

— Nu spun asta. Dar acum, că am aflat că eşti membru de partid, ia spune-mi cum ai nimerit în partid?

— Eu? — întrebă Branco şi se uită în jur. — Mi s'a propus să mă înscriu.

— Şi bineînţeles că ai acceptat. Aşa. Am înţeles. Ca şi cei doi de care v'am povestit, — spuse Arso şi, după ce tăcu un timp, continuă. — Ar fi greşit să se creadă că partidul primeşte în rândurile lui numai oameni cu însuşiri de comunişti gata formate. Aceste însuşiri trebuiesc educate. Intreaga viaţă a partidului, întreaga sa muncă, este o mare şcoală marxist-leninistă şi mulţi dintre noi sunt abia în anul preparator. E greu să înveţi, dar nu trebuie să vă temeţi de greutăţi, tovarăşi, nu trebuie să vă temeţi de insuccese, — spuse Arso, răspunzând parcă gândurilor sale. — Căutaţi numai să fie cât mai puţine. Fiţi cinstiţi şi drepţi, răbdători şi perseverenţi. Cântăriţi fiecare faptă pe care o săvârşiţi şi fiecare cuvânt pe care-l rostiţi...

— Iată, aici, — continuă Iovanovici, scoţând un ziar din porthart, este un articol în care scrie cum trebuie să fie un membru al partidului comunist. Lucrul cel mai important din acest articol sunt cuvintele lui Stalin, pe care le-am subliniat. Poţi să citeşti Filippovici?

— Nu ştiu carte, — murmură Djuro, ruşinat. — Branco ştie, e cărturar...

Cumanudi dădu să ia ziarul, dar Tomislav Stankov i-o luă înainte.

— Pot să citesc eu?

— « Noi, comuniştii, — citi Stankov cu emoţie în glas, — suntem oameni de o structură deosebită. Suntem făuriţi dintr'un material deosebit. Noi suntem cei care formăm armata marelui strateg proletar, armata tovarăşului Lenin... Nimic nu este mai presus de titlul de membru al partidului al cărui întemeietor şi conducător este tovarăşul Lenin... Nu-i este dat oricui să reziste greutăţilor şi furtunilor legate de apartenenţa la acest partid ».

După ce citi aceste cuvinte, Tomislav îşi trecu mâna peste frunte şi în ochii săi luci o expresie de mândrie; Djuro îi luă ziarul

din mână, se duse la fereastră şi începu să-l netezească frumos pe pervaz. Cât de rău îi părea că nu ştie să citească ! »

II

« ... In marea sală de festivităţi a gimnaziului, lumina soarelui de Martie pătrundea din plin prin vitralii. Cerul era atât de limpede şi atât de albastru, de parcă zăpada şi viscolele nu făcuseră altceva, întreaga lună Februarie, decât să-l curețe până la strălucire.

Soarele şi cerul erau pe măsura entuziasmului şi stării de spirit sărbătoreşti care nu-i părăsise pe oameni din ajun, când avuseseră prilejul să-l vadă pe Arso Iovanovici şi să stea de vorbă cu el. Nici chiar ordinul de a se strânge la ora hotărîtă, pe furiş, unul câte unul, şi nici controlul sever ce se făcea la uşă, unde stătea amenințător, Pantera, ordonanța lui Katnici, nu putură să înnăbuşe veselia celor care luau parte la adunarea de partid. Când a plecat la această adunare, Iovan mi-a spus că trebuie să se urce în turla bisericii, unde aveam un post de observaţie. Filippovici, Cumanudi, Stankov, şi alţi ostaşi dispăruseră şi ei, invocând diferite pretexte.

Pe neaşteptate veni Vucetin să mă cheme şi pe mine, spunându-mi cu mare bucurie, că ţinându-se seama de faptul că sunt comunist rus, mi se îngăduie să iau parte la adunarea de partid, convocată, conspirativ. Eram şi înainte destul de mirat că organizaţia de partid avea o componenţă secretă şi că nu existau carnete de membri. Era greu să deosebeşti un ostaş membru de partid de unul fără de partid. Erai nevoit să-i crezi pe cuvânt. Abia acum am aflat care dintre oamenii plutonului meu sunt comunişti.

Katnici aşezase în primul rând două fotolii mari pluşate, pentru Iovanovici şi Rankovici. După ce aruncă o privire spre Miletici şi spre mine, comisarul se apleacă la urechea lui Rankovici şi începu să-i spună ceva în şoaptă, cu o înfăţişare vinovată; celălalt însă îl îndepărtă cu un gest de dezgust.

— Iar e Marko la noi ! — îmi şopti Miletici. — De data aceasta parcă prea e liniştit...

După ce membrii partidului îşi ocupară locurile la o masă îngustă şi lungă, Macek arătă printr'un gest lui Iovanovici catedra acoperită cu un covor şi anunţă pe un ton solemn:

— Are cuvântul şeful statului major general al Armatei populare de eliberare şi al detaşamentelor de partizani din Iugoslavia, tovarăşul Arso Iovanovici.

Katnici fu primul care bătu din palme şi schiţă un zâmbet cam acru.

— Vă rugăm, poftiţi!

Ostaşii îl ascultau pe Iovanovici cu entuziasm. El vorbea despre situaţia internaţională, despre situaţia de pe fronturi şi despre faptul că Armata Roşie înaintează neîncetat spre nord, spre vest şi spre sud-vest, în direcţia Balcanilor.

— Dar aliaţii noştri apuseni? — observă în treacăt Rankovici, îndreptându-se puţin în fotoliu. — Şi ei luptă cu eroism, ca să cucerească Roma!

— Voi vorbi acum şi despre ei, despre zelul lor eroic, — răspunse Arso, încruntându-şi sprâncenele groase. — Pentru exactitate, voi cita ultimele declaraţii ale generalului Eisenhower. Iată cuvintele rostite de el la o conferinţă de presă la Londra, — zise Arso, răsfoind un carneţel. « In fond, opinia publică e aceea care câştigă războaiele. Iar dacă voi — s'a adresat Eisenhower corespondenţilor — sunteţi tot atât de nerăbdători ca şi mine să câştigaţi acest război, şi să-i puneţi capăt cât mai curând, nu mai avem dece să fim neliniştiţi ».

— Ia te uită! — observă ironic Vucetin. — Iar noi, ca nişte caraghioşi ce suntem, nu ne găsim locul de nelinişte!

Ostaşii zâmbiră.

Djuro îşi freca jenat nasul. Urechile îi ardeau. Se vedea că nu se simte la largul său în prezidiu. Kicia Iankov îşi scotea mereu ochelarii, ca să-i şteargă. Numai Aişa se simţea bine şi râsul ei cristalin se auzi în toată sala. Cred că râdea pentru prima dată dela moartea lui Petkovski.

Rankovici nu-şi lua ochii dela Iovanovici. In privirea lui se citea uimire şi parcă o întrebare, iar pe buze îi încremenise un zâmbet ciudat, lipsit de veselie.

— Aşadar, — continuă grav Arso, — Einsenhower, care doreşte cu nerăbdare să lupte, nu este deocamdată neliniştit de nimic. Să cercetăm acum ultimul comunicat de pe front. Iată-l: « Cartierul general al trupelor aliate din Italia anunţă: « In toate sectoarele frontului acţionează patrule şi se întreprind acţiuni de recunoaştere... Ne rugăm lui dumnezeu ca timpul să fie favorabil pentru a putea efectua operaţiunile militare şi aeriene ».

— Il roagă pe dumnezeu! — spuse cineva din sală, râzând.

— Stau pe malul mării cu braţele încrucişate şi aşteaptă vreme favorabilă!

— Iată cum « luptă ei cu eroism ca să cucerească Roma »!

Katnici întoarse capul, căutând să vadă cine anume întrerupsese.

— Terminaţi odată cu exclamaţiile! O să luaţi cuvântul după terminarea raportului! — strigă el supărat. — Linişte!

— Cred, — continuă Arso zâmbind uşor, — că aliaţii noştri apuseni vor avea în curând vreme favorabilă. Este limpede de pe acum, tovarăşi, că Uniunea Sovietică are destule forţe pentru ca şi fără cel de al doilea front, să câştige războiul, să zdrobească Germania, să elibereze Europa chiar dacă timpul va fi nefavorabil. Acelaşi Eisenhower, în salutul adresat ieri Armatei Roşii, a numit ofensiva ei uriaşă « o măreaţă epopee militară ». Şi atunci, tovarăşi, daţi-mi voie să mă înclin în faţa tovarăşului Stalin, şi în faţa soldatului rus, care şi în trecut a eliberat nu odată, şi cu totul dezinteresat, pământurile şi mările cotropite...

Sala tălăzui. Toată lumea se ridică în picioare şi strigă: « Trăiască Stalin! »

Miletici strigă şi el cu glas puternic:

— Soarele victoriei se ridică acum deasupra lumii! Soarele sovietic!

— Se ridică! — întări cu ardoare Arso Iovanovici şi, după ce zgomotul din sală se potoli puţin, continuă să vorbească stăpânit de o convingere calmă: — Avem încredere cu toţii în Armata Roşie. Sunt sigur că nu este departe ziua când marele nostru frate slav se va ivi la Dunăre şi ne va întinde o mână de ajutor. Toţi credem că orice luptă purtată alături de Uniunea Sovietică trebuie neapărat să se sfârşească prin victorie. Pentru fericirea noastră, pentru fericirea întregii lumi, ostaşii sovietici îşi varsă sângele pe nenumărate fronturi. Şi aici, pe pământul nostru sfânt, curge sângele frăţesc al Ruşilor, care au venit la noi, fugind din lagărele germane. Cred cu tărie că se va naşte o Iugoslavie nouă şi că frăţia şi unitatea de nezdruncinat vor înflori nu numai între popoarele iugoslave, ci şi între toţi Slavii din sud, între toate popoarele balcanice. Această frăţie şi unitate vor rămâne veşnice, căci ele sunt chezăşia libertăţii noastre, a independenţii şi a unui viitor mai bun. Nu poţi să-ţi închipui altfel Iugoslavia liberă decât în colaborare frăţească şi în prietenie cu popoarele vecine şi cu Uniunea Sovietică. Datorită luptei Uniunii Sovietice, noi am putut crea o Armată populară, care numără astăzi aproape trei sute de mii de ostaşi. Datorită victoriilor obţinute de ostaşii sovietici, am putut şi noi să realizăm unele succese. Am zădărnicit a şasea ofensivă a inamicului, am

trecut la contraofensivă, şi am ocupat în Bosnia şapte oraşe. Unităţile noastre luptă acum pe un front care se întinde de-a-lungul întregului lanţ muntos, din Slovenia până la graniţa cu Albania. Drapelele noastre flutură pe o treime din teritoriul ţării. Dar oare asta-i deajuns? Putem noi oare, acum, în lunile hotărîtoare ale războiului, să stăm şi să aşteptăm ajutorul Armatei Roşii, să ne mărginim doar la apărare, la păstrarea teritoriilor eliberate şi la operaţiuni răzleţe, nesubordonate unei idei strategice unice, de mari proporţii?

— Nu! Nu şi nu! — izbucniră voci din toate colţurile sălii.

— Atunci, — ridică Iovanovici glasul, — nu vă voi ascunde această ideie şi nici nu socot necesar s'o ascund. Nu este un secret. Ea trăieşte în inimile noastre. O va înţelege fiecare ostaş. — Arso vorbea cu vocea întretăiată, frământat, grăbindu-se parcă să spună, în sfârşit, ceeace îl adusese aici. — Tovarăşi! Fraţi şi surori! Liniile de comunicaţie ale inamicului trec prin ţara noastră. Trebuie să facem totul pentru ca nicio unitate germană să nu scape de sub loviturile Armatei Roşii care-şi desfăşoară ofensiva. Iată care este această ideie strategică!

Toată lumea din sală izbucni:

— Nu-i vom lăsa! Ii vom nimici pe fascişti!

Rankovici tăcea şi dădea aprobator din cap.

— Este prea puţin numai să o spunem, tovarăşi, — continuă Arso. — Trebuie să lovim cât mai puternic în duşman, să-l lovim, aşa cum o fac glorioşii ostaşi sovietici, să-l lovim după toate regulile ştiinţei militare moderne. In anul care a trecut ne-am pregătit mulţumitor pentru luptă, ne-am ridicat cu încă o treaptă în arta militară. Cred, şi vreau să nu mă înşel, că nu se vor mai repeta cele petrecute lângă Sutieska, unde vitejia partizanilor a căzut jertfă nepriceperii noastre în luptă...

Iovan mă apucă de mână şi-mi spuse:

— Sutieska! Auzi?! E lucrul cel mai îngrozitor...

— Da, da, nepriceperea noastră în luptă, — repetă Arso.

Vucetin nu mai rezistă.

— Această nepricepere s'a manifestat, între altele, şi la noi foarte de curând, la cucerirea oraşului Gorni Vakuf, — spuse el. — Iar la Sin s'ar fi putut întâmpla şi mai rău...

— Ce vrei să spui despre Sin? — întrebă tăios Rankovici, săltându-se puţin din fotoliu.

— Vreau să vorbesc despre cazul celor doi Muntenegreni, —

răspunse Vucetin. — Era cât p'aci să fie compromisă acţiunea comună a batalionului nostru şi a celui muntenegrean.

— Hm... — spuse Rankovici ridicând din umeri. — Dacă de asta-i vorba, apoi voi sunteţi vinovaţi. Dece aţi îngăduit să fie împuşcaţi?

— Cu-um? — întrebă Vucetin ridicându-se dela masă. — Cine a îngăduit? Fusese pronunţată o sentinţă... în numele poporului... Şi a fost executată atât de fulgerător, încât nu numai că nu am apucat să întreprindem ceva, dar nici nu ne-am venit bine în fire.

Rankovici făcu un gest de ciudă.

— A fost o greşeală. O greşeală groaznică. Secretarul tribunalului a uitat să treacă în sentinţă cuvintele « cu suspendarea executării ». A fost pedepsit pentru această greşeală criminală. Iar Grombaţ, preşedintele tribunalului corpului de armată, a fost destituit de mine şi numit şef al OZN-ei la voi în brigadă. Imi pare foarte rău că nu aţi reuşit să împiedicaţi împuşcarea, dacă vi s'a părut nedreaptă, — adăugă Rankovici, sprijinindu-se din nou de speteaza fotoliului.

Pe faţa lui Vucetin se ivi o paloare de moarte. In sală domnea aceeaş tăcere ca atunci, pe câmpul de lângă Sin...»

12

« Trecu câtva timp până să ne revenim din uimirea şi amărăciunea ce ne cuprinseseră.

Arso întări cele spuse de Rankovici.

— Lupta pentru Sin, — adăugă el, — a arătat duşmanului că suntem puternici în unitatea noastră naţională, care nu poate fi distrusă. Dar ce s'a petrecut apoi? Dece la atacul împotriva oraşului Gorni Vakuf aţi alergat cu toţii ca o turmă, şi v'aţi aşezat în bătaia bombelor?

Arso numi lupta de noapte pentru oraş o acţiune haotică şi prost organizată, iar diversiunea dinaintea ei, născocire nefolositoare şi prostească a comisarului politic.

— Suntem într'o adunare de partid şi nu avem dece să ne ascundem, — spuse el lui Katnici, care-şi vârîse posomorît nasul în carnet. — O să-ţi mai cer eu socoteala şi pentru altele. In batalionul vostru nu se duce o muncă bine organizată de agitaţie şi de îndrumare culturală. Ţine cineva lecţii cu comuniştii? Dece nu cunosc ei nici elementele învăţământului politic? Dar, mai mult

decât atât, li se insuflă şi noţiuni cu totul greşite, care contrazic teoria marxist-leninistă. Dar *scorvţii* [1]) ce fac? Nici nu auzi de ei! Dece nu aveţi cercuri politice? Dece nu ţineţi regulat cursuri cu analfabeţii? Dece nu organizaţi lecţii de cultură generală? Nu organizaţi niciun fel de convorbiri asupra problemei naţionale, deşi ea are pentru noi o importanţă deosebită. Cele petrecute lângă Sin confirmă acest lucru. Şi, însfârşit, dece aţi instituit un control şi o cenzură atât de aspră asupra gazetei de perete încât aceasta abia de-şi mai trage sufletul.

— Ce-l mai spală!

— Ehei, Arso vede departe! — se auziră şoapte în sală.

La fiecare întrebare a lui Iovanovici, Katnici se ridica şi schimba priviri pline de nelinişte cu Macek, care se frământa pe scaun; din când în când, îşi trecea palma peste frunte, se ridica în picioare, vrând parcă să spună ceva, dar nu rostea niciun cuvânt şi se aşeza la loc.

— Viaţa batalionului, — spuse Arso, — trebuie să fie interesantă, bogată în conţinut şi clocotitoare, deopotrivă, în timpul marşului şi cât durează cantonamentul în sate. Pentru aceasta nu aveţi nevoie decât de iniţiativă. Fără ea, orice măsură folositoare devine oficială, plicticoasă şi se stinge. Amintiţi-vă cuvintele minunatului nostru poet muntenegrean Petar Petrovici Niegoş: « Iar lovitura ar fi fost zadarnică, dacă n'ar găsi scânteie în piatră ». Dragoste de viaţă, entuziasm, şi moral ridicat, — iată ce ne trebuie pentru a îndeplini cu cinste marea misiune de luptă care stă în faţa noastră.

— Aşa-i! — se auzi glasul Rujiţei.

— Am terminat, tovarăşi, şi acum sunt gata să vă ascult, —spuse Iovanovici, uitându-se la ea.

— Noi cei din Uniunea tineretului comunist, vrem să lucrăm cât mai mult, însă ne vine greu... — spuse Rujiţa, şi se opri deodată, fàstâcită.

— Vorbeşte pe faţă, nu te teme, — o încurajă Aişa.

— Voi vorbi. Dece nu ni se dă voie, de pildă, să avem o armonică? Oare cântecele şi muzica ne pot face să uităm misiunile serioase? Şi mai e ceva... — continuă Rujiţa, apropiindu-se de Arso şi vorbindu-i aproape în şoaptă de parcă ar fi vrut să-i încredinţeze spusele numai lui. — E oare o crimă să nu-ţi tai cozile sau să te îndrăgosteşti?

---

[1]) Membrii Uniunii tineretului comunist din Iugoslavia. (N. trad.)

Când termină, Rujiţa se aşeză, fără să mai aştepte vreun răspuns.

— Dece aţi băgat frica în toţi? — întrebă Arso, întorcându-se spre Katnici. — Asta nu-i o metodă de educaţie morală. Şi de unde aţi scos-o că în timpul războiului, ostaşul trebuie să renunţe la toate obiceiurile şi înclinaţiile sale, că trebuie să-şi înnăbuşe sentimentele absolut fireşti şi să se transforme într'o virtute ambulantă? Chiar dacă aţi primit oarecare instrucţiuni în această privinţă, e limpede că le-aţi înţeles greşit, — adăugă Arso, văzându-l pe Katnici că se tot uită la Rankovici, ca şi cum i-ar cere sprijinul. — Tovarăşe Katnici, n'ai vrea să iei cuvântul şi să explici?

— Sunt gata s'o fac, — răspunse Katnici şi se urcă abătut pe platforma catedrei.

Ostaşii îl priveau cu multă curiozitate. După ce îşi vârî în buzunar ţigaretul, în care se afla o ţigară stinsă neterminată, zâmbi blând, paşnic şi, spre uimirea tuturor, începu să-şi recunoască sincer toate greşelile şi lipsurile. Discursul lui era încărcat de expresii ca « n'am ţinut seama », « mi-a scăpat din vedere », « n'am studiat chestiunea cum trebuie » şi « m'am pripit ». Acest fel de a vorbi nu semăna deloc cu frazele lui lăudăroase obişnuite: « ştiam că va fi aşa », « eu greşesc foarte rar » şi « v'am spus eu ! »

— Critica dumneavoastră justă ne va ajuta foarte mult, tovarăşe Iovanovici, — declară el, căutând să se stăpânească şi trecând dela tonul pocăit, la cel obişnuit, de mentor. — Vom căuta să nu repetăm greşelile, deşi, din păcate, nimeni nu este ferit de ele, — continuă Katnici, fără a-şi lua ochii dela Rankovici. — In acelaş timp, aş vrea să avertizez pe unii...

Se opri, ca un orator nepregătit, care şi-a pierdut foile cu însemnări.

Mă uitai la Rankovici, care şedea aproape de mine. Ochii lui erau pe jumătate închişi. Işi îndreptase faţa spre o rază de soare care pătrundea prin geamul roşu, desfătându-se în căldura ei; se părea că moţăie puţin. Dar, deodată, înclină uşor capul. Nu-ţi puteai da seama dacă e un semn aprobativ sau simplă moţăială. Dar Katnici se îndreptă deodată, provocator. Era limpede că simţise o încurajare.

— Vreau să previn pe tovarăşii membri de partid, — repetă el cu o voce mai puternică de astă dată, că trebuie să folosească critica cu pricepere şi cu prudenţă. Cred că vă daţi seama că printre noi pot fi şi agenţi secreţi ai imperialiştilor, care sunt gata să se bucure atunci când autoritatea partidului nostru este subminată,

iar conducătorii noştri sunt calomniaţi... Da, da, calomniaţi; prin aceasta ne vor slăbi şi ne vor dezarma.

Iovanovici se încrunta din ce în ce mai tare, pe măsură ce-l asculta. El şedea încovoiat printre ostaşi şi observase desigur cum s'a stins entuziasmul în ochii lor. După Katnici, nu mai dori nimeni să ia cuvântul, iar Macek se grăbi să anunţe că adunarea a luat sfârşit.

La plecare, Vucetin mă opri şi-mi spuse că Iovanovici vrea să stea de vorbă cu mine.

Arso Iovanovici mă aştepta într'o clasă mică. Imi făcu semn să mă aşez lângă el şi-mi puse mâna pe umăr.

— Vucetin mi-a vorbit despre dumneata, tovarăşe Zagorianov, — începu el zâmbind prietenos. — Te-am chemat pentru ca...

Se auziră paşi moi şi în pragul uşii apăru Rankovici.

— Eşti neprevăzător, Arso, — spuse el pe un ton glumeţ. — Fereastra dă în curte! Vezi, ai grijă! Conspiraţie, conspiraţie!

Rankovici închise obloanele şi se aşeză lângă fereastră, ca un paznic.

— Pentru ca... — reluă Iovanovici, după o scurtă pauză, oarecum încurcat, — să stau de vorbă cu dumneata, ca dela om la om.

— Bine că mi-am adus aminte... Iartă-mă te rog — spuse Rankovici lui Arso. — Zagorianov, n'ai vrea să treci în compania formată din prizonierii de război ruşi care au fugit la noi din lagărele de concentrare? Ai fi printre ai dumitale.

— Nu te sfătuiesc, — îmi spuse Iovanovici, apoi continuă, întorcându-se spre Rankovici: — pentruce să-i adunăm pe toţi într'o unitate? Dimpotrivă, eu i-aş împărţi prin toate companiile. Să împărtăşească pretutindeni experienţa lor de luptă, oamenilor noştri...

— Tu uiţi, Arso, că există tot felul de Ruşi. Nu i-am verificat încă pe toţi, — îi spuse încet Rankovici. — Dar dacă nu vrei, Zagorianov, nu stărui. Avem toată încrederea în dumneata.

Hotărîi să folosesc împrejurarea şi întrebai:

— Dar nu s'ar putea face ceva ca să se afle şi în Uniunea Sovietică că prizonierii ruşi care au ajuns în Iugoslavia luptă în rândurile armatei dumneavoastră şi sunt în viaţă?

— Vreţi să vă liniştiţi familiile? — ghici Arso dorinţa mea ascunsă. — Se poate, — continuă el. — O să căutăm s'o facem.

Apoi căzu pe gânduri

Îmi amintii cele auzite despre acest om minunat. Prieten bun și cald al partizanilor, om neînfricat și strateg priceput. S'a născut în 1906, în satul Piperi din Muntenegru, dintr'o familie de țărani săraci. A absolvit liceul la Podgorița. Talentul lui militar s'a manifestat din tinerețe. Fără protecție și numai prin muncă dârză, Arso a reușit, în ciuda piedicelor de tot felul pe care i le punea regimul profascist pe atunci la putere în Iugoslavia, să termine școala militară, iar apoi cursurile pentru ofițeri de pe lângă statul major general. Capacitatea lui excepțională, caracterul hotărît, curajul și devotamentul față de popor au fost observate încă de pe vremea când făcea parte din cadrele vechii armate iugoslave. A fost persecutat și împiedicat în fel și chip să învețe. In 1935, căpitanul Arso Iovanovici comanda o companie la Saraievo. Intr'o zi generalul Hagici[1]) i-a făcut observație, spunându-i că are o ținută « țărănească » în front. Arso i-a răspuns indignat: « Sunt mândru că sunt fiu de țăran sărac și sunt gata în fiece clipă să-mi dau viața pentru poporul meu, lucru pe care dumneavoastră, domnule general, nu-l veți face niciodată, deoarece nu sunteți fiu de muncitor sau de țăran ».

A fost pedepsit pentru îndrăzneala lui și n'a mai fost avansat timp de doi ani. Arso Iovanovici este cunoscut și ca teoretician militar de frunte. A scris câteva cărți de știință militară, printre care și lucrarea « Tactica batalionului ». Când în 1941, armata regală capitulă în fața agresorului german, Iovanovici plecă în pădure, dar nu la Draja Mihailovici, ca mulți alți ofițeri activi, ci la oamenii simpli, la partizani. In perioada grea dela începutul luptei, intrase în partidul comunist. Incepuse ca simplu ostaș, apoi ajunse comandant de companie. In scurt timp deveni cel mai de seamă comandant al detașamentelor de partizani din Muntenegru, iar apoi șef al statului major general. Din detașamentele răzlețe de partizani, el formase Armata populară de eliberare a Iugoslaviei. Tot el a elaborat și tactica luptei de partizani, a introdus operațiunile de noapte și a propus constituirea unor unități mobile de șoc, care să nu fie legate de un anumit teritoriu. Toate operațiunile Armatei populare de eliberare, care au fost încununate de succes, și toate acțiunile ei ofensive au fost organizate și conduse de Arso. El e omul de bază la statul major. Este inima și creerul lui. De câte ori nu s'a întâmplat ca Arso să oprească pe comandanții de unități și uneori chiar pe Tito să ia hotărîri pripite și nechibzuite!

[1]) Ulterior trădător. (N. red. ruse.)

Se spune că cinstea şi principialitatea lui, l-au făcut de nesuferit pentru anumiţi oameni influenţi din armată, despre care se ştie de mult că sunt carierişti înrăiţi. Cum ştiu că Arso nu poate fi atras în niciun fel de maşinaţiuni, îl silesc adesea să plece dela cartierul general, pentru a conduce operaţiunile din regiunile periferice.

Mă uitam la faţa lui deschisă, bronzată, la ochii lui vii şi inteligenţi, şi aşteptam cu nerăbdare să-mi vorbească.

— Am auzit că eşti din Moscova, tovarăşe? — mă întrebă el.

— Da, acolo am învăţat.

Faţa lui Iovanovici se lumină.

— Visul meu e să vizitez Moscova, să mă înscriu la Academia militară, sau măcar la o simplă şcoală militară... — zise el. — Să păşesc într'o coloană de oameni fericiţi prin Piaţa Roşie şi să-l văd pe tovarăşul Stalin...

— Da, — spuse Rankovici, dând din cap. — O să introducem şi la noi la Belgrad acest obicei: salve de salut şi jocuri de artificii; o să construim şi o tribună pe Terazie [1]).

Arso zâmbi uşor, cu ironie.

— Cel mai însemnat lucru este să înveţi, — continuă el gânditor. — Ostaşilor le plac lecţiile dumitale, — mi se adresă el din nou. — Iţi mulţumesc pentru ele. Noi învăţăm cu bucurie dela oamenii sovietici ştiinţa stalinistă de a învinge. Rusia a fost dintotdeauna o mare putere militară, care a dat lumii conducători de oşti neîntrecuţi. Iar Armata noastră populară trebuie să înveţe cu atât mai mult, cu cât soldaţii şi ofiţerii ei au fost până mai ieri tăietori de lemne, mineri, ţărani şi studenţi. Ei trec prin şcoala aspră a luptei, obţin victorii prin bărbăţia lor, dar suferă adesea pierderi mari din cauza nepriceperii. — Rostind aceste vorbe, Iovanovici se adânci în gândurile sale şi se încovoie pe scaun. — Nepriceperea o plătim foarte scump. Multe întâmplări din lupta noastră, ca bătălia dela Sutieska, de pildă, nu pot fi justificate în niciun chip şi nu pot fi uitate...

— Sutieska? Am auzit de această bătălie, — spusei eu.

— Dela cine? — întrebă repede Rankovici, sărind cu uşurinţă jos de pe pervazul ferestrei.

— Astăzi la adunare, — răspunsei eu, fără să pomenesc de Miletici, mai curând instinctiv, decât cu bună ştiinţă. — Mi se pare că dumneavoastră, tovarăşe Iovanovici, aţi spus că la Sutieska

---

[1]) Piaţă din centrul Belgradului. (N. red. ruse.)

vitejia partizanilor a căzut jertfă nepriceperii în luptă, iar acum aţi repetat acelaş lucru.

— Nepricepere, da! Poate să fie şi asta...

Cuta de amărăciune dintre sprâncenele lui Arso se adânci şi mai mult.

Rankovici bătu cu palma pe pervaz.

— Ar trebui să ne grăbim, — spuse el.

După ce-i aruncă o privire piezişă, Iovanovici se ridică:

— Ei, iată că am stat şi de vorbă, — spuse el cu un zâmbet trist. — Să-mi scrii dacă ai nevoie de ceva, iar dacă ne vom întâlni la Moscova, vom sta de vorbă pe'ndelete. Ne-am înţeles?

Imi strânse puternic mâna şi ieşi; Rankovici îl urmă alene».

13

«...Stăteam cu Miletici în clopotniţa bisericii şi priveam pe sub boltă lanţul de călăreţi care dispărea în tufişurile de pe mal, îndreptându-se spre sud, de-a-lungul râului Vrbas. Rămas bun, Arso!

— Mâine plecăm şi noi! — spuse Iovan. — Vakuful e un oraş frumos! Am prins puteri noi aici! Acum putem îndeplini orice misiune. Iată, ne-a venit şi schimbul. Cred că sunt din corpul trei.

In piaţă se ivise o coloană lungă de pedestraşi.

— Da, adio Gorni Vakuf, adio Koţe!... — spusei îngândurat şi apoi mă întorsei spre Iovan. — Ascultă, frate, povesteşte-mi acum despre Sutieska.

— Despre ce? — întrebă el, ca şi cum n'ar fi înţeles.

— Despre Sutieska! Doar mi-ai făgăduit.

— A-ha, — murmură el, întorcându-se şi privind în jur.

Nimeni nu putea să audă ce vorbim. Numai ciorile zburau în jurul clopotniţei, croncănind gutural.

Totuşi Miletici începu să povestească aproape în şoaptă.

...Era în vara anului 1943. Unităţile Armatei populare de eliberare trecuseră peste Neretva şi Drina, reuşiseră să iasă din Bosnia şi ajunseseră în nordul Muntenegrului. Era o vreme minunată. Ierburile păşunilor de munte crescuseră de un stat de om; erau neatinse şi dese, ca un covor de pâslă. Fructele sălbatice se coceau. Găseam zmeură, mure şi afine, câte voiam. Vânatul pe care-l împuşcam nimerea de-a-dreptul în frigare sau în cazan. Munţii păduroşi Pivske Planine erau atât de sălbatici şi de nestrăbătut,

încât duşmanul nu putea să vadă taberele de partizani nici chiar din « Picatello »[1]) care răzbăteau peste tot. Ostaşii se bucurau: puteau în sfârşit, să se odihnească şi să prindă puteri. Mulţi erau răniţi şi bolnavi de tifos, iar cei sănătoşi abia se ţineau pe picioare, din cauza istovirii şi a lipsei de mâncare. Oamenii doreau măcar o zi — două de odihnă. Dar nu s'a putut. Comanda « înainte! » ridică din nou pe partizanii istoviţi de « marele marş ». Se spunea că în felul acesta Tito îl păcăleşte cu abilitate pe Weichs, comandantul Nemţilor.

Trecurăm Sutieska în dreptul vărsării ei, luptând din greu, iar apoi Piva cea tumultoasă, pe un pod suspendat pe frânghii. Podul, care atârna, la mare înălţime deasupra râului, ca un uriaş leagăn lung şi îngust, se clătina puternic sub paşii noştri. N'a fost deloc uşor pentru armata noastră de mai multe mii de oameni, cu trenuri de luptă şi cu spitale de campanii, să treacă pe acest drum. Mulţi ostaşi obosiţi au căzut de pe acel pod diavolesc în prăpastia clocotitoare. Dar cu toate greutăţile, armata a trecut. Abia atunci s'a aflat că nu Tito îl păcălise pe Weichs, ci că dimpotrivă, Weichs a prins pe partizani într'o capcană a morţii, aşa cum încolţesc gonacii fiara, îndreptând-o spre vânătorii care stau la pândă...

Principalele forţe ale Armatei populare de eliberare au fost încercuite într'un triunghiu închis pe două laturi de defileurile abrupte, prin care curg râurile Piva şi Tara, iar cea de a treia, de un masiv muntos greu de trecut, din care face parte şi vârful cel mai înalt din Muntenegru — Durmitor.

Scăpaserăm dintr'o capcană şi nimeriserăm în alta.

Era un lucru care te punea pe gânduri...

Ţi se părea că ocupanţii ştiuseră dinainte că Tito va aduce tocmai aici pe partizani şi apucaseră să se întărească în cele mai însemnate puncte din Muntenegrul de nord, unde concentraseră câteva divizii. Italienii ocupau înălţimile de pe malul răsăritean al Tarei, iar Nemţii împreună cu cetnicii şi ustaşii închideau inelul încercuirii dincolo de Piva.

Intreaga armată de partizani, în număr de treizeci de mii de oameni, se îngrămădise pe platoul golaş şi pietros Rudine, care era aproape cu totul despădurit. Acolo e frig şi bate vântul chiar şi în mijlocul verii. Nu cresc decât copacii de stâncă, învăţaţi să îmbrăţişeze şi să sfarme piatra cu rădăcinile lor puternice, şi tufele

[1]) Avion de recunoaştere italian (N. trad.)

ţepoase de lemn câinesc, spinul dracului şi sunătoare, iar la poalele munţilor foşnesc pesaci brazi şi pini. Nu există decât cătune mici, cu colibe de piatră, în care ţăranii locuiesc vara când îşi aduc caprele şi oile la păscut.

In acest triunghi — de douăzeci pe zece kilometri — ocupanţii începură măcelărirea unor oameni aproape complet lipsiţi de apărare. Partizanii erau bombardaţi de aviaţie şi de artileria aşezată pe înălţimile de lângă râuri, şi n'aveau unde să se adăpostească. Piereau cu sutele. Numărul răniţilor se ridica la peste cinci mii de oameni.

Cartierul general se afla atunci la poalele muntelui Durmitor, într'o pădure bătrână de brazi, pe malul Lacului Negru, unde nu ajungeau nici bombele, nici obuzele. De acolo, veneau ştiri pline de speranţe: aliaţii ne vor trimite în curând ajutor, şi vor sosi avioane de transport, care vor duce pe cei grav răniţi într'un spital englez din Bari, în sudul Italiei.

In sfârşit, avionul sosi. Dar nu era de transport, ci de legătură. Din el coborîră, pe câmpul Ezero, doi ofiţeri britanici şi un locotenent iugoslav din suita regelui Petru. Oaspeţii erau însoţiţi de Velebit, care spunea mereu partizanilor să salute cu mai multă vioiciune şi veselie pe Englezi, deoarece sunt cei mai buni prieteni ai noştri. Oaspeţii întrebară pe ostaşi dacă duc lipsă de ceva şi, zâmbind compătimitor, promiseră că în curând lucrurile se vor schimba în bine. După ce petrecură câtva timp la Tito, trimişii primului ministru Churchill plecară. Ostaşii credeau cu tărie că Tito s'a înţeles cu ei în ceeace priveşte ajutorul. Toţi aşteptau cu nerăbdare schimbarea care le fusese făgăduită.

In acele zile, Miletici avu prilejul să treacă pe la cartierul general. Trebuia să ducă lui Arso Iovanovici o scrisoare a comandantului brigăzii. Perucița scria că moralul ostaşilor este foarte bun şi că sunt gata să atace numaidecât ca să străpungă încercuirea, fără să mai aştepte ajutorul. Comandantul spunea că nu e bine să se bizuie pe ajutorul altora, că se pierde timpul de pomană, iar situaţia e ameninţătoare.

Dar Arso nu era la cartierul general.

Un ofiţer din statul major, Niko Ilici, care luase şi el parte la congresul tineretului dela Bihaci şi pe care Miletici îl cunoştea demult, îi spuse, cu sinceră părere de rău, că Iovanovici se află tot în Slovenia, unde conduce ofensiva partizanilor. Se spunea că e ţinut dinadins departe de cartierul general, fiindcă nu se înţelege totdeauna cu Tito în ceeace priveşte problemele militare. Niko îi

povesti despre un plan operativ întocmit de Tito împreună cu Djilas şi cu Rankovici. Toată lumea dela statul major vorbea de el şi nu mai era pentru nimeni un secret. I se da o însemnătate deosebită. Se spunea că a fost aleasă singura soluţie strategică şi tactică justă, întemeiată pe principiul lui Napoleon: « Cât mai multe forţe pe direcţia de atac ». Dar, se întreba Niko, poate fi oare aplicat acest principiu în munţi, unde uneori e greu să treacă înşiraţi unul câte unul ostaşii? Totuşi lumea se aştepta ca operaţiunea plănuită să adauge o nouă glorie « strălucitelor » bătălii care se dăduseră, în primăvară, pe Neretva şi Drina. Se spunea, deasemenea, că planul operaţiunii fusese alcătuit în deplină înţelegere cu Englezii şi că a fost aprobat de ei... Pe scurt, iată ce cuprindea planul: principala grupă operativă urma să atace inamicul în sectorul râului Sutieska, să străpungă frontul, iar apoi să continue o ofensivă energică în direcţia Kalinovik — Focia şi mai departe spre Nord, pentru a ajunge în Bosnia apuseană.

In timp ce-i povestea aceste lucruri lui Iovan, Niko observă, cu un surâs plin de amărăciune:

— I-o fi zicând plan napoleonian, dar pare mai curând donchijotesc; ar trebui să ne gândim, în primul rând, cum să ieşim din încercuire...

Lângă Lacul Negru, priveliştea era mohorîtă. Stâncile cenuşii şi golaşe coborau până deasupra apei. Vârful Medved, înconjurat de culmi abrupte şi crenelate, se înălţa ameninţător în zare. Pe pământ zăceau trunchiuri de copaci seculari căzuţi de bătrâneţe, care răspândeau un miros dulceag şi înnăbuşitor de putregai. In acest loc sălbatic, domnea o linişte apăsătoare. Se auzea numai un fel de vuiet: era aerul care vâjâia prin frunzişul brazilor înalţi, acoperiţi de muşchi cărunt ca de o pânză de păianjen. Sub o stâncă roasă de ploi şi de vânt se zărea, ca un felinar în întuneric, cortul mare şi păzit cu grijă a lui Tito.

« In ce bârlog s'a băgat Tito » — se gândi Iovan. Ştia că localnicii ocolesc cu teamă superstiţioasă Lacul Negru din pricina unei legende, după care acest loc ar fi « necurat ».

Se întorsese la brigadă cu mâinile goale. Velebit îi spusese: « Comunică-i comandantului să nu se frământe; are cine să gândească pentru el ». Iovan se apropia de muntele Pirlitor, unde se afla brigada, când fu ajuns pe neaşteptate din urmă de un călăreţ. Era Niko Ilici. Faţa lui energică şi trasă, cu buzele strânse, exprima o hotărîre de neclintit.

— Hai mai repede, prietene, după mine! — îi strigă el lui Iovan.

Curând se iviră printre copaci, primele corturi ale taberei. Palid, dar calm în aparenţă, Ilici sări de pe cal şi se duse la Peruciţa. Nu stătură mult timp de vorbă. Cuvintele şi argumentele lui Ilici erau simple şi limpezi. Aducea vestea că una dintre divizii, comandată de eroul popular Sava Kovacevici, reuşise să străbată încercuirea spre sud, spre Muntenegru.

— In numele viitorului, vă sfătuiesc să plecaţi şi voi, — spuse Niko. — Urmaţi-l pe Kovacevici. Astăzi încă nu e prea târziu.

Peruciţa se hotărî să-l asculte, iar comisarul Magdici îl sprijini. In întunericul de nepătruns al nopţii, întreaga brigadă se strecură prin pădurea deasă. Trecură pe sub nasul Nemţilor, printr'un defileu strâmt, între Durmitor şi râul Piva. Luară prin surprindere pe inamic şi capturară chiar prizonieri şi trofee. Intre timp, Ilici plecă mai departe, la comandantul corpului de armată, Kocia Popovici, dar acesta nu-l ascultă, nu trecu prin trecătoarea deschisă de Kovacevici şi rămase pe loc cu celelalte două brigăzi. După aceea, Ilici dispăru fără urmă...

Abia peste câteva zile, după ce aşteptară zadarnic avioanele sanitare şi ajutorul englez, unităţile de partizani porniră, după planul lui Tito, înapoi, peste Piva. Dar inelul încercuirii fusese închis şi pe malul apusean al acestui râu. Nemţii ocupaseră toate înălţimile.

Două brigăzi sârbeşti porniră la atac, sparseră frontul inamic şi, părăsind la fiecare pas ostaşi morţi din pricina rănilor şi a oboselii, ajunseră la Sutieska. Ar fi trebuit ca forţele principale să pornească imediat după ele şi să treacă râul în cursul nopţii. Pentru un timp foarte scurt situaţia era favorabilă pentru partizani. Reuşiseră să străpungă frontul inamic în două locuri. Kovacevici şi Peruciţa în sud, iar brigăzile sârbeşti în nord-vest. Fără îndoială că Nemţii nu ştiau încotro se vor îndrepta principalele forţe ale Armatei populare. Dacă s'ar fi acţionat cu iuţeală şi curaj, s'ar fi putut trece prin oricare din cele două spărturi ale frontului.

Dar prilejul favorabil a fost pierdut. Tito a ordonat întregii armate să poposească peste noapte în valea Sutieskăi. Cartierul general, care avea un tren de luptă foarte mare, nu a izbutit să părăsească destul de repede locul de lângă muntele Durmitor; avea nevoie de timp ca să adune lucrurile şi să pornească. Toată armata dela cartierul general dormi în foşnetul pinilor, în timp ce Nemţii îşi regrupară forţele în cursul nopţii, închiseră cercul străpuns şi ocupară poziţii bune pentru ofensivă. Spre dimineaţă, partizanii se aflau din nou într'o situaţie tactică nefavorabilă.

Sutieska, strânsă între grămezi uriaşe de stânci abrupte, se varsă în Drina cea verde, străpungându-le parcă. Dar, aşa cum stâncile strâng în cleşte Sutieska, de parcă n'ar voi s'o lase să se verse în Drina, tot aşa au fost strânşi şi partizanii, între malurile stâncoase ale râurilor Sutieska şi Piva de trupele hitleriste şi de hoardele de cetnici şi ustaşi. Incepu panica. Unii partizani s'au sinucis ...

Câteva unităţi dădură contraatacuri disperate şi îşi croiră drum spre Liubinia şi Boria, cu baionetele şi cu grenadele.

Pesemne că şi la cartierul general domnea aceeaş panică. Tito trimise curieri la Sava Kovacevici cu ordinul să se întoarcă cu divizia, pentru a forma ariergarda armatei. Sava se întoarse în « triunghiul morţii », dar nu mai găsi pe nimeni dintre cei dela conducere. N'au stat să-l aştepte. Fiecare se gândea numai la pielea lui. Djilas dispăru într'o direcţie necunoscută, iar Tito şi Rankovici, împreună cu garda lor, reuşiră să străpungă încercuirea duşmană. In ce fel? Acest lucru a rămas o taină pentru partizani.

Brigada lui Peruciţa, care ieşise din încercuire la timp şi fără pierderi, a atacat din spate pe inamic şi a reuşit să salveze o mică parte dintre ostaşii prinşi în cleşte. Celelalte divizii şi brigăzi, care fuseseră lăsate de Tito în ariergardă, sau, mai bine zis, în voia soartei, au pornit în frunte cu comandanţii lor, atacând pieptiş poziţiile inamice, fiindcă nu mai aveau ce face, şi au pierit cu toţii...

Astfel, în acest loc strâmt dintre Piva şi Tara, au murit peste zece mii dintre cei mai buni fii şi cele mai bune fiice ale Iugoslaviei, inclusiv toţi răniţii şi bolnavii. Au pierit şi mulţi eroi ai poporului, ostaşi căliţi, adevăraţi proletari, vechi comunişti, care luaseră parte la primele lupte împotriva ocupanţilor. Printre aceşti eroi, cel mai glorios era Sava Kovacevici, comandantul celei de a treia divizii de şoc. Era cu adevărat un om de un curaj nemaipomenit, deştept şi hotărît. Ostaşii îl urmau cu încredere oriunde îi ducea. Succesul îl însoţea pretutindeni. Poporul făcuse cântece şi legende despre faptele lui eroice, şi-l numea « Ceapaev al Muntenegrului ». Dealtfel, semăna puţin cu Ceapaev. După spusele unora, Kovacevici nu prea era iubit la cartierul general. Poate că erau unii care îl invidiau pentru popularitatea sa? Cine ştie... Apărând pe bolnavi şi spitalele cu răniţi, cea de a treia divizie de şoc se hotărîse să reziste până la ultimul om. La sfârşit, Sava Kovacevici îi îndemnă pe ostaşii săi să moară cu cinste şi a fost primul care s'a aruncat asupra duşmanului...

... — Iată tragedia dela Sutieska, — încheie Iovan întunecat.

Văzând că nu-mi vine să cred cele ce-mi povestise, scotoci în port-hart şi scoase un număr din ziarul «Proleter». Sub titlul «Insemnările unui partizan», erau publicate fragmente din jurnalul lui Vlado Dedier, care înfăţişau întâmplările petrecute cu un an în urmă, între râurile Tara şi Piva.

«*Luni, 23 Mai.* Bătrânul [1]) m'a însărcinat să pregătesc întâlnirea cu Englezii. Voi fi translator. Cika Ianko [2]) trebuie să organizeze solemnitatea primirii. Bătrânul spune că ar fi bine să plecăm cât mai repede de lângă Durmitor, dar întârziem aşteptând ajutorul englez. Dacă nu l-am fi aşteptat, am fi plecat de-acum câteva zile.

Marţi, 23 Iunie. Popa Vlado Zecevici [3]) povesteşte că atunci când a ieşit din încercuire, a călcat pe cadavrele tovarăşilor noştri. Aproape toţi morţii erau desfiguraţi. Nemţii uciseră ostaşii noştri sleiţi de puteri şi răniţii. Intr'o pădure, dăduse de un medic cunoscut din Nikşici, care şedea nemişcat pe o buturugă; avea părul vâlvoi şi se uita în jos. Innebunise din cauza foamei şi a oboselii... După primele ştiri, avem două mii de morţi...

Luni, 9 August. La cartierul general e mare bucurie. Au sosit, în sfârşit, două avioane «Liberator». Englezii ne-au aruncat cu paraşutele şase puşti antitanc. Sunt nişte arme excelente, dar avem prea puţine muniţii, abia câteva cartuşe. In locul celor patru sute de haine pe care le promiseseră, nu au aruncat decât şaptezeci. Ne-au mai aruncat cu paraşutele şi cinci posturi de radio, dintre care unul s'a stricat. Englezii din Cairo ne-au pus două condiţii pentru folosirea acestor posturi de radio: *a)* să fie repartizate la unităţile care cuprind mai mult de 3.000 ostaşi; *b)* să se întrebuinţeze numai cifrul englez. Ambele condiţii au fost acceptate...

«Ciudate condiţii. Seamănă a ultimatum...» — mă gândii eu, stăpânit de cele mai încurcate gânduri în legătură cu cele auzite dela Iovan. Imboldit de dorinţa de a lămuri într'un fel cele aflate, atât pentru mine, cât şi pentru Iovan, spusei:

— Dar se întâmplă să ai şi insuccese... Probabil că v'a trădat cineva şi a comunicat statului major german pe ce drum veţi apuca.

---

[1]) Tito — (N. red. ruse)

[2]) Unchiaşul Ianko; numele conspirativ de partizan al lui Moşa Piade. — (N. red. ruse)

[3]) Fost cetnic, iar apoi ministru de interne în guvernul Tito. (N. red. ruse)

— Se poate...

— Sutieska a rămas în trecut. Nu se va mai repeta...

— In trecut? — repetă Iovan, zâmbind cu amărăciune.

— Aşa am crezut şi eu, frate, că a trecut şi nu se va mai întâmpla. Dar Maidanpek? Dar povestea cu Borul?

— Dar Bogovina? Dar Sin? Dar Gorni Vakuf? Dece vorbeşti numai de înfrângeri?

— Bogovina? Gorni Vakuf?

Iovan învălui cu privirea orăşelul pe care batalionul nostru urma să-l părăsească mâine şi care părea atât de curat în vestmântul alb de zăpadă, mărginit de pădure şi de râu; el spuse cu amărăciune:

— Da, dar toate victoriile se obţin de cele mai multe ori, atunci când luăm noi singuri iniţiativa. Şi atunci, care este rolul planurilor strategice şi al celor care le întocmesc, care este rolul conducerii? Cum de se fac tot felul de scamatorii în această chestiune? Dece se spune că ce e negru, e alb? Ia citeşte şi asta.

Imi arătă articolul de fond din «Proleter».

Citii următoarele:

«Măiestria operativă a cartierului general şi-a găsit cea mai înaltă expresie în această luptă decisivă. Perspicacitatea şi priceperea comandantului nostru, eroismul armatei noastre şi însuşirile ei morale, ne-au adus încă o victorie istorică».

— Inţelegi? Asta-i despre Sutieska...

Tăcui multă vreme. Aşadar, iată ce s'a întâmplat la Sutieska. In minte mi se învârteau cuvintele lui Iovanovici: «... Unde vitejia partizanilor a căzut jertfă nepriceperii noastre în luptă...» Dar poate că înfrângerea a fost provocată şi de înfumurarea aşa zişilor «strategi», de nesocotirea uşuratică a împrejurărilor reale? Probabil că asta explică şi încercările unora de a ascunde viciile şi slăbiciunile unei asemenea «strategii» sub masca unei «victorii istorice», pentru a scăpa de răspundere.

Toate aceste presupuneri mi se păreau atât de departe de adevăr, încât nu mă putui hotărî să vorbesc de ele nici chiar cu Miletici, deşi simţeam că gândeşte la fel ca mine...

— Ascultă-mă, — îi spusei eu în sfârşit. — Ce crezi că se va întâmpla acum? Vom reuşi să îndeplinim misiunea de luptă despre care ne-a vorbit ieri Arso Iovanovici?

— Da, — răspunse, simplu, Miletici. — Acum e Arso cu noi.

Şi, cu un zâmbet de bucurie întoarse faţa în bătaia vântului puternic, care aducea primele miresme sfioase ale primăverii».

«... După ce ieşea din păduricile de pe valea râului, poteca, întortochiată, acoperită cu zăpadă şi ghiaţă, şerpuia pe la poalele munţilor Bosniei, bogaţi în minereuri, străbătând o pădure desfrunzită. Uneori se ascundea prin defileurile stâncoase, unde vântul tăios ne pătrundea până la oase şi unde ne izbeau stropii reci când ai râului Vrbas, iute la izvoare, când ai năvalnicei Neretviţei. Răzbăteam cu greu prin zăpadă, ne poticneam de pietrele din albiile pâraielor, alunecam şi cădeam pe blocurile de calcar, acoperite cu o pojghiţă de ghiaţă.

Ne mai căţăram pe un munte, mai străbăteam o vale; ţi se părea că acum va începe drumul drept, dar şi mai departe era la fel: un munte şi o vale, un coborîş şi un urcuş. Inşelătoare sunt cărările şi stâncile împădurite din Bosnia.

Dar ostaşilor nu le păsa de greutăţile drumului. Cântecele lor erau acum mai vesele şi răsunau mai puternic decât înainte. Intâmpinarăm cu entuziasm şi prima rază de soare strecurată în defileul sumbru de munte, prin care şerpuia poteca, şi cornul alb al lunei noi, conturat pe cerul albastru de deasupra vârfului înzăpezit. Chiar dacă munţii ar fi fost de zece ori mai abrupţi, râurile şi prăpăstiile mai late şi mai adânci, iar pădurile mai de nepătruns, oamenii ar fi biruit, oricum, toate piedicile şi greutăţile.

Toţi erau încântaţi de ţelul limpede al marşului. Batalionul mergea să-şi întâlnească brigada. Se îndrepta direct spre raionul Ivan-Planina [1]) pentru a lupta în cadrul brigăzii, pe liniile de comunicaţie ale inamicului, între Saraievo şi Mostar. Pe calea ferată îngustă, care lega aceste două oraşe, Nemţii manevrau uneori rezervele şi trimiteau întăriri din Croaţia şi Serbia, în Herţegovina şi Dalmaţia. Fireşte că nu aceasta era principala misiune de luptă despre care vorbise Arso Iovanovici, dar era totuşi primul pas spre îndeplinirea ei.

Ne aminteam cu căldură de Arso. Ne cucerise zâmbetul lui, iar faţa lui bătută de vânt, cu trăsături fine, ochii negri, cu un luciu ca de smoală, care priveau, când prietenos şi atent, când scăpărând plini de mânie, ni se întipărise în minte.

Ni se părea că el însoţeşte nevăzut batalionul, ascultă glasurile şi cântecele pline de vioiciune, vede cum ostaşii, înţelegându-i planul, biruie greutăţile întâmpinate... Gândindu-mă la plan,

[1]) Munţii lui Ivan. (N. trad.)

îmi ziceam: voi lupta şi mai departe, fără să-mi cruţ viaţa, pentru ca, într'o măsură cât de mică, după puterea mea, să-mi ajut tovarăşii din divizie, care poate că se îndreaptă încoace...

In cea de a doua zi a marşului, Vucetin luase, încă dis-de-dimineaţă, măsuri severe de siguranţă: întărise capul coloanei şi trimisese înainte oameni în recunoaştere. Inaintam fără zgomot, gata în fiece clipă să ne desfăşurăm pentru luptă. Când ceaţa se lăsă jos de pe culmi, văzurăm în faţa noastră un masiv împădurit şi scobit în formă de şea.

— E Ivan-Sedlo [1]), — spuse Miletici, arătându-mi-l. — Ivan-Planina. Au fost numiţi aşa, nu se ştie de când, în cinstea Rusului Ivan. Ne apropiem... Mi se pare că eşti de pe aici, Branco?

— Da, răspunse Cumanudi. — Dar dece?

— O să ne pofteşti acasă la tine?

— Fireşte că am să vă chem! O să fie o mare bucurie pentru tata. O să ne ospăteze pe...

Ca şi cum s'ar fi înnecat cu ultimul cuvânt, Branco rămase cu gura deschisă. Sprâncenele lui care semănau cu nişte virgule, se ridicară pe fruntea-i înaltă, bombată iar din gâtlej porni un vaiet prelungit.

— Avioane!

Se repezi într'o parte; după dânsul, mai fugiră câţiva ostaşi. Mă uitai spre cer. La mare înălţime, pluteau alene doi ulii cu cozile lungi desfăcute.

— Nu sunt avioane! Sunt păsări! — strigai eu cât putui de tare.

Ostaşii, care dăduseră să fugă, se uitară şi ei în sus şi ruşinaţi, se înapoiară la coloană, iar Branco scuipă înciudat.

— Le-am încurcat, fir'ar ale dracului!

Când află pricina panicii, Vucetin se uită furios la faţa rotundă şi lucioasă a lui Branco, în care clipeau ochii gălbui, care nu priveau niciodată drept în faţă, şi spuse cu mânie:

— Când o să ajungem la destinaţie, ai să stai trei zile la arest!

Katnici, care auzise toate acestea, trecu nepăsător mai departe. De când avusese loc adunarea de partid la care luase parte Iovanovici, nu se mai amesteca în ordinele comandantului, de parcă ele nici nu-l mai priveau. După ce întrecu coloana, descălecă şi se aşeză sub un copac.

Il auzii chemându-l pe Branco, care mergea amărît în coada plutonului. « O să-i facă o morală!» mă gândii eu...

---

[1]) Şeaua lui Ivan. (N. trad.)

Zagorianov plecase înainte cu coloana, iar Branco se oprise, tremurând de spaimă, în fața comisarului politic.

— Ai pățit-o tovarășe ! — zise Katnici. — Și cu Arso ai pățit-o !

— Am pățit-o. Să mă apere sfânta fecioară, — răspunse plângăreț Branco, lăsând ochii în jos și așteptându-se la o morală aspră.

— Da, n'ai noroc, — spuse Katnici și, spre uimirea lui Branco, clătină din cap cu o simpatie vădită. — Nu sunt prețuiți ostașii... Uite, tu lupți, îți verși sângele...

— Da.

— Iți jertfești viața...

— I-hî, întări Branco, dând din cap.

— Suferi de foame...

— I-hî... întări din nou celălalt și, convingându-se în sfârșit, că nu e vorba de un perdaf, începu cu mai mult curaj și repede: — Totdeauna am fost persecutat. Am vrut chiar să vin la dumneavoastră să mă plâng, tovarășe comisar politic.

— Hai, spune.

— Eri, de pildă, mi s'a dat cea mai mică porție de pâine, iar jumările n'au fost nici ele cinstit împărțite ! Zău că nu ! Laușek e mare pungaș ...

— A-ha ! Vorbești de Cehul acela? Ia, stai nițel, stai nițel ... spuse Katnici și se opri, concentrându-se asupra unei idei care-i venise. — Cehul? Pungaș... Așa-a... și Zagorianov e prieten cu el? L-a făcut chiar comandant de pluton? Uite ce e... Supraveghează-l pe Ceh. Caută să vezi cum împarte mâncarea și despre ce vorbește cu Zagorianov. Și, în general, când ai vreo nevoie, vino la mine.

— La dumneavoastră ? — întrebă Branco, holbând ochii.

— Ei, da, la mine ! Ce, te miri? Numai să ai grijă să nu te vadă nimeni. Ascultă-l pe Zagorianov și nu mai stârni panică... Se vor întâmpla lucruri mai însemnate. Ai înțeles?

— Am înțeles totul. Vă mulțumesc tare mult ! Nici nu știam că sunteți atât de bun, — murmură Branco. — Zagorianov ăsta se tot leagă de mine că nu am ținută militară și mă obligă să-mi spăl rufele. Dar rufele se rup mai repede din cauza spălatului.

— Ei, în privința rufelor, cred că are dreptate. Prea ești neglijent, ca să-ți spun drept, iar de iubit nu te iubește fiindcă ești negustor, burghez. La ei, în Uniunea Sovietică, au lichidat clasa celor ca tine. Ai înțeles?

— Adică așa va fi și la noi? întrebă, alarmat, Branco.

— O să vedem atunci, — răspunse evaziv Katnici. — Tu eşti un băiat bun, isteţ. Avem nevoie de oameni ca tine. Iată pentruce te-am chemat, — spuse Katnici şi trecu la un ton serios. — Voiam să te îmbărbătez. Asta-i datoria mea, să îmbărbătez oamenii şi să le ridic moralul. Tu îmi placi. Eşti un flăcău de încredere. Vucetin a vrut să te trimită pe tine în recunoaştere la Gorni Vakuf în locul lui Petkovski, dar te-am scăpat eu. Nici acum n'o să îngădui să fii persecutat. Numai să stai mai mult pe lângă mine. De Vucetin însă să te fereşti. El urăşte pe Croaţi şi pe Greci, ca toţi Muntenegrenii.

— Uf! Blestemaţii! — exclamă Branco. — Trebuia să le fi tăiat gâtul la toţi.

— Taci prostule! — îi spuse Katnici, ameninţându-l cu degetul. — Fugi şi ajungeţi din urmă compania. Şi nu uita să spui, dacă vei fi întrebat, că ţi-am făcut morală pentru că ai stârnit panică.

Compunându-şi expresia amărîtă, Branco fugi să-şi ocupe locul, iar Katnici, după ce dădu calul în seama Panterei, porni mai departe pe jos.

« Drace! se gândi el, mergând alături de ostaşii care păşeau în coada companiei. — Rankovici are totuşi dreptate. Trebuie să cobori în mijlocul poporului şi să-i studiezi sufletul ca să câştigi autoritatea necesară unui conducător. Pentru ca oamenii să ne urmeze, trebuie să aibă încredere în noi, să ne iubească. Şi nu-i chiar atât de greu să cucereşti încrederea şi dragostea lor: puţină bunăvoinţă, un cuvânt prietenos sau de laudă, promisiunea de a îndeplini o dorinţă personală şi, gata! Eşti popular! Da, totul ar fi bine, dacă n'ar fi aceste misiuni primejdioase... »

Katnici oftă din greu amintindu-şi de ultima convorbire cu Rankovici la Gorni Vakuf. Dimineaţa, în timp ce Iovanovici stătea de vorbă cu ostaşii, la liceu, Rankovici îşi arătă dorinţa de a vedea din clopotniţă împrejurimile oraşului. Şi acolo sus, uitându-se gânditor în zare, spusese: « Aşadar, dragul meu Blajo, situaţia devine din ce în ce mai încordată. Se ivesc factori noi. Deasupra noastră atârnă o ameninţare directă... Iar tu, tot de teorii te ocupi? E oare totul în ordine în batalionul tău? Drojdia tot se mai află în aluat?... Ştii la cine mă gândesc? — Apoi puse mâinile-i roşii pe parapetul de piatră, se uită cu luare-aminte în zare, spre Răsărit, şi continuă cu vocea înceată: — Grăbeşte-te! Acţionează! Cât mai e timp. Trebuie să mobilizăm cât mai repede toate forţele noastre naţionale. Dacă unii dintre ofiţerii cetnici sau ustaşi, care au trecut de partea noastră, vor fi trimişi în batalion, să le creezi condiţii

corespunzătoare gradului. Am şi adus ordinul în această privinţă. In acelaş timp, nu uita de legătura cu poporul. Ţine-te cât mai aproape de ostaşi... Şi, în general, îmbină însuşirile leului cu ale vulpii, acţionează cu şiretenie, dar îndrăzneţ şi hotărît. Ţi-am dat o sarcină şi voi urmări cum o îndeplineşti ». Cu ochii săi pătrunzători Rankovici privi în aşa fel în ochii comisarului, încât Katnici se înfioră...

« Da, — se gândea el, împiedicându-se în gropile de pe cărare. — Nu-i de glumit. Va urmări, fără doar şi poate! Bineînţeles are în batalion un om de încredere, din OZN-a. Dar cine o fi? Pe cine să bănuiesc? Ce bine-i păstrat secretul... Te trec fiorii! Simţi parcă, la fiecare pas, că este cineva care vede tot ce se petrece în tine. După cât se pare, n'o să reuşesc să scap numai cu tratatul ».

Dar în această intimitate apăsătoare cu Rankovici exista şi ceva care-i dădea speranţe şi îl înaripa. Marko vorbise cu el cum nu mai vorbise cu nimeni. Şi e lesne de înţeles. Au aceleaşi păreri. Sunt îngrijoraţi de viitorul Iugoslaviei: libertatea de orientare... Rolul conducător al naţiunii sârbe... Posturi de comandă... Conducătorii poporului... Toate acestea sunt foarte ispititoare. Ce măreţe orizonturi se deschid în Balcani... Dar numai să nu le întunece cei care trebuie să fie cât mai curând îndepărtaţi din drum... Dar cum să-i îndepărtezi? E mai uşor, parcă, să înneci un peşte în apă...

Firul gândurilor lui Katnici se întrerupse. Făcu un semn prietenos, din cap, ostaşului pe care-l călcase pe călcâi şi care se întorsese uimit spre el.

— Dar unde-i calul dumneavoastră? — întrebă ostaşul.

— La ce-mi trebuie? — răspunse cu modestie Katnici. — Datoria mea e să împart cu voi greutăţile marşului.

Şi îşi grăbi pasul, transpirat din cauza efortului. — E grea, tare grea, calea spre inima poporului! Iată că acum trebuie să meargă şi pe jos, alături de el...

15

« ... După ce ascultă raportul ostaşilor trimişi în recunoaştere, Vucetin anunţă ca misiune de luptă ocuparea localităţii Raşteliţa, aşezată în apropierea căii ferate Koniţ-Saraievo.

Inaintam în deplină tăcere prin pădurea deasă. Branco s'a « evidenţiat » şi aici. Răzbătând ca un urs prin tufele uscate, rupea

cu zgomot crengile. Ii făcui observaţie. După ce mormăi o scuză, începu să-mi spună că vrea să ajungă mai repede la Raşteliţa. E doar satul în care locuieşte tatăl său, Micos Cumanudi. Adăugă că va fi foarte bucuros, dacă voi veni la ei la masă ...

Inamicul se retrase din Raşteliţa cu o grabă neobişnuită, fără să opună aproape niciun fel de rezistenţă. Insufleţiţi de succes, îi urmărirăm o bucată bună de loc pe cetnici şi pe Nemţi pe drumul spre Tarcina, apoi ne întoarserăm în sat, unde trebuia să facem joncţiunea cu brigada.

Intre timp, sătenii se şi pregătiseră să ne primească. O mulţime de locuitori ne ieşiră în întâmpinare, în dangătul clopotului, purtând steagul tricolor jugoslav ţinut de copii la un capăt ca să nu se târască pe jos, şi o placardă cu următoarea lozincă: « Trăiască lupta de eliberare a poporului ! » Un om slab şi încovoiat, ca un ciomag îndoit, în vârstă cam de cincizeci de ani, cu paltonul descheiat încât i se vedeau vesta albă şi lanţul dela ceas, purta o tavă de lemn sculptat pe care erau aşezate pâine şi sare.

— Să trăiţi, fraţi partizani ! — spuse el solemn, întinzându-i tava lui Vucetin.

Mulţimea strigă, cuprinsă de bucurie: « Ura » şi apoi toţi oamenii se repeziră să-i ospăteze pe ostaşi cu fructe uscate, ouă fierte, lipii şi tutun. Oamenii, care mai de care, ne pofteau să venim la ei acasă.

Miletici mă luă de mână şi mă duse spre omul care primise pe Vucetin cu pâine şi cu sare.

— Hai să te prezint ! E Marko Petrovici, învăţătorul. Ne vom opri la el; îl cunosc din anul trecut.

— Bine ai venit în casa mea, tovarăşe ! Imi faci o mare cinste, — spuse Petrovici, şi deodată îşi descoperi capul cărunt, cu părul tuns scurt, înclinându-se adânc în faţa mea.

Pesemne că Iovan îi şi spusese că sunt Rus.

— Invăţătorul locuia împreună cu soţia sa, Zoriţa, într'o casă mică de lemn, spoită cu var. Felul cum erau mobilate cele trei cămăruţe îmi păru cunoscut şi drag; pretutindeni erau covoraşe împletite din fâşii viu colorate, feţe de masă, brodate şi cu dantele, ficuşi aşezaţi în ghivece, iar pe pereţi reproduceri după tablourile lui Şişchin şi Aivazovschi. Intr'un colţ, pe o etajeră, puteai să admiri chiar şi un samovar, pe care tatăl lui Petrovici îl adusese din Rusia, unde învăţase. Petrovici avusese şi o mică bibliotecă rusească, pe care o strânsese cu strădanie în curs de mulţi ani şi care cuprindea colecţiile revistelor « Niva » şi « Rodina », dar nu demult o arseseră cetnicii, ca fiind « suspectă ». Era cât pe-aci să-l

omoare şi pe învăţător, crezând că lira de metal pe care o purta la butonieră, ca dirijor al cercului coral din sat, e o insignă comunistă.

Trecură câteva zile. Vucetin aştepta ordine dela Perucița, în legătură cu joncţiunea batalioanelor şi cu misiunile de luptă. Intre timp, duceam viaţa obişnuită de garnizoană.

Chiar în seara primei duminici, când totul era liniştit în jur, Zoriţa, soţia lui Petrovici, pofti la ceai pe ostaşii din plutonul meu.

Ne adunarăm cu toţii, ca o familie, în jurul mesei mari, pe care era aşezat samovarul pântecos. Aburii ţâşneau prin deschizătura din capac.

— Tii, grozav lucru ! — exclama din când în când Vasko, entuziasmat.

Vedea pentru prima oară un samovar. Dealtfel, şi pentru ceilalţi, ceaiul tare şi aromat era lucru rar. Chiar dacă-l beau şi înainte, îl socoteau numai ca o doctorie scumpă, pentru răceală.

Zoriţa mai aşeză pe masă şi papricaş — carne înnăbuşită cu ardei şi sos de bulion — şi o pâine rotundă, proaspătă, care răspândea miros de frunză de varză arsă. Cunoşteam mirosul din copilărie. Branco plescăi din gură cu poftă. Buzele lui groase luceau de grăsime. Probabil că apucase să mai mănânce odată şi pe la taică-său.

— Prieteni, puneţi toţi mâna pe pâinea asta, — spuse Petrovici, şi hai s'o frângem pentru frăţia noastră cu Ruşii. Pentru prietenie ! — repetă el cu tărie. — E un obicei din popor: dacă vom frânge împreună pâinea, vom rămâne prieteni credincioşi pe viaţă.

Toată lumea întinse mâinile spre pâine.

După ce pâinea fu ruptă, Petrovici îşi îndreptă pieptul şi spuse emoţionat:

— Trăiască poporul rus !

— Trăiască ! — răspunseră în cor ostaşii.

— Glorie şi cinste oamenilor sovietici ! — continuă învăţătorul, fără a-şi lua privirile pline de entuziasm dela mine. — Lor li se cuvin primul nostru salut şi toată recunoştinţa noastră. Ţara lor se întinde uriaşă pe globul pământesc. Când pe ţărmul Balticei se lasă amurgul, în Extremul Orient mijesc zorile. Deasupra ţării voastre, tovarăşe Zagorianov, soarele nu apune niciodată. Acest soare rusesc luminează întreaga lume şi ne luminează şi pe noi...

— Bravo, bravo ! — se auzi deodată lângă uşă.

Camera era slab luminată, cu opaiţe, şi nimeni nu observase când intrase Katnici însoţit de cineva.

— Am văzut lumină şi am intrat. Bună seara!

Salutând pe cei de faţă, comisarul politic îşi scoase boneta şi haina groasă pe care o purta şi, după ce îşi netezi părul rar, se întoarse spre însoţitorul său necunoscut care era îmbrăcat într'o manta englezească.

— Dar de ce nu te apropii? Poftim încoace. Toţi sunt de-ai noştri!

Omul înainta, nehotărît.

Era mic de statură iar faţa-i mare şi bine bărbierită era brăzdată de o cicatrice, care se întindea pe tot obrazul. Pe şapca lui lucea o stea mare, tăiată din tablă albă.

— Noroc, prieteni! — spuse el, ridicând mâna în semn de salut.

Avea o voce groasă, de bas.

— Treceam pe drum şi deodată auzirăm larmă. Ce-o fi aici? ne gândirăm noi, — spuse Katnici, privind fără sfială în jur.

— Poftiţi, vă rog! — zise Petrovici şi aduse repede un scaun.

Iovan, care şedea alături de mine şi care până atunci fusese vesel şi zâmbitor, se întunecă la faţă şi stinse nervos mucul ţigării în scrumiera de lemn în fo mă de stea.

Toată lumea tăcea şi aştepta. Se auzea cum crengile desfrunzite, mişcate de vânt, loveau acoperişul de ţiglă al casei.

— Vai de mine, tovarăşi! — spuse Katnici amintindu-şi de ceva. — Am uitat să vă prezint. Căpitanul Vulo Kuştrinovici, ofiţer al vechii noastre a mate. L-a părăsit pe Mihailovici şi acum a fost numit la noi în funcţia de şef de stat major al batalionului.

— Imi daţi voie? — întrebă Kuştrinovici, care îşi scoase şapca şi se aşeză la un colţ de masă.

Simţea, probabil, că picase într'un moment nepotrivit. Cicatricea i se învineţi din pricina sângelui care se urcase în obraz. Ochii săi negri ca nişte măsline cercetau cu încordare feţele ostaşilor.

— Cetnic! — îmi şopti Iovan, destul de tare ca să audă toată lumea.

Ostaşii se uitară fix la Kuştrinovici şi, fără să se fi înţeles între ei, începură să se scoale dela masă, unul câte unul. Djuro lovi, demonstrativ, paharul de farfurie. Zâmbind stânjenită, Zoriţa, turnă ceai noilor oaspeţi.

— Minunat de gustoasă băutură! Păcat numai că-i fără zahăr, — spuse Katnici, neobservând parcă liniştea încordată care se

lăsase. — Inţeleg dece place atât de mult Ruşilor. Dar dumitale îţi place, căpitane?

Kuştrinovici dădu din umeri şi, fâstâcit, lăsă ochii în jos. Cu un zâmbet nepăsător, Katnici continua să amestece ceaiul din pahar, cu linguriţa.

— Dar ce-aţi păţit? — întrebă el cu o mirare prefăcută. — Dece v'aţi sculat dela masă şi dece tăceţi? A-ha, înţeleg! A venit un căpitan şi ostaşii nu îndrăznesc să şadă în faţa lui. Căpitane, le dai voie să şadă?

— Dar e un cetnic! — strigă plin de mânie Vasko. — A omorît-o pe mama!

Mâna băieţaşului căuta fără voie o armă. Fără să se sfiască de prezenţa lui Katnici, ostaşii începură să murmure, ameninţător:

— Ce neruşinare! — spuse destul de tare Lauşek. — De necrezut! Sac întors, trădător!

Faţa lui Kuştrinovici fu cuprinsă de un tremur nervos. Cu o indignare vădit exagerată, el spuse:

— Sunt căpitan şi şeful statului vostru major! Cer să fiu respectat!

— Ei, ei! — îl întrerupse cu asprime Iovan. — Prea devreme ţi-ai pus steaua!

— Aşa? — spuse Kuştrinovici şi se ridică cu greutate. — Nu aveţi încredere în mine? In acest caz, sunt nevoit să mă retrag. Vă rog să mă iertaţi! — se adresă el pe un ton sec lui Katnici şi se repezi spre ieşire trântind uşa.

Profitând de momentul de turburare, Branco se ospăta cu mare poftă. După ce înghiţi o bucată de carne, se aplecă la urechea lui Katnici şi spuse:

— Ce scandal! Din nou Lauşek ăsta...

— Da, neplăcut, — răspunse comisarul politic. — Cum de nu te-ai putut stăpâni, Corciaghin? — se adresă lui Miletici, uitându-se urît. — O să răspunzi pentru asta. E adevărat că Kuştrinovici a făcut parte din detaşamentul lui Djurici, dar apoi a trecut la noi şi a câştigat încrederea alor noştri. Are o misiune oficială şi nimeni nu are dreptul să-l jignească. Mi se pare că v'am citit ordinul lui Tito: « Toţi ofiţerii din formaţiile duşmane, care trec de partea noastră, îşi păstrează vechile grade şi funcţiuni ».

Iovan tăcea posomorît

Ştia că detaşamentul lui Radoslav Djurici a fost cea mai bestială bandă a lui Mihailovici. Această căpetenie de bandiţi folosea torturile cele mai rafinate şi nimicea cu cruzime pe partizani şi, mai

ales, familiile lor, lipsite de apărare. Acum însă, simţind, pesemne, că zilele lui Mihailovici sunt numărate, Djurici împreună cu o mie de cetnici trecuse de partea Armatei populare de eliberare şi fusese numit, pentru început, şef de stat major la corpul I, comandat de Popovici. Cetnicii în rândurile partizanilor! Kuştrinovici repartizat la noi!...

Căutam să mă stăpânesc, deoarece ţineam minte avertismentul lui Katnici de a nu mă amesteca în treburile altora, dar simţeam că fierb. Dece-l adusese Katnici pe cetnic în mijlocul nostru, tocmai când ne simţeam atât de bine şi de liniştiţi?

In cele din urmă, nemaiputându-mă stăpâni, zisei chiar mai multe decât Iovan. Spusei că degeaba caută foştii quislingi locali să intre în rândurile luptătorilor pentru libertate, fiindcă tot nu va uita nimeni crimele pe care le-au săvârşit. Au mers atât de departe alături de duşman, încât niciun om nu va crede în schimbarea lor la faţă.

— Niciunul! — strigară ostaşii. — Sunt câini cu bărbi de apostoli.

Katnici îşi dete seama că a făcut o greşeală, aducându-l pe cetnic printre noi. După ce-mi aruncă o privire furioasă, făcu un gest, de parcă şi-ar fi pierdut răbdarea, şi încercă să susţină că nu am dreptate, şi că pur şi simplu, nu ştiu unele lucruri. După părerea lui, cei dela cartierul general cunoşteau mai bine situaţia...

— Nu avem dreptul să discutăm acţiunile comandamentului. La noi nu se obişnuieşte acest lucru, — spuse el apăsat. Apoi dădu ca exemplu pe preotul Vlado, care fusese şi el ofiţer la Mihailovici, iar acum era ministru de interne în guvernul lui Tito. S'ar putea ca în curând cetnicii să se încadreze toţi în mişcarea de eliberare naţională, întrucât protectorii lor — guvernul regelui Petru dela Cairo şi Iugoslavii dela Londra — încep să ţină seama de Tito şi-şi arată dorinţa de a ajunge la o înţelegere cu el, primind toate condiţiile pe care acesta le va pune. Să nu fiţi uimiţi dacă într'o bună zi va ateriza în Iugoslavia însuşi regele Petru pentru ca, în sfârşit, să lupte alături de partizani, sub comanda lui Tito!

— Să îndrăznească numai!—spuse indignat Miletici.—Nu-l vom primi, îl vom înapoia Englezilor.

— Fireşte, — aprobă Katnici. — Dar se poate totuşi întâmpla. Şi asemenea lucruri nu se pot petrece decât la noi, în Balcani, unde unitatea naţiunii sârbe deasupra claselor este mai presus de orice, — încheie el cu un sentiment de mândrie. — E firesc ca dumneata, tovarăşe Zagorianov, să nu te descurci în toate acestea.

Da, într'adevăr era greu de înțeles tot acest amestec de rivalități și intrigi, de transformări ca de cameleon și de trecere dintr'o tabără în alta, de dușmănie politică și de trădare. Imi amintii cuvintele lui Vucetin despre butoiul cu praf de pușcă din Balcani... Dar știe oare Rankovici, mă gândii eu, de sosirea lui Kuștrinovici? Poate că numirea cetnicului în batalion se va dovedi a fi o greșală, ca și împușcarea celor doi Muntenegreni la Sin?

In cameră se lăsă o tăcere apăsătoare.

Abia reușind să-și stăpânească turburarea, Petrovici încercă să-și facă datoria de gazdă și să împace lucrurile:

— Hai să ne bem ceaiul, tovarăși. Doar nu s'a întâmplat nimic deosebit... Poate că acest căpitan a înțeles că a greșit, atunci când a jurat să nu se tundă și să nu se bărbierească până când Mihailovici nu-i va învinge pe comuniști. Acum și-a dat seama că mai curând se vor transforma cetnicii în sălbatici, decât să se întâmple acest lucru. Și uite-l că acum se rade cu perdaf.

Petrovici încerca să glumească.

— Ei, hai prieteni! la masă! Zorița, toarnă-ne la toți ceai mai tare.

Dar nimeni nu se mai atinse de ceai. Seara noastră își pierduse tot farmecul...»

16

«... Pârâiașele care la început se mișcaseră șovăielnic sub pojghița subțire de ghiață, se revărsau acum în torente înspumate, din ce în ce mai largi, și se rostogoleau cu zgomot, spre Neretva. Cerul devenea din zi în zi mai albastru. Triunghiurile de cocori porniră spre Nord-Est Strigătele prelungi ale păsărilor răsunau ca niște chemări de goarne la luptă. Petreceam cu priviri lungi cocorii, cu o tristețe apăsătoare în suflet: iată-i că zboară spre cuiburile lor dragi, într'acolo departe, poate spre locurile mele natale, la Cursc, spre crângurile liniștite de pe Seim și Psiola...

Ne aflam tot la Raștelița. Când se întâlnea cu mine, Vucetin își mijea gânditor ochii care-i luceau febril și mo mâia nemulțumit. Totul se întâmpla altfel decât crezuse el. Nu făcusem joncțiune cu brigada care acționa undeva, la sud de Konit și nu dădeam lupte însemnate pentru linia de comunicație Mostar-Saraievo. Ne mărgineam doar la scurte incursiuni împotriva inamicului, care, se afla la Tarcina, și la distrugerea căii ferate dintre Konit și Saraievo.

Nemţii însă, sub acoperirea unui tren blindat, refăceau numaidecât calea distrusă. Intr'un cuvânt după cum spune Vucetin, ridicasem mâna să doborîm un stejar şi nu frânsesem decât o crenguţă! Şi toate astea, din pricină că dela statul major al corpului, care se afla acum undeva lângă Drvar, sosise următorul ordin semnat de Popovici:

« In vederea coordonării acţiunilor şi în legătură cu ajutorul în alimente, arme, muniţii şi mai ales în materiale explosive pentru lupta împotriva căilor de comunicaţii, ajutor pe care-l aşteptăm din partea Angliei şi a Statelor Unite, interzic cu desăvârşire orice deplasare a unităţilor fără ştirea mea... Comandanţii de unităţi sunt răspunzători de executarea acestui ordin... Orice nesupunere va fi pedepsită fără cruţare. Moarte fascismului, libertate poporului!

Kocia Popovici »

După un astfel de ordin, nu mai putea fi vorba de iniţiativă.

Totuşi, nu pierdeam timpul zadarnic. Ostaşii lucrau toată ziua. Făceau trageri, instrucţie, marşuri, studiau tactica şi învăţau în cercurile de studii politice.

Noul nostru şef de stat major, Kuştrinovici, lucra cu zel la întocmirea a tot felul de programe şi orare de studiu. El urmărea personal instrucţia şi corecta mereu pe comandanţi, fălindu-se cu faptul că ştie regulamentele franceze. Căuta să se poarte prieteneşte cu toată lumea, dar nimeni nu-i spunea « *druje* » [1]. Kuştrinovici era întâmpinat cu vrăjmăşie de toţi, şi poate că această atitudine a ostaşilor şi a ofiţerilor ne-a scăpat, pe Iovan şi pe mine, de neplăcerile pe care le-am fi putut avea din pricina celor petrecute în casa lui Petrovici. Dar nu s'a întâmplat nimic. In cele din urmă, interesul pentru Kuştrinovici a scăzut. Veniseră alte griji, alte supărări.

... Incepuse luna Aprilie. Crengile golaşe ale *kosţelei* [2]) de pe culmi mai tremurau înfrigurate în vântul rece, în timp ce pe valea Neretvei nucul îşi întinsese cerceii verzi, carpenul şi arţarul cu frunza ascuţită, se împodobiseră cu flori, iar măceşul se învestmântase în roz. Infloriseră şi livezile de pruni înconjurate de dunga albă a porumbarului; până şi stejarul, care nu se trezise încă pe

---

[1]) Tovarăş. (N. trad.)
[2]) Plantă de munte. (N. trad.)

deplin la viaţă şi care nu mai avea crengi, căci fuseseră tăiate pentru hrana vitelor, părea un chiparos veşnic verde, din pricină că era învestmântat până sus în verdele iederei.

Cum treceai de casa lui Petrovici, piciorul se afunda în covoarele galbene de *bukviţ* [1]), de iarbă proaspătă şi mătăsoasă. Totul învia încet, prindea sevă şi putere. Ostaşii însă flămânzeau. Căutau printre pietre *gomuliţa* [2]) pentru ca să facă din tuberculele acestei plante un fel de pâsat. Rădeau de pe copaci muşchiul de Islanda, care se putea mânca, împuşcau grauri sau scotoceau în grădinile de zarzavat, căutând legume rămase de anul trecut. Instrucţie nu se mai făcea. Oamenii istoviţi, adormeau la lecţii.

Ţăranii împărţeau cu noi tot ce aveau dar şi ultimele lor provizii secaseră. Petrovici nu le putea da la masă decât câte o farfurioară de *kaciamac*. Până şi intendentul nostru, Bogdan Rakici, care făcea deobicei minuni în ceeace priveşte aprovizionarea, îşi pierduse curajul. Fu nevoit să taie aproape toţi caii batalionului; în timpul din urmă cea mai strălucită pradă a lui a fost o piele de bivol. A fript-o pe cărbuni şi a împărţit oamenilor porţii de « friptură ».

In fiecare dimineaţă, ne trezeam cu speranţa că poate astăzi va veni ajutorul care ni se promisese, iar seara adormeam dezamăgiţi că a trecut încă o zi fără să se schimbe nimic.

— Stăm cam prost, îmi spuse odată Djuro Filippovici.

Faţa lui prelungă şi palidă era neobişnuit de trasă, i se vedeau oasele prin piele, iar în ochii-i duşi în fundul capului avea o sclipire de foame.

— Prost e că ţi-ai pierdut curajul, — îi răspunsei eu.

Şi cu acest prilej vorbirăm despre felul cum trebuie să fie un comunist, despre oamenii dârji, care nu se pleacă nu se plâng, ci luptă înainte ca să-şi atingă ţelul.

— Priveşte ! — Tulpina lungă a unei patlagine pe care călcasem şi o afundasem aproape de tot în noroi, se ridicase şi stătea ca şi înainte, dreaptă şi mândră. — Există şi oameni de acest fel. Nimic nu-i poate frânge, nimic nu-i poate face să dea înapoi...

Filippovici se uită gânditor la mine.

— E limpede. Numai că vezi, tovarăşe... — spuse el, arătându-mi un număr din ziarul « Proleter » făcut aproape ferfeniţă, numărul pe care ni-l adusese Arso Iovanovici la Gorni Vakuf şi

---

[1]) Plantă de munte (N. trad.)
[2]) Ibidem (N. trad.)

pe care el îl păstrase de atunci cu grijă în raniță. — Citesc mereu ziarul ăsta. Puțin câte puțin am învățat să citesc. Știu cum trebue să fie un comunist. Trebuie să îndure toate greutățile și toate furtunile... Dar și Branco e comunist, nu-i așa? Păi atunci, dece e ca un *prasaț*[1])? Toată ziua se plânge că de foame i s'a lipit stomacul de spinare, iar noaptea, mestecă, sub pătură. Și ce nu mănâncă? Iar dimineața, e primul care se repede la ridichea veche și se ceartă mereu cu Laușek. Ne e scârbă să avem de-aface cu oameni ca el. Despre asta voiam să vorbesc, tovarăşe...

Căzui pe gânduri. Intr'adevăr, Branco turbura destul de mult viața plutonului, iar pe mine mă tot sâcâia cu stăruința lui de neînțeles de a mi se băga în suflet. Cum începeam să vorbesc cu cineva, se ivea și el alături. Ochii lui rotunzi și ficși îmi urmăreau fiecare pas. Il întâlneam în toate locurile unde mă așteptam mai puțin să-l văd. Odată dădui peste el chiar și într'o pădurice de castani, unde credeam că sunt singur. Dar aflai că și lui Branco îi plăceau primele flori de primăvară. Avea în mână un buchet de ghiocei. Adesea dispărea din pluton și apoi se bâlbâia când explica dece a lipsit...

Căutam să gonesc gândul că sunt supraveghiat. « De cine? Nu cumva de OZN-a? Prostii, nu se poate! » mă gândeam eu.

Din curiozitate, hotărîi odată să primesc invitația lui Branco, care mă pofti acasă la taică-său »

17

« — Mulțumim, mulțumim. Mulțumim foarte mult că v'ați ostenit să veniți la noi! — ne întâmpină, salutându-ne lingușitor, în pragul casei de cărămidă, un țăran voinic, îmbrăcat în haine negre de postav și cu o vestă de catifea. — Poftiți, intrați! Dacă ați ști ce bine ne pare că ați venit! Vă mulțumesc! — repetă el cu voce puternică și mă pofti să mă așez la o masă joasă și rotundă. Ședeți, vă rog! Hei, nevastă! Dă-i oaspelui cafea, iar mie pipa! Nu vezi cine a venit la noi?

Cu fața împietrită ca o mască, o femeie îmbrăcată într'o fustă largă, plisată, și pe al cărei piept zăngăneau tot felul de ducați, imperiali, țechini și medjidii, trecu după paravanul aflat într'un colț al odăii. Probabil că Branco apucase să-i înștiințeze că voi

---

[1]) Porc. (N. trad)

veni. Maică-sa era îngrijit îmbrăcată şi cafeaua, fără de care un iugoslav nu stă niciodată de vorbă cu un oaspete, era gata fiartă. Mi se dădu o ceşcuţă, iar bătrânul îşi aprinse pipa-i scurtă. Lăudă în fel şi chip pe Ruşi şi Uniunea Sovietică, împestriţându-şi vorbirea cu cuvinte ca « socialism » şi « progres ». Băui dintr'o înghiţitură fiertura groasă de ghindă. Stăpâna casei îmi umplu din nou ceaşca. Era gata să mi-o umple a treia oară, semn pentru oaspe că trebuie să plece, când Branco se nelinişti.

— Cafeaua asta nu e veritabilă. Ajunge! — zise el, privind cu înţeles la taică-său. Dar văzând că acesta nu pricepe, spuse pe faţă: — N'ai putea să ne dai ceva mai săţios?

— Cum să nu? Pentru un Rus nu-mi pare rău de nimic. Cere ce vrei.

— Caimac ai?

— Vai, asta n'am! De toate am, numai caimac nu!

— Dar carne?

— Carne? Doar ştii că nu ţinem carne. Partizanii sunt cea mai bună armată, dar azi vin unii şi cer să le dai, mâine alţii. De unde să tot iei?

— Dar atunci ce ai? — întrebă supărat Branco. — Cred că ai putea să ne dai ceva de mâncare în schimbul aparatului de fotografiat pe care ţi l-am adus.

— Am tot ce vrei, — se muie bătrânul. — Hei, nevastă! Adu supa încoace!

Gazda puse pe măsuţă o tavă cositorită, pe care se afla o strachină mare. Monezile de aur sunau la fiece mişcare a ei. Scoase apoi dintr'o ladă încuiată cu lacăt, o bucată de pâine veche.

— Supa asta e făcută din legumele mele. Am pregătit-o anume pentru voi, — ne spuse bătrânul.

Branco băgă lingura în lichidul albicios în care pluteau nişte steluţe cafenii.

— Dar unde-i carnea? — întrebă el, supărat. — Doar ai carne în pod, tată.

— A! Aşa-i! Mi se pare că mai e puţină, — răspunse Micos Cumanudi şi, aruncând o privire furioasă fiului său, se urcă pe scăricică şi scoase o şuncă mare din afumătoare.

Rupse carnea afumată cu degetele-i păroase, ne dădu bucăţele din ea şi spuse:

— Sfânta fecioară mi-e martoră că spun adevărul, eu n'am mâncat şi nici fiului meu nu i-am dat. Am păstrat-o pentru oaspeţi. Aşa sunt eu, ospitalier. Tatăl meu era Grec din Salonic dar eu mă

socotesc Croat. Croaţii sunt cea mai înzestrată naţiune din Balcani. Şi Tito e Croat, păzească-l maica domnului! Il cunosc bine.

— Ia povesteşte-ne ceva despre ăsta, — zise Branco, întorcându-se mândru la mine, ca şi cum ar fi vrut să-mi spună; vezi ce legături are tata!

— Da, da. Am slujit împreună cu Iosip Broz acelaş împărat, pe Frantz Iosef. Tito era caporal, iar eu pandur, — spuse bătrânul aruncând o privire plină de satisfacţie spre o fotografie aşezată într'o ramă aurită, în care apărea el în toată semeţia jandarmului din trecut. — M'am întâlnit cu mareşalul la Viena.

— Unde? — îl întrebai eu.

— Intr'un cabaret. Câştigase pe atunci premiul al doilea la scrimă. Tare mult îi plăceau onorurile, tare mult! Poate o să-şi aducă aminte că l-am cinstit la cabaret cu un pahar de mastică şi o să ne ridice, pe mine şi pe Branco în rândul oamenilor. Mie mi-ar mai trebui puţin pământ, iar băiatului o cofetărie la Belgrad. Să-i dea dumnezeu sănătate. Poftiţi, mâncaţi! Dece nu luaţi?

Imi amintii de Vuia Hristici, de coliba şi de sărăcia lui, de ospitalitatea-i modestă şi de dragostea lui sinceră pentru Ruşi. Şi acum, iată-l pe Micos Cumanudi... Şi după teoria lui Katnici, mă gândii eu, aceşti oameni formează «un tot unic»? Cum poate fi aşa, dacă sunt tot atât de deosebiţi prin firea lor ca şi fiii lor, Vasko şi Branco? Cum vor putea fi împăcate interesele şi năzuinţele opuse ale acestor oameni, după război, când vor începe să construiască împreună socialismul în ţara lor? Şi ce fel de socialism va fi acela? «Socialismul» bătrânului Cumanudi însemna mai mult pământ, «socialismul» lui Katnici — Serbia mai presus de orice şi «socialismul» lui Branco — o cofetărie la Belgrad. Iar «socialismul» lui Macek, este «*miţ pomi'*»[1], adică să te strecori încet spre culmile carierei şi cine ştie, poate şi o nevastă bogată cu o casă pe Terazie. Şi cetnicul Kuştrinovici îşi are «visurile lui despre socialism»... Şi-mi amintii cuvintele lui Arso Iovanovici, care spusese că partidul va trebui mai târziu să-şi curețe rândurile sau poate chiar să lupte împotriva multora din comuniştii de astăzi, înscrişi în partid, în cadrul acţiunii de «lărgire a bazei sociale». Da, acest lucru va fi de neînlăturat...

Adâncit în gândurile mele, nu auzii vuietul motoarelor care creştea din ce în ce mai tare. Scosei capul pe fereastră. Câteva

---

[1]) Ţintar. (N. trad.)

avioane americane de transport, de tipul « Dakota », se roteau în jurul muntelui Ivan-Planina, deasupra Raşteliţei.

In sat, se stârni zarvă. Se auzeau voci neîncrezătoare:

— Au venit? Aliaţii?

Katnici alerga săltând pe uliţă, cu un binoclu în mână.

— Americanii! Ajutorul! In sfârşit! — strigă el.

Ieşii în fugă din casă, iar Branco mă urmă.

Ostaşii se uitau bucuroşi unii la alţii şi priveau avioanele.

Şi iată că din fuselajele lor s'au desprins paraşutele cu încărcături.

Dar ce-i asta? Vântul împingea paraşutele prea departe de noi, spre Tarcina, unde se aflau cetnicii.

— Vântul lucrează pentru inamic, — spuse posomorît Lauşek. — Influienţa perfidă a corpurilor cereşti...

— E o simplă întâmplare, — căuta să ne asigure Katnici. — O să vedeţi că acum o să ne arunce nouă. Iar tu, lasă glumele astea, — strigă el lui Lauşek.

Avioanele făcură încă un cerc şi, din nou, paraşutele de care erau prinse baloturi mari, plutiră spre Tarcina.

Iankov, mohorît şi gânditor, îşi zmulse ochelarii de pe nas şi spuse:

— Ce, sunt copii de ţâţă, nu ştiu cum să arunce paraşutele?!

— Doar n'o fac dinadins! — răspunse Katnici, tăios. — Iată, iată! Uite-te! Pune-ţi ochelarii şi o să vezi că tot eu am dreptate.

Triumfa. Câteva dintre avioanele de transport, însoţite de un avion de legătură, care se ivise nu se ştie de unde, se îndepărtaseră puţin şi câteva paraşute cu încărcături căzură aproape de marginea satului. Ne repezirăm, în goană, într'acolo.

— Nu le atingeţi! — spuse Vucetin. — Intendent, vino încoace şi întocmeşte un proces verbal. Să ţii socoteala baloturilor şi să nu le risipeşti!

Bogdan Rakici veni cu o căruţă la care înhămase ultimul său cal. Işi scoase pumnalul, şi cu o expresie de mulţumire se apropie de balot. Tăia sforile paraşutei şi, cu nespusă bucurie, începu să desfacă foaia de cort.

Stăteam liniştiţi în jurul lui, siguri că vom vedea cutii cu şuncă conservată, bocanci cu tălpi groase, pistoale mitralieră şi cartuşe.

— Simt miros de slănină! — şopti Branco, care cu mâini tremurătoare mângâia mătasea de paraşută. — Slavă, slavă aliaţilor! Apere-i sfânta fecioară!

— Ei, ia să vedem ce-i aici — spuse Katnici, frecându-şi mâinile. — Ce ne-au trimis prietenii noştri? Mai încet, Rakici, cu mai multă grijă. Vezi să nu verşi ceva pe jos!

Foaia de cort pocni cu un sunet sec şi balotul se desfăcu în mai multe pachete. In fiecare dintre ele nu găsirăm decât obiele... Obiele bune, de pânză, câte un metru pentru fiecare picior, împachetate cu grijă şi legate cu sfoară de hârtie. Rakici scotoci cu înverşunare prin balot, dar nu găsi nimic altceva.

— O să ne prindă bine şi astea! — bâigui fâstâcit Katnici. — Dar ce-i dincolo, în sacii aceia?

Şi în al doilea, şi în al treilea balot, se aflau tot obiele. In al patrulea, Rakici descoperi borcane cu marinată, de dovleci, iar în al cincilea ceva care nu prea ştiam ce e. Cu greu înţeleserăm că e vorba de nişte pocnitori perfecţionate, care se întrebuinţează pe vremea caldă pentru omorârea muştelor. In al şaselea balot era o ladă cu obuze... pentru tunurile pe care nu le aveam; pe ele era scris: «*Made in SUA*».

— Şarlatanii! — exclamă Rakici şi aruncă o privire atât de plină de ură avioanelor care se depărtau, de parcă ar fi voit să le prefacă în scrum.

Ostaşii stăteau posomorîţi, fără să înţeleagă ce s'a petrecut. Numai Branco tăie pe furiş o bucată de mătase din paraşuta de un albastru cum e cerul.

Se lăsă o lungă tăcere. Comandanţii se fereau să se uite unii la alţii, încercând, pare-se, un sentiment de stânjenire şi de ruşine în faţa ostaşilor, a căror îndelungă aşteptare fusese atât de crunt înşelată.

Numai Katnici, cu ochii plini de speranţă disperată, urmărea manevrele avionului de legătură. După ce zbură de-a-lungul căii ferate spre Saraievo, avionul se roti deasupra muntelui Ivan Gora şi se întoarse spre Raşteliţa. Se pregătea pentru aterizare. Strigând: «Acum am să lămuresc totul», comisarul politic alergă spre locul unde ateriza avionul. Il urmarăm.

Pilotul, un tânăr cu basc negru pe cap, deschise cu politeţe slugarnică uşiţa cabinei şi voi să ajute pe pasager să coboare dar acesta sări cu uşurinţă, fără ajutorul lui.

Il recunoscui numaidecât. Era locotenent-colonelul american Mc Carver. După el, din cabină ieşi ţanţoş Popovici, comandantul corpului nostru. Purta o uniformă nouă, de culoare albastră-cenuşie. După ce-şi trecu degetele peste mustăţile-i negre şi scurte, se examină, îşi îndreptă tunica şi ne aruncă o privire aspră. Alături de el,

Mc Carver, care purta o bluză kaki, desfăcută la piept, cu o cravată de aceeaşi culoare, şi pantaloni mototoliţi, părea o ordonanţă nu prea îngrijită.

— Salut pe aliaţi ! — strigă Mc Carver şi ne făcu semne prieteneşti cu mâna.

— Salut ! — răspunse Katnici, alergând de colo până colo. — Trăiască !

Dar nimeni nu repetă salutul şi nu arătă o bucurie deosebită, cu toate semnele pe care le făcea Katnici. Stânjenit, se apropie mai mult de American şi, aruncând o privire piezişă spre Popovici, spuse cu jumătate de voce:

— Sunt eu ! Mă recunoaşteţi?

— A-ha ! Noroc, dragul meu ! Noroc, noroc ! — spuse Mc Carver, scuturând energic mâna lui Katnici. — Pe băieţii buni îi recunosc din zbor de pasăre şi cobor imediat la ei. Cum o duceţi?

Popovici, nevăzând pe feţele ostaşilor şi ale comandanţilor politeţea cuvenită, îi făcu semn cu degetul lui Vucetin să se apropie şi-l întrebă aspru:

— Ce s'a întâmplat?

— Să vedeţi, tovarăşe comandant, — începu Vucetin, după ce-l salută. — Am executat ordinul dumneavoastră. Am stat în Raştelipa asta, cu braţele încrucişate, aşteptând arme şi muniţii, dar am căpătat marinată de dovleci, obiele, obuze pe care nu le putem folosi şi pocnitori pentru muşte.

— Da, da, — întări Katnici, adresându-se lui Mc Carver. — Ca să fiu cinstit, e o situaţie foarte neplăcută... Ei, obielele şi dovleceii o să le folosim. Vă mulţumim din tot sufletul pentru ele. Dar... pocnitorile pentru muşte?! Doar nu ne aflăm în Africa. Nu suntem trupe coloniale ca să avem nevoie de pocnitori. Ne uimeşte lucrul acesta ! — încheie el cu glasul ridicat şi uitându-se la ostaşi.

— Nu înţeleg nimic... — zise comandantul corpului privind spre American. — Ce poveste mai e şi asta !

— Nici eu nu înţeleg nimic din tot ce spuneţi, — răspunse Mc Carver, cu ochii măriţi de uimire. — Am făcut tot ce am putut. Am arătat avioanelor de transport cea mai bună poziţie pentru lansarea paraşutelor. Am datoria să vă dau tot sprijinul. Sunt acum detaşat chiar la corpul vostru de armată. Deaceea fac tot ce pot... Dar obiele şi pocnitori... — Se opri deodată, ca şi când s'ar fi luminat: — e limpede că e o neînţelegere ! Oh, *ly*-ii ăştia ! Totdeauna îţi joacă câte o festă ! E limpede, asta e prostia inten-

denței engleze ! Au încurcat materialele ! Să-i ia naiba ! Stau la Bari, ca niște șobolani în spatele frontului ! — continuă el, dând apoi dovadă că știe cele mai îndrăcite înjurături sârbești. — Nu am să las lucrurile așa ! — strigă el indignat. — Vom găsi pe vinovat la cartierul general al forțelor aeriene pentru Balcani. Vice-mareșalul de aviație Elliot a spus întotdeauna că e gata să se ocupe de treburile voastre și să vă vină în ajutor când aveți nevoie. El răspunde pentru programarea și coordonarea întregii aprovizionări. Și acum, ia te uită ! Ne-a făcut-o ! Dar nu vă pierdeți curajul, băieți, — continuă el, îndreptându-se spre ostași. — Capul sus ! Noi, Americanii, v'am pregătit lucruri mai bune și mai folositoare. Avem niște mine cu care poate fi distrus orice, niște material exploziv și niște amestecuri de amonit și melinit atât de grozave, încât o să puteți arunca pe Nemți în aer, cu munți cu tot !

Trecea dela un ostaș la altul, îi bătea pe umăr, le băga țigări « Camel » în mâini, iar pe Vasko îl gâdilă chiar. — Fiți mai veseli, băieți ! Totul va fi O.K. ! Tovarășe comisar politic !

Katnici se repezi îndată spre el.

— Știi că chestia asta trebuie să ne-o restituiți. Dă dumneata dispoziții, — spuse Mc Carver și atinse cu piciorul parașuta întinsă pe pământ. Deodată văzu că vârful pantofului pătrunde în țesătura ruptă.

Se aplecă repede, întinse mătasea și descoperi o gaură uriașă. Branco, care îl observa pe furiș, dispăru grăbit în mulțime.

— Ce înseamnă asta? — întrebă, mânios, Americanul.

— Nu știu, nu știu... Nu eu am grija parașutelor, — bolborosi Katnici.

— Să cercetezi ! — îi spuse Mc Carver, cu asprime. — Și să-i pedepsești pe vinovați așa cum se cuvine.

— Am înțeles ... Așa voi face.

— Nu e nimic, pleacă, — spuse Mc Carver, zâmbind. — Cui nu i se 'ntâmplă ! Nu vă pierdeți cu firea, băieți !

— Hai să mergem, — zise Popovici, trăgându-l de mânecă.

După ce zâmbi cât mai fermecător și făcu un semn de salut cu mâna, Mc Carver porni după comandantul corpului, spre casa în care locuia Katnici. Din buzunarul dela spate al pantalonilor lui Mc Carver ieșea gâtul unui bidon. Ostașii se uitau după el înciudați că n'au obținut nimic, dar voind să spere că totul va fi bine ! Însă nu le mai venea să creadă ! De câte ori nu s'au mângâiat numai cu speranțele ! »

Katnici stătea în cea mai bună casă din sat. Deasupra acoperişului de ţiglă, se ridica un coş care semăna cu tura de şah. Clădirea era înconjurată cu un zid de piatră, iar deasupra portiţei era o emblemă pe care se vedea un mistreţ cu o pană de gâscă înfiptă în spate. Sub emblemă sta scris cu vopsea albastră: « Casa lui Duşan Ţiţmil ». Deasupra inscripţiei, era desenat, pe fond purpuriu, un vultur alb cu două capete şi cu o coroană — simbolul naţionaliştilor sârbi.

După ce lăsă pe Mc Carver şi pe Popovici să treacă înainte, Katnici aruncă o privire ostaşilor adunaţi ceva mai departe, printre care se afla şi Zagorianov, şi dădu ordin Panterei să rămână la portiţă.

Ordonanţa salută, în semn că a înţeles.

Popovici se opri lângă un alun încovoiat, frecă între degete frunzele tinere, roşietice, şi le mirosi.

— Stăm mult aici? — îl întrebă el încet pe American. — S'ar putea întâmpla să ne bombardeze...

Mc Carver îl privi drept în ochi şi-l întrebă:

— Eşti chiar atât de bine informat?

— Te rog, fără aluzii! — răspunse comandantul corpului, şi frânse ramura pe care o ţinea în mână. — Doar ştii că tot ce a fost înainte s'a terminat. Este pur şi simplu o presimţire.

— Fii liniştit, Kobra, — spuse Americanul, apropiindu-şi obrazul şi săgetându-l cu privirea. — Chiar dacă nu s'a terminat totul... Te înţeleg foarte bine. Un om care trece în şalupa noastră, lasă, fireşte, pe corabia care se îneacă, o parte din bagaje... Vom pleca de aici, îndată ce vei fi îndeplinit micile mele însărcinări.

Mc Carver se întoarse spre Katnici, care tocmai se apropia.

— Sper că o să ne dai o ceaşcă de cafea, prietene? Am vrea să ne odihnim vreo jumătate de oră. Ţi-am adus în dar cafea veritabilă. Braziliană!

— Vă mulţumesc din suflet, — răspunse Katnici, care după ce apucă grăbit săculeţul îl luă pe oaspe de braţ. — Dealtfel, gazda mea sărbătoreşte astăzi Slava, ziua sfântului ocrotitor al familiei, ca să zicem aşa. Este o veche sărbătoare sârbească.

— A! asta-i interesant, — zise Mc Carver, aruncând pe furiş o privire spre şanţul adânc pe care stăpânii casei, prevăzători îl săpaseră sub copaci.

— Noi, Sârbii, suntem foarte legaţi de vechile obiceiuri. Există şi o zicală: « Unde e Slava e şi un Sârb », — spuse Katnici.

— Popoarele noastre au multe trăsături comune, prietene.

— Imi pare foarte bine. Poftiţi, vă rog, *mister* Mc Carver, — zise Katnici, deschizând uşa; apoi îl pofti şi pe comandantul corpului de armată.

Acesta, însă, refuză clătinând din cap şi zise printre dinţi:

— O să mă plimb niţel pe afară. Trebue să mă gândesc la ceva.

Popovici voia să rămână singur, cu gândurile sale...

Duşan Ţiţmil, un om cu faţa roşie, cu ochii bulbucaţi, semănând a rac fiert, se repezi în întâmpinarea Americanului, încheindu-şi în grabă haina.

— Poftiţi, vă rog! Cine vine astăzi la noi e oaspe dorit! — spuse el, şi se înclină.

— E ţăran? — întrebă Mc Carver.

— Da, ţăran sadea, — răspunse Katnici. — Dar cu o mică înclinaţie spre comerţ. Ca să zicem aşa, e partizan al iniţiativei libere. Conduce comitetul local pentru eliberarea poporului. Iar aceasta-i soţia lui.

O brunetă înaltă, uscăţivă, îmbrăcată într'o rochie liliachie, încinsă cu un cordon împodobit cu pietre roşii-portocalii care aveau luciri de sticlă, făcu o mişcare ce semăna a reverenţă.

— Vai! — spuse Mc Carver, îndreptându-şi cravata. — Vă rog să mă iertaţi. Ştiţi, ca la război, fără pretenţii... Soldat!

Gazda îi întinse pe o tavă de aramă un fel de colivă cu stafide şi nuci şi o cană cu apă curată, în care erau puse lingurițe.

— Gustaţi din asta, — şopti Katnici. — Aşa e datina.

Apoi luă cu linguriţa o bucăţică de prăjitură şi o băgă în gură, punând după aceea, linguriţa înapoi, în cana cu apă.

Inainte de a lua linguriţa, Mc Carver ridică smerit ochii spre cer, rosti rugăciunea « *Silni vo spasenie* » [1]) şi mulţumi lui dumnezeu pentru ospătarea trimisă călătorilor. După aceea, potrivit obiceiului sârbesc, zise « *Sretna vam slava* » [2]) cucerind astfel cu totul gazdele, gustă din prăjitură şi se uită cu mulţumire în jur.

In odaie era aproape întuneric şi mirosea a tămâie şi smirnă. In mijlocul mesei, lângă un cozonac rotund, cu un desen ca o floare, ardea o lumânare groasă de ceară, împodobită cu flori de hârtie. Prin obloanele trase, pătrundeau raze subţiri de soare, în bătaia cărora tremurau firicele aurii de praf. Pe pereţi se vedeau tot felul de fotografii în culori: vederi din Veneţia, Genua. Iar mai sus erau

---

[1]) Suntem tari în mântuirea noastră. (N. trad.)

[2]) Vă doresc praznic fericit. (N. trad.)

înşirate desene făcute stângaci, ca de o mână de copil: un leu cu coamă mare, jucându-se cu mingea, o veveriţă rozând o nucă, un călărèţ cu o lance groasă ca o bârnă, o pasăre care ţinea în cioc o scrisoare adresată lui Duşan Ţiţmil şi, în sfârşit viteazul sârb Marko Kralievici în mână cu un buzdugan, luptându-se cu Turcul Musa Kesedji, după cum explicau cuvintele scrise dedesubt.

— Sunt motive naţionale, cu adevărat sârbeşti, spuse Katnici, Americanului.

Gazda intră din nou cu tava. Pe ea se aflau pahare de vin, prăjituri şi dulceaţă. Apoi urmară pahare cu *şlivoviţă* şi pastramă.

Mc Carver gustă din toate, cu plăcere. Se lingea pe buze şi lăuda obiceiul popular de a serba ziua sfinţilor, în cazul de faţă a sfântului Gheorghe, compara ospitalitatea sârbească cu minunata ospitalitate a vechiului Sud american; făcea mereu reverenţe în faţa soţiei lui Duşan, asigurând-o că este nespus de bucuros că a avut prilejul să cunoască viaţa şi obiceiurile sătenilor, şi că şi el este un om simplu, un democrat...

In acest timp, Popovici se plimba de colo până colo pe poteca din grădină, aşternută cu nisip roşietic, şi rupea nervos frunze din tufişuri, gândindu-se cu încordare la situaţia generală.

« Armata Roşie se apropie ! A şi ajuns pe Prut, în locul de unde au început Nemţii atacul împotriva Uniunii Sovietice. In Italia însă, judecând după comunicate, aliaţii acţionează numai cu patrule şi cu artileria, respingând unităţile de recunoaştere ale inamicului, iar Eisenhower îşi continuă inspecţiile în Anglia. Cam tărăgănează prietenii din Apus... Intre timp, misiunea militară sovietică din Iugoslavia a început să lucreze. Cine ştie ce se va întâmpla, când vor afla ostaşii despre asta... Te pomeneşti că se vor duce la reprezentanţii ruşi cu tot felul de rugăminţi, plângeri şi reclamaţii. Te izbeşte faptul că Rankovici e din ce în ce mai nervos. E vădit neliniştit de prezenţa misiunii sovietice. Se ţine cu grijă în umbră, cât mai departe de ea; se conduce după regula: « oricine e în văzul lumii, este cercetat». Totuşi e probabil că oamenii sovietici se vor interesa de unii oameni din jurul lui Tito şi vor cerceta, desigur, şi biografia ciudată a lui Rankovici. Vor întreba unde a fost şi ce a făcut înainte de război şi cum a reuşit să fugă din spitalul închisorii gestapoului. Poate că-i vor impune şi un ofiţer de legătură de-al lor... Cel puţin, e bine că am organizat în aşa fel lucrurile, încât nu e posibil ca vreun nemulţumit să poată ajunge până la Ruşi şi nici ca vreo hârtiuţă suspectă să scape ochilor mei vigilenţi. Dar, poţi oare să te aperi de cei care văd şi ştiu mai mult

decât ar trebui? Prevederea, conspiraţia trebuie să fie în orice caz, întreite, înzecite ».

— Tovarăşe comandant, — auzi el, deodată. — Sunteţi poftit. Popovici refuză cu un gest plictisit, şi Katnici dispăru după uşă, înţelegând că generalul-locotenent se gândeşte la ceva foarte important.

« ... Perucița trebue înlăturat. Nu poţi să te înţelegi cu el. E favoritul lui Arso Iovanovici. Ce-ar fi să-l trimit la nişte cursuri? — continuă să gândească Popovici. — Incet-încet trebuiesc înlocuiţi şi comandanţii, cum e Vucetin, de pildă. In locul lor trebuie puşi oameni mai înţelegători şi credincioşi, pe care să te poţi bizui în viitoarele transformări interne... Ultimele instrucţiuni date de Rankovici în această privinţă sunt aspre, categorice. Ostaşii şi comandanţii batalioanelor trebuie ţinuţi din scurt. Orice încercări de iniţiativă să fie nimicite; Rankovici are destule mijloace şi destule forţe pentru astă. Da! OZN-ei nu-i place să glumească! In general, poate că nici n'ar avea dece să se neliniştească, dar... pesemne că dracul i l-a adus atunci lângă Bor pe acest American insolent, care nu-i mai dă pace. La Vrbovo, în acel colţ pierdut de lume, era bine: aveai de mâncare şi era linişte. Puteai să te ocupi chiar şi de poezie, bineînţeles de adevărata poezie, nu de cea pe care o cultivă acel Zogovici [1]) deşi pe faţă trebuiesc lăudate şi versurile lui grosolane în care îl imită pe Maiacovschi. Parcă pot neisprăviţii ăştia dela noi să înţeleagă versuri mai rafinate? Cu Francezii e altceva. Poezia lui Rimbaud e într'adevăr ceva subtil. Ştie să scrie poetic chiar şi despre cozile de pisică. « Kecia al meu, codiţă de pisică » — îşi aminti Popovici cum îl alinta frumoasa Lucie... — Dar dacă se întâmplă chiar să nimerească în coada evenimentelor? » —se întoarse la gândurile care îl frământau mereu.

Ce nevoie avea, de pildă, Americanul să-l care cu avionul în regiunea Koniţei? Il tot bate la cap cu aşa zisul plan « Ratwick », care a fost elaborat până în cele mai mici amănunte la cartierul general al misiunii anglo-americane din Bari. Planul prevedea distrugerea liniei de cale ferată Scoplie-Niş — Belgrad şi a altor artere de comunicaţii importante ale inamicului.

Dar afară de aceasta, Mc Carver vreá să distrugă până la temelie, podurile, viaductele, tunelurile şi nodurile de cale ferată de pe linia Mostar-Saraievo. E adevărat că, din punct de vedere militar nu e cine ştie ce nevoie de asta. Nemţii folosesc prea puţin acest

---

[1]) *Radovan Zogovici* — Mare poet sârb, persecutat de titoişti (N. red. ruse)

drum, dar ce să-i faci? Toată Iugoslavia a fost împărţită în sectoare, potrivit planului aliaţilor apuseni cu acordul lui Tito, iar comandanţii detaşamentelor de partizani şi ofiţerii de legătură ai misiunii aliate, care sunt ataşaţi pe lângă ei, răspund de distrugerea obiectivelor din fiecare sector. Câte griji şi neplăceri ai cu toate acestea! Au aterizat la Raşteliţa, convinşi că acolo vor fi lansate alimente, dinamită şi mine; şi când colo, au găsit numai fleacuri — nişte obiele... Ce situaţie neplăcută în faţa ostaşilor... Ei, planul « Ratwick » mai merge cum mai merge! N'au decât să arunce în aer toate construcţiile din cărămidă, piatră, beton şi beton armat. Tot Americanii le vor reface după război. Ca adevăraţi *businessmeni*, yankeii se gândesc de pe acum la investiţiile de capital în timp de pace. N'au decât să se îmbogăţească! Numai să nu-l împiedice pe el să-şi atingă ţelul. Mc Carver nu plăteşte în dinari sau în mărci, ci în dolari. Apoi poate că-i vor da şi un portofoliu de ministru. « Iar mai târziu, se vor întoarce, probabil, şi milioanele din trecut... M'am plictisit să tot fac pe dezinteresatul! Mi-e silă de toate! » — se gândi Popovici, această odraslă a unui plutocrat sârb care, neavând ce face, se pasionase mai întâi pentru suprarealism, iar apoi hotărîse să facă pe eroul în Spania şi, « din întâmplare », nimerise la gestapo.

Judecându-se fără cruţare în această autoanaliză, ca un om dedublat lăuntric şi nu prea sigur de sine, el se şi speria de noile şi complicatele sale obligaţii faţă de Mc Carver, dar se şi agăţa de acesta ca de un colac de salvare.

Adâncit în gânduri, generalul-locotenent păşea tot mai încet, fără să-şi dea seama că nu mai merge pe cărare şi că striveşte florile timpurii de primăvară.

Dar, care este, în fond, poziţia lui Tito? El nu este în legături tot atât de strânse cu mareşalul, cum este Marko, dar, după unele vorbe ale lui Rankovici, e limpede că Tito împărtăşeşte dorinţa cercului de oameni de afaceri din Serbia, şi vrea să creeze un mare stat balcanic sub egida Americii.

Popovici îşi amintea că pe când era în Franţa internat în lagăr, Willy Schmolka scăpase o vorbă cum că în cercurile naziste se vântura ideea creării unei confederaţii balcanice sau dunărene, în frunte cu Iugoslavia. Această confederaţie urma să fie alipită la o mare Germanie Federativă, în cadrul noii organizări de stat şi industriale a Europei, pe baza spaţiilor mari...

Se pare că Tito a şi îmbrăţişat acest plan. Printre oamenii mai apropiaţi de el, se zvonea chiar că în timp ce Vlatko Velebit ducea

tratative de armistițiu cu Nemții în valea Ramei, Tito ar fi spsu că ar primi să înceteze lupta, dacă Hitler l-ar lăsa în pace și i-ar îngădui să-și formeze un guvern propriu în Iugoslavia care să colaboreze cu guvernul Reich-ului. După cât se pare, cu aceeaș ideie și nu fără succes e ispitit Tito și de Anglo-Americani. « Minunat! Este limpede că mareșalul vrea să devină führerul Balcanilor. Acest fanfaron semidoct își închipuie că e un conducător din școala lui Machiavelli. Ii trebuie un fotoliu aurit și cât mai multe onoruri... »

Popovici se gândea cu invidie și cu ură la cei care îi luaseră înainte pe drumul gloriei.

« Totuși, cu unul ca Tito se poate trăi! Corb la corb nu-și scoate ochii! Dealtfel, Rankovici îi și promisese, în numele lui Tito, că-i va încredința în curând o armată, iar mai târziu, poate și postul de șef al statului major general. E foarte puțin probabil ca Tito să se înțeleagă cu Arso Iovanovici... M-da, cu Tito se poate trăi. Numai că trebuie să fii foarte prevăzător și abil. E bine să iei exemplu chiar dela Americani. Iată, Mc Carver,de pildă. Face pe democratul, caută să se apropie de popor și să pară complet dezinteresat: chipurile nu vrea decât să ajute. Dar pe ascuns, se bagă în toate treburile, până și în geologie... Zice că e amator de poezie și de filozofie. Insă l-a citit oare vreodată pe Schopenhauer sau pe Nietzsche? Idiotul! »

Popovici scuipă, supărat. Ii plăcea să-și bată joc de toți oamenii, fiind un adept al preceptelor lui Confucius: « Prietenia nu trebuie să te oprească să vezi lipsurile prietenului și nici ura să nu te împiedice să cunoști calitățile dușmanului ». Dar până la urmă ce-o să se întâmple cu el, Popovici? Să nu i se întâmple după vorba lui Goethe: « Crezi că tu miști ceva, dar de fapt tu ești cel împins din spate! » Popovici pescuia cu abilitate în memorie tot felul de idei ale oamenilor mari din trecut.

Și acum ca și la Vârful Negru, trebuie să manevreze între ordine contradictorii; pe de o parte, acelea ale lui Arso Iovanovici, care se potrivesc uimitor de bine cu dorințele ostașilor, iar pe de altă parte acelea ale lui Rankovici, de care el, Popovici, se teme, dar ale cărui idei se potrivesc cu propriile lui dorințe. Mai mult, trebuie să-i facă pe plac și lui Mc Carver, care cere din ce în ce mai des și mai stăruitor « mici servicii pentru aliați ». E greu să fii slugă la trei stăpâni, dar nu se poate altfel... Iovanovici venise de curând pe la statul major al corpului de armată și-i dăduse o serie de dispozițiuni. Ordonase să fie pregătită cât mai repede o divizie cu efective complete pentru a pleca în Serbia, și precizase

că în posturile de comandă trebuiesc puşi oameni de încredere şi bine instruiţi. Dar Rankovici, care îl însoţea pe Arso, înşirase câteva fraze nebuloase, spunând că deocamdată nu-i nevoie să se grăbească deşi până la urmă, va trebui totuşi să trimită divizia. Apoi indicase chiar el pe comandanţii şi activiştii politici care trebuiesc puşi în posturile de răspundere. Ce să facă? Marko adăugase că divizia urma să fie înzestrată în aşa fel cu armament, încât să nu slăbească celelalte unităţi ale corpului. Ce înseamnă asta?... Pesemne că divizia nu trebuie înarmată aşa cum spunea Arso... Iar în privinţa oamenilor, o să-i aleagă dintre cei devotaţi lui.

Pentru a-şi mai goni gândurile supărătoare, Popovici repetă cu glas tare versurile pe care nu izbutise în nici un chip să le continue:

Sunt călduros primit oriunde,
In Montparnasse şi în dumbrăvi
Şi chiar până la Saturn pătrunde
Intinsa-mi strălucire 'n slăvi...

Nu reuşea deloc să găsească rima la cuvântul « fenomen ». « Eterogen », « desen », « tren » — le lua pe rând poetul... « Nu, nu merge. Nu sunt inspirat ». Făcu un gest înciudat. Dar parcă îi mai arde de versuri acum când trebuie să se gândească la felul cum va combina viitoarele lui operaţiuni militare din Serbia cu ale lui Dapcevici! *Prose*![1]) Arso plecase ca să ia dela Dapcevici o divizie sau două. Dar acela nu se va lăsa uşor. Kocia îl cunoştea bine încă de pe vremea când fuseseră în Spania. Un egoist, un laş şi un carierist; de câte ori ca să-şi croiască drum, n'a sacrificat el oameni! Şi în Spania fugea mereu de prima linie, preferând să privească dansatoarele goale dintr'un club al anarhiştilor din Barcelona. Când stai să te gândeşti, e ciudat că acest Peko, ieri, veşnic student, îmbrăcat într'o haină vărgată de culoarea mazărei, ca un agent poliţienesc al vechiului regim, astăzi a ajuns general-locotenent. Cum de l-au înălţat atât de sus! Au născocit că e un erou al războiului civil din Spania, apărătorul neînfricat al unui deal de pe ţărmul Mării Mediterane, pe care Spaniolii l-ar fi numit Montenegro, în cinstea lui. S'a mai născocit că atunci când a fugit din închisoarea din Germania a reuşit să nimicească două fabrici nemţeşti şi a.m.d. şi a.m.d. Obişnuitele « gogoşi » ale lui Tito! Dar tocmai aceste gogoşi îi îngăduie acum lui Dapcevici să ţintească a ajunge un mare conducător de oşti...

---

[1]) **Proză. (N. trad.)**

— *Sapristi* ! [1]) — exclamă Popovici oprindu-se în fața unui tufiș cu crengile răsfirate. — Nu cumva Rankovici i-o fi promis și lui postul de șef al statului major general? E adevărat că mi l-a făgăduit, dar poate că și lui Peko i-o fi spus la fel? Ce mi-e Marko, ce mi-e Peko ! Amândoi sunt corcituri de vulpe, cu șarpe. Cu ei trebuie să fii cu ochii în patru.

« Lasă, nici eu nu sunt mai prost ca ei » — își spuse Popovici, mângâindu-și mustața și amintindu-și, de data asta cu plăcere, de Mc Carver.

Deodată aruncă o privire spre cerul senin, fără pic de nor, și grăbi pasul. Ocoli rondul de flori acoperit cu tulpinile cafenii, pe jumătate putrede, ale plantelor de anul trecut și intră în casă.

19

Mc Carver stătea, tolănit, cu picioarele atârnate peste brațul fotoliului. In fața lui, Țițmil se frământa, mișcându-și mâinile mari și mușchiuloase.

— Vă rog să gustați și din păhărelul acesta prea-sfințit, ca butoaiele mele să fie totdeauna pline de vin, hambarele încărcate cu grâne, iar casa îndestulată. Să bem, să bem până la fund, ca să ne ajute sfânta fecioară ! In numele tatălui și al fiului, cu ajutorul lui dumnezeu, pentru bunăstarea noastră, și fie ca sfântul Gheorghe să se roage pentru noi. Mulți ani trăiască ! Sănătate, nobile *mister* Mc Carver !

Și Mc Carver bea. Iar Katnici, zâmbind mulțumit, frământa între dinți țigaretul din corn de ren.

— Noroc ! — spunea el, îmbiindu-l pe American. — Hai să bem și pentru orașul în care vom ajunge în curând. Pentru Saraievo !

— Oho ! — exclamă Mc Carver, întinzându-se să-și ia carnetul. — Se spune că e un oraș minunat !

— Inima Bosniei ! Un loc fermecător ! O îmbinare pitorească a Europei cu Asia. Pe aceeași stradă veți vedea o moschee străveche, una dintre cele mai frumoase din întreaga peninsulă Balcanică, un dancing modern, un măgăruș cu samarul în spate, un tramvai electric, un Bosniac cu ciuf, cu șalvari colorați și cu fes și un gentleman cu pălărie.

— Asta nu e chiar atât de important.

---

[1]) La dracu' ! (N. trad.)

— Dar izvoarele calde de sulf dela muntele Igman, de lângă Saraievo? E o staţiune balneară cum nu se poate mai bună!

— Da, asta ar fi ceva. Vom avea unde să ne îngrijim sănătatea! — spuse Mc Carver, notându-şi în carneţel.

— Noroc! — strigă Ţiţmil, ridicând iar paharul. — Cea mai vie dorinţă a mea e să locuiesc la Saraievo, nobile *sir*! Ştiţi ceva? Merg şi eu cu dumneavoastră acolo. Cât timp n'au fost luate magazinele dela vechii proprietari... Merg! Vreau să dovedesc că sunt Sârb adevărat şi că-mi iubesc neamul! Jur pe tot ce am mai sfânt! Imi iau toate rezervele cu mine — vinul, carnea sărată şi făina — şi plec cu voi.

— Bravo! — încuviinţă Katnici. — Te fac intendent şef la noi în brigadă. Aranjez eu asta, — spuse el, şi văzând pe Popovici care tocmai intrase, se ridică în picioare. — Tovarăşe general, vă rog să-i permiteţi acestui înflăcărat patriot să intre în armata noastră în funcţia de intendent! E un om destoinic!

Popovici ridică din umeri, cu un aer pe jumătate batjocoritor.

— Nevastă! — strigă Ţiţmil bucuros, pe faţă cu un zâmbet de om beat. — Pricepi? Am hotărît! Plec cu armata! Acum sunt partizan! Iartă-mă şi binecuvântează-mă!

Soţia îl privi, prostită de uimire.

Popovici ieşi pe verandă şi, pe furiş, îi făcu semn lui Katnici să-l urmeze.

— Iată despre ce este vorba...

Generalul luă o înfăţişare gravă, încruntând sprâncenele şi muşcându-şi mustăţile. După ce privi câtva timp în tăcere pe comisarul politic de care, după cum îi spusese Rankovici, n'avea dece să se jeneze, continuă:

— Voiam demult să te chem la mine, tovarăşe. Dar nu m'au lăsat treburile... Treburi importante! Sunt nevoit să controlez, personal, aprovizionarea unităţilor. Dealtfel, am auzit lucruri bune despre dumneata. Pe scurt, vreau să-ţi spun...

Deşi nu se ţinea prea bine pe picioare, Katnici arăta prin toată înfăţişarea sa, că este gata să execute pe loc, orice i s'ar cere. Ardea de dorinţa să afle pentru ce au venit de fapt înalţii oaspeţi şi dece se bucură batalionul Şumadia de atenţia lor măgulitoare.

Popovici îşi încruntă sprâncenele şi mai sever.

— Prima chestiune, — spuse el, scoţând din port-hart o broşură. — Ia-o! E un îndreptar cu privire la felul cum trebuie să fie organizate convorbirile politice cu ostaşii. Ai întrebări şi răspun-

suri gata făcute. Toate comunicatele transmise prin radio şi toate buletinele trebuie să treacă pe la dumneata.

— Am înţeles.

— A doua chestiune: am informaţii că operaţiunea dela Gorni Vakuf era cât pe aci să dea greş din pricina lui Vucetin.

— Da, — răspunse Katnici, înnecându-se cu fumul ţigării. — Ar fi bine să-l înlocuim.

— Bun, dar cu cine? — întrebă Popovici, deşi ştia perfect de bine cine urmăreşte să ia locul lui Vucetin.

— Recomand pe căpitanul Kuştrinovici. E un ofiţer vechi şi cu experienţă. Un patriot.

— Kuştrinovici? — întrebă generalul-locotenent, prefăcându-se că îşi aminteşte cu greu acest nume. — A, da! Mi se pare că mi-a vorbit Grombaţ, şeful OZN-ei din brigadă despre el. M-de... Nu se prea potriveşte; a fost cetnic! E ca o cioară albă. Cred că ostaşii îl arată cu degetul!

— Ce poţi să faci, dacă ei nu înţeleg situaţia, — zise Katnici, cu părere de rău.

— Da, ai dreptate! Dar ar fi bine să le dai drept pildă pe părintele Vlado, [1]) ministrul nostru, sau, şi mai bine, pe Radoslav Djurici, maior din statul major general. Şi el a fost ofiţer la Mihailovici, iar acum e adjunctul şefului meu de stat major şi e un om destoinic! Dealtfel, pe Kuştrinovici aş putea să-l iau şi la mine, în statul major. Am nevoie de specialişti militari, dar batalioanele au şi mai multă nevoie.

— Aveţi dreptate! — întări Katnici.

— Fereşte-te de orice acţiune, care ar putea să facă o impresie rea asupra ostaşilor. Mă gândesc, în cazul de faţă, la Kuştrinovici. Totuşi, dumneata vei găsi, fireşte, mijlocul de a folosi cunoştinţele şi experienţa unui ofiţer activ... Restul însă, adică tot ce e legat de ridicarea lui într'un post corespunzător, trebuie să vină dela sine. E limpede?

Katnici înclină capul în tăcere, speriat în sinea lui de ceeace ascundea acest «limpede».

— A treia chestiune... Un lucru mărunt, dar trebuie să ne ocupăm şi de el, — spuse comandantul corpului de armată; apoi întinse mâna, rupse o creangă verde din copac, trase zgomotos pe nas mireasma ei proaspătă şi continuă: — Primăvară... Dar, care e starea de spirit a Rusului aceluia al vostru? E neliniştit?

---

[1]) Zecevici (N. red ruse.)

— Nicidecum, — îl asigură Katnici.

— Asta-i bine. Ştii că a sosit misiunea militară sovietică. Ne bucurăm foarte mult de venirea ei. Dar deocamdată să nu răspândeşti această ştire. Nu trebuie ca oamenii să se frământe. Şi acum, în privinţa Rusului. Fii mai prevăzător. La dracu', situaţia se schimbă în fiece clipă! Prietenie, atenţie... Pe scurt, el nu trebuie în niciun caz să lipsească din batalion. Şi, cu atât mai mult, de capul lui... Ai grijă de el. E tânăr şi pare un bun ostaş.

— A ajuns comandant de pluton. L-a numit Vucetin.

— Vucetin? M-da... In loc să ridice pe unul de-al nostru... Rusul ăsta tot o să plece acasă. Iar pe ai noştri, o să trebuiască să-i învăţăm după aceea. Mai bine i-am învăţa de pe acum.

Popovici tăcu deodată şi ascultă atent. In văzduh se auzea un vuiet din ce în ce mai puternic. Veneau avioane.

Mc Carver ieşi pe verandă. Mâinile lui Ţiţmil se întindeau după el ca nişte cleşti de rac.

— Intru glorie şi laudă! Americane, frate! Nu mă jigni! — bolborosea el, vărsând vinul din pahar.

— Vin! — exclamă Katnici, plin de bucurie. — Aliaţii! Iar o să ne arunce ceva! Bravo, trăiască aliaţii noştri apuseni!

Popovici se uită, încordat, la avioane.

— Parcă ar fi avioane de transport. Dar dece nu coboară? — întrebă Mc Carver, cu o voce limpede de om treaz.

Şi, deodată, sărind în grabă peste balustrada verandei, în grădină, o luă la goană spre adăpost. După zgomotul motoarelor recunoscu «Junkers»-urile nemţeşti şi i se părea că şi-au şi îndreptat boturile boante în jos, s'au şi năpustit, vuind asupra satului, iar bombele au şi început să cadă şuierând.

Popovici coborî şi el de pe verandă.

In aceeaşi clipă se auzi glasul de om beat al lui Ţiţmil:

— Au trecut spre Koniţ.

Curând se auzi dinspre oraş vuietul exploziilor, ca şi cum pământul ar fi fost izbit cu nişte ciocane uriaşe.

Gâfâind, Americanul încerca să iasă din şanţ. Popovici îl privea, râzând ironic şi făcând paradă de eroismul său. Deşi îşi dăduse seama, din prima clipă, încotro zboară avioanele, totuşi se speriase destul de tare. Ce nervi blestemaţi! Nu mai rezistă deloc!

— Mi se pare că bombardează Koniţ, — se adresă el lui Mc Carver, care zâmbea stânjenit. Asta înseamnă că oraşul a fost cucerit de ai noştri. Puteţi să ne felicitaţi, — încheie el, ajutându-l pe American să iasă din şanţ.

19 — Tragedia Iugoslaviei — c. 1296

Pantera îi făcea semne disperate lui Katnici să se apropie de portiță. De afară se bătea stăruitor. Comisarul se uită cu teamă și văzu pe Vucetin; în spatele lui, umplând aproape întreaga stradă, se îmbulzeau ostașii. Nespus de voioși ei înconjurau un călăreț. Acesta întoarse capul și Katnici recunoscu pe Dobrivoe Magdici, comisarul brigăzii.

— Se poate vorbi cu comandantul corpului? — întrebă Vucetin; după ce îl dădu la o parte pe Katnici, care se cam fâstâcise, intră în grădină.

— Tovarășe general-locotenent, — se adresă el lui Popovici, abia stăpânindu-și nerăbdarea. — Comisarul brigăzii ne-a adus o veste minunată: misiunea militară sovietică se află de două luni la cartierul general! Dece ne-a fost ascuns lucrul acesta? Ai noștri, cum au aflat vestea, au luat cu asalt Koniț. Acum orașul trebue ținut cu orice preț. Am primit ordin dela Perucița să-i venim în ajutor. Imi dați voie să pornesc?

Popovici privi încruntat în ochii strălucitori ai lui Vucetin.

— Perucița a cucerit Koniț? — întrebă el, cu voce aproape indiferentă. — Eram sigur că va reuși! Mă întrebi dacă să porniți? Sigur că da. Și numaidecât! Indată! — repetă el pe un ton patetic. — Vreau să afle Rușii că noi știm nu numai să cucerim orașe, dar să le și păstrăm.

— Am înțeles!

— Sunt convins, — adăugă Popovici, vrând să-și arate puterea de comandant militar, — că veți încununa succesul dela Koniț cu o nouă victorie. Să nu cumva să părăsiți orașul!

— Vom exploata succesul!

— Așa și trebuie. Numai să nu uitați că norocul armelor este ca femeia. Nu-l lăsați nicio clipă să vă scape din mână și țineți-l strâns.

Dar Vucetin nu mai asculta cuvintele sentențioase ale lui Popovici. Era nerăbdător să profite cât mai grabnic de îngăduința de a porni la atac.

— Stai o clipă, comandante! — îl strigă deodată Mc Carver, scuturându-și bucățelele de pământ care i se prinseseră de mustață, în șanț. — Merg și eu la Koniț. Voi trimite imediat o radiogramă la Bari. Sper că, de data asta, Bill Elliot al nostru nu va greși și ne va trimite tot ce ne trebuie pentru exploatarea succesului. Totul va fi O.K.! La revedere, la Koniț! — încheie Americanul, bătând binevoitor pe umăr pe comandantul batalionului.

— Au şi aflat de sosirea misiunii sovietice! — spuse Katnici încet lui Popovici, uitându-se cu teamă în jur. Cele auzite îl treziseră cu totul din beţie.

— Da, după cum vezi, vorba aleargă ca vântul, — răspunse Popovici zâmbind. — Şi e mai bine aşa, — continuă el, ridicând vocea ca să fie auzit de toată lumea. — Prezenţa Ruşilor ne însufleţeşte la fapte eroice!

20

«...Uruitul puternic de motoare îţi spărgea timpanul... Bombele mici zburau, şuierând. Rafalele de mitralieră biciuiau crengile copacilor şi rupeau frunzele. Micile avioane de recunoaştere «Picatello» treceau repede, vuind ascuţit. Ne însoţeau neobosite, aproape atingând vârfurile copacilor din pădure, pândeau pe oameni în poiene şi aruncau bombele cu siguranţă, ca într'un sac. Până şi în pădure era greu să te ascunzi de ele. Eram urmăriţi şi de infanterie. Nemţii şi cetnicii ne atacau, când din stânga, când din dreapta, căutând să ne prindă în cleşte şi să ne împiedice să ajungem la Koniţ. Dar noi înaintam, cu dârzenie, spre oraş. Tomislav Stankov pieri, lovit de schija unei bombe. Incă un ostaş credincios şi un comunist mai puţin în batalion.

In sfârşit, pădurea deveni mai deasă şi, spre seară, izbutirăm să ne desprindem de inamic. Reuşeam cu greu să înaintăm; ne încurcam în tufele uscate, ne afundam în mormanele de crengi căzute şi alunecam pe rădăcinile umede.

Şi deodată... Ce-o mai fi şi asta? Am ieşit pe o şosea lată, asfaltată, netedă. O şosea minunată într'un codru de nepătruns, departe de orice aşezare omenească! Priveam toţi cu uimire în jur. Ce minune o mai fi şi asta?! De-a-lungul şoselei erau vile luxoase, iar dela balcoane ne salutau oameni. Unii dintre ei ieşeau chiar în întâmpinare cu gamele şi cratiţe; simţeam miros de mâncare gustoasă.

— Am intrat într'un oraş, — spuse încet Djuro.

— Ia priviţi, ne aduc un berbec fript la frigare! — exclamă Vasko.

Dar în aceeaş clipă răsună vocea puternică a lui Vucetin:

— Stai! Drepţi!

Şi deodată ne venirăm toţi în fire şi ne uitarăm dezamăgiţi unul la altul: în jurul nostru era aceeaş pădure deasă, de nestrăbătut.

Fusese o halucinaţie în massă, un miraj psihic. Câte nu se pot întâmpla unor oameni înfometaţi şi istoviţi?

Pădure şi iar pădure... Când se va termina oare? E înfiorător! Aproape la fiece pas se zăresc schelete albite de vreme. O poiană întreagă e presărată cu oase. Pesemne că aici a pierit un întreg spital de campanie. Printre oseminte, crescuse iarbă tânără. Intr'un loc, un schelet sta sprijinit de un arbore; pe jumătate putredă, boneta, cu o stea ruginită, se mai ţinea încă pe craniu. Oasele degetelor strângeau scheletul unei păsări.

— Pe aci ne-am retras iarna trecută din Bosnia, — îmi spuse Iovan, posomorît. — Ţii minte? Ţi-am povestit. Mâncam ciori...

Nu răspunsei. Imi venea greu să vorbesc despre asta.

Miletici nu reuşea deloc să scape de gândurile care-l frământau. Slăbise şi îmbătrânise parcă. Tunica îi era largă şi atârna pe el, ca pe un cuier. Deasupra buzelor uscate şi crăpate, mustăţile stăteau ţepene, ca nişte tufe aspre. Sprâncenele negre şi dese erau încruntate, iar în ochii săi, acum întunecaţi, nu se mai zărea licărind nicio luminiţă aurie.

— Foamea ucide sufletul! — spuse el. — Priveşte la oameni: dorm de-a'npicioarelea, lupta îi oboseşte, nu apucă să-i mai îndârjească. S'au săturat de tot ce li se întâmplă. Incearcă de-l împinge, de pildă, pe Branco în prăpastie, şi ai să vezi, poate că nici n'o să bage de seamă.

— Mai bine uite-te la ceilalţi, — obiectai eu, voind să-i risipesc gândurile negre. — Uite-te la Djuro, la Vasko, la Rujiţa!

Djuro, cu chipul palid, însă dârz, păşea liniştit în spatele posomorîtului Kicia Iankov. Vasko, rănit la picior, şchiopăta, ţinându-se de mâna mea, fără să-şi trădeze suferinţele. Cei care nu mai erau în stare să meargă, erau purtaţi de ceilalţi ostaşi pe nişte tărgi scurte, făcute din crengi legate între ele, sau pe mantăi prin mânecile cărora erau trecute beţe. Lauşek purta pe umărul sănătos două arme automate. Glumele lui stârneau zâmbete, e drept cam şterse, dar, totuşi, zâmbete. Fetele, Rujiţa şi Aişa, se ţineau bine. Bătrânul învăţător, Marko Petrovici, după ce se sfătuise cu soţia sa, Zoriţa, urmase şi el batalionul. Aşa cum arăta, îmbrăcat într'o cămaşă de sport, cu o pălăriuţă verde tiroleză, cu cizme înalte în picioare, purtând o armă de vânătoare « Winchester » şi o pătură cadrilată pe umăr, părea un alpinist curajos.

— In ei, nu în Branco, se vede adevărata putere a poporului, spiritul lui sănătos şi eroismul lui, — îi spuse lui Iovan. — Nouă, oamenilor sovietici, ne-a fost uneori şi mai greu. Dar atunci când

săpam tranşee pe Terec, cântam: «Ei, Niprule, Niprule...» Iar pe Nipru, visam la Dunăre, năzuiam să vă venim în ajutor. Nicio clipă nu uitam care ne este ţelul final... Atunci când luptam pe o poziţie, ne gândeam la cea pe care năzuiam s'o cucerim a doua zi.

— Nu asemui, frate. Voi aveţi un om care-i unic în lume... — spuse Iovan, şi ochii lui se luminară. — El vă conduce. El a văzut victoria încă pe vremea când toată lumea nu vedea decât că Nemţii sunt la porţile Moscovei.

— El nu ne conduce numai pe noi, ci şi întreaga omenire muncitoare.

— Da! — întări Iovan; apoi înălţă capul şi se uită la ostaşii care se strecurau încet prin desişul pădurii. — Şi ei ştiu acest lucru, îl simt...

Oamenii sovietici la Drvar! Perucişa la Koniţ! Aceste ştiri aduse de comisarul brigăzii ne-au dat puterea de a porni la acţiune. E adevărat că până la Koniţ nu era departe, dar avioanele inamicului ne întârziau mersul, iar Ivan-Planina e mare şi lipsit de drumuri...

«Ai noştri la cartierul general! — mă gândeam eu, rupând cu nerăbdare crengile care mă împiedicau să înaintez. — Ai noştri! — şi grăbeam pasul, cât mă ţineau puterile. — Ai noştri la Drvar! — Şi parcă mă înviora un vânt proaspăt, vântul patriei. — Dar cum să-i văd? Cum să ajung la ei?»

Incă înainte de a pleca din Raşteliţa îi cerusem sfatul lui Iovan. El se întristase şi-mi spusese: «Vrei să pleci dela noi? Vorbeşte cu Katnici!» Ii urmai sfatul.

— Nu se poate, — îmi răspunse Katnici, după ce mă ascultă. — N'o să fii primit la cartierul general.

— Dece? Dar dece? — exclamai eu.

Katnici se pierdu o clipă, dar, după aceea, răspunse scurt:

— Avem regulile noastre.

Acest «nu se poate» îmi aţâţă şi mai mult dorinţa firească şi legitimă. Ai noştri sunt la Drvar! Acest gând nu mă părăsea nicio clipă.

Noaptea, prin somn, auzii, jos de tot, vuiet de avioane. Ceva cunoscut în uruitul neîntrerupt şi uniform al motoarelor, îmi atrase atenţia. Nu erau sunetele ascuţite ale «Junkers»-urilor, care zburau deobicei deasupra Raşteliţei. Să fie oare de-ale noastre? Multă vreme nu putui adormi din pricina turburării.

Mă trezii în zori, cuprins de frig. Vasko dormea alături şi bolborosea ceva prin somn. Djuro trebăluia pe lângă foc, pregătind

hrana. Se pricepea să găsească, în orice anotimp, ceva de mâncare în pădure. Branco Cumanudi băga surcele în foc, şi se uita, pofticios, în ceaun.

— Eh, ce bună ar fi niţică untură la iarba asta!

— Dece n'ai luat de acasă?

— Mă crezi că n'am apucat?

— Te cred, — răspunse Djuro, zâmbind cu amărăciune. — Dar lingura văd că n'ai uitat-o!

«E uimitor — mă gândii eu — ce suflet bun are Filippovici. — Oare cât e de când s'au certat?»

— Hei, Djuro, — strigai eu. — Prima porţie şi cea mai fierbinte s'o dai lui Vasko!

După ce ne potolirăm întrucâtva foamea, pornirăm mai departe.

Ne oprirăm în faţa unui defileu cu povârnişuri abrupte şi acoperite cu tufe. Jos, în întunericul adânc, clocotea un torent de munte. Cum să-l trecem? Răniţii ne ţineau pe loc.

Katnici se apropie de grupul comandanţilor, care se sfătuiau. Pantera păşea în urma lui, ducând calul de dârlogi. Pe spinarea calului, se bălăngănea un balot de care era legată cafetiera mare, albastră. Comisarul politic era posomorît şi încovoiat; privea mereu în jur, de parcă i-ar fi fost teamă să nu înceapă un nou bombardament. Când îl văzu pe Magdici, îşi îndreptă trupul şi-şi mută pe şold revolverul, care-i alunecase pe burtă din pricină că se lărgise cureaua.

— Ehe! V'aţi pierdut cu firea, prieteni? Ce se întâmplă? E greu să trecem defileul? Fleac! Să luăm exemplul dela vulturii ruşi care au trecut în Alpi, sub conducerea lui Suvorov, prăpastii şi munţi mai mari decât aceştia. Trebuie să biruim Scylla şi Carybda! — zise Katnici şi se apropie de trecătoare. — Ce să fie? Răniţii? Vă întrebaţi ce să facem cu ei? — se gândi o clipă, uitându-se la harta de sub celuloid şi spuse: — O să-i ducem până în apropiere de Brdian, unde e spitalul brigăzii.

— A fost. Dar nu ştim dacă mai este, — observă Vucetin. — Nemţii bombardează atât Koniţ, cât şi toate împrejurimile.

— Sunt de părere să lăsăm, deocamdată, infirmeria aici, — interveni Magdici.

Pe povârnişul sudic al muntelui Plieşeviţa, se afla o colibă părăsită, în care locuise cândva un pădurar. Aişa rămase acolo, cu bolnavii şi cu răniţii, iar noi pornirăm mai departe.

— Am lăsat oamenii singuri, în voia soartei! — bombănea, cu glas tare, Katnici, în timp ce cobora împreună cu noi în defileu.

După puţin timp, ajunserăm în satul Brdian. Nu se vedea nici ţipenie de om. Vântul ne aduse un miros înţepător de foc şi scrum. Ruinele unei case mari mai fumegau încă. Semnul crucii roşii se desluşea limpede pe porţiunea din acoperişul de ţiglă care rămăsese întreagă.

Incetinirăm pasul. Frânturi de lemn ars scrâşneau sub picioarele noastre. Un cotoi cenuşiu, cu părul zbârlit, rătăcea singuratic printre ruinele fumegânde, mieunând sălbatic. Când ne văzu, se ascunse sub o bârnă carbonizată. Bucăţi arse de trupuri omeneşti, sticle de doctorii şi bandaje pe jumătate consumate de foc — iată tot ce mai rămăsese din spitalul partizanilor. Ramurile înnegrite ale unor pruni, care parcă se trăseseră înapoi, înspăimântaţi, din faţa gropilor de bombe, foşneau jalnic, iar seva întărită de arşiţă încremenise ca nişte lacrimi mari în crăpăturile scoarţei de pe trunchiuri.

Ostaşii străbătură satul, în tăcere, strângând buzele crăpate de sete şi arşiţă. Lauşek, care mergea alături de mine, închise pe jumătate ochii. Obrajii lui scofâlciţi se cutremurau nervos.

Djuro însă ridică şi mai sus steagul. Inalt, cu picioarele goale şi cu îmbrăcămintea zdrenţuită, cu faţa palidă şi osoasă şi cu o privire hotărîtă în ochii lui, ciudat de măriţi, îmi părea cel mai frumos dintre toţi. Tălpile lui zdrelite de bolovanii ascuţiţi, lăsau pe pământ urme sângerii, dar el părea că nu simte nimic.

După ce trecurăm câteva râpe adânci şi împădurite, care coborau spre un râu de munte, ieşirăm la şosea. Trimiserăm câţiva oameni în recunoaştere; ei fură întâmpinaţi cu focuri de armă şi mitralieră. La marginea Koniţei, lupta era în toi. Se vede că în timp ce Magdici venise după noi, inamicul adusese întăriri. Vucetin şi Magdici hotărîră să ocolim oraşul, pe la nord. Coborîrăm şi mai la vale, pe cursul Neretvei, care desparte aci Bosnia de Herţegovina şi aşteptarăm în pădure până se lăsă întunericul. Toată ziua ne-am pregătit pentru trecerea râului. Am făcut câteva plute din traversele căii ferate, pe care o desfăcuserăm, şi am legat de ele saci din foi de cort, umpluţi cu frunze uscate, ca să plutească mai bine. Aşa făcuse compania mea la trecerea Niprului.

Intre timp, comisarul brigăzii îşi vedea de «cercetările» sale. Umbla prin împrejurimi, înarmat cu un ciocan şi cu busola de miner, pentru a aduna tot felul de roci şi minerale; împacheta pietricelele în hârtie, le punea etichete şi le aşeza pe toate în rucsac. Imi arătă şi mie o piatră cenuşie.

— E gresie, — zise el. — Am găsit un zăcământ aici, şi l-am însemnat pe hartă. O să ne prindă bine.

Katnici, care se apropiase, cercetă şi el piatra.

— Era gresie? Din acelea pentru măcinat grâne? Nu prea cred să ne poată fi de vreun folos astăzi.

— Războiul se apropie de sfârşit; a venit timpul să ne gândim la viitorul paşnic, — zise Magdici, zâmbind visător.

— Da, ai dreptate, a venit timpul, — răspunse Katnici. — Cred însă că *mister* Mc Carver, cu care ai discutat această chestiune, se gândea la alte minereuri, mult mai importante.

— Il interesează toate.

— In ce scop? — întrebai eu. — Ce-i interesează pe Americani zăcămintele voastre de minereuri?

— O! Judecând după cuvintele lui Mc Carver, au de gând să ne ajute cât mai mult, mai ales după război! — exclamă Magdici, încrezător. — Vor să ştie ce avem din belşug şi ce nu se găseşte la noi, pentru ca să ne dea ceeace ne lipseşte.

— Sunt convins că Mc Carver nu aruncă vorbe în vânt, — spuse Katnici, zâmbind ciudat. — Ce-ai mai descoperit pe drum, tovarăşe comisar?

Magdici era totdeauna gata să vorbească, ore întregi, despre bogăţiile pământului patriei sale, care te chemau să le descoperi şi să le studiezi. Pesemne că era cu gândul mai mult la viitor decât la prezent şi se simţea atras mai puternic de profesiunea sa civilă, decât de cea militară.

Era o noapte cu lună, dar, din când în când, o acopereau nori groşi. Oglinda ca de smoală a râului răsfrângea luciri palide, neliniştitoare. O stâncă înaltă tăia parcă apa cu umbra ei. Plutele lunecau, învăluite în această umbră. Curentul repede le arunca spre stâncile de pe celălalt mal, în locul unde râul făcea o cotitură scurtă. După ce ne-am căţărat pe stânci, întregul pluton se târî fără zgomot printre vii, spre şosea. Atacând pe neaşteptate, din spate, am izbutit să nimicim avanpostul inamic dela pod, şi să deschidem calea batalionului. Spre ziuă, intrarăm în Koniţ, strigând « Moarte fascismului! »

— Cum de aţi reuşit să răzbateţi? — ne întrebau Muntenegrenii.

Abia puteam să le răspundem. Oboseala îngrozitoare, pricinuită de încordarea neîntreruptă din ultimele douăzeci şi patru de ore, îşi spunea acum cuvântul. Ostaşii se culcau pe caldarâm şi adormeau, pe loc.

Comandantul Muntenegrenilor, Todor Radovici, purtând aceeaş uniformă ponosită, care părea însă frumoasă pe trupu-i chipeş, se

apropie de mine şi mă salută prieteneşte, înclinând capul acoperit cu o chică deasă de păr ondulat.

— Suntem împreună şi la bine şi la rău! Salut pe Ruşi, aliaţii noştri!

Ii strânsei mâna subţire şi uscăţivă.

— De-ai şti ce noutăţi am! — spuse el şi mă îndemnă să şed pe treptele dela intrarea unei case pe jumătate dărâmate.

— Voi, Ruşii, sunteţi nişte oameni minunaţi!

— Dar despre ce e vorba? — întrebai eu, plin de emoţie.

— Nu te agita. Iţi voi spune totul, pe rând. După cum vezi, am fost nevoiţi să călcăm ordinul dat de Popovici, comandantul corpului de armată, — spuse Todor Radovici cu vocea înceată, zâmbind şiret. — Dar să ne înţelegem: nu mă întrerupe!

— Ei, hai, hai! — spusei eu nerăbdător.

— Când am aflat de sosirea misiunii militare sovietice, am părăsit poziţiile noastre de plecare, pe care ostaşii le numeau ironic «poziţii fără speranţă de plecare» şi ne-am îndreptat spre Koniţ. După cum vezi, am ocupat oraşul, dar era greu să-l păstrăm. Ne-am dat seama de acest lucru şi atunci comisarul nostru plecă să vă caute, ca să ne veniţi în ajutor. Intre timp, au început să se înfăptuiască adevărate minuni. Postul de radio sovietic din Drvar ne-a comunicat că, în cursul nopţii, să aprindem, la marginea oraşului, focuri aşezate în formă de dreptunghi. Comandantul OZN-ei, Grombaţ s'a împotrivit, spunând că vom atrage aviaţia inamicului. Am dat ordin să se facă totuşi focurile şi închipuieşte-ţi: la miezul nopţii au venit avioanele voastre şi ne-au aruncat cu paraşutele, tocmai materialele de care duceam cea mai mare lipsă şi pe care nu ni le dau nici Englezii şi nici Americanii — arme antitanc şi mitraliere antiaeriene de calibru mare. Afară de asta, lucru foarte important, ne-au aruncat şi medicamente.

— Vino să te sărut, tovarăşe Todor! — exclamai eu, nemaiputându-mă stăpâni de bucurie.—Inseamnă că în noaptea trecută am auzit într'adevăr zgomotul avioanelor venite din Uniunea Sovietică!

— E-ei! Pe mine n'ai de ce să mă săruţi! Dar de fapt nu am nimic împotrivă! Ruseşte. De trei ori! — Ne îmbrăţişarăm. — Vezi, prietene, ce înseamnă un ajutor sincer, — continuă Radovici. — Bazele voastre sunt pe undeva în Ucraina, la o mie de kilometri depărtare, şi totuşi piloţii au reuşit să ajungă până aici.

— Erau multe avioane? — întrebai eu.

— Opt sau zece. Zburau unul în urma celuilalt, la interval de două-trei minute. Dacă ai fi văzut cu câtă precizie aruncau încărcă-

tura în dreptunghiul făcut de noi! Ca şi cum ar fi pus-o în magazie. Lansau baloturile dela cel mult o mie cinci sute de metri, fără să se teamă de crestele munţilor, care prin partea locului trec de două mii de metri.

Imi vine greu să redau în cuvinte fericirea pe care o simţeam. Fericire şi un uriaş val de energie. Ca şi cum patria mi-ar fi dat o părticică din forţa ei. Simţeam parcă atingerea mâinilor ei puternice şi grijulii, care au ajuns până la noi aici, pe malul Neretvei.

— Dar altfel stau lucrurile cu prietenii noştri apuseni, — spunea Radovici cu aprindere. — La banchetele oficiale şi în discursurile rostite la radio, nu-i auzi spunând decât: «Vom ajuta, vom ajuta, vom ajuta...» Indată ce a sosit aici, generalul Mc Lean a declarat: « Principala sarcină a misiunii noastre este să dea maximum de ajutor Armatei populare de eliberare a Iugoslaviei ». Tot în acest scop ar fi fost, chipurile, create aşa numitele forţe aeriene pentru Balcani. Dar cred că îţi dai seama şi singur că, în realitate, totul e doar un bluf! Greşeli peste greşeli şi un labirint de explicaţii în doi peri. Şi-au dat arama pe faţă. In schimb, cât orgoliu! Le place să arunce praf în ochii oamenilor! La început spuneau că atât timp cât bazele lor se află în Africa, nu ne pot acorda un ajutor substanţial. Susţineau că lucrurile se vor schimba atunci când vor pune piciorul în Italia. In sfârşit, au fost organizate şi bazele maritime şi aeriene din Italia, mai ales la Bari. Un vapor poate parcurge drumul dela bazele lor până la coasta noastră într'o noapte, iar unui avion « Dakota » îi trebuiesc trei sferturi de oră. Şi dacă te gândeşti, nici nu e nevoit să zboare pe deasupra teritoriului inamic, înţesat de artilerie antiaeriană şi aerodromuri pentru avioane de vânătoare, ci pe deasupra Mării Adriatice. Acolo nu există niciun fel de apărare antiaeriană. Piloţii voştri trebue să înfrunte cu totul alte greutăţi.

— Dar am văzut adeseori ziua şi am auzit, noaptea, avioane englezeşti şi americane, — spusei eu. — Incotro zboară?

— Avioanele « Liberator » şi « Fortăreţele zburătoare » au mult de lucru! Bombardează oraşele noastre ocupate de nemţi şi diferite obiective economice.

— Cred că şi Borul a primit o porţie bună? — întrebai eu.

— Borul, nu.

— N'a fost bombardat încă? Dece?

— Dracu' să-i înţeleagă! Il cruţă. Belgradul, în schimb, o duce rău de tot. Budapesta şi Bucureştiul au păţit la fel. In România bombardează şi exploatările petrolifere. Fireşte, cu prilejul bombar-

damentelor, ne ajută şi pe noi. Ne aruncă încălţăminte îmbrăcăminte, rufărie, pături, pesmeţi şi alte lucruri asemănătoare. Ne mai aruncă şi ceeace era destinat armatei lui Montgomery din Africa — pantaloni scurţi, chiloţi de baie, căşti coloniale şi corturi galbene — lucruri de care nu mai au nevoie.

— Obiele şi pocnitori pentru muşte, — adăugai eu, amintindu-mi de baloturile care ne fuseseră aruncate la Raşteliţa.

— Da, da ! Tot felul de fleacuri. Intr'o zi au aruncat în Muntenegru o baterie de artilerie demontată; dar erau tunuri cu traectorie joasă, bune numai pentru trageri în deşert, nu în ţinuturi muntoase. Şi apoi nu aveau decât câte cinci obuze pentru fiecare tun. N'ar fi ajuns nici pentru o salvă de salut. Alteori, aruncă arme incomplete, care nu pot fi folosite. Şi apoi, te rog să urmăreşti atent metodele folosite pentru lansarea încărcăturilor. Şi 'n privinţa asta, ei recurg la tertipuri ! După cum ştii, printre unităţile noastre mai rătăcesc şi detaşamente ale lui Mihailovici, Nedici, Pavelici, Rupnik şi de ale altora. Ori, nu ştiu cum se întâmplă că încărcăturile nimeresc mai des la ei, decât la noi. Doar ai văzut şi tu. Asta e ! Lumea socoteşte că ajutorul ne este acordat nouă, şi Churchill se laudă cu asta în auzul întregii lumi. Uneori, avioanele lor vin fără nicio încărcătură şi nu aruncă nimic, iar după aceea ne învinuiesc tot pe noi că nu am aprins focurile la timp sau că erau prea puternice, sau prea mici, sau în alt loc decât trebuia. Se întâmplă câteodată ca să aprindă şi Nemţii focuri şi aliaţii le aruncă lor încărcăturile, fără să mai cerceteze ale cui sunt semnalele. Sau, mai ştii, poate că trădează cineva Nemţilor, semnalele noastre. Alteori, ni se promite un ajutor tactic aerian; începem operaţiunea pe un timp minunat, dar avioanele nu vin şi Nemţii ne cotonogesc. Apoi aflăm că în Italia a fost ceaţă sau a plouat şi avioanele nu au putut să decoleze. Sau invers: a fost ceaţă la noi. In general, toată chestia asta e cam înceţoşată. Câteodată suntem consolaţi. Ni se spune să ne aşteptăm rândul, fiindcă aprovizionarea se face într'o anumită ordine, în funcţie de nevoile partizanilor din diferite regiuni. Şi stăm aşa, aşteptând să facă plopul pere !

— E revoltător ! — exclamai eu, nemaiputând să rabd.

— Şi încă cum ! E pur şi simplu sabotaj, — întări Radovici. — Un fel de « grevă italiană ». Dar mai au şi altă metodă: vin două-trei avioane care lansează câţiva saci, iar apoi se rotesc toată noaptea pe deasupra locului respectiv ca să dea impresia că aliaţii lucrează intens şi că ne aruncă mereu încărcături. Iar noi le cărăm pe toate cu o singură căruţă... Pentru noi sunt preţioase şi para-

ţatele care pot fi folosite ca bandaje în spitale. Dar ofiţerii aliaţi le cer înapoi şi după aceea le vând pe rachiu. Sau ne ispitesc fetele cu mătasea. Asta e, prietene! In schimb, lansează adesea agenţi ai serviciului lor de informaţii, echipaţi cu aparate de radio-emisiune şi atunci nu greşesc niciodată. Aproape la fiecare divizie de a noastră se află câte un ofiţer străin cu personal auxiliar, dar armament, echipament şi medicamente de-ale lor mai că nu găseşti, încheie Todor cu tristeţe. — Aşa stau lucrurile.

— Şi ce spun cei dela cartierul general despre asta?

— Nu ştiu. E o problemă complicată de politică înaltă... Se spune că aliaţii ne-au pus unele condiţii, pe care, deocamdată, noi nu le putem accepta. Deaceea ei exercită presiuni asupra noastră şi nu ne aprovizionează...

Eram revoltat până în adâncul sufletului, de cele auzite dela Radovici. Acum întrezăream multe aspecte, necunoscute pentru mine, până atunci, ale relaţiilor dintre partizani şi aliaţii apuseni. După ce am terminat cu încartiruirea ostaşilor şi cu împărţirea hranei, m'am gândit îndelung la cele povestite de Todor.

Dar Radovici se apropie iar de mine. Parcă era nemulţumit de ceva. Il întrebai ce s'a întâmplat.

— Azi dimineaţă a sosit Popovici însoţit de un American — răspunse el.

— Ei, şi?

— O să aflăm acuşi, — zise el şi, fără să se uite la mine, ca şi cum i-ar fi fost ruşine de ceva, îl strigă pe Vucetin:

— Vino, tovarăşe Tomaş! Suntem chemaţi amândoi la Perucića.

Acesta porni încovoiat; se oprea uneori şi tuşea greu.

I-am urmărit, stânjenit, cu privirea, până ce au dispărut după colţul casei, într'o fundătură îngustă şi mă tot întrebam de ce-i nelinişteşte atât de mult sosirea lui Popovici?...»

21

Comandamentul brigăzii se afla în subsolul încăpător al unei magazii. Sub tavanul scund şi boltit, domnea semiîntunericul. Lucirile galbene şi pâlpâitoare ale opaiţelor luminau numai masa acoperită cu hărţi operative şi chipul generalului-locotenent Popovici, al comandantului de brigadă, Perucića şi al comisarului Magdici, care şedeau în jurul ei. In faţa lor, în umbră, picior peste picior, cu cotul sprijinit de un post de radio portativ, ce era aco-

perit cu un postav moale, se aşezase locotenent-colonelul Mc Carver. In clipa când intrară Vucetin şi Radovici, el spunea tare şi răspicat:

— Ca aliat, vă recomand stăruitor să îndepliniţi cu cinste planul « Ratwick ».

— E ordinul mareşalului Tito, — adăugă Popovici, pe un ton aspru. — Noi, pe uscat, iar aliaţii, pe mare şi din aer, trebuie să executăm o serie întreagă de atacuri combinate asupra liniilor de comunicaţie nemţeşti din întreaga Iugoslavie. Suntem datori, — continuă el, ridicând vocea, — să le nimicim cu desăvârşire. Şi o vom face, fiindcă vitejia n'a dispărut încă din rândurile poporului iugoslav.

După ce încheie, aproape strigând, ultima frază, Popovici bătu cu pumnul în masă, gest patetic ce urmărea parcă să sublinieze faptul că voinţa generalului e de neclintit.

Sosirea comandanţilor de batalioane îl salvă pe Magdici dintr'o situaţie grea. Mai voia să obiecteze unele lucruri, dar nu se hotărîse de teamă că nu va găsi sprijin. Acum situaţia se schimbase.

— Nu m'am aşteptat, *mister* Mc Carver, — spuse el, — să te interesezi de geologie, mai ales şi în primul rând, din punctul de vedere al lucrărilor de minare.

Mc Carver pufăi din ţigară şi, după ce schimbă o privire cu Popovici, zise:

— Acum, la noi, prietene Magdici, ştiinţa este şi ea în slujba războiului. Imi amintesc cu multă plăcere de convorbirea noastră atât de instructivă despre geologie. Am luat cunoştinţă de munca admirabilă pe care o depuneţi pentru viitor şi sper că legăturile de prietenie şi colaborare ştiinţifică dintre noi nu se vor rupe niciodată. După război, vom continua împreună lupta noastră titanică pentru pace... — spuse Americanul şi făcu un gest de parcă ar fi îmbrăţişat globul.

— Vă mulţumesc pentru frumoasele dumneavoastră cuvinte, — răspunse Magdici, zâmbind ironic.

— Dar, ce să-i faci, — continuă Mc Carver cu voce aspră, — dacă datoria de aliat îmi impune astăzi să mă interesez de roci şi de proprietăţile lor din cu totul alt punct de vedere. Astăzi ne interesează rezistenţa la explozie a diferitelor roci, vrem să ştim de ce încărcătură avem nevoie pentru ca explozia să fie eficace. Cred că v'aţi dat singur seama că, atunci când încărcătura este prea mică, scopul nu poate fi atins. Proporţiile încărcăturii şi compoziţia substanţelor explozive trebuie să fie în aşa fel potrivite,

încât explozia să poată distruge, nu parţial ci în întregime, o construcţie, un tunel de pildă. Cred că aţi înţeles, domnilor, despre ce e vorba? — se adresă Americanul comandanţilor de batalioane.

Vucetin salută şi se apropie de masă.

— Am înţeles limpede, tot ce s'a discutat aici, —începu el.—Dar dacă vreţi să ştiţi părerea noastră, vă putem spune că nu ne vine să credem că Tito este în totul de acord cu propunerea Englezilor, ca el să...

— E de acord, e de acord, — îl întrerupse, nerăbdător, Mc Carver. — Mareşalul Tito a studiat planul lui *sir* Mc Lean, a cercetat harta, timp de două sau trei ore, şi şi-a dat binecuvântarea. Bineînţeles că el se bizuie pe faptul că noi, Americanii, vă vom aproviziona cu materiale explozive şi vă vom ajuta cu bombardiere grele. De fapt, ideia Englezilor va fi realizată de noi, şi pe scară mai mare.

— Tocmai asta ne supără. — Vucetin puse mâinile pe masă, ca şi cum ar fi căutat un sprijin. — Pentru a împiedica manevrele şi retragerea inevitabilă a trupelor inamice, este suficient, cred, să distrugem doar unele porţiuni ale drumurilor. Pentruce să aruncăm în aer toate căile ferate? Armata Roşie e aproape şi cred că în curând vom trece şi noi, alături de ea, la ofensivă! Vom avea nevoie de căile de comunicaţie. Afară de asta, dacă distrugem numai liniile din Dalmaţia, Bosnia şi Herţegovina şi le lăsăm neatinse pe cele din Serbia şi Macedonia, nu ne îndeplinim misiunea decât în parte, deoarece trupele nemţeşti şi ale quislingilor noştri vor putea să manevreze liber în Răsărit, împotriva Ruşilor. Nu putem admite acest lucru. Consider că această distrugere unilaterală a căilor de comunicaţie nu va aduce foloase decât duşmanului.

— Cum, duşmanului?! — întrebă Popovici, uimit. — Originală concluzie!

— Absurdă! — zise Mc Carver, clătinând dezaprobator din cap. — Şi aceste lucruri le spune eroul dela Sin! E pur şi simplu un fel de sabotaj.

— Demagogie! — întări comandantul corpului. — Doar ştiţi perfect de bine, prieteni, că în Serbia şi în Macedonia suntem slabi deocamdată. Pesemne că amploarea operaţiunilor noastre nu vă este pe plac? Sau poate nădăjduiţi că Nemţii vor pleca singuri? — întrebă el, sarcastic.

— Vă voi lămuri, — răspunse, fără a şovăi, Vucetin. — Nu sunt un prea bun strateg, dar cred că Nemţii vor fi nevoiţi să părăsească

sudul Balcanilor. Situaţia lor s'a complicat foarte mult. Acum nu se mai gândesc să-şi menţină poziţiile în Balcani. Se întreabă cum să acopere graniţa de sud-est a Germaniei, care este deschisă spre valea largă a Dunării şi cum să ocupe o linie mai puternică de apărare, undeva, spre nord. Pe meleagurile noastre zilele lor sunt numărate. Bineînţeles că atât timp cât mai au trupe în Grecia, vor căuta să păstreze principalele linii de comunicaţii în această regiune. Spun liniile principale şi nicidecum toate. Scopul manevrelor lor e limpede: vor să salveze trupele care le-au mai rămas şi să întârzie înaintarea Armatei Roşii. In aceste condiţii, sarcina noastră se precizează dela sine.

— Aşa? — făcu, ironic, Popovici, netezindu-şi nervos mustăţile. — Şi eu care credeam că o precizează partidul şi Tito.

— Vă legaţi pur şi simplu de cuvinte, — observă Vucetin. — Bineînţeles că partidul şi Tito stabilesc sarcinile noastre, în măsura în care nu s'au izolat de massă şi cunosc situaţia concretă. Ori astăzi împrejurările sunt de aşa natură, încât n'ar fi de mirare să luăm iniţiativa strategică în mâinile noastre.

— Noi propunem, — interveni şi Radovici, — să nu-i lăsăm pe Nemţi să plece din Iugoslavia. Să-i ţinem aci, ca să fie nimiciţi de Armata Roşie.

— Propunem, — continuă Vucetin, stăpânindu-şi enervarea, — să atacăm fără întrerupere liniile de comunicaţie ale inamicului. Dar, după părerea mea, nu este nevoie să le distrugem pretutindeni, în toată Iugoslavia, ci numai acolo unde suntem siliţi de situaţia militară şi, în primul rând, fireşte, pe traseul căilor ferate Belgrad—Salonic şi Zagreb—Liubliana şi pe liniile care duc prin văile Vardarului, ale Ibarului şi ale Moravei. Dacă vom reuşi să luăm iniţiativa şi să tăiem aceste căi principale de comunicaţie, pe care trupele nemţeşti vor începe, probabil în curând, să se retragă din Grecia, situaţia lor va fi disperată. Dar, să zicem că aceste operaţiuni mari mai au nevoie de pregătiri. Să admitem că şi mica linie ferată Mostar—Saraievo este însemnată pentru Nemţi şi că trebuie distrusă. Dar dece s'o facem atât de radical şi în asemenea proporţii, cum propune domnul Mc Carver?

— E cu totul inutil, — întări Peruciţa, arătând că este de aceeaş părere cu Vucetin. — Obiectivele trebuiesc aruncate în aer cu rost, nu fără nicio noimă. Inţeleg că e nevoie să faci ca un tunel să fie pentru un timp inutilizabil. Dar dece să-l distrugi în întregime? Dece?

— Vai, prietene! — spuse Mc Carver, bătându-l pe umăr. — Datoria noastră este să executăm ordinul lui Tito, fără să punem

întrebări de prisos. Chiar azi o să vă aruncăm din avion tone întregi de explozibil şi mine.

— Fără vorbă ! Aruncaţi totul în aer ! — adăugă Popovici. — *Un ordre c'est un ordre.* — Ordinul e ordin !

Peruciţa se încruntă şi nu mai rosti niciun cuvânt.

Pe faţa lui Vucetin se iviră pete stacojii.

— Vă rog să mă iertaţi, tovarăşe comandant de corp de armată, — spuse el, înfruntând privirea lui Popovici şi neţinând seama de faptul că acesta încruntase semnificativ sprâncenele. — Indrăznesc totuşi să spun că e o neînţelegere la mijloc. Repet că n'are niciun rost să distrugem în întregime instalaţii de importanţă vitală. In prezent suntem în măsură să-i batem pe Nemţi, fără să pricinuim pagube de prisos economiei noastre naţionale. Vă rog să mă înţelegeţi ! Căile ferate, podurile, tunelurile şi viaductele au fost construite de popoarele noastre iugoslave cu sudoare şi lacrimi. Nu avem dreptul să le distrugem până la temelie, aşa cum propuneţi dumneavoastră, *mister* Mc Carver. Trebuie să păstrăm aceste instalaţii pentru viitor. După război tot noi va trebui să le refacem, iar pentru aceasta va fi nevoie de foarte multe forţe şi mijloace.

— Vă înţeleg ! — răspunse Mc Carver, zâmbind şi îndreptându-şi cravata. — Sunteţi un gospodar grijuliu şi faptul este lăudabil. Dar, dragul meu, pentruce dracu' aveţi nevoie de un pod pe care Turcii l-au construit acum 300 de ani din ruinile unei biserici creştine? La ce dracu' aveţi nevoie de această păcătoasă linie ferată îngustă de pe vremea imperiului austro-ungar, de toate aceste gări jalnice, de locomotive mici ca nişte jucării şi de vagoanele astea de lemn?

— V'am mai spus, — răspunse Vucetin răspicat, — că toate au fost create prin munca popoarelor noastre, că sunt bunul lor. Iar stăruinţa dumneavoastră, domnule Mc Carver, ne face o impresie ciudată . . .

— Ei, asta-i bună ! — exclamă Americanul, sărind în picioare şi desfăcând braţele în semn de uimire. — Vă asigur că stăruinţa mea porneşte numai din dorinţa sinceră de a vă ajuta. Da, da ! Vă asigur. La ce dracu' aveţi nevoie de toate aceste vechituri, când după război veţi construi o cale ferată nouă, modernă, cu tot confortul, strălucitoare şi frumoasă ! N'aveţi mijloace? Vi le vom pune noi la dispoziţie. Vă vom ajuta. Vă vom scoate la liman. Vă asigur. Balcanii, prieteni, sunt un buchet minunat, în care Iugoslavia este cel mai frumos trandafir. Cum am putea noi, prietenii

şi aliaţii voştri, să lăsăm trandafirul să se ofilească, din pricina că nu-i îngrijit? — încheie Mc Carver cu patos.

— Aşa-i! Totul e limpede, — zise Popovici. Şi semnă harta cu stiloul. — In calitatea mea de comandant, ordon ca planul « Ratwick » să fie executat întocmai în sectoarele pentru care răspund personal faţă de Tito. Consider consfătuirea terminată. Iar dumneata, — se adresă el lui Vucetin, — meriţi numai compătimire, pentru încăpăţânarea dumitale şi pentru neîncrederea pe care o arăţi faţă de ordinele comandantului suprem.

— Dece să folosim asemenea vorbe? — zâmbi cu blândeţe Mc Carver, despachetând grăbit postul de radioemisiune. — Ce rost au? Nu te pierde cu firea, dragul meu, — i se adresă el lui Vucetin. Totul va fi în regulă! Chiar astăzi vă veţi convinge că vă puteţi bizui pe noi...

Vucetin ieşi în tăcere din subsol, fără să privească în urmă; Radovici, adânc turburat, îl ajunse abia în stradă...

In aceeaş zi, avioane « Dakota » lansară la Koniţ materiale explozive şi mine cu efect întârziat. De data aceasta baloturile cu încărcături căzură exact în locul indicat. Nici vântul, nici cerul acoperit şi nici măcar ceaţa nu stânjeni acţiunea. Şi imediat, sub supravegherea directă a lui Popovici şi a lui Mc Carver brigada trecu la executarea operaţiunii care purta numele convenţional « Ratwick ».

Incepură exploziile. Pe traseul căii ferate care ducea dela Saraievo la Mostar, clădirile gărilor săreau în aer. Podurile, viaductele şi tunelurile se prăbuşeau. Pământul se zguduia ca de cutremur. Coloane de foc se înălţau spre cer, de parcă ar fi fost vârtejuri stârnite de o furtună cumplită.

In aceste zile, Vucetin era mai furios şi mai posomorît ca oricând. Te durea sufletul când îl priveai. La fiecare explozie puternică pălea şi se uita neputincios în jur, ca şi cum s'ar fi rupt ceva în el. In schimb, Katnici era din ce în ce mai activ, şi dădea ordine, în locul comandantului.

Aproape simultan cu efectuarea operaţiunii « Ratwick », aviaţia strategică americană îşi intensificase activitatea. Bombardiere grele, însoţite de un număr mic de avioane de vânătoare, apăreau în plină zi deasupra oraşelor iugoslave lipsite de apărare. Cel dintâi atac masiv asupra Belgradului a avut loc în prima zi de paşte, la 16 Aprilie.

In dimineaţa aceea, femei, bătrâni şi copii, îmbrăcaţi în cele mai bune haine, în straiele de sărbătoare pe care mai reuşiseră să

le păstreze în ultimii ani de nenorociri, se îndreptau spre biserici pentru a asista la slujbă. In văzduhul senin se răspândea dangătul clopotelor, solemn şi în acelaş timp plin de voioşie. Dar deodată fu acoperit de un sgomot sinistru. Se auzi vuietul unor avioane care se apropiau cu repeziciune. In amintirea oamenilor răsări într'o clipă atacul german din acea îngrozitoare duminică a floriilor din anul 1941. Pe străzi se mai zăreau încă scheletele şi ruinele caselor lovite atunci. De data aceasta, toţi văzură pe aripile avioanelor stele albe în locul svasticei. Erau avioane americane!

«Fortăreţele zburătoare» începură să lanseze bombele. Acoperiră oraşul cu aşa numitele «covoare» de bombe, tocmai în cartierele unde nu existau nici obiective militare, nici fabrici şi uzine şi nici măcar vreo garnizoană nemţească; nu trecea pe acolo nicio linie de comunicaţii folosită de duşman. Sute de oameni, care în urmă cu câteva clipe zâmbeau, fură îngropaţi sub dărâmăturile clădirilor. Au fost distruse cartiere întregi, locuite de oameni muncitori, şcoli spitale, magazine...

A doua zi dimineaţa atacul se repetă.

22

... Vremea se strica. O furtună de primăvară bântuia pe Ivan-Planina, de lângă muntele Plieşeviţa, unde fusese lăsată infirmeria batalionului Şumadia. Nori grei, zdrenţuiţi, burduşiţi de apă, se târau, agăţându-se de vârfurile pinilor; ploile torenţiale nu mai încetau.

In coliba pe jumătate dărâmată, construită din pietre mari şi acoperită cu coajă de brad, prin care răzbătea ploaia, era rece, umed şi întuneric. Răniţii şi bolnavii tremurau, acoperiţi cu zdrenţe jilave de pături şi mantale. Focul din mijlocul colibei fumega, fără să dea căldură.

După ce arunca vreascuri în foc, Aişa ieşea să se uite dacă nu se vede prea tare fumul; asculta foşnetele pădurii care îi stârneau tot felul de bănuieli; se plimba neliniştită prin poiană şi se întorcea din nou la ostaşi. Nemţii erau pe aproape. Ocupaseră drumul Raşteliţa-Koniţ, tăind astfel infirmeria de batalion şi rătăceau pe povârnişurile munţilor, în căutarea partizanilor.

Infirmeria nu avea nici medicamente, nici pansamente curate, nici vată. Aişa îngrijea pe ostaş cu ierburi; prepara infuzie de «*kicifa*» împotriva frigurilor şi de mentă sălbatică împotriva gan-

grenei. Tot ea păzea micul spital, stând cu pistolul mitralieră pe genunchi în pragul colibei şi tot ea avea grijă de hrană şi de apă.

Ca să aducă apă, trebuia să coboare într'o trecătoare adâncă. Zgomotul torentului putea să acopere şi mugetul unei turme de tauri; dar Aişa scotea apa încet, căutând să nu lovească gamela de pietre. I se părea că cea mai mică nebăgare de seamă ar atrage atenţia Nemţilor. Şi mai primejdios era drumul după hrană în micul sat Brdian. După bombardarea şi distrugerea spitalului partizanilor, locuitorii fugiseră din sat. Dar acum începuseră să se întoarcă acasă rând pe rând. Aişa se împrieteni cu o femeie mai în vârstă, care izbutea să-i facă rost de câte ceva de-ale gurii: un ulcior cu lapte, un ceaun cu păsat, bucăţi de turtă de mălai sau puţin tutun. Aişa aducea cu grijă ostaşilor aceste daruri primite din partea unor oameni care flămânzeau şi ei.

O potecă îngustă şerpuia pe povârnişul prăpastiei şi în unele locuri trebuia să treci peste nişte bârne întinse chiar deasupra hăului. Aişa se furişa pe această cărare în timpul nopţii, simţind cum i se strânge inima de spaimă, ori de câte ori o piatră îi alunecă de sub picioare, rostogolindu-se cu zgomot.

Răniţii o aşteptau vorbind în şoaptă, neliniştiţi de soarta ei. Propriile lor suferinţe li se păreau cu totul neînsemnate, faţă de primejdiile pe care le înfrunta Aişa pentru ei. Când se întorcea, focul din colibă părea mai viu, vreascurile trosneau mai vesel, răspândind umezeală şi aburi, iar apa din gamelă fierbea parcă mai repede. După ce beau « ceai » fierbinte, şi după ce înghiţeau mâncarea în porţii mici ca pe o doctorie, răniţii aţipeau...

Şi aşa s'a scurs zi de zi, toată săptămâna. Vasko Hristici căuta din răsputeri s'o convingă pe Aişa că nu-l mai doare piciorul şi că poate să plece să caute batalionul. Aişa însă, îi arăta cu răbdare, că trebue să mai stea câteva zile culcat.

Intr'o noapte o treziră gemetele băiatului. Rupse o bucată de pânză din bluza ei, făcu un pansament şi după ce spălă rana inflamată, cu rachiul adus din sat, într'o sticluţă, o bandajă cu grijă. Vasko se simţi uşurat. Aişa îi mângâie cu dragoste faţa trasă, cu pomeţii ieşiţi în afară, şi-i spuse în şoaptă:

— Ai noştri luptă bine la Koniţ ! Au gonit departe pe fascişti ! Auzi exploziile? Ii auzi cum trag în timpul zilei? Sunt ai noştri. Iată, acum trec avioanele ruseşti. Ascultă.

Vasko era numai urechi.

Pădurea se umpluse de un zumzet prelung.

— Eşti sigură că sunt Ruşii? — întrebă băiatul şi pe buzele lui palide miji un zâmbet slab. — De unde ştii?

— Vorbesc oamenii în sat. Acum totul e în regulă. Dormi, dragul meu, dormi, — şopti sanitara.

Dar parcă Vasko mai putea să doarmă? Stătu timp îndelungat cu ochii mari, deschişi, în care lumina focului se răsfrângea în pâlpâiri repezi. Vorbea într'una, ca în delir.

Aişa îl asculta atentă, încercând să-i desluşească vorbele.

Spunea despre un drum deosebit, fermecat, care duce undeva departe, departe... Acolo oamenii trăiesc liberi, soarele nu apune niciodată şi stele mari, făcute din pietre roşii, străvezii, proiectează asupra pământului o lumină caldă. Cine le va vedea, îşi va găsi fericirea. Drumul spre acel ţinut trece printr'o pădure deasă, de nepătruns, unde sunt tot felul de balauri răi, vrăjitori, vârcolaci şi zmei cruzi, care pândesc omul ca să-i ia viaţa. Dincolo de pădure, încep nişte smârcuri adânci, acoperite de o ceaţă albastră-cenuşie, otrăvitoare. După aceea, se ridică, de-a-curmezişul drumului, nişte munţi măreţi, cu peşteri fără fund, care coboară atât de adânc înăuntrul lor, încât şi râurile se ascund în ele; în peşteri se aude necontenit vuiet şi lătrat. Acolo trăieşte groaznicul Ajdai — balaurul cel crunt cu trei capete, care zi şi noapte pândeşte pe drumeţii îndrăzneţi.

Dar Vasko a cutezat să înfrunte drumul cel lung. Aleargă, aleargă într'una, spre ţelul său, când deodată aude cum îl urmăreşte blestematul Ajdai; aripile lui fac un sgomot asurzitor. Se apropie ca un nor negru, vocea îi este asemenea tunetului, iar din gură zvârle scântei şi fulgere. Vrea să-l prindă pe Vasko şi să-l zăvorească în peştera lui. Vasko aleargă cât îl ţin picioarele, aleargă şi se gândeşte la sfatul pe care i l-a dat în vis zâna cea bună. Ea ajută pe viteji, le lecuieşte rănile, ca o dragă soră de caritate şi le prezice izbânzile sau înfrângerile. Sfatul ei i s'a întipărit bine în minte: « Grăbeşte-te spre ţel, fără să te uiţi înapoi şi fără să te opreşti, căci altfel vei pieri ». Şi Vasko nu se opreşte, nu priveşte înapoi. Şi iată că drumul se face mai neted, mai uşor. Ocoleşte o mare albastră, pe care aleargă valuri mici, cu crestele înspumate. Lângă mal se scaldă copii veseli, arşi de soare, despre care îi povestise prietenul său Nicolai Zagorianov... Sunt pionierii. Vasko îşi continua drumul într'un tren care aleargă peste câmpii întinse, peste râuri, prin păduri care freamătă şi chiar pe sub pământ, prin peşteri, care nu sunt deloc înspăimântătoare, ci dimpotrivă, frumoase; în ele lucesc mii de pietre preţioase. Iată şi piaţa, şi brazii zvelţi argintii şi turnurile cu

stele roşii. Stelele ard răspândind o lumină caldă, iar lângă poartă stă şi zâmbeşte omul îmbrăcat în manta şi cu mustăţi cărunte, despre care vorbise Nicolai. Vasko îi întinde un mănunchi de flori, cele mai frumoase flori din câte cresc în dragii lui Alpi Dinarici...

Aişa ghiceşte cine este omul îmbrăcat în manta. Cât de mult doreşte şi ea să-l vadă ! Acum, fără dragul ei Koţe, îi este greu să se gândească la fericire; visele i-au pălit, totuşi ar porni şi ea cu Vasko pe drumul lung şi greu ducând tot ce are mai scump şi mai drag pe lume, şuviţa de păr negru de copil, singurul lucru ce i-a rămas dela sora ei mai mică, dela casa în care s'a născut...

— Cât de mult semănăm noi doi, dragul meu Vasko ! — spuse încet Aişa, după ce băiatul tăcu.

Vasko adormi zâmbind. Fata îi mângâie încet cu palma fruntea fierbinte şi căzu pe gânduri.

In căsuţa cu semiluna de lemn înfiptă în acoperişul de trestie, unde se născuse şi crescuse Aişa, n'a existat nici bucurie, nici fericire. Viaţa pe care o duc oamenii în Herţegovina, ţara vitejilor, ţara strugurilor şi a stâncilor golaşe, nu este întru nimic mai bună ca aceea pe care a avut-o Vasko la poalele munţilor păduroşi şi între livezile de pruni din Bosnia cea mândră. Şi el plecase de acolo ca să-şi realizeze visul. Părinţii şi bunicii lui Vasko, ca şi ai Aişei, erau oameni săraci, la fel de nenorociţi, de apăsaţi de nevoi şi de teamă. Pierduseră demult obişnuinţa să mânuiască armele, demult nu se mai răzbunau pentru jignirile aduse. Bosnia şi Herţegovina sunt ţinuturi de plugari şi păstori. Şi într'una şi în cealaltă, oamenii sunt siliţi să lucreze tot anul, din zori şi până în noapte, spre a nu muri de foame. Livezile şi ogoarele lor mici cer muncă multă şi grea. Pământul trebuie curăţat de bolovani, trebuie arat, îngrăşat şi apoi păzit ca să nu fie spălat de ploile torenţiale. Cu toate acestea, nu prea dă rod. Pământul e sărac şi prăfos. Grânele nu cresc bine în el şi nici caprele n'au ce să pască. Şi chiar dacă îngropi în fiecare primăvară în ogor oase de cocoş negru, cum te sfătuiesc babele vrăjitoare, recolta tot proastă rămâne. Părinţii lui Vasko şi ai Aişei au fost nevoiţi să trudească din greu, ca argaţi, la bogătani. Nici nu apuca un chiabur să coboare de pe grumazul săracului şi altul îi şi lua locul, mai hapsân ca primul, care izbutea nu numai să jupoaie şapte piei de pe om, dar să-l şi înjosească în fel şi chip.

Şi totuşi sunt destule văi minunate şi roditoare în Bosnia şi Herţegovina, ca în toată Iugoslavia, dealtfel, unde viile şi livezile dau rod îmbelşugat, munţii sunt acoperiţi de păduri nesfârşite, râurile au peşte din belşug, pe păşuni pasc nenumăratele turme de

oi şi capre, iar pământul ascunde în adâncurile lui tot felul de minereuri şi pietre preţioase. Dar nimic din toate acestea nu aparţin poporului. Oamenii au construit vile şi palate, dar se adăpostesc în cocioabe, au produs tot ce trebuie pentru o viaţă îmbelşugată, dar n'au nici după ce bea apă.

Atât în coliba împletită din nuiele a lui Vasko, cât şi în casa de piatră a Aişei erau cuibăriţi din totdeauna tristeţea şi foamea. Iar fasciştii au adus aceeaşi năpastă, acelaşi rău sub aceste două acoperişuri paşnice. Vasko îşi pierduse mama, înjunghiată de cetnici, iar tatăl, sora şi bunicul Aişei pieriseră de mâna ustaşilor. E drept că banditii nu luaseră din casa lui Vasko prea mare lucru: trei ducaţi, pe care taică-său îi câştigase muncind la un moşier, cămaşa nouă a bătrânului şi basmaua de mătase a maică-si, basma din care şi-au făcut pe loc ciucuri pentru bonete. Aceste puţine lucruri alcătuiau avutul lor cel mai de preţ. Aişei nu-i rămăsese nici casa. Ultimul lucru pe care-l văzuse, atunci când fugise din satul ei, fuseseră flăcările care se ridicau şi pe surioara ei de şapte ani cu capul zdrobit de pragul casei. Apucase să taie o şuviţă de păr negru din cozile ei...

Asemenea fapte nu se pot uita niciodată... Intoarcerea la trecut e o ruşine de nerăbdat... Amândoi, şi Vasko şi Aişa, se îndreaptă acum spre fericire, pe o cale grea şi primejdioasă, dar cea adevărată. La fiece pas îi pândesc capcane viclene, însă tot ce a fost mai rău, mai greu şi mai primejdios a rămas în urmă. In ţara lor nu se vor mai întoarce niciodată, nici paşa otoman, nici baronul maghiar, nici jandarmul austriac şi nici fasciştii. Niciodată ! Vasko şi Aişa, ca toţi oamenii simpli din Iugoslavia, au început să-şi organizeze singuri viaţa. Păşesc cu curaj spre ţelul lor, fără să se oprească şi fără să se uite înapoi...

In a şasea zi, spre dimineaţă, au murit, pe nesimţite, doi dintre cei mai grav răniţi, fără să scoată vreun murmur. Dinţii le erau încleştaţi. Nu trădaseră nici cu cel mai mic geamăt, chinurile pe care le înduraseră, ca să nu trezească pe sanitară.

Fata trase trupurile reci la marginea prăpastiei, le acoperi cu vreascuri, cu crengi şi cu frunze uscate, iar pe moviliţă aşeză un buchet de flori albe de primăvară şi cele două bonete cu stele. Ştergându-şi lacrimile, fata se gândi: « Mai bine muream eu, căci patria are mai multă nevoie de ei ».

La înapoiere, Aişa auzi zăngănit de metal şi voci aspre venind dinspre prăpastia învăluită în ceaţa rece a dimineţii, care părea ca de vată. Se repezi în fugă spre colibă.

— Vin Nemţii! Cine poate să meargă sau să se târască, să se ascundă în pădure. Eu rămân aici, cu ceilalţi. Du-te şi tu, — îi spuse ea lui Vasko, ajutându-i să se ridice. — O să vă adun pe toţi mai târziu.

Unii dintre ostaşi se împrăştiară prin pădure, iar Aişa se postă curajoasă în uşa colibei, cu pistolul mitralieră în mână.

Din fericire, Nemţii trecură fără să vadă nimic, din pricina pâclei dese. Curând, vocile lor se stinseră în depărtare. Aişa îi adună pe răniţi. Ii găsi pe toţi afară de Vasko.

Fata rătăci toată ziua de-a-lungul prăpastiei, ale cărei margini se ascundeau cu perfidie în tufele de rodii, chemând cu voce domoală:

— Vasko, unde eşti? Răspunde, Vasko!

Dar nu-i răspundeau decât strigătele cucuvelei şi murmurul torentului din fundul prăpastiei.

Deodată, văzu răsfrângându-se pe pământ o lumină ca de apus de soare. Aişa ridică privirile. Vârfurile pinilor erau învăluite într'o roşeaţă care nu semăna deloc cu lucirile apusului şi care-i trezea neliniştea. Cuprinsă de groază, fata alergă spre colibă. Inăuntru era frig şi întuneric. Focul se stinsese. Răniţii zăceau tăcuţi.

Se aplecă deasupra cenuşii demult răcită şi încercă zadarnic să scoată măcar o scânteie. Cenuşa se învolbură şi îi acoperi toată faţa, dar nu simţi nicio adiere de căldură. Atunci se întrebă dacă nu cumva văzuse răsfrângându-se pe pini vâlvătaia vreunui incendiu? Poate că Nemţii dăduseră foc satului din vale, înainte de a-l părăsi? I se păru deodată că vede bucăţi de lemn arzând dogoritor şi flăcări vii. Se hotărî pe loc. Apucă gamela şi goni în jos pe cărare până la Brdijan.

Pe alocuri flăcările se mai ridicau de-a-lungul pereţilor de lut înnegriţi. Vântul zmulgea din bârnele carbonizate scântei roşii şi albastre. Aişa se furişa prin locurile întunecoase. Deodată, se împiedică de ceva şi se aplecă să vadă ce este. La picioarele ei zăcea cadavrul unei femei cu o bonetă mică în cap, peste care era legată o basma albă. O recunoscu pe aceea care o ajutase cu atâta devotament...

Văzu negru înaintea ochilor, pământul începu parcă să se clatine, să-i fugă de sub picioare. Işi adună toate puterile şi, căutând să nu vadă morţii din jur, umplu repede gamela cu cărbuni înroşiţi şi fugi înapoi, strângând la piept metalul încins.

Focul se aprinse din nou în colibă. Dar Aişa nu se mai apropie de el, decât pentru a pune crengi, ca să nu se stingă. Rătăci toată

noaptea prin pădurea întunecoasă, căutându-l şi strigându-l pe Vasko. Dar, ca şi înainte, nu-i răspundeau decât bufniţele şi sgomotul torentului de munte, care se rostogolea printre bolovani.

23

«... In zorii celei de a şaptea zile, ne înapoiarăm la micul spital din pădure, lângă muntele Plieşeviţa. După ce s'au declarat mulţumiţi de felul cum fusese îndeplinit planul «Ratwick» şi după ce au stat de vorbă, aparte, cu Katnici, Popovici şi Mc Carver plecară cu un avion de legătură în regiunea Vrbovo, unde se afla acum comandamentul corpului de armată. Din ordinul lui Arso Iovanovici, întreaga noastră brigadă trebuia să se concentreze treptat tot acolo la Sandjac.

In timp ce străbăteam trecătoarea, ostaşii dădură pe neaşteptate de Vasko Hristici, care zăcea în nesimţire pe malul torentului. Il aduserăm în coliba din pădure. Aişa ne întâmpină cu lacrimi de bucurie; apoi se repezi la Vasko, îi ascultă respiraţia, care abia se mai auzea, şi îşi pierdu cumpătul, neştiind cum să-l ajute mai bine, cum să-i anime scânteia de viaţă care abia mai pâlpâia în trupul său.

— Vasko, Vasko! — striga ea plângând. — Mai bine m'ar durea pe mine, mai bine să mor eu, nu tu, dragul meu... Spuneţi-mi, — se repezi ea, furioasă, la Vucetin, — oare cei dela cartierul general nu ştiu ce se petrece în spitalele noastre? Dece nu trimit doctorii, tifon, bandaje, iod? Dece aliaţii nu ne aruncă medicamente cu paraşutele, măcar de milă?

— Linişteşte-te, Aişa, — îi spuse Vucetin. — Avem de toate, ia uită-te aici.

Rujiţa se apropie şi-i arătă rucsacul plin.

— Avem chiar şi penicilină. Este un medicament rar şi scump, care face minuni. Se spune că Ruşii folosesc demult penicilina, şi că însănătoşesc repede cu ajutorul ei chiar şi pe cei mai grav răniţi. Avem acum medicamente destule.

— Şi nu numai medicamente, ci şi personal medical, — adăugă Vucetin. — Misiunea militară sovietică a reuşit să organizeze ajutorarea serviciului nostru sanitar. Au şi venit medici ruşi în spitale. Afară de asta, ne-au trimis armament şi muniţiuni! Acum avem mitraliere antiaeriene grele şi puşti antitanc. Nu ne mai temem nici de avioanele şi nici de tancurile Nemţilor.

— Dacă ai fi văzut, Aişa, ce bucurie a fost, când au venit Ruşii şi ne-au lansat din avioane tot acest material atât de preţios pentru noi! — exclamă Rujiţa. — Am ieşit pe stradă şi cu toate că era noapte, am aruncat bonetele în aer şi am strigat: « Ura! » « Trăiască Stalin! » « Trăiască Uniunea Sovietică! » Toţi se îmbrăţişau şi se sărutau.

— Dă-mi mai repede medicamentele, — o grăbi Aişa plină de bucurie. — Să vedem ce e cu Vasko.

Amândouă fetele se aplecară deasupra băiatului.

Vucetin mulţumi Aişei pentru că salvase ostaşii răniţi, spunându-i în acelaş timp că o va propune neapărat pentru decorare. De curând se introdusese sistemul decoraţiilor în Armata populară.

— Mulţumesc, mulţumesc! — răspunse emoţionată Aişa, în timp ce scotea pansamentele vechi de pe piciorul lui Vasko. — Sunt gata să-mi dau viaţa pentru Iugoslavia noastră populară, — mai zise ea şi ochii i se umplură de lacrimi.

După ce-şi veni în fire şi deschise ochii, Vasko se îmbujoră. Ne recunoscuse, pe Vucetin şi pe mine.

— Ei, cum mai merge, partizane? — îl întrebă comandantul. — Ai de gând să te faci bine?

Vasko înălţă capul:

— Păi, cum? Demult aş fi fugit la voi, dacă nu era Aişa. N'am vrut s'o supăr. Dar au venit Nemţii... Şi am fugit până la râu.

— Şi ce ai făcut acolo?

Vasko zâmbi cu înţeles:

— Am ascultat sgomotul apei. Apa curgea şi cânta.

— Despre ce?

— Despre Moscova!... răspunse visător băiatul. — Dar vouă cum vă mai merge? Ce noutăţi aveţi?

— Multe noutăţi bune. Una din ele e vie, pe patru picioare.

— Cum adică? Ce-o mai fi şi asta?

— Un cal minunat, capturat dela inamic. E un dar pentru tine. Un roib liniştit. Ai să-l călăreşti tu.

— O să mă scol neapărat azi! — hotărî Vasko şi încercă chiar să se ridice.

Rujiţa îl reţinu cu blândeţe şi-i spuse:

— Nu se poate.

A doua zi însă, Vasko ieşi din coliba umedă şi se aşeză în poiana însorită. Se simţea mai bine.

— M'am vindecat de-a-binelea! — strigă el de departe când ne văzu, pe Iovan şi pe mine.

Capul lui negru apărea dintre rămurelele verzi ale unui tufiş. Ochii-i căprui râdeau plini de veselie. După ce stăturăm puţin de vorbă cu băiatul, ne îndreptarăm spre compania noastră.

Pe drum ne întâlnirăm cu Vucetin care ducea un roib de căpăstru. Ne dădu câteva ordine cu privire la pregătirile de drum şi porni mai departe.

In pădure era cald. Din pământ se ridicau aburi. Vântul, care jos nici nu se simţea, fremăta printre vârfurile brazilor şi ale pinilor înalţi. Ţi se părea că auzi mereu apele unui râu puternic care curge liniştit. Iar în luminişurile dintre copaci, se zărea albastrul cerului, adânc ca un ocean şi curat ca picătura de izvor.

Mă gândeam mereu la ai mei, la oamenii sovietici care se află la cartierul general şi ajută pe partizani. Katnici spusese că Popovici îmi interzice categoric să iau legătură cu ei. Cum nu înţelegeam motivele acestei ciudate oprelişti, hotării să trimit o scrisoare misiunii noastre, cu rugămintea să fiu primit, şi să-i scriu şi lui Arso Iovanovici. Doar îmi spusese că pot să mă adresez lui în caz de nevoie. Neliniştit şi de alte câteva lucruri, îi povestii lui Iovan ceeace mi se întâmplase în ultimele zile.

In apropiere de Ivan-Sedlo există un mare tunel de cale ferată. Aruncaserăm în aer intrarea tunelului, dar lui Mc Carver i se păruse prea puţin şi sfătui pe Katnici să mai pună o încărcătură. Vucetin protestă şi mă trimise împreună cu Lauşek să stingem cordonul care urma să provoace explozia. Intr'adevăr, n'avea niciun rost să distrugem tot tunelul, mai ales că următorul, mai mic, fusese zvârlit în aer. După ce îndeplinisem ordinul lui Vucetin şi când tocmai ieşeam din tunel împreună cu Lauşek, îmi şuieră deodată pe lângă ureche un glonte, iar după el un altul, ceva mai departe. Cum Nemţii nu se aflau prin apropiere, era limpede că trăsese unul dintre ai noştri.

Miletici mă asculta neliniştit.

— Uite aşa se întâmplă la noi, frate! — spuse el cu voce înnăbuşită. — Te apucă groaza. Fii prevăzător. La noi se pot petrece cele mai ciudate şi surprinzătoare lucruri... Nu mă înspăimântă gândul că voi muri în luptă, de glonte sau de baionetă. Dar e îngrozitor şi absurd să ţi se curme viaţa, aşa cum s'a întâmplat cu Slobodan Miloevici, primul nostru comisar politic, cu cei doi Muntenegreni, cu Lola Ribar sau aşa cum ai fi putut să mori tu acolo, lângă tunel. Nu mă pot împăca cu o astfel de moarte. Fireşte, e război... Nu poţi evita întotdeauna jertfele inutile. Dar nu ştiu cum se face că aproape toţi cei care pier sunt oamenii noştri cei mai puternici şi mai cinstiţi. Şi mai întotdeauna mor fără niciun rost.

Ba din greşeală, ba că au alunecat şi au căzut în prăpastie, ba un foc de armă misterios, şi câte şi mai câte întâmplări asemănătoare. S'ar zice că pe cei buni îi urmăreşte o soartă nemiloasă. — Iovan se opri lângă movilița proaspătă, pe care erau aşezate cele două bonete. — Să-i luăm, de pildă, pe aceşti doi oameni care au pierit. Au trăit, au luptat şi şi-au făurit visuri de viitor. Iar acum, nu mai sunt. In curând nu va rămâne nici măcar urma mormântului lor. Şi sigur că erau ostaşi vechi, cinstiți, viteji şi poate chiar comunişti. Ştii, frate dragă? Poți să spui ce vrei, dar ne va fi greu fără Miloevici, de pildă, fără Sava Kovacevici, fără Lola Ribar. Aceşti eroi ne-au părăsit şi mi se pare că în urma lor a rămas un gol pe care nu-l poate umple nimeni. Dacă voi avea noroc şi voi rămâne în viață, mă voi întoarce în Splitul meu, voi vedea iar marea albastră şi caldă, chiparoşii şi pinii negri de pe povârnişurile munților; voi pleca, noaptea, în luntrea cu felinar, la pescuit, voi fredona un cântec aşa cum făceam odată, demult... Da! Totul va fi parcă la fel ca înainte, dar va trebui să construim noul, să luptăm pentru el. Dar vom reuşi oare fără ei, fără cei care zac acum cu miile sub movilițe ca asta, sau putrezesc pur şi simplu în pădure, fără sufletele lor, fără mintea lor, fără râsul lor şi fără credința lor într'un viitor mai fericit?... Ne va fi greu...

Iovan încetinise pasul şi mergea fără să se uite la priveliştea verde care ne înconjura, plină de sevă, de mişcare, de căldura soarelui, de lumină şi de ciripitul vesel al păsărilor. Eu însă mă bucuram de toate. Simțeam cum pătrunde în mine o forță dătătoare de viață şi, în ciuda neliniştei de care eram stăpânit, gândurile îmi erau limpezi şi ferme. Simțeam puternic legătura indestructibilă cu poporul meu şi încrederea în marea lui forță, care mă întărea şi pe mine sufleteşte. Deaceea, îl întrebai, oarecum înciudat, pe Miletici:

— Dece crezi că fără cei care au pierit, va fi atât de greu? Doar rămâne poporul! Toată puterea e în el.

Imi răspunse serios, după ce chibzui puțin:

— Pentru că noi, frate, o să avem nevoie de organizatori şi de conducători ai vieții noi, ca de aerul pe care-l respirăm. Vom avea nevoie de oameni de stat dintre cei care au îndurat ei înşişi întreaga povară şi toate grozăviile acestui război. Oameni care să ştie să prețuiască pacea şi s'o apere. Oameni din popor, cu conştiința curată, nepătați, devotați ideii noastre, oameni cărora poporul să le poată încredința fără teamă propria lui soartă. Şi tocmai astfel de oameni ne vor lipsi, dacă-i vom pierde aşa, la nesfârşit, cu atâta uşurință şi aşa de simplu.

— O parte din popor își aduce prinosul vieții pentru viitor, — obiectai eu. — Dar poporul, în totalitatea lui, rămâne, și, mai devreme sau mai târziu, își va atinge țelurile. Va vedea acea libertate pentru care și-au dat viața eroii de astăzi și va ști să fie demn de amintirea lor luminoasă, va ști să păstreze și să întărească ceeace a fost cucerit cu prețul sângelui vărsat. Simt, Iovan, că mai există multe forțe de-ale întunericului, care plutesc deasupra voastră sau poate chiar și printre voi. Dar orice ar fi, nimeni nu va izbuti să mai întoarcă înapoi roata istoriei. Nimeni! Adu-ți aminte ce scria Koțe Petkovski: «Mai aproape de soare e mai multă lumină. Vreau să cunosc fericirea.» Iovan, amintește-ți de propriile-ți cuvinte despre încrederea nezdruncinată și speranțele lui Vuia Hristici, tatăl lui Vasko. Tu ai spus că partizanii nu vor înșela niciodată aceste nădejdi.

— Niciodată! — repetă Iovan, dar acum în glasul lui nu se mai simțea entuziasmul cu care rostise acest cuvânt astă iarnă, în drum spre Sin.

— Adu-ți aminte și de întâmplarea cu Djuro și cu aparatul de radioemisiune.

Iovan zâmbi. Mai zilele trecute, Djuro fusese într'adevăr eroul unei întâmplări interesante. Intr'o gară, Filippovici văzuse o cutie lustruită de care erau prinse niște căști. Cineva ghici că e un aparat de radioemisiune, părăsit de Nemți. Djuro se bucură, puse repede casca și începu să strige în microfon:

— Moscova! Moscova! Ne auziți? Dați-ne pe tovarășul Stalin! Cine e? Dumneavoastră sunteți, tovarășe Stalin? Vă salutăm! Vorbesc partizanii iugoslavi de lângă Koniț. Vă comunicăm, tovarășe Stalin, că îi zdrobim pe fasciști. Mulțumim pentru ajutor și pentru mitraliere... Mai trimiteți-ne și alte lucruri, cât mai multe! Și, mai ales, să sosească cât mai curând ostașii sovietici, că nouă, singuri, ne este tare greu... Allo! Allo!

Branco, care-l asculta, izbucni în râs.

— Deștept mai ești! Nu vezi că aparatul nu funcționează!

— Ei, și ce-i dacă nu funcționează, — răspunse Djuro. — Stalin ne aude oricum și știe de lupta noastră.

Cu fața radioasă, Djuro continua să vorbească în microfon, transmițându-i tovarășului Stalin salutări din partea tuturor ostașilor.

Ii spusei lui Iovan că, alături de oameni ca Vuia Hristici, Djuro, Vasko, Rujița, Aișa, Vucetin și Iankov, nu te poți pierde.

— Da, oftă el ușurat. — Ai dreptate.

Şi păşi mai repede, fredonând: «Acolo, departe, departe, lângă mare... »

Corturile taberei se întindeau de o parte şi de alta a cărării. Ostaşii se pregăteau pentru marş: cercetau trofeele, curăţau armele şi legau baloturile. Kicia Iankov îi învăţa pe mitraliori cum să mânuiască mitraliera antiaeriană pe care o primiserăm, împreună cu celălalt armament lansat de avionul sovietic, pentru brigada noastră.

Deodată, se auzi un tropot. Dinspre muntele Plieşeviţa venea în goană un călăreţ, lovind crengile de jos ale copacilor. Roibul se împiedeca, alunecând cu picioarele dinapoi pe pietre. Şeaua alunecase înainte, iar călăreţul abia se mai ţinea pe cal.

Recunoscându-l pe Vasko, ne repezirăm în întâmpinarea lui şi apucarăm calul de dârlogi, crezând că s'a speriat de ceva şi deaceea a rupt-o la fugă.

Dar, după înfăţişarea lui Vasko, se vedea că nu aşa stăteau lucrurile. Calul blând gonea fiindcă fusese îmboldit cu o ramură pe care călăreţul o rupsese în drum. Băiatul ar fi sărit din şea pe piciorul rănit, dacă nu-l prindeau la timp în braţe. Tremurând tot, îşi ascunse capul la pieptul meu, de parcă ar fi căutat apărare, şi izbucni în hohote de plâns.

Trecu un timp până izbutirăm să înţelegem cuvintele întretăiate pe care le rostea:

— E acolo... întins. Ce-i de făcut? E acolo!...

— Cine? Dar spune odată mai repede! — strigă Iovan.

— Comandantul Vucetin! — izbucni Vasko. — Mergea în urma mea...

Miletici se uită, o clipă, buimac la mine şi apoi se repezi în sus pe cărare; cădea şi-şi zdrelea de pietre genunchii, apoi sărea din nou în picioare şi fugea mai departe. Numai înfăţişarea lui ar fi fost deajuns să răspândească nelinişte în toată tabăra.

Il ajunsei din urmă. Pe cărare, nu departe de coliba din pădure, zăcea comandantul nostru, Tomaş Vucetin. Era întins cu faţa în jos şi mâinile larg desfăcute, de parcă ar fi încercat să cuprindă cât mai mult pământ. In spinarea lui se vedea o rană de cuţit, din care sângele se scurgea încet. »

24

« La Gorni-Vakuf am auzit odată vaietele plângăreţe ale muezinului. El striga, ridicând spre cerul de seară braţele-i lungi: « *Allaak bar, la il alla!* » Dar striga atât de monoton şi cu atâta

nepăsare în glas, încât puteai să adormi, ascultându-i chemarea.

Imi amintisem de muezin, uitându-mă la Matie Macek, secretarul biroului de partid al batalionului, care ne convoca la meeting. Aplecat nefiresc de mult înainte, se apropia, ba de un grup de partizani, ba de altul şi, mişcând fără vioiciune braţele, spunea tărăgănat, liniştit şi nepăsător:

— Adunaţi-vă la meeting, tovarăşi. La meetingul de doliu.

Se spunea că pe vremuri, Macek lucrase la un fierar, undeva într'un sat, şi avea de gând să se însoare cu fata stăpânului. Dar au venit hitleriştii, au devastat fierăria şi i-au necinstit logodnica. Impins de disperare, a plecat la mânăstirea Kuzma şi Damian de pe muntele Fruşka. Dar fasciştii au alungat şi pe călugării de acolo. Atunci, vrând să scape cu viaţă din calea « oastei lui Antichrist », Matie Macek aruncă anteriul, fugi în pădure şi nimeri întâmplător într'un detaşament de partizani. Obişnuit să asculte în toate pe stăpân, iar apoi, pe stareţ, el dădu dovadă, după ce deveni partizan, de o punctualitate neobişnuită în executarea oricăror ordine venite de sus, fără să le discute vreodată.

Plictisit şi parcă mereu somnoros, Matie Macek se înviora numai în prezenţa lui Katnici. Discursurile comisarului îl impresionau deosebit de mult. De câte ori îl asculta pe Katnici, se încorda parcă tot, căutând să-şi întipărească în minte fiecare cuvânt, iar pe faţă i se citea hotărîrea de a executa orice ordin. Fireşte că acest lucru fusese observat şi de Katnici. Comisarul îl apreciase ca om sigur, care execută ordinele şi ca « adevărat proletar » şi-l înscrisese în partid. Macek devenise secretar al biroului de partid, curând după întâmplarea fericită, când salutase, primul pe Tito, în timpul retragerii din Bosnia. Cuvintele « viteazul meu », pe care i le adresase acesta, îi serveau totdeauna drept o minunată recomandare.

La chemarea secretarului, ostaşii şi comandanţii se adunară tăcuţi în poiana din pădure, în faţa unei stânci cu o mică adâncitură; aci îşi aşezase Katnici cortul.

Djuro Filippovici veni la meeting, cu vechiul nostru drapel care fusese puţin pârlit, când aruncasem tunelul în aer. Ars, afumat şi străpuns în multe locuri de gloanţe, drapelul devenea, din zi în zi, tot mai scump ostaşilor, ca un simbol sfânt, simbolul onoarei lor. Ieri acoperise corpul lui Vucetin înainte ca acesta să fi fost îngropat lângă marginea prăpastiei, alături de mormântul fără nume al celor doi partizani. Astăzi, adunaţi în jurul drapelului, ostaşii repetau

cu glas stăpânit, după învăţătorul Marko Petrovici, versurile din «Cununa munţilor» de Niegoş:

Cadă'n neamul Brankovici[1] *ruşinea*
Peste cei ce pe viteji îi vor trăda,
Pe acei ce luptă cu duşmanul.
Vântul de turbare 'n ei să dea,
Minţile şi judecata-şi piardă!
Cel ce pe viteji îi va trăda
Doar rugină n casa lui să vadă,
De-o muri, să nu mi-l prohodească
Şi minciuna 'n bocet să-l jelească...

Blestemele solemne şi întunecate răsunau cu tărie şi înflăcărare, de parcă partizanii i-ar fi blestemat cu vorbele serdarului[2] Vukota pe trădătorii care îl uciseră pe Vucetin.

Katnici se urcă pe o lespede de piatră, înălţată ca o tribună, deasupra pământului, şi spuse cu voce înceată şi sacadată:

— Tovarăşi! Viteji! Nu am cuvinte pentru a arăta cu destulă tărie durerea şi mânia noastră, a tuturor. Nici astăzi nu sunt în stare să-mi adun gândurile. Ceeace s'a întâmplat a fost zguduitor, de neînţeles. Nici până acum nu mă pot obişnui cu gândul că nu-l mai avem printre noi pe Tomaş, pe dragul nostru prieten, pe eroul războiului de eliberare naţională, pe neînduplecatul şi înflăcăratul patriot. Nu ştim cine este duşmanul perfid, bestia ticăloasă, agentul nemţesc, care a omorît mişeleşte, pe la spate, pe comandantul nostru. Dar, vai! Oricine ar fi, piatra aruncată în apă nu se mai poate ridica la suprafaţă! Viteazul din neamul glorios al Muntenegrenilor nu se va mai întoarce printre noi. Il plângem, dar, în acelaş timp, suntem tari ca granitul şi nu ne lăsăm doborîţi uşor... Nu trebuie să ne pierdem cu firea, vitejilor. Suntem conduşi spre victorie de tovarăşul Tito, care, deşi departe, este la fel de întristat ca şi noi. Da, plânge ca şi noi, — spuse Katnici şi-şi şterse, demonstrativ, ochii, cu batista lui mare în carouri. — Plânge, dar făclia credinţei în viitorul nostru mai bun nu tremură în mâna lui puternică. S'a stins viaţa eroului Tomaş Vucetin, dar numele lui va străluci în istoria noastră ca un foc veşnic şi sfânt...

---

[1]) *Vuk Brankovici* — domnitor pe care cântecele populare îl înfierează ca trădător, deoarece în lupta dela Kosovo a lăsat oastea sârbească în voia soartei. (N. red. ruse)

[2]) Vechi grad militar. (N. red. ruse).

Ostaşii ascultau, fără să ridice capetele sau poate că nici nu ascultau, cufundaţi în gândurile lor. Ca ei toţi, mă gândeam şi eu la Vucetin. Bun comunist, curat cum e cristalul şi devotat prieten al Uniunii Sovietice! Işi trăgea forţele din ideile lui Lenin şi Stalin şi se inspira din măreţul exemplu sovietic. Nu ştiu dece nu pomenise Katnici acest lucru în discursul său... Vucetin fusese un om perseverent, calm, energic şi uimitor de consecvent, dezminţind părerea învechită cum că Muntenegrenii s'ar simţi în elementul lor şi ar fi activi numai când aud chemarea la luptă. Nu, Vucetin ar fi fost un minunat constructor al Iugoslaviei noi. In parte, Iovan are dreptate. Fără oameni ca Vucetin, va fi greu mâine... Ştia să afle calea spre inima ostaşilor, nu se ferea niciodată de primejdie şi se pricepea să conducă batalionul, ţinând seama de orice schimbare a situaţiei şi de sarcina generală. Mi s'a povestit că în Noembrie 1943, când prin Iugoslavia treceau trupele lui Rommel, care se retrăgeau din Africa, Vucetin insistase să pornească lupta, să întreprindă ceva ca să împiedice trupele nemţeşti să ajungă în Austria. Insă ordinul dat de Arso Iovanovici în numele comandantului suprem, cu privire la organizarea rezistenţei împotriva celei de a şasea ofensive inamice, cum fusese numită retragerea lui Rommel prin Iugoslavia, întârzie. Dar atunci când primea la timp ordinele dela Arso şi dela Peruciţa, Vucetin le executa în mod strălucit. Ştia să organizeze operaţiunile, bazându-se pe unitatea de păreri şi pe înţelegerea perfectă dintre ostaşi şi comandanţi. Visa la timpul când Armata populară de eliberare va deveni o armată nu numai cu numele, ci şi ca organizare şi coordonare a operaţiunilor de către toate armele. Vucetin fusese perfect şi ca om. Toată lumea îl iubea. Mie îmi arătase foarte multă căldură şi nu mă sfiam de lacrimile care îmi veneau în ochi când priveam mormântul lui proaspăt. Nu voi putea uita niciodată faţa lui trasă şi palidă, ochii cenuşii, liniştiţi şi prietenoşi, spovedania de lângă troiţa dela Sin şi înflăcăratele visuri de viitor...

Nimeni nu auzi la timp vuietul clocotitor, ca de fiară.

Mă uitai în sus. Deasupra poienei, la mică înălţime, se rotea un avion cu două motoare, cu aripi late şi cu botul bont acoperit de geamuri. Era un vechi cunoscut: « Junkers-88 ». Bombardierul se întoarse cu botul în jos şi se repezi în picaj. Cineva apucă să strige:

— Avion!

Zmulgându-şi ochelarii de pe nas, Kicia Iankov strigă:

— La adăpost!

Toată lumea se repezi spre trecătoare. Iankov fugi la ostaşii care erau de serviciu la mitraliera antiaeriană. Katnici şi Macek se ascunseră mai repede decât toţi, în adâncitura stâncii lângă care stăteau.

O bombă explodă, sfârtecând trunchiurile copacilor şi împroşcând cu pietre. Marginile prăpastiei se prăbuşiră. Furăm loviţi de suflul fierbinte şi elastic ca un arc.

Incă un picaj...

Din nou şuieratul bombei, vuietul asurzitor al exploziei şi ţiuiturile ascuţite ale schijelor.

— Ia te uită ce se petrece ! — spuse Lauşek scuturându-şi ţărâna de pe manta. — Grozavă zi astăzi ! Şi parcă într'adins apune soarele atât de greu ! Incet se mai învârteşte pământul.

Incă un picaj, încă un picaj... In clipa aceea, se auzi comanda lui Kicia:

— Foc !

Urmă un ţăcănit uniform şi repede, asemenea bătăilor unui ciocan pneumatic.

Ridicarăm capetele.

Avionul care se repezea spre noi aproape vertical se înclină deodată pe o aripă şi căzu printre copaci, lăsând în urmă o dungă neagră de fum şi foc. Se prăbuşi la pământ, rupând, cu un trosnet sec, crengile. O coloană uriaşă de fum amestecată cu flăcări se înălţă deasupra pădurii. O explozie asurzitoare zgudui pământul şi un val fierbinte ne arse feţele.

Ostaşii ieşiră în goană din prăpastie, manifestându-şi zgomotos entuziasmul. Alergară spre mine şi mă felicitară strigând: « Vă mulţumim ! » « Junkersul » fusese doar doborît de una din mitralierele grele lansate de piloţii sovietici lângă Koniţ.

Scumpă şi îndepărtată patrie ! Cât de fericit sunt şi cât de mândru sunt pentru tine !

După ce se lăsă amurgul şi un vântuleţ rece risipi fumul rămas în urma exploziilor, comandanţii se adunară în jurul lui Kicia Iankov. Părea dela sine înţeles că numai el îl putea înlocui pe Vucetin. Afară de asta, în ordinele de luptă el era totdeauna indicat ca înlocuitor al comandantului batalionului, în cazul când Vucetin ar fi căzut rănit.

Kicia şedea încovoiat sub un stejar. Işi strângea buzele-i groase şi-şi încrunta şi mai mult fruntea lată, brăzdată în mod obişnuit de o puzderie de cute. Pentru prima dată Kicia nu întrebă unde este Katnici şi nici nu-l aşteptă. După ce se uită fără grabă la fiecare din noi, spuse:

— Iată la ce concluzie am ajuns eu: printre noi se află trădători. Trădători şi alţi ticăloşi de-o seamă cu ei. Nu putem şti dacă nu cumva stăm alături de un om care aşteaptă doar prilejul să înfigă pumnalul în gâtlejul vreunuia dintre noi.

— N'ar strica să mai verificăm oamenii! — se auzi vocea de bas a lui Kuştrinovici, care tocmai se apropiase. — Printre noi există Cehi şi tot felul de străini.

— Căpitane Kuştrinovici! — i-o reteză Kicia. — Te sfătuiesc să nu ne jigneşti prietenii credincioşi. Şi apoi, — continuă el mai potolit, — sunt de părere, tovarăşi, să cercetăm mai temeinic această chestiune. Iar acum să hotărîm ce vom face mai departe.

Kicia vorbea greu, oprindu-se mereu. Se vedea că e apăsat de durere. In această stare, nu-i era uşor să-şi ia răspunderea batalionului.

— Cum să acţionăm mai departe? — întrebă el şi se uită spre mine. — Incotro să ne îndreptăm? La plecarea din Koniţ, Ilia Peruciţa îi dăduse ordin lui Vucetin să pornească spre Sandjac. Cred că e direcţia justă. Ce părere ai, tovarăşe Nicolai?

Il sprijinii pe Iankov. Desigur că trebuia să mergem spre Răsărit, în întâmpinarea Armatei Roşii, care intrase în România şi putea în orice clipă să sosească la Dunăre. Doar are pas voinicesc!

— Este singura soluţie bună! — exclamă Iovan. — Inaintarea rapidă a Ruşilor ne va salva! Nu pot să înţeleg ce se petrece la noi... Auziţi? Parcă iar se trage undeva.

Ascultarăm cu atenţie. In depărtare, se auzea ţăcănitul unei mitraliere nemţeşti grele. In întreaga pădure, creştea un sgomot ciudat, care devenea tot mai puternic şi mai neliniştitor. Se auziră apoi strigăte, în timp ce tufişurile troznirã sub paşii grăbiţi ai unui om. Cineva fugea de-a-dreptul spre noi.

Kicia sări în picioare şi apucă de umeri pe cel care fugea:

— Ce s'a întâmplat?

— Suntem... suntem încercuiţi! — urlă celălalt.

— Cine a spus asta?

— Toţi spun...

— Văd că eşti dintre cei noi, — spuse Kicia, scuturându-l cu putere.

— Şi ce-i cu asta?

— Păi tocmai asta este, nătângule! — îl certă Kicia, aplecându-se spre el. — Se vede numaidecât că eşti prost ca o oaie! N'ai stat cu noi în zăpadă lângă Focia şi n'ai luat parte la asalturile dela Slepiţa şi dela Gaţko. N'ai fost la Sutieska, strâns în menghinea dela

Sutieska dintre Piva şi Tara. Dacă le-ai fi trăit pe toate împreună cu noi, ai fi ştiut, *kukaviţa*[1]) nenorocit, că nu există încercuiri, nu există împrejurare din care cei din Şumadia să nu iasă cu cinste, aşa cum le stă bine unor proletari. Ai înţeles?

Ostaşul tăcea, cu capul aplecat într'o parte şi se vedea că ascultă ceva: fie cuvintele lui Kicia, fie zgomotele din pădure. Faţa îi era desfigurată de spaimă, gura pe jumătate deschisă, iar dinţii îi luceau în întuneric.

Kicia îl împinse într'o parte şi-i spuse:

— Du-te! Du-te acasă şi ascunde-te după fusta muierii. La noi n'ai ce căuta!

Dar ostaşul nu se clinti. Deodată, din pădure se auzi vocea lui Filippovici, care trăgea un om după el şi înjura cu foc.

— Comandantul companiei e aici? — întrebă el. Ţinea cu toată puterea un om cu mâinile răsucite la spate.

Ne uitarăm atent şi văzurăm că e Branco Cumanudi.

— Unde m'ai adus? Ce-i porcăria asta? — striga Branco, căutând să se zmulgă; Djuro însă îl ţinu pe loc.

— El...

— Ce-i cu el? Spune mai repede! — îl grăbi Kicia.

— Mergeam pur şi simplu şi... Ce-i asta? Lasă-mă! — se repezi Branco furios.

— Nu mergea, ci fugea! — îl îndreptă Djuro.

— Ei, şi dacă fugeam, ce-i? Doar pot să fac ce vreau cu picioarele mele.

— Şi dece strigai că suntem încercuiţi şi că totul e pierdut?

— N'am strigat. Toţi fugeau, nu numai eu. Dar lasă-mă odată, diavole!

— Minţi! Tu ai fost primul care ai stârnit panică! Am să te strivesc ca pe o broască râioasă!

Kicia îndepărtă mâna grea a lui Djuro de pe umărul lui Branco şi acesta se îndreptă puţin. In ochii lui Kicia se iviră scăpărări de mânie:

— Uite ce-i, răspunde cinstit, încotro ai fugit şi cine ţi-a dat ordin să strigi că suntem încercuiţi? Ei?!

Branco se dădu înapoi în faţa pistolului-mitralieră îndreptat spre el şi, deodată, se prăbuşi la picioarele comandantului.

— Cruţaţi-mă! N'am vrut... Am să vă spun totul...

---

[1]) Laş (N. trad.)

Urletul lui de disperare fu întrerupt de două focuri de revolver, trase unul după altul.

Djuro se repezi la omul căzut la pământ ca şi cum ar fi vrut să-i zmulgă cuvintele pe care nu apucase să le rostească.

De lângă un copac se desprinse o siluetă: Katnici se apropia de noi cu pas domol.

— Aşa ! — spuse el, cu vocea răguşită. — Aşa şi numai aşa trebuie să pedepsim pe trădători. Cum face OZN-a, — adăugă el accentuând ultimul cuvânt. — Ce v'aţi apucat să-i mai cereţi lămuriri? Batalionul e cuprins de panică şi voi staţi de vorbă? Pierdeţi timpul de pomană ! Oare nu se poate termina mai scurt cu ticăloşi ca ăsta !

Katnici împinse dispreţuitor cu piciorul corpul lui Branco. Ochii tuturor erau aţintiţi asupra comisarului politic.

— Dar unde-i pumnalul lui? — întrebă încet Filippovici, ridicându-se. Vocea lui arăta că voise demult să pună această întrebare.
— Avea totdeauna pumnalul la el, în cizmă ! — explică dânsul. — Ştiu precis acest lucru.

— Care pumnal? A-ha ! — strigă Katnici şi se năpusti furios asupra lui Filippovici. — Tâmpitule ! Dobitocule ! Dece n'ai observat mai înainte că nu are cuţitul la el? Cunoşti cuţitul lui Branco? Poţi să-l recunoşti? Să-l căutăm, să-l căutăm ! Trebuie să-l găsim numaidecât ! Blestem ! Iată cu ce ar fi trebuit să începem ! Dar nu-i nimic ! O să descurc eu chestia asta. Să-mi dai o mână de ajutor, Djuro !

— Nu, chestia asta o s'o descurcăm noi singuri ! — interveni autoritar Iankov.

Katnici se uită uluit la el. Până atunci nimeni nu-i vorbise aşa.

— Care noi? — întrebă el cu trufie.

— Biroul de partid, — răspunse Kicia şi apoi se întoarse spre noi.

— Duceţi-vă la companie, tovarăşi ! Faceţi ordine ! Zagorianov, ia în primire compania mea, iar plutonul tău predă-l lui Filippovici. Spre dimineaţă, vom pleca de aici.

— Tovarăşe... Imi daţi voie să rămân? — se adresă tânărul ostaş lui Iankov, cu o voce de astădată fermă.

— Aşa ! — spuse Kicia scurt. — Rămâi, numai să nu mai fii oaie, ci vultur !

Mergeam repede cu Miletici spre companie, vorbind despre cele întâmplate.

— Dracu' ştie ce-i asta ! Dacă Branco l-a omorît pe Vucetin, cred că a făcut-o din duşmănie personală, — zise Iovan. — Poate din cauza celor trei zile de arest. Ţii minte?

— Nu cred. Branco nu era de cât o unealtă, —spusei eu.

Il ajunserăm din urmă pe Katnici, care se strecura gâfâind prin tufişul des. Când auzi paşii noştri, se întoarse şi căută să vadă cine suntem. Focul ţigării lumină o clipă faţa lui buhăită.

Deodată, îmi fulgeră prin minte un gând: Oare nu cumva împuşcându-l pe Branco, Katnici voia să şteargă urmele unei crime, ale asasinării lui Vucetin? Impărtăşii numaidecât acest gând, fratelui meu, Iovan.

Iovan tăcu o clipă, privindu-mă fix.

— Şi eu m'am gândit la asta, frate, — răspunse el în cele din urmă, atât de încet, încât abia îl auzii. — Dar nu! Nu se poate! Doar e comisar politic. A fost trimis la noi de Comitetul Central al partidului. Asta înseamnă ceva, — încheie Iovan rar.

Dar acest răspuns nu mă linişti. Grija pentru soarta batalionului care-şi pierduse atât de tragic şi în chip atât de neînţeles comandantul, precum şi neliniştea pentru prietenii mei şi pentru viitorul lor, mă cuprinseră iar.

Dimineaţa avioanele apărură din nou deasupra muntelui Plieşeviţa şi a lui Ivan-Planina. Copacii ardeau, aprinşi de focul bombelor incendiare. Deasupra pădurii se ridicau coloane de flăcări, iar fumul înnecăcios se răspândea prin prăpastie. Dar hitleriştii bombardau în gol...

Plecaserăm de cu noapte, luând cu noi, în spate sau încărcate pe cai, numai lucrurile cele mai trebuitoare... »

PARTEA A PATRA

1

« Ne îndreptam spre Răsărit. Trecurăm peste culmile posomorîte şi abrupte ale munţilor „Trescaviţa cu stânci ascuţite asemănătoare când unui deget îndoit, când unei piramide, când unei copite despicate. Tăiarăm de două ori « Marele drum » pe care se retrăseseră în trecut partizanii. Izbutirăm cu greu să biruim munţii abrupţi Iahovina. Apoi trecurăm Drina în dreptul localităţii Gorajd, afundându-ne până la piept în apa ei de un verde închis, străbăturăm apoi Orlovske Planine şi valea îngustă a Limului albastru şi urcarăm pe majestuoasa culme Stari-Vlah, acoperită de o pădure deasă şi întunecoasă. Aci se termina Bosnia şi începea Serbia, regiunea Sandjak. Pe drum nimicirăm şi risipirăm câteva bande de cetnici. Puterea populară se restabilea în satele de munte. Unii

dintre ostaşii noştri rămâneau acolo ca să construiască viaţa cea nouă şi în acelaşi timp să-şi vindece şi rănile. Alţii, dimpotrivă, vindecaţi, ne sporeau rândurile. Nu mai puteai să-ţi dai seama unde se termină armata şi unde începe poporul. Luptau toţi umăr la umăr şi prin luptă îşi creau statul lor, statul popular. La şapte Iunie aşezarăm tabăra pe podişul păduros Zlatar.

Ce frumoase şi prietenoase sunt locurile acestea!

— Zlatar-Planina! Tare eşti frumoasă! — exclamă Iovan făcând un gest larg cu mâna în jur. — Ia te uită, prietene, cât de departe se vede de aici!

Ne aflam pe o stâncă înaltă.

Culmile, cu vârfurile rotunjite, se răspândesc de aici ca nişte valuri verzi, în toate direcţiile. Povârnişurile lor se opresc într'un platou întins mărginit de prăpastii, strâmte, şi de văi prin care gonesc năvalnic râurile Ibar, Uvaţ, Lim şi Moraviţa. Dacă priveşti spre nord, vezi masivul golaş al munţilor Zlatibor. Spre apus, şerpuieşte, albastru, printr'un defileu îngust, râul Lim, iar mai departe, munţii se îmbulzesc unii peste alţii. Vârfurile Muntenegrului se înalţă până la noi, ca nişte contraforturi uriaşe, învăluite în cununi de nori; deasupra tuturor stă semeţ căpetenia lor, Durmitor, pe care sclipeşte zăpada veşnică. Ceva mai la stânga, se înalţă o creastă crenelată, cu trei vârfuri asemenea unor suliţe. De acolo, după spusele lui Iovan, izvorăsc Limul şi Tara. Dacă priveşti spre Sud zăreşti munţii pustii bătuţi de vânt şi spălaţi de ploi — Ozren-Planina. Iar dacă te uiţi spre răsărit, ochii nu mai ştiu încotro să se îndrepte prin învălmăşeala crestelor de munţi. In partea aceea, dincolo de înălţimile păduroase Golia, în drumul nostru spre Serbia, îşi taie făgaş celebrul defileu Ibar, lung de câteva zeci de kilometri. Prin el trec şoseaua şi calea ferată care duc dinspre sud spre nord şi nord vest prin Kralievo. Acestea sunt cele mai importante linii de comunicaţii ale Nemţilor!

— Eh, tare bine ar fi să punem mâna pe defileul ăsta! — îi spusei lui Iovan.

— Da, ar fi bine... dar cine ştie încotro ne vom îndrepta de aici. Cine ştie ce direcţie vom lua şi când vom pleca. Va trebui să ţinem seama de «consideraţiunile înalte», frate... Auzi? Mi se pare că ne strigă.

Incepurăm să coborîm de pe munte.

In mica peşteră, unde se instalase comandamentul batalionului, Kicia Iankov adună pe comandanţii şi pe comisarii de companie. Era limpede că luase o hotărîre.

— Tovarăşi! — începu el cu voce fermă. — Nu cunosc tactica şi strategia militară atât de bine cum le cunoştea Tomaş Vucetin. Eu mă pricep la lăcătuşerie. Dar în ultima vreme am învăţat şi eu câte ceva. Sunt de părere că în viitor va trebui să ne bizuim numai pe noi înşine.

— Dece? — întrebă Miletici. — Când vom face legătura cu cartierul general, vom primi ordine.

— Asta ar fi lucrul cel mai bun! — spuse Kicia zâmbind, — dar...

Se opri brusc.

Dând la o parte sentinela, Katnici năvăli în peşteră roşu la faţă şi tulburat, de nici nu-şi putu reveni dintr'odată.

— Tovarăşi! — strigă el plin de bucurie. — In sfârşit, vestea mult aşteptată. Englezii şi Americanii au debarcat în Franţa între Hâvre şi Cherbourg. Al doilea front a fost deschis.

— Ce-ai spus?

— E oare adevărat?

— In sfârşit! Le-a trebuit cam mult ca să se pregătească!

Comandanţii se uitau bucuroşi unul la altul. Ştirea era într'adevăr bună şi demult aşteptată.

— E zguduitor! — spuse Katnici şi se aşeză pe o piatră. — Chiar acum am auzit la radio...M'am chinuit mult cu aparatul, lua-l-ar dracu'! Şi, în sfârşit, am prins! Toate posturile anunţă că la patru Iunie aliaţii au ocupat Roma şi au trecut Tibrul, iar acum au început invazia pe coasta franceză. Eisenhower a inspectat regiunea de debarcare. Roosevelt se roagă lui dumnezeu s'avem încredere unii în alţii, încredere în unitatea noastră şi să ne ajute să biruim pe apostolii lăcomiei, şi ai trufiei de rasă. Vă felicit, tovarăşi! Trăiască aliaţii! Să-i trimitem un salut lui mister Mc Carver! Dar ce faceţi aici? O consfătuire? Ce probleme aveţi la ordinea de zi?

— Probleme sunt multe. Am fi voit să discutăm... — dădu să înceapă Kicia, dar, ca deobicei, Katnici îl întrerupse,nelăsându-l să termine ce avea de spus.

— Lucrul cel mai însemnat este că acum suntem cu adevărat puternici! — exclamă el, plin de entuziasm. — Să dăm la o parte toate neînţelegerile dintre noi. Vai, era să uit! Am un meeting! — se opri el deodată. — Fug! Rezolvaţi cât mai repede problemele pe care le aveţi, ţinând seama de noua situaţie. Dar unde e căpitanul Kuştrinovici? Vă sfătuiesc să-i ascultaţi părerile. E priceput în arta militară. Acum trebuie să plec.

De afară se auzea vocea monotonă a lui Macek:

— La meeting, tovarăşi! Adunaţi-vă la meeting. La meetingul în legătură cu deschiderea celui de al doilea front.

— Aşadar, tovarăşi, — continuă Iankov, după ce Katnici dispăruse în fugă, — noutăţile sunt bune, nimic de zis. Dar nu ne putem pune nădejdiile numai în aliaţi. Mai ţineţi minte cum ne-am bucurat când au debarcat în Sicilia, iar apoi în sudul Italiei? Toată lumea credea că va interveni o cotitură în mersul războiului. Se spunea că Iugoslavia va fi eliberată peste o lună sau două şi că Anglo-Americanii vor veni în curând la noi. Şi ce s'a întâmplat, în realitate? Au bătut pasul pe loc în Italia, timp de un an de zile şi abia acum au ocupat Roma. Armata Roşie însă, în cursul acestui an, a străbătut luptând, peste o mie cinci sute de kilometri şi se află în România. Dela Ruşi trebuie să aşteptăm un ajutor adevărat, nu dela cel de al doilea front, — zise Kicia aruncându-mi o privire prietenoasă. — Şi asta curând, tovarăşi, foarte curând! Intre altele, îmi pare rău că în aceste zile hotărîtoare suntem rupţi de cartierul general şi nici nu putem spera să facem legătura cu el. Cartierul general a rămas la Drvar, iar noi vom porni mai departe spre Serbia. Cred că nu am făcut bine în 1941, când am plecat din Serbia în Bosnia apuseană. Am părăsit clasa muncitoare.

— Intr'adevăr, dece am plecat oare din Serbia? — întrebă gânditor unul dintre comandanţi, aruncând rotocoale de fum printre mustăţile-i pleoştite. — Cetnicii ne-au trădat, dar am fi putut să ne întoarcem, şi să ne răzbunăm. Dece nu ne-am răzbunat? Dece am lăsat poporul sârb la bunul plac al cetnicilor?

— Speram că al doilea front se va deschide pe coasta ţării noastre, în Dalmaţia, — spuse cu ironie ascunsă comisarul companiei a doua, netezindu-şi părul de pe tâmple, care începuse să-i încărunţească. — Dar acum se vede că am greşit. Al doilea front a fost deschis în Franţa. Cred că vă închipuiţi ce se petrece acum la Drvar. Fireşte că şi cartierul general va veni încoace, mai aproape de noi.

— Desigur! — spuse Miletici cu convingere. — Mai aproape de noi şi de partizanii bulgari. Şi dincolo de graniţa Serbiei, pe podişurile din Balcanii Centrali, oamenii luptă împotriva Nemţilor. Se spune că în Bulgaria există detaşamente de partizani. Bine ar fi să intrăm în legătură cu ei.

— Ar fi fost demult timpul să o facem, — spuse Kicia supărat, încruntându-se. — Dar e puţin probabil fraţilor, că statul major să se mute din Drvar în Serbia. Aici sunt puţine trupe de ale noastre, iar faptul că sunt mulţi muncitori, mineri şi ţărani, care ne vor sprijini, nu este din păcate considerat la noi ca ceva esenţial.

— Afară de asta comandamentul se află, fără îndoială, în mai multă siguranţă la Drvar şi e instalat mai comod. Acolo e baza, — sublinie comisarul cărunt, înţelegând că Iankov îi pricepe ironia. — Ce propui tovarăşe?

— Să nu stăm aici cu braţele încrucişate ci să ne pregătim de marş, de lupte, — răspunse hotărît Iankov. — Deocamdată trebuie să-l găsim cât mai grabnic pe Peruciţa. Urma să vie după noi cu celelalte batalioane. Să vedem ce ne va spune el. Tovarăşe Corciaghin ! Tu ai să pleci să-l cauţi, pentru că eşti un curier încercat. Iar toţi ceilalţi, — continuă el ridicându-se în picioare, — la învăţătură ! Am întocmit programul şi vă rog să-l executaţi întocmai. Deaceea v'am chemat aici. La învăţătură tovarăşi ! — repetă cu tărie Kicia. — Trebuie să profităm de odihnă şi să umplem multe goluri. Nu vreau să roşim când ne vom întâlni cu Armata Roşie, — adăugă el cu un zâmbet care-i îndulci puţin expresia severă a ochilor.

Ne mai dădu câteva ordine cu privire la paza taberei şi apoi ne grăbirăm cu toţii la meeting.

In această zi Kicia Iankov, care deobicei era tăcut, retras, şi chiar sfios, ne dezvăluise adevăratul său caracter. Cu toate că nu era deloc autoritar, ci mai curând blând, el făcea pe oameni să i se supună fără să simtă. Mă gândii fără să vreau: «De unde are acest om, atât de modest la înfăţişare, o forţă morală care cucereşte sufletele celor din jur?...»

2

«...La meeting aflarăm dela Katnici şi celelalte ştiri comunicate prin radio. O mulţime de lucruri noi ! Armata Roşie se apropie de Balcani.

— In curând va ajunge la noi ! — spuse Miletici.—

Veştile date de comisarul politic făcură pe partizani să se uite unii la alţii, cu un sentiment de uşurare. Ochii străluceau, pe buze înfloreau zâmbete, capetele se ridicau pline de curaj. Toţi încercau acelaş sentiment. Era ca după un drum nesfârşit de lung şi greu, când eşti obosit şi cu moralul scăzut şi deodată auzi o fanfară. Marşul vioi îţi face sufletul să tresalte, povara oboselii cade de pe umeri, forţe noi îţi pătrund în trup şi începi să calci mai apăsat.

Nu se vorbea decât de Armata Roşie. Ca totdeauna, în împrejurări asemănătoare, toţi se îndreptară spre mine. Parcă eu şi nu

aparatul de radio adusese ştirile îmbucurătoare, ca şi cum aş fi fost şi eu unul dintre voinicii sovietici care înaintează ca să le vină într'ajutor.

Inaintează, înaintează! Imi amintii cuvintele lui Gogol: «Dar parcă există pe lume, flăcări, chinuri sau forţe care să biruie forţa rusească?!» Oamenii îmi strângeau mâinile, mă îmbrăţişau. Simţeam o nespusă plăcere când vedeam bucuria lor dar, în acelaş timp, eram fără să vreau puţin stânjenit. Conştiinţa mă întreba mereu: oare ai făcut deajuns ca să nu-ţi fie ruşine să-ţi priveşti în ochi tovarăşii de companie? Doar trebuia să ne întâlnim în curând!

Un ostaş schiţă pe nisip o hartă în linii sumare: aici e Nistrul, colea e România, iar asta e Dunărea. Partizanii care se îmbulzeau în jur îmi explicau, care mai de care, pe ce drum poate să ajungă Armata Roşie mai repede şi mai uşor în Iugoslavia. Eram întrebat când de unul, când de altul cum sunt îmbrăcaţi soldaţii ruşi ca să-i poată recunoaşte de departe. După aceea toată compania se duse la un izvor din apropiere; oamenii se îmbăiară şi-şi spălară cu grijă rufăria ca şi cum s'ar fi pregătit de sărbătoare.

Djuro Filippovici deveni deodată neobişnuit de pretenţios. Işi lustruise ghetele, îşi prinsese ceasul de reverul tunicii şi se plimba ţanţoş de colo până colo. Ii cerceta pe toţi cu severitate şi îi dojenea pe cei care aveau vreun nasture rupt, ghetele căscate sau arma necurăţată. Aminti unuia că s'a purtat ca un fricos în timpul bombardamentului dela Raşteliţa, iar altuia că s'a împotrivit când a fost trimis să schimbe patrula lângă Tarcina. Nu cumva să se facă de râs în faţa Ruşilor!

A doua zi, dis-de-dimineaţă, Miletici şi Lauşek plecară să caute comandamentul brigăzii, iar noi începurăm cu entuziasm instrucţia. Pe micul poligon de tragere de lângă poalele muntelui, executam trageri iar în poiană — exerciţii de marş. Era cu neputinţă să ajungi la mitraliera cu care se făceau exerciţiile; fiecare voia s'o monteze şi s'o demonteze singur. Cei care îndrăgeau cartea îl asaltau pe Marko Petrovici. Incepătorii îl ascultau cu invidie pe Vasko Hristici, care citea fără greşeală fraze întregi din sceneta comică «Ţăranul şi mielul» de Nuşici [1]. Inainte de a pleca, Lauşek făcuse o repetiţie cu această piesă, în care avea şi Vasko un rol.

Viaţa batalionului devenea într'adevăr interesantă, bogată în conţinut şi clocotitoare, aşa cum ne spusese Arso Iovanovici la

[1] Cunoscut scriitor satiric sârb (N. red. ruse)

Gorni Vakuf. «Iar lovitura trezeşte în piatră scânteie, căci altfel s'ar stinge în ea». Rujiţa puse aceste cuvinte ale lui Niegoş ca motto sub titlul gazetei de perete a batalionului Şumadia.

In fiecare seară, înainte de stingere, lângă cortul lui Marko Petrovici se aduna corul şi, în liniştea nopţii, răsunau, cu o deosebită tărie şi căldură, cântecele noastre ruseşti de pe vremea războiului civil. Ascultam lungit în iarba încinsă peste zi de soare. Printre coroanele pinilor licăreau domol stele scânteietoare şi inima mi-era atât de uşoară de parcă aş fi fost iarăş printre ai mei, sub cerul nostru sovietic...

Trecuseră două zile dar Miletici şi Lauşek tot nu se întorseseră. Kicia şi cu mine începurăm să fim neliniştiţi. Cu binoclul în mână mă căţăram mereu pe stânca unde se afla postul nostru de observaţie şi cercetam drumurile şi cărările din pădure. Dar nu se vedea nimic şi numai ciripitul păsărilor spărgea liniştea adâncă din jur.

Odată, pe când coboram de pe deal, dădui din întâmplare peste Katnici. Şedea sub o sălcioară strâmbă, înconjurată de tufe dese şi ţepoase de măceş. Dintr'un caiet gros, pe care-l ţinea în mână, citea ceva unui grup de ostaşi.

Când mă văzu, se ridică de pe bolovanul rotund pe care şedea.

— Ştiam eu că te va interesa şi pe tine, — spuse el. — Avem o convorbire politică. Am terminat un nou capitol din lucrarea mea şi citesc pasagii din el. Ia loc şi ascultă.

Mă pofti să mă aşez pe bolovan şi, după ce alungă muştele, se uită la mine, pe sub sprâncene. Aşa cum era, semăna şi el în clipa aceea cu o muscă mare cenuşie, cu corpul buhăit şi cu ochii bulbucaţi. Muştele aciuite pe crengi îşi mişcau corpurile groase şi umpleau văzduhul fierbinte cu un bâzâit sâcâitor.

— Poporul nostru este un popor cu totul aparte, cu un caracter deosebit şi o istorie specifică, fără seamăn, — spuse Katnici, continuându-şi ideia. — Faptul se explică, în parte, prin poziţia noastră geografică. Ne aflăm chiar în centrul lumii. Da, da, chiar în centrul lumii! Căutaţi să vă reprezentaţi în gând harta. Europa este punctul central al lumii, iar centrul ei se află între Londra şi Ţarigrad şi aproximativ între Berlin şi Salonic. Tocmai acolo trăiesc Sârbii. Aşa spunea şi celebrul nostru savant Draghişa Stanoevici.

După aceea, vorbi îndelung şi plictisitor, citând adesea părerile acestui ideolog al şoviniştilor sârbi despre calea specifică a dezvoltării istorice şi sociale a popoarelor care locuiesc în Iugoslavia, despre virtuţile deosebite ale poporului sârb, care ar avea misiunea

« să unească ţările » din Balcani, despre rolul lui conducător printre Slavii din Balcani, despre « casa sârbilor », care se află pe drumul principal al omenirii, între Londra şi Ţarigrad, între Europa şi Asia.

— Şi aşa cum Ruşii sunt naţiunea conducătoare a lumii sovietice, noi Iugoslavii, suntem principala naţiune din Balcani, — spunea el. — Dar noi suntem mai aproape de Europa decât Ruşii. Ne aflăm aproape în primele linii ale culturii moderne. Comunismul rusesc îmbinat cu cultura apuseană ne vor da putinţa să ajungem departe.

Tot ce spunea era îmbibat de cel mai vădit şovinism, de lăudăroşenie şi de trufie prostească. N'am mai putut să mă stăpânesc şi l-am întrerupt:

— Sensul lucrării dumitale e foarte limpede pentru mine: este o predică a naţionalismului velicosârb.

Ostaşii murmurară aprobator.

— Staţi puţin, staţi puţin! sări el. — Aceasta este, ca să zic aşa, numai partea introductivă, explicativă. Iată tezele mele principale, — mi se adresă, vorbind repede şi agitând caietul gros. — Pentru mine este foarte important, foarte important, să fiu bine înţeles. Nu vreau ca tu, de pildă, să crezi că suntem nişte naţionalişti. Asemenea acuzaţii sunt absurde! Ar fi o ideie preconcepută o neînţelegere. Sunt primul care mă voi ridica împotriva unor astfel de calomnii. Noi nu avem nimic comun cu naţionalismul, suntem internaţionalişti. Suntem credincioşi ţelurilor mişcării proletare mondiale şi sincer devotaţi Uniunii Sovietice. Ei bine, tocmai asta spun, — zise Katnici, frunzărind caietul până ajunse aproape de sfârşit. — Poftim citeşte: « Noi şi Uniunea Sovietică suntem legaţi într'un tot, ca un cristal ».

După ce se dădu puţin la o parte, puse mâinile la spate şi, întorcându-se brusc spre ostaşi, ridică vocea:

— Da, da! Şi fiindcă suntem de nedespărţit, trebuie să ne înţelegem perfect între noi, Nicolai. Iată dece, prietene, aş vrea ca tu, care ai fost martor şi ai luat parte la lupta noastră, atunci când te vei întoarce în patrie să informezi just şi obiectiv lumea sovietică, despre noua noastră forţă, care creşte din ce în ce mai mult. Noi nu suntem Albanezi sau Bulgari... Katnici se uită cercetător la mine. — Dece zâmbeşti ironic?

— Dece îi dispreţuieşti pe Albanezi şi pe Bulgari? Cred că lucrarea dumitale e în contradicţie cu adevărata rezolvare marxistă a problemei naţionale, îi răspunsei eu deschis.

— Ia te uită ! — exclamă Katnici şi făcu ochi mici. — Inseamnă că nu m'ai înţeles cum trebuie. Aşteaptă un pic ! — mă reţinu el şi continuă: — In acest caz sunt dator să te conving. Nu uita că noi, Sârbii, avem o trăsătură psihologică foarte caracteristică, pur naţională, şi anume, încăpăţânarea de a obţine ceeace vrem, « *inat* », adică, în ciuda oricăror piedici. Vreau şi basta !

— In legătură cu aceasta aveţi şi o zicătoare veche, — îi spusei eu: « *Inat* te duce până la Ţarigrad ».

— O-ho ! — ai şi ajuns să cunoşti zicătorile noastre? — întrebă comisarul politic mirat.

Seara după ce terminai instrucţia cu ostaşii, mă gândii la « lucrarea » lui Katnici, întrebându-mă dece trece sub tăcere cu atâta grijă legăturile istorice dintre Serbia şi Rusia şi jertfele pe care le-a făcut poporul rus, timp de veacuri, pentru eliberarea Balcanilor? Fără aceste jertfe nu ar fi existat o Serbie independentă în secolul al XIX-lea şi nici Iugoslavia, în secolul XX. Pentruce, preamărindu-şi naţiunea caută să înjosească naţiunile vecine, surori. Dar afirmaţia lui: « Ne aflăm aproape în prima linie a culturii ! » Grozavă mai e şi cultura asta semifeudală, când oamenii ară cu plugul de lemn iar în relaţiile dintre ei domnesc bunul plac şi înrobirea. Fără să vreau legai toate cele auzite de purtarea lui Katnici, de persecuţiile pe care le înduram şi de împuşcarea lui Branco; ajunsei la convingerea că e un om dubios, că faptele lui sunt curioase şi că cei dela conducere nu fac bine că au încredere în el. In cel mai bun caz, e prefăcut şi mincinos. Numai de m'aş întâlni mai repede cu membrii misiunii militare sovietice ! Câte lucruri aş avea să le povestesc, şi câte întrebări să le pun ! Il rugasem pe Kicia să-mi îngăduie să lipsesc, câtăva vreme, din batalion, să mă trimită cu o misiune la Peruciţa. De acolo mi-ar fi fost mai uşor să ajung la cartierul general dela Drvar, sau cel puţin să trimit scrisori lui Arso Iovanovici şi şefului misiunii militare sovietice. Kicia îmi făgăduise că va cere să mi se aprobe un concediu, îndată ce va face legătura cu Peruciţa. »

3

După ce ascultă în tăcere părerea aspră a lui Zagorianov despre tezele cuprinse în lucrarea istorică a lui Katnici şi despre însuşi autorul ei, Kicia Iankov deveni şi mai neliniştit. Ce să facă? se

gândea el. Nu izbutise să întrunească biroul organizaţiei de partid. Trebuia să fie discutate probleme urgente în legătură cu asasinarea lui Vucetin şi cu împuşcarea fără judecată a lui Branco Cumanudi, dar Katnici se opusese cu hotărîre. Susţinea că întâmplările excepţionale petrecute în batalion depăşeau cadrul unor discuţii în sânul organizaţiei de partid şi că erau de competenţa OZN-ei. El, în calitate de comisar politic, luase demult măsurile necesare; cercetările au început, aşa că biroul organizaţiei de partid poate fi liniştit...

« Totuşi trebuie să facem ceva ! — hotărî Kicia. — Mă voi sfătui cu secretarul. E adevărat că e linguşitor, dar în acelaş timp e o vulpe şireată care ştie întotdeauna încotro bate vântul; poate că îşi va da seama că nu mai trebuie să-l susţină pe Katnici în scopuri carieriste ».

In aceeaş seară, îl chemă pe Macek.

Ii spuse tot ce credea despre comisarul politic. Nu era pentru nimeni un secret că munca lui Katnici era plină de greşeli şi de lipsuri. E adevărat că la adunarea de partid, care avusese loc la Gorni Vakuf, în prezenţa lui Arso Iovanovici, el recunoscuse aceste lucruri, dar rămăsese la fel de birocrat şi ca şi înainte, făcea toate după capul lui. Nu se ocupa deloc de învăţământul politic al ostaşilor. In locul ştiinţei despre dezvoltarea societăţii, despre mişcarea muncitorească, despre revoluţia proletară şi despre construirea societăţii comuniste, el dădea un fel de ghiveci naţionalist compus de el însuşi, care nu avea nimic comun cu învăţătura marxist-leninistă. Impuşcarea lui Branco Cumanudi era mai mult decât ciudată. Toate aceste fapte îl îndreptăţeau pe Iankov, ca membru al biroului de partid, să afirme cu curaj despre Katnici că se poartă nedemn, nepartinic. Ostaşii nu-l iubesc şi nu-l respectă, deci nu mai are autoritatea necesară şi nu mai poate să-i conducă în lupta crâncenă, în care oamenii se jertfesc şi îşi primejduiesc viaţa pentru un viitor fericit.

Făcând ochii mici din pricina luminii vii a lămpii cu carbid, capturată dela Nemţi, Macek asculta descumpănit vorbele pline de nelinişte ale comandantului. Secretarul nu era deloc convins că Blajo Katnici e un om fără prihană, dar nu îndrăznea să se îndoiască pe faţă de acest lucru. Socotea aproape o profanare, şi în acelaş timp primejdios, să critice acţiunile superiorilor, cu atât mai mult, cu cât Katnici avea legături la C.C. El îi aminti sfios lui Kicia de acest lucru.

— Probabil că nu l-au cercetat bine! — răspunse Iankov. — Dacă la Comitetul Central s'ar fi aflat de împuşcarea, fără judecată a lui Branco...

— Da, dar nu trebuie să facem zarvă din pricina asta. Este limpede că l-a împuşcat, fiindcă ticălosul îl asasinase pe Vucetin.

— Prin urmare, Katnici ştia de atunci că Branco e asasinul? — întrebă Kicia, privindu-l fix pe Macek.

— Fireşte, — răspunse acesta cu convingere. — Ai uitat că Filippovici n'a mai găsit cuţitul la Branco?

— Da, dar chestia cu cuţitul s'a lămurit după împuşcăturile trase de Katnici.

— După ...Dar intuiţia? — întrebă Macek, mângâindu-şi nervos chelia cu palma. — Intuiţia şi simţul politic al lui Katnici nu dau greş niciodată. A procedat just.

— Just?! — exclamă Iankov plin de indignare. — Cum adică just, când Branco a vrut să spună ceva, iar el nu l-a lăsat? Inseamnă că voia să-l împiedice pe asasin să ne povestească totul.

— Intr'adevăr, murmură Macek. — S'a pripit... Da, ai dreptate! — Trebuia să aflăm mai întâi totul şi după aceea să strivim năpârca. A fost o greşeală.

— O greşeală care este aproape o crimă.

— E just, — întări Macek. — Dar dacă-i o crimă, comisarul va răspunde în faţa OZN-ei.

— Poate că va răspunde cândva... — zise Iankov şi în ochii lui apărură scăpărări de îndârjire. — Dar ia spune-mi tu: dece s'a grăbit să-şi împuşte favoritul?

— Dece, dece... Doar ţi-am mai spus, — răspunse Macek cu voce obosită. — Pot să-ţi explic faptul şi din punct de vedere psihologic...

— Te ascult! — spuse Iankov şi, sprijinindu-se de o ladă, se uită cercetător în ochii pe jumătate închişi ai lui Macek.

Macek nu dorea deloc să analizeze profund chestiunea care era prea încâlcită şi dubioasă. Ocupându-se de ea însemna să-l caute pe dracul cu lumânarea şi asta nu-i putea aduce decât neplăceri. Era mai simplu să pară naiv şi să încerce să-l scoată basma curată pe patron.

— După mine, uite despre ce este vorba, — începu el, rar şi apăsat. — Cei mai mulţi dintre noi, Sârbii, suntem de tip dinaric. Suntem tot atât de impulsivi şi iuţi ca locuitorii din munţii Dinarici. Katnici a procedat ca unul dintre aceşti oameni, violenţi şi iuţi din fire, când a tras în Branco.

Iankov ridică din umeri şi spuse batjocoritor:

— Acest negustoraş din Kraguievaţ e tot atât de muntean cât sunt eu Turc.

— Ce tot vorbeşti? Nu uita că e un om învăţat şi are legături serioase. Trebuie să ţinem seama de asta... — spuse Macek în şoaptă, uitându-se speriat în jur.

Câtva timp, tăcură amândoi. Se auzeau numai picăturile mari de apă care cădeau, strecurându-se prin bolţile poroase ale peşterii.

Socotind că ultimul său argument a fost puternic, Macek continuă:

— Te rog să mă crezi că şi lui Katnici îi pare rău că n'a reuşit să se stăpânească. Ştiu că suferă foarte mult din pricina asta. Branco a dus cu el în mormânt misterul asasinării lui Vucetin. E adevărat. Dar comisarul nu va avea linişte până nu va găsi pe cei care l-au îndemnat. A şi început cercetările şi va ajuta OZN-ei ca să găsească urma, — zise secretarul, în a cărui voce se simţi o notă provocătoare. — Nu ştiu care dintre noi n'a fost vigilent, cine are prea multă încredere în străini...

— In cine de pildă?

— In tot felul de Cehi...

— Eh, Macek, — zise Kicia, clătinând trist din cap. — Cânţi tu cânţi, dar se vede că-i cântec străin. Uite, te ascult şi mă întreb: cine-ţi insuflă toate aceste idei? Ce amestec au Cehii în chestia asta? Nedici e Sârb şi cu toate acestea ne este duşman de moarte. Cumanudi era Croat ca şi Tito şi ai văzut ce a făcut? Preferi să te încrezi în oameni de felul lui Cumanudi? De câte ori am auzit dela Katnici şi dela tine că partidul este o fortăreaţă în care pătrund numai cei demni, şi tot voi, profitând de lipsa de control şi de faptul că munca este secretă, băgaţi în partid, naiba mai ştie pe cine.

— Ştii doar că toţi cei care vor să intre în partidul nostru găsesc calea, — observă cu înţeles Macek.

— Tocmai asta e nenorocirea, că toţi... Noi, membrii de partid, ne cunoaştem prea puţin unii pe alţii şi ne adunăm rar pentru a discuta chestiunile arzătoare. Lucrăm ca în ilegalitate. De cine ne ascundem?

— Nu ne ascundem de nimeni, — răspunse Macek. — Dar nu vrem să-i aţâţăm pe prietenii noştri englezi şi americani, arătând adevărata forţă a partidului. Altfel, s'ar putea să nu ne mai ajute. Ai înţeles? Apoi am speria şi pe mulţi dintre compatrioţii noştri care vor să lupte împotriva Nemţilor.

— Dece să-i speriem? Poporul are încredere în partid, îl iubeşte şi îl urmează!

— Da, dar nu toţi pot fi atraşi de lozincile lui... Ştii doar că la noi este un front popular. Partidul nu e decât o mână de oameni, pe când frontul popular cuprinde aproape întreaga populaţie a ţării. In condiţiile noastre, dictatura proletariatului, rolul conducător al partidului şi toate celelalte trebuie să fie bine camuflate. Ai priceput? — încheie secretarul pe un ton de mentor, cu un zâmbet nedefinit.

— Nu prea, — răspunse Iankov, ridicând din umeri. — Dar stai puţin, — exclamă el şi bătu cu pumnul în masă, silindu-l pe Macek să-l asculte. — Tu opui partidului, frontul popular! Asta nu e bine. Nu sunt un teoretician atât de grozav ca tine şi ca Blajo, dar cred că interpretezi greşit lucrurile. Eu înţeleg aşa: partidul, partidul nostru comunist, a fost, este şi va fi principala forţă a mişcării populare de eliberare. Cum poţi să camuflezi această forţă? E adevărat că barca e mai mare decât cârma. Dar oare te va crede cineva că barca conduce cârma? După părerea mea, activitatea partidului trebuie să fie făţişă, adâncă şi să cuprindă massele largi ale poporului. Iată cum înţeleg eu, ca muncitor, rolul partidului. Dar tu cum îl înţelegi?

Macek mormăi ceva neînţeles.

— Dar să lăsăm această discuţie. Oricum ar fi, după părerea mea, Katnici nu mai poate rămâne comisarul nostru politic. Face partidul de ruşine, — încheie Kicia cu hotărîre. — Tu ce crezi?

— Ce cred? — întrebă Macek, coborînd din nou vocea. — Dece vrei să ştii acest lucru? — Fiecare zbârcitură de pe faţa lui inexpresivă tresărea, oglindindu-i neliniştea sufletească. — Deocamdată mă voi abţine să-mi spun părerea.

— Bine, — zise Iankov după o scurtă tăcere. — In cazul ăsta, am să scriu eu singur lui Magdici şi o să-i povestesc tot ce s'a întâmplat...

Deodată, se ridică şi se apropie de foaia de cort care acoperea intrarea în peşteră. Foaia se mişca. In spatele ei, se afla cineva.

Iankov scoase capul afară şi apoi se dădu înapoi. Katnici intră în peşteră, închizând ochii în primul moment, din pricina luminii orbitoare a lămpii.

— Ce se petrece aici? — întrebă el, uitându-se provocator la comandant. — Treceam pe aici şi am auzit întâmplător ce vorbeaţi. Mi se pare, Kicia că ai de gând să faci un denunţ împotriva

mea. Ai grijă să nu-ţi greşeşti socotelile, — încheie el pe un ton ameninţător.

— Sper că la secţia politică a brigăzii se va analiza totul în mod obiectiv, — răspunse Iankov, înfruntând liniştit privirea lui Katnici, încărcată de o ură făţişă.

4

«...Aveam un oaspete la mine în cort. Pe Todor Radovici. Miletici găsise batalionul lui, care era cantonat în apropiere. Dar nimeni nu ştia unde se află comandamentul brigăzii şi celelalte două batalioane. Radovici venise să afle dacă s'a întors Corciaghin, care plecase din nou pe câteva zile în căutarea lui Peruciţa. De data aceasta, Iovan ducea o scrisoare secretă din partea lui Iankov, adresată lui Magdici şi lui Grombaţ, şeful OZN-ei din brigadă. Kicia îmi povestise de convorbirea cu Macek şi îmi spusese că în scrisoare punea direct problema scoaterii lui Katnici din postul de comisar politic şi a numirii lui Corciaghin în locul lui.

Da, aşa ar fi just!

Când află că Iovan nu s'a întors încă, Radovici se nelinişti.

— Bănuiesc că Peruciţa a rămas în Bosnia, — spuse el. — Am auzit că Popovici i-a spus că va trebui să plece la Drvar pentru a păzi cartierul general, în timpul sărbătoririi lui Tito. Mi se pare că pe la sfârşitul lui Mai a fost ziua lui de naştere.

— Atunci dece nu ne-a lăsat pe toţi acolo? — întrebai eu, nedumerit.

— Cred că Peruciţa a recurs la un şiretlic. Ne-a grăbit, pe mine şi pe Vucetin, să plecăm cât mai repede spre Sandjac, gândindu-se că o să ne ajungă din urmă... Probabil că după aceea s'a dezvinovăţit faţă de comandant, spunând că nu a apucat să oprească două din batalioanele care au plecat spre răsărit din ordinul lui Arso. Nu prea are noroc brigada noastră. E veşnic ruptă în bucăţi, niciodată nu suntem împreună. Şi cu Vucetin mă întâlneam numai aşa, în treacăt. Eh, Tomaş, Tomaş! Ce comandant bun şi ce om minunat a fost!

Radovici îşi aducea mereu aminte de Vucetin şi era foarte îndurerat de moartea vechiului său prieten. In semn de doliu, încetase chiar să se mai bărbierească. Faţa lui părea acum cu totul neagră din cauza părului crescut pe obraji şi pe bărbie.

După ce mâncarăm împreună, îşi şterse lingura cu o bucată de papură, oftă greu şi spuse cu tristeţe:

— Ştii, Nicolai, după război voi duce corpul lui Tomaş în cimitirul nostru din Rieka Târnoevicia şi pe piatra de pe mormânt am să scriu numai patru cuvinte: « Prieten al Uniunii Sovietice ». Tomaş era din toată inima devotat Rusiei. Ca un adevărat fiu al poporului său, era atras de tot ce e înaintat şi luminos. Vorbeam adesea cu el despre viitor. Nu voi şti ce-i linişte şi odihnă până ce nu voi vedea ţinutul nostru, aşa cum şi-l închipuia Tomaş în visurile lui. Pentru îndeplinirea acestui vis al său am să lupt până la capăt, am să lupt pentru doi, pentru mine şi pentru el. Iţi jur, Nicolai, că îl voi răzbuna pe Vucetin! La noi se ştie ce înseamnă jurământul unui fiu al Muntenegrului.

Radovici strânse pumnii cu atâta putere, încât degetele trosniră.

— Pe cine ai de gând să te răzbuni, Todor? — îl întrebai eu. — Doar nu s'a aflàt precis cine a fost asasinul.

— Ştiu că a fost ucis de duşmanii Iugoslaviei, ai Iugoslaviei noi şi mai bună pentru care luptăm.

Ieşirăm din cort.

Se întuneca.

Filippovici tot mai şedea sub arţarul alb, cufundat în lucrul său. Cioplea cu briceagul o pipă dintr'o bucată de lemn de nuc; din iasomie sălbatică, îi făcuse o ţeavă lungă şi acum cresta pe ea, literă cu literă, următoarele cuvinte: « *Uspomena na dan oslobodjenia* » [1]).

Radovici cercetă îndelung pipa.

— E frumoasă! Şi ostaşii mei pregătesc daruri pentru soldaţii ruşi! — spuse el. — Oamenii noştri au aceleaşi gânduri şi aşteaptă acelaş lucru...

— Acum nu mai avem mult de aşteptat,— îi spusei eu.

— De-ar veni mai curând ziua întâlnirii. Eh, Tomaş! Cât de mult visa el această zi!

In timp ce stăteam aşa de vorbă, fui chemat pe neaşteptate la comandament.

In faţa peşterii lui Kicia, se aflau trei cai înspumaţi care răsuflau greu.

« Iovan! » mă gândii eu, bucurându-mă. Dar când, urmat de Radovici, intrai cu paşi grăbiţi în peşteră, nimerii în braţele pu-

---

[1]) In amintirea zilei eliberării (N. trad.)

ternice ale unui om îmbrăcat într'un cojoc de oaie cu blana înafară, şi nu într'ale lui Miletici, care dealtfel se afla şi el acolo.

— Noroc, tovarăşe Nicolai! — spuse noul venit cu o voce joasă şi răguşită; glasul îmi era foarte cunoscut.

— Alexa Musici?!

— Eu, eu! M'ai recunoscut? — întrebă el, strângându-mi mâinile.

Era într'adevăr Musici, îmbrăcat în straie ciobăneşti. Faţa îi era acoperită cu o barbă deasă şi lungă. Se uita la mine cu ochii săi ce scăpărau ca doi cărbuni.

— Destul! — spuse Iovan, trăgându-l de lângă mine. — Ascultă ce lucruri minunate se petrec în lume, frate, — mi se adresă el.

— Intr'adevăr minuni, — întări Lauşek. — Cine şi-ar fi închipuit că Alexa al nostru, care dispăruse fără urme, să vină tocmai dela Veliki Şator, dela cartierul general!

— Dela mareşalul Tito? — întrebă uimit Radovici.

— Nu, tovarăşe, dela Arso Iovanovici, — răspunse Musici.

Când rosti aceste cuvinte, ochii lui, strălucitori de emoţie, se aprinseră şi mai puternic sub sprâncenele încruntate, scânteind asemeni unor cărbuni scoşi de sub cenuşă.

— Viu dela Arso Iovanovici, tovarăşi! — repetă Alexa. — Chiar dela el.

Kicia îi întinse lui Radovici o hârtie mototolită şi nu tocmai curată:

— Citeşte! — spuse el.

Era copia unui ordin de luptă semnat de şeful statului major general. Ordinul era foarte scurt şi limpede. In introducere se făcea o caracterizare generală a situaţiei strategice şi operative. Apoi era dat un citat din ordinul dela 1 Mai al tovarăşului Stalin: « Blocul statelor fasciste trozneşte din încheieturi şi se destramă sub loviturile Armatei Roşii... Germania a pierdut războiul. România, Ungaria, Finlanda şi Bulgaria nu au decât o singură posibilitate de a evita catastrofa: aceea de a o rupe cu Germania şi de a ieşi din război ».

Al doilea punct al ordinului se referea la situaţia din Iugoslavia. Se arăta că Nemţii încearcă să-şi acopere flancul drept şi să se menţină, cu orice preţ, în Balcani, sau cel puţin în Iugoslavia. In acest scop, au lansat unităţi de paraşutişti la Drvar, iar trupele terestre au început a şaptea ofensivă împotriva Armatei populare de eliberare. Drept sarcină imediată a unităţilor, li se indica acestora să treacă la contraofensivă, să oprească retragerea unităţilor

nemţeşti, din Grecia, Macedonia, Albania, Muntenegru şi din regiunile sudice ale Serbiei, pe fluviile Sava şi Dunăre, să întețească operaţiunile pe principalele linii de comunicaţie şi să împiedice inamicul să manevreze. După această operaţiune, unităţile urmau să înainteze spre Răsărit, în întâmpinarea Armatei Roşii, spre graniţele cu România şi Bulgaria. Se arăta misiunea armatelor din Serbia şi a primului corp proletar comandat de Kocia Popovici, care trebuia să împiedice pe Nemţii din Macedonia şi Grecia să se retragă spre nord, să zădărnicească manevrele lor strategice şi să facă joncţiunea cu Armata Roşie în Homolie. Mai departe se vorbea despre cooperarea dintre trupele aflate în Macedonia, Serbia şi Muntenegru.

— Aş vrea să ştiu ce părere ai despre asta, tovarăşe Todor? — întrebă Kicia, nerăbdător, după ce acesta termină de citit.

— Eu? — făcu Radovici şi, după ce se mai uită odată la semnătura lui Iovanovici şi la Musici, continuă: — Nu înţeleg dece susţine că e trimis de Arso Iovanovici, iar nu de Tito?

— Lui Tito nu-i arde acum de noi. Cartierul general e la dracu 'n praznic! — spuse Miletici.

— Dar unde e?

— O să afli acum. Hai, vorbeşte Alexa.

Musici se aşeză jos, cu picioarele chircite sub el şi-şi aprinse pipa...

...Reuşise să fugă dela Gorni Vakuf, unde pierise aproape întregul detaşament organizat la Bogovina, trecând râul Vrbas înnot. Era rănit în partea dreaptă a pieptului şi îi venea greu să înnoate. Inghiţea mereu apă, se sufoca şi era cât pe aci să se înnece; reuşi totuşi să ajungă la mal, unde zăcu mult timp ascuns în tufişuri. Pe seară, ajunse în sătucul Vrsi, aşezat într'o pădure deasă. Ţăranii îl ridicară din drum şi-l îngrijiră.

După ce se mai întremă, începu să se gândească încotro să se îndrepte ca să găsească pe partizani. Plecă la întâmplare, spre Bugoina, unde întâlni o companie din corpul întâi; nu rămase însă cu ei, căci era atât de slab, încât nici arma n'o putea ţine în mână. Tot întrebându-se ce să facă, îşi aminti că o rudă mai îndepărtată de a soţiei sale, ciobanul Dragutin Medici, stă totdeauna, vara, la o stână de lângă muntele Veliki Vitorog. Abia putu să-şi târască picioarele până acolo. Drumul ţinu mult: o săptămână sau poate chiar mai bine. Cu greu izbuti să ajungă.

La stână însă, aerul de munte, miresmele pădurii şi ale păşunelor, laptele şi numeroasele ierburi de leac, îl întremară repede.

Nu degeaba se spune că cine petrece o vară la munte îşi prelungeşte viaţa cu doi ani.

Dincolo de Veliki Vitorog, spre nord-vest, se afla Drvar... Dragutin pleca odată pe săptămână într'acolo cu catâri care duceau încărcături de brânză şi lapte, pentru cartierul general. După ce se făcu bine de tot, Alexa îl însoţi. Lăsară catârii la Drvar şi plecară pe jos spre cartierul general. Musici hotărî să se îndrepte spre peştera lui Tito.

Peştera se afla într'un defileu îngust şi întunecos pe fundul căruia curge repede un torent de munte, întrerupt de o cascadă înspumată. Deasupra peşterii, se înalţă un munte uriaş. Poteca şerpuia de-a-lungul apei, pe marginea râpei. Lui Dragutin îi fu teamă să meargă mai departe, aşa că Musici porni singur înainte. Ducea o *ciabar* [1]) cu lapte gras, galben trandafiriu, cu spumă deasă, anume pregătit.

Sentinelele nu-l lăsară să se apropie şi îl goniră, în timp ce nişte străini intrau în peşteră ca la ei acasă. Alexa se înciudă. Pe când se ciondănea cu sentinelele, ieşi din peşteră un om înalt şi slab, încălţat cu opinci. Pe faţa lui se citeau supărare şi tristeţe. Musici dădu să plece, dar omul acela îl văzu, îl strigă, se apropie de el şi începu să-l întrebe cum e viaţa la stână. Se interesă ce se mai aude în munţi şi dacă nu sunt Nemţi pe aproape. Intrebă dacă oile au fătat bine, dacă turma nu-i atacată de lupi şi-i sfătui să păzească oile de iarba otrăvitoare *blor*. Tot vorbind despre aceste lucruri, încetul cu încetul se linişti şi începu să zâmbească.

Aşa l-a cunoscut Alexa pe Arso Iovanovici. Primi dela el un permis şi începu să aducă la cartierul general o brânză nouă dulce, de-ţi era mai mare dragul s'o mănânci şi lapte de capră tămăduitor, des şi untos; voia din tot sufletul ca Arso să prindă mai repede putere. Era tare slab. Obrajii îi erau scofâlciţi iar nasul i se ascuţise. Dar Arso mânca prea puţin, împărţea totul ostaşilor care făceau de gardă.

Intr'una din zile, Musici îl găsi pe Iovanovici întunecat la faţă, ca un nor de furtună.

« Ce s'o fi petrecând oare aici? » Abia atunci observă Musici forfota neobişnuită din jur. Lângă peşteră se opreau cai şi măgari încărcaţi cu lăzi, coşuri, baloturi şi butoiaşe. Oamenii din batalionul de pază îi descărcau. Ofiţerii de administraţie şi adju-

---

[1]) Cofă. ciubăr (N. trad.)

tanţii alergau de colo până colo. Şeful statului major era însă întristat. Musici nu-l iscodi, îi dădu doar laptele şi, după ce-şi luă rămas bun, se întoarse la stână... »

5

Bineînţeles că Musici nu ştia ce se petrecea la Drvar. De două săptămâni se tot cărau acolo alimente şi vinuri. Din Muntenegru se aducea vestita *prepeceniţa,* iar de pe coasta Dalmaţiei vinuri vechi, renumite în Balcani. Mc Lean a trimis anume la Cairo două avioane de transport « Dakota », ca să aducă portocale şi banane egiptene, *whisky* american şi *dry gin.* Afară de aceasta au sosit şi daruri din Alger, dela feldmareşalul Wilson, iar generalul-locotenent Popovici trimisese lui Tito câteva butoiaşe de *şlibovită* şi rachete multicolore pentru jocuri de artificii.

Propagandiştii lui Djilas adunau de prin satele din jur, muzicanţi şi cântăreţi, care se pregăteau să-şi arate măestria la un spectacol de amatori şi în dansul popular « Kolo ». Au fost chemaţi şi artiştii din Zagreb, care se aflau pe lângă unităţile de partizani din grupul de pe coastă. Curierii lui Rankovici au dus peste tot scrisori şi mesagii de felicitare, dinainte pregătite, care urmau să fie trimise lui Tito. Se proiecta un meeting grandios, un ospăţ nemaivăzut şi o sărbătorire pompoasă a lui Tito, cu prilejul zilei sale de naştere. La 25 Mai împlinea cincizeci şi doi de ani.

Olga Nincici intră prima la Tito în dimineaţa acelei zile solemne şi-l felicită. Mareşalul îi sărută galant mâna care răspândea mirosul fin al parfumului parizian dăruit de Mc Lean.

— Ia te uită ce teanc de felicitări, — spuse ea întinzându-i un pachet de scrisori şi telegrame. — Au sosit din toate colţurile ţării şi mai ales de peste graniţă. Te felicită şi Wilson şi Alexander. Dar ia ghiceşte dela cine e asta? — zise Olga şi, cochetând, flutură, prin faţa ochilor lui Tito încă o hârtiuţă.

— Dela cine? — întrebă Tito şi încercă să-i zmulgă telegrama, dar Olga o ascunse repede la spate.

— Nu, ghiceşte!

— Zău nu ştiu... Ei, hai, dă-o încoace!

— Ce-mi dai ca răsplată pentru ştirea asta? — întrebă Olga, apropiindu-se de Tito cu mâinile ascunse la spate.

— Dar bine Olga, ţi-am refuzat vreodată ceva? — întrebă el nerăbdător. — Hai, nu te mai juca şi citeşte telegrama.

— Bine, bine. Ascultă. — Olga desfăcu foaia şi citi triumfător, ca şi cum mesagiul i s'ar fi adresat ei: — « Mareşalului Tito, preşedintele Comitetului de eliberare naţională a Iugoslaviei. Mă bucur să vă felicit cu prilejul împlinirii a cincizeci şi doi ani. Vă doresc succes în lupta noastră comună. Winston Churchill ».

Tito zmulse telegrama din mâna secretarei şi o reciti cu nesaţ, ca şi cum nu şi-ar fi crezut urechilor. Ochii îi scânteiară, iar pe obraji i se iviră pete roşii. Dar imediat se stăpâni, luă o înfăţişare nepăsătoare şi spuse aproape indiferent:

— Nu-i nimic uimitor în asta. Churchill e un om de stat cu experienţă şi bineînţeles că îşi dă seama de importanţa mea şi a forţelor mele armate din Balcani. Dar ai observat cum mi se adresează? — întrebă el, părăsind tonul indiferent. — Nu-mi dă titlul de comandant al forţelor de partizani sau de comandant al Armatei de eliberare, ci titlul de preşedinte al Comitetului, adică de şef al guvernului provizoriu. Asta echivalează cu recunoaşterea de facto a guvernului meu. Da! Churchill e un politician înţelept şi perspicace!

« Ce încântat ar fi Churchill dacă ar auzi aceste complimente ale lui Tito » — se gândi ironic Olga, dar spuse:

— Desigur dragul meu, — şi apoi, ca să-l mai aţâţe, adăugă: — dar ai observat că a recunoscut şi titlul de mareşal pe care ţi l-a conferit Adunarea antifascistă?

— Fireşte că am observat.

Tito îşi scoase pijamaua şi-şi îmbrăcă uniforma. Ca să croiască această uniformă a mareşalului, Rankovici adusese, peste linia frontului, un croitor de prim rang din Belgrad. Pe faţa lui Tito se citea mulţumire de sine. Se privi satisfăcut în oglindă: uniforma cădea impecabil.

Olga se lipi de el, linguşitoare ca o pisică.

— Ce bine îţi stă în uniformă! Mi-e greu să-mi închipui că pe vremuri ai purtat haine civile, — şopti ea cu glas turburător. — Imi amintesc de tatăl meu. Deşi era ministru, armata îi intrase în sânge. Dar nici el nu era atât de impozant ca tine când era îmbrăcat în uniformă de general... — şi apoi adăugă, insinuantă: — Şi ştii că totdeauna am socotit că tata este un militar ideal.

Tito o prinse de mijloc şi, după ce pe furiş mai aruncă o privire în oglindă, zâmbi marţial şi condescendent:

— Iţi mulţumesc, draga mea, pentru noutăţile atât de îmbucurătoare pentru Iugoslavia, pe care mi le-ai adus. Dar acum,

te rog, lasă-mă singur; trebuie să chibzuiesc la unele probleme importante...

După ce Olga ieşi, Tito mai citi odată mesagiul:

— Churchill nu e un oarecare!

Dar nu reuşi « să rămână singur şi să chibzuiască la problemele importante », căci apropiaţii lui, Rankovici, Kardeli şi Djilas începură să vină, unul după altul, ca să-l felicite. Tito era în culmea fericirii...

*

Dragutin şi Alexa se sculaseră în dimineaţa aceea, ca totdeauna, înainte de răsăritul soarelui. Cât de minunate sunt zorile liniştite de Mai, în munţii Dinarici! La început fu învăluit în sclipiri argintii vârful înzăpezit al muntelui Veliki Şator, de parcă era o sentinelă cu cască de oţel. După aceea, razele soarelui pătrunseră în prăpăstii şi în văi, umplându-le de lumină, de căldură şi de bucurie; covoarele de flori de munte, spălate de rouă, împestriţară povârnişurile, iar frunzele proaspete ale prunilor şi ale merilor în floare, foşniră vioi. Pe cer nu era nici urmă de nor. Treptat, treptat, pădurea începu să freamăte de ciripitul păsărilor abia trezite.

Ciobanii abia apucaseră să se spele în pârâul rece, când se auzi vuietul, din ce în ce mai vijelios, al avioanelor. Veneau dinspre Nord-Vest. La început, Alexa crezu că sunt « fortăreţe zburătoare » americane care se duc să bombardeze Belgradul sau alte oraşe. Dar când avioanele se apropiară, Musici deosebi pe aripele lor crucile negre fasciste. « Junkers »-urile! Avioanele veneau de după muntele Velika Klekovina, ca să întoarcă spatele soarelui făceau un viraj şi se lăsau în jos deasupra Drvarului. Bombele începură să cadă. In vale se înălţară, ca dintr'un vulcan, coloane negre de fum şi de pământ cu fulgerări de flăcări.

Musici porni în goană spre Drvar. Bombele explodau pretutindeni: lângă clădirea cartierului general, lângă peştera lui Tito, lângă cazărmi şi în satul propriu zis. In acelaş timp, avioanele de vânătoare mitraliau pe locuitorii paşnici care alergau în grupuri mari pe povârnişurile munţilor. După aceea sosiră avioane de transport care duceau planoare. Sute de paraşute albe se deschiseră în văzduh. Desprinse de avioane, planoarele aterizau pe un mic teren de lângă malul râului Unaţi. Erau trupe paraşutate de inamic.

Cele optzeci de bombardiere îşi continuau atacul pe căile de acces spre Drvar, iar lângă sat se încinse o luptă înverşunată. Musici luptă şi el alături de oamenii din batalionul de gardă. Arso

Iovanovici era de faţă. Dădea ordine comandantului batalionului şi ofiţerilor din statul major. Elaborase demult un plan de acţiune pentru eventualitatea unui atac neaşteptat. Ivirea paraşutiştilor nu l-a surprins deloc. Cunoştea din documentele capturate şi din informaţiile pe care le avea, planul hitleriştilor de a nimici cartierul general şi de a-l captura pe Tito. In ultima vreme, deseori apăruseră avioane deasupra regiunii Drvar, fie câte unul fie mai multe. Bombardaseră, mitraliaseră şi probabil că luaseră şi fotografii. Prin diferiţi agenţi, aflase că la Zagreb au fost concentrate planoare şi avioane de transport şi că Nemţii aveau de gând să folosească pentru această diversiune împotriva cartierului general, trupe SS. din Brandenburg, care vorbeau sârbo-croata şi puteau fi travestite cu uşurinţă în partizani.

Il prevenise pe Tito, şi îl sfătuise să nu sporească prea mult numărul oamenilor dela cartierul general pentru a nu-i micşora acestuia mobilitatea. Ii arătase că nu are rost să facă la Drvar o bază permanentă, cu totul nepotrivită în condiţiile războiului de partizani. Dar Tito refuzase să-l asculte. Se săturase să tot rătăcească prin păduri şi devenise greoi. Prefera în locul vieţii primejdioase şi schimbătoare ca succesul în război, în locul somnului pe apucate în colibele din pădure în mijlocul ostaşilor, o existenţă ceva mai liniştită, într'o peşteră oarecum confortabilă, printre oamenii lui apropiaţi. Căutase să transforme regiunea Drvar într'un centru administrativ fortificat al teritoriului eliberat, ca şi cum războiul de partizani ar fi luat sfârşit.

— Am trecut de prima perioadă a războiului când trebuia să fugim de Nemţi. Lasă-i să mai fugă şi ei acum de trupele mele, — declarase el.

Arso îşi dăduse seama că atitudinea lui Tito nu este decât înfumurare fără rost şi deaceea nu ţinuse seama de părerile lui; luase toate măsurile pentru a apăra Drvarul împotriva unui atac al forţelor inamice, ale căror avantposturi se aflau în apropiere. Căile de acces dinspre nord fură bine acoperite cu unităţi din corpul cinci, comandat de elevul lui Arso, generalul maior Slavko Rodici [1]), erou al Bosniei, în vârstă de numai douăzeci şi şapte de ani. Spre sud, la câteva ore de Drvar, în satul Mokra Noga se afla Kocia Popovici cu statul său major. El chemase pentru serbare şi pe Perucița, care venea cu jumătate din brigada lui dela Konit. Afară de asta, Mc Lean promisese că va înzestra foarte curând

---

[1]) Ulterior Rodici a fost ucis de titoişti. (N. red. ruse.)

trupele, care păzeau cartierul general, cu aruncătoare de mine și cu artilerie de munte.

Şi iată că se întâmplase lucrul de care se temuse Arso. In momentul lansării paraşutiştilor, nu se aflau la Drvar nici aruncătoare de mine şi nici tunuri. Mc Lean, Hangtington şi Randolph Churchill erau plecaţi. Planul de evacuare a cartierului general a fost zădărnicit de Tito care refuza să părăsească peştera unde nu putea fi atins în niciun chip din aer. Ostaşii din batalionul de gardă fură siliţi să organizeze în grabă apărarea pentru a împiedica paraşutiştii să ajungă la peşteră. La chemarea lui Arso, veniră în ajutor şi elevii şcolii superioare de ofiţeri care erau cantonaţi în apropiere de Drvar, însă Perucița întârzie. Popovici îi dăduse ordin să asigure drumul de retragere al cartierului general.

Incepu o luptă inegală. Nemţii lansaseră peste o mie de oameni înarmaţi cu automate, grenade, mitraliere şi aruncătoare de mine. Avioanele de vânătoare îi sprijineau din văzduh, ţintuind în loc pe partizani şi neîngăduindu-le să treacă la contraatac. Mitralierele grele, care fuseseră lansate nu demult de avioanele de transport sovietice şi instalate pe înălţimile din jurul Drvarului traseră câteva focuri izolate şi apoi amuţiră. Cineva dăduse ordin să fie scoase de pe poziţii. Aviaţia duşmană se obrăznicise de tot. Piloţii coborau în zbor razant şi trăgeau direct până şi în ostaşii izolaţi care se mişcau sau care stăteau culcaţi pe bolovanii de pe povârnişurile munţilor.

Luptară din greu până spre seară. Ostaşii şi ofiţerii au căzut unul după altul, apărând cu devotament cartierul general. De câteva ori inamicul a fost gata, gata să răzbată până la peşteră. Dar Arso, care conducea personal lupta, alunga pe Nemţi, prin contraatacuri până la terenul pe care aterizaseră. Il anunța mereu pe Tito despre felul cum se desfăşura lupta, îi comunica pierderile uriaşe şi-l sfătuia să se retragă mai repede spre Velika Klekovina. Dar Tito, Kardeli şi Rankovici nu voiau să părăsească peştera în care erau bine adăpostiţi.

Spre seară situaţia deveni disperată. Arso hotărî să treacă la măsuri extreme. Luă cu el câţiva ofiţeri şi soldaţi comunişti şi se strecură până la peşteră, sub foc de mitraliere şi aruncătoare de mine. Cum intră, Iovanovici repetă propunerea de a se retrage imediat.

Tito tăcea. Şedea la masa viu luminată de un bec puternic, alimentat de un acumulator, şi rupea nervos hârtiile pe care i le dădea Rankovici. Poate că erau scrisorile şi mesagiile de felicitare...

Răspunse Kardeli pentru el:

— Nu putem risca viaţa mareşalului.

— Să aşteptăm noaptea, — adăugă Rankovici, întunecat.

— Vă înţeleg cât se poate de bine! — exclamă Arso ironic. — Aveţi deasupra voastră o boltă de trei sute de metri de rocă tare prin care nu poate pătrunde nicio bombă. Dar nu uitaţi că peştera e deschisă spre pământ, şi că Nemţii pot aduce tunurile cu care să tragă direct.

Dar nici acest argument nu-i convinse.

Atunci Arso îşi chemă oamenii şi aceştia aproape cu forţa, îl coborîră pe Tito, cu frânghii, din peşteră în prăpastie. După el, urmară Olga Nincici, Rankovici, Kardeli şi ceilalţi. Fură conduşi printre tufişuri în pădure, iar de acolo, însoţiţi de oameni siguri, au pornit mai departe spre Velika Klekovina.

Perucița, care acoperea retragerea cartierului general, profită de întuneric şi porni un atac spre Drvar. Lupta pentru sat nu încetase încă. Ostaşii din Brigada Proletară reuşiră să încercuiască paraşutiştii nemţi. Dar atunci luă comanda trupelor generalul-locotenent Kocia Popovici, care acţionă cu nehotărîre, iar când primi ştirea că regimentele nemţeşti se apropie, ordonă unităţilor sale să se retragă prin masivul păduros, spre muntele Veliki Şator. Drumul spre Drvar era deschis dinspre sud. Divizia 118 germană şi regimentul 92 motorizat porniră pe şosea dela Knina. Dinspre nord, dela Bihaci şi Bosanski Novi atacau diviziile 313 şi 382. Ele fură oprite prin lupte eroice de corpul cinci, comandat de Slavko Rodici. Dinspre răsărit, din raioanele Saraievo şi Iaițe pornise spre Drvar divizia SS. Nr. 7.

Aşa a început cea de a şaptea ofensivă a Nemţilor împotriva armatei populare de eliberare, poate cea mai puternică din toate câte au fost.

Intre timp, cartierul general se adăpostise într'o pădure de lângă Potok, unde Arso Iovanovici pregătise dinainte un al doilea post de comandă. Dar Nemţii aflară acest lucru şi începură să se ţină scai de cartierul general, bombardându-l sau reperându-l cu artileria şi încercuindu-l deseori. Dar, viteiii ostaşi şi ofiţeri spărgeau încercuirea şi conduceau pe şefii Armatei populare tot mai departe, în regiunea Stekerovaţ. După ce străbătură valea pietroasă şi deschisă dela nord de Glamociko Pole, se îndreptară spre muntele Veliki Şator.

Căutând să scape de urmărire, Tito pierduse conducerea trupelor şi orice legătură cu ele. Oamenii dela cartierul general se

odihneau în timpul zilei, iar noaptea mergeau. După ce se sfătuiră între ei, Tito, Kardeli şi Rankovici hotărîră să părăsească Iugoslavia şi să se ducă într'un loc mai sigur. Cerură comandamentului aviaţiei aliate pentru Balcani să le trimită avioanele necesare. Arso ceru acelaş lucru misiunii militare sovietice, care intră imediat în legătură prin radio cu mica ei bază din portul italian Bari. In noaptea următoare, se primi prin radio semnalul: « Aşteptaţi avionul ! » Printre munţi, pe Kupreşco Pole, fură aprinse câteva focuri. Avionul rusesc zburase peste Marea Adriatică şi peste munţii înalţi. Cerul era acoperit de nori groşi, iar vântul bătea puternic. Nemţii descoperiseră avionul după zgomotul motoarelor şi cu ajutorul radarului şi trăgeau în el; cu toate acestea, piloţii sovietici aterizară precis la locul indicat în dreptul ultimului foc, lângă prăpastie. Aici îi aşteptau ofiţerii dela cartierul general.

Tito aştepta însă pe Americani şi întârzia plecarea. Stătea nehotărît în faţa scăriţei avionului sovietic şi făcea paradă de sentimente nobile. Spunea că în primul rând trebuie să plece răniţii şi bolnavii cartierului general, iar el, ca un căpitan, va părăsi ultimul corabia care se înneacă. Era sigur că « corabia » va pieri şi se temea ca nu cumva piloţii sovietici să-l ducă în altă parte decât unde voia el să ajungă. Dar tocmai atunci primi o radiogramă dela Anglo-Americani, care anunţau că nu pot să vină fiindcă avioanele nu pot ateriza în acea regiune din cauza vremii nefavorabile. Atunci Tito se lăsă convins şi acceptă să plece primul.

Musici, care rămăsese tot timpul în garda cartierului general, fusese de faţă când Tito se urcase în avion şi auzise cum schelălăia câinele său, Tigr, care nu voia să urce scara. Arso Iovanovici avea grijă de încărcarea arhivei cartierului general. Observându-l pe Musici, îl chemă, îl luă de o parte şi-l întrebă: « Eşti comunist? » « Da » — răspunse Alexa. Atunci Arso scoase din portharţ nişte hârtii şi i le întinse, spunându-i: « Iţi dau o sarcină, tovarăşe. Acest ordin a fost trimis la unităţi prin curieri, dar pentru orice eventualitate, ţi-l dau şi ţie. Du-te în raionul Drinei şi Zlatibor, unde se află unităţile noastre, prezintă-te la statele majore şi spune-le să se comunice ordinul comandanţilor şi ostaşilor. Ai înţeles? »

Alexa jură că va îndeplini misiunea. Motoarele începură să duduie. Avionul se desprinse de pământ şi, după ce ocoli muntele, se pierdu în nori.

Piloţii sovietici mai făcură un drum în aceeaş noapte pentru a-i lua pe ceilalţi membri ai cartierului general şi personalul misiu-

nilor militare. Viteji flăcăi, Ruşii! Adevăraţi eroi! Nu se tem de nimic. Ei au salvat cartierul general. Şi ce băieţi tineri, sinceri şi veseli! Musici nu-i va uita niciodată!

După ce-şi cusu hârtiile în cuşmă, Alexa se îmbrăcă în straie de cioban, luă o bâtă în mână şi porni spre răsărit. Trecu peste Vrbus şi apoi peste Drina, alegând locurile cele mai neumblate. In sfârşit, reuşi să ajungă la comandamentul corpului opt. Comandantul corpului, Vlado Cetkovici, muncitor din Muntenegru, îl primi foarte bine şi citi cu multă luare aminte hârtiile. După aceea,îi dădu un cal şi-l îndreptă spre raionul Vrbovo unde se afla comandamentul corpului unu. Musici plecă în goană într'acolo. Fu condus la comandant. După ce citi ordinul, Popovici se uită cu neîncredere la Musici şi mormăi printre dinţi: « Bine, am să văd eu ce-i cu asta! » In aceeaş clipă, intră un ofiţer străin, roşu la faţă. Exclamând « A, *mister* Mc Carver », comandantul se grăbi să-i iasă în întâmpinare, iar Musici, folosind prilejul, ieşi în stradă, încălecă şi porni mai departe.

Din întâmplare, întâlni pe Miletici şi pe Lauşek. Ii recunoscu pe loc. Cât de mult s'au bucurat! Apoi găsiră împreună comandamentul brigăzii care sosise tocmai atunci şi se instalase într'o pădure deasă pe malul râului Uvaţ. Celelalte două batalioane se aflau încă în marş. Perucița aflase de ordinul lui Arso şi sfătui pe Musici să-l ducă mai departe, la batalioane. Miletici dădu lui Magdici scrisoarea lui Iankov şi plecară toţi trei dela comandament. Dar cum trecură râul, văzură îndărăt nişte călăreţi care îl strigau pe Musici. Acesta simţi că nu-i a bună şi biciuind calul, porni mai repede. Nu-i plăcuse cum arătau călăreţii, deşi nu semănau deloc a cetnici. Aceştia purtau barbă, pe când cei care-l strigaseră erau toţi bărbieriţi. Miletici şi Lauşek se opriră puţin, se uitară înapoi şi înţeleseră că sunt urmăriţi. Auziră cum sunt frânte crengile tufişurilor din apropiere, apoi un cal nechezând. In clipa următoare porni o salvă scurtă de armă automată. Gloanţele vâjâiră şfichiuind frunzişul...

Se adăpostiră peste noapte într'un defileu sălbatic. Dar, dimineaţa, văzură din nou pe singura cărare de prin partea locului, aceiaşi călăreţi. Fură siliţi să se caţere pe stânci şi s'o ia într'o direcţie necunoscută. Rătăciră timp de câteva zile prin locuri neştiute până când ajunseră la Zlatar. Abia acolo scăpară de urmăritori.

— Sunt sigur că erau cetnici, deşi erau fără barbă. Mă mir numai că au curaj să umble pe aici! — încheie Alexa. »

«... După ce ascultă povestirea lui Musici, Radovici se ridică, şi îşi încheie mantaua veche, decolorată.

— Ei, ce zici? — întrebă nerăbdător Iankov. — Vom executa ordinul lui Arso?

— Ostaşii noştri au aceleaşi gânduri şi năzuinţe, — răspunse Radovici cu tărie.

— Eram sigur că vei lua această hotărîre, — zise Kicia, dar tăcu îndată, părând că ascultă ceva.

Devenirăm atenţi cu toţii.

In liniştea serii se auzea un tropot de copite. Ieşirăm din peşteră. Luna rotundă ca un blid învăluia poiana într'o lumină verzuie. De jos dela pârâu, se ridica ceaţa. Liniştea nopţii era atât de adâncă, încât se auzea şi clipocitul pietricelelor rostogolite pe fundul pârâului. Mirosul cald şi îmbietor al plantelor şi al pământului se ridica pretutindeni, iar în aer plutea ceva nedefinit asemănător pufului de plop.

Cuprinşi, fără să vrem, de un sentiment de nelinişte, ascultam sforăitul cailor. La liziera pădurii, se iviră, în lumina lunii, câţiva călăreţi, care cutreierau tabăra de parcă ar fi căutat ceva. Lăsau în urma lor, în iarba plină de rouă de pe poiana de munte, nişte urme întunecate.

— Cine umblă pe aici? — se adresă Iovan, sentinelelor.

— Sunt ai noştri.

— De unde?

— Dela comandamentul brigăzii.

— Uită-te la ei, — îmi şopti Iovan. — Seamănă cu cei care ne-au urmărit.

Unul dintre călăreţi se îndreptă spre noi. Katnici păşea repede, alături de el.

In ultimele zile, comisarul politic stătuse retras în colţişorul lui preferat de sub sălcioară, când fumând la umbră, când încălzindu-se la soare. Nu se mai ocupa de nimic. Observasem însă, că îndată ce se auzeau prin pădure zgomote sau tropot de cai, devenea atent. Era limpede că aştepta ceva. Poate să i se hotărască soarta. Aflase, desigur, dela Macek, de scrisoarea trimisă de Iankov lui Magdici. Şi iată că în sfârşit sosise clipa mult aşteptată. Katnici întâmpinase, primul, pe Grombaţ, şeful OZN-ei din brigadă.

— Am o veste bună pentru dumneata, — îi spuse Grombaţ. — Rămâi în batalion.

— Eram sigur c'o să fie aşa, — zise Katnici oftând uşurat. — Dar până când?

— Până la victorie, comisare! — răspunse Grombaţ, care, văzându-ne, ni se adresă: — Bună seara, tovarăşi! Cine e Corciaghin?

Iovan tresări.

— Eu.

— Şi pentru dumneata am ştiri foarte bune. Te felicit, locotenente Corciaghin. Acum eşti ofiţer. S'au introdus şi la noi grade de ofiţeri, ca în Armata Roşie şi au şi început să se atribue.

Apoi Grombaţ se întoarse spre mine şi-mi spuse:

— Nici dumneata nu ai fost uitat, Zagorianov. Ai fost confirmat în postul de comandant de companie. Dumneata însă, tovarăşe Iankov n'ai avut noroc. Comandamentul corpului nu a aprobat să fii comandant al batalionului. Batalionul Şumadia va fi comandat de căpitanul Vulo Kuştrinovici. Este o dispoziţie personală a generalului-locotenent Kocia Popovici.

După ce rosti aceste cuvinte, Grombaţ se ridică în scări, făcând să scârţâie ascuţit şeaua şi continuă:

— Acum vă rog pe toţi să veniţi la noul comandant, fiindcă are să vă comunice lucruri importante. L-am înştiinţat că a fost numit în acest post şi vă aşteaptă.

Kuştrinovici ne aştepta într'adevăr în cortul său. In faţa lui, pe o ladă de mitralieră italiană « Breda » era întinsă o hartă mare, pe care el făcea nişte semne.

— Noroc, prieteni! Poftiţi, — spuse el cu o vădită mulţumire în glas. — Şedeţi!

Faţa-i mare brăzdată de o cicatrice stacojie, şi cu barbişon roşcovan, avea o expresie de deplină satisfacţie: în sfârşit, ocupa un post de comandă în armata partizanilor.

Ordinul semnat de Popovici, pe care îl adusese Grombaţ, nu se potrivea deloc cu dispoziţiile lui Arso Iovanovici. Iată ce ordona comandantul corpului:

« Ordon tuturor unităţilor să rămână la locurile unde se află şi să respingă atacurile inamicului. Interzic cu stricteţe orice deplasare fără ştirea mea. In caz de nerespectare a ordinului, vinovaţii vor fi pedepsiţi imediat şi fără cruţare. ».

Kuştrinovici citi aceste cuvinte rar şi apăsat, apoi adăugă:

— Prevăd că aliaţii apuseni vor ajunge curând în Balcani. E puţin probabil ca trupele sovietice să le-o ia înainte. Iar cât îl priveşte pe Tito, după cum mi-a comunicat Grombaţ, a fost la Bari,

iar acum se află pe insula Vis, în deplină siguranță, apărat de flota şi aviaţia engleză. Totul e în ordine!

Pe când mă întorceam la companie, Kicia îmi spuse cu amărăciune:

— Ei, iată că s'a terminat şi cu comanda mea! Mă întorc de unde am plecat. Dar nu-i nimic, e mai bine aşa.

După ce se uită în jur, continuă:

— Ştii Nicolai, încep să nu mai înţeleg ce se petrece. — Iankov se aşeză pe o cioată. — Dece a plecat Tito dela Bari, pe insula Vis, în loc să se întoarcă în mijlocul armatei?

Privi spre cerul întunecat şi la cornul lunei ascuns în desişul negru al pinilor.

— Vis... e tare departe. Foarte departe de noi. Şi, mai ales, ştii ce mă uimeşte? Dece nu au fost aproape deloc atinse unele căi principale de comunicaţie din regiunile răsăritene, unde Nemţii manevrează intens, iar acolo pe unde inamicul execută mişcări restrânse, de pildă pe linia Saraievo — Mostar, a fost distrus totul, conform acelui plan idiot « Ratwick »?

După ce tăcu câtva timp, Kicia continuă:

— In sfârşit! Se vor lămuri toate cândva... Iar acum, cât timp n'am predat încă oficial lui Kuştrinovici comanda batalionului, îţi ordon să pleci cât mai repede la Peruciţa! Spune-i că toţi ostaşii ard de dorinţa de a porni la o luptă cât de grea, numai să îndeplinească ordinul lui Iovanovici, pe când Popovici ne ordonă să stăm pe loc. De cine să ascultăm? Kuştrinovici o să execute desigur, dispoziţiile lui Popovici. Or, asta înseamnă să-i lăsăm pe Nemţi să circule nestânjeniţi pe aici. Situaţia e serioasă.

— Eh, dacă aş putea ajunge la ai noştri, la misiunea sovietică! — exclamai eu fără să vreau.

Kicia se ridică şi spuse:

— Asta vreau şi eu, Nicolai. Iţi va fi mai uşor să ajungi la ei, dela comandamentul brigăzii. Trebuie să le spui celor din misiunea sovietică tot ce se petrece. Caută să ajungi la ei. Călătorie bună, tovarăşe! Lauşek cunoaşte drumul, ia-l să te călăuzească!

Nici nupot spune cu câtă bucurie sării pe cal; luasem cu mine scrisorile pregătite pentru misiunea militară sovietică şi pentru Arso Iovanovici.

Miletici şi Radovici ne conduseră până la marginea taberei. Plecam pe furiş.

— Intoarce-te! Scapă-ne! — îmi şopti Iovan când pornii calul. »

« Crengile căzute se rupeau sub copitele cailor. Trebuia să ne aplecăm mereu, căci tufele dese ne zgâriau faţa, iar ramurile de stejar şi de alun se întindeau de-a-curmezişul potecii şi, ne biciuiau. Era aproape de miezul-nopţii, când auzirăm în sfârşit murmurul râului Uvaţ ce se rostogolea pe pietre. Ne opriră strigătele sentinelelor. Dădui parola.

— Moarte fascismului! — spuse una din sentinele, când ne apropiarăm.

— Libertate poporului! — răspunse Lauşek cu hotărîre.

Furăm cercetaţi cu atenţie şi, după scurte explicaţii, ni se îngădui să ne îndreptăm spre o poiană scăldată în lumina vie a lunei. Descălecarăm.

Sub un stejar secular, se afla o colibă ciobănească în care era instalat comandamentul brigăzii.

Dinlăuntrul colibei, pătrundea până la noi bătaia solemnă şi sonoră a unui ceasornic; era însoţită de sunetele scurte ale unor clacsoane de automobile... Cremlinul... Moscova... Intr'o clipă, închipuirea mă duse la câteva mii de kilometri de aici, în Piaţa Roşie, lângă străvechile ziduri crenelate, lângă Mausoleul lui Lenin şi brazii albaştri şi zvelţi din jurul lui. Inima începu să-mi bată cu putere. Când voi reuşi în sfârşit să le revăd pe toate aevea?

Lauşek mă prinse de mână.

— Moscova! — şopti el. — Parcă ar fi aici aproape...

— Moscova! — repetai eu într'o suflare. — In acest cuvânt pusesem tot dorul de patrie şi întreaga durere a despărţirii de cei care-mi sunt dragi.

Acest cuvânt îmi întări hotărîrea luată. Trecui pragul colibei viu luminată de câteva lămpi.

Incăperea era plină de oameni. Comandanţii ascultau imnul în picioare tăcuţi, cu bonetele în mână. Indată ce răsunară ultimele acorduri, Peruciţa, care mă recunoscuse, se apropie de mine cu faţa strălucind de bucurie.

— Noroc, tovarăşe locotenent! In fiecare noapte ascultăm glasul Moscovei şi aflăm noile voastre victorii, — spuse el cu căldură.

De data aceasta, Peruciţa mi se păru deosebit de simpatic. Citeai pe chipul său energie şi hotărîre, conştiinţa puterii pe care o are şi încrederea în propriile-i forţe. « O să ne înţelegem uşor noi doi, » mă gândii eu. Magdici făcea însă cu totul altă impresie. Se vedea că e abătut. Nu-mi spuse nimic, ci doar îmi strânse mâna.

— Minscul şi Vitebscul au fost eliberate! — continuă Peruciţa cu înflăcărare. — Minunate ştiri! Toate evenimentele din Apus sunt fleacuri pe lângă ofensiva sovietică. In Belorusia au fost încercuite treizeci de divizii nemţeşti şi a fost luat un număr uriaş de prizonieri. Acum lupta se duce la graniţele Prusiei Orientale şi pe fluviul Vistula. Lovitura este îndreptată spre inima Germaniei. O adevărată lovitură stalinistă... Cel de al treilea front ucrainian se apropie de noi. Dar daţi-mi voie să vă prezint, tovarăşi, — spuse el, adresându-se ofiţerilor dela comandament, care se găseau în colibă. — E ofiţerul sovietic, Zagorianov.

In camera învecinată, de după un perete subţire de scânduri, se auzi zgomotul unui aparat de radio şi apoi deodată:

— Nu s'ar putea să vorbiţi mai încet, şoimilor?

Oamenii care mă înconjurau, tăcură ruşinaţi.

Magdici, cu aceeaş expresie de nelinişte pe faţă, trecu în odaia de alături. Pocniturile aparatului de radio încetară; se auziră apoi semnalele postului de radio englez « Sunday Times ».

— E cam grosolan noul nostru şef al OZN-ei! —îmi spuse Peruciţa, aruncând o privire piezişă spre peretele despărţitor. — A fost preşedintele tribunalului corpului de armată, dar după întâmplarea de lângă Sin, de care cred că-ţi aminteşti, Rankovici l-a retrogradat şi l-a trimis de curând la noi. Dealtfel, are şi un nume potrivit: Grombaţ — zeul tunetelor. S'a întors chiar acum dela batalionul vostru, dar a luat-o, pesemne, pe drumul cel mai scurt şi deaceea n'aţi venit împreună!

— Am primit dela Iankov misiunea să vă informez despre cele ce se petrec la noi, — spusei eu, coborînd vocea; povestii despre Kuştrinovici şi Katnici, pe care ostaşii nu vor să-i recunoască drept comandanţi.

După ce mă ascultă, Peruciţa făcu un gest de neputinţă cu mâinile şi spuse:

— Ce putem face? Magdici şi cu mine am stăruit ca Iankov să comande batalionul, iar Corciaghin să fie comisar politic. Dar Grombaţ a luat legătură direct cu comandamentul corpului de armată şi ne-a anunţat că hotărîrea noastră a fost anulată. Ştiţi doar că Rankovici se ocupă de cadre. Cu el nu poţi sta de vorbă... Nu mai e nimic de făcut cu chestiunea asta...

— Dar unde se află acum misiunea militară sovietică? — îl întrebai eu, nerăbdător.

— E greu de spus exact. Cred că pe insula Vis. Are de lucru până peste cap, — continuă Peruciţa, înviorat. — Doar nu e glumă

să organizezi aprovizionarea armatei noastre dela baze care se află undeva, în Ucraina. Avioanele trebuie să treacă Balcanii în timpul nopţii şi să aibă timp să se înapoieze. Englezii şi Americanii ar trebui să roşească de ruşine. Piloţii ruşi sunt nevoiţi să aducă dela o mie de kilometri ceeace ar putea aduce într'o oră de zbor dela bazele lor din Italia. Dar asta o spun numai aşa, în treacăt. Va să zică arzi de nerăbdare să-ţi vezi compatrioţii? Te înţeleg. Din păcate, acest lucru nu-i posibil, deocamdată.

— Dar dece, dece, tovarăşe comandant?

— In primul rând, pentru că nu e chiar atât de uşor să ajungi la cartierul general. Iar în al doilea rând, comandamentul doreşte să transmiţi şi de acum înainte direct ostaşilor noştri experienţa pe care o ai.

— Dar, cel puţin am putea trimite în vreun fel oarecare scrisorile acestea?

— O să încerc. Nu-ţi pierde cumpătul, — mă încurajă Perucița. — Poate că în curând lucrurile se vor schimba... Principalul e că suntem toţi laolaltă... Ei, ce veşti sunt de pe al doilea front? — se adresă el lui Magdici, care tocmai intrase în cameră.

Comisarul făcu un gest de ciudă şi spuse:

— In Franţa de nord, continuă a fi întărite capetele de pod pe râul Audon. Lângă Cannes, au înaintat puţin şi au ocupat localităţile Aix-du-Puy. In general stau pe loc, şi numai în unele puncte înaintează câte un kilometru pe zi. Iar în Italia s'au împotmolit cu totul pe linia Rimini-Livorno. Lângă fiecare pârâiaş, pierd luni de-a-rândul.

— Nimic de zis! Strălucite succese! — spuse ironic Perucița. Se pare că aliaţii nu vor să rişte nimic. Pesemne că vor să scoată castanele din foc, cu mâinile Armatei Roşii.

— In schimb, bombardează zdravăn! La Roma au distrus cartierul muncitoresc San Giovanni, iar oraşul Cassino e numai ruine. Acum anunţă că vor nimici toată Italia de nord, pe zone. Ca şi la noi... Bietul Belgrad! Se spune că au fost distruse cartiere întregi... Iar familia mea e acolo...

— Ce să-i faci? E război, — spuse Perucița, oftând.

— Distrugerile, conform planului « Ratwick », sunt înspăimântătoare, — continuă Magdici, cu amărăciune. Şi, după ce ne apropiarăm de hartă, ne spuse: — Ia priviţi: linia de cale ferată Zagreb-Ogulin a fost demontată în 144 puncte. Pe linia Bihaci-Sunia au fost aruncate în aer şapte poduri şi au fost distruse toate instalaţiile tehnice. In Slovenia a fost aruncat în aer un viaduct important

— podul Litia de peste râul Sava, pe linia Liubliana-Zagreb, pentru a se împiedica deplasarea forţelor inamice spre Italia, împotriva trupelor aliate. Iar situaţia noastră nu se îmbunătăţeşte defel. Nemţii continuă să manevreze. Şi nu numai în răsăritul Iugoslaviei, ci chiar şi aici, în regiunile ocupate de unităţile noastre. Deplasează trupe mai ales pe valea Ibarului, care-i foarte aproape de noi.

— Nu-i nimic, — spuse Peruciţa. — Vom tăia acest drum. Aşa a ordonat Arso. M'am gândit la toate. Mâine, mă voi duce la comandant şi sunt sigur că planul nostru va fi aprobat. Chestiunea se prezintă în felul următor...

Il ascultam şi, treptat îmi simţeam sufletul mai uşor. Imi dădeam seama că Peruciţa este atât de liniştit şi plin de încredere tocmai datorită minunatelor ştiri pe care le auzise la radio Moscova.

Toţi ofiţerii dela comandament aveau moralul ridicat şi erau plini de însufleţire. Când unul, când altul rostea mereu, ca pentru sine, cuvântul « Minsc ». Căutau pe hartă România şi arătau cu degetele drumul pe care va înainta probabil Armata Roşie spre sud spre Balcani. Observând atenţia încordată cu care ascultau fiecare cuvânt al lui Peruciţa, repeziciunea şi zelul cu care notau diferitele fraze ce conturau ideia viitoarelor lupte, îţi dădeai seama că toţi doresc cu înflăcărare să pornească în întâmpinarea Armatei Roşii.

— Să dovedim în aceste ultime lupte, — spuse în încheiere Peruciţa, — că ştim să rezistăm demn aici, până la venirea Ruşilor.

— Ce se întâmplă? Despre ce e vorba? — se auzi deodată o voce de bas.

Mă întorsei. Grombaţ stătea în prag. Cu capul băgat între umeri şi clătinându-se uşor pe picioarele-i lungi şi strâmbe, mă privea, ţintă, cu ochii săi mici, sfredelitori.

Mă simţii stânjenit.

— Aha, Rusul! Cum ai ajuns aici? — întrebă el, bătând darabana pe teaca revolverului. — Cine ţi-a dat voie să părăseşti batalionul? Sau ai plecat fără să întrebi pe nimeni?

— Ascultă, tovarăşe Grombaţ, — i se adresă Magdici. — Tovarăşul Zagorianov a venit aici chemat de noi. Discutăm despre viitoarele acţiuni, ne sfătuim...

— Cred că nu e bine să discutăm acum planuri care constituie secrete militare...

— Ştiu cu cine să vorbesc şi despre ce! — i-o reteză scurt Peruciţa.

— Ei, bine, bine... Vedeţi-vă de treabă, — spuse împăciuitor Grombaţ, trecând apoi în camera alăturată.

Inima îmi era grea. Nu avusesem, noroc. Dacă n'ar fi fost atât de departe cartierul general, undeva, pe o insulă, aş fi căutat neapărat să ajung acolo.

Dar nu puteam face nimic. In aceeaş noapte, plecai înapoi, împreună cu Lauşek.

Când ne luarăm rămas bun, Peruciţa îmi spuse:

— Am să stărui să te aduc la noi, la comandament. Iar cu primul prilej, o să te pun în legătură cu misiunea militară sovietică. Vom întreprinde acţiuni însemnate. Tito e pe insula Vis... Probabil că acolo se întocmesc planurile bătăliilor hotărîtoare, planurile pentru stabilirea unui contact operativ şi tactic cu Armata Roşie, — adăugă Peruciţa, cu convingere. »

8

... Vis este insula cea mai îndepărtată dintre toate petecele de pământ răspândite pe lângă coasta Dalmaţiei. E stâncoasă, are un port bun — Komij — şi o vale întinsă, care a fost transformată într'un uriaş aeroport. Este o minunată bază maritimă şi aeriană. Tocmai deaceea se şi instalaseră aci aliaţii. Ei aduseseră din portul italian Bari, pe Tito şi cartierul său general. Oricum, Visul este pământ iugoslav.

De pe insula Vis, Fitzroy Mc Lean, şeful misiunii anglo-americane, trimitea primului ministru Churchill rapoarte amănunţite cu privire la situaţia militară şi politică din Iugoslavia şi la relaţiile dintre el şi Tito. Spunea că prezenţa mareşalului pe insula Vis, la câteva ore de zbor de Caserta — sediul comandamentului aviaţiei aliate din Balcani, — este un minunat prilej pentru realizarea unei înţelegeri directe cu Tito.

In amurgul unei zile de vară, ateriză pe aeroportul din Vis avionul personal al feldmareşalului Wilson, comandantul suprem al frontului mediteranian; cu acest avion urma să plece Tito în Italia. In timpul nopţii, sosiră pe aeroport trei jeep-uri încărcate cu oameni. Mc Lean, un om înalt cât o prăjină, cu nasul coroiat, semănând a Grec, supraveghea îmbarcarea. In avion se urcă, împreună cu Tito, garda lui personală, Boşko şi Ţrlia, Vlatko Velebit, pe care Mc Lean îl mai luase în primăvară la Londra, ca să stea de vorbă cu Churchill, Arso Iovanovici, Rankovici, Olga Nincici, medicul cartierului general şi alte persoane care însoţeau pe mareşal. Nici câinele ciobănesc Tigr nu fusese uitat.

Plecarea delegaţiei s'a făcut cu toată pompa oficială îngăduită de împrejurări. Cei dela cartierul general erau siguri că Tito pleacă la aliaţii apuseni, pentru a duce tratative importante cu privire la viitoarele operaţiuni militare din Iugoslavia.

După ce trecu pe deasupra Mării Adriatice, avionul străbătu întreaga Italie de sud şi ateriză pe aeroportul Capodiccino, lângă Neapole. Aici, oaspeţii fură întâmpinaţi de generalul Hammel. Acesta pofti pe Tito şi pe însoţitorii lui în nişte automobile luxoase şi-i conduse la Caserta — Versailles-ul Neapolelui, unde Wilson îi aştepta la dejun.

In sufrageria cu pereţii tapetaţi în roz, se adunară vreo şase persoane. Tito nu voise cu niciun preţ să se despartă de garda lui personală. Unul stătea în spatele fotoliului său, iar celălalt urmărea cu atenţie servitorii care intrau în cameră. Tigr era întins sub masă, la picioarele mareşalului, şi scâncea încet cerşind bunătăţi.

Niciunul nu se simţea în largul lui. Tito arunca mereu, pe furiş, câinelui, când o portocală, când o stridie, sau altceva de pe masă şi nu schimba cu Wilson decât vorbe banale, lipsite de însemnătate. Dar o întâmplare neaşteptată dezmorţi un pic atmosfera. Un chelner italian care intrase cu un platou de fasole franţuzească scoase un strigăt de spaimă, văzând pe Boşko şi pe Ţrlia, şi scăpă tava din mâini. Pe semne că în amintirea lui reînviaseră chipurile de temut ale partizanilor care-l goniseră pe vremuri din Muntenegru.

Wilson şi Tito izbucniră în hohote de râs. Conversaţia se învioră iar vinul chihlimbariu le dezlegă şi mai mult limbile...

In aceeaş zi, începură şi tratativele oficiale, în prezenţa lui Arso Iovanovici. Se discuta despre aprovizionarea Armatei populare de eliberare cu armament, despre modul cum poate fi transportat materialul pe continent, despre instruirea tehnică a partizanilor, mai ales în ceeace priveşte lucrările de aruncare în aer, legate de îndeplinirea planului « Ratwick »...

Trecură câteva zile şi se părea că toate problemele principale au fost puse la punct. In timpul liber Iugoslavii vizitau palatele din Caserta, care seamănă cu nişte cazărmi, cazărmile care seamănă cu nişte palate, şi reşedinţa regală cu capela ei înconjurată de o grădină cu fântâni arteziene, încărcate cu flori şi cu statui. S'au dus şi pe la teatru, unde l-au privit pe Pulcinello, care purta o mască neagră cu nas mare şi se schimonosea zelos în faţa mulţimii de « tommy »[1]) englezi. După aceea, plecară cu toţii la Neapole.

---

[1]) Soldaţi. (N. trad.)

Când văzu că Tito a fost cuprins de pasiunea turismului, Arso Iovanovici începu să stăruie ca tratativele să se încheie cât mai grabnic. Il neliniştea situaţia din Iugoslavia, unde cea de a şaptea ofensivă a Nemţilor era în plină desfăşurare. Dar Wilson şi Mc Lean născoceau tot felul de motive pentru a-l reţine pe Tito la Neapole. Spuneau că o personalitate de seamă vrea să-l vadă. Tito ghicise şi fără explicaţiile lor pentruce fusese de fapt adus în Italia. Cu « personalitatea de seamă », Winston Churchill, luase legătura mai demult, prin intermediul lui Mc Lean şi Velebit. El nu împărtăşea deloc neliniştea lui Iovanovici.

La Neapole, viaţa era uşoară şi plăcută. Englezii erau foarte prevenitori. Ii găzduiseră pe Iugoslavi în cel mai bun hotel din cartierul străinilor — la « Washington ». Tito nu pierdea niciun prilej ca să uimească pe cei din jur cu ţinuta lui impozantă. Schimba hainele de trei-patru ori pe zi. Dimineaţa, apărea în uniformă de amiral, la prânz punea o tunică modestă, kaki cu diagonală, iar seara se îmbrăca în noua uniformă de mareşal, împodobită cu frunze de stejar, brodate în fir de aur, şi cu eghileţi. După cină, Tito se plimba cu Tigr pe strada Toledo, una dintre cele mai frecventate străzi din Neapole.

Era ora când arşiţa se mai potolea, umezeala amăruie-sărată a brizei înviora verdele prăfuit al platanilor, iar pe străzile înguste şi murdare, forfotea o mulţime pestriţă, dornică de orice fel de spectacol. Atunci apărea şi Tito, îmbrăcat într'o uniformă albă de paradă, cu mănuşi *glacé* şi cu o nuia de măslin în mână, în loc de cravaşă. Era totdeauna însoţit de paznicii săi cu staturi atletice.

Persoana lui aţâţa curiozitatea mulţimii de gură-cască. Se auzeau exclamaţii de uimire, ovaţii... Lui Tito nici nu-i trecea prin minte, când păşea încet şi semeţ prin oraş, că toate acestea nu sunt decât păcăleală, şi că Englezii râd pe furiş de el. Era gata să ia drept un joc de artificii, organizat în cinstea sa, chiar şi răbufnirile de flăcări din craterul Vezuviului, care în albastrul amurgului luminau puternic acoperişurile plate ale caselor. Nu observă nici zâmbetul ironic al lui Mc Lean când au trecut împreună pe sub vechiul arc de triumf ridicat cu prilejul intrării lui Alfons de Aragon în Neapole. Tito cercetă mult timp frontonul sculptat pe care era înfăţişat Alfons călare, şi basoreliefurile de pe porţile de bronz, care preamăreau victoriile regelui Ferdinand, după care se întoarse spre Mc Lean şi spuse pe un ton serios:

— Voi pune să se construiască la Belgrad un arc de triumf la fel cu acesta...

Mareşalul întâmpina cu un zâmbet triumfător privirile invidioase a tot felul de miniştri fugari, fără portofolii şi generali fără armate, care se adunaseră la Neapole în căutarea de noi patroni şi de noi posturi. Abătuţi şi neobservaţi de nimeni, umblau pe străzile oraşului şi băteau, fără speranţă, la uşile comandamentelor aliate. In fond, mulţi dintre ei erau aventurieri trecuţi prin ciur şi prin dârmon, şi afacerişti la fel de perfizi ca şi Tito, dar se dovediseră mai puţin isteţi decât el. Nu înţeleseseră că valul pe care te poţi ridica acum este lupta poporului pentru libertate, democraţie şi socialism, dragostea faţă de Uniunea Sovietică şi deaceea reuşiseră mai puţin decât el.

Mc Lean nu-i dădea nicio clipă răgaz mareşalului. Il purta mereu la tot felul de vizite. Ba îl ducea pe insula Capri, la o oarecare doamnă Harrison Williams, care, între altele, a organizat şi o şedinţă de spiritism şi i-a prezis lui Tito că astrele îi sunt favorabile, ba la celebra actriţă Irmione Renferli, care avea o căsuţă împopoţonată, aşezată într'o grădină de pe ţărmul golfului Neapole, unde Tito lua ceaiul într'un pavilion învestmântat în trandafiri de culoarea şampaniei, printre care străbătea lumina roşietică a soarelui în asfinţit.

Tito se întâlni şi cu generalul William Donnovan, şeful serviciului american de spionaj din Europa, venit anume dela Londra. Apoi Mc Lean îl duse pe ţărmul lacului Bolsena în tabăra generalului Alexander.

9

Tito era copleşit de impresii. « Vinurile de foc ale Vezuviului », mulţimea de Italieni veseli şi serviabili, nenumăratele bibelouri despre care se pretindea că ar fi din colecţiile Capitoliului, cu care îşi umplea geamantanul, colierul şi brăţara primite în dar dela Mc Lean, care susţinea că ar fi fost găsite pe un schelet cu prilejul săpăturilor dela Pompei şi, în sfârşit, mângâierile Olgăi, care precum Circe, se deda la tot felul de vicleşuguri amoroase, toate acestea îl prinseră atât de mult, încât ar fi vrut să se desfete vreme cât mai îndelungată în luxul şi viaţa fără griji dela Neapole.

Dar Roma... Roma îl atrăgea din zi în zi mai mult.

Nu degeaba notase Olga în carnetul lui o frază din memoriile aventurierului veneţian Casanova, pe care le citise în timpul liber: « Roma este singurul oraş din lume unde un om poate să devină

orice, începând dela nimic ». Deaceea primi cu bucurie invitaţia lui Mc Lean de a vizita capitala Italiei.

Mc Lean se instală el însuşi la volanul *jeep*-ului, iar alături de dânsul se aşeză, modest, un ghid bătrân din Neapole. Tito se tolăni comod în fund, împreună cu câinele. Când treceau pe lângă vreo localitate interesantă, ghidul îşi sălta politicos pălăria şi, cu un zâmbet puţin ironic, spunea călătorilor:

— Signori, fiţi buni şi priviţi. Este Capua. Aici s'au oprit soldaţii lui Hanibal în timpul celui de al doilea război punic. Legenda spune că s'au moleşit atât de mult din pricina traiului bun de aci, încât n'au mai fost în stare să lupte împotriva Romanilor, şi aceştia au cucerit oraşul.

Dar turiştii nu ascultau aproape deloc explicaţiile ghidului. Soarele ardea cumplit, pe cer nu se zărea niciun nor şi călătorii nu doreau decât să ajungă cât mai repede la primul han de pe marginea drumului, unde în boschetele verzi din viţă de vie spumegă în butoaie răcorosul « Cinzano ».

— Iată marea, signori, — spuse ghidul când porniră din nou la drum, după ce se odihniseră puţin într'o cârciumă. — Iar acolo e Gaeta. In fortăreaţa de aici au închis partizanii lui Garibaldi pe ultimii Burboni. Sunt şi acum partizani de-ai lui Garibaldi. Ei luptă şi în Iugoslavia, — adăugă el cu mândrie. — Tradiţiile bătrânilor voluntari sunt încă vii...

— Da 'mai taci un pic! — îl întrerupse Mc Lean, băgând maşina în viteza a doua.

După ce trecură nişte munţi nu prea înalţi, ghidul reîncepu:

— Acolo e Itri, unde s'a născut celebrul bandit Fra Diavolo... Atenţie! Intrăm în Italia centrală...

După un timp, drumul coti spre mare şi ghidul anunţă:

— Signori, acolo e promontoriul fermecătoarei Circe, fiica soarelui. Cicero venea uneori să se odihnească aici. Ii plăceau tare mult stridiile. Iar dincoace sunt mlaştinile pontice.

Tito privea trist pustiul dintre munţi şi mare. In aer se simţea mirosul de apă stătută al bălţilor.

— Arcadele acelea sunt apeductele Romei antice, — continuă ghidul.

— Roma? — întrebă Tito, înviorat.

— Apeductele, — repetă bătrânul.

Tito înclină capul în semn că a înţeles. Ar fi vrut să întrebe ce înseamnă apeduct, dar îi era teamă să nu se facă de râs. « Trebue să cauţi să imprimi acţiunilor şi vorbelor tale o aparenţă de înţe-

lepciune, măreţie şi demnitate » — îşi aminti el sfatul lui Machiavelli.

— Şi când ajungem la Roma? — întrebă el nerăbdător, ştergându-şi cu batista faţa asudată.

— Iată şi Roma! — anunţă în sfârşit ghidul, arătând clădirile cenuşii care se zăreau în depărtare. — Mergem pe Via Appia, cea mai veche şosea din Italia.

Dar când intră în Roma, Tito fu oarecum dezamăgit. Pereţii coşcoviţi, acoperiţi cu muşchi, ici, colo statui... Case cubice făcute din piatră roşiatică... coloane care seamănă cu nişte oase uriaşe de animale preistorice... Străzile monotone erau aproape pustii. Numai trupe...

— Incotro ne îndreptăm, generale? — întrebă Tito posomorît.

— Spre Sf. Petru, — răspunse prompt Mc Lean, ca şi cum ar fi hotărît dinainte cu ce trebuie să înceapă vizitarea Romei.

Ghidul le arătă calea.

Trecură Tibrul tulbure şi murdar, peste podul San Angelo. Când ajunseră într'o piaţă înconjurată de colonade, în mijlocul căreia se aflau un obelisc şi câteva fântâni arteziene, Mc Lean frână brusc şi opri maşina în faţa unei biserici atât de mari, încât Tito rămase cu gura căscată.

— Basilica San Pietro! — exclamă entuziasmat ghidul. — Aici sunt unşi papii şi tot aici sunt canonizaţi sfinţii...

— Destul, — îi spuse Mc Lean plictisit. — Stai, te rog, în maşină cu câinele...

Coborî şi îl conduse pe Tito, ţinându-l respectuos de braţ.

Bătrânul era jignit şi nedumerit. Nu se aşteptase ca turiştii să viziteze fără el catedrala.

Mareşalul fu cuprins de un sentiment greu şi apăsător, când pătrunse în uriaşa clădire în care ar fi încăput întreaga Avala [1]) împreună cu monumentul eroului necunoscut. Coloanele majestuoase, care se pierdeau în înălţime, şi figurile subţiri ca spada, ale lui Bernini care împodobeau cavourile papilor, răspândeau răceala morţii. Mirosul de ceară şi de vopsele vechi, lumina lipsită de viaţă, filtrată prin vitralii, aşezate neobişnuit de sus, statuia de piatră, cu faţa neagră şi cu nasul lung ieşind de sub tiara înaltă, care închipuia un corp întins pe mormânt şi statuia uriaşă de bronz a sfântului Petru cu degetul mare dela un picior ros de sărutările credincioşilor, toate erau destul de sinistre.

---

[1]) Deal în apropiere de Belgrad. (N. red. ruse.)

« Ce caut eu aici? » — se întrebă, nemulţumit, Tito. Dar îşi aminti îndată, că de fapt e catolic din naştere, că părinţii lui credeau în sfânta fecioară Maria, cea neprihănită, şi se linişti.

Mc Lean tropăia cu bocancii pe lespezile de piatră şi privea curios în jur. Zgomotul pe care-l făcea, stârnea murmurele călugăriţelor severe şi ale pelerinilor veniţi să se închine sfântului Petru.

Deodată, ca la un semn, începu să cânte orga: era slujba solemnă de seară.

Tito, care se simţea din ce în ce mai bine, se uită cu prietenie la un om burduhănos, îmbrăcat în sutană, care se apropia de el.

— Dumneavoastră sunteţi... mareşalul Tito? — întrebă prelatul în limba engleză, privind atent uniforma mareşalului, împodobită cu stele de aur şi frunze de stejar.

— Da, eu sunt Tito.

— Mulţumeşte domnului şi sfintei fecioare, fiule. Sfântul Scaun îţi este binevoitor.

— Ce înseamnă asta? Despre ce e vorba? — mormăi Tito nemulţumit.

— Aveţi prilejul rar şi fericit de a fi primit la reşedinţa sanctităţii sale.

Tito ghici că Mc Lean aranjase totul, şi-i aruncă o privire scurtă, dar Englezul părea cufundat în cercetarea statuilor şi altarelor.

— Eşti aşteptat, fiule, — repetă stăruitor prelatul, poftindu-l cu un gest să-l urmeze.

Tito şovăia. Ce-i păsa lui de papă? Dar în definitiv, dece să nu se ducă? Dacă nu de altceva, cel puţin din curiozitate. Cine ştie ce foloase va putea să tragă în viitor din această întrevedere. « Probabil că ministrul meu de externe — se gândea Tito — catolicul Smodlaka, acela care cunoaşte toate tainele Vaticanului, mi-a spus, nu fără tâlc, odată, că Preşener, şeful serviciului special de spionaj al ordinului iezuiţilor, care şi el e Croat de origină, colaborează cu cardinalul Tisserand, conducătorul congregaţiei răsăritene... Da, nu trebuie să refuz în niciun caz legăturile cu aceşti oameni. Cu ajutorul lor, poţi într'adevăr să devii orice, începând dela foarte puţin. Şi apoi, nu sunt pe aproape martori primejdioşi, iar cei din Iugoslavia n'o să afle niciodată de această vizită... »

După ce mai privi odată în jur şi la Mc Lean, care era cufundat într'o contemplare evlavioasă, Tito porni ţanţoş pe urmele prelatului, spre ieşirea din catedrală...

Această vizită ciudată a aventurierului iugoslav în Italia, a rămas necunoscută până acum pentru istorie. Dar excursia sa la Roma

n'a rămas fără urmări, după cum dovedesc faptele. După terminarea războiului, Tito a eliberat din închisoare şi a luat sub protecţia sa personală pe Stepineţ, arhiepiscopul catolic din Iugoslavia, care a colaborat activ cu ocupanţii şi a implorat făţiş pronia să le dăruiască victoria. Apoi, papa Pius al XII-lea în enciclica sa, a salutat pe Tito şi a trimis la Belgrad reprezentanţi oficiali...

... După ce Tito se înapoie, Mc Lean îl duse în cartierul muncitoresc al Romei, la San Giovanni unde, în loc de ruine antice, cercetară ruine moderne, încă proaspete. Apoi se duseră în orăşelul Monte Cassino, din care nu mai rămăsese decât numele... Tito se convinse cu proprii săi ochi, de efectul destructiv al bombardamentelor strategice americane.

— Veţi avea prilejul, domnule mareşal, să vedeţi ceva asemănător şi la Belgrad! — îi spuse Mc Lean cu un zâmbet cinic.

Dar nici aluzia la destinul tragic al Belgradului, nici gândul care îi fulgerase prin minte fără voie, că partizanii iugoslavi resping sângerând cea de a şaptea ofensivă a Nemţilor, în timp ce comandantul lor suprem se plimbă prin Italia, nu stricară buna dispoziţie a lui Tito. El îşi păstră liniştea desăvârşită şi la întâlnirile cu Ivan Şubaşici, primul ministru al noului guvern regal iugoslav. Aceste întâlniri erau organizate de Mc Lean, care însă nu lua parte la ele, lăsând, în mod delicat, să se înţeleagă că nu se amestecă în treburile interne ale Iugoslaviei...

Aşa au mers lucrurile până când, deasupra Neapolelui, se ivi un greoi avion englez, de tipul « York », escortat de zeci de bombardiere şi avioane de vânătoare.

Sosise Winston Churchill.

Sosirea primului ministru Churchill la Neapole stârni mare fierbere la cartierul general al feldmareşalului Wilson. In Arso Iovanovici se trezi speranţa că poate acum tratativele militare vor putea fi terminate mai degrabă. Nu mai rămânea decât să se precizeze problemele asupra cărora căzuseră în principiu de acord încă din cursul discuţiunilor dela Caserta. Dar înviorarea se risipi chiar de a doua zi, şi ofiţerii englezi şi americani trecură din nou la consideraţiuni generale, ferindu-se să discute măsurile concrete ;ei începură să pună tot felul de condiţii absurde şi uneori chiar lipsite de tact şi grosolane. Iar când li se punea vreo întrebare, de cele mai multe ori nu răspundeau. Iţi făcea impresia că au primit instrucţiuni să asculte cererile lui Arso Iovanovici, dar să nu ducă tratative. Ar fi fost gata să le tărăgăneze toată vara. Ce tactică ruşinoasă!

Arso era indignat şi de faptul că masa la care se purtau discuţiile nu era acoperită de hărţi operative şi de materialele necesare, ci plină de sticle şi statuete pictate. Probabil că satirii de ghips, bacantele şi amoraşii luaţi ca « amintire » din muzeele şi palatele din Neapole şi vinurile de Marsala şi Malvasia găsite în pivniţele iezuiţilor îi atrăgeau mai mult pe ofiţerii dela cartierul general, decât tratativele cu Iugoslavii. Arso amintea mereu aliaţilor de nevoile urgente ale Armatei populare de eliberare. Dar, nici translatorul experimentat nu putea să găsească întotdeauna un fir logic în răspunsurile lor încurcate şi, pentru a salva aparenţele, începea să improvizeze, pe acelaş ton moleşit şi plictisit, ca şi al şefilor săi.

Aliaţii nu formulaseră, fără ocolişuri şi destul de stăruitor, decât o singură ideie şi anume că trupele lor trebuie să debarce neapărat în Iugoslavia. Arso Iovanovici nu acceptase însă această propunere.

Şedinţa fu amânată din nou. Incă o zi pierdută pentru Arso!

Seara, după discuţiile care începuseră dela amiază, Arso ieşi tare obosit şi înciudat dela cartierul general al lui Wilson.

Dogoarea din timpul zilei nu se istovise încă, dar vântul bătea dinspre mare şi boarea lui răcoroasă mângâie faţa înfierbântată a lui Iovanovici. Trase în piept aerul proaspăt, plin de miresmele florilor, pe care vântul îl aducea dinspre Parcul naţional, şi se linişti.

Se apropie de un chioşc pe tejgheaua căruia se afla o cadă cu ghiaţă şi, dintr'o răsuflare, bău un pahar cu orangeadă. Apoi rămase o clipă, gânditor în colţul străzii, în faţa unei nişe în care era aşezată statuia unui sfânt. Candela lumina palid faţa de piatră verzuie închisă, dar lui Arso i se păru mai vie decât feţele ofiţerilor de care tocmai se despărţise.

Grăbi pasul. Prin uşile şi prin ferestrele deschise ale hotelului « Washington » răzbătea o larmă asurzitoare. Arso se îndepărtă, să nu mai audă vorba englezească sporovăită şi stridentă de care se plictisise şi clacsoanele sâcâitoare ale *jeep*-urilor, care se întorceau mereu la hotel cu cei ce vizitaseră palatele şi castelele din împrejurimi. O luă pe strada Santa Lucia, îngustă şi întunecată, şi se cufundă cu plăcere în rumoarea şi cântecele cheiului napolitan.

Ii plăcea să rătăcească pe aici şi să se alăture mulţimii de pescari italieni, plini de viaţă, în ciuda tuturor nenorocirilor aduse de război. Printre ei, îşi uita mai uşor necazurile. Aici viaţa clocotea ca un râu năvalnic între maluri înguste. Nu se potolea decât când trecea

pe stradă câte o patrulă militară. Dar şi atunci răbufnea din sunetele timide ale tamburinei, din tristeţea revărsată de un cântăreţ din cimpoi în faţa chipului madonei, sau dintr'un cântec pătimaş acompaniat încet de castagnete. După ce patrula dispărea, negustorii începeau din nou să strige gălăgios pe trecători, deşi n'aveau pe tejghele decât mărgean, piepteni de baga şi broşe de lavă, iar băieţaşii pe jumătate goi ce se iveau din întuneric, te îmbiau stăruitor cu homari şi cu stridii.

Arso se opri lângă parapetul cheiului.

Valurile pe care tremurau lucirile felinarelor se izbeau de stânci. Zările se contopeau cu siluetele negre ale vaselor engleze şi cu cerul albastru-închis pe care sclipeau, neobişnuit de puternic, stelele dela miazăzi. Iar undeva, sus în dreapta, pe un povârniş, se vedeau nişte căsuţe albe, ca nişte rufe spălate, întinse pe frânghie la uscat.

Işi aminti de maică-sa, femeie harnică, de taică-său, căzut în primul război mondial, de soţia sa şi de cele două fetiţe mici ale sale, din care una, Zoia, numită aşa în cinstea Zoiei Cosmodemianscaia, era încă micuţă de tot. Cum or fi ducând-o copiii, cu bunica şi cu mama lor bolnavă de tuberculoză, la Piperi, sătucul acela pierdut în munţii Muntenegrului? Gândul la familie îi strânse inima.

Deodată, lângă una din căsuţele de pe chei, cineva mieună dezgustător, apoi se auziră fluierături şi scheunat. Yankeii cântau o « serenadă » sub o fereastră în care apăruse pentru o clipă silueta unei femei.

Arso coti într'o fundătură. Dar nu apucă să facă nici o sută de paşi, când auzi plânsetele unei femei şi paşi grei.

« Iar ! » — se gândi el indignat.

Trei marinari, chicotind trăgeau după ei o tânără fată, care se împotrivea cum putea, apucându-se de zidurile caselor şi de burlane. Plânsul ei cu sughiţuri îţi rupea inima.

Arso le tăie hotărît drumul.

— Unde o duceţi? — întrebă el aspru, găsind cu greutate cuvintele englezeşti.

In loc de răspuns, un marinar îl împinse cu ţeava armei automate în şold şi-l sili să se dea jos de pe trotuar.

Păstrându-şi cu greu echilibrul, Arso Iovanovici văzu în lumina care cădea dintr'o fereastră, faţa crispată a Americanului şi ochii mari şi rugători ai Italiencii, strălucind de lacrimi.

— Daţi-i drumul, ticăloşilor ! — strigă el, mânios.

Incurajaţi de tonul lui poruncitor, câţiva localnici care urmau dela distanţă pe marinari, se repeziră la ei şi le zmulseră fata.

Yankeii, care la început rămăseseră buimăciţi de atacul neaşteptat, îşi veniră în fire şi începură să lovească blestemând pe « lazzaronii neospitalieri ». Dar văzând că mulţimea din jurul lor creştea ameninţător, dispărură în grabă într'o cârciumă dela subsol, din care răbufneau sunetele dansului lor sălbatic « *booggy-wooggy* » şi în dreptul căreia, în fiecare dimineaţă venea un camion militar ca să-i adune pe cei beţi morţi.

— Sunt mai răi decât Nemţii ! — strigară mai mulţi localnici, gesticulând furios.

— O nouă invazie !

— Mie mi-au spart cămara...

— Iar mie mi-au plătit marfa cu dolari falşi...

— La pensiunea văduvei Caracio au sfărâmat toată mobila...

— Au jefuit palatul regal...

— Când se vor căra de aici?

Arso pricepu sensul acestor cuvinte şi obrajii i se aprinseră de indignare. Nimic de zis, buni aliaţi ! Cu o zi înainte, văzuse cum au maltratat yankeii un pescar bătrân şi cum au obligat, numai aşa ca să se distreze, pe un băiat de zece ani, să se scufunde în apă până în adâncul golfului, după monezile ce-i aruncau. Arso vorbise celor dela cartierul general al lui Wilson despre faptele urîte săvârşite de gradele inferioare, care pătau cinstea şi demnitatea flotei de război a S.U.A., dar ofiţerii izbucniră în râs, fără să asculte până la capăt.

— Sunt distracţii nevinovate, *sir*.

— Marinarii noştri au aceeaş atitudine în porturile străine, ca toţi marinarii din lume.

— Oare *mister* Iovanovici vrea să ia parte ticăloşilor de aici?

— Daţi-mi voie, — obiectă Arso. — Dece ticăloşi? Ei sunt poporul stăpân peste acest oraş, peste această ţară. Nu trebuie să fie batjocorit sentimentul lui de respect şi recunoştinţă. Dece să rămână cu o impresie proastă?

Ofiţerii râseră şi mai tare.

— Dar poate că nici nu vom mai pleca de aici? !

— Ne simţim foarte bine.

— Neapole e un oraş de vis ! Aşa se spune în ghidurile noastre. Dar, să-l vezi şi apoi să mori, astea sunt fleacuri. Preferăm să trăim aici...

Ofiţerii păstrară această atitudine frivolă şi după ce Arso le propuse să treacă la lucru. Tratativele nu înaintau deloc. Iovanovici înţelese că nu fac decât să tărăgăneze lucrurile şi că nu pot hotărî nimic singuri. Probabil că totul depinde de întâlnirea dintre Churchill şi Tito...

Tot gândindu-se la cele petrecute în ziua precedentă, Arso nici nu știu cum ajunse în piața Plebiscitului. După ce traversă umbra a două statui ecvestre, se apropie de Palazzo Reale — fostul palat regal.

Silueta lungă și masivă a clădirii, cu găurile negre ale ferestrelor, arăta oarbă și sumbră, ca și cum ar fi fost dezgropată abia de curând de sub cenușă vulcanică. Ușile erau date de perete, și vântul șuera prin sălile pustii.

« Jefuit — se gândi cu amărăciune Arso. — Ce noroc că Iugoslavia nu va mai fi niciodată ocupată ».

După ce ocoli palatul, porni, fără să se gândească încotro se îndreaptă, voind parcă să se piardă în labirintul stradelelor întunecoase și întortochiate care dădeau în Toledo. Umblă vreme îndelungată, adunându-și gândurile, până când luă hotărîrea să-l caute numai decât pe Tito și să-l anunțe că tratativele în legătură cu problemele militare și tehnice au ajuns la un punct mort. Voia să-i spună că reprezentanții comandamentului frontului Mediteranian ocolesc mereu problema ajutorării reale a Armatei populare de eliberare. Promit că vor aduce armament, muniţiuni și echipament numai până la insula Vis, ceeace înseamnă de fapt mutarea dintr'un depozit în altul. Doar știu că Iugoslavii nu pot transporta materialul pe continent, deoarece nu au nici vapoare și nici avioane de transport. Și cer în schimbul sprijinului dat de aviația lor de luptă,să debarce în Dalmația o serie de unități care să poată porni operațiuni ofensive prin Saraievo, spre Belgrad, sau prin Zagreb, spre Budapesta. Dar această condiție nu poate fi acceptată în niciun caz. Dealtfel nici poporul și nici armata nu vor îngădui ... « Lasă porcul sub masă și o să ți se urce pe masă » — își aminti Arso zicătoarea rusească.

O jumătate de oră mai târziu, după ce urcă, în pas grăbit un deal, Iovanovici ajunse la vila de marmoră în care locuise pe vremuri regina Victoria a Angliei.

Tito se afla acolo, la Churchill. In ultimul timp, Arso pierduse legătura cu mareșalul, care era mereu plecat ba la Roma, ba pe insula Capri, ba în altă parte. Mc Lean îl căra parcă dinadins pretutindeni, pentru a-i distrage atenția dela treburi. Dar acum a sosit Churchill și probabil că mareșalul îl strângea cu ușa, cerându-i un ajutor neîntârziat și real. Dar o să izbutească? Ar fi timpul să se termine odată cu aceste tărăgăneli și să se întoarcă mai repede acasă, pe insula Vis. In Iugoslavia se dau lupte crâncene. Ar trebui să plece pe continent, să stea în mijlocul trupelor. Nemții vor fi

în orice caz siliți să părăsească Balcanii. Duşmanul trebuie lovit pe căile lui de comunicație în timpul retragerii. De s'ar stabili mai repede contactul cu Armata Roşie care se apropie. Asta este singura speranță. Din fericire nu mai e departe.

După ce-şi birui scrupulele iscate la gândul că venirea lui'ar putea să-l turbure pe primul ministru al Angliei şi după ce hotărî că motivul care-l aducea e mult prea important ca să țină seama de acest lucru, Arso se îndreptă spre intrarea vilei. Casa părea nelocuită. Ferestrele mari, venețiene, erau complet acoperite pe dinăuntru.

De după statuele care stăteau de strajă, de o parte şi de alta a porții, se iviră în aceeaş clipă două sentinele înarmate cu carabine. Când văzu un general iugoslav, unul din ostaşi prezentă arma pentru onor şi-l lăsă pe Arso Iovanovici să treacă nestingherit. In *hall*-ul vilei se afla un al doilea post de pază. De data asta, îl întâmpină un ofițer.

Arso îşi spuse numele.

Ofițerul salută politicos şi, după ce cercetă hârtia pe care o avea în față, spuse încet:

— Nu figurați pe listă.

Arso îi dădu lămurirea că este şeful statului major suprem al Armatei populare de eliberare a Iugoslaviei şi că vrea să vorbească cu mareşalul.

— Am ordin să nu las pe nimeni să intre, afară de persoanele indicate pe listă, — declară ofițerul, pe un ton mai hotărît.

Arso aruncă o privire pe listă şi văzu numele tuturor celor care-l însoțiseră pe Tito — Rankovici, Velebit şi Olga Nincici. Numai el nu figura. Faptul îl făcu să se simtă stânjenit şi-l puse pe gânduri. Se întoarse în tăcere şi plecă.

« Ce-o fi însemnând şi asta? — se gândea Arso, în timp ce se depărtă încet de vilă. — Nu-mi vine să cred că Tito îmi ascunde intenționat tratativele pe care le duce cu Churchill. Probabil că e pur şi simplu convins că sunt prea ocupat la statul major al lui Wilson şi că nu pot veni şi aici ».

Dar această concluzie nu-l linişti. Analizând atitudinea lui Tito şi a lui Rankovici față de el, fără să vrea Arso Iovanovici ajunse la concluzia că aceştia nu-i arată totdeauna sinceritate. Se feresc parcă de dânsul şi adesea nu sunt de acord cu linia aplicată de el în problemele de politică militară. « Poate că au o linie politică de partid proprie — se gândea Arso — o linie pe care nu mi-o dezvăluie, pentru că am fost ofițer activ în armata regală. Doar nu se poate presupune că Tito împiedică, aşa fără niciun motiv, efectuarea unor operațiuni energice împotriva cotropitorilor germano-fascişti

şi a quislingilor locali. Mareşalul îi spunea întotdeauna: « Ai răbdare, Arso. Tu nu ştii totul ». Da, într'adevăr, era greu să înţelegi această tactică ciudată; să te mulţumeşti să numeri atacurile hitleriştilor, ba, mai mult, să scrii chiar istoria celor şapte ofensive a lor, iar tu să apari numai în postura unui erou al unei retrageri, mai mult sau mai puţin reuşite. La aceste reproşuri, Tito îi răspundea mereu la fel: « Am planurile mele. Trebuie să mai aşteptăm, să ne economisim forţe pentru clipa hotărîtoare. » Să economisim forţele!... Arso zâmbi cu amărăciune. — Asta ar fi trebuit s'o facă la Sutieska... Dar iată că a sosit şi momentul hotărîtor: ocupanţii au pornit cea de a şaptea ofensivă cu gândul să nimicească Armata populară de eliberare înainte de sosirea Armatei Roşii... Iar noi, conducătorii, suntem ba pe insula Vis, ba batem apa în piuă aici în Italia... Dar dece mă ocoleşte Tito, dece îmi ascunde planurile lui şi dece nu-mi îngăduie să iau parte la conferinţa cu Churchill? Când se va termina odată cu această neîncredere? Sunt sigur că nu mă vede cu ochi buni... Să fie oare din pricină că sunt un specialist militar vechi? »

Acest gând îl chinuia cumplit pe Arso. De trei ani lupta activ împotriva duşmanilor patriei, de trei ani era membru de partid şi, totuşi, parcă între el şi Tito se ridica un zid... Atunci dece l-au primit în partid?

Arso se simţea foarte singur.

In noaptea aceea, silueta lui înaltă fu zărită multă vreme rătăcind pe străzile întunecate, strâmte şi cufundate în linişte ale Neapolului.

10

In vila reginei Victoria, într'o mică sală cu coloane corintice şi cu tavanul pictat, continua obişnuita « şedinţă plenară a conferinţei dela Neapole », după cum numise Mc Lean aceste consfătuiri secrete ale unor oameni cu acel. aşi gânduri.

Se di. cu. a despre prezentul şi viitorul Iugoslaviei. Tito se şi obişnuise cu prezenţa lui Churchil , c. re făcea impresia unui om simplu şi deschis, şi care nu-şi alege în mod special expresiile. Dealtfel Tito, Rankovici şi Velebit nu făceau decât să aprobe cele ce spunea premierul, care vorbea mai mult decât toţi tiei laolaltă. Vocea lui puternică umplea sala cu un sunet metalic. Primul ministru al Marii Britanii nu precupeţea deloc laudele la adresa lui Tito,

pe care-l numea prieten al său, conducător probabil al timpurilor noastre şi erou al Balcanilor. Nu precupeţea nici promisiunile de ajutorare a Iugoslaviei, cu care Anglia ar fi unită prin legături tradiţionale de înţelegere reciprocă. Trecea mereu dela un subiect la altul. Punea câte o întrebare neaşteptată şi după ce asculta răspunsul, începea din nou să vorbească, morfolind tot timpul ţigara de foi şi sorbind, din când în când, dintr'un pahar îngust, câte o înghiţitură din coniacul său preferat.

— Draga mea, spune-i mareşalului — se adresă Churchill Olgăi — că interesul meu este să-l văd stând ferm în şeaua calului balcanic.

Tito se mişcă în fotoliu şi privi întrebător spre Olga. Inţelegea aproape tot ce spunea Churchill, dar participarea unei translatoare dădea convorbirii un caracter mult mai oficial.

— Poziţia mea, domnule prim ministru, ar fi şi mai solidă, dacă Anglia şi America şi-ar îndeplini întocmai obligaţiunile pe care şi le-au asumat faţă de armata mea — răspunse Tito după ce aruncă, în treacăt, o privire în oglinda de pe perete. Mă refer la promisiunile făcute cu prilejul conferinţei dela Teheran.

Cu mâna-i puhavă, Churchill, risipi din dreptul ochilor, fumul des al ţigării de foi şi cercetă curios pe omul care-i vorbea dela egal la egal; era atât de plin de sine, de parcă ar fi fost Narcis. Bătrânul Winston era mulţumit. Acest tip insolent care se credea în mod serios cap al statului, îi convenea. Churchill îl aprecia pe Tito, ca pe un om care nu se alătură niciunei tabere şi e numai musafir întâmplător în fiecare din ele, dar care, fără îndoială, stăpâneşte cu succes arta de a sta în acelaş timp pe două scaune. Churchill se gândea ce efect va face în noile lui memorii un maestru atât de desăvârşit în echilibristică şi camuflaj politic. Vor fi câteva pagini captivante ! Nu se îndura să renunţe la plăcerea de a se juca cu Tito de-a pisica cu şoarecele, de-a diplomaţia înaltă, de-a tratativele serioase, deşi ar fi fost deajuns să bată cu pumnul în masă, pentru ca acest caporal, care se credea un Napoleon, să înlemnească în poziţia de drepţi, cu mâinile lipite de vipuşca pantalonilor. Dar merita să se joace; prestigiul de paradă al lui Tito trebuia neapărat menţinut şi Churchill se prefăcu că-l ascultă cu atenţie.

— Aţi acceptat să ne ajutaţi cu echipament şi cu armament, în cea mai mare măsură posibilă — continuă Tito. — Dar aproape şaptezeci de mii dintre ostaşii mei nu au arme nici până astăzi. Nu ne ajung nici măcar puştile, fără să mai vorbesc de artilerie, de tancuri şi de avioane. Aş vrea să am tot armamentul necesar.

—Prietene, dumneata uiţi că Anglia trebuie să ajute şi pe alţii, — răspunse Churchill. — Partizanii dumitale nu reprezintă toate forţele naţionale ale Iugoslaviei. Două sute de mii de Sârbi nu vă recunosc încă, şi afară de asta mai există şi guvernul legal al Iugoslaviei, în frunte cu regele. Dacă vă veţi uni forţele...

— Dar regele nu dispune de forţe, — îl întrerupse Tito.

— Regele suntem noi, aliaţii, şi forţele noastre. Fără asentimentul nostru n'a existat nicicând vreun guvern în ţările din bazinul Mării Mediterane sau al Mării Adriatice. Vrei să fi recunoscut? Dar cum v'am putea recunoaşte, atât timp cât faceţi propagandă pentru detronarea regelui Petru? Vreţi să înlăturaţi întreaga cultură şi civilizaţie apuseană! Aţi pornit pe calea Ruşilor! — Churchill îşi încruntă sprâncenele, ceafa-i lată se înroşi.

Tito răspunse, stânjenit:

— Suntem siliţi să ţinem seama de popor, nu putem merge împotriva curentului...

— Foarte just, — zise Churchill. — Dar acest curent perfid ar putea să vă ducă prea departe... In legătură cu aceasta, draga mea, — continuă el, întorcându-se din nou spre Olga, aş vrea să mai pun o întrebare mareşalului. O întrebare deschisă.

Olga Nincici închise ochii pe jumătate, cu un aer provocator. Era mândră că mijloceşte tratative atât de însemnate, istorice.

— Este oare adevărat că cei mai mulţi dintre ţărani ar fi mulţumiţi dacă în Iugoslavia ar începe, după exemplul Ruşilor, aşa numita construire a socialismului?

Când auzi traducerea frazei, Rankovici, care stătuse modest şi tăcut în spatele lui Tito, se aplecă puţin înainte. In ochii lui înnecaţi în grăsime se ivi o lucire ascuţită. Tito îi simţi privirea şi se încruntă. Se vedea că-l frământă un gând.

— Noi intenţionăm să mergem pe calea noastră specifică, — rosti el însfârşit. — Am subliniat în repetate rânduri acest lucru. Ţara noastră are o poziţie favorabilă între Apus şi Răsărit. Noi nu putem naviga de-a-lungul unui singur mal. Şi fundul ar fi prea mic, şi în general nu avem niciun interes s'o facem. Repet, noi avem o linie a noastră proprie, o linie de mijloc, un şenal al nostru.

— Da, mi s'a vorbit despre asta, — spuse Churchill mutând ţigara în celălalt colţ al gurii şi zâmbind vesel cu toată faţa. — Dar aş vrea să aud dela dumneata personal, dragul meu prieten, că Iugoslavia nu va putea fi niciodată numită o ţară comunistă, fără riscul de a se face... hm... o inexactitate de terminologie şi o greşeală de fond.

— Domnule prim ministru, această permanentă întrebare despre socialismul din ţara noastră mă nelinişteşte, — spuse Tito încet, căutând să înfrunte ochii iscoditori ai lui Churchill. — Oare daţi vreo importanţă declaraţiilor mele în această privinţă? — întrebă el insinuant, apoi aruncă o privire piezişă lui Rankovici.

Acesta se apropie, îşi sprijini de masă mâinile roşii şi mari, cu degete ţepene, şi explică scandând fiecare cuvânt:

— In Iugoslavia nu este posibilă decât o formă specifică, proprie, de socialism. Acest socialism va putea fi acceptat şi de patroni, şi de argaţi, şi de muncitori.

— In orice caz, construirea socialismului în ţara noastră este un proces îndelungat, geologic, — adăugă Velebit, ştergând cu un aer savant sticlele ochelarilor săi de bagă.

— Proces geologic? — întrebă Churchill, izbucnind zgomotos în râs. — Minunat, spiritual! — Apoi, după ce îşi umezi buzele şi privi în gol peste capul lui Tito, continuă: — In cazul acesta, cred că atât regele, cât şi ţăranii sârbi încăpăţânaţi, aşa numiţii chiaburi, şi oamenii de afaceri din industrie şi comerţ se vor împăca uşor cu o perspectivă atât de îndepărtată.

— Da, ne-am putea înţelege cu ei, — întări Tito. — Noi punem unitatea naţională mai presus de orice interese de partid.

— Asta e foarte raţional, foarte raţional! — exclamă Churchill, aplaudând şi uitându-se prietenos la Mc Lean care privea tabloul pe care-l adusese şi-l dăruise premierului.

Generalul de brigadă îi răspunse cu un zâmbet plin de înţeles, deşi nu pricepuse dece-i mulţumeşte Churchill: pentru faptul că reuşise, fără putinţă de îndoială, să-l domesticească pe Tito, sau pentru că îi dăruise acest tablou rar, care reprezenta Meduza visătoare cu părul ca nişte şerpi?

Tito profită de pauză şi voi să-i explice unele aspecte ale politicii sale interne, dar nu izbuti, căci Churchill îl întrebă pe neaşteptate:

— Dar, dece vă trebuie atât de mult armament?

— Vrem să-i ţinem în loc pe Nemţi...

— Ce glumă originală! — exclamă premierul, cutremurându-se de râs. După ce se linişti, spuse cu un ton serios: — Voi nu ţineţi în loc pe nimeni! Noi suntem cei care ţinem diviziile nemţeşti în Balcani. Aţi văzut câte vase de-ale noastre se află aici în portul Neapole? Sunt întotdeauna sub presiune, gata să plece pentru a debarca pe flăcăii mei în Iugoslavia. Hitler se teme de debarcarea noastră tot atât de mult ca şi de sosirea Armatei Roşii. Dar aş mai

vrea să vă pun o întrebare... Câte divizii nemţeşti se află în interiorul ţării şi câte sunt pe coastă?
Tito mormăi ceva.
— Nu ştiţi? Atunci să vă spun eu. Şapte divizii se află pe coasta Adriaticei şi numai cinci înlăuntrul ţării. Iar aceste cinci divizii sunt, în majoritatea lor, mixte. Capul e nemţesc, iar corpul şi coada iugoslave. Mai curând se pare că Iugoslavii îi ţin în loc pe Iugoslavi. Cheltuiţi mai mult timp şi mai multe mijloace pentru a vă încăiera între voi, decât pentru lupta împotriva Nemţilor. E adevărat că diviziile lor sunt măcinate, întocmai ca grăunţele într'o moară cu aburi. Dar unde? Acolo, pe frontul de Răsărit. La voi în Iugoslavia sunt trimise, de comandamentul Wehrmacht-ului, unităţi care n'au fost complet distruse, spre a-şi reface nervii şi a-şi reveni după cele păţite în Rusia. Ca să zicem aşa, vin la băi.
Tito se înroşise ca un rac şi-şi ştergea faţa care lucea de transpiraţie. Rankovici însă era imperturbabil. Işi trăsese fotoliul ceva mai departe de masă şi privea cu nepăsare la amazoanele războinice pictate pe tavan.
Văzând că atacul reuşise şi paralizase orice încercare a lui Tito de a mai formula vreo pretenţie, Churchill continua pe un ton potolit:
— Aşa dar ne cereţi ajutor. Ei bine, îl veţi primi. In viitorul apropiat, ne vom ocupa şi de reînarmarea partizanilor voştri. Sunteţi de acord?
— Dar ce se aude cu muniţiile? — întrebă înseninat Tito.
— Asta depinde de felul cum vor lucra uzinele noastre. Dar în orice caz vom găsi ceva şi pentru voi... Dacă nu dela noi, atunci dela alţii... Dar, în altă ordine de idei, domnule mareşal, la conferinţa dela Teheran s'a hotărît nu numai aprovizionarea dumneavoastră, cu armament, ci şi efectuarea unor operaţiuni a detaşamentelor de « comandos », pe litoralul dumneavoastră. Suntem gata să debarcăm câteva divizii. Dar trebuie să ne puneţi la dispoziţie porturile de pe coasta Dalmaţiei şi insulele necesare pentru baze aeriene. In această chestiune mă adresez dumitale ca şef al statului, — zise Churchill şi în ochii lui se zări o lucire de şiretenie.
Faţa lui Tito înflori într'un zâmbet. Era foarte măgulit de faptul că primul ministru al Angliei îi dăduse titlul de şef al statului în auzul tuturor. Era şi timpul! Şi pe loc, dealtfel nu fără să fi făcut multe mofturi, acceptă să pună la dispoziţie Englezilor toate porturile şi insulele de pe coasta iugoslavă a Adriaticii.
Churchill era şi el mulţumit. Denaturarea hotărîrilor conferinţei dela Teheran, dăduse rezultate bune. Se muie şi spuse că niciodată,

nici acum și nici mai târziu, nu va înceta să fie preocupat de interesele Iugoslaviei și că Balcanii sunt magnetul spre care se îndreaptă necontenit acul busolei britanice, indiferent cum l-ai întoarce.

In încheiere, adăugă:

— In ceeace privește problemele dumneavoastră interne, mareșale, vă voi trimite pe domnul Șubașici, ca să le rezolvați împreună. El va continua tratativele cu dumneata, în numele regelui Petru. Am toate motivele să sper că, după întâlnirea noastră, vă veți înțelege prietenește cu el.

— Totul va fi în ordine, *sir* — răspunse Tito pe un ton optimist, privindu-se iarăși în oglindă.

Premierul Marii Britanii se ridică din fotoliu, cu o mișcare bruscă, uimitoare pentru corpolența sa. Tigr, care stătuse liniștit la picioarele lui Tito tot timpul întrevederii își manifestă deodată nemulțumirea, mârâind amenințător și arătându-și colții.

— Piei drace! — exclamă Churchill, uitându-se cu teamă la el. — E pentru prima dată când am de-aface la o conferință diplomatică, cu un câine.

— N'aveți dece vă teme, *sir* Winston, — spuse Olga cu un zâmbet cochet. — Știe pe cine să muște. Și cu toate că e de rasă germană, n'o să vă atingă.

— Cu alte cuvinte, draga mea, se descurcă bine în politica înaltă?

— Fără îndoială. Doar a fost dresat de o femeie.

— Mi se pare că dumneata ești maestrul! — întrebă Churchill privind șăgalnic la Olga.

— Eu, *sir*, aprobă ea.

Churchill izbucni în râs și spuse:

— Un noroc de invidiat!

Continuând să râdă, se apropie de fereastră și ridică storul. Aerul plăcut al nopții pătrunse în încăpere, aducând vuietul surd al mării.

— Priviți, prieteni! — zise Churchill, arătând cu degetul lui scurt, în întuneric. — Acolo, în radă, se află vasele noastre. Repet, sunt gata să ridice ancora și să-i debarce în Iugoslavia pe băieții mei. Vă asigur, — exclamă el cu ardoare, — că vom ajunge la Belgrad înaintea Rușilor! Vom ajunge primii!

... A doua zi dimineața, Churchill organiză în cinstea încheierii « conferinței » și a lui Tito, o excursie cu șalupa în golful Neapole.

Ziua era minunată. Soarele strălucea orbitor, răsfrângând în valurile albastre ale mării miriade de aștri mărunți. Insula Capri,

cu contururile ei ciudate, topite în uşoara pâclă ce plutea deasupra mării, părea un nouraş uşor la orizont. Churchill, care-şi scosese toate hainele de prisos şi rămăsese doar în cămaşă şi în chiloţi, râdea de Tito, care murea de căldură în uniforma lui de paradă.

Vorbeau despre lucruri neînsemnate. Despre timp, despre Neapole cu frumuseţile lui naturale. Se desfătau cu priveliştea portului. Arătând vasele albastre din radă, Churchill aminti din nou că escadra nu aşteaptă decât semnalul lui, pentru a se îndrepta spre ţărmul Iugoslaviei.

Mareşalul şi suita lui au lipsit timp de două săptămâni. Dar iată că, în sfârşit s'au înapoiat. Cu acelaş avion sosi pe insula Vis şi doctorul Şubaşici.

Voia să reia numaidecât tratativele. Dar Tito, copleşit încă de impresiile din Italia, era distrat, răspundea cu gândul aiurea şi era mereu preocupat de ceva. Olga Nincici nu reuşi decât după multe eforturi să-l aşeze la aceeaş masă cu Şubaşici.

Membrii cartierului general se întrebau dacă se va ajunge la un acord amical. Va face oare Tito un compromis cu guvernul regelui, care până de curând îl socotise drept un parvenit şi un revoluţionar primejdios? Va primi oare Şubaşici ca Tito să fie în fruntea guvernului de coaliţie?

E lesne de înţeles că în aceste momente agitate Hantington izbuti cu greu să-l vadă pe mareşal. Conform instrucţiunilor primite dela Mc Lean şi dela Rankovici, Olga nu lăsa pe nimeni să se apropie de mareşal. Dar dolarii au fost şi de data asta mai puternici. Hantington a pătruns la Tito în peşteră şi l-a convins să facă împreună o plimbare pe mare, pentru a discuta anumite chestiuni secrete, potrivit instrucţiunilor primite dela Washington.

11

După ce ieşi din micul golf, situat în partea de nord a insulei Vis, şalupa cu motor tăie lin valurile albastre ale Mării Adriatice. Soarele meridional, strălucitor şi fierbinte, învăluia apa şi petecul de pământ crăpat de arşiţă într'o pâclă fierbinte. Era plăcut să stai în cabina mică a şalupei răcoroasă ca o peşteră, mai ales că nu te tulbură nimeni. Boşko şi Ţrlia, înarmaţi cu pistoale-mitralieră, se aşezaseră într'un colţ umbrit al şalupei, în apropierea cabinei, iar un ofiţer din misiunea americană stătea pe puntea de comandă şi

dădea ordine cu privire la itinerariul plimbării. Numai Tigr, însoţitorul nedespărţit al mareşalului, sta culcat sub masă, cu urechile ciulite.

Tito, asculta grav şi cu foarte multă atenţie consideraţiunile lui Hantington despre metodele şi mijloacele de prelungire a vieţii şi părea că e cu totul absorbit de discuţie. Numai scurtele priviri pe care le arunca spre hubloul acoperit pe jumătate cu o perdea de mătase, îi trădau dorinţa ascunsă de a trece la partea serioasă a discuţiei şi de a se întoarce apoi cât mai curând pe insulă, în peştera sa. Călătoria nu era cu totul lipsită de primejdii. Puteau să se izbească în orice clipă de vreo mină plutitoare, să întâlnească vreun submarin nemţesc sau, în sfârşit, să fie atacaţi pe neaşteptate de vreun avion.

Dar Tito acceptase acest risc, pentru a afla unele lucruri importante, în legătură cu noua situaţie din Balcani. Dacă s'ar fi retras pentru un timp mai îndelungat cu Hantington în peşteră, faptul ar fi putut să atragă atenţia Ruşilor şi a Englezilor. Plimbarea cu şalupa putea fi însă dată drept o călătorie de inspectare a fortificaţiilor de pe coastă... Şalupa înainta de-a-lungul ţărmului. Stâncile abrupte care spânzurau deasupra mării — se prelungeau în dealuri greoaie înveşmântate în machia [1]) groasă ca o pâslă, veşnic verde. Văile înguste, spre ţărmul mării erau acoperite de drobuşor şi ienupăr, de crânguri de alun şi de petece de vie, se lărgeau spre interior, transformându-se în platouri întinse. Potecile pietroase se încolăceau, ca nişte şerpi albi, pe grumazul dealurilor. De aici Dalmaţia părea un miraj care tremură în luciul mării. Tot privind la ţărmul îndepărtat, ale cărui contururi tremurau în aerul încins de soare, Tito se gândi deodată că situaţia lui e la fel de nesigură şi de nestabilă.

— M-da, toate sunt foarte încurcate şi dificile... — murmură Tito, cu o înfăţişare cam acră.

— Ce e dificil? — întrebă Hantington, care nu înţelesese.

— Vedeţi că... Armata Roşie se apropie de graniţa Iugoslaviei.

— Ei, şi ce-i cu asta?

— Iar eu mă aflu la aliaţii apuseni, departe de armata mea.

— Nu-i chiar aşa, — observă Americanul zâmbind. — Sunteţi acasă. Insula Vis e teritoriul iugoslav.

— Ce naivitate! — exclamă Tito. Luă dintr'un vas o banană adusă din Tunis şi o învârti în mână. Apoi continuă: — Ca şi cum

---

[1]) Arbust, care rămâne verde tot timpul, cu frunze mici, câteodată cu ţepi, specifice regiunilor mediteraniene. (N. trad.)

nimeni n'ar şti că am dat această insulă lui Churchill şi că sunt păzit de tunurile engleze şi de avioanele voastre. — Tito tăcu un timp, jupuind coaja aurie a bananei răscoapte. Apoi zise: — Fie c'o vreau, fie că nu, Armata Roşie va trece prin Iugoslavia, urmărind şi zdrobind pe Nemţi. Ea va ocupa Belgradul, şi dacă trupele mele nu vor lua parte măcar simbolic la aceste lupte, faptul ar fi pentru mine egal cu înfrângerea şi nu aş mai putea trece în niciun caz drept eliberatorul Iugoslaviei.

— Da, este adevărat! — spuse Hantington trăgând din pipă, şi privind ţintă pe mareşal, cu ochii săi sfredelitori, care vedeau totul.

Tito şedea cu bărbia sprijinită în palmă; pe inelarul lui strălucea un inel cu un briliant atât de frumos, încât ar fi putut stârni, invidia oricărei prinţese din Orient.

— Afară de asta, — continuă posomorît Tito, — în general situaţia se complică. Numai ameninţarea că Armata Roşie va ocupa Belgradul şi va trece prin regiunea dintre Sava şi Drava îi determină pe Nemţi să se retragă în grabă.

— Care grabă? — întrebă ironic Americanul. — Liniile lor de comunicaţie sunt doar distruse. Nemţii sunt nevoiţi să se agaţe de poziţiile lor de apărare şi să se îndrepte spre Răsărit, să lupte împotriva Ruşilor...

Această aluzie făţişă la planul «Ratwick», care urmărea două ţeluri şi anume: să slăbească Iugoslavia din punct de vedere economic şi să întârzie eliberarea ţării, nu-l turbură pe Tito.

— Da, da! — zise el. — Dar conform planului «Ratwick», s'a distrus mai mult în Iugoslavia apuseană, nu în cea răsăriteană şi deaceea Nemţii pot manevra acolo cum vor. Când se vor retrage şi-şi vor croi drum, vor ataca desigur numai unităţile mele şi nu se vor atinge de detaşamentele diferiţilor quislingi, ca Mihailovici, Nedici, Rupnik şi Liotici. Iar ei au cam vreo două sute cinci zeci de mii de oameni...

— Nu vă neliniştiţi, — îl întrerupse Hantington. — Vom mai efectua bombardamente în Răsărit. Aceste trupe sunt tot atât ale quislingilor, cât sunt şi ale noastre. Suntem demult în legătură cu ele. După retragerea Nemţilor, vor trece cu toţii la dumneavoastră şi se vor contopi cu trupele pe care le aveţi.

Tito făcu un gest de refuz.

— Vreţi cumva să spuneţi că nu vă convine acest lucru? — întrebă ironic Hantington. — La drept vorbind, dumneavoastră trebuie să găsiţi numai formele şi metodele pentru a le putea folosi şi atunci

ele vă vor sluji cu mai multă credinţă decât toate aceste « corpuri proletare » pe care le aveţi.

— Poate în viitor, — conveni Tito. — Dar acum mă nelinişteşte altceva. In clipa de faţă sunt între ciocan şi nicovală. Pe de o parte se apropie Ruşii, care sunt aşteptaţi de popor şi eu nu pot să nu ţin seama de acest lucru, iar pe de altă parte, Churchill stăruie asupra pretenţiilor sale. Mi-a cerut răspicat să-i pun la dispoziţie o bază navală pe coasta iugoslavă — Split sau Dubrovnik — şi baze aeriene pe insulele Braci, Hvar şi Korciula. Trebue să deschid toate porturile din Marea Adriatică pentru flota engleză şi pentru dumneavoastră...

— Toate astea le ştiu, domnule mareşal, — spuse în treacăt Hantington.

— Lăsaţi-mă să termin, — spuse Tito, bătând nerăbdător cu degetul în masă.

— Bine, bine, — făcu Hantington, alegând din vasul de cristal, portocala cea mai mare căreia începu să-i desfacă alene coaja.

— Churchill mi-a mai cerut să las trupele lui să treacă prin Saraievo spre Budapesta sau Belgrad. Dar am refuzat.

— Dumneavoastră... l-aţi refuzat? — întrebă Hantington fără să-şi poată reţine zâmbetul.

Se gândi că Churchill procedase bine când începuse să ducă tratative cu Tito. Probabil că şi păianjenul invită musca « la el în salon pentru o importantă discuţie prietenească ». Dar desigur că Churchill nici nu bănuia că plăcerea de a stoarce din « muscă » toată vlaga şi de a o azvârli apoi moartă, o va avea păianjenul american, şi nu cel britanic.

— Ei, ce s'a întâmplat? — întrebă Hantington.

— A fost de părerea mea când i-am spus că faptul nu va fi privit bine de popor, şi mai cu seamă de armată, — răspunse Tito.

— Asta-i adevărat, şi aţi făcut bine că aţi avut grijă ca poporul să nu vă privească cu ochi răi. Şi apoi, Englezii au cam întârziat. Armata Roşie le-a luat-o înainte. Dealtfel, nici nu mai e nevoie de ei, din moment ce existaţi dumneavoastră şi trupele dumneavoastră. Churchill n'are dece să fie neliniştit. Iar dacă bătrânul tory vrea să-şi trimită băieţii în Ungaria, n'are decât să treacă prin Triest şi Istria.

— Asta-i altceva, — întări Tito. — Totuşi am făcut concesii. Am acceptat să pun la dispoziţia Englezilor baze aeriene pe insule şi la Zadar, pe continent, şi am deschis toate porturile pentru flota lor. Am şi dat instrucţiuni autorităţilor şi armatei mele din regi-

unile respective să întâmpine pretutindeni frăţeşte pe aliaţii apuseni, în cazul când vor debarca.

— Astăzi faptul nu mai are aproape nicio însemnătate, — spuse Hantington cu oarecare dispreţ.

— Dar asta nu-i totul! I-am promis lui Churchill că voi primi în guvern pe oamenii de încredere ai regelui Petru şi ceva din adunătura aia de emigranţi. In principiu m'am înţeles cu Anglia... Dar, din nenorocire, sosirea Armatei Roşii în Iugoslavia va ridica poporul care va cere...

— Ce anume? — întrebă Americanul, devenind atent.

— Cred că înţelegeţi şi singur... Nu va fi uşor să mă lepăd de lozincile pe care a trebuit să le lansez pentru ca poporul să mă urmeze şi de ţelul pentru care...

— Destul! Oare nu toată lumea a înţeles că Iugoslavia nu poate înflori cu adevărat decât numai cu ajutorul financiar şi de orice altă natură pe care îl va da America? — întrebă Hantington pe un ton provocator. — Cine oare, dacă nu noi, Americanii, pot să vă despăgubească pentru pierderile pe care tot noi vi le-am pricinuit, bombardând toate centrele economice şi muncitoreşti ca Belgradul, Subotiţa, Nişul, Brodul, Osiekul şi Leskovaţul?

— Mă tem că partizanii nu vor înţelege acest lucru, *mister* Hantington, şi că orice s'ar întâmpla, vor continua să lupte pentru a obţine ceeace vor.

— In acest caz, — continuă, aprins, Americanul, mai există un mijloc sigur pentru a scăpa de admiratorii prea înflăcăraţi ai pildei sovietice. După câte ştiu, majoritatea muncitorilor şi a comuniştilor vechi fac parte din primul corp proletar, care este comandat de încercatul nostru prieten Popovici. Daţi-i ordin să oprească pe Nemţi cu corpul său de armată, undeva în valea Moravei. Lăsaţi-i pe proletari să-şi dovedească, vărsându-şi propriul lor sânge, devotamentul faţă de Ruşi. Ar trebui să-l chemaţi aici pe Popovici şi să-i daţi instrucţiunile corespunzătoare. Sau cel puţin, sfătuiţi-l să folosească lozinca Ruşilor: «Comunişti, înainte!» Dealtfel şi dumneavoastră sunteţi comunist şi cunoaşteţi desigur mai bine decât mine lozincile comuniste.

— Da, asta se poate, — răspunse Tito cu un nod în gât. — Dar oricum, îmi va fi foarte greu să manevrez şi să ascund Ruşilor şi poporului, adevărata mea linie, cu atât mai mult cu cât în guvern şi în aparatul de stat vor intra mulţi emigranţi şi voi fi nevoit să reprimesc în organele puterii locale o parte din funcţionarii de pe vremea regalităţii. Englezii stăruie şi asupra acestui punct. Dar

poporul n'o să vadă cu ochi buni toate acestea. Dealtfel şi Ruşii, ce se află aci în misiune, au început să mă suspecteze. Se întreabă miraţi dece mişcarea de eliberare naţională este atât de puţin dezvoltată în Serbia şi dece nu se duce un adevărat război de partizani. Nu le-a plăcut nici faptul că m'am dus la Neapole ca să mă întâlnesc cu Churchill.

— Bine, dar ai fost însoţit de Rankovici şi de Arso Iovanovici. Vizita a avut un caracter cu totul oficial.

— Diavolul de Arso a pălăvrăgit. Le-a spus că l-am ţinut de o parte dela consfătuirile cu premierul. In general, e mult prea sincer cu Ruşii. Nu ştiu cum de-au aflat şi de excursia mea la Roma. La Roma — repetă el încruntându-se neliniştit.

— Dar sper că nu vor afla niciodată amănuntele în legătură cu vizita pe care aţi făcut-o acolo.

Tito ridică ochii, buimăcit.

— Dar dumneata...? — începu el, şi după ce tăcu o clipă, întrebă din nou: — Dumneata ştii ceva?

— Eu? — făcu Hantington zâmbind ironic. — Oare aţi uitat ce v'a prezis o anumită doamnă care citea în stele?

— Care doamnă? Şi ce legătură au toate astea cu prezicerile acele neroade după stele?

— Stelele sunt americane, sunt ale noastre, — insinuă Hantington.

— Oricum, sunt nerozii. Nimeni nu ştie nimic. Nu era decât Mc Lean de faţă.

— Eu îl rugasem...

— Aha? Prin urmare şi întâlnirea cu Donnovan tot dumitale ţi-o datorez?

— In parte.

— Mulţumesc.

Ochii lui Tito rătăceau în gol. Se simţea ca un şoarece prins în cursă şi nu voia cu niciun preţ ca Americanul să înţeleagă acest lucru, căci atunci ar fi pierdut orice posibilitate de a mai rezista şi de a mai ţine la preţ.

— In general, întâmpin multe piedici, oftă el. — Ştiţi că-mi va fi greu să justific în ochii poporului plecarea mea spre Apus, pe această insulă, şi faptul că am părăsit pentru un timp armata, într'un moment critic. Sunt doar comandant suprem şi secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist din Iugoslavia.

După aceste cuvinte, Tito se lăsă, cu semeţie, pe speteaza fotoliului.

Sorbind încet cu un pai *whisky and soda*, Hantington îl tot cerceta pe furiş, deşi i se părea că ştie totul despre el. Il cunoştea perfect pe acest aventurier şi ghicea jocul lui. Ce lucruri noi ar mai fi putut să-i dezvăluie această privire care se fereşte mereu, acest zâmbet încordat şi prefăcut, această pretinsă neatârnare, această trufie a lui şi acest joc de-a majestatea imperială? Cât de caraghios este, de pildă, faptul că pentru plimbarea pe mare, acest mareşal nou-născut, caporal ajuns la cel mai înalt grad militar, fără să fi slujit vreodată în armată şi fără să fi făcut vreo faptă de arme, s'a împopoţonat cu o tunică albă de paradă, cu două crengi de stejar brodate în fir de aur pe fond roşu la guler! Cu siguranţă că şi-a făcut-o la Neapole!

Un aventurier internaţional! Un jandarm provincial, care joacă rolul lui Cezar, copiat probabil din piesa lui Shakespeare, prezentată cândva la teatrul din Zagreb! Trăieşte doar pentru sine şi se gândeşte numai cum să-şi consolideze puterea. Dealtfel, alegerea este probabil bună. Tito este cheia cu care vor putea fi deschise porţile Balcanilor, atunci când va veni timpul. Cheile Englezilor: regele Petru, regele Mihai şi regele Zogu, sunt ruginite şi învechite, şi nu mai pot deschide porţile Balcanilor de azi. Trebuie să ţii bine în mână noile chei...

Hantington mişcă degetele în buzunar, pipăind parcă aceste chei simbolice.

Totuşi avea motive serioase de nelinişte. Ruşii erau aproape ... Nu degeaba a riscat Churchill să vină la Neapole. Bătrânul Winnie are nas bun. Dar va putea oare Tito, dacă i se va da libertatea pentru un timp, să îndrepte relaţiile sale cu Ruşii, care sunt de pe acum cam încordate, şi va putea el să-şi răscumpere, faţă de ei, unele păcate vădite? Va putea el oare să-şi joace rolul cu sinceritate şi fără să trezească bănuieli? Şi nu cumva o să caute apoi să-şi facă un capital, manevrând politiceşte între Apus şi Răsărit, în dauna sarcinii care-i va fi încredinţată la un moment dat de S.U.A.?

— Dar, ia spune-mi, mareşale, ştiu oare reprezentanţii sovietici de plimbarea noastră? — întrebă deodată Hantington.

— Nu, nu ştiu, — spuse Tito, încruntându-se, — nu dau nimănui socoteală de acţiunile mele.

— Prin urmare, sunteţi incognito la mine?

— Desigur. Dar mai târziu va trebui, poate, să spun acest lucru. Tot o vor afla. Unii din oamenii noştri, ca Arso, de pildă, nu le ascund nimic. Poporul are încredere în ei. Trebuie să ţinem seama de

această stare de fapt, — zise Tito şi apoi, aplecându-se spre American, continuă: — Da, poporul... De-ai şti cât de singur mă simt uneori...

— De, ce să-i faci, — spuse Hantington. — Asta este tragedia tuturor personalităţilor de seamă.

Tito oftă şi vorbi mai departe, pe acelaş ton insinuant.

— Iugoslavia este o ţară mică şi trebuie să ţinem seama de marile puteri. Şi, dacă s'ar putea reuni Balcanii sub o conducere unică, atunci am putea şi noi să vorbim mai tare. Mă gândesc la o ţară cu o populaţie mai mare ca a Franţei şi chiar mai bogată decât ea în ceeace priveşte resursele naturale, fără să mai vorbim despre importanţa ei strategică! O mare putere slavă, dar occidentală.

— Aşa, aşa.

— La asta au visat oamenii mari ai Serbiei şi ai Croaţiei încă din secolul trecut: « O Serbie dela o mare la alta », « O Croaţie alpină », — adăugă Tito făţiş, simţind că i se aprobă ce spune. — Visau la o federaţie a Slavilor din sud. Acest mozaic format din diferitele popoare care trăiesc în Balcani şi în general în bazinul Dunării, inclusiv Ungaria, România şi Grecia, trebuie cimentat puternic. Altfel, toţi se vor îndrepta spre Uniunea Sovietică. Această tendinţă a lor e vădită. E nevoie de o contrapondere. Care-i părerea Washingtonului în această privinţă? Consideră oare Americanii că un astfel de stat ar putea exista?... Eu pot să-l creez! — adăugă Tito cu trufie.

— Cei dela Washington încep să înţeleagă, — răspunse Hantington, evasiv, — că dumneavoastră aveţi o posibilitate reală de a deveni în viitor leaderul Balcanilor.

— Am discutat şi cu Churchill acest lucru, — declară lăudăros Tito.

— Nu mai spuneţi! Bătrânului John Tarr [1]) nu-i lipseşte spiritul de imitaţie: doar ideia federaţiei balcanice aparţine lui Metternich. Apoi a folosit-o şi Hitler...

Tito, distrat trase cu urechea la zgomotul valurilor care izbeau bordul şalupei şi nu răspunse.

— Dealtfel, ideia în sine e bună, — adăugă Hantington după o pauză, şi de data asta fără ironie.

După ce-şi dădu cărţile pe faţă, Tito puse fără jenă o întrebare directă: poate fi sigur că America îl va recunoaşte ca singurul stăpânitor al Balcanilor şi al ţărilor din bazinul dunărean?

---

[1]) Poreclă care se dă marinarilor englezi. (N. red. ruse.)

Până şi Hantington, spion lacom şi învechit în rele, educat în spirit pan-american, rămase uimit: « Ehe ! Ia te uită la el ! Pionul vrea să se transforme în figură ! Bine a lucrat Mc Carver ! A aţâţat, nu glumă, poftele mareşalului ! »

Hantington bănuise dinainte planurile ambiţioase ale lui Tito. Auzise că el pretinde Istria, Carintia austriacă, întreaga Macedonie şi Albania. Dar, auzea pentru prima oară acum că vrea să înghită în întregime Grecia, Bulgaria, România şi Ungaria. In general însă lucrurile mergeau bine şi Hantington începu, evaziv, fără să-l privească:

— Cum să vă spun...

— Eu pot să-mi întorc oamenii cu faţa fie spre Răsărit, fie spre Apus, — spuse Tito cu înţeles.

Era convins că Hantington, ca şi Churchill, va încerca să-l convingă să renunţe la orientarea spre Răsărit, la sprijinul Ruşilor, că-i va promite totul, şi va primi orice... Americanul înţelegea şi el la fel de bine că prin ameninţarea ascunsă « de a se întoarce cu faţa spre Răsărit », Tito vrea să urce preţul.

— Cred că ideia dumneavoastră va fi aprobată de Washington, — zise el, — şi vi se va da un sprijin temeinic... Dealtfel, am şi eu un plan.

— Care anume? — întrebă Tito, uitându-se curios la el.

— Cred că trebuie să faceţi o vizită Ruşilor, — spuse Hantington, cu voce seacă. — Dar în aşa fel, încât nimeni să nu afle ceva despre ea. Inconjuraţi această călătorie cu cât mai mult mister. Organizaţi, ca să zicem aşa, o fugă dela noi, dela aliaţii capitalişti.

In prima clipă, acest sfat îl ului pe Tito.

— Veţi pleca la Ruşi,— continuă Hantington pe un ton liniştit, — hai să zicem pentru a coordona operaţiunile militare în legătură cu intrarea Armatei Roşii pe teritoriul Iugoslaviei. Nu trebuie să uitaţi o regulă destul de bună: dacă nu poţi să-l strângi de gât pe duşman, atunci îmbrăţişează-l. Dar feriţi-vă. Fiţi cu ochii în patru: un singur pas greşit, o singură notă falsă, şi totul s'a dus !

— Dar asta ar fi o manevră cam prea îndrăzneaţă ! — exclamă Tito.

— Nu oricine ar fi în stare s'o facă, — accentuă Hantington.

— Da... Dar daţi-mi voie. Ar însemna să fug şi de Englezi ? ! Cum s'o fac tocmai acum când Churchill mi-a promis ajutor? — întrebă Tito, nedumerit.

— Da, trebuie să fugiţi şi de Englezi! — spuse Hantington. — Nu vă temeţi, în felul acesta se creează o situaţie interesantă: cu cât veţi fugi mai departe de noi, cu atât veţi fi mai aproape. Ca să zicem aşa, este o fugă în cerc închis...

— Este un sfat personal al dumneavoastră? — întrebă Tito aproape în şoaptă.

Hantington nu făcu decât să ridice din umeri. Nu era obişnuit să vorbească cu glas tare despre lucruri care ar putea fi interpretate ca un amestec în treburile interne ale altei ţări.

După ce stătu puţin pe gânduri, Tito spuse:

— Bine, ne-am înţeles! — şi adăugă în felul său pompos obişnuit: — Deşi soarele luminează dinspre Răsărit, pe mine mă încălzeşte mai mult dinspre Apus.

Abia acum îşi dădu seama ce mare greşeală făcuse când părăsise «corabia» în timpul furtunii, după povestea dela Drvar. Vântul se potolise iar, şi corabia îşi continuă drumul fără căpitan. Hantington are dreptate. Trebuie să pună din nou mâna pe cârmă, cât nu e prea târziu şi să conducă corabia înainte, pentru ca apoi să poată schimba pe furiş direcţia spre Apus. Tito pricepu, în clipa aceea că nici Americanii şi nici Englezii nu pot să facă nimic în Iugoslavia fără el. Acest gând îl făcu să triumfe şi să-şi recapete încrederea în sine. Simţi că are un teren solid sub picioare.

Se ridică fără grabă din fotoliu şi se duse spre ferestruică. Dincolo de geamul masiv, se vedeau bocancii galbeni, cu tălpi groase, ai unui soldat yankeu, care şedea pe bordul şalupei, cu picioarele atârnate în jos. Frumuseţea priveliştei suferea vădit din această pricină. Ţărmul Iugoslaviei se contura în zare, ivindu-se parcă de sub călcâiele Americanului.

Tito îi făcu semn lui Hantington să se apropie.

— Priviţi! — spuse el.

Şalupa ocolea ţărmul de sud-est al insulei Vis. Spre dreapta în zare, se vedeau ţărmurile verzi ale insulei Korciula.

— E cea mai frumoasă dintre toate insulele pe care le are Iugoslavia în Marea Adriatică, — spuse Tito. — Acolo sunt vile minunate, înconjurate de vii şi de grădini luxuriante. După ce se va termina războiul, ne vom duce să ne odihnim acolo şi vă voi dărui cea mai frumoasă vilă, în semn de prietenie.

In tăcere Hantington îl cuprinse pe după umeri.

Tito stătea cu un picior scos puţin înainte şi cu capul ridicat; ţinea mâna dreaptă sub reverul tunicii, iar pe cea stângă o sprijinea în şold. Un calm monumental! Copiase această poziţie clasică

după statuia unui comandant de oşti grec, pe care o văzuse la muzeul din Neapole. O poziţie simplă şi totodată frumoasă: o mişcare plastică în sus şi o limpezime armonioasă a caracterului.

Şalupa intră în strâmtoarea Vis şi se apropie de capul Promentur.

Deodată se auzi şuieratul unui obuz, urmat de o explozie asurzitoare. O coloană de apă ţâşni în văzduh. Trăgea o baterie nemţească de pe insula Hvar. Tito păli. Tigr sări de sub masă şi începu să urle.

Uitându-se cu teamă la câine Hantington se repezi spre uşă şi strigă ofiţerului de pe punte:

— Inainte cu toată viteza!

Motorul începu să vuiască, şi apa se înspumă la proră. Şalupa porni cu viteză maximă. Incă patru obuze făcură să ţâşnească apa din strâmtoare, dar era prea târziu, căci şalupa intrase în golf. Mareşalul era aşteptat acolo de Rankovici şi de o gardă puternică.

Pe drum nu era nici ţipenie de om. Niciunul dintre locuitori şi partizani nu avea voie să circule prin zona peşterii şi pe drumul dela mare până la ea, în orele când se plimba Tito. Numai patrulele engleze şi americane se simţeau ca la ele acasă.

Tito, urmat de Tigr, se îndreptă spre peşteră, cu pas grăbit.

— La revedere, ne vom vedea la Belgrad, *sir*! — spuse Hantington, fluturându-şi mâna.

Era mulţumit de rezultatele plimbării. Vedea stelele şi dungile steagului american fâlfâind deasupra Balcanilor, deasupra uneia dintre cele mai însemnate baze de atac împotriva Rusiei Sovietice, pe care o ura.

12

«...Şi aşa, nu izbutii să ajung la ai mei. Nu reuşii nici să intru în legătură cu Arso Iovanovici. Timpul trecea, dar lucrurile nu luau întorsătura de care vorbise Peruciţa. Dimpotrivă, după părerea mea, situaţia devenea din ce în ce mai proastă. Planul lui Peruciţa fusese respins de Popovici. Ordinele severe şi vigilenţa agenţilor OZN-ei care întruchipau întreaga putere a poliţiei secrete şi supravegheau executarea fără discuţie a ordinelor primite de sus, ţintuiau brigada noastră în raionul Zlatar.

Ilia Peruciţa plecă pentru un timp din brigadă. Comandantul corpului de armată îl trimisese parcă dinadins în cea mai grea perioadă

să urmeze cursurile Şcolii superioare de ofiţeri, înfiinţate de Arso Iovanovici încă in 1942. In această şcoală, erau chemaţi direct de pe câmpul de luptă comandanţii de batalioane şi de brigăzi şi, timp de o lună şi jumătate — două, studiau principiile de bază ale războiului modern, problemele legate de colaborarea dintre diferitele arme şi tactica militară.

Ilia Peruciţa nu era cu noi, dar toţi ostaşii aflaseră de planurile lui nerealizate şi de ordinul lui Arso Iovanovici. Era greu să-i ţii pe loc, cu braţele încrucişate.

De pe înălţimile Zlatarului, partizanii cercetau adesea valea înverzită. Uneori, când zăreau deasupra drumului nori de praf, veneau în goană, la cortul lui Kuştrinovici, strigând: « Trec Nemţii pe drum ! » Dar comandantul nu întreprindea nicio acţiune, din pricina ordinelor lui Popovici.

In sfârşit, după ce studiase îndelung harta, Kuştrinovici plănui următoarea operaţiune: să organizăm o ambuscadă lângă şosea, undeva între Nova-Varoş şi Bania şi să aşteptăm o coloană inamică. Ostaşii se bucurară: oricum, mai bine decât nimic !

Ne aşezarăm la pândă în faţă la liziera unei păduri, pe malul râuleţului Bistriţa, care se varsă în Limi. Câţiva bolovani mari, acoperiţi de muşchi, şi tufele de drobişor şi de păducel, crescute printre ei, ascundeau bine plutonul lui Filippovici, care ocupase această poziţie. Restul companiei am răspândit-o printre copacii dela marginea pădurii. Compania lui Iankov fu aşezată de Kuştrinovici de cealaltă parte a drumului, în râpă.

In sfârşit, mijiră zorile. Coloane inamice trebuiau să se ivească în curând pe şosea.

Deodată, liniştea încordată a aşteptării fu spartă de lovituri puternice de topoare. Ostaşii nedumeriţi şi neliniştiţi se uitau unii la alţii.

Mă dusei să văd ce se întâmplă, dar nu apucai să fac nici câţiva paşi, când îl întâlnii pe Miletici care venea în goană, gâfâind şi înjurând cu glas tare:

— Da' grozav strateg mai e şi ăsta, lua-l-ar dracii !

— Cine?

— Păi, Kuştrinovici. Se crede mai deştept decât toţi ! Tovarăşe Iankov ! — strigă el. — Ia vino'ncoace !

Ne repezirăm toţi trei spre locul unde ostaşii doborau un stejar tânăr şi înalt. Kuştrinovici stătea alături pe o buturugă şi desena ceva într'un caiet.

— Poftim, priviţi-l ! — spuse Iovan.

— Ce faceţi aici? — întrebă Kicia, zmulgându-şi ochelarii de pe nas, ca şi cum ar fi vrut să lovească cu ei în obrazul, cărnos şi acoperit cu păr roşcat, al fostului cetnic.

— Salut! Intocmesc un plan al regiunii, răspunse acesta, ridicându-se leneş.

— Văd. Dar pentruce faceţi baricada asta?

— Cum pentruce? Pentru a opri inamicul.

— Păi, în felul ăsta ne descoperiţi poziţia! Acum o să se vadă de departe că stăm aici la pândă!

Cicatricea vânătă de pe faţa lui Kuştrinovici se înroşi.

— Fac aşa cum mă învaţă tactica militară.

— In ceeace faci e tot atâta tactică militară cât păr pe broască.

— Vă rog să nu vă amestecaţi!

Dar Kicia nu mai asculta. Deasupra drumului începuse să se ridice un nor de praf.

— Ascundeţi-vă! — strigă el.

Şi, după ce aruncă repede boneta, arma şi tunica în tufiş, scoase cizmele, apucă un topor şi se apropie de copac. In cămaşa albă şi desculţ, părea un ţăran care a doborît copacul, ca să taie crengi pentru vite.

Şiretenia lui Kicia reuşi. Nici stejarul doborît lângă drum şi nici «ţăranul» care tăia liniştit crengile, nu treziră bănuelile avangardei inamicului, care trecu liniştită pe lângă noi. Iar când se apropie coloana de Nemţi şi de cetnici bărboşi, care însoţeau un transport de alimente, Kuştrinovici fu nevoit să ordone deschiderea focului împotriva foştilor săi camarazi de arme.

Capturară numeroase trofee. Dar acest succes, ca şi toate operaţiunile corpului nostru din ultima vreme, nu reprezentau prea mult în comparaţie cu faptele de arme ale unităţilor din eroicul corp opt din vecinătate. Faptele îndrăzneţe ale colonelului Vlado Cetkovici, comandantul acestui corp de armată, curajul lui personal şi spiritul lui de iniţiativă ajunseseră legendare. Era numit, ca şi Sava Kovacevici, Ceapaev al Muntenegrului. Trăia în cort, alături de partizani şi el însuşi îi conducea la atac. Când era nevoie, se târa primul pe câmpie ţinând deasupra capului, în chip de scut, un bolovan neted. Intreprindea cele mai îndrăzneţe «acţiuni», dar totdeauna le chibzuia bine şi just. Corpul opt dădea duşmanului lovituri grele. «Eh, de-am avea şi noi un comandant cum e Cetkovici!» — spuneau cu invidie ostaşii din batalionul Şumadia.

Se povestea cum de curând izbutise să scape de maiorul Randolph Churchill care venise la el, la Bosasnko-Grahovo, în cali-

tate de consilier. Fiul premierului englez, un bărbat de vreo patruzeci de ani, cu părul blond deschis, îşi băgase în cap să comande singur corpul de armată. Incepuse prin a critica cu dezinvoltură, « lipsurile » planului elaborat de Arso Iovanovici, « risipi » îndoelile lui Cetkovici cu privire la planul « Ratwick », interpretă fără drept de apel toate subtilităţile situaţiei militare şi politice din Balcani şi îşi încheie potopul de vorbe, propunând ca unităţile corpului să atace neîntârziat oraşele Glamoci şi Livno, unde se concentraseră trupele nemţeşti. Se zice că, după ce a ascultat cu răbdare şi cu zâmbetul pe buze discursul rostit de Randolph pe un ton categoric, colonelul Cetkovici a refuzat cu hotărîre să execute acest ordin nechibzuit. Inciudat, tânărul Churchill a plecat cu avionul înapoi pe insula Vis.

Dar, pe neaşteptate, corpul opt fu lovit de o mare nenorocire. Se spunea că Tito îl chemase pe Cetkovici la el pe insulă pentru o consfătuire. Comandantul corpului de armată plecase cu avionul de legătură care-i fusese trimis, dar nu se mai întorsese. Avionul fusese întâmpinat deasupra mării de două avioane de vânătoare « Spitefire » care trăseseră din greşeală asupra lui şi-l doborîseră. Vlado Cetkovici pierise... Se spunea că e o întâmplare nenorocită, ca şi în cazul morţii lui Lola Ribar. Când auzi de moartea lui Cetkovici, Kuştrinovici râse răutăcios şi spuse: « Ce a căutat, aia a găsit ! » După această întâmplare, deveni mai sever şi mai prudent; nici nu mai vroia să audă de vreo acţiune pornită din proprie iniţiativă. Dealtfel, tot corpul nostru de armată era abătut, speriat parcă de moartea tragică a lui Cetkovici.

Intre timp, trupele germane continua să se retragă într'un ritm din ce în ce mai rapid, îndreptându-se spre nord.

Mai trecu o săptămână, în aşteptarea nerăbdătoare a ordinului de atac. Spre bucuria noastră a tuturor, Peruciţa se întoarse tocmai la timp. Marile evenimente care se apropiau se simţeau parcă în aer.

Odată, aşteptând miezul nopţii în jurul aparatului de radio, auzirăm ordinul tovarăşului Stalin. Armata sovietică zdrobise un puternic grup de forţe inamice în regiunea Chişinău-Iaşi încercuind douăzeci şi două de divizii nemţeşti, afară de cele româneşti, Republica Moldovenească fusese eliberată. Ura ! Acum e rândul României şi al Bulgariei. Ostaşii sovietici îşi vor croi drum spre Iugoslavia şi ne vor întinde o mână de ajutor.

Printre numele comandanţilor de unităţi care luaseră parte la operaţiunea din regiunea Iaşi-Chişinău, auzii şi numele coman-

dantului diviziei de vânători din care făceam parte. Acest lucru mă mişcă adânc. Divizia cu care mersesem din Caucaz până la Nipru acţionează în cadrul celui de al treilea front ucrainian. Se îndreaptă încoace! In curând mă voi întâlni cu tovarăşii de regiment, cu ostaşii din compania mea.

Dimineaţa, avu loc un meeting. Katnici se frământa mai mult decât toţi. De când se luase hotărîrea că rămâne în batalion în aceeaş funcţie, începuse să desfăşoare o activitate febrilă. Organiza aproape în fiecare zi convorbiri politice, asigura pe toţi, pe un ton patetic, de dragostea şi de devotamentul său faţă de Uniunea Sovietică şi lăuda Armata Roşie. Afirma că Iugoslavia va merge mai repede pe calea socialismului decât a mers, la timpul său, Uniunea Sovietică. « De pildă, colhozurile se vor înfiinţa mult mai repede la noi — spunea el. — Avem tradiţia vechii obştii bazate pe familie. Fiecare obşte e un colhoz aproape gata organizat ». O ajuta pe Rujiţa să facă gazeta de perete, iar lui Macek îi propusese să organizeze un cerc pentru studierea istoriei P.C. (b) al U.R.S.S. Intr'un cuvânt, căuta în fel şi chip să-şi recâştige autoritatea zdruncinată. Astăzi, a adunat singur pe ostaşi şi le-a ţinut un discurs...

Apoi am cântat: « O, Rusie, mamă dragă! » Am cântat, adunaţi la poalele muntelui, sub umbra fagilor care îşi întinseseră coroanele dese, ca nişte steaguri, aproape până la pământ; în timp ce cântam, ochii noştri, ai tuturor, priveau drumul care şerpuia ca o panglică albă spre răsărit...

Un elan nemaipomenit cuprinse inimile ostaşilor din brigada noastră. Armata Roşie întinde Iugoslaviei o mână frăţească de ajutor! Nimic nu mai putea ţine oamenii în loc. Fără să mai aştepte vreun ordin dela comandantul corpului, Peruciţa ne duse înainte, din proprie iniţiativă, spre Serbia. Ajunserăm în defileul îngust dintre munţi, prin care curgea năvalnic râul Ibar. Trupele nemţeşti se retrăgeau din sudul Serbiei, de-a-lungul râului Ibar spre Kraguievaţ şi Belgrad. Ideia de a le împiedica să facă joncţiune, de a le zdrobi şi de a nu le lăsa să înainteze spre Nord şi spre Răsărit a fost primită cu entuziasm de toţi partizanii.

Principalele forţe ale brigăzii ocupară poziţii favorabile lângă Kavlin, unde şoseaua de pe malul stâng al râului şi calea ferată de pe cel drept cotesc brusc spre răsărit, ocolind un munte. Batalionul doi îşi organiză poziţii bine camuflate pe acest munte, iar mai la nord, lângă şosea, se instalară două companii din batalionul trei, întărite cu aruncătoare de mine şi cu puşti antitanc. Ele

aveau misiunea să împiedice inamicul să treacă dinspre Kraljevo spre Raşka, şi să înceapă lupta cu avangarda.

Vremea rea ne ajuta. Scăpaserăm de ameninţarea bombardamentelor şi nici nu puteam fi descoperiţi din aer. Dealtfel, ocupanţii se retrăgeau în masse mai compacte decât deobicei. Mergeau convinşi că vor trece defileul Ibarului fără nicio piedică, la fel cum trecuseră şi alte unităţi nemţeşti care se grăbiseră să iasă din capcana balcanică, spre nord.

Patrulele de recunoaştere şi avangarda inamicului trecură pe lângă noi în zori. După trei sferturi de oră, auzirăm focul puştilor antitanc. După ce baricadaseră şoseaua cu câteva maşini distruse, cele două companii ale noastre începuseră lupta cu avangarda duşmană. In acest timp, grosul diviziei nemţeşti se apropia de gara Jutiţa. Imediat ce se opri coloana inamică, Peruciţa dădu ordin să se deschidă focul. Batalionul doi, care ocupase poziţii aproape invulnerabile, pe munte, deschise focul asupra inamicului.

Hitleriştii fură cuprinşi de panică. Aruncară armele şi se împrăştiară, ca potârnichile, în toate direcţiile. Ofiţerii începură să tragă în soldaţi, pentru a-i opri. Atunci, Peruciţa dădu un semnal, şi de pe munte porniră la atac batalionul patru şi batalionul nostru, Şumadia...

Nu mai luptaserăm demult cu atât avânt. Conştiinţa primejdiei, teama şi chiar prudenţa dispăruseră cu totul. Nu mai simţeam decât dorinţa de luptă şi încrederea în victorie. Inainte de atac, spusesem ostaşilor din compania mea cuvintele lui Suvorov: « Loveşte repede şi prin surprindere. Impinge, răstoarnă, sfarămă, goneşte, nu-i lăsa să-şi vină în fire ». Sunt sigur că fiecare om le repetase, nu odată, în gând, văzând cum fug buimăciţi fasciştii, când nu mai sunt conduşi de nimeni. Nemţii zăceau acum pe malul Ibarului, ca iarba cosită, în rânduri tot atât de dese cum veniseră, iar alţii, împletiţi în mănunchiuri vii, se prăbuşeau în râu şi se înnecau. Numai coada coloanei scăpase de pieire, deoarece apucase să se întoarcă spre Novi-Pazar şi Priepolie. Am făcut nenumăraţi prizonieri. Am capturat tot trenul divizionar şi multe arme, devenind astfel de două ori mai puternici.

După această luptă, ostaşii din brigadă porniră cu şi mai mult entuziasm spre răsărit, în direcţia graniţei, aşa cum ordonase Arso Iovanovici.

Zlatarul rămăsese în urmă, pierzându-se în haotica îngrămădire a munţilor. Acum, în jurul nostru se înălţau culmile rotunjite ale masivului Şumadia. Dincolo de el, era Bulgaria.

Asemeni unor inele de aur se înşirau, unele după altele, zilele liniştite, însorite şi puţin răcoroase spre seară, ale lui Septembrie. Zile viu colorate, pline de mireasma dulce a fructelor coapte. Toate chemau pacea, pe care s'ar fi zis că şi natura o simţea cu nespusă fericire cum se apropie.

Curând, curând, mă voi întoarce în patrie, visam eu, în regiunea Curscului! Neapărat şi înainte de toate în regiunea Curscului! Ce-or fi făcând părinţii mei? Ce se petrece oare pe acolo, la Lgov? Mai există oare vechiul parc prin care am hoinărit ca elev, închipuindu-mi că sunt descoperitor al unor pământuri noi? Frasinii, plopii şi stejarii formau cu coroanele lor un cort bogat deasupra arţarilor siberieni, mici dar puternici. La capătul aleii, se deschidea în faţa ochilor priveliştea luncii largi. Prin ea şerpuiau apele liniştite ale Seimului, în care se oglindeau pitoresc crângurile de sălcii şi de arini şi râpile prăvălite, pe povârnişul cărora se agăţau stejari!

Seimule, tu apă dragă
Prin largul stepei minunat
Alergi, jucându-ţi valu'n şagă,
Spre valul mării 'nvolburat.

Acolo, pe sub zări senine,
Seimule, 'ntre ţărmuri largi
Vei spune ţărilor străine
De gloria patriei mele dragi.

Ah, de aş vedea mai repede toate locurile care-mi sunt dragi! De aş vedea iar moara de apă de lângă pârâu, unde pesemne că şi astăzi, ca şi în trecut, huruie şi oftează parcă de oboseală, roata lată, pe care plescăie apa, rostogolindu-şi noaptea umbra uriaşă. Unde o fi acum prietenul meu din copilărie, mecanicul Cuzma dela batoză, poreclit «Barâşec»? Treiera câte trei vagoane de grâne în douăzeci şi patru de ore şi-i înveselea pe toţi cei de pe aria colhozului. Nu-i tăcea gura nicio clipă şi în jurul lui răsunau râsetele cristaline ale fetelor. Iar grânele aurii curgeau din batoză atât de repede, că abia aveai timp să schimbi sacii. De aş vedea şcoala în care am învăţat, clasele încăpătoare şi pline de soare, banca de lângă fereastră. Poate că mai există cuvintele pe care le-am săpat pe vremuri cu briceagul. De aş vedea mai degrabă această lume de neuitat a copilăriei şi apoi să plec la Moscova, la Academie, să mă pomenesc iar în banca mea de student!

Acum, după ce am văzut şi ţări străine, unde oamenii duc altă viaţă decât a noastră, privesc cu totul altfel pe cele de acasă, îmi sunt mai scumpe. E adevărat că patria noastră e uriaşă, că fiecare colţişor al ei e minunat, şi că întreaga mea viaţă îi este închinată, totuşi mă simt mai puternic atras de locurile unde m'am născut şi am crescut, unde sunt strigat pe numele de copil, pe care nimeni altul de nicăieri nu-l cunoaşte...

Ţinut drag şi scump! Patrie iubită! Luptând pentru tine în îndepărtata Iugoslavie, nu-ţi dau decât o mică părticică din ceeace îţi datorez, din ceeace aş fi fost obligat să-ţi dau în acest an de despărţire silită!

Lumina soarelui şi foşnetul pădurilor prin care mergeam, când puternic, când potolit şi duios, cântecele şi ciripitul păsărelelor, miresmele văilor încălzite de razele soarelui şi prospeţimea zăpezii de pe culmile îndepărtate, mirosul florilor sălbatice şi aerul curat şi uşor de munte pătrundeau în mine, ca un val proaspăt şi puternic, şi-mi dădeau senzaţia de sănătate şi tinereţe, trezindu-mi gândurile la un viitor luminos...»

13

« Marşul nostru spre Răsărit fu întrerupt pe neaşteptate. Se răspândise zvonul că Popovici, comandantul corpului de armată, s'a întors din insula Vis, dela Tito, şi că acum se grăbeşte ca să ajungă brigăzile care porniseră în întâmpinarea Armatei Roşii. Se zicea că a fost numit şef al statului major general din Serbia. Trebuia să-l aşteptăm.

In timpul marşului, maiorul Peruciţa venea adesea pe la noi şi întotdeauna stăteam mult de vorbă împreună. Mă întreba de Moscova, de Academia militară « Frunze » în care visa să înveţe după război.

Ne aminteam pagini din istoria militară...Regimentele slavilor din sud: Bulgar, Dalmaţ şi Macedonean — luptaseră eroic, strâns unite, în multe războaie, în cadrul armatei ruse, împotriva duşmanului comun — Turcia sultanilor. Detaşamentele de cazaci dela Don şi husarii sârbi intraseră cot la cot în Berlinul regelui Frederic, pe care-l cuceriseră. Locuitorii de pe litoralul iugoslav, Dalmaţienii, slujeau cu deosebită dragoste în flota rusă. In escadra amiralului Seniavin, care luptase pe vremuri în Marea Adriatică împotriva Francezilor, erau mulţi Dalmaţieni. Muntenegrenii şi Dalmaţienii

au zdrobit atunci, umăr la umăr cu marinarii ruşi, pe intervenţioniştii francezi, pe toată coasta răsăriteană a Adriaticei. «Noi şi Ruşii suntem două sute de milioane oameni» — spuneau ei cu mândrie.

Şi de câte ori nu au trecut ostaşii ruşi Dunărea, ca să ajute fraţilor slavi aflaţi în nenorocire! Se ştia că ori de câte ori un Iugoslav îi vedea pe Ruşi, i se trezea speranţa...

— Şi de data asta, — spuse Peruciţa, — suntem ferm convinşi că Armata Sovietică, va învinge pe fascişti, ne va elibera ţara şi ne va ajuta să începem o viaţă nouă, mai bună, viaţa pe care o visăm cu toţii şi pentru care luptăm fără să ne precupeţim sângele.

Vorbeam de prezent şi de viitorul care ne apărea în cele mai frumoase culori.

Astăzi Peruciţa, care venise din nou la noi, ne chemă de o parte pe Iankov şi pe mine. Ne aşezarăm toţi trei destul de aproape de corturile partizanilor, care erau ascunse într'o pădure pe povârnişul muntelui.

Soarele ardea puternic şi numai frunzele îngălbenite de pe copaci şi iarba cafenie aminteau că toamna bate la uşă. Jos, în vale, se zărea panglica argintie a râului Morava de sud. Deasupra drumului care şerpuia pe lângă malul ei, pluteau nori de praf; treceau unităţi hitleriste.

De data asta, maiorul părea îngrijorat şi trăsăturile feţei erau înăsprite. Ne explică amănunţit situaţia, deoarece tocmai se întorcea dela comandamentul corpului de armată, unde aflase multe noutăţi.

Ne spuse că Popovici urmăreşte într'adevăr să pună mâna pe un post mare. La comanda corpului fusese numit prietenul său Peko Dapcevici. In general se observa o tendinţă de înlocuire a comandanţilor, cu toate acestea nu văd nicio îmbunătăţire a situaţiei, ci dimpotrivă. Se pare că am ajuns la un punct mort. Ai zice că totul ar trebui să meargă spre bine. Doar Armata Roşie se apropia, iar forţele de partizani din Serbia cresc cu iuţeală: s'au şi format două noi divizii sârbeşti din detaşamentele dela Kumanovo, din regiunea Moravei de sud dela Topliţa şi câteva altele. Brigada noastră a ocupat regiunea Veliki Iastrebovaţ. Celelalte unităţi ale corpului se apropie cu paşi uriaşi. Moralul ostaşilor e minunat! Dar iată că încep să se ivească noi încurcături. Diviziile a doua şi a cincea, care vin dinspre apus, n'au izbutit să treacă Ibarul din pricina creşterii apelor. Se topise zăpada de pe culmile munţilor şi râul revărsat curgea năvalnic prin defileul Ibarului. Şi cum

podurile se află încă în mâna inamicului, n'au putut să treacă râul. Deaceea Popovici a trimis ambele divizii spre nord, dezlănţuind o ofensivă spre Ciaciak şi Valievo. Era cât pe aci să ocupe singur Belgradul. Dar această aventură, cum îi zicea Peruciţa, se terminase jalnic. E adevărat că unităţile au răzbătut până la Valievo şi au stârnit chiar panică în rândurile duşmanului, dar cum bineînţeles nu aveau nici arme şi nici muniţiuni suficiente pentru o acţiune hotărîtoare, au fost nevoiţi să se retragă şi să străpungă din nou încercuirea inamică, suferind pierderi uriaşe... La forţarea căii ferate Ujiţe-Pojega în apropiere de satul său natal pe care nu-l mai văzuse de trei ani, pierise încă un erou glorios, comandantul adjunct al brigăzii a doua, Lune Milovici.

Diviziile sârbeşti a 21-a şi a 22-a, formate de curând, care au fost şi ele trimise de Popovici spre nord, n'au izbutit să treacă pe valea râului Topliţa. Drumul le-a fost tăiat de corpul expediţionar fascist bulgar. Unităţile de partizani începură să se scurgă peste Morava de vest. Se presupunea că vor ieşi spre Morava de sud, şi vor face joncţiunea cu noi, pentru a înainta apoi cu toţi laolaltă prin regiunile Zaiecear şi Kneajevaţ, spre graniţa răsăriteană. Dar Kocia Popovici a dat acum o nouă misiune corpului unu şi anume să stăvilească retragerea trupelor nemţeşti din Grecia şi să le taie drumul spre nord, spre Belgrad.

Astfel se născu o situaţie contradictorie. Pe de o parte, conform ordinului lui Arso Iovanovici, trebuia să ne îndreptăm spre graniţa dintre Iugoslavia şi Bulgaria, în întâmpinarea Armatei Roşii şi apoi să mergem împreună cu ea asupra Belgradului, iar pe de altă parte înaintarea noastră trebuia să se mărginească la valea Moravei de sud, ca să-i împiedicăm pe hitlerişti de a pătrunde spre nord! Cu alte cuvinte, urma să dăm bătălia hotărîtoare cu Nemţii înainte de a avea din partea Armatei Roşii un sprijin direct. Peruciţa era de părere că un asemenea ordin nici nu poate fi executat. De mine şi de Kicia nu se ferea; vorbea pe faţă de Popovici, ca de un comandant crud, înfumurat şi lipsit de succese. Oare Popovici nu ştie că ocupanţii au început în Serbia cea de a opta ofensivă şi au concentrat aici, în răsăritul ţării, forţe uriaşe? Era limpede că vor să termine cu partizanii, pentru a avea libertatea de acţiune împotriva Ruşilor. Regimentele lui Nedici şi divizia a 7-a germană SS se îndreaptă din Kraguievaţ şi Ciupria spre Muntenegru, respingând corpul al 12-lea Voevodjan. Dinspre sud, din Grecia, vin diviziile hitleriste «prinţul Eugen» şi prima divizie alpină. La vest, în nordul Lopaonikului, la Suvo Rudişte şi la Piino Preslo se dau

lupte crâncene cu cetnicii, pe care Draja Mihailovici i-a adunat din toată Serbia şi i-a trimis în ajutorul hitleriştilor. Toate aceste forţe căutau să împiedice joncţiunea dintre unităţile de partizani care vin din Bosnia şi detaşamentele aflate în Serbia. Se spune că divizia 29 din corpul al doilea muntenegrean nu mai poate răzbate până aici şi că Peko Dapcevici a oprit-o în drum la Novi-Pazar. Cele două divizii sârbeşti, de curând formate, au intrat în luptă cu inamicul la vest de Leskovaţ. In general, suntem atacaţi din toate părţile.

Peruciţa spuse că, după părerea lui, se va întâmpla o nenorocire, dacă vom mai aştepta pasivi sosirea inamicului.

— Ce să facem, ca să înlăturăm nenorocirea? — întrebă Kicia.

Peruciţa ridică din umeri, neştiind ce să răspundă. Apoi se întinse pe pământ, cu faţa în iarba aspră. Mă culcai alături. Căutam o soluţie, vroiam să-i sugerez ceva.

Deodată se ridică puţin şi privi cu curiozitate la un bondar păros cu pântecele portocaliu şi cu ochi ca nişte mărgele albastre, care se căţăra cu îndârjire pe un fir de pir, prinzându-se de foile netede. Când ajunse la jumătatea drumului, căzu, probabil nu pentru prima dată, dar începu din nou să se caţăre, aplecând treptat tulpina, cu greutatea lui, şi căutând să ajungă la spic. In sfârşit, îl apucă şi-l lipi de pământ.

Maiorul zâmbi.

— E dârz, — spusei eu. — A obţinut totuşi ceeace a vrut.

In clipa aceea, Peruciţa fu strigat:

— Tovarăşe maior!

Intoarserăm capetele în direcţia de unde venise chemarea.

Sentinelele însoţeau un om îmbrăcat cu pantaloni bufanţi de culoare cafenie şi cu o scurtă albă îmblănită: avea părul negru, tuns scurt şi purta ochelari.

— Trăiască libertatea! — salută el pe Peruciţa. — Dumneata eşti comandantul unităţii de partizani? Dă-mi voie să mă prezint, continuă el, amestecând cuvintele sârbeşti şi bulgăreşti: sunt căpitanul Bote Atanasov, curier al comandantului armatei întâia bulgare din sectorul Kriva Palanka.

Acest lucru era atât de neaşteptat, încât Peruciţa făcu un pas înapoi.

— Al armatei bulgare? — repetă el uimit.

— Da. Cum, dumneavoastră n'aţi ştiut că Gheorghi Dimitrov, conducătorul nostru, ne-a chemat încă din vara anului 1941 la

luptă împotriva ocupanţilor şi a fasciştilor bulgari? N'aţi auzit, oare, că unităţile noastre de partizani au ţintuit pe loc la Srednie-gorie două zeci de mii de Nemţi şi poliţişti?

— Nu. N'am ştiut că lupta voastră a luat asemenea proporţii! — mărturisi Iankov.

— Ia te uită! — se miră Atanasov, la rândul său. — Prin urmare, vi s'au ascuns ştirile despre lupta noastră! — spuse el, clătinând din cap a părere de rău. — Păcat că acţiunile noastre au fost izolate. Dar acum tovarăşi, toate acestea au rămas în trecut. De azi înainte, Ruşii, Iugoslavii şi Bulgarii sunt uniţi pentru totdeauna, sub acelaş steag pe care stă scris deviza sfântă: «Moarte fasciştilor! Unitatea slavilor! Dreptate şi libertate!» —declară Atanasov solemn. — N'a trecut decât un an de când batalionul nostru «Hristo Botev» a luptat în regiunile Liaskovaţ şi Ţrna Krava pentru libertatea Macedoniei iugoslave, — ne povesti el aşezându-se alături. — Iar acum avem o armată întreagă, o mare oaste populară. Vrem să luptăm alături de voi pentru a izgoni pentru totdeauna pe cotropitorii germani din Balcâni. Trăiască libertatea!

Sentinelele nu plecaseră şi ascultau cu un deosebit interes ce spunea Bulgarul.

— Vezi că a venit la noi ca prieten.

— Bine a făcut!

— Unde-i unul nu-i putere; unde-s doi puterea creşte.

— Acum suntem o forţă, nu glumă!

Auzind cuvintele ostaşilor, Atanasov tăcu, iar ochii începură să-i strălucească şi mai puternic.

— Speranţele noastre se vor împlini, — zise el, emoţionat. — Ruşii ne aduc fericirea şi înţelegerea.

— Dar unde au ajuns? Sunteţi mai aproape de ei? I-aţi văzut? — întrebă Peruciţa, schimbând vorba.

— N'am văzut încă unităţile sovietice, — răspunse căpitanul. — Dar am făcut legătura cu ele.

Arătă scrisoarea din partea comandantului armatei bulgare, prin care acesta cerea comandantului trupelor iugoslave din Serbia să stabilească o colaborare operativă. După spusele lui Atanasov, comandamentul sovietic, prevăzând că hitleriştii se vor retrage din Balcani, dăduse armatei populare bulgare misiunea să taie retragerea Nemţilor spre nord şi nord-vest, printr'o înaintare rapidă, pe valea râului Morava.

In scrisoare, se mai spunea: « După o luptă îndelungată, poporul bulgar a reuşit să înlăture pe oamenii care au încercat să dezbine cu orice preţ popoarele slave frăţeşti ».

— Ziua de 9 Septembrie [1]) a schimbat totul la noi, — adăugă Atanasov.

— Asta-i minunat ! Să mergem mai repede la comandantul corpului ! — spuse Peruciţa. — Desigur că are instrucţiuni în privinţa asta. Fără el nu putem hotărî nimic. Iată, între altele, — se adresă el lui Iankov, — ce trebuie să facem ca să nu fim nimiciţi. Să ne unim cu armata populară bulgară şi să acţionăm împreună până la venirea Armatei Roşii.

— Asta-i lucrul cel mai bun ! — exclamă Kicia, nespus de bucuros. — Desigur că aşa ni se va ordona !

Dar, vai ! Presupunerile noastre nu s'au adeverit. Când, după câteva zile, ne întâlnirăm din nou cu căpitanul bulgar, furăm uimiţi de înfăţişarea lui mohorîtă. Se întorcea dela comandamentul corpului de armată, cu sufletul întunecat.

— Ce s'a întâmplat? — îl întrebă Kicia.

— Nu ştiu. Nu înţeleg nimic, — spuse Atanasov, făcând un gest de neputinţă. — Văd că la voi sunt oameni care ne iau de sus pe noi, partizanii bulgari, partidul nostru comunist şi poporul nostru. Nu au încredere în noi şi ne jignesc. E foarte trist... Eu sunt un vechi spartachist, membru al Uniunii tineretului comunist din 1929, şi apoi membru de partid. Am fugit la partizani dela corpul expediţionar care se afla la Procuplie. Am făcut parte din detaşamentul lui Dence Giurov...

— Dar ce s'a întâmplat? Hai, spune odată, tovarăşe ! — îl întrebă Iankov.

Atanasov nu se mai putu stăpâni şi-i dădu să citească răspunsul lui Popovici.

« *Comandantului armatei bulgare din sectorul Kriva Palanka. Pe baza directivelor primite dela comandamentul suprem, vă cer să vă retrageţi numaidecât toate unităţile bulgare. Folosiţi pentru retragere principalele linii de comunicaţii, fără să vă îndepărtaţi de ele cu mai mult de doi kilometri. In viitor nu mai treceţi graniţa fără să ne înştiinţaţi. Trebuie să obţineţi în prealabil îngăduinţa mareşalului*

---

[1]) La 9 Septembrie 1944 este ziua răscoalei antifasciste a întregului popor bulgar în urma căreia a fost răsturnat guvernul prohitlerist (N. red. ruse).

Tito pentru trecerea armatei voastre prin teritoriul Iugoslaviei. Orice înaintare a voastră în Iugoslavia, fără aprobarea prealabilă a mareşalului Tito, va fi considerată drept un act duşmănos. In timpul retragerii, nu vă opriţi noaptea în apropiere de centrele populate. In caz contrar, mitraliorii iugoslavi vor deschide focul.

Comandantul trupelor din Serbia,
General-locotenent Kocia Popovici »

— Da-a, — spuse Kicia schimbând o privire cu mine. — Ce zici de răspunsul ăsta?

Atanasov plecă cu un răspuns cu totul altul decât cel pe care se aştepta să-l primească, dar bucuros totuşi că ostaşii de rând şi comandanţii lor au cu totul altă atitudine faţă de poporul bulgar, decât Popovici.

...Când veni din nou la noi, Perucița se retrase cu Iankov în pădure. Mă apropiai de ei. Maiorul îmi făcu un semn prietenos şi spuse:

— Aşează-te, frate.

— Nu cumva plecăm? — întrebai eu, văzând că Kicia trasează unele direcţii pe hartă.

— Nu ştiu încă, dar stabilim itinerariul pentru orice eventualitate. Spre graniţă, bineînţeles!

— Dar atunci dece a respins comandamentul ajutorul bulgarilor?

Pe faţa trasă a lui Peruciţa se ivi o expresie de adâncă nemulţumire.

Răspunse oftând:

— Ce să-i faci, aşa se întâmplă când parveniţii, lăudăroşii şi feciorii de bani gata îşi închipuie că sunt comandaţi de oşti.

De astă dată cuvintele aspre ale lui Peruciţa nu mă mai mirară.

— Dacă ar putea, ar stârni ceartă şi între ochii aceluiaş om, — adăugă încruntat Iankov.

Peruciţa privi neliniştit în jos, spre vale, unde mişunau puzderie de hitlerişti. Duşmanul îşi concentra forţele. Numărul lor creştea din zi în zi.

— Situaţia se complică. E greu să fii comandat de oameni ca Popovici...

Peruciţa vorbi şi mai aspru despre Kocia Popovici, în ziua următoare, când aflarăm altă noutate ciudată: comandantul corpu-

lui nostru îşi părăsise postul şi plecase la Tito, pe insula Vis, împreună cu Americanul Mc Carver, chipurile, pentru a fi decorat. Şeful statului major se îmbolnăvise, iar Peko Dapcevici nu sosise încă. Rămâneam sub comanda maiorului Djurici, şeful de stat major adjunct al corpului de armată, cel care trecuse de curând la noi dela Mihailovici. De fapt, unităţile rămăseseră fără conducere. Plecarea lui Popovici în aceste clipe grele, în ajunul marii bătălii pe care o aşteptam şi pe care chiar el o pregătise, semăna a dezertare, iar faptul că lăsase unităţile fără să dea nicio dispoziţie, aducea a trădare. Dealtfel şi Perucita vorbi destul de limpede despre asta, deşi numai în treacăt:

— Ce vreţi, un intelectual burghez ! N'are nimic sfânt pe lume. E în stare să sacrifice un corp întreg de armată, ca să arate că e un geniu. Dar nu-i nimic ! — continuă el, adresându-se lui Iankov. — O să ne descurcăm noi şi singuri. Trebuie să fim dârzi şi să nu uităm nicio clipă ţelul principal. Singura noastră salvare e să spargem încercuirea spre Răsărit. Vom executa ordinul lui Arso.

Dar a doua zi dimineaţa, Nemţii atacară din două părţi deodată. Sub un foc intens de artilerie, divizia a cincea îşi desfăşura frontul spre nord şi nord-vest, iar divizia a doua — spre sud şi sud-vest. Brigada noastră apăra flancurile diviziilor dinspre est şi sud-est. Bătălia se încinse pe fâşia îngustă de teren de pe malurile Moravei de sud.

Adăpostiţi în tranşeele săpate în grabă, aşteptam sfârşitul bombardamentului de artilerie şi de aviaţie. Respiram cu greutate. Fumul exploziilor ne orbea. Feţele înnegrite de funingine, pline de praf şi încordate, ale ostaşilor, păreau toate la fel. Pe Vasko îl recunoscui numai după lucirile îndrăzneţe care-i ţâşneau din ochi şi după mişcările iuţi, pline de nerăbdare. Nicio clipă nu se dezlipea de mine.

In sfârşit, vuietul exploziilor şi şuieratul pătrunzător al schijelor începură să se potolească. Infanteria germană porni la atac. Când inamicul ajunse destul de aproape, compania deschise focul, la comanda mea.

In faţa noastră creşteau movile de cadavre. Hitleriştii alergau pe câmp, înnebuniţi de furie, cădeau sau se prefăceau morţi şi apoi se târau înapoi. La un moment dat, pornirăm la contraatac cu baioneta. Djuro Filippovici, înalt şi negru la faţă, se repezi printre primii, cu steagul în mână. Toţi ostaşii îl urmară în tăcere...

Unităţile de partizani izolate şi grupurile de ostaşi executau cu stricteţe ordinul de a apăra cu orice preţ teritoriul şi rezistau

cu dârzenie, făcând minuni de eroism. Dar mijloacele tehnice ale duşmanului ne copleşeau. Vaietele răniţilor, ale schilodiţilor şi ale celor care se înnecau în râu nu mai conteneau. Câmpul de luptă se acoperi cu o pânză deasă de fum, funingine şi praf, care, străbătută de razele soarelui, părea roşie şi se întindea sinistră deasupra râului.

Către seară, veni ordinul să ne croim drum spre răsărit. Se pare că l-a dat Peruciţa. Luptând fără răgaz, pentru a opri pe duşman, brigada noastră ajunse la muntele Ozren. Resturile diviziilor a doua şi a cincea se risipiră în detaşamente izolate şi porniră, parte, după noi, parte, spre munţii Iuhor.

Rândurile noastre se răriseră simţitor în această luptă. Pierise şi Rujiţa Brkovici. Gândindu-mă cu tristeţe la ea, îmi amintii fără să vreau cuvintele spuse de Iovan, lângă mormântul celor doi ostaşi, şi anume că va fi greu « fără sufletele lor, fără mintea lor, fără râsul lor şi fără credinţa lor într'un viitor mai fericit ». Da, se pare că are totuşi dreptate. Mor cei mai curajoşi şi mai cinstiţi. Poporul le va simţi lipsa. Batalionului îi vine greu fără Vucetin. Aişei îi va fi mai greu fără prietena ei Rujiţa, şi lui Miletici, deasemenea. Abia acum aflasem cât de mult o iubise el, ascunzând tuturor acest sentiment, poate chiar şi lui însuşi.

O găsise pe Rujiţa pe un povârniş nisipos de pe malul râului. Murise alături de un ostaş căzut, căruia încercase, cu mâinile probabil slăbite să-i bandajeze rana. Capul fetei zăcea chiar lângă apă. Creasta albă a valului îi pieptăna mângâietor părul lung, castaniu... Pe frunte îi încremenise o cută de îndârjire, de parcă s'ar fi gândit la ceva, iar în ochii ei larg deschişi se oglindea palidă, lumina soarelui în asfinţit.

Iovan se aplecă deasupra ei şi-i privi, multă vreme ochii. Pesemne, nu-i venea să creadă că nu se va mai aprinde niciodată în ei acea lucire ascunsă şi profundă care-i făcea inima să bată cu emoţie şi bucurie. Nu-i venea să creadă că nu va mai auzi niciodată cuvintele pe care dorea atât de fierbinte să i le spună Rujiţa în ziua victoriei. Ii sărută fruntea rece şi udă şi, înghiţindu-şi lacrimile, murmură:

— Adio, draga mea...

Vântul puternic, vântul apelor Moravei, se zbuciuma aspru în vârful unui plop, frământându-i frunzele catifelate care cădeau pe mal rotindu-se încet şi răspândind în jur mirosul îmbălsămat al începutului de toamnă...»

...Avionul « SI-47 » care ducea pe Popovici şi pe Mc Carver, zbura spre Vest.

Americanul privea mereu în jos la cotiturile strălucitoare ale râurilor, la lumina lunei ce se răsfrângea pe culmile înzăpezite şi pe lanţurile muntoase cu creste ascuţite.

Iată Durmitorul, cu cuşma lui albă strălucind în razele lunei, iată Neretva, sclipitoare ca o foiţă de mică, strânsă între pereţii defileului. Dincolo e Koniţ. Locuri cunoscute. Iată şi coasta Dalmaţiei. Ce golfuri minunate! Un ţinut binecuvântat. « Oare îl văd pentru ultima oară? » — se întreba Mc Carver.

Avionul începu să coboare. Iată şi Marea Adriatică, pentru care Englezii simt o atât de mare atracţie. Apele ei albastre se împurpurează în primele raze ale răsăritului. Corpurile delfinilor, parcă lăcuite, lucesc în soare. Prelunga insulă Hvar se pierde în urmă iar insulele Braci şi Korciula rămaseră de o parte şi de alta; erau parcă trei portavioane aliniate cu provele ascuţite îndreptate spre Răsărit. Minunate locuri, din punct de vedere strategic!

Deodată, se iviră în văzduh câteva avioane de vânătoare engleze.

Mc Carver simţi în piept un fior de ghiaţă. Fir'ar a naibii de treabă! Dacă îi vor întâmpina din « greşeală » ca pe colonelul Cetkovici?! Dela aceşti *ly* te poţi aştepta la orice: sunt răzbunători şi ştiu să înlăture pe cei care le stau în cale! Poate că i-a venit şi lui rândul?

Dar nu! Totul a mers bine. « Spitfire »-le înclinară aripile în semn de salut şi trecură mai departe.

Se apropia mica insulă Vis, rotundă ca o nucă. De sus, părea o tabără militară. Pe înălţimile stâncoase, se vedeau ţevile tunurilor antiaeriene şi de câmp. Pretutindeni se zăreau cuiburi de mitraliere. Printre vii şi pe colinele stâncoase dinafara satelor, se întindeau depozitele militare, împrejmuite cu sârmă ghimpată. Pe chei, în portul Komiy, se aflau vase de transport, iar în rada portului — două distrugătoare. Pe drumurile înguste, mişunau autocamioane militare şi *jeep*-uri.

Mc Carver se linişti. Popovici scoase şi el un oftat de uşurare.

Avionul ateriză pe aeroportul construit în valea din mijlocul insulei. Nici nu aveai unde să te întorci de atâtea « Spitfire »-e şi « Halifax »-uri.

Mc Carver se miră că nu venise nimeni să-l întâmpine, deşi la plecare trimiseseră o radiogramă la cartierul general.

Fură nevoiţi să-i roage pe piloţi să le dea un *jeep*. In sfârşit, ajunseră la peşterile special construite în munţi, în apropiere de oraşul Vis, pentru Tito şi cartierul său general.

— Ei, iată-ne şi acasă! — spuse Mc Carver.

Popovici zâmbi descumpănit.

— Da, parcă ... *Tout est bien, qui finit bien*[1]), — zise el.

Nu recunoştea deloc atmosfera obişnuită a cartierului general. Deobicei, locul era înţesat de patrule cu armele gata pregătite, şi nu se auzeau nici oameni vorbind cu voce tare şi nici cântece. Acum însă, ostaşii din garda cartierului general umblau de colo până colo, plini de voioşie, vorbeau cu glas tare, şi cântau. Impachetau şi cărau felurite lucruri şi arhiva cartierului general. Arso Iovanovici dădea cu vioiciune dispoziţii pentru pregătirile de plecare.

Popovici se duse la şeful statului major, să raporteze. Simţind că unele lucruri nu-s în regulă, Mc Carver plecă grăbit spre ţărmul golfului, unde se afla vila lui Hantington. Dar şeful nu era acasă. Servitoarea îi spuse că a plecat cu Rankovici să facă baie în mare.

Mc Carver intră în vila Englezilor dar nici acolo nu era nimeni. Nu găsi pe verandă decât pe căpitanul Badgey Pinch, care sta tolănit într'un *chaise-longue*, cu memoriile colonelului Lawrence pe genunchi. Lung, îmbrăcat într'un costum de baie vărgat şi cu o uriaşă pălărie de paie pe cap, semăna cu o ciupercă monstruoasă. Ţinea în mână o minunată floare viu colorată în roz şi cu codiţe cafenii: « trandafir de mare ».

Admiratorul florei adriatice şi căutătorul platonic de aventuri, îl salută leneş pe Mc Carver, fără să se ridice. Faţa lui cenuşie, cu obraji căzuţi, şi pungi albastre sub ochi, arăta limpede că petrecuse o noapte de nesomn. Se vedea, din prima privire, că Englezul nu este prea bine dispus.

— Aliaţii noştri ruşi înaintează prea repede, *sir*! — zise Mc Carver, convins că Pinch este prost dispus din această pricină.

Englezul însă dădu dovadă de un temperament care nu-i era deloc propriu.

— Blestem tuturor! — exclamă el, sărind în picioare. — Şi aviaţiei noastre balcanice, şi lui Wilson, gură-cască, şi acestui excroc de Tito.

Mc Carver rămase buimăcit:

— Dar ce este, ce s'a întâmplat, *sir*?

---

[1]) Totul e bine, când se termină cu bine. (N. trad.)

— Ce s'a întâmplat? Ce?! — strigă Pinch şi începu să alerge ca turbat pe verandă; — Tito a fugit! A dispărut fără urmă de pe insulă! Am primit şi o telegramă dela Churchill. E indignat. Povestea asta e nemaipomenită! Să fugă fără să ne spună nimic! E o ruşine pentru misiunea noastră militară! Să păcăleşti în halul ăsta pe toată lumea, e o obrăznicie tipică de caporal! — Pinch luă o hârtiuţă de pe masă. — Poftim citeşte! Wilson îi ordonă lui Mc Lean să dea numaidecât de urma lui Tito. Iar Mc Lean e pe continent, unde organizează operaţiile pentru continuarea executării planului « Ratwick »! Ce să fac acum? Să mă duc eu să-l caut pe mareşalul fugit?

— Stai puţin, *sir*, — îl întrerupse Mc Carver pe Pinch. — Cum a putut dispare comandantul suprem? Nu înţeleg nimic. Explică-mi liniştit.

Pinch se aruncă istovit în *chaise-longue*.

— E pur şi simplu îngrozitor! — începu el să se văicărească. — M'am dus ieri la Tito cu o scrisoare din partea lui Wilson, dar nu l-am găsit în peşteră. Fără mareşal, n'ai cu cine să stai de vorbă la cartierul general. Nimeni nu-ţi dă răspunsul de care ai nevoie. Arso Iovanovici ăsta . . . E imposibil să te înţelegi cu el! Dar nu numai cu el, ci şi ofiţerii inferiori se opun unora dintre propunerile noastre. Orice înţelegere reciprocă a dispărut.

— Dar ce spun miniştrii, ajutoarele lui Tito?

— Spun că mareşalul e bolnav, că e ocupat, că a plecat la plimbare. Minciuni!

— Aşa?! Dar poate că Tito a plecat pe continent, să conducă personal ultima etapă a luptei.

— Da! Dar cum a îndrăznit să plece fără ştirea noastră? Această fugă în ascuns, da, fugă, o repet, e pur şi simplu jignitoare pentru noi. Tito şi-a subminat, atât prestigiul lui, cât şi pe al nostru! Şi asta în zilele hotărîtoare, când situaţia impune cea mai strânsă colaborare . . .

Mc Carver plecă dela Pinch foarte neliniştit. Pe drum, spre ţărmul mării, îl ajunse un om mic de statură, aproape pitic, care semăna cu o maimuţă; avea părul lung şi nasul coroiat; era îmbrăcat în chiloţi de baie, avea papuci roşii în picioare şi un prosop pluşat aruncat pe umăr.

— *Mister* Mc Carver! — îl strigă el pe American.

— A! Moşa Piade! Salut! — îi spuse Mc Carver, bucuros.

— Totdeauna la dispoziţia dumneavoastră!

Mc Carver se uită iscoditor în ochii lui şi-l întrebă, semnificativ:

— Cum te simţi?

Piade zâmbi ironic şi răspunse:

— Bine!

— In mijlocul atâtor frământări? Dar unde vă pregătiţi să plecaţi? La Bari? Sau la Roma, poate?

— Dar cum puteţi crede asta, *sir*? Ne mutăm pe continent.

— Pe continent? — întrebă Mc Carver, uitându-se pieziş la omuleţul care mergea repede alături de el. — E o acţiune destul de îndrăzneaţă! Nu ştiţi oare că Nemţii îşi concentrează trupele? Cred că se vor da bătălii mari!

— Ce-are a face! Armata noastră are acum trei sute de mii de ostaşi! — spuse Piade provocător. — Afară de asta, condiţiile externe sunt foarte prielnice pentru noi, — continuă el, aruncând prosopul în aer şi prinzându-l. — Trupele sovietice sunt aproape de graniţa iugoslavă. In curând, vom fi la Belgrad. Asta e situaţia, stimabile! Din păcate, dumneavoastră aţi cam întârziat! — zise oftând piticul. — Ruşii au ajuns mai devreme în Balcani. Am prezis totdeauna acest lucru!

— Şi cum priveşte Tito situaţia? — întrebă repede Mc Carver.

— Tito? — repetă Piade dând din umeri. — Cred că tot cu entuziasm.

— Nu-l zăresc pe aici. E bolnav?

— Da, un fel de anghină...

— Pe o căldură ca asta? Şi e grav bolnav? — îl iscodi Mc Carver.

— E mai bine, — răspunse Piade. — Numai că-l chinueşte insomnia. Doctorul i-a îngăduit să citească.

— Ce anume? Probabil că citeşte « Capitalul » în traducerea dumitale?

— Nu, ar fi o lectură prea grea pentru el în acest moment. Citeşte romanul pe care mi l-aţi dat să-l traduc « Supraomul ». Vă mai amintiţi, nu-i aşa?

Americanul zâmbi.

— Şi care e părerea mareşalului?

— E într'adevăr o capodoperă! — exclamă Piade.

— Hai să stăm puţin, — spuse Mc Carver, conducându-l pe Piade spre marginea malului abrupt.

La picioarele lor se fugăreau valurile înspumate, sfărâmându-se de stâncile de lângă ţărm.

Piade se aşeză pe o piatră netedă, înfierbântată de soare şi-şi întinse picioarele subţiri, ca să fie stropite de apă.

— Şi ce are de gând să facă mareşalul? — continuă să-l întrebe Mc Carver. — Astăzi, de pildă?

— Astăzi, mă va primi pe mine! — răspunse Piade cu importanţă. — Am să-i prezint un raport asupra lucrării mele. Ia spuneţi, vă interesează noua mea teorie socialistă?

— Desigur, am auzit de ea! — Ca democrat, mă interesează orice lucru nou în acest domeniu.

Mc Carver se întinse pe nisip, pregătindu-se să asculte. Hotărîse să afle, cu orice preţ, dela Piade, taina dispariţiei lui Tito.

— Voi vorbi pe scurt. Numai despre fondul lucrării. . . Incă pe când şedeam în închisoare, — începu Piade închizând ochii de plăcere, ca un piţigoi îndrăgostit de propriul său cântec, — am ajuns la concluzia că burghezia noastră naţională se poate încadra paşnic în socialism. Cu alte cuvinte, sunt pentru unitatea popoarelor noastre, deasupra claselor, în numele intereselor supreme ale naţiunii. Prin teoria mea, vreau, atât cât îmi stă în puteri, să lărgesc şi să adâncesc întrucâtva marxismul, aplicat la condiţiile noastre. Vreau să aduc o anumită destindere în relaţiile încordate dintre clase, şi prin aceasta să fac marxismul să progreseze într'o anumită măsură. Inainte, pe calea socialismului naţional!

Americanul aproape că nu ascultase această tiradă. Se gândea la altceva, dar se agăţă de ultima frază.

— Dar nu vă supără, faptul că şi fasciştii îşi zic naţional-socialişti? — zise el.

— In aceleaşi butoaie, poate fi vin de soiuri deosebite! — răspunse Piade şi tăcu, lăsându-l pe interlocutorul său să aprecieze la justa ei valoare această exprimare atât de sugestivă.

— Şi ce mai e nou pe insulă? — întrebă gânditor Mc Carver căutând să schimbe subiectul discuţiei.

— O, noutăţi sunt destule! De curând, a avut loc, sub preşedenţia mea, o şedinţă a prezidiului Adunării antifasciste de eliberare naţională. S'a hotărît să se înceapă înmânarea decoraţiilor.

— Asta e interesant!

— Am şi introdus ordine proprii — « Steaua partizanilor » cu trei grade, ordinul şi medalia « Pentru vitejie », ordinul « Eliberarea naţională », ordinul « Frăţie şi unitate » şi cea mai mare decoraţie, ordinul « Erou al poporului »!

— Şi cine va fi decorat?

— Primii vor fi Kocia Popovici, Peko Dapcevici, Mihailo Apostolski, Kosta Nadj, Vukmanovici-Tempo, Ivan Goşniak, Danilo Lekici . . .

— A-ha, cohorta de eroi!

— Toţi vor fi decoraţi! Toţi. Şi membrii misiunii dumneavoastră. Dumneavoastră personal veţi primi, pare-mi-se, ordinul «Frăţie şi unitate».

— Aşa? — făcu Mc Carver, dând satisfăcut din cap. — Da, da. Am muncit cu toţii din plin. Şi când îmi va înmâna Tito decoraţia? Astăzi?

— Nu e neapărat nevoie să fie chiar Tito, — răspunse Piade evaziv.

Mc Carver sări în picioare. Răbdarea lui secase. Il apucă pe pitic de umeri şi îl împinse spre marginea râpei. Piade păli. Jos se vedeau stâncile ascuţite, de care valurile se sfărâmau cu zgomot.

— Răspunde la întrebare, Moşa! Spune, unde-i Tito? Sau de nu, s'ar putea întâmpla să cazi de aici, de sus!

— Numai să rămână între noi, — murmură Piade, înţelegând că nu-i de glumă. — E un secret. Vă implor...

— Ei?

— E acolo, — spuse Piade, arătând într'o direcţie nedefinită.

— Unde? — întrebă Mc Carver, scuturându-l.

Piade aruncă o privire disperată în jos şi spuse:

— In România!

Mc Carver îl lăsă.

— La Ruşi? — întrebă el.

— Da, da, undeva acolo... Vă implor să nu mă trădaţi. Sunt totdeauna...

Americanul nu-l mai asculta. Mergea grăbit de-a-lungul ţărmului, spre cheiul Komij, de unde veneau acordurile unei muzici.

15

Pe terasa restaurantului, situată deasupra mării, cânta cu însufleţire o orchestră englezească. La mese şedeau tineri, cu berete verzi şi uniforme kaki — soldaţi englezi din trupele de debarcare. Se vedea că nu împărtăşeau panica lui Badgey Pinch.

«Şobolani din spatele frontului! Fanfaroni! — se gândi Mc Carver, trecând pe lângă ei, în îmbrăcămintea lui prăfuită şi cu ghetele scâlciate. — Nu-şi dau oare seama că a sunat ultimul ceas al şederii lor în această staţiune balneară?»

Mc Carver cercetă cu privirea plaja presărată cu umbrele de pânză şi se îndreptă grăbit spre un colţişor unde văzuse sentinele.

Acolo zări silueta înaltă a lui Hantington, iar alături de el, pe greoiul Rankovici.

Tocmai atunci se apropie de ei Milovan Djilas cu nişte undiţe în mână şi-l chemă pe Rankovici spre golful în care se găseau nişte peşti cenuşii cu picăţele albe. Hantington se întinse la umbra unui tamarisc[1]).

Profitând de faptul că patronul rămăsese singur, Mc Carver se aşeză lângă el.

— Dumneata eşti, Sherry? — întrebă colonelul ca şi cum Mc Carver ar fi venit dintr'un restaurant unde se întâlniseră cu puţin înainte, iar nu de pe linia întâia. — Discutam chiar acum cu Marko despre mijloacele care pot să întârzie fatala necesitate a morţii din pricina bătrâneţii. Tito este preocupat să-şi păstreze zvelteţea. Se teme să nu se îngraşe. Vrea să fie mereu tânăr, să-şi prelungească viaţa. Dealtfel, şi pe noi ne interesează foarte mult această chestiune.

— Şi la care metodă v'aţi oprit? — întrebă ironic Mc Carver.

— Eu sunt adept al metodei egiptene de întinerire: să înghiţi cât mai des pilule care-ţi provoacă vărsături şi să transpiri. Tito preferă metoda lui Ludovic al XIII-lea: purgative, lăsare de sânge şi clisme. E adevărat că mai există metoda lui Henric de Burbon şi a ducelui de Alba care constă în a face băi în sânge omenesc . . . Dar Rankovici respinge categoric această metodă . . .

— Iartă-mă, patroane, îl întrerupse Mc Carver, nervos. — Dar această problemă nu mi se pare chiar atât de însemnată în clipa de faţă. Cred că eşti informat de ceeace se petrece pe continent?

— Dacă sunt informat? — întrebă Hantington, zâmbind ironic. — Ştiu foarte bine că Nemţii au hotărît să reziste cu dârzenie pe punctele lor de sprijin din Balcani. Afară de asta, au pregătit dinainte poziţii de apărare pe fluviile Narva şi Vistula şi pe linia Carpaţilor apuseni. Mai există şi linia Siegfried. O să mai avem de furcă cu ei...

— Da, colonele. Dar totul se petrece altfel de cum speră Hitler, şi de cum presupunem noi. Aceşti Ruşi blestemaţi au învăţat să folosească până şi factorii care par a fi împotriva lor. Am sosit chiar acum din Serbia răsăriteană. Nemţii nu reuşesc să stăvilească ofensiva celui de al treilea front ucrainian. Dacă lucrurile continuă aşa, putem pierde Balcanii, — încheie Mc Carver fără ocolişuri.

Hantington tăcu o clipă, mângâindu-şi pieptul păros, cu palma.

---

[1]) Copăcel cu flori roz sau albe; creşte în ţările mediteraniene, Crimeia şi ţinuturile Caspicei precum şi în Asia Centrală. (N. trad.)

— Sherry ! — spuse el în cele din urmă. — Iți amintești de convorbirea noastră dela Drvar? Ții minte cum l-ai luat atunci din scurt pe Tito?

— Da, l-am strâns atât de tare cu ușa, că nici n'a mai crâcnit.

— Uite, ce-i, Sherry, vom rămâne poate în Balcani, dacă vom păstra în cea mai mare taină tot ce știm despre Tito și dacă nici de aci înainte, până când va veni momentul potrivit, nu vom face nimic care să poată fi socotit drept un amestec fățiș în treburile interne ale țărilor balcanice. Dacă vom reuși să mărim și mai mult prestigiul lui Tito ca leader comunist și conducător al mișcării de eliberare națională din Balcani și, în sfârșit, dacă și el va fi destul de prevăzător . . . Poate că ar trebui să-i reproșăm cât mai des prin presă și prin radio orientarea unilaterală spre Uniunea Sovietică, exagerarea politicii sale de stânga și nerespectarea obligațiunilor de onoare pe care și le-a luat față de aliați. Poate că la început va trebui să-și orienteze politica atât de mult spre stânga, încât să fie temperat până și de Uniunea Sovietică. De pildă să împuște câțiva negustori, să ia două-trei fabrici dela patroni sau să bage pe țărani cu forța în acele zadrugi, sau cum le mai zice . . .

Mc Carver asculta cu atenție, aproba cele spuse de Hantington și aștepta cu nerăbdare ca patronul să ajungă în sfârșit, la dispariția misterioasă a lui Tito. Dar Hantington pesemne ocolea acest subiect și, în cele din urmă, locotenent-colonelul nu mai putu răbda:

— Dar putem noi oare să avem încredere în Tito? Această plecare surprinzătoare și de neînțeles... Doar știi că Tito a fost până acum în solda a patru state — Austro-Ungaria, Rusia, Iugoslavia monarhică și Germania și nu a rămas credincios niciunuia din ele. Sunteți convins că pe noi ne va sluji cu credință? Este un fel de trădător cosmopolit. — Nevăzând pe fața lui Hantington nici umbră de neliniște, Mc Carver continuă, cu vocea scăzută: — După informațiile mele, a fugit în România, în regiunile ocupate de Armata Roșie.

— După informațiile dumitale? — întrebă Hantington râzând vesel. — Ești un foarte bun spion. Ei și? A făcut o manevră justă, înainte de a fi prea târziu.

— A-ha ! — exclamă Mc Carver, care începuse să priceapă că Hantington era amestecat în dispariția lui Tito.

— Dar cum o să privească acum Tito în ochii Rușilor? — întrebă el, nedumerit.

— Cu ochii săi nevinovați și albaștri, de aceiaș culoare cu briliantul pe care i l-ai dăruit dumneata, — răspunse Hantington. —

Sherry, Tito şi-a însuşit bine o ideie foarte justă, şi anume că trădarea, ca noţiune, există numai pentru proşti şi naivi. Pentru oameni de teapa lui, nu există decât sinonimul acestei noţiuni: politică elastică şi... coruptă. Nu e vorba decât de preţ. Spui că Tito a mai servit câtorva state? Cu atât mai bine. Omului îi plac aurul şi puterea şi o spune pe faţă. Ei bine, îl vom satisface, n'o să ţinem la preţ. Iugoslavia merită atâta lucru. In general, Sherry, nu avem dece să fim neliniştiţi. In Partidul Comunist Iugoslav, de astăzi, există spărturi serioase în care, afară de Tito, au mai pătruns şi alţi oameni de-ai noştri. Rezervele noastre din Balcani!

— E straşnic! — răspunse Mc Carver cu entuziasmul reţinut. — Dar Iugoslavia nu înseamnă tot Balcanul.

Hantington zvârli cu putere în mare piatra pe care o avea în mână. După ce-i ascultă plescăitul în apă, se întoarse repede spre Mc Carver.

— Ascultă, Sherry! Nu am niciun motiv să-ţi ascund cele ce ştiu. — Colonelul se uită în jur apoi continuă. — In Bulgaria totul e în ordine. Acum, în timp ce noi stăm de vorbă, cineva a ieşit din închisoarea dela Plevna şi, după 9 Septembrie a pătruns în Comitetul Central al Partidului Comunist Bulgar. Il chiamă Traicio Kostov; să-ţi întipăreşti bine în minte acest nume.

— Dar cum stăm cu Europa Centrală?

— Am pus piciorul şi acolo. Am intrat în legătură cu unul dintre conducătorii organizaţiei OSS[1]), Noël Field. Mi-a predat unele materiale despre Ungurii care, la fel cu unii Iugoslavi din celebra dumitale listă, au lucrat încă pe vremea când erau în lagărul de internare din Franţa, pentru «Biroul 2»[2]) francez, şi s'au întors apoi în patrie cu ajutorul gestapoului. Nu-ţi voi ascunde nici numele omului pe care ne bizuim în Ungaria. E Laszlo Rajk. Am o fotocopie a angajării sale în poliţia lui Horthy, semnată încă din 1931. La momentul potrivit, când Rajk şi grupul său vor ocupa posturi de conducere, în partidul comunist şi în guvern, eu voi preda lui Rankovici această fotocopie, atât de interesantă, iar el va face legătura. Iată rezervele noastre. Iată detaşamentul de şoc pe care-l vom arunca în luptă într'o anumită fază a dezvoltării socialismului în aceste ţări...

Mc Carver asculta fără să se mai mire de nimic.

---

[1]) «Office of Strategic Service» — organizaţia americană de spionaj din Europa. (N. red. ruse.)

[2]) Serviciul de informaţii al Marelui Stat Major francez. (N. red. ruse)

— Inţeleg, — spuse el cu voce înceată. —Dar nu cumva Tito, sub presiunea poporului, va merge prea departe în construirea socialismului în Iugoslavia şi în legăturile sale cu Ruşii? Nu cumva urmând chiar principiul nostru, al politicii elastice, ne va întoarce spatele şi ne va trimite la dracu' într'o bună zi?

— Nu va cuteza! S'a lipit ca o viespe de dulceaţă. Şi acum nu va putea face niciun pas fără ştirea noastră. In jurul lui, avem oameni de încredere, Sherry! Iar dacă va încerca să acţioneze împotriva dispoziţiilor noastre, îl vom demasca pe loc, în faţa poporului. Se teme de acest lucru ca de moarte! Afară de asta, nu trebuie să uiţi unele trăsături ale caracterului său, dorinţa lui de a deveni un Bonaparte al Balcanilor! Il încântă fără îndoială faptul că este pionul nostru principal. Iniţiativa privată şi ajutorul nostru «dezinteresat» — iată pe ce trebuie să se bizuie viitorul Balcanilor, iar mareşalul şi-a însuşit foarte bine lucrul acesta. Tito — şef, iar Rankovici — conducător. Pe aceşti doi rechini ne vom sprijini aici! — încheie Hantington, râzând ironic. — Fără ajutorul nostru, ei nu vor putea face nimic! Nu-i aşa, Sherry?

— Absolut! — exclamă Mc Carver. — Războiul şi planul «Ratwick» au pregătit suficient Iugoslavia pentru a o sili să ceară ajutor. Iar noi am avut grijă ca Tito să vină la noi după sprijin, şi nu la Ruşi.

— Asta-i, asta-i! Chiar şi Romanii înţelegeau că metoda cea mai bună şi mai sigură de a păstra o ţară cucerită, este ruinarea şi sleirea ei de puteri. Distrugând Cartagina, Romanii au izbutit s'o păstreze.

Mc Carver îşi frecă mulţumit mâinile.

— Parcă simt foşnetul bancnotelor printre degete, colonele. Iugoslavia este o afacere strălucită pentru noi. La fiecare dolar pe care-l cheltuim acum pentru ea, vom putea câştiga mai târziu doi sau trei.

— Eşti un negustor mărunt Sherry! — spuse Hantington şi, încruntându-se dispreţuitor, rupse florile trandafirii de pe creanga tamariscului. — Nu interesează ceeace vom putea câştiga din refacerea Iugoslaviei sau din bogăţiile ei naturale. Asta nu e decât mărunţişul care rămâne prin fundul buzunarelor. Altceva mai important. Iugoslavia se află în centrul Balcanilor, iar Balcanii vor fi bastionul nostru în viitorul război, vor fi o poartă deschisă spre Răsărit, pârghia cu care vom răsturna totul, adică vom stabili ordinea noastră fermă în această parte a lumii, ordinea Statelor

Unite puternice şi cu adevărat democratice! — încheie Hantington pe un ton convingător.

O clipă mai târziu, adăugă părinteşte:

— Sherry, ar fi timpul să nu mai priveşti misiunea dumitale aici numai din punctul de vedere al unui mărunt negustor de vite din Cansas. Acum nu vom ajunge departe cu carnetele de cecuri. In războaie, nu aurul este lucrul principal, ci o armată bună.

— Asta e cam trist. Uniunea Sovietică are mult mai multe rezerve umane decât noi, — spuse cu glas stins Mc Carver rupând tăcerea plină de respect de până atunci.

— E adevărat. Ne depăşeşte. Tocmai deaceea nu trebuie să ne preocupăm acum de câştig, care de altfel, judecând după ultimele ştiri din Washington, se prezintă destul de bine, ci de oameni capabili să lupte sub comanda unor strategi din şcoala noastră, cum este Tito de pildă.

— Ca strateg cred că Tito este abia în prima clasă a şcolii noastre.

— E datoria noastră să-l ajutăm s'o termine cu succes.

— Dar nu cumva potcovim un cal mort? Va face oare Tito faţă sarcinii pe care i-o dăm? — întrebă, neliniştit, Mc Carver.

— Va face. Nu-i nimic dacă-i va fi greu...

Hantington desprinse o scoică mare de pe o stâncă umedă.

— Uită-te la scoica asta, Sherry! Acum e reflux şi valvele ei s'au închis strâns. Ele apără molusca de uscare şi îi îngăduie să trăiască în timpul refluxului. Cred că şi Tito va rezista în scoica sa, la fel ca molusca, şi nu se va sufoca. Atunci când va veni timpul, vom deschide valvele şi vom lăsa să treacă apa care va aduce moluscei hrană şi oxigen pentru respiraţie, hrana noastră şi oxigenul nostru, Sherry!

Mc Carver se lungi mai în voie pe nisip, desfăcu braţele şi trase adânc în piept aerul sărat al mării. Totuşi, neliniştea nu-l părăsea şi poziţia lui nu se potrivea deloc cu expresia feţei; părea un om care abia scăpase de primejdia de a cădea în prăpastie.

16

«... In fruntea batalionului Şumadia, fâlfâia în vânt, ca o răsfrângere de vâlvătăi, vechiul steag de luptă, ţinut strâns de mâinile lui Djuro. Mergeam cu pas regulat, urmându-l. Pe drum ni se alăturau alte mici detaşamente de partizani, aşa cum se varsă pâraiele într'un râu mare.

In regiunea oraşului Kruşevaţ ni se mai alipi un batalion de Italieni care se pierduse de brigada de partizani « Garibaldi ». Auzii cântând:

Suntem Italieni
Luptăm pentru patria noastră 'nnoită,
Suntem proletari
Spre victorie ni-e calea pornită,
Fascismul pieri-va, Italia 'nflori-va !

Era cântecul compus în cursul iernii în pădurea din Homolie de Enrico Marino şi de Antonio Colacione. « Unde or fi ei acum?» — mă gândii cu emoţie, cercetând feţele flăcăilor arse de soare, cu nasuri acviline şi cu părul negru cârlionţat. Unii erau îmbrăcaţi în mantale uzate şi în haine civile, iar alţii în nişte pelerine verzi. Unii purtau în cap căciuli cu apărători pentru urechi, alţii pălării tiroleze; în spate aveau nişte raniţe uriaşe cenuşii. Infăţişarea lor era sărăcăcioasă, dar războinică. Deodată zării pe Colacione.

— Antonio ! — strigai eu nebun de bucurie, alergând spre comandantul care păşea semeţ alături de coloană.

Mă îmbrăţişă călduros.

— Iată că ne-am întâlnit din nou signor Nicolai. Ce zici de ostaşii mei? Ne surâde norocul ! — strigă Antonio glumind şi râzând.

— Dar unde e Marino?

Faţa lui Colacione se întunecă.

— A pierit pe râul Morava.

— Văd că şi voi vă îndreptaţi spre Răsărit? — îl întrebai eu după o scurtă tăcere.

— Fireşte! . . . Uite-l şi pe signor Lauşek, — exclamă Antonio întorcându-se spre Cehul care se apropiase. — Mă bucur că eşti viu nobile cavaler, urmaş al gloriosului Ian Zizka.

— Sunt viu şi nevătămat Antonio, şi-mi pare bine că te văd !

Cei doi prieteni se îmbrăţişară.

— Mai ţii minte drumul la care am muncit toamna trecută? — întrebă Lauşek.

— S'ar putea să-l uit?

— Vezi că l-am construit pentru noi aşa cum am prezis eu. Vom păşi pe el alături de Armata Roşie spre Belgrad.

— Iar apoi în Italia, nu? Ne aşteaptă lucruri mari, signor. Vom crea federaţia liberă a republicilor europene ! Vom îndeplini poruncile lui Garibaldi !

— Şi ale lui Zizka al nostru! — întări Cehul.

Ii priveam emoţionat. Ce bine este că oamenii ieşiţi din popoare diferite merg astfel, cot la cot, spre un ţel comun, măreţ şi luminos! Imi amintii cuvintele prietenului meu de pe front, ale organizatorului de partid Djamil: « Forţele noastre trebuie să ajungă pentru timp îndelungat, pentru acţiuni îndepărtate . . . » « Sigur că vor ajunge » — îi răspunsei eu în gând, uitându-mă cu entuziasm la trupele înşirate pe drum. Cât de mulţi sunt! Şi toţi merg în aceeaş direcţie.

Ni se alăturau şi cetnicii pe care Tito îi amnistiase. Li se iertaseră toate fărădelegile şi crimele faţă de patrie şi li se îngăduia să intre în rândurile Armatei populare de eliberare ca « să-şi răscumpere vina ». « Pocăiţii » îşi tunseseră bărbile şi chicile slinoase, iar în locul cocardelor cu stema regală prinseseră stele pe şepci şi acum ne însoţeau pas cu pas insistenţi, plicticoşi. Erau asemenea unui uriaş şuvoi murdar care se vărsa într'un torent larg şi luminos.

Miletici nu putea să-i vadă fără să se înfurie.

— Dracu' ştie ce mai e şi asta! — mormăia el nemulţumit. — Ce zici de felul cum au reuşit să se strecoare? Sunt dibaci! Acum dacă nu băgăm de seamă se vor « agăţa » atât de bine de « carul» nostru, încât n'ai să-i mai poţi desprinde. Uite, de pildă, cum s'a agăţat Kuştrinovici . . . Mi-e teamă să nu ne împotmolim cumva cu astfel de tovarăşi de drum! Numărul lor creşte mereu, iar oamenii buni şi cinstiţi se împuţinează tot mai mult, — încheie el cu voce stinsă.

Il înţelesei. Iovan se temea parcă să rostească numele Rujiţei, la care se gândea mereu. Durerea pricinuită de pierderea ei era încă prea puternică şi, pentru a-şi abate măcar o clipă gândurile, se silea să şi le îndrepte spre alte preocupări. Era indignat şi de povestea cu Katnici. Un om suspect, un fel de cameleon, care nu se bucura deloc de respectul ostaşilor, fusese totuşi lăsat în funcţia de comisar politic.

— Vezi, — spunea Iovan, — ce mult înseamnă să ai legături la C.C. al partidului. Nu m'aş mira nici dacă Rankovici îl va ridica într'un post mai mare. Pe la noi se întâmplă astfel de cazuri. De pildă, Nadj, comandantul corpului bosniac şi-a dus la pieire aproape toţi oamenii. Partizanii ziceau că e trădător. Un timp a fost chiar înlocuit. Iar acum se spune că i s'a încredinţat comanda unei armate. Vezi ce înseamnă să ai legături? E totuşi rău că cei dela conducere nu ţin seama de părerea masselor. Deaceea se şi întâmplă lucruri de felul celor pe care le-am povestit. Ţii minte? Oameni minunaţi

ca Baio sau Vucetin, Kovacevici sau Cetkovici, pier cu sutele, fiindcă ei nu se cruţă în luptă, sau mai precis, fiindcă nu sunt cruţaţi, iar indivizi de teapa lui Kuştrinovici, rămân, se strecoară în rândurile noastre, în partidul nostru şi cu ei va trebui să construim noua Iugoslavie.

Viitorul îl neliniştea foarte mult pe Miletici. Şi, deşi credea cu tărie în victoria apropiată, nu mai visa, ca înainte, la viaţa fără griji pe care o va duce după război pe ţărmul mării albastre « acolo departe », unde foşnesc frunzele veşnic verzi ale machiei şi unde trandafirii înfloresc de trei ori pe an. Cântecele lui sunau altfel acum:

Acolo, la gurile Savei pe Dunăre .
Acolo-i orașul meu drag, e Belgrad . . .

După moartea Rujiţei, hotărîse să se înapoieze la Belgrad, nu în ţinutul său natal. Bineînţeles, nu ca să lucreze la librărie, cum făcuse înainte, iar seara să stea în parcul Kalemegdan şi să se desfete privind cum apune soarele dincolo de limba de nisip Bejanisk pe Dunăre, ci pentru o activitate politică serioasă. Işi dădea seama că poporul iugoslav va mai avea mult de luptat pentru a-şi cuceri fericirea.

Socotind parcă proporţiile marilor acţiuni care trebuiau întreprinse, Iovan privea tot încruntat dar cu oarecare îngrijorare în jur: se uita la munţii cenuşii şi la culmile pleşuve, de unde piatra izgonise verdeaţa, la ogoarele mărunte, rânduite în terase pe povârnişuri şi la colibele sărace, înconjurate de livezi de pruni.

Rareori întâlneam în cale câte o pădurice, urmă a codrilor deşi din trecut, care dăduseră acestui ţinut numele poetic de Şumadia. Aproape toate aceste păduri şi crânguri erau în mâinile chiaburilor, care le distrugeau fără milă, fără să se gândească la viitor. Şi astfel codrii de nestrăbătut se transformaseră în cioate din care dădeau vlăstare tinere, dar şi pe acelea le rodeau caprele. E încă bine dacă povârnişurile munţilor nu sunt prea abrupte şi dacă terenul e bun pentru cultivat. Dar acolo unde apare pământul sărac de pădure, scheleto-turbos, atât de mult răspândit în Serbia, ploile spală repede stratul de deasupra şi apar în jur coline întunecate şi sterpe, de pe care vântul ridică nori galbeni de praf.

— Acestui pământ trebuie să i se redea tot ce au irosit oamenii cu atâta lipsă de raţiune. Trebuie să i se redea vlaga şi frumuseţea naturală ! — spunea Miletici. — Aici lucrurile stau cu totul altfel, decât pe ţărmul mării. Nici acolo poporul nu e mai bogat, dar în

schimb e mângâiat de marea albastră şi caldă, de natura pitorească. Stâncile Dalmaţiei sunt îmbrăcate în covoare de iederă verde şi în mantaua crângurilor înmiresmate de leandri, dar şi acolo s'au vărsat tot atâta sudoare şi lacrimi ca şi aici, la umbra fagilor şi a brazilor. Toate acestea alcătuiesc laolaltă aceeaş ţară iugoslavă mult chinuită, căreia trebuie să-i dăm ceeace i-a lipsit atâta amar de vreme: fericirea unei vieţi de pace şi de înţelegere.

Nici durerea şi îndoielile care-l chinuiau nu-l împiedicau pe Iovan să viseze la un viitor mai bun. Ca şi mine, era de părere că lucrul principal este să nu te abaţi din calea cea mare şi dreaptă şi să nu risipeşti energia poporului pe cărărui ocolite şi abrupte, care duc spre un ţel nesigur, îndoielnic...

Intr'o zi, îmi arătă în zare un vârf conic de munte, ale cărui stânci ieşite înafară semănau cu nişte dinţi roşii.

— Iată muntele Ostroviţa de lângă Gorni Milanovaţ. Vezi ruinele acelea de sus? Se spune că acolo a fost cândva un castel în care trăia regina Irina, o femeie crudă şi însetată de putere. Poporul o numea « regina blestemată ». Până şi astăzi copiii sunt speriaţi cu numele ei. Legenda spune că Irina cea blestemată a fost iubita unui balaur, la fel ca zmeul Gorinici din basmele voastre. Se întâlneau pe aceste stânci, în asfinţit, când bătea vântul. Şedeau şi se gândeau ce boală sau ce război să mai stârnească în rândurile oamenilor.

Vasko, care mergea călare alături de noi, întrebă neîncrezător:

— Vorbeşti de balaur? Dar oare există el într'adevăr?

Ajdai... cel care acoperă cerul senin cu nori negri, care ucide oamenii cu tunete şi fulgere, care prinde pe cei ce se încred în vorbele lui şirete, cu ghiarele-i lungi şi-i aruncă, ferecaţi în lanţuri, în peştera cu şerpi?

Dar Vasko ştia dela Petrovici că acest balaur teribil cu trei capete, ca şi vrăjitoarele care aruncă boli şi nenorociri pe capul oamenilor şi vârcolacii care se scoală din morminte pentru a suge sângele celor vii în timpul somnului, toţi aceşti monştri din poveştile bunicelor nu există decât în mintea întunecată şi superstiţioasă a omului. Nu trebuie să te temi de ei. Atunci ce i-a venit comisarului politic să vorbească de balaur?

— E caraghios ! — exclamă Vasko râzând.

Şi, fără să mai aştepte răspunsul lui Miletici, izbi cu călcâiele în roibul pe care i-l dăruise Vucetin şi urcă repede dealul.

Duse palma la bonetă şi cercetă îndelung zările să vadă dacă nu vin vitejii sovietici.

Mă uitam cu sinceră bucurie la Vasko. Ar putea oare să se abată de pe drumul drept un asemenea flăcău?

Vasko purta în desagă, florile liliachii de ramondia, cu frunze verzi argintii, pe care le culesese de pe povârnişurile Zlatarului şi le păstra învelite într'o cârpă umedă. Aceste flori subtropicale sunt foarte rare în Iugoslavia. Vasko le păstra pentru a le dărui Ruşilor. Djuro pregătise şi el un dar — o pipă sculptată, Lauşek — o pungă pentru tutun, iar Alexa Musici, care dela plecarea din Zlatar rămăsese în batalionul nostru, o brichetă originală care semăna cu o mică bombă de avion.

Lăsarăm în urmă Morava — Volga Serbiei.

Petrovici ne aminti că în 1877, ceva mai la vale pe cursul aceluiaş râu, între Alexiniaţ şi Niş, luptase împotriva Turcilor un detaşament ruso-sârb, comandat de generalul rus Cerniaev...

— Soarta noastră, — spuse Petrovici, — este legată pe veci de Rusia. Nici nu pot să-mi închipui că ar putea să piară vreodată măreaţa înfrăţire dintre popoarele noastre şi poporul rus. Avem interese comune şi suntem devotaţi unii altora. Necazurile oamenilor sovietici sunt şi necazurile noastre, bucuriile lor sunt şi bucuriile noastre, forţa lor este şi forţa noastră... Rusia Sovietică este măreţul far care ne călăuzeşte pe calea cea bună.

— Vorbe de aur! — exclamă Miletici, care văzuse cum s'au înveselit feţele prăfuite ale ostaşilor obosiţi, la auzul vorbelor lui Petrovici.

Da, Iovan nu greşise în ceeace-l privea pe învăţător. E un bun agitator.

Culmile din Homolie ne întâmpinară cu un răsărit de soare care îşi întinsese, ca o pânză de aur, razele oblice prin văile şi trecătorile Mlavei şi Pekului, şi cu foşnetul vioi al pădurilor seculare de fag.

Orăşelul Bor, cu mina lui de aramă şi cu uzina întipărită pentru totdeauna în amintirea mea, rămăsese de o parte. Alexa Musici îl ameninţă de departe cu pumnul. In curând nu va mai rămâne acolo nici urmă de Schmolka şi Krebs, iar Alexa se va întoarce la Bela Reka unde se află ruinele arse ale casei sale şi mormintele soţiei şi fiului său Sreciko. Se va întoarce în satul său şi va începe să construiască o viaţă nouă, mai bună... Da, nu mai e mult...

Trecurăm prin locuri neumblate între Bor şi Salaş şi, după ce cotirăm şi mai mult spre sud, ocuparăm din mers, printr'un atac concentric din trei părţi, dat împreună cu partizanii de pe aici din divizia 23-a, oraşul fortificat Zaiecіar, însemnată răscruce de

drumuri, în apropiere de graniţa bulgară. Locuitorii se bucurară, dar a doua zi ne petrecură dezamăgiţi şi plini de teamă. Reprezentantul cartierului general, general-maiorul Djurovici, care sosise în sudul Serbiei după plecarea lui Popovici, dădu ordin tuturor unităţilor să pornească de urgenţă spre nord, în direcţia oraşului Negotin. Pentru apărarea Zaieciarului n'a fost lăsat decât un pluton din brigada 9-a. Afară de asta un batalion ocupă poziţii de acoperire, în defileul Vratarniţa.

Dar nu apucarăm să ne îndepărtăm de Zaieciar, când ieşi din Niş o divizie nemţească motorizată care ocupă din nou oraşul. Ne retraserăm luptând în pădurile dela sud de muntele Deli-Iovan, lângă Salaş, unde ne oprirăm să aşteptăm sosirea Armatei Roşii. Mai departe, nu puteam înainta. Toate drumurile şi trecătorile de munte, care mergeau dela graniţă spre valea Moravei, erau minate şi ocupate de unităţi SS. de vânători de munte.

Ilia Peruciţa veni din nou la batalion, de data aceasta împreună cu Grombaţ. Zâmbind, ca şi cum nu s'ar fi întâmplat nimic, şeful OZN-ei ne salută pe mine şi pe Iankov şi se aşeză modest de o parte, atunci când Peruciţa trecu la chestiunile care ne frământau.

Plimbând un creion ascuţit pe liniile albastre ale râurilor de pe hartă, comandantul de brigadă ne explica, gânditor, noua situaţie.

Nemţii continuau să se întărească în Serbia răsăriteană. Aduseseră aici, din sudul Balcanilor, celebra divizie « Prinţ Eugen », care fusese înfrântă de mai multe ori, dar rămăsese totuşi destul de puternică. Hitleriştii săpau pretutindeni tranşee şi şanţuri antitanc, construiau cazemate, îngropau tancuri în pământ, iar în păduri făceau baricade din copaci împletiţi cu sârmă ghimpată. Comandamentul german căuta cu orice preţ să închidă trupelor celui de al treilea front ucrainean toate drumurile care duceau din Bulgaria şi România spre valea Moravei. Această vale deschide drumul spre Belgrad, iar Belgradul este poarta şesului dunărean care se întinde prin Ungaria de-a-dreptul spre partea cea mai puţin apărată a Germaniei.

— Situaţia noastră este aproape disperată ! — spuse Peruciţa. — Dacă Armata Roşie se va opri, fie chiar numai o săptămână, la graniţa iugoslavă, Nemţii vor începe luptele şi pot nimici toate unităţile de partizani. Numai o ofensivă rapidă şi hotărîtă a celui de al treilea front ucrainean ne poate salva dela această soartă tragică. Dar şi noi trebuie să facem ceva. După părerea mea, trebuie să stabilim dinainte legătura cu Ruşii, pentru a-i ajuta dela 'nceput să se orienteze bine pe teren şi pentru a le explica situaţia noastră.

Cred, Nicolai, că mareşalul Tolbuhin, comandantul vostru, îşi va îndrepta tocmai în direcţia asta o parte din forţele sale. Armata Roşie a intrat în Sofia, iar noi ne aflăm chiar pe drumul care duce de-a-dreptul dela Sofia la Belgrad. Diviziile voastre înaintează desigur spre noi, peste Balcanii apuseni şi de-a-lungul Dunării.

Grombaţ veni mai aproape şi intră în vorbă.

— Aşa e. Trebuie neapărat să luăm legătura cu o unitate oarecare a Armatei Roşii. Avem toată încrederea în dumneata, Zagorianov. Am verificat dârzenia dumitale, spiritul de disciplină şi devotamentul faţă de lupta noastră. Nu am nimic împotrivă ca să ţi se încredinţeze o sarcină de răspundere.

Perucița îmi explică misiunea: trebuia să fac împreună cu unul din ostaşi, ales de mine, o acţiune de adâncă recunoaştere în întâmpinarea Ruşilor. Urma să ne îmbrăcăm amândoi ca nişte păstori.

— Primeşti? — mă întrebă Grombaţ.

— Cum să nu! Să plec în întâmpinarea alor mei: iată, in sfârşit, fericirea la care visasem tot timpul şi pe care o aşteptasem atâta!

Kuştrinovici îmi dădu pe loc voie să-l iau pe Vasko cu mine.

Iovan şi Kicia ne conduseră până în locul de unde poteca de munte începea să coboare în valea râului Timok. Ne luarăm rămas bun la liziera pădurii, printre tufele întunecate de ienupăr.

— La revedere, frate dragă! Întoarce-te cât mai repede împreună cu ai tăi! — îmi spuse Iovan. In ochi îi sclipiră lacrimi, iar faţa îi era gravă şi palidă. Nu-şi ascundea lacrimile care i se prelingeau pe obraji, de parcă şi-ar fi luat rămas bun dela mine pentru multă vreme sau nu ar fi fost sigur că ne vom mai întâlni.

— Te vom aştepta cu nerăbdare! — spuse Kicia, strângându-mi mâna cu putere.

Amândoi fluturară, mult timp, bonetele, făcându-ne semne de bun rămas.

De jos, îi vedeam bine în uniformele lor decolorate de soare, desprinzându-se pe fondul de verdeaţă întunecată.

— Ne vom întoarce curând! Curând! Aşteptaţi-ne! — le strigă Vasko, întorcându-şi mereu capul.

Păşind pe bolovanii alunecoşi, coborîrăm până la râu şi pornirăm în jos pe firul apei, de-a-lungul graniţei bulgare. Purtam căciuli negre de oaie şi cojoace zdrenţuite, iar în mâini ţineam ciomegele pe care ni le tăiase Djuro din aluni tineri...

17

Indată după plecarea lui Zagorianov și a lui Vasko, Grombaț se retrase cu căpitanul Kuștrinovici într'o colibă din pădure.

După ce închise cu grijă ușa, șeful OZN-ei se apropie de căpitan.

— Ei, și acum să vorbim între patru ochi! — începu el.

— Salut, comandante! Vă ascult! Sunt gata să execut orice ordin îmi veți da!

— E-he, nu te grăbi, prietene! — i-o reteză Grombaț. — Știu doar ce fel de poamă îmi ești!

Kuștrinovici lăsă ochii în jos.

— Și ce anume știți? — întrebă el în cele din urmă, nemaiputând răbda tăcerea care se prelungea.

— Știu că l-ai spânzurat la Valievo pe Steva Țekici, comandant de companie într'un detașament de partizani. Știu că ai zmuls inima partizanului Ratco, pe când era încă viu. Știu că ai împușcat partizani prizonieri la Krușevaț.

— Toate acestea le-au făcut cetnicii din batalionul meu, nu eu! — răspunse Kuștrinovici, fără a ridica privirea.

— Tu ai fost comandantul lor!

— M'am căit și am trecut la voi! Ați făgăduit doar...

— Să-ți menținem gradul și funcția? — îl întrerupse sarcastic Grombaț. — Promisiunea a fost ținută: dar crezi tu oare că noi am uitat toate crimele săvârșite de tine, crime atât de cumplite încât înghiață sângele în vine? De altfel crimele tale sunt cunoscute nu numai de noi, de OZN, ci și de Corciaghin, comisarul unei companii din batalionul tău.

Căpitanul se făcu palid

— Și asta încă n'ar fi nimic, — continuă Grombaț. — El o să tacă dacă i se va da ordin. Chestiunea este că el i-a povestit locotenentului rus, Zagorianov multe lucruri pe care acesta n'ar fi trebuit să le știe.

— Asta-i o crimă! — rosti anevoie Kuștrinovici. — Să trădezi unui străin secretele...

— Tocmai asta-i, — zise Grombaț. — Zagorianov știe prea multe. A trimis de curând o scrisoare șefului misiunii militare sovietice și alta lui Arso Iovanovici. Vorbește de tine ca de un sabotor... Dar nu te teme, le-am oprit.

Grombaț mințea. Zagorianov nu ceruse prin scrisorile sale decât să fie primit pentru a discuta o chestiune importantă... Dar șeful OZN-ei știa cum trebuie să vorbească cu fostul cetnic.

Comandantul batalionului oftă uşurat. Grombaţ continuă:
— Incă e bine, pe ceilalţi prizonieri ruşi i-am adunat la timp într'o companie şi i-am ţinut izolaţi şi din scurt. Zagorianov însă, a pătruns chiar în mijlocul nostru. A fost o greşeală pe care acum e prea târziu s'o mai putem îndrepta...
Kuştrinovici se plimba de colo până colo prin colibă.
— Intr'adevăr, — bâigui el ceva mai târziu. Deodată adăugă repede: — Dar dece e prea târziu?
— E prea târziu, — repetă Grombaţ. —S'ar putea ca mâine să se întâlnească cu ai lui.
— Mâine... —Kuştrinovici se opri în faţa lui Grombaţ, uitându-se cercetător în ochii de nepătruns ai şefului OZN-ei, căutând în ei o confirmare a gândurilor sale. Acesta îşi feri privirile. —Dar câte nu se pot întâmpla în douăzeci şi patru de ore, — spuse el, gânditor.
Grombaţ râse ironic.
— Fireşte, dar sunt sigur că la noi, în Iugoslavia, nu i se poate întâmpla lui Zagorianov nimic care să arunce o umbră asupra relaţiilor noastre sincere şi prieteneşti cu Ruşii, — rosti el încet, dar răspicat. — Insă în Bulgaria, înainte de a întâlni pe ai săi... Acolo, totul e posibil... O diversiune îndreptată împotriva unui om sovietic este mai mult decât probabilă acolo...
Grombaţ îl privi pe Kuştrinovici drept în ochi.
« Vei avea oare destulă îndrăzneală? » — părea că întreabă această privire.
Kuştrinovici dădu afirmativ din cap.
— Bulgarii... Dela ei te poţi aştepta la orice...
In mintea lui se şi contura planul: « Ce ar fi să mă duc eu, împreună cu Pantera, omul lui Katnici?... »
Convins că a fost înţeles, aşa cum trebuie, Grombaţ schimbă dintr'odată vorba.
— Dealtfel, prietene, — spuse el zâmbind, — treburile tale nu merg chiar atât de rău... Am impresia că eşti în măsură să-ţi răscumperi vina şi cred că nu greşesc dacă te felicit dinainte pentru avansarea care nu va mai întârzia mult...

18

« ...Mergeam împreună cu Vasko, pe malul Timokului.
Era sfârşitul lui Septembrie. Ploaia, măruntă şi deasă ca o ceaţă, atârna deasupra văii. Apa râului se umflase şi devenise cafenie, cu spumă tulbure lângă maluri.

Cărarea şerpuia pe povârnişul pietros al unui deal înalt şi întunecat, acoperit pe alocuri de stejari şi plopi. Câteodată cobora până la apa care fremăta cu vuiet aspru şi ne arunca stropi în faţă, iar alteori se căţăra în serpentine pe râpele împădurite, sau se strecura printre fâşiile de culoare verde-deschis ale ogoarelor de porumb semănat a doua oară pentru nutreţ. In cele din urmă, ajunserăm într'un sat mare.

Vasko venea pentru prima dată în aceste locuri. Inainte de a se fi alăturat partizanilor, nu părăsise niciodată satul său şi petecul de pământ pe care îl lucra, cot la cot, cu tatăl său. Iar acum, după Sin, Neretva, Zlatar şi Şumadia, îi era dat să vadă încă un colţ frumos al patriei lui iubite.

— Ţăranii trăiesc şi aci la fel de greu ca la noi, — spuse trist Vasko, uitându-se cu luare aminte în jur. — Vezi?

Imi arătă un ţăran cărunt care se îndrepta şontâc-şontâc spre biserică. Moşneagul purta o pălărie de paie înaltă şi pantaloni scurţi dintr'o ţesătură aspră, aidoma straielor tatălui şi bunicului lui Vasko. Tot aşa mergeau şi ei pe uliţa satului lor, tot atât de gârbovi, încât aproape atingeau pământul cu braţele lungi şi vlăguite de atâta trudă. Palmele lor nu se netezeau niciodată de bătături.

Ne temeam să nu dăm de Nemţi şi ascultam uimiţi, muzica ce se auzea de undeva, din sat. In cele din urmă, ajunserăm în piaţa din faţa bisericii şi ne oprirăm cuprinşi de mirare în faţa unei privelişti neaşteptate.

Mai mulţi muzicanţi băteau în tobe, suflau în flaute, şi treceau cu iuţeală arcuşurile pe viori, iar oamenii jucau hora. Jucau într'o zi ploioasă şi încă în cursul săptămânii ! Fetele erau gătite cu cămăşi albe, brodate, şi cu fuste de postav; pe umeri purtau basmale frumoase, iar în mâini, unele aveau umbrele colorate. Voioase ele jucau hora cu vioiciune, laolaltă cu bătrânii şi copiii, cântând:

O, Staline, Staline,
Vino 'n Balcani,
Tovarăşe, auzi-ne,
Vino 'n Balcani!

Ne apropiarăm de cei care dansau şi le dădurăm bineţe.

— Bună ziua !

— Bună ziua ! — ni se răspunse.

— De unde veniţi? Din pădure? — întrebă moşneagul cu pălăria de paie. — Nu cumva l-aţi întâlnit pe acolo pe nepotul meu,

Marin Stefanovici? E partizan, slavă domnului! Urmăreşte acum pe Şvabi şi semnalizează cu fluierul de pe muntele ăla. Auziţi?

Şi într'adevăr, vântul aducea dinspre înălţimi sunete de fluier.

— Dar ce semnalizează?

— Că nu sunt Şvabi pe şoseaua Zaieciar-Salaş. Şed ascunşi prin cazemate.

— Dar Ruşii pe unde sunt? — întrebă cu emoţie Vasko.

— La Prahovo, pe Dunăre.

— La Kula! Aproape! — strigară femeile şi copiii. — Vin încoace! Nemţii fug din România şi din Bulgaria. Se grăbesc să ajungă la ei acasă.

Aşadar, iată dece se bucurau oamenii din satul Veliko-Iasikovo. Trupele sovietice victorioase se iviseră pe povârnişurile apusene ale Carpaţilor, trecuseră Dunărea, undeva la graniţa româno-iugoslavă, iar în Bulgaria coborau pe versantul apusean al munţilor Balcani, venind dinspre Vidin.

Această veste, cea mai bună dintre toate, fusese adusă până aici, din munte în munte, prin cântece de fluier. Oamenii îşi spuneau unii altora, plini de bucurie:

— Vin!

Insufleţit de tot ce se petrecea, Vasko, fără să mai chibzuiască, le spuse că suntem partizani şi că mergem în întâmpinarea Ruşilor. Din pricina acestei limbuţii copilăroase, furăm nevoiţi să mai întârziem în sat.

Oamenii ne poftiră să luăm loc în faţa unui covoraş întins pe jos şi ne ospătară cu struguri. Nicicând n'am mai văzut struguri ca aici. Unii erau rotunzi, de un verde gingaş, cu luciri trandafirii, aproape străvezii, care lăsau să se întrezărească petele seminţelor, iar altele erau de un roşu albăstrui, cu o pieliţă mată sau de un violet închis, umbrit parcă de ceaţa dimineţii.

Mă ridicai, şi spusei:

— Trebuie să mergem, Vasko.

Toată lumea începu să ne îndemne:

— Grăbiţi-vă! Ruşii sunt doar pe malul celălalt al Timokului.

— Spuneţi-le că-i aşteptăm. Să vină cât mai repede.

— Aveţi boi? — întrebai eu.

— Şvabii ne-au luat oile şi găinile, dar boii ni i-au lăsat.

— Atunci căraţi pietriş şi umpleţi gropile de pe drum, — îi sfătuii eu. — Reparaţi puţin şoseaua şi Ruşii vor putea înainta mai repede

Propunerea fu acceptată. Ne făgăduiră să înceapă pe dată repararea şoselei. Fură toţi de părere că e plină de gropi şi hârtoape prin care o căruţă reuşeşte să se strecoare, dar un tun ar putea să se înţepenească.

Timokul curgea înspumat şi zgomotos, prin albia lui adâncă. Alături de cărăruie, ascunzându-se din loc în loc în tunele, se întindea calea ferată Zaieciar-Negotin. Şinele erau în multe locuri desfăcute, dar traversele şi terasamentul rămăseseră întregi. Vasko şi cu mine ne gândirăm că, în cel mai rău caz, artileria putea să meargă pe traverse. Numai de ar fi întregi tunelurile.

Nu ne-am putut hotărî să le cercetăm, dar am intrat în gara Tabakovo. Clădirea gării arsese. Pe linii zăceau vagoane răsturnate. Un om, îmbrăcat într'o tunică de uniformă, pe al cărei guler era cusută cu fir galben o roată înaripată, mătura cu grijă peronul; avea picioarele goale încălţate în nişte sandale de lemn.

— Ce-i, aşteptaţi vreun tren? — îl întrebă Vasko.

Chipul supt al şefului de gară se lumină de un zâmbet.

— O să treacă! — spuse el. — După ce vor veni Ruşii.

— Dar tunelurile sunt întregi?

— Le-am păstrat.

— Adică pe aci nu au fost aruncate în aer, ca la Koniţ? — întrebă Vasko, mirat. — Nu? Foarte bine aţi făcut. Dar Nemţii pe unde sunt?

— S'au retras în munţi. Ruşii au şi ajuns la Ţar-Petrovo, uite, colo.

Astfel, culegând pe diferite căi informaţiile necesare, Vasko şi cu mine mergeam mai departe, fără să ne mai ascundem, căutând un vad ca să trecem pe malul drept al Timokului, înainte de lăsarea serii.

Ploaia încetase. In râpe mai dăinuia încă ceaţă, dar deasupra râului, poleit de razele soarelui care apunea, cerul se luminase şi se zăreau crâmpeie albastre.

Inveselit, Vasko fremăta tot timpul şi povestea cum vom călăuzi pe Ruşi pe acelaş drum, prin Tabakovo, şi Veliko-Iasikovo, în pădurea de lângă Slatino, unde se află brigada noastră. Ce bucurie o să fie! Iar apoi, vom porni împreună spre Belgrad.

— Ia te uită! — exclamă, deodată, Vasko. — Un pod!

Deasupra râului se vedea un pod îngust de piatră. Capetele lui fuseseră aruncate în aer, iar el rămase atârnat pe pilonul central, ca o pasăre în zbor. Pe ambele maluri se îmbulzeau oameni. De cealaltă parte, Bulgari iar aici, Iugoslavi. Toţi cărau bârne şi

scânduri, sau scoteau bolovani din râu şi îi aşezau pe mal, pentru a ridica drumul până la înălţimea podului.

Furăm atât de uimiţi de munca asta pornită laolaltă de oameni, care până de curând se duşmăneau, încât nu văzurăm când se apropiaseră doi soldaţi în mantale lungi, de culoare cenuşie-vânătă, cu epoleţi roşii şi cu nasturi împodobiţi cu vulturi. Vasko voi să fugă când îi zări, dar îl oprii.

Ochii încercaţi ai grănicerilor bulgari ghiciră îndată că suntem partizani. Zâmbind, soldaţii ne întinseră mâna şi ne dădură ţigări « Voinişki » din Plovdiv.

Vasko se linişti. Unul dintre soldaţi, cu faţă rotundă, cu păr negru şi cu ochi căprui, plini de vioiciune, ne spuse:

— De acum înainte vom fi pe veci prieteni ! Nimic nu ne va mai putea dezbina ! Intre noi nu vor mai exista hotare. Toate popoarele slave se vor strânge într'un tot.

— Aşa, aşa... e tare bine ! — întări celălalt soldat, zâmbitor.

Dela grăniceri aflarăm că Ruşii erau aşteptaţi să sosească a doua zi dimineaţă, în cel mai apropiat sat bulgar, Şişenţi. Ni se arătă şi locul de trecere. Intr'un punct unde râul se îngusta, fuseseră aruncate bârne, dela o piatră la alta. Când am trecut pe ele, am măsurat adâncimea râului cu toiagul. Nu era adânc, şi avea fundul pietros...

Pe celălalt mal, ne urcarăm pe un povârniş abrupt, agăţându-ne de tufişuri. In urma noastră, se auzea cântecul plin de vioiciune al soldaţilor:

Napred drugari vsi k:n pobeda
Napred, ura! Ura! Napred! [1]

— Ne vom întâlni pe poziţii ! Vom merge împreună la Berlin, — le strigă Vasko din creasta culmii.

Se întoarse apoi, încă odată, dar tresări şi mă apucă de mână:

— Nicolaie !

— Ce s'a întâmplat, Vasko? — întrebai eu.

— Nu vezi nimic? Uite colo, jos ! Sunt doi oameni care se furişează în tufişuri. I-am văzut chiar acum înainte de a se fi ascuns. Nu cumva ne urmăresc pe noi?

Privii atent, dar nu observai nimic care să-mi dea de bănuit.

— Ţi s'a părut, — spusei ca să-l liniştesc pe băiat.

Grăbirăm, totuşi, pasul. »

---

[1]) Inainte, tovarăşi, toţi cei victorioşi !
Inainte, ura ! Ura ! Inainte ! (N. trad.)

« ... In amurg sosirăm la Şişenţi, unde nimeni nu ne luă în seamă. Coborîseră mulţi oameni din munţi, pentru a întâmpina Armata Roşie. La marginea satului, pe drumul spre Ţar-Petrovo, de unde trebuia să vină unităţile sovietice, fusese ridicat un arc de triumf. Fetele îl împodobeau cu panglici de diferite culori, cu crengi de brad şi cu ramuri de coacăz roşu. In piaţă, fuseseră aşezate mese şi bănci. Femeile cărau coşuri cu merinde păstrate pentru această zi de sărbătoare: fructe, carne, brânză şi vin. Şi din satele vecine soseau căruţe încărcate cu alimente. Se pregătea un ospăţ pentru vreo cinci sute de oameni.

Era târziu, dar zarva de pe stradă nu se mai potolea. Lămpile erau aprinse pretutindeni. Călăreţi plecau mereu în goană spre Ţar-Petrovo şi se întorceau de acolo cu ştirea că Ruşii vor sosi neapărat a doua zi. De fiecare dată, ştirea era primită cu entuziasm de toată lumea:

— *Da jivee slavinata i nepobedima Cervenata Armia* [1]
— *Ura! Vsicika za pobedu! Vsiciki km Berlin* [2]
— *Da jivee bratskii iugoslavski narod.* [3]

Stăturăm mult timp unul lângă altul, în dreptul ferestrei deschise, în clădirea primăriei. In sala mare, împodobită cu steaguri roşii, se repeta spectacolul pregătit de tineret pentru ostaşii sovietici. Corul cântă la început un imn slav, iar apoi un cântec despre gloria ostaşilor sovietici, care au eliberat Bulgaria. Apoi se execută o lungă legendă cu acompaniament de fluier, iar după aceea cântecul « Hai lasă-mă, lele, să culeg cireşi ». Dar lui Vasko îi plăcu mai mult poezia « Lupta » de Hristo Botev, care a fost declamată cu multă simţire de o fată cu cozile lungi şi negre. Vocea ei răsuna ca o chemare puternică şi plină de bucurie:

Şi 'n împărăţia scăldată în sânge
In lacrămi, desfrâu şi 'n amarnic păcat,
In împărăţia ce 'n jale se frânge
In ea lupta grea s'a iscat!...

---

[1] Trăiască glorioasa şi neînvinsa Armată Roşie. (N. trad.)
[2] Ura! Totul pentru victorie. Cu toţii la Berlin. (N. trad.)
[3] Trăiască poporul frate iugoslav. (N. trad.)

Ridicându-se în vârful picioarelor şi ţinându-şi răsuflarea, Vasko se uita la chipul emoţionat şi energic al fetei şi urmărea fiecare mişcare a mâinilor ei mici, pe care le ridica mereu deasupra capului, subliniind în mod expresiv minunatele cuvinte care chemau la luptă pentru libertate. Nici mai târziu, când fata a dansat, împreună cu ceilalţi, un joc popular iute « Bocivanka », Vasko nu-şi mai putea lua ochii dela ea.

— Frumoasă fată! — şopti el. — Vai ce frumoasă! N'am mai văzut alta ca ea...

Când ieşirăm în stradă, după ce şovăi puţin, îşi luă inima în dinţi, o ajunse din urmă şi începu să-i vorbească.

Nu trecu nici o jumătate de oră şi eram acasă la Netka — aşa o chema pe fată — unde ne simţirăm atât de bine, de parcă am fi fost chiar printre rude de ale noastre. Bunicul Netkăi, Ţoko Jelezkov, un bătrân cu mustăţi cărunte şi răsucite şi cu nasul lung şi ascuţit ca un ardei, izbucni în lacrimi de bucurie când află că venim din Iugoslavia şi că eu sunt Rus.

Şedeam în jurul unei mese mici şi rotunde, beam vin slab şi mâncam bucăţi de gutui şi de pepene galben. Prin uşa deschisă se auzeau din stradă cântece, strigăte şi sunetele muzicuţelor.

Opaiţul lumina slab. De tavanul înnegrit de fum, atârna o lampă rotundă de tablă, care nu ardea, căci, după cum ne spuse Netka, nu mai aveau gaz de doi ani. Lipsa de lumină o împlinea un foc făcut de-a-dreptul pe pământ, numit *odjag*. Nu tot fumul ieşea prin deschizătura din tavan, ci se împrăştia şi în odaie. Din pricina lui, ne usturau ochii şi simţeam înţepături în gât şi în nas.

— Nici ei nu o duc mai bine decât noi, — îmi şopti Vasko, tuşind încet.

Se dezobişnuise de aerul greu din colibele de ţară.

— Ascultă, Netka, — întrebă Vasko, — ai de gând să înveţi?

Fata clătină cu tristeţe din cap.

— N'avem bani.

— Parcă asta-i totul? Nici eu nu am, şi nici nu-i nevoie. Vom învăţa fără bani... Dar tu ai să mergi la Moscova?

Netka se înroşi de emoţie.

— Nu ştiu.

— Hai să mergem împreună! — spuse Vasko cu hotărîre, făcând puţin pe grozavul.

— Poate, mai încolo... Acum noi, comsomoliştii, am hotărît...

— Eşti... comsomolistă? — întrebă Vasko, înnecându-se de uimire.

— Da, — răspunse cu simplitate Netka. — Am hotărît ca în cinstea Armatei Roşii, să ne urcăm pe Mus-Alla [1]).

Bătrânul clătină din cap a îndoială.

— E înalt tare. Trei zile trebuie să urci pe muntele ăsta.

— Ne vom urca! Şi vom ciopli în stâncă numele...

— Care nume? — întrebă Vasko, cu obrajii aprinşi, deoarece ghicise.

— Stalin! — spuse Netka încet, într'un răsuflet.

Vasko o privea cu ochii plini de admiraţie. Ce fată vitează, energică, deşteaptă e. Şi comsomolistă!

Strânse dârz pumnii şi roşind, spuse cu glas tare:

— Eu mă voi urca pe Durmitor!

In vocea lui se simţea îndrăzneală şi semeţie care nu izbuti totuşi să ascundă pe de-a'ntregul o oarecare sfială. Nu ştia cum este Durmitorul; auzise numai dela Djuro, că vârful lui străpunge norii. Dar, oricum, trebuia să-şi salveze demnitatea de bărbat!

— Foarte bine! — spuse Netka, zâmbind încurajator.

Vasko îi strânse mâna cu preţuire şi recunoştinţă.

— Să fim prieteni pe viaţă!

— Să dea dumnezeu! — întări Ţoko Jelezkov şi, scoţând un pumnal din teaca veche, care-i atârna la brâu, desfăcu mâinile tinerilor printr'o uşoară atingere cu lama lucioasă. — Să dea dumnezeu, — continuă el, cu tremur în glas, — ca popoarele noastre să trăiască totdeauna de aici înainte ca un frate cu o soră. Mus-Alla al nostru şi Durmitorul vostru sunt munţi ce se înalţă pe aceeaş peninsulă. Acelaş soare îi luminează pe amândoi...

Mă gândeam la Miletici. Eh, dacă ar fi fost acum cu mine! Curând-curând se vor împlini visurile lui despre fericirea unei vieţi de pace şi înţelegere între popoarele libere din Balcani. Curând îi voi prezenta pe tovarăşii mei ruşi şi împreună vom porni pe calea gloriei şi a victoriei!... »

La amiază, locuitorii satului întâmpinară cu entuziasm unul din regimentele diviziei a 223-a de vânători care înainta spre Timok. Comandantul unităţii dădu ordin să se facă un scurt popas la Şişenţi.

In toiul ospăţului, pe când ostaşii sovietici şedeau la mesele lungi întinse în piaţă, mâncau şi aşteptau să înceapă spectacolul organizat de amatori, o tânără fată, cu ochii înlăcrămaţi, se apropie cu sfială de comandant. Era Netka.

---

[1]) Vârful cel mai înalt al Balcanilor din Bulgaria (2925 m) (N. red. ruse).

Ea îi povesti că în coliba lor stătuseră peste noapte nişte partizani din Iugoslavia — un tânăr rus, pe care-l chema Nicolai şi un băiat sârb, Vasko. Amândoi veniseră cu o misiune însemnată din partea comandantului lor. Aproape toată noaptea Nicolai scrisese ceva într'un caiet.

... Dincolo de ferestruica cu zăbrele de fier, mijeau zorile. Pentru Nicolai, pentru Vasko, pentru Netka şi pentru toţi cei care au fost cu ei la Şişenţi în noaptea aceea, începea ziua cea mai plină de fericire.

Deodată se auzise o bătaie în uşă şi intraseră doi inşi. Nicolai şi Vasko îi recunoscuseră, dar nu se bucuraseră prea mult la vederea lor.

Fata le auzise convorbirea. Noii veniţi vorbeau despre un alt ordin, pe care l-ar fi adus. Când şi-au luat rămas bun dela Netka, Nicolai i-a spus că va veni curând în sat împreună cu prima unitate a Armatei Roşii.

Câteşi patru porniră pe drum, spre Ţar-Petrovo. Netka îi urmări cu privirea până când intrară într'o pădure din vale. Fata nu pricepea dece plecaseră cu atât de puţin înainte de a se fi întâlnit cu Ruşii.

Soarele aurea vârfurile copacilor, începea o zi luminoasă, senină, şi cu totul neobişnuită. Deodată se auziră împuşcături din pădure ... Inima Netkăi încremeni sugrumată de o groaznică presimţire. Şi acum când au venit ostaşii sovietici, nu i-a văzut printre ei pe prietenii ei de aseară, n'a văzut nici pe Vasko, nici pe Nicolai...

Moscova 1948 — 1951.

E R A T A

Nr.	*La pag.*	*Rândul*	*In loc de*	*Se va citi*	*Greşeala este din vina*
1	13	16 de jos	construit	constituit	Editurii
2	207	15 de sus	însărcinează	însărcinase	»
3	202	5 de jos	militare	maritime	»
4	284	1 de sus	spsu	spus	Tipografiei
5	286	trimiterea [1])	(N. tra)d.	(N. trad.)	»
6	354	7 de jos	nupot	nu pot	»
7	354	5 de jos	Iovan ovici	Iovanovici	»
8	389	22 de jos	Limi	Lim	»
9	491	12 de jos	comandaţi	comandanţi	»

C. 1569 — Tragedia Iugoslavă

Responsabil de carte: Rușescu M. Tehnoredactor: Danielescu I. Corector: Clocinițchi S.

Dat la cules: 14.VIII.1953. Bun de tipar: 24.IX.1953 Tiraj: 35.000+330 Hârtie: semivel. ed. sat. 65 gr. mp. și tipar 52 gr. mp. Ft. 61×86/16. Coli editoriale: 29,25 Coli tipar: 27. Prețul unui exemp. legat: 13,63 lei; exemp. broșat 9,56 lei. Ediția I-a Comanda 1250. A 03462 Pentru bibliotecile mici, indicele de clasificare: 8S Pentru bibliotecile mari. indicele de clasificare 8S—32

Tiparul executat la Intreprinderea Poligrafică Nr. 4 Calea Șerban Vodă Nr. 133. — București — R.P.R.

Lei 9,56